
ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 67VD +

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER.

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,
Dr. phil., Præst.

ANDET BIND.

KJØBENHAVN.
I COMMISSION HOS [illegible]
THIELES BOGTRYKKERI.
1877—[illegible].

INDHOLD.

Medlemmer af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie

i Januar 1880.

Selskabets Bestyrelse er:

Brandt, C. J., Præst.
Nielsen, F. K., Dr., Professor.
Rørdam, H. F., Dr., Præst.
Smith, S. B., Bibliothekar.
Stephens, G., Dr., Professor.

Aagaard, Præst, Gjedsted.
Aarup, Cand. phil., Kbhvn.
Agerskov, Præst, Vejstrup.
Akademisk Bibliotbek, Upsala.
Ammentorp, Præst, Rubbelykke.
Andersen, A., Præst, Uldum.
Andersen, Højskoleforst., Rødkilde.
Andersen, Provst, Ringsted.
Andresen, Præst, Kbhvn.
Anger, Præst, Horslunde.
Arkiv, antiqv.-topogr., Kbhvn.
Assens, Præst, Græsted.
Athenæum, Læseselsk., Kbhvn.

Baage, Cand. th., Testrup.
Bagger, Past. em., Sollerup.
Balslev, Biskop, Ribe.
Balslev, Præst, Bisserup.
Balslev, Præst, Paarup.
Balslev, Præst, Hvilsager.
Balslev, Præst, Elbæk.
Bang, Drejer, Ringsted.
Bang, Overlærer, Sorø.
Bang, Justitsraad, Kbhvn.
Bang, Præst, Føvling.
Barfod, Præst, Vaabensted.
Barfod, Stiftskass., Aalborg.
Barfod, Frederik, Kbhvn.
Barfod, Præst, L. Lyndby.
Barner, Kammerherre, Kbhvn.
Bauman, Præst, V. Egede.
Bech, H., Præst, S. Lem.
Bech, J., Lærer, Halling.
Bech, P., Grosserer, Kbhvn.
Bechmann, Præst, Vindeby.
Bekker, Provst, Snisted.
Bendix, Provst, Vindinge.
Bergenhammer, Præst, N. Omme.
Berner - Schilden, Kammerherre, Clausholm.
Bertelsen, Præst, Herringe.
Beyer, Præst, Herlufmagle.
Bille-Brahe, Baron, Egeskov.
Binzer, Præst, Bornp.
Birch, Madame, Kbhvn.
Birkedal, Præst, Kirkely.

Birkeland, Rigsarkivar, Kristiania.
Bjelke, Stiftsdame, Kbhvn.
Bjerge Herreds Konvent.
Blichfeldt, Past. em., Aarhus.
Blume, Præst, Terslev.
Boeck, Cand. jur., Kristiania.
Boesen, Provst, Odder.
Boesen, Præst, Gyrstinge.
Boesen, Stiftspr., Kbhvn.
Bohn, Præst, Aarhus.
Bokander, Præst, Kristiansstad.
Bokkenheuser, Cand. th., Kbhvn.
Bolvig, Præst, Vaaelse.
Bondesen, Provst, Stillinge.
Borch, Præst, Randlev.
Borchsenius, Kbmd., Næstved.
Bornemann, Prof., Kbhvn.
Brammer, Biskop, Aarhus.
Brammer, Provst, Stovby.
Brammer, Præst, Urlev.
Brandt, C. J., Præst, Kbhvn.
Brandt, Præst, Væggerløse.
Branner, Præst, Slagelse.
Bredstrup, Prokurator, Randers.
Bricka, Bibl.-Assistent, Kbhvn.
Brlem, Past. em., Slangerup.
Broch, Dr. phil., Kbhvn.
Brockenhuus - Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brummer, Præst, Egtved.
Brummer, Cand. th., Randlev.
Bruhn, Præst, Gram.
Bruun, Dr., Bibliothekar, Kbhvn.
Bruun, Legationsraad, Kbhvn.
Bruun, Provst, Sværdborg.
Bruun, Præst, Levring.
Buchwaldt, Præst, S. Højrup.
Bugge, Præst, Torild.
Burman-Becker, Fuldm., Kbhvn.
Bøgh, Provst, Gamtofte.
Bøttiger, Præst, Lundum.

Carlsen, Kammerherre, Gl. Kjøgegd.
Carlsen, Stiftsdame, Gl. Kjøgegd.
Carlsen, Præst, Høve.
Carstensen, Præst, N. Nissum.
Cederfeldt de Simonsen, Provst, Nykjøbing p. Mors.
Christiani, Præst, Nysted.
Conradsen, Forpagter, Kastrupgd.
Crone. Præst, Herrested.
Cruse, Kjøbmand, Marlbo.

Daae, Dr., Prof., Kristiania.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgd.
Dahlerup, Stiftspr., Kbhvn.
Dalhoff, Præst, Roskilde.
Damgaard, Stiftspr., Odense.
Davidsen, Præst, Tirsted.
Dons, Præst, Radsted.
Dorph, Præst, Ø. Egesborg.
Drøhse, Boghandl., Tønder.

Ebbesen, Præst, Slangerup.
Elberling, E., Cand. mag., Kbhvn.
Elvius, S., Assistent, Kbhvn.
Engell, Cand. phil., Kbhvn.
Engelsted, Præst, Vindum.
Engelsted. Præst, Skiby.
Engelsted, Præst. Ørum.
Engelstoft, Dr., Biskop, Odense.
Erslev, Dr. phil., Kbhvn.
Esmann, Præst, Karise.
v. Euch, Præst, Fredericia.
Ewaldsen, Præst, Frederiksberg.

Fabricius, Præst, Holme.
Fahnø, Past. em., Slagelse.
Falkenskjold, Lærer. Hejninge.
Falkenskjold, Oberst, Kbhvn.
Feilberg, Præst, K. Helsinge.
Fenger, M., Præst, Kbhvn.
Fenger, Th., Præst, Hvedstrup.
Fenger, Arkitekt, Kbhvn.
Fibiger, Præst, Vallensved.
Finsen, Præst, Vetterslev.
Fleischer, Præst, Kbhvn.
Flor, Prokurator, Sorø.
Frederiksen, Lærer, Viborg.

Friderichsen, Jægermester, Kjærstrup.
Fridericia, Dr. phil., Kbhvn.
Friis, Sem.-Lærer, Skaarup.
Fritz, Præst, Jersie.
Fritzner, Dr. phil., Kristiania.
Fønss. Præst, Melby.

Gad, Provst, Kjettinge.
Gad, Præst, Hundborg.
Gad, Pram, Provst, S. Broby.
Galschjøt. Præst. Stokkemarke.
Garde, Præst, Søborg.
Gemzøe, Kapellan, N. Ørslev.
Gjellerup, Bibl.-Assist., Kbhvn.
Glahn, V. O., Præst, Kbhvn.
Glahn, Stiftspr, Storeheddinge.
Glahn, Præst, Sorø.
Graa, Præst, Idestrup.
Grundtvig, Joh, Kontorchef, Kbhvn.
Grundtvig, S, Professor, Kbhvn.
Gørleke, Kandidat, Kbhvn.
Gøtzsche, Præst, Fredericia.

Haandbibliothek, H. M. Kongens.
Hald, Provst, Lumby
Hall, Provst, Frederiksberg.
Hammerich, Professor, Iseligen.
Hammershaimb, Provst, Lyderslev.
Hannover, Bibliothekar, Kbhvn.
Hansen, A., Provst, Ledøje.
Hansen, A., Præst, Øse.
Hansen, C. K. L., Past. em., Kbhvn.
Hansen, L. C., Provst, Bornholm.
Hansen, Lærer, V.-Saaby.
Hansen, Præst, Hammer.
Hansen, Provst, Haarslev.
Hansen, Provst, Skjæve.
Hansen. Præst, Vesterbølle.
Hansen, Biskop, Guderup.
Hasle, Provst, Asnæs.
Hasle, Statsrevisor, Kbhvn.
Hass, Frøken, Slagelse.
Hangsted, Præst, Tønning.
Heffermehl, Præst, Hisø.

Heiberg, Provst, Helsingør.
Heiberg, Præst, Vemmeløv.
Heise, Dr., Adjunkt, Viborg.
Hellemann, Præst, Rye.
Helms, Præst, Vidskinde,
Helms, Præst, Skjellerup.
Helms. P. G., Cand. theol., Kbhvn.
Helms, R., Inspektør, Kbhvn.
Helveg, Dr., Præst, Odense.
Helveg, Fr., Præst, Kjøbeløv.
Henningsen, Præst, Skjævinge.
Henriksen, Lærer, Testrup.
Herbst, Justitsraad, Kbhvn.
Hermansen, Professor, Kbhvn.
Hertz, Præst, Roskilde.
Hey, Præst, Almind.
Heggtveit, Lærer, Porsgrund.
Hjort, Provst, Elmelunde.
Hoff, Præst, Ubberup.
Hofgaard, Præst, Horne.
Hohlenberg, Præst, Kbhvn.
Holck, Præst, Kbhvn.
Holm, Præst, Gladsaxe.
Holm, Edle, Frue, Kbhvn.
Holm, E., Professor, Kbhvn.
Holm, H., Cand. theol., Kbhvn.
Holst, Præst, Seden.
Holsten, Kammerherre, Nykjøbing.
Hostrup, Præst, Hillerød.
Horn, F. W., Dr. phil., Kbhvn.
Huitfeldt, Arkivass., Kristiania.
Hundrup, Præst, Rønninge.
Huus, Præst, Kjøng.
Højer, Cand. theol., Kbhvn.
Højmark, Lærer, Stautrup.
Højmark, Lærer, Kattrup.
Høyer-Møller, Præst, Kjolstrup.

Ingerslev, Præst, Kundby.
Ipsen, Præst, Gimming.

Jacobi, Præst, Grenaa.
Jacobsen, Cand. theol., Kbhvn.
Jacobsen, Præst, Bjergby.
Jantzen, Præst, Gjentofte.

Jensen, A., Provst, S. Vissing.
Jensen, Alfr., Præst, Assens.
Jensen, F., Præst, Kbhvn.
Jensen, J. L., Student, Kbhvn.
Jensen, S., Adjunkt, Herlufsholm.
Jensen, Past. em., Kbhvn.
Jensen, Præst, Vejlby.
Jensen, Præst, Ebeltoft.
Jensen, Lærer, Mejlby.
Jensen, Past. em., Randers.
Jespersen, Præst, Kjærteminde.
Jonquieres, Justitsraad, Kbhvn.
Jonstrup Seminarium.
Jork, Provst, Vollerslev.
Jørgensen, A. D., Arkivfuldmægtig, Kbhvn.
Jørgensen, Vinhandler, Kbhvn.
Jørgensen, S., Lærer, Kistrup.
Jørgensen, Etatsraad, Søholt.
Jørgensen, Provst, Maribo.
Jørgensen, Provst, Lindelse,

Kabell, Præst, Næstelsø,
Kahrs, Præst, Hem.
Kalkar, Dr. theol., Kbhvn.
Kampmann. Provst, Hjøring.
Karstensen, Provst, Gjelsted.
Kathedralskolen i Aalborg.
Kathedralskolen i Aarhus.
Kathedralskolen i Nykjøbing.
Kathedralskolen i Ribe.
Kathedralskolen i Viborg.
Kieler, Provst, Søften.
Kierkegaard, Biskop, Aalborg.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjer, Overretssagfører, Aarhus.
Kjødt, Præst, S. Aaby.
Klausen, H. V., Stud. mag., Odense.
Klein, C. A., Præst, Ikast.
Knudsen, Præst, Avernakø.
Knudsen, Præst, Eltang.
Knudsen, Præst, Lyngaa.
Knudsen, Past. em., Frederiksberg.
Koch, J., Adjunkt, Randers.
Koch, Præst, Løgstør.
Koch, Provst, Horbelev.
Koch, Præst, Skjelby.
Koch, Provst, Riserup.
Koefoed, Legationssekr., Kbhvn.
Koefoed, Præst, Hesselager.
Kolthoff, Dr., Præst, Kbhvn.
Konradsen, Præst, Hvirring.
Kornerup, Professor, Roskilde.
Kragh, Præst, Kornerup.
Krarup, N. Th., Præst, Vildsted.
Krarup, Præst, Sanderum.
Krarup, Arkivassistent, Kbhvn.
Krebs, Præst, N. Aaby.
Krieger, Dr., Etatsraad, Kbhvn.
Kringelbach, Cand. jur., Kbhvn.
Krogh, Præst, Ørslev.
Krogh, Præst, Farsø.
Krog-Meyer, Past. em., Kbhvn.
Kühnel, Præst, Haarlev.
Kønigsfeldt, Kateket, Ærøskjøbing.
Køster, Læge, Randers.
Køster, Præst, Østbirk.

La Cour, Præst, Helgenæs.
Langballe, Præst, Udby.
Langballe, Provst, Ørsted.
Lange, Past. em., Kbhvn.
Langhoff, Prof., Præst, Bødstrup.
Larsen, C., Handskemager, Kbhvn.
Larsen, N. F., Handskemager, Kbhvn.
Larsen, Overlærer, Varde.
Larsen, H. F., Prokurator, Kbhvn.
Lassen, Rektor, Helsingør.
Lassen, Bureauchef, Kristiania.
Lassen, Professor, Kolding.
Lassen, Kapellan, Hvejsel.
Lerche, Lensgreve, Lerchenborg.
Leth, Præst, Middelfart.
Leth, Past. em., Faaborg.
Levinsen, Overauditør, Kbhvn.
Lichtle, Præst, Odense.
Lindberg, Præst, Kjærteminde.
Lintrup, Past. em., Kbhvn.

Lorentzen, Overlærer, Sorø.
Lorenzen, Præst, Ryslinge.
Louesgaard, Lærer, Yding.
Lund, Troels, Dr. phil., Kbhvn.
Lund, Præst, Tryggelev.
Lund, Provst, Borup.
Lund, Præst, Østerjølby.
Lundberg, Particulier, Kbhvn.
Lunn, Justitsraad, Aarhus.
Lützhøft, Præst, Ørsted.
Lyngbye, Præst, Alsted.
Løffler, Arkitekt, Kbhvn.
Læseforeningen i Gjern Herred.
Læseselskabet i Hobro.
Læseselskabet, det theol., i Baarse Herred.

Madelung, Præst, Holevad.
Madsen, K., Præst, Jellinge.
Madsen, Præst, Ringe.
Malling, Kapellan, Hillerød.
Malling-Hansen, Præst, Kbhvn.
Malmstrøm, Præst, Humle.
Mansa, Premierlieutnant, Sø.
Martensen, Dr., Biskop, Kbhvn.
Marstrand, Kjøbmand, Helsingør.
Mathiesen, Præst, Gjørslev.
Matzen, Dr., Professor, Kbhvn.
Mau, Præst, Farum.
Meinche, Justitsraad, Mariboladegd.
Meinert, Præst, Tostrup.
Meinert, Præst, Flødstrup.
Melby, Præst, Herstedøster.
Meldahl, Professor, Kbhvn.
Milo, Præst, Havdrup.
Mollerup, Provst, Hovlbjerg.
Mollerup, Cand. mag., Kbhvn.
Monrad, Præst, Lem.
Monrad, Dr., Biskop, Nykjøbing.
Moth, Overlærer, Sorø.
Moth, Præst, Vinding.
Müller, Præst, Hjermind.
Müller, Præst, Bregninge.
Møller, Provst, Selde.
Møller, Præst, Sejling.
Møller-Holst, Præst, Askø.
Møller, Past. em., Stenmagle.
Møller, Præst, Odense.
Møller, Præst, Haverslev.
Møller, Præst, Gylling
Møller, Stahlfest, Præst, Kbhvn.
Møller, Præst, Faxe.
Møller, Præst, Marvede.
Møller, Præst, Hjærk.
Møller, Præst, Vigersted.
Møller, Kapellan, Verninge
Møller, Præst, Stadager.
Møller, Lærer, Aarhus.
Møller, Kasserer, Odense.
Mørk Hansen, Præst, Vonsild.
Mørk, Grosserer, Aarhus.

Nansen, Præst, Taps.
Neergaard, Kammerherre, Svendstrup.
Neergaard, Overlærer, Herlufsholm.
Nielsen, Forstander, Hindholm.
Nielsen, N., Student, Kbhvn.
Nielsen, O., Dr. phil., Kbhvn.
Nielsen, F., Professor, Kbhvn.
Nielsen, Kapellan, Langebæk.
Nielsen, Kapellan, Baarse.
Nielsen, Præst, Odden.
Nielsen, Past. em., Aalborg.
Nielsen, Dr., Præst, Rudkjøbing.
Nielsen, Præst, Roholte.
Nissen, Statsraad, Kristiania.
Nissen, Præst, Vissenbjerg.
Nutzhorn, Cand. theol., Askov.
Nyeborg, Præst, Vildbjerg.
Nyeborg, Præst, Gamborg.
Nyegaard, Præst, Frøslev.
Nyegaard, Præst, Blidstrup.
Nyholm, Skoleinspektør, Kbhvn.
Nyrup, Cand. jur., Kbhvn.
Nørgaard, Præst, Kirkesaaby.
Nørregaard, Højskoleforst., Testrup.

Obelitz, Præst, Sneum.
Olivarius, Provst, Aagerup.

Olsen, Procurator, Randers.
Orth, Præst, Skivum.
Ottosen, Præst, Hem.
Osmundsen, Lærer, Farsund.
Ovesen, Forpagter, Højstrup.
Ovesen, Præst, Lynge.
Ovesen, Sagfører, Storeheddinge.

Paludan, Overretssagfører, Kbhvn.
Paludan, Præst, Vestenskov.
Paludan-Müller, Professor, Kbhvn.
Paludan-Müller, Provst, Snesere.
Paludan-Müller, Præst, Vadum.
Panduro, Præst, Buderup.
Pastoralsamfundet i Bergen.
Peetz, Kjøbmand, Ringsted.
Petersen, Præst, Asmindrup.
Petersen, Lærer, Valløby.
Petersen, Cand. jur., Askov.
Petersen, H., Dr. phil., Kbhvn.
Petersen, Past. em., Kbhvn.
Petersen, Provst, Nakskov.
Petersen, Præst, Tiset.
Petersen, Præst, Ovrø.
Petersen, Præst, Snodstrup.
Petri, Past. em., Kbhvn.
Piper, Præst, Refsnæs.
Plesner, Præst, Vedersø,
Ploug, Dr., Redaktør, Kbhvn.
Pontoppidan, Præst, Rise.
Poulsen, Præst, Karleby.
Prior, Præst, Kbhvn.
Prip, L., Præst, Strynø.
Prip, R., Præst, Svenborg.
Prytz, Præst, Aalsø.

Rasmussen, Præst, Gjerding.
Rasmussen, Justitsraad, Gisselfeldt.
Realskolen i Rønne.
Reedtz-Thott, Lensbaron, Gaunø.
Rehling, Cancelliraad, Helsingør.
Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, Præst, Karlslunde.
Reinau, Provst, Glumsø.
Rerentlow, Lensgreve, Pederstrup.
Reventlow, Lensgreve, Brahetrolleborg.
Riber, Præst, Raarup.
Richardt, Præst, Ørsted.
Richter, Præst, Boslunde,
Richter, Præst, Ringgive.
Rieman, Præst, Sønderomme.
Rigsbiblioteket i Stokholm.
Rindom, Præst, Kbhvn.
Rohde, Præst, Mariager.
Rosendal, Højskoleforst., Vinding.
Rosenkrantz, Lensbaron, Rosenholm.
Rosenørn-Lehn, Lensbaron, Kbhvn.
Rosenørn, Kammerherre, Randers.
Rosen, Kammerjunker, Kristianssæde.
Rothe, Dr., Stiftsprovst, Kbhvn.
Roos, Præst, Lidemark.
Rugaard, Præst, Kbhvn.
Ræder, O., Cand. jur., Kbhvn:
Rønne, Grosserer, Kbhvn.
Rørdam, Dr., Præst, Rønnebæk.
Rørdam, Præst, Ondløse.
Rørdam, Præst, Lyngby.
Rørdam, Præst, Stege.
Rørdam, Præst, Brændekilde.

Saunte, Møller, Maribo.
Schaumburg, Præst, Tolstrup.
Scheel, Greve, Rygaard.
Schepelern, Præst, Kbhvn.
Schiøtt, Præst, Broust.
Schjøtz, Præst, Haslev.
Schlegel, Geh.-Etatsraad, Kbhvn.
Schleisner, Dr., Etatsraad. Kbhvn.
Schmidt, Præst, Kbhvn.
Schmidt, Præst, Tjustrup.
Schmidt, Præst, Thyrsted.
Schmidt, Præst, Munkebo.
Schousboe, Provst, Høietaastrup.
Schousboe, Præst, Kbhvn.
Schrader, Slotspræst, Kbhvn.

Schrøder, Højskoleforst., Askov.
Schulin, Amtmand, Hillerød.
Schultz, Boghandler, Aalborg.
Schurman, Professor, Skaarup.
Schwartzbrem, Provst, Slagslunde.
Schønberg, Boghandler, Kbhvn.
Schjørring, Præst, Ørslev.
Secher, Cand. mag., Kbhvn.
Selmer, Præst, S. Næraa.
Selmer, Præst, Fensmark.
Sidenius, Præst, Søby.
Sjøgren, Konsist.-Aman., Lund.
Skaar, Præst, Gjerpen.
Skeel, Kammerherre, Kbhvn.
Skole, den lærde, Roskilde.
Skolebibliotheket paa Herlufsholm.
Skou, Provst, Skanderborg.
Skrike, Geh.-Legationsraad, Kbhvn.
Slamberg, Præst, Støvring.
Smith, S. B., Bibliothekar, Kbhvn.
Sorø Akademi.
Spangenberg, Handskemag., Kbhvn.
Steenberg, Præst, Haarby.
Steenbuch, Præst, Odense.
Steenstrup, Cand. jur., Kbhvn.
Steenstrup, Dr. phil., Kbhvn.
Steinordh, Dr., Lektor, Linkjøbing.
Stephens, Professor, Kbhvn.
Stbyr, Prof. theol., Kbhvn.
Stiftsbibliotheket i Odense.
Stiftsbibliotheket i Ribe.
Stiftsbibliotheket i Aalborg.
Stiftsbibliotheket i Roskilde.
Stochholm, Præst, Breum.
Storch, Arkitekt, Kbhvn.
Stricher, Præst, Anholt.
Strunch, Justitsraad, Kbhvn.
Strøm, Præst, Marslev.
Studenterforeningen i Kbhvn.
Swane, Biskop, Viborg.
Svendsen, Præst, Torstrup.
Sverdrup, Præst, Bergen.
Søeborg, Past. em, Kbhvn.
Sørensen, Cand. mag., Frederikshavn.
Sørensen, Provst, Jerslev.
Sørensen, Præst, Vilslev.
Sørensen, Stiftsprovst, Viborg.
Sørensen, Stifsprovst, Aarhus.

Taaffe, Provst, Kjelby.
Tang, Frue, N. Vosborg.
Tang, Seminarieforst, Kbhvn.
Tang, Conferentsraad, Viborg.
Teilmann, Præst, Berring.
Teisen, Præst, Fanefjord.
Tesch. Præst, Them.
Thalbitzer, Forpagter, Turebyholm.
Thaning, Præst, Lunde.
Theillade, Provst, Taarnby.
Thiel, Præst, Serup.
Thiele, Cand. jur., Kbhvn.
Thodberg, Sekretær, Broholm.
Tholle, Præst, Marstal.
Thomle, Cand. jur,, Kristiania.
Thomsen, Cand. phil., Højlt,
Thomsen, Præst, Brabrand.
Thorkelin, Oberst, Aarhus.
Thorsen, Dr., Etatsraad, Kbhvn.
Thorup, Provst, Skullelev.
Thostrup, N. C., Dronninggaard.
Thrige, Professor, Kbhvn.
Tobiesen, Provst, Dannemare.
Tolstrup, Præst, Roskilde.
Tornøe, Præst, Veggerslev.
Trap, Geh.-Etatsraad, Kbhvn.
Tregder, Professor, Sorø.
Trier, Højskoleforst., Vallekilde.
Tromsø højere Almenskole.
Tryde, Præst, Liunge.

Ulrich, Præst, Tornby.
Universitetsbibliotheket i Lund.
Unna, Kjøbmand, Helsingør.
Ussing, Professor, Kbhvn.
Ussing, Provst, Spentrup.
Utke, Præst, Tjæreby.

Vahl, Provst, Karrebæk.
Vagner, Præst, Sest.
Valenr, Præst, Nørup.
Valeur, Præst, Fredericia.
Vater, Præst, Hunseby.
Vaupell, Præst, Lunde.
Vemmetofte Kloster.
Vestberg, Brygger, Kbhvn.
Viborg, Dr., Præst, Slagelse.
Vigfusson, Dr. phil., Oxford.
Vilstrup, Præst, Borris
Vøldike, Provst, Brahetrolleborg.

Waage, Lic., Provst, Næsby.
Wad, Cand. polit., Kbhvn.
Wad, Præst, Korsør.
Wagtmann, Provst, Besser.
Walther, Professor, Aarhus.
Warburg, Fabrikant, Kbhvn.
Warburg, Præst, Kbhvn.
Warburg, Præst, Svenborg.
Warming, Adjunkt, Aarhus.
Weber, Præst, Brylle.
Wedel, Præst, Bringstrup.
Wedel, Præst, Himmelev.
Wedel, Præst, Vejle.
Weeke, Bibl.-Assistent, Kbhvn.
Wegener, Præst, Halsted.
Wegener, Conferentsraad, Kbhvn.
Weilbach, Cand. phil., Kbhvn
Welding, Stiftsprovst, Brøndby.
Wendelbo, Præst, Krogsbølle.
Wengel, Apotheker, Ringsted.
Wiberg, Præst, Jordløse.
Wibroe, Farver, Aalborg.
Wichfeldt, Kammerherre, Engestofte.
Willer, Mægler, Kbhvn.
Winstrup, Professor, Kolding.
Winther, Præst, Slemminge.
Winther, Prokurator, Hjøring.
Winther, Præst, Slotsbjergby.
Winther, Lærer, Birkerød.
Wittrup, Præst, Vejle.
Wissing, Bogtrykker, Viborg.
Wolf, Præst, Nordrup.
Worsaae, Kammerherre, Kbhvn.
Wulff, Præst, Rorup.
Wulff, Adjunkt, Aalborg.
van Wylich, Past. em., Kbhvn.

Zurstrassen, Præst, Kbhvn.

Ørsted, Præst, Magleby.
Ørsted, Præst, Slmmerbølle.
Ørum, Skolebestyrer, Vordingborg.
Østergaard, Lærer, Aaby.
Østergaard, Past. em., Husby.

En gammel Præsteslægts Historie.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

Medens det er ejendommeligt for det romersk-katholske hierarkiske System, at Præsten og endnu mere den klostergivne Mand (og Kvinde) løsrives fra Slægten, saa Kirken bliver hans Moder, Brud og Arving, idet det naturlige Følelsesliv saa vidt muligt tilbagetrænges og fornegtes, saa stiller den evangeliske Kirke sig ganske anderledes til denne Sag: den vil ikke tilintetgjøre Naturens Lov, ikke udslette det fjerde Bud; men den vil rense og hellige de naturlige Følelser og styrke den indbyrdes Kjærlighed mellem Forældre og Børn, mellem Mand og Hustru ved at give den en fastere Grundvold end den skrøbelige, som det af Synden smittede Naturliv frembyder. Medens det derfor er en almindelig Klage fra romersk-katholske Lande, at Præsten aandelig talt skiller Hustruen fra Manden, idet han gjennem Skriftestolen borttager den dybe og inderlige Fortrolighed mellem dem — hvorfor der ogsaa i hine Lande kun kjendes saa lidt til et sandt Husliv —, saa staar Præsten i den evangeliske Kirke, om vi saa maa sige, midt i Menigheden som den der er forsøgt i de samme Glæder og Sorger, der gjæste det fattigste saa vel som det rigeste Hjem, og som den, der ud af sin egen Erfaring, og derfor med en dybere Sandhed, kan tale til Menigheden i det hele og til den enkelte om de Krav og Pligter, Samlivet mellem Mennesker paalægger.

Vel er det saa, at de evangeliske Præstehuse i mange Maader, aandelig og materielt, have delt Kaar med den Samtid, hvori de befandt sig; men ingen sanddru Granskning vil kunne nægte, at der ofte er udgaaet befrugtende og forædlende Kræfter fra dem; og har der end været Præster, der ikke have forstaaet at opdrage deres Børn bedre end Eli, saa har der dog visselig ogsaa været Præstehuse, hvorfra der er udgaaet en Johannes, der har beredet Herren Vej til mange Hjærter. Neppe har det heller været betydningsløst, at det ofte er sket, at Præstesønner have optaget Faderens Arbejde, om ikke paa det samme Sted, saa dog i samme Gjerning, og at dette Forhold ikke sjeldent har fortsat sig gjennem flere Slægtled; thi skjønt vel ingen fødes til Præst, saa har dog Familietraditionen ogsaa i dette Forhold sin umiskjendelige Vigtighed.

Naar jeg her skal søge — saa vidt det, navnlig for den ældre Tid, ikke meget rigelige Materiale tillader det — at fremstille en saadan gammel Præsteslægt, maaske den ældste, som kjendes her i Landet, i hvilken gjennem ni Slægtled, eller lige fra Kong Frederik II's Tid indtil vore Dage, Mand efter Mand har været Præster, saa nærer jeg vel ikke saa meget den Betænkelighed, at Emnet skulde være ganske betydningsløst, da jeg antager, at der derved vil kunne ydes et, om end kun lidet, Bidrag til Billedet af den evangeliske Kirkes Vilkaar, som de have været her i Landet — skuffe Tegnene ikke, saa bliver Fremtiden anderledes —; min Betænkelighed ligger deri, at det er min egen Slægt. Men jeg trøster mig med Oldtidsskjaldens Ord: »Sjeldent rejses Bautastene, naar ej Sønner rejse dem«. Gjorde jeg det ikke, som har faaet et indre Kald til at sysle med de historiske Minder, vilde maaske neppe nogen anden vove sig dertil. Desuden har jeg haft den største Del af Skriftet liggende tildels udarbejdet i over tyve Aar, saa at jeg i dette Tilfælde ikke kan beskyldes for at have syndet imod den horatsiske Regel: Nonum prematur in annum.

Det første Grundlag til nærværende Fremstilling er en haandskreven Stamtavle over Slægten (»Genealogia Rørdamiana«), forfattet ved Aaret 1780 af Jubellæreren Holger Rørdam, Præst i Vigersted og Kværkeby, ventelig efter Opfordring af Christoffer Gjessing, der et Steds i sin »Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere« antyder, at det var hans Hensigt at meddele Efterretninger om den nævnte Mand og hans Slægt, hvilket dog ikke skete. Ved Siden af denne Stamtavle er benyttet Breve, Dagbøger og andre Optegnelser, der ere opbevarede i Familien og nu ere i min Værge. Desuden har jeg under mine Studier af Danmarks Litteratur- og Kirkehistorie hist og her fundet Bidrag til Fuldstændiggjørelse af Familiearkivet, ligesom jeg ogsaa for mange Aar siden, i mine første Studenterdage, ved Brevvexling med Præsterne paa de Steder, hvor mine Forfædre have virket, har søgt at skaffe mig de Oplysninger, som paa disse Steder vare at finde. At der endnu kunde være et og andet at opdage, tvivler jeg slet ikke om; men den, der ikke vil efterlade sine Samlinger ufuldendte for maaske snart at adspredes, maa dog en Gang standse, og forsøge, hvorledes de mange Brudstykker bedst kunne forenes til et Hele. Det er, hvad jeg her har gjort, idet jeg tillige har næret det Haab, at Betragtningen af Fædrenes Vandring og Udgang skulde kunne indeholde Bestyrkelse og Lærdom for Efterslægten, — hvad den ialfald i ikke ringe Maal har skjænket mig personlig.

Slægten Brun-Rørdam.

Gaa vi tilbage til Reformationens Aarhundrede, da vare egentlige Familienavne den Gang forholdsvis sjeldne i borgerlige Slægter. De fleste nøjedes med det, de selv dannede af Faderens Navn med Tilføielse af -søn. Og selv

om de havde et andet Efternavn, brugtes det sædvanlig kun ved højtidelige Lejligheder. Men Undtagelser gaves dog, idet nogle toge sig Tilnavn efter den By, hvori de vare fødte (f. Ex. Riber, Vedel, Kolding), medens andre havde et nedarvet Famllienavn (f. Ex. Buck, Hvid, Ranch), hvis Oprindelse i de færreste Tilfælde med Sikkerhed kan paavises, da de første Bærere af Navnet maaske ikke udtrykkelig er nævnede dermed i de faa Kilder, der omtale dem. Dette er Tilfældet med Stamfaderen til nærværende Slægt; thi først hans Søn finde vi udtrykkelig betegnet med Navnet Brun, som Faderen dog rimeligvis ogsaa har baaret. Brun var nemlig et i ældre ligesom i nyere Tid temmelig almindeligt Efternavn. I Dansk Adelslexicon omtales ikke mindre end sexten Adelsslægter, med forskjellige Vaabener, der have ført dette Navn. De fleste af dem tilhøre Middelalderen, og kun een af disse mange Slægter antoges bestaaende som Adel i Slutningen af forrige Aarhundrede. Ikke en eneste af de mange Adelsmænd, som have baaret Navnet Brun, har dog indskrevet sit Navn i Historien med saa stærke Træk, at det har kunnet trodse Tiden. Mest bekjendt turde i Øjeblikket være, ikke en Mand, men en Kvinde af Slægten — den smukke Jomfru Ide, Datter af Niels Brun til Kongerslev, hende der blev gift med Knud Mogensen (Løvenbalk) til Kjellerup, hvis Historie har givet en af vore Digtere Stof til en romantisk Fortælling, der vil være kjendt af mange.

Om nu nærværende Præsteslægt Brun nedstammer fra en af de mange Adelsmænd, der bar dette Tilnavn, er ubevisligt, men derfor ingenlunde usandsynligt, da det historisk kan godtgjøres, at mange andre adelige Familier eller Grene af saadanne efter Reformationen ved at gaa over i Præstestanden tabte deres Adelskab, ikke ved nogen Retskjendelse, men fordi de savnede de materielle Midler, der udfordredes til at holde Adelskabet oppe. Saaledes kunde nævnes Slægterne Glambeck, Sten, Barfod, Prip, Galskjøt, Mule og vistnok mange flere. Hvad der særlig

bidrog til at udtynde Adelens Rækker, var, foruden Fattigdommen, den strænge Bestemmelse i den ældre Statsret, at naar en adelig giftede sig med en »vanbyrdig«, gik den adelige »Frihed« tabt for Efterkommerne — en Bestemmelse, som, hvis den endnu bestod, vistnok vilde gjøre Vallø næsten øde og saaledes betydelig lette Afgjørelsen af et af vor Tids brændende Spørgsmaal.

Oprindelsen til Navnet Rørdam har noget dunkelt ved sig. Formodentlig staar det i Forbindelse med Byen Rørby, hvor de første, der bar Navnet, ere fødte. Forresten er det kun bekjendt, at Børnene af tvende Sødskende af ovennævnte Præsteslægt Brun omtrent samtidig (ved Aaret 1700) vexlede Familienavn, idet den ene Gren kaldte sig Lindam, den anden Rørdam. Den første Linie er nu saa godt som uddød paa Mandssiden[1], medens den sidste, saa vidt Mennesker kunne dømme, endnu har Fremtiden for sig.

Slægtens tidligste, os bekjendte Hjem var forøvrigt Jylland. I den smukke Egn nord for Vejle Fjord havde Stamfaderen sin Bolig. Og da i hin Tid de fleste Præster søgte og fandt Ansættelse i deres Hjemstavne, er det ogsaa rimeligt, at hans Forfædre have boet i samme Egn, eller ialfald have været Jyder. Senere har Slægten især haft sin Virkekreds i Sjæland. I Aaret 1869 var der paa een Gang syv Mænd af Navnet Rørdam i præstelig Virksomhed, og alle i Sjælands Stift. Det er det højeste Antal, der nogensinde har været. En Gren af Familien, som ved Norges Fraskillelse 1814 blev i dette Land, har ikke faa Repræsentanter blandt de uforfærdede Sømænd, som udgaaende fra Norge pløje alle Jordens Have, medens ingen af denne Linie vides at være gaaet den akademiske Vej.

At Slægten forøvrigt har modtaget en væsentlig Del af sit aandelige Præg fra de mødrene Familier, er kjendeligt. En nærmere Paavisning deraf vil imidlertid være

---

[1]) Saavidt vides lever endnu kun en Olding som den sidste Mand af Navnet Lindam.

vanskelig — mangen Gang lader Forholdet sig mere ane end paavise. Men den Kjendsgjerning, at en Mand i aandelig Henseende ofte slægter sin Moder mere paa end sin Fader, ligesom at Børnene ofte slutte sig nærmere til Moderens end til Faderens Slægt, har foranlediget, at jeg i et Tillæg tænker paa at gjøre de mødrene Slægter, for saa vidt jeg kjender noget til dem, til Gjenstand for lidt nærmere Undersøgelse.

1ste Slægtled.

Frants Matsen (Brun) var Sognepræst i Stovby og Hornum i Bjerge Herred, Aarhus Stift, i Slutningen af Kong Frederik den Andens Tid. I Aaret 1570 var en Mand ved Navn Hr. Peder Jensen Præst her [1]; men da Herredets Præster i Aaret 1584 skulde vælge tre Mænd af deres Midte til at deltage i Prinds Christians Hylding i Viborg, udvalgte de Hr. Jens Persen i Urlev, Provst i Bjerge Herred, Hr. Jørgen Andersen, Præst i Raarup, og Hr. Frants Matzen, Præst i Stovby [2]. Hvor længe den sidstnævnte har været i Embedet, vide vi ikke. Han er neppe bleven meget gammel. Efter hans Død ægtede hans Enke, som Skik var i hin Tid, Eftermanden Hr. Niels Findsen Vedel, der siden blev Provst i Bjerge Herred. Denne var født i Vejle, hvor Slægten Findsen dengang var udbredt og anset; navnlig kunde mærkes Borgmester Jesper Findsen († 1578), der var Fader til den bekjendte Professor Jørgen Dybvads Hustru, Kirsten Jespersdatter [3]. Hr. Niels Findsen var

[1]) Hr. Peder Jensen, Sognepræst i Stovby, fik den 3die Marts 1570 kgl. Bevilling paa at maatte oppebære Sognets Kongetiende til Forbedring af sin Løn (Registre over alle Lande Nr. 10, Fol 81).

[2]) Hyldingsfuldmagterne i Gehejmearkivet. Jvfr. Poulsen, Catal. Pastor. Dioec. Aarhus., p. 6. Hr. Eske Matsen, der samtidig var Præst i Ørum i Bjerge Herred († 1593), var mulig en Broder til Hr. Frants Matsen.

[3]) Gaarmann, Efterretn. om Vejle Kjøbstad, S. 79 flg. Danske Mag. 4. R. II, 108. 140. Pontoppidan, Marmora Danica. II, 78.

Oversigt over de sex første Slægtled.

Frants Matsen (Brun),
Præst i Stovby og Hornum (1584).

Mats Frantsen Brun,
Student (1597—1600).

Anders Frantsen Brun,
Mag., Provst og Præst i Haarlev og Himlingøje † c. 1641.

Frants Andersen (Brun),
Præst i Rørby. † 1679.

Holger Andersen (Brun),
Præst i Kundby. † 1680. G. m. Mette Nielsdatter.

Christoffer Andersen Haarlev,
blev Student 1650.

Bertel Frantsen Brun,
Præst i Vallensved, † 1731.
G. m. Helle Thomasdt. Hein.

Karen Frantsdatter Brun,
ugift, † 1724 i Vallensved.

Anne Holgersdatter (Brun),
g. m. Mag. Jakob Scroxberg,
Præst i Spjellerup og Smerup.

Niels Holgersen Brun,
Præst i Rørby † 1707.
G. m. Maren Sørensdt. Gram.

Holger Lindam,
Præst i Spjellerup
og Smerup. † 1731.
(5 B.).

Niels Lindam,
Farver
i Sæby.
(5 B.).

Vilhelm Lindam,
Præst i Dalby
og Tureby. † 1758.
(6 B.).

Christian Lindam,
Inspektør paa
Holsteinborg.
(B.).

Mette Rørdam,
† 1762. G. m. Hans
Siersted, Kbmd. i
Holbæk. (2 B.).

Holger Rørdam,
Provst og Præst i Vigersted og Kværkeby † 1783.
G. m. Vita Bering.

Danielle Rørdam,
† 5 Aar gl.

Niels Rørdam,
theol. Kand.
† 1768 ugift.

Vita Rørdam,
† 1767. G. m.
Christian Friborg.
(7 B.)

Peder Bering Rørdam,
Premierlieutenant.
† ugift.

Marie Elisabeth Rørdam,
† 1775. G. m. Præsten
Matth. Aalholm, u. B.

Mette Rørdam,
† 1817. G. m. Kapellan Andreas Steenberg,
u. B.

Christian Bolle Rørdam,
Præst i Kinservig. † 1802.
G. m. Marie Elisabeth
Schat. (8 B.)

endnu 1620 Præst i Stovby[1]. Af Hr. Frants Matsens Børn kjendes kun de to nedennævnte Sønner.

2det Slægtled.

1. **Mats Frantsen Brun,** Søn af ovennævnte Hr. Frants Matsen, blev Student og fik 1597 Kommunitetet, i hvis Matrikel han betegnes efter sit Fødesogn, Stovby. I Aaret 1600 var han Respondens ved en theologisk Disputats, som Professor D. Hans Povlsen Resen holdt om Agaperne (Jud. 12). Ventelig er han han senere bleven Præst; men da det ikke var igjennem ham at Slægten forplantedes til vore Dage, er Erindringen om hans videre Livsforhold ikke bevaret.

2. **Anders Frantsen Brun** var fornævntes Broder. Vi møde ham først som Student ved Kjøbenhavns Universitet. Der haves et latinsk Testimonium, udstedt den 10de Juni 1601 af Professor Jon Jakobsen Venusinus for Studenten »Andreas Brunus«, hvori der vidnes om denne: »han er født af hæderlige Forældre, og ved egne Dyder har han gjort til sit, hvad han ligesom har faaet i Arv efter sine Forfædre; thi hvad Sæder, Flid og Gudsfrygt angaar, da har han vist sig som en saadan, at vi ikke tage i Betænkning at give ham Navn af en hæderlige studerende«. Da han nu stod i Begreb med at begive sig til udenlandske Højskoler for at udvide sine Kundskaber, anbefaledes han paa det bedste til alle rettænkende[2]. Hvad der kunde gjøre os betænkelige ved at henføre dette akademiske Vidnesbyrd til Anders Frantsen Brun, er at denne syv Aar senere findes ved et fremmed Universitet, efter i Mellemtiden at have opholdt sig i det mindste tre Aar i Kjøbenhavn. Men sligt var dog i og for sig ikke ualmindeligt

[1]) Ifølge en Fortegnelse fra dette Aar over Præsterne i Aarhus Stift (i Konsist. Arkiv, Pakken 184).

[2]) Testimoniet er trykt i min Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621. IV, 504.

paa hin Tid. Mange stræbte rigtignok snarest mulig at slippe bort fra Universitetet for at komme ind i en eller anden Stilling; men de bedre begavede eller mere formuende studerede ofte forholdsvis længe, og søgte derhos gjerne Lejlighed til at tilbringe nogle Aar udenlands, hvilket ofte skete under den Form, at de paatog sig at være Hovmestere for adelige Ynglinger. Men vi maa dog lade det staa hen, om hin Andreas Brunus var den Mand, hvis Minde vi her søge at forny. Derimod kunne vi med ikke ringe Vished paapege ham i den »Andreas Francisci«, som 1604 fik Plads blandt Kommunitetets Alumner, og endnu sikkrere i den »Andreas Francisci Brun«, der fra Maj 1604 af egenhændig har kvitteret for Modtagelsen af det frisiske Legat ved Kjøbenhavns Universitet. Af Legatprotokollen, der gjemmes i Konsistoriets Arkiv, ses, at han har oppebaaret 25 Daler aarlig i maanedlige Udbetalinger i lidt over tre Aar. Han kvitterede sidste Gang i Juni 1607. Kort efter drog han til Vittenberg, hvis Universitet efter svære Storme den Gang havde en Blomstringstid, der mindede om Reformationens Dage. En Mængde unge Danske søgte derhen og bleve grebne af den Iver for luthersk Orthodoxi, som herskede der, samtidig med at de stærkt tiltaltes af Bestræbelsen for at uddrive den formentlig uvidenskabelige Retning, som, støttet til den franske Filosof Petrus Ramus's efterladte Ideer, til Gunst for en mere praktisk Retning i Studierne truede med at omstyrte de gamle Autoriteter, og da navnlig Aristoteles [1]. Det var dengang en af disse mærkelige Overgangstider, da man med lige saa stor Iver stræbte at opbygge det gamle, som man en Menneskealder tidligere havde søgt at nedbryde det. Det var med andre Ord en Reaktionens Tid, og Anders Frantsen Brun var utvivlsomt med i denne energiske Bestræbelse for at opføre de forfaldne Hytter for en bekjendelsestro og alvorlig, men visselig lidet »folkelig«

---

[1]) Jvfr. Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin, S. 84 flg.

Videnskab. Beviset herfor foreligger i nogle metafysiske Disputatser af M. Jacob Werenberg, Adjunkt ved det filosofiske Fakultet i Vittenberg, skrevne i den Hensigt at bekjæmpe Ramismen. Ved flere af dem vare danske Studenter Respondenter. Saaledes blev i Aaret 1608 en af dem forsvaret af den siden især som opbyggelig Skribent bekjendte Jens Dinesen Jersin. I denne er der et latinsk Digt af »Andreas Franciscius Brunus Cimber«, skrevet til Jersin, hvem Brun kalder sin »Contubernal, Ven og Broder«. Begyndelsen deraf vil i dansk Oversættelse lyde omtrent som følger:

Mon det ej gavner med granskende Aand i Bøger at forske?
    Mon ikke Visdommens Borg kunde bestiges derved?
Visselig gavner det; men dersom nogen vil naa til dens Tinde
    Og nyde Kundskabens Frugt moden, ustykket og hel,
Da maa hans Aand søge videre frem, ej Læsning alene
    Sjælen kan føre til det Maal, der er sat for dens Væxt:
Nej, ind i Drøftelsens Kampgny den søgende Aand maa sig styrte;
    Her først prøves det ret, hvad der er læst eller tænkt.
Thi som den funklende Gnist springer frem, naar Stenene mødes,
    Saaledes ildnes din Aand, naar der med Ord slaas til Lyd.
Da du først lærer tilbunds at adskille Sandhed fra Løgnen;
    Denne maa vige med Skam, Sandhed bær' Sejerens Pris.

Resten af Digtet lader sig ikke godt gjengive paa Dansk paa Grund af forskjellige latinske Ordspil, men Indholdet er i faa Ord, at Forfatteren opfordrer sin Ven til frimodig at kaste sig ind i Diskussionens Kampleg for at hævde Metafysikkens Ære mod Ramisternes Angreb. — Et Par Maaneder efter optraadte Anders Brun selv som Forsvarer af en af Werenbergs metafysiske Disputatser, hvis Titel er:

Disputationum Metaphysicarum XII. De Fine, quam ex indulgentia Dei sub præsidio M. Jacobi Werenbergij Hamburg. Facult. Philos. Adjuncti in inclyta Witeberga defendendam suscipiet Andreas Franciscus VI. Id. Septembris. Horis et loco consuetis. Witebergæ. M. D. C. VIII.

Paa Titelbladets Bagside findes følgende Tilegnelse til Anders Bruns Stiffader og hans Slægtning (Svoger) Hr. Christen Pedersen, Præst i Ørum (i Bjerge Herred):

Viris Pietate et eruditione præstantibus, multarumque rerum usu valentibus Dn. Nicolao Vincentio Vellæo pastori Ecclesiæ Stowby fideliss., patri suo colendissimo, nec non Dn. Christiano Petrejo Ecclesiæ Ørum pastori dignissimo, affini suo carissimo, Dissertationem hanc Metaphys. offert et dedicat

Andreas Franciscius Brunus Danus.

Paa Skriftets sidste Blad har den unge danske Adelsmand Iver Lange [1]) ladet indføre et latinsk Epigram »til sin kjære Ven, Respondenten«, der oversat i ubunden Stil lyder: »Medens Du, Brun, flittig og med granskende Aand nu søger til Visdommens Hjærte, Metafysikkens Lærdomme, erhverver Du dig selv et Hjærte, støttet til hvilket Du ikke vil kunne overvældes af Vildfarelsens Snarer«. — Til Karakteristik af den Retning, der gjorde sig gjældende i Vittenberg paa den Tid, Anders Frantsen studerede her, hører, foruden hin neppe særdeles frugtbare videnskabelige Reaktion, ogsaa en dybere religiøs Bevægelse, paavirket af den bekjendte Johan Arndt, en Retning, som her i Landet samtidig havde en udmærket Repræsentant i den lærde og gudsfrygtige Holger Rosenkrands. At Anders Frantsen Brun ogsaa i denne Henseende har været en lærvillig Discipel, tør vi med Grund antage.

Vi vide ikke, naar han kom hjem fra Vittenberg, eller hvor han siden har færdedes i nogle Aar; men den 18de Maj 1613 tog han sammen med fem andre Kandidater Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet under Professor

---

[1]) Iver Lange var en Søn af den mangeaarige Kantor i Ribe Domkapitel Christen Lange til Bramminge (ved Ribe) og blev selv Ejer af denne Gaard (se O. Nielsen, Hist. Efterretn. om Gjørding Herred, Danske Saml. 2. R. II, 48).

Vulfgang Rhumans Dekanat[1]). Nogen Tid, eller maaske først nogle Aar efter blev han kaldet til Sognepræst i Haarlev og Himlingøje i Bjeverskov Herred, Sjælands Stift, ventelig ved Bistand af fornævnte Holger Rosenkrands, der 1612 var bleven Ejer af en Del af det nærliggende Vallø. Formodningen grunde vi ikke blot derpaa, at Rosenkrands var en Ven og Beskytter af mange andre begavede unge Mænd af den Retning, hvortil Brun havde sluttet sig, men ogsaa derpaa, at denne opkaldte en af sine Sønner efter Holger Rosenkrands, hvilket har givet Anledning til, at Navnet Holger siden er forplantet i hans Efterslægt indtil denne Dag.

Aaret, da M. Anders Frantsen Brun blev Præst i Haarlev, kan ikke med Vished angives. Men i en Sag, der i December 1616 førtes for det akademiske Konsistorium angaaende et Præstevalg i Nabokaldet Endeslev og Vraaby, paaberaabes han som Vidne, hvilket viser, at han da har haft sit Hjem i denne Egn, om han end ikke udtrykkelig nævnes som Sognepræst i Haarlev[2]). Rigtignok finde vi, at i et Brev af 21de Juni 1617 fra den bekjendte latinske Digter og Brevskriver Bertel Knudsen Aqvilonius i Malmø til en vis Georgius Marius, der var i Tjeneste hos Lensmanden paa Tryggevælde, hilses Hr. Samuel[3]), der ikke kan være nogen anden end Stedets Præst, Hr. Samuel Hansen (Schrøder) i Haarlev, hvis Søn Albert Samuelsen paaberaabes

[1]) Se: Disputatio de officio Oratoris, quam pro consequendis Magisterii honoribus tuebuntur Christianus Nic. Frisius Ripensis, Nicolaus Christ. Fossius, Andreas Francisci Brunus, Petrus Joh. Lambertius Ripensis, Jacobus Andreæ Coagiensis, Antonius Johannis Coldingensis, sub præsidio M. Wulfgangi Rhumanni, 15 Maij. Hafniæ 1613. 4to. Universitetsprogrammet af 17 Maj 1613 i Anledning af Magisterpromotionen Dagen efter, udstedt af Univ. Rektor D. Leonhard Metzner, og hvori de samme sex Kandidater nævnes, gjemmes i Univ.-Bibliotheket. Endvidere indeholder Universitetets Matrikel Efterretning om Promotionen.

[2]) H. F. Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, S. 185.

[3]) Bertili Canuti Epistol. select. centuriæ quinque. Rostock. 1623, p. 159.

som Vidne ved Siden af M. Anders Frantsen i den ovennævnte Præstevalgssag; — men det var jo muligt, at Bertel Knudsen ikke havde faaet Underretning om Præsteskiftet i Haarlev, eller ogsaa at M. Anders Frantsen har været den gamle Præst adjungeret i hans sidste Aar.

At Anders Frantsen Brun har haft Bryllup ikke længe efter sin Tiltrædelse af Præsteembedet, kan anses som sikkert; men hans Hustrues Navn kjende vi dog ikke, — thi at der i en kort Visitatsdagbog, som Biskop H. P. Resens Famulus har ført, omtales, at Bispen ved sin Visitats i Haarlev gav »M. Anderses Kvinde« 1 Daler, giver kun et Træk af den Tids Skik, da man ser, at Bispen, hvor han kom paa Visitats, gav Præstekonerne 1—3 Daler til Foræring, og godtgjør, at M. Anders Frantsen var gift, men ellers intet videre [1]).

Blandt de Mænd, til hvilke han som Præst i Haarlev har staaet i nærmere Forhold, maa nævnes hans Provst, M. Klavs Christoffersen Lyskander i Herfølge († 1623), bekjendt som smagløs kgl. Historieskriver, men heldig dansk Digter. Dennes anden Eftermand (fra 1628), Hr. Søren Nielsen Gammelby, formodes at have været M. Anders Frantsens Halvbroder, nemlig Søn af hans Stiffader, den tidligere nævnte Hr. Niels Findsen i Stovby [2]). Paa Tryggevælde i Haarlev Sogn boede en kongelig Lensmand. I den første Tid, efter at Mester Anders var bleven Præst, indtog Knud Urne til Aasmark (nu Knuthenborg) denne Plads og døde her 1622, som det erfares af en trykt Ligprædiken over ham, hvori berettes, at da han blev meget syg, »kaldte han sin Sognepræst, hæderlig og højlærd Mester Anders Frantsen, Guds Ords Tjener i Haarlev Sogn, begjærendes af hannem at trøstes med Guds Ord, og at han paa sit Embeds Vegne vilde tilsige hannem Syndernes Forladelse,

---

[1]) Optegnelsen, der uheldigvis mangler Aarstal, findes i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 200.

[2]) Wiberg, Alm. dansk Præstehistorie. I, 600.

og til en fast Besegling derpaa meddele hannem det højværdige Sakramente. Hvilket og skete, og af den salige Mand med stor kristelig Andagt og Beredelse blev annammet« [1]).

Paa den store Kirkeklokke i Haarlev findes endnu Mester Anders Frantsen Bruns Navn med Aarstallet 1626. Efter den ovennævnte Lyskanders Død er han rimeligvis bleven Provst i Bjeverskov Herred. Ialfald var han det nogle Aar senere. I de sjælandske Landemodesakter for Aaret 1630 omtales, at han havde indstevnet en Mand for Landemodet, fordi han havde ladet en Løbekræmmer døbe sit Barn hjemme i Huset [2]). I Aaret 1638 valgtes han til at være den ene af det sjælandske Præsteskabs fire deputerede ved Rigsdagen i Odense, hvis Formaal var at skaffe Midler til Rigets Forsvar [3]). Endnu i Aaret 1641 omtales M. Anders i Haarlev som Provst i Bjeverskov Herred [4]). Ventelig er han død ikke længe efter.

I nogle Optegnelser fra en senere Tid i Kaldsbogen i Haarlev siges, at M. Anders Frantsens Eftermand, Hr. Hans Andersen (tidligere Kapellan i Tostrup og Ugerløse, hvem man vistnok fejlagtig har tillagt Navnet Brun), var hans Søn; men da han i en paalidelig Kilde har Tilnavnet Lollik (selv skrev han sig under Suverænitetsakten 1661: Johannes Andreæ L.), og da han ikke findes paa den gamle »Genealogia Rørdamiana«, saa har han sikkert ikke været en Søn af M. Anders Frantsen Brun — hvad hans Alder ogsaa

[1]) Peder Pedersen Hiee's Ligprædiken over Hr. Knud Urne til Aasmark, Befalingsmand paa Tryggevelde og Højstrup. Kbh. 1622. Bl. 32. Jvfr. Burman Becker, Efterretninger om gamle Borge. III, 82.

[2]) Hdskr. i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 490. 4to.

[3]) Ny kirkehist. Saml. IV, 452.

[4]) Regnskab over Studiiskatten af Sjælands Stift for Aaret 1641, i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 84. Det kan vel altsaa ikke være rigtigt, naar der siges, at hans Eftermand blev beskikket 1640, skjønt den Kilde, hvorfra denne Efterretning stammer (Ny kirkehist. Saml. I, 505) ellers maa ansees for paalidelig.

synes at forbyde — men rimeligvis har han ægtet Bruns Enke og er derved bleven Stiffader til hans tre Sønner, som herefter skulle anføres [1]).

3die Slægtled.

1. **Frants Andersen Brun,** Søn af ovennævnte M. Anders Frantsen Brun i Haarlev, blev den 3die Juni 1640 indskreven ved Universitetet som Student fra Herlufsholm Skole, og ved Juletid 1641 fik han Kommunitetet [2]). Efter fuldendte Studier blev han den 28de Juli 1644 kaldet til Kapellan hos Provst Christen Hansen Vium († 1650), Præst i Ondløse og Søndersted, og ordineret den paafølgende 29de September. Den 23de Juli 1647 bevilgedes det ham at succedere Sognepræsten, naar denne ved Døden afgik [3]). Men endnu samme Aar kaldtes han til Sognepræst i Rørby ved Kallundborg. Som saadan har han 1648 underskrevet Ars Herreds Præsters Fuldmagt i Anledning af Kong Fre-

[1]) I Universitetspedellen Peder Muus's Catalogus pastorum dioec. Sælandiæ (Hdskr. i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 2990. 4to), der i det hele indeholder gode Efterretninger om sjælandske Præster i ældre Tid, findes under Tostrup og Ugerløse følgende Notits: »Hr. Hans Andersen Lollandus Comminister vocatus, et ordinatus die 1 Aprilis 1640«; og under Haarlev og Himlingøje: »H. Hans Andersen Comminister vocatus til Tostrup och Ugerløs i Mierløsherrit 1640 die 1 Aprilis. Idem pastor confirmatus die 23 Junii Anni eiusdem«; og endelig i Registeret til samme Arbejde: »H. Hans Andersen Comminister til Haarløff och Himlingøje«. Der er, som man vil se, nogen Uklarhed i disse Angivelser, hvis Kilde kjendeligt nok er den Liste over Biskop Jesper Brochmands Ordinander, som jeg har meddelt i Ny kirkehist. Saml. I, 500—11. Navnlig kan Hans Andersen, som foran er bemærket, ikke godt være bleven Sognepræst (men vel Comminister med Haab om Succession) i Haarlev allerede 1640. Præsternes Underskrifter under Suverænitetsakten findes i Aarsberetn. fra det kgl. Geheime-Archiv. II, 130.

[2]) Universitetets og Kommunitetets Matrikler.

[3]) P. Muus's Catalogus. Det er dog ikke rigtigt, naar Frants Andersen Brun her og andensteds anføres blandt Sognepræsterne i Ondløse.

derik III's Hylding. Fra hans Haand haves i Gehejmearkivet en efter kgl. Befaling indgiven »Fortegnelse paa hvor mange decimantes, heele och halffve Gaarde der findis i Rørby Sogn, med Specification, hvor mange der ere Cronens, og hvor mange udvortis«, dat. Rørby 24. Februar 1651, og undertegnet: »Frandtz Andersøn«, som han almindelig skrev sig med Forbigaaelse af Familienavnet. Han var 1655 den ene af de tre deputerede, som Ars Herreds Præster sendte for at deltage i Prinds Christians Hylding. Efter at have gjennemgaaet Svenskekrigens Trængsler underskrev han 1661 Suverænitetsakten, og døde 1679. — Hans Hustru var en Datter af Hr. Christen Hansen Vium i Ondløse. Af deres Børn kjendes med Vished kun de to, som anføres nedenfor under 4, 1–2 [1]).

2. **Holger Andersen Brun,** Søn af M. Anders Frantsen Brun i Haarlev, blev 1648 Student fra Herlufsholm Skole. Endnu haves det Testimonium, som hans Rektor, Zacharias Lundius, medgav ham til Universitetet (dat. Herloviæ 30 April 1648), og hvori han roses som en sædelig og vel begavet Yngling, der med Flid og Udholdenhed havde ført sine Studier til det forønskede Maal [2]). Samme Aar han var bleven Student, fik han Kommunitetet, i hvis Matrikel han efter sit Fødested kaldes »Holigerus And. Horlovianus«. Han synes nemlig kun sjeldnere at have benyttet Navnet Brun. Den 21de Marts 1651 blev han ordineret til Sognepræst i Kundby i Tudse Herred [3]). Om hans Valg havde

[1]) Der forekommer dog flere Personer, hvoraf en eller anden, efter Navnet og Tiden at dømme, kunde formodes at være Søn af Hr. Frants Andersen Brun i Rørby. Saaledes: Anders Frantsen Brun, der, efter i Juli 1665 at være indskreven ved Sorø Akademi, d. 19. September s. A. immatrikuleredes ved Kbhvns Universitet; Peder Frantsen Brun, der 1669 blev Student fra Roskilde Skole og 1679 Præst i Stiftsbjergby; Jakob Frantsen Brun, der 1672 blev Student fra Slagelse Skole og 1689 Præst i Højslev, Dommerby og Lundø i Viborg St. Men noget sikkert lader sig ikke sige derom

[2]) Hdskr. i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1070 Fol.

[3]) P. Muus's Catalogus, Gl. kgl. Saml. 2990. 4to.

der været Stridighed blandt de kaldsberettigede. Man har nemlig et Andragende til Regjeringen (dat. 27 Januar 1654) fra Ejeren af Aggersvold, Joachim von Bredow, sædvanlig kaldet Achim v. Breda, senere bekjendt som Generalmajor og Kommandant i Kjøbenhavn under Belejringen [1]), hvori denne klager over, at skjønt han ejede 26 Gaarde i Kundby Sogn, var han dog forbigaaet ved Præstevalget sammesteds, idet Fru Sofie Kaas, Enke efter Frederik Parsberg til Vognserup, og fire Kaldsmænd havde udvalgt »en ung Person« og underskrevet Kaldsbrevet, uanset at Bredow og den syvende Kaldsmand ikke havde villet samtykke i det trufne Valg. Han begjærede derfor, at den valgte Præst og de fem Kaldsmænd maatte blive indstævnede for Lensmanden og Bispen, og at det maatte blive paakjendt, om Kaldet var lovligt efter Ordinansen, »eller og om vi samtligen bør igjen til en ny Sognepræst og Kald at træde« [2]). Den forønskede Befaling om Undersøgelse af Sagen udgik Dagen efter; men det er ikke rimeligt, at Bredow har udrettet noget, da han havde en anden Adelsperson og Flertallet af Kaldsmændene imod sig.

Aaret efter sin Beskikkelse til Præst blev Hr. Holger Andersen af sine Herredsbrødre valgt til i Forening med Provsten og en anden Præst at repræsentere dem ved Prinds Christians Hylding [3]). Efter at han havde gjennemgaaet Krigens Besværligheder, havde han det store Uheld, at hans Præstegaard med Degneboligen afbrændte i Foraaret 1665. Paa den Tid kjendte man ikke til Brandforsikringer, og han maatte derfor søge om Hjælp, hvor

[1]) H F. Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav, S. 15. 25. 193.

[2]) Sjælandske Indlæg for 1654.

[3]) Hyldingsfuldmagterne fra 1655 i Geh.-Arkivet. Paa Suverænitetsakten 1661 findes Holger Andersens Navn, men hans Tilnavn er utydelig skrevet; nærmest synes det at maatte læses: Boeg. Hans Sønnesøn anfører ham dog i Geneal. Rørdam. under Navnet: Holger Andersen Bruun.

den var at finde. Vi se saaledes, at Biskoppen paa Landemodet i Roskilde samme Aar anbefalede det Andragende, som Hr. Holger Andersen i Kundby og hans Degn havde indgivet om Hjælp af Stiftets Præster i Anledning af den dem overgaaede Ildsvaade. Senere udvirkedes følgende kongelige aabne Brev:

Vi Frederik 3 etc. Gjør alle vitterlig, at eftersom os elskelige Her Holger Andersen, Guds Ords Tjener til Kundby Kirke her udi vort Land Sjæland, hos os underdanigst haver ladet andrage og beklage, hvorledes hans Præstegaard for nogen Tid siden af en ulykkelig Vaadeild skal være afbrændt, saa at han derudover med Hustru og Børn udi yderste Armod skulde geraade, med mindre vi naadigst vilde tillade og bevilge, at samtlige Kirker her i Landet hannem nogenledes maatte undsætte og til Hjælp komme: da have vi af vor synderlige Gunst og Naade tilladt og bevilget, saa og hermed tillader og bevilger, at bemeldte Her Holger Andersen maa af hver Kirke udi Sjælands Stift, som mest Indkomst og Beholdning haver, denne ene Gang oppebære og annamme to Rdlr., men af dennem, som ringere Formue haver, een Rdlr., hvilke Kirkeværgerne have til hannem eller hans fuldmægtige med det allerforderligste at lade levere. Kjøbenhavn den 14. Octobris 1665 [1]).

Kort før Hr. Holgers Præstegaard gik op i Luer, skal han have ladet opføre en grundmuret Bygning paa Kundby Kirkegaard til Gravsted for sig og Familie. Er denne Efterretning paalidelig, saa kunde det kaldes en Skjæbnens Ironi, at medens han var saa omhyggelig for at skaffe sit Støv en solid Bolig efter Døden, mistede han den, han dog ikke kunde undvære, saa længe han levede. Og selv det grundmurede Gravsted — hvor han efter 26 Præsteaar

---

[1]) Sjælandske Registre Nr. 26, Fol. 103—4. En Virkning af dette Brev var følgende Beslutning af Universitetet (Acta Consistorii 16. Maj 1666): »Blev bevilget Hr. Holger udi Kundby Hjælp til hans afbrændte Gaard af Universitetets Kirker, hvad enhver Procurator udaf sin Kirke kan tilvejebringe efter Kirkernes Midler«.

stedtes til Hvile den 11te Novemher 1680 — beholdt han ikke i Længden, da det senere (1731) kom i General Eydens Besiddelse, der lod det restaurere og indrette til sit Familiegravsted [1]).

Da Kundby Præstegaard brændte 1665, gik ogsaa Kirkebogen tabt, men Hr. Holger indrettede en ny, som endnu er bevaret; heri var han saa forsynlig at indskrive følgende Optegnelser om sine Børns Fødsel, der laa forud for den omtalte Ildebrand:

Anno 1656 den 20 Octob. som vaar Dom. 20 Trin. blef min Datter Anne Holgersdatter fød, mellem 5 oc 6 om Aftenen. Velb. Fru Margrete Laxmand til Aggersvold bar hende til Daaben. Fadderne: Velb. Fru Sophia Kaaes til Vognserup; H. Oluf Madtzen til Vischinge; H. Hans [2]) i Haarlef; H. Christen i Bierby; Jacob Søfrensen Vincentianus, som nu er Præst i Soderup. Maren H. Madtzes i Juderup; Else Hermandsdatter; Mari Bertelsdatter i Lidemarch; Maren Christensdatter i Undløse.

Anno 1658 den 30 Apr., som vaar en Fredag, mellem 4 oc 5 om Aftenen blef min Søn Niels Holgersøn føed. Else Borgemester Hermand Eggers i Holbek bar ham til Daaben. Fadderne: Velb. Jørgen Pasberg til Vognserup; M. Frederich i Undløs; H. Christian i Asmindrup, Clemens Clementinus præceptor paa Vognserup. Margrete Hansdatter, som nu hafver til ecte H. Hans i Henge i Judland; Mette H. Christens i Hiembech; Mette H. Thomesis i Hørby.

Hr. Holger Andersens Hustru, Mette Nielsdatter, var muligvis en Datter af hans Formand i Kundby, Hr. Niels Hansen Lund. Hun nævnes meget hyppig som »Mette Hr.

---

[1]) Hdskr. i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 486. 4to. Begravelsesdagen er efter Kundby Kirkebog; hos Wiberg, Alm. Præstehistorie, II, 267, er Aarstallet urigtig angivet som 1681.

[2]) Det er den ovenfor S. 14 omtalte Hr. Hans Andersen, om hvem jeg formoder, at han har været gift med Hr. Holger Andersens Moder, inden han 1654 indgik nyt Ægteskab med Judit Jespersdatter Engberg.

Holgers« i Kirkebogen, da hun efter de Tiders Skik har baaret en Mængde Børn til Daaben. Den 28de Avgust 1679 blev hun begravet i Kundby. Hendes Ægtefælle overlevede hende kun lidt over et Aar. Da Kirkebogen fra Avgust 1678 af ikke mere er ført med Hr. Holgers Haand, saa har han maaske i sine sidste Aar haft Kapellan.

3. **Christoffer Andersen Haarlev** var en Søn af M. Anders Frantsen Brun, men tog som mange i hin Tid Navn efter sit Fødested. Han var endnu i Børneaarene, da Faderen døde; imidlertid blev han dog holdt til Bogen. Først var han i nogen Tid paa Herlufsholm, siden gik han tre Aar i Slagelse Skole under den bekjendte, nidkjære Rektor Hans Michelsen Ravn, som den 17de Maj 1650 gav ham et meget godt Vidnesbyrd ved hans Afgang til Universitetet. Navnlig fremhævede han hans Flid og Sædelighed samt hans musikalske Begavelse, og Ravn var, som bekjendt, selv en grundig Kjender af Musikkens Theori og en flittig Udøver af Kunsten [1]). I Testimoniet bemærkes tillige, at Biskop Jesper Brochmand ved sit sidste Besøg i Skolen havde examineret denne Discipel og rost hans Fremgang [2]).

Den 12te Juni 1650 blev Christoffer Andersen immatrikuleret ved Universitetet og fik den nys udnævnte Professor Vitus Bering til Privatpræceptor [3]). Ved Juletid samme Aar fik han Kommunitetet. Theologisk Attestats synes han ikke at have været længe om at tage; men dermed er ogsaa det glædelige forbi, som vi have at berette om ham; thi et sædeligt Fejltrin, som han snart efter begik, forstyrrede længe, om ikke for stedse, hans timelige Velfærd. Det var Anledning til, at han ikke 1653 blev Kapellan i Sæby og

---

[1]) H. F. Rørdam, M. Hans Michelsen Ravn. Et Bidrag til den danske Litteraturhistorie i 17de Aarhundrede. (Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 495—584).

[2]) Testimoniet, hvori Christoffer Andersen udtrykkelig nævnes som Søn af den »ærværdige og lærde« M. Anders i Haarlev, findes i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 160 Fol.

[3]) Universitetets Matrikel.

Hallenslev, hvortil Præsten sammesteds ønskede ham[1]. Senere har han vistnok været Huslærer i adskillige Aar. Endelig søgte han Kongen om »Oprejsning«. I et Andragende, dat. Spjellerup den 23de Maj 1658, ytrer han: »Naadeligste Herre, jeg er af menneskelig Skrøbelighed for nogle Aar siden kommen desværre i Fald og Forseelse med Lejermaal, hvilket har ført mig i stor Elændighed og trykket mig langt fra mine Studeringers Frugt; thi jeg kunde nogle Gange været voceret til det hellige Ministerium, dersom denne min forgangne Forseelse det ikke havde hindret. Men efterdi jeg længe siden har Naade og Venskab hos min himmelske Konge, og derefter forholdt mig efter Eders Kgl. Majestæts Forordning[2], beder jeg underdanigst, Ed. Kgl. Maj vilde ogsaa bevise mig Naade, og naadigst tillade mig, jeg Gud og Menigheden min Tjeneste maatte offerere, og dersom den gode Gud, som ikke forskjød sine egne Disciple fra det hellige Ministerio, endog de groveligen syndede, men efter sand Pønitentse betroede dem i sin egen Sted at søge Embede, og saa ved dennem gjorde stor Frugt i sin Menighed, vilde ogsaa naadelig kalde mig til samme hellige Embede, til hvilket at betjene mine s. Forældre har ofret mig, og jeg selver af Barndommen alle mine Studeringer har henvendt, og derudover, som Gud selv veed, har lidt meget ondt: jeg da maatte betjene samme Embede, til hvilket Gud i Himmelen mig vilde kalde, paa det jeg det Pund, som Herren har mig betroet, ikke i Jorden skulde nedgrave, men det anvende til hans høje Navns Ære, Menighedens Nytte og min egen Salighed«[3]. Ansøgningen, der slutter med mange gode Ønsker for Kongen, er paategnet (8de Juni 1658) af Lensmanden paa

[1]) Acta Consistorii 13. Oct. 1653: »Hr. Jens i Sæby begjærede en Kapellan ved Navn Christoffer Andersen, som før har besovet et Kvindfolk. Blev taget i Betænkning«. — At det ikke er bevilliget, fremgaar af det følgende.

[2]) D. e. havde modtaget offentlig Absolution i Kirken.

[3]) Originalen findes i »Sjælandske Indlæg« i Gehejmearkivet.

Tryggevælde, den bekjendte Christen Albertsen Skeel, der bevidner, at Supplikanten var født der i Lenet af hæderlige Præstefolk og saavel før som efter sin omtalte Forseelse havde forholdt sig skikkelig og vel. — Kort efter at dette Andragende var indgivet, blev Kjøbenhavn indesluttet af Svenskerne, som holdt Byen belejret i næsten to Aar. Dette havde til Følge, at Ansøgningen blev henliggende al denne Tid uafgjort i Kancelliet. Først efterat den Jernring var brudt, som saa længe havde afskaaret Landet fra Hovedstaden, udgik der følgende kongelige aabne Brev:

„Vi Frederik III, gjøre alle vitterligt, at eftersom nærværende Christoffer Andersen Haarlev, Studiosus, for os underdanigst haver ladet andrage, at han for nogle Aar siden af menneskelig Skrøbelighed sig desværre udi Lejermaal haver forset, hvorfor han og Kirkens Disciplin skal have udstaaet, med underdanigst Begjæring, vi hannem samme Forseelse efterlade vilde, og til Kald, hvor lovligen ske kan, at maatte stædes: da efterdi vi af afgangne Christen Skeel til Fusinge, fordum Danmarks Riges Raad og Befalingsmand paa vor Gaard Tryggevælde, hans underdanigste Erklæring naadigst erfarer, fornævnte Christoffer Andersen før og efter forskrevne Forseelse sig skikkelig og vel haver forholdt, have vi efter saadan underdanigst Anmodning og Begjæring hannem forskrevne Forseelse naadigst tilgivet og efterladt, saa og hermed tilgiver og efterlader, saa at han til Kirke- eller Skoletjeneste, hvor det lovligen efter Ordinansen, Recessen og andre om Kald udgangne kongelige Forordninger i vore Riger og Lande ske kan, sig maa lade kalde. Givet paa Kjøbenhavns Slot den 28de Juni 1660“ [1]).

Hermed standse Efterretningerne om Christoffer Andersen, saa vi lades i Uvished, om han har haft nogen Nytte af dette Oprejsningsbrev. Paa den gamle Familiestamtavle findes hans Navn ikke.

---

[1]) Sjælandske Registre Nr. 24, Fol. 586.

4de Slægtled.

1. **Bertel Frantsen Brun**, Søn af Hr. Frants Andersen i Rørby, er født 1661. I Aaret 1679 blev han Student fra Roskilde Skole og fik samme Aar Kommunitetet[1]. Efter at have taget theologisk Attestats var han Huslærer i en Række Aar paa Herregaarden Saltø hos Oberst (siden Gehejmeraad) Numsen, hvis tvende Sønner, der begge i Tiden bleve Generaler, han underviste[2]. I Maj 1700 tog han Testimonium publicum fra Universitetet. Professor Oluf Worm anbefalede ham heri som en hæderlig Kandidat, der nu var kaldet til præstelig Virksomhed[3]. Herved er dog at bemærke, at Bertel Frantsen Brun først Aaret efter vides at være bleven Præst, da han ifølge Oberst Numsens Anbefaling blev kaldet af Ejerinden af Harrestedgaard, Fru Margrete Gjedde, Enke efter Kansler Holger Vind, til Sognepræst i Vallensved i Øster-Flakkebjerg Herred den 2den September 1701. Efter Tidens Skik ægtede han senere (den 26de Juli 1702) sin Formands, Hr. Matthias Martins, Enke, Helle Thomasdatter Hein, Datter af M. Thomas Michelsen Hein, der i sin Tid havde været Kannik og Lektor ved Roskilde Domkirke. Hun var den Gang 46 Aar og havde i sit første Ægteskab haft otte Børn, hvoraf i det mindste fire endnu vare i Live, deriblandt Sønnerne Thomas Martin (født 1695), der siden blev Birkeskriver paa Førslev og har efterladt sig nogle Optegnelser om sin Fader, der var født i Rudolfstadt og i sine unge Aar var kommen her ind i Landet, samt Holger Martin (født 1700), der siden blev Degn ved Zions Menighed i Trankebar[4].

I tredive Aar var Hr. Bertel »med Ære og Glæde«, som hans Eftermand Hr. Jochum Wulff vidner, Præst i

[1] Bloch, Roskilde Domskoles Hist. IV, 16. Kommun. Matrikel.
[2] Thomas Martins Optegnelser (se nedenfor).
[3] Worms Kopibog i Kgl. Bibl.
[4] Thomas Martins Optegnelser findes i Gehejmearkivet.

Vallensved. Da han havde den Sorg paa een Gang, i Marts 1724, at miste baade sin Hustru (66 Aar gl.) og sin ugifte Søster, der var hos ham, og da han selv ingen Børn havde, og ingen af hans Stifbørn mere vare i Hjemmet, tog han sin Fætters, Hr. Niels Holgersen Bruns, Enke, Maren Sørensdatter Gram, og hendes Datter, Mette Rørdam, i sit Hus. Selv døde han den 20de November 1731, 70 Aar gammel.

2. **Karen Frantsdatter Brun**, Søster til ovennævnte Hr. Bertel Brun, døde ugift, 61 Aar gammel, i sin Broders Hus i Vallensved og blev begravet den 13de Marts 1724, samme Dag som Broderens Hustru.

3. **Anne Holgersdatter (Brun)**, Datter af Hr. Holger Andersen Brun i Kundby, blev født den 20de Oktober 1656 [1]). Efter at være bleven voxen nævnes hun jevnlig som Fadder i Kundby Kirkebog, indtil hun den 1ste Oktober 1679 havde Bryllup med Hr. Jakob Nielsen Scroxberg, Præst i Spjellerup [2]). Denne Mand var født den 22de Maj 1654, blev 1673 Student fra Kjøge Skole og kaldtes den 18de Avgust 1677 til Sognepræst i Spjellerup og Smerup; i Aaret 1690 tog han Magistergraden, valgtes 1710 til Provst i Faxe Herred og døde den 30te April 1711. — I dette Ægteskab var der fire Sønner, som alle antoge Familienavnet Lindam, hvilket Navn forplantedes i flere Slægtled, men nu saa godt som er uddødt paa Mandssiden, medens Stammemoderen, Anne Holgersdatter, paa Kvindesiden endnu har talrige Descendenter.

---

[1]) Se ovenfor, S. 19.

[2]) I Kundby Kirkebog findes herom følgende Anlegnelse: »1679, Octob. d. 1. bleff den Hæderlig og Veilærde Mand Hr. Jacob Nielsen Scroxberg, Sogne-Herre for Spielderups oc Smernps Menigheder, copuleret til Hr. Holgers Datter, den ærlige, dydrige oc gudfryctige Møe Anne Holgers Datter, her i Kundbye Kirche«. — I Genealog. Rørdamiana kaldes Hr. Jakob Nielsen ikke Scroxberg, men »Krogsberg«, hvilket visinok er en Fejltagelse, da Scroxberg (eller Schroxberg) er det Navn, hvormed han betegnes baade i Universitetets og Kommunitetets Matrikler.

Skjønt vi ikke kunne følge **Slægten Lindam** i alle dens Forgreninger, skal dog her meddeles nogle Antydninger til Oplysning om denne Familie.

Mag. Jakob Nielsen Scroxbergs og Anne Holgersdatter Bruns fire Børn vare (I—IV):

I. **Holger Jakobsen Lindam,** født 31. Okt. 1682, Student 1700 fra Roskilde Skole, tog theologisk Attestats $^{27}/_{7}$ 1703 med Haud cont. Opholdt sig senere i Hjemmet, indtil han 1709 blev sin Faders Kapellan med Løfte om Succession. Efter Faderens Død blev han da 1711 Sognepræst i Spjellerup og Smerup, hvor han var et indflydelsesrigt Medlem af den Kommission til at indrette et ordnet Almueskolevæsen paa Vemmetofte Gods, som Prinds Carl havde nedsat[1]). Den 23. Juni 1712 ægtede han Karen Jakobsdatter, der fødte ham to Sønner og tre Døtre. Han døde den 4. Marts 1731. Blandt Børnene kan mærkes Sønnen[2]):

Carl Hedevig Lindam, fik Navn efter Prinds Carl, hvilken høje Herre tilligemed sine fornemste Hofembedsmænd var Fadder ved hans Daab i Vemmetofte Kirke d. 11. November 1716, medens Prindsesse Sofie Hedevig bar ham til Daaben. Han blev Transportforvalter paa Snoghøj og var gift med en Datter (f. 1728 † 1793) af Tordenskjolds tapre Vaabenfælle Kommandør Peder Grib (f. $^{18}/_{5}$ 1680 i Kjøbenhavn, † $^{17}/_{3}$ 1757 paa Snoghøj, Epitaphium i Eritsø Kirke), som efter Krigen havde faaet Snoghøj i Foræring af Frederik IV. Carl Lindam blev d. 7. September 1778 begravet paa Eritsø Kirkegaard. Ejendommen Snoghøj gik efter hans Død over til hans Svigersøn Gotfred Fibiger. Forøvrigt havde han følgende Børn:

1. Christian Lindam blev 1768 privat dimitteret til Universitetet fra Kolding med Rektorens Testimonium[3]).

2. Karen Lindam, f. 1750, begr. $^{27}/_{7}$ 1808 i Eritsø. Gift $^{4}/_{3}$ 1791 med Skrædder Niels Chr. Brandt i Middelfart.

---

[1]) Se Brasch, Vemmetoftes Hist. II, 79. 81, Not 2

[2]) Kancelliraad Søren Lindam, der 1764 og senere nævnes som Tolder i Odense, var maaske ogsaa en Søn af Hr. Holger Lindam.

[3]) Fyhn, Efterretninger om Kolding, Bilag, S. 10.

Hun siges at være bleven ihjelslagen i Fadeburet paa Snoghøj af en Hest, som forfulgte hende derind.

3. Peder Holger Lindam, f. $^{28}/_{12}$ 1752, blev privat dimitteret til Universitetet 1768 tilligemed Broderen. Gik siden til Ostindien og blev i det asiatiske Kompagnis Tjeneste Faktor og Agent i Trankebar, hvor han døde $^{18}/_{10}$ 1799. Gift $^{2}/_{9}$ 1785 med Dorothea Goos, en Landmands Datter fra Holsten. Hun var født $^{20}/_{5}$ 1761, † $^{23}/_{4}$ 1843 (begravet paa Hørsholms Kirkegaard). — En Søn af dem blev engelsk Militær og lever nu i en meget høj Alder i Kjøbenhavn. Saa vidt vides er han den sidste Mand, der bærer Navnet Lindam. Han har nemlig flere Døtre (en gift med den engelske Legationspræst Ellis i Kjøbenhavn, en anden med fhv. Kontorchef i det slesvigske Ministerium G. de Jonquieres), men ingen Sønner. — En Datter af Peder Holger Lindam, Anne Margrete L. (f. i Trankebar $^{12}/_{4}$ 1797) blev $^{23}/_{11}$ 1826 gift med daværende Lieutenant i Søetaten (senere Kommandør) Johan Frederik Braëm.

4. Simon Lindam, f. 1753, begr. $^{2}/_{2}$ 1814 i Eritsø. Ugift.

5. Anne Sofie Lindam, f. 1754, begr. $^{16}/_{4}$ 1781 i Eritsø. Gift $^{29}/_{1}$ 1779 med Gotfred Gotfredsen Fibiger (f. 1742 i Aalborg, begr. $^{30}/_{1}$ 1795 i Eritsø), Student 1764 fra Aalborg Skole, Prokurator, Transportforvalter og Gjæstgiver paa Snoghøj. Hendes Børn vare:

a. Carl Lindam Fibiger (f. $^{22}/_{11}$ 1779 † $^{28}/_{9}$ 1840). Ejer af Snoghøj, Kancelliraad og Dbmd. Solgte Snoghøj og blev Postmester i Fredericia, hvor han døde. Gift $^{29}/_{6}$ 1809 med Xanthine Katrine Gianelli (f. $^{15}/_{2}$ 1780 † $^{25}/_{10}$ 1855). (To Døtre).

b. Gotfred Fibiger, f. $^{1}/_{4}$ 1781. Student 1800 fra Kolding Skole. Begravet $^{18}/_{7}$ 1813 i Eritsø. Ugift. (Et Par Smaaskrifter af ham anføres i Nyerups Litt. Lex. S. 166).

6. Christiane Lindam (f. i Novbr. 1757), blev efter Søsterens Død gift $^{6}/_{12}$ 1782 med Svogeren, Gotfred G. Fibiger (se ovfr.), og havde med ham følgende sex Børn:

a. Peder Grib Fibiger, f. $^{28}/_{9}$ 1784, † $^{8}/_{8}$ 1833 som Rektor i Kolding (se Erslews Forf.-Lexicon). Gift med

Enken Katrine Jakobine Schmidt født Tauber. (Tre Børn, hvoriblandt Præsten Johannes H. T. Fibiger i Vallensved).

b. Christian Fibiger, f. 7/9 1786, † 26/4 1859 som Forpagter af Berritsgaard paa Laaland. Gift med Anna Marie Aasen. (Sytten Børn).

c. Anne Sofie Fibiger, f. og † 1788.

d. Anne Sofie Fibiger, f. i Jan. 1790.

e. Johan Adolf Fibiger, f. 31/5 1791, † 26/8 1851 som Oberstlieutenant. Bekjendt som Forfatter (se Erslews Forf.-Lex.). Var to Gange gift, og havde med sin første Kone ni Børn.

f. Jakob Scavenius Fibiger, f. 23/1 1793, † 11/10 1861 som Generalmajor og Chef for Artilleriet (se Erslews Forf.-Lex.) Gift med Sofie Amalie Nielsen. (Ti Børn).

7. Søren Lindam, døbt 11/5 1759.

8. Jakob Lindam, f. 28/7 1762, juridisk Kandidat, Godsforvalter hos Etatsraad Schou paa Volstrup, og endelig 1806 Byskriver i Ringkjøbing, Skriver i Ulvborg og Hind Herreder samt Birkedommer paa Timgaard. Døde 14/4 1818. Gift 30/10 1790 med Christiane Graa († 31/7 1854, 88 Aar gl.), Datter af Billedhugger Graa i Viborg. Af dette Ægteskab lever endnu i Ringkjøbing to aldrende ugifte Døtre, Hedevig Katrine Zilphen L. og Gotfredine Christiane Lindam; en Søn, Adam Frederik Grib L. døde 1808, 5 Aar gl.

9. Ludvig Ditlev Lindam, døbt 2/5 1765. Forlod i ung Alder Landet, uden at der senere hørtes noget om ham.

II. **Niels Jakobsen Lindam,** Farver i Sæby i Jylland. Havde fire Sønner og en Datter; blandt Sønnerne: Holger Nielsen Lindam, der blev Student, og i Juni 1742 tog den filosofiske Baccalaurgrad.

III. **Vilhelm Jakobsen Lindam,** født 1686, kaldet 29. September 1719 til Sognepræst i Dalby og Tureby, døde 22. April 1758. Gift 1. 8/6 1719 med Mette Katrine Svane († 1732, 43 Aar gl.), Datter af Formanden i Dalby Præstekald, Mag. Hans Pedersen Svane († 14/9 1719); 2. med Karen Clerque Arsleben (f. 10/6 1714), Datter af den som Forfatter bekjendte Mag. Christen Arsleben, Præst i Sorterup og Otte-

strup, og Hustru Johanne Beate de Clerque fra Bjergbygaard. Hr. Vilhelm Lindams sex Børn vare:

1. Jakob Vilhelmsen Lindam, f. $^{25}/_{6}$ 1722, blev 1743 Student fra Frederiksborg Skole.

2. Hans Lindam, f. $^{23}/_{8}$ 1723, døde tidlig.

3. Anna Lindam, f. $^{31}/_{5}$ 1725, gift $^{24}/_{11}$ 1747 med Hr. Anders Mølleschou (f. 1721), der samme Aar var bleven Præst i Kornerup og Svogerslev, og senere (1760) forflyttedes til Nabokaldet Osted og Allerslev. Hun døde 1794, hvorpaa Hr. Anders Mølleschou i sin høje Alder ægtede hendes Slægtning (Broderdatter?) Mette Katrine Lindam. Han døde 1797. I en Række Aar var han Provst i Voldborg Herred. Han byggede i sin Tid Præstegaarden i Kornerup. Flere ret artige versificerede Indskrifter over Indgangene til Præstegaarden og paa Kirkens Alter minde endnu her om ham.

4. Engelke Lindam, f. $^{16}/_{7}$ 1726.

5. Hans Lindam, f. $^{7}/_{12}$ 1729.

6. Christian Arsleben Lindam, f. $^{29}/_{7}$ 1734, blev 1757 Student fra Herlufsholm og havde allerede to Aar efter Bryllup [1]). Han blev Forpagter paa Søholm i Stevns Hrd. (til 1769), derpaa Forpagter af Ringsted Kloster og Ejer af Aagaard Gods i Sjæland. Levede tilsidst i Kjøbenhavn af sine Midler († $^{24}/_{8}$ 1801). Hans Hustru Hanna Bartholina Lohman var, ifølge Gravmonumentet over hende paa Kjøbenhavns Assistentskirkegaard, født $^{7}/_{9}$ 1744 og døde $^{28}/_{8}$ 1798. En Datter af dem, Caroline Vilhelmine Lindam, døde 1812,

---

[1]) Herom findes følgende Antegnelse i Kornerup Sogns Kirkebog: Fredagen d. 20 Sept. 1759 blev i Kornerup Prestegaard Monsr Christen Asleben Lindam effter forelagt Allernaadigst forundt Copulations-Brev og de derudi befalede Qvitteringer uden foregaaende Trolovelse og Lysning af Prædikestolen ægtevied til Bruden Jomfr. Hanna Bartholina Friderics Datter Loemand, for hvilke undertegnede Forløfftnings-Mænd caverede, at inted lovstridigt skulde være til Hinder i dette Ægteskab, hvilket egenhændig tilstaaes af

Albert Trojel, J. W. Lindam.
Sogne-Præst til Ledreborg og Aaësted
Meenigheder.

For Slægtskab og Svogerskab underskriver
Hans Lindam.

50 Aar gl., efter 13 Aars Ægteskab med en Lassen. En anden Datter, Valborg L. (f. $^{6}/_{12}$ 1773, † $^{29}/_{11}$ 1804), blev $^{3}/_{11}$ 1791 gift med Carl Gottfried v. Würtzen, f. $^{8}/_{11}$ 1754, † $^{28}/_{5}$ 1817 som Oberst og Kommandant i Citadellet Frederikshavn.

IV. **Christian (Jakobsen) Lindam** var Inspektør ved Grevskabet Holsteinborg. Havde en Datter [1]), Anna Lindam, som blev gift med Forpagter Christensen, der senere blev Ejer af Bonderup ved Korsør. En Datter af disse var Barbara Christensen (f. 1754, † 1839 i Kjøbenhavn), gift med Bertel Matthiesen Siersted, Byskriver i Ringsted og Skriver i Ringsted og Tybjerg Herreder samt Birkedommer paa Skjoldnæsholm († 1810). Deres Datter var Elisabeth Siersted (f. $^{18}/_{8}$ 1786), der $^{1}/_{8}$ 1804 ægtede Cand. philos. Gabriel Heiberg, Klokker i Ringsted († $^{6}/_{6}$ 1816). En Søn af dem er Provst Arve Christian Linde Heiberg i Helsingør, gift med Georgine Samsine Rørdam.

4. **Niels Holgersen Brun**, Søn af Hr. Holger Andersen Brun i Kundby, er født sammesteds den 30te April 1658. Efter at have nydt Undervisning i Hjemmet indtil sit 18de Aar, idet hans Forældre holdt en »Skolemester« til ham, ved Navn Knud Hansen [2]), kom han i Roskilde Skole, fra hvilken han 1679 af Rektor Peder Hansen Schade dimitteredes til Universitetet samtidig med hans ovennævnte Fætter Bertel Frantsen Brun [3]). Samme Aar fik han Kom-

---

[1]) I Gjessings Jubellærere III, 135 omtales »Forvalter Lindams Datter ved Cathrineberg, gift med Niels Bang, f. 1723, blev 1759 Holzförster og 1772 Skovrider paa Frederiksborg Amt«. Det er formodentlig ogsaa en Datter af Christian Jakobsen Lindam.

[2]) Ved en Daab i Kundby den 25de April 1675, hvor »Mette Hr. Holgers« bar Barnet, nævnes blandt Fadderne »Knud Hansen, Scholemæster till H. Holgers, Christen Søffrensen, dansk Scholemæster i Kundbye« samt »Hilleborre Hans Degns«, altsaa Repræsentanter for hele Skole- og Kirke-Personalet i Kundby. Niels Holgersen nævnes selv som Fadder i Kundby Kirkebog 1ste Advents Søndag 1676; rimeligvis har han da endnu været hjemme.

[3]) Bloch, Roskilde Domskoles Hist. IV, 16.

munitetet; men om hans Studier og senere Virksomhed savnes for øvrigt Efterretninger, indtil han den 21de September 1695 kaldtes til Sognepræst i Rørby i Ars Herred, hvor tidligere en Farbroder af ham (se foran, S. 15) havde været Præst. Aaret efter ægtede han Maren Sørensdatter Gram, der, skjønt kun 29 Aar gammel, allerede havde været gift med to Præster i Rørby og nu fik den tredie. Hun var født (døbt 24de Juni) 1667 i Refsnæs, hvor hendes Fader Hr. Søren Jensen var Præst (1652—73). Hendes Moder, Elisabeth Sofie Lavritsdatter Gram, var uden Tvivl en Datter af Hr. Lavrits Nielsen Gram, residerende Kapellan i Kallundborg († 16de Maj 1661), og blev efter Hr. Søren Jensens Død [1]) gift 21de April 1674 med Eftermanden i Refsnæs, Hr. Lavrits Olufsen Kok († 17de Marts 1691), Forfatteren af »Danmark dejligst Vang og Vænge« [2]), efter hvis Død hun tredie Gang (17de April 1692) havde Bryllup, da hun ægtede Koks Eftermand i Refsnæs, »den sære og slemme« Hr. Christoffer Christensen Schiwe, fra hvem hun først ved sin Død blev befriet, 1712 [3]). Den Omstændighed, at Niels Holgersen Brun ægtede den ved sine litterære

[1]) Søren Jensen (Calundanus) var en Søn af Jens Bertelsen, der døde 1662, 80 Aar gl., hos Sønnen i Refsnæs. Den 19de Decbr. 1651 ordineredes han til Kapellan hos den gamle Hr. Anders Christensen Larberg i Refsnæs, og da denne døde den 19de April 1652, blev han hans Eftermand. Efter Tidens Skik ægtede han Formandens Enke Maren Sørensdatter, der døde 25de Marts 1660, 55½ Aar gl. Anden Gang giftede han sig 13de Febr. 1661 med Elisabeth Sofie Lavritsdatter Gram, med hvem han havde sex Børn, der nok fik Moderens Familienavn, ialfald var dette Tilfældet med Datteren Maren, der var den fjerde i Rækken. Hr. Søren Jensen døde den 15de April 1673.

[2]) Om Lavrits Kok se navnlig hans egne Optegnelser i Ny kirkehist. Saml. III, 455—8. Han havde med Elisabeth Sofie Lavritsdatter Gram sex Børn, der alle døde smaa eller dog i den unge Alder, deriblandt de to Sønner Oluf og Hans, der bortreves af den samme Smitsot, der i Marts 1691 lagde Faderen i Graven.

[3]) Disse og flere Oplysninger skyldes Kirkebogsuddrag, der for mange Aar siden ere mig meddelte af Hr. Frederik Barfod.

Interesser fremragende, men desværre saa tidlig bortkaldte Lavrits Koks Stifdatter, gav Anledning til, at man senere mente at kunne søge Koks efterladte Samlinger hos ham[1].

Ved sit Ægteskab gik Hr. Niels Holgersen som Stiffader ind til en temmelig talrig Børneflok. Som ovenfor er bemærket havde hans Hustru nemlig forhen været to Gange gift, først med Hr. Erik Hansen Knoph (født 1650, Præst i Rørby 1679, død 1689), med hvem hun havde en Datter, Anna Knoph, der senere blev gift med Birkedommer Ole Berg[2]. Efter Knophs Død ægtede hun hans Eftermand, Hr. Daniel Albertsen Schrøder (Student 1671, Præst i Rørby 1689, død 1695), med hvem hun havde fire Børn: 1. Erik Albert Schrøder, der døde som Student 1711 i Kjøbenhavn af Pest; 2. Margrete Schrøder, der blev gift med Anders Collerup, Sognedegn i Hammer i Sjæland; 3. Elisabeth Marie Schrøder, der blev gift med Ingeniørmajor Terchelsen i Kjøbenhavn[3]; og 4. Anna Schrøder, der blev gift med Lieutenant Paludan til Grevensvænge. De fleste af disse Stifbørn kjendte ingen anden Fader end Hr. Niels Holgersen Brun, og det smukke Vidnesbyrd, en af dem aflagde ved hans Grav, turde være en Ytring af deres fælles Følelser for ham.

---

[1] I Nye Danske Mag. V, 244, Not. 7 har C. Molbech meddelt følgende Notits af Fred. Rostgaard: »Hr. Lars Kok paa Røsnes har skrevet et Lexicon danico-latinum; skal findes hos Hr. Niels Holgersen i Rørby ved Callundborg, som fik Antoris Stifdatter, eller ogsaa maatte opspørges hos Hr. Peder Raers [Præst i Aarby] Arvinger. Kunde ved Thura recommenderes til Mr. Jacob [Scroxberg] i Spielderup, som har Kundskab med de andre. D. 1 Jun. 1706«.

[2] Jvfr. Gjessing, Jubellærere. II, 2, 76, hvor dog Anna Knophs Dødsaar angives urigtig. Hr. Erik Hansen Knoph havde tidligere været gift med Anna Knudsdatter Friis († 1685), med hvem han havde en Søn, Knud Knoph, der døde ung. Det er urigtigt, naar Gjessing anfører Anna Knoph som en Datter af Hr. Erik Knophs første Hustru.

[3] De havde to Sønner og en Datter, alle døde ugifte. Datteren betegner Christian Bolle Rørdam i sine Optegnelser som »Cousine Danielle Terchelsen«, da hun døde i Kbhvn den 10de Dcbr. 1776, og han fulgte hende til Jorden.

Hr. Niels Holgersen blev kun 49 Aar gammel. Allerede den 24de November 1707 bortkaldtes han. I Anledning af hans Død udgav hans Søstersøn Vilhelm Lindam[1]) og hans ovennævnte Stifsøn Erik Albert Schrøder Sørgedigte, hvoraf her kan hidsættes følgende Linier til Karakteristik af den afdødes Embedsvirksomhed:

Han som Bezaleel i Helligdommen tjente
Med Visdom og Forstand, at neplig de kan vente
En bedre; hvorfor de billig sige kan:
Ak gid vi maatt' beholdt den drabelige Mand.
Sin Hjord som Hyrden god han altid meget elskte,
Og det fortabte Faar fra Ulvens Mund han frelste;
Thi aldrig saa' han en fortabt og snart paa Knæ,
Han jo i Jesu Navn ham viste Ly og Læ.

I Rørby Kirke findes endnu en Mindesten over ham med følgende Indskrift, rimeligvis forfattet af Vilhelm Lindam:

I Testamentet om man ellers noget glemte,
Da vid, o Læsere, at Graven Resten giemte;
Og at ei glemmes skal, hvor Skatten er lagt ned,
Da settes denne Steen til kierlig Øiemed.

* * *

Jeg mener til et Kiendetegn, at her under hviler den hæderlige og fornemme lærde Mand Sl. Herre Niels Holgersøn Bruun, verdig Sognepræst for Rørby Menighed, som begyndte sit dydige Lif og Lefnet Aar 1658, som antog sig dette besværlige Hyrde-Embede med ald Aarvaagenhed Aar 1696[2]), som forlod sin Hiord i priselig Frugtbarhed 1707, og efterlod sig foruden sin dydedle Hustrue M. S. D. G. to Vidnesbyrd om sin beklagelige Skilsmisse.

* * *

[1]) Se foran, S. 27—8

[2]) Dette Aarstal er dog vistnok urigtigt. Ialfald siger Hr. Niels Holgersens Søn, Holger Rørdam, i Optegnelserne om sin Fader, at han blev Præst i Rørby 1695, og dermed stemmer Angivelsen i Wibergs Alm. Præstehistorie II, 691.

Vær stolt du haarde Steen, at du est just udkaaren
Til at bevise det, som udi dig er skaaren,
Udvortes er du kun et penslet Skilderi,
Indvortes vogter du en erlig Guds Mands Liig.

Hr. Niels Holgersens Enke, Maren Sørensdatter Gram, levede endnu 23 Aar efter Tabet af denne sin tredie Ægtefælle. De sidste sex Aar af sit Liv tilbragte hun i Vallensved Præstegaard hos sin sidst afdøde Mands Fætter, Hr. Bertel Frantsen Brun, og her blev hun begravet den 30te Januar 1731, inden hendes eneste efterlevende Søn, der først nogle Maaneder efter hendes Død blev Præst, var kommen saa vidt, at han kunde aabne sin aldrende Moder et Tilflugtsted. — I sit sidste Ægteskab havde hun tre Børn, der fik Navnet Rørdam[1]). Den yngste af dem, Danielle, døde dog som Barn, fem Aar gammel, før Faderen. De to, som naaede den voxne Alder, anføres her efter.

5te Slægtled.

1. **Mette Rørdam,** Datter af Hr. Niels Holgersen Brun, var født i Rørby den 16de Maj 1697. Fra Aaret 1724 opholdt hun sig med sin Moder hos deres Slægtning Hr. Bertel Brun i Vallensved Præstegaard, indtil hun omtrent 1727 blev gift med Hans Eriksen Siersted, Kjøbmand i Holbæk (født 20de Juni 1693, vistnok i Byen Sigersted ved Ringsted). Med ham havde hun tvende Sønner, nemlig Jens Siersted (født 20de Juli 1728, død ugift 18de Juni 1758) og Niels Hansen Siersted, der ligesom Faderen var Kjøbmand i Holbæk. Hun døde den 17de September 1762, hendes overlevende Ægtefælle den 1ste Maj 1769[2]).

[1]) Som tidligere er bemærket, kjendes Navnets Oprindelse ikke. En Tradition i den lindamske Slægt beretter: To Slægtninge gik ud at finde sig et Navn; den ene fandt en Lind ved en Dam, den anden fandt Rørene ved Dammens Bred; deraf tog de Navne. (Meddelt af Frøken Gotfredine Lindam i Ringkjøbing).

[2]) Efter et Epitafium i den nu nedbrudte Kirke i Holbæk.

2. **Holger (Nielsen) Rørdam,** den første Mand af dette Navn, Søn af Hr. Niels Holgersen Brun og Maren Sørensdatter Gram, var født i Rørby den 6te Marts 1700. Syv Aar gammel mistede han sin Fader; dog holdt hans Moder ham til Bogen og satte ham, da han var ti Aar, i Kallundborg Skole, fra hvilken han i Juli 1718 afgik til Universitetet med et godt Vidnesbyrd fra Skolens Rektor, Frants Trojel [1]. Aaret efter underkastede han sig den filosofiske Prøve; men da han kun havde det allernødtørftigste til sit Underhold, maatte det være hans Bestræbelse snarest mulig at blive færdig ved Universitetet. Han tog derfor allerede den 4de Juli 1720, altsaa kun efter et Aars Forberedelse, theologisk Attestats med Non cont., en Karakter, hvormed mange studerende lode sig nøje, da Examenskarakteren den Gang ikke havde stort at sige ved Embedsbesættelser, paa Grund af at saa mange Præstekald besattes af private Patroner.

Efter at være bleven Kandidat tiltraadte Holger Rørdam samme Aar en Huslærerpost i Magleby Præstegaard paa Møen hos Hr. Hans Aggerup. Efter et Aars Forløb vendte han atter tilbage til Sjæland, hvorpaa han 1723 [2] blev Lærer for Oberst Christian Luxdorphs Søn, den siden saa bekjendte, lærde Bolle Villum Luxdorph, der gjennem forskjellige høje Embedsstillinger inden sin Død (1788) naaede til at blive Gehejmeraad, første Deputeret i Kancelliet og Præses i Videnskabernes Selskab. Familien boede paa Herregaarden Mørup ved Ringsted, og her opholdt Holger Rørdam sig nu i over syv Aar; thi skjønt Oberst Luxdorph døde efter halvtredie Aars Forløb, blev hans Enke, Fru Susanne Magdalene f. Worm, dog boende der med Sønnen.

---

[1] Testimoniet vedføjes som Tillæg.

[2] Dette Aarstal anfører H. Rørdam selv i sit Vita i Bispearkivet. I »Bibliotheca Luxdorphiana« Pars II b. p. 70 siges derimod om ham, at han »forhen fra 1722 af var Skolemester for sal. Gehejmeraad Luxdorph«; og denne Angivelse er maaske den rigtigste.

Det er tilvisse et godt Vidnesbyrd om Holger Rørdams Lærerduelighed, at en Mand, der senere blev en af Fædrelandets mest ansete lærde, fra sit syvende til sit femtende Aar udelukkende var overgiven til hans Vejledning. Og der bevares endnu Minder fra Bolle Villum Luxdorphs Haand, hvorved han henved et halvt Aarhundrede efter bevidner, hvor meget han skyldte sin fordums Lærer. I et Exemplar af Luxdorphs Carmina (Havniæ 1775. 4to), som Forfatteren tilsendte Rørdam — og som nu, efter at have vanket vide om, er i min Besiddelse — har han nemlig skrevet: »Inderlig glæder det mig, at Gud har ladet mig leve den Dag, paa hvilken jeg offentlig har kunnet bevidne saa meget at skylde Deres Velærværdighed, som jeg aldrig kan gjengjælde, end ikke beskrive, om jeg end besad Veltalenhed, og om end Veltalenhed kunde udtrykke Hjærtets Sprog. De være forsikret, at var min Evne som mine Ønsker, og formaaede jeg, som jeg vilde, aldrig skulde De og Deres føle Afsavn af noget godt; men Herren være lovet, som har fyldt Deres Bæger i det aandelige. Han krone fremdeles Deres Velærværdigheds graa Haar med sin Velsignelse! Vale et ama Discipulum semper tuum. Kjøbenhavn d. 4. Maj 1775«. Ved den offentlige Bevidnelse, hvorom Luxdorph i Tilskriften taler, menes vistnok nogle Ord i hans Levnedsløb, der er indført foran Digtene, hvor han, efter at have bemærket, at alle de Professorer ved Universitetet, som i sin Tid havde prøvet ham, nu vare døde, tilføjer: »Vivit autem, cui plurimum debeo, studiorum primus moderator, et munere suo venerabilis et canis«. I den Biografi af Luxdorph, som Suhm har udgivet, bemærkes: »Sin Lærer Rorup (!), Præst et Sted i Sjæland, beholdt han til 1783, og ansaa det for en Lykke, antog sig og meget hans Sønner og Afkom« [1]). Under disse Forhold kunne vi ikke

[1]) Minerva for 1790. I, 161. Af Suhms Fejltagelse med Hensyn til Navnet ses, at Navnet Rørdam endnu var lidet bekjendt. I Vitus Berings Skrift: Sognepræsternes Historie i Ollerup og den beringske Slægtetavle, Kbh. 1749, er Holger Rørdam blevet til Hektor Kørdam.

undre os over, at Holger Rørdam betragtede Forholdet til denne »højthegavede« Discipel — som han allerede 1731 kaldte ham — som et af Lyspunkterne i sit Liv. Han opkaldte en af sine Sønner (Christian Bolle) efter ham og hans Fader, og endnu som højtbedaget Olding sendte han sin fordums Discipel sine gode Ønsker ved Nytaar og andre Lejligheder.

Medens H. Rørdam var Lærer for Luxdorph, aflagde han i Februar 1727 den befalede Prædikeprøve for Prof. Stenbuch med Karakteren Laudabilis. I Aaret 1729 fik han Lejlighed til at prædike for Kongen tredie Pintsedag i Slotskirken i Kjøbenhavn. Samme Aar søgte han at blive Præst og fremlagde i den Anledning godt Vidnesbyrd om Levned, Lærdom og Gaver fra Biskop Christen Worm, der uden Tvivl kjendte ham personlig fra sin Søsters, Fru Luxdorphs, Hus. Det attraaede Embede (Karise og Alslev) fik han dog ikke [1]. Derimod aabnede der sig en efter den Tids Forhold sikrere Udsigt til Befordring for ham, da han blev forlovet med en ung Pige ved Navn Vita Bering, der var beslægtet med Luxdorpherne og derigjennem ogsaa med andre fornemme Familier. Ialfald blev han den 10de Marts 1731 af Grev Adam Christoffer Knuth til Knuthenborg, der var gift med Hedvig Ulrike Luxdorph [2], kaldet til Sognepræst i Vigersted og Kværkeby ved Ringsted, til hvilket Kald Knuth formodentlig som Ejer af Sørup havde Patronatsret [3]. Kaldsbrevet stadfæstedes af Kongen den 24de Marts, og den 4de Maj blev H. Rørdam ordineret af Biskop Christen Worm, og derpaa indsat i Embedet den 15de Maj samme Aar [4].

---

[1] Gratialprotokollen i Gehejmearkivet.

[2] Halvsøster til Oberst Christian Luxdorph, hvis Moder Julta Bering var en Halvsøster til Vita Berings Fader.

[3] Han skrev sig nemlig: Greve af Knuthenborg, til Meltz, Lundegaard, Sørup, Sundby og Rosengaarde.

[4] Saa vel Grev Knuths Kaldsbrev som den kgl. Stadfæstelse findes indført ved Holger Rørdams »Vita« i Protokollen i Sjælands Bispe-

Nogen Tid efter havde han Bryllup med Vita Bering [1]. Hun var født 1708 og var en Datter af Oberstlieutenant Peder Bering, Kommandant i Nyborg († 1716), og Hustru Else Lindberg (der i 1726 endnu var i Live, og var en Datter af Hans Michelsen Lindberg, i sin Tid en meget velhavende Hørkræmmer i Kjøbenhavn). Hendes Farfader var den kongelige Historiograf, Assessor i Højesteret og Medlem af Kammerkollegiet M. Vitus Bering (f. 5. Okt. 1617, † 20. Maj 1675), hendes Farmoder hed Gertrud Jørgensdatter (f. 25. April 1648, † 17. April 1678), i sin Tid anset for Kjøbenhavns skjønneste Kvinde, og af en samtidig kaldet »den saa berømte Gertrud Jørgensdatter, som var meget dejlig [2]« — Datter af den kongelige Renteskriver Jørgen Hansen (Aalborg) (f. 14. Febr. 1613, † 9. Dcbr. 1673) og Hustru Kirsten Knudsdatter.

Formue har Holger Rørdam neppe faaet med sin Hustru; thi vel havde hendes Forældre i sin Tid været ret velhavende, saa hendes Fader i Aaret 1706 havde kunnet give Afkald paa henved halvfjerde Tusinde Rdlr., som han havde til Gode hos Regjeringen, mod at opnaa den Herlighed at blive Vice-Kommandant i Nyborg, foreløbig uden Løn [3]. Men da Faderen døde, medens Børnene endnu vare smaa, er det lidet, han har efterladt dem, vistnok gaaet med til deres Opdragelse. Derimod arvede Vita Bering 850 Rdl. foruden noget Løsøre — deriblandt adskillige Familie-

arkiv. Indsættelsesdagen ihukommes endnu i Vigersted og Kværkeby Sogne, idet Renten af et af Rørdam stiftet Legat uddeles paa denne Dag.

[1] Bryllupsdagen har jeg ikke fundet; men den 5te Juli 1731 mødte »hæderlig og vellærde Mand Hr. Holger Rørdam paa hans Kjærestes, Jomfru Vita Berings, Vegne« paa Mørup ved Skiftet efter dennes Faster Jomfru Vita Bering. Paa et senere Møde den 16de Januar 1732 i samme Skifte mødte Hr. Holger Rørdam »paa sin nuværende Hustru Vita Berings Vegne«. Imellem de to nævnte Dage falder Brylluppet altsaa.

[2] Etatsraad Johan Monrads Biographi, udg. af J. G. Burman Becker, S. 20.

[3] Ifølge Statsraadsprotokollen i Gehejmearkivet.

portræter — efter sin i Aaret 1730 afdøde Faster af samme Navn [1]. At Holger Rørdam har besiddet Midler, er der heller ingen videre Spor af; det skulde da være, at han i »Kjøbenhavns Vejviser« for Aaret 1773 (S. 188) anføres som Interessent i Kjøbenhavns Pramlaug, og at han 1772 stiftede et mindre Legat til bedste for Vigersted og Kværkeby Sognes fattige, hvorom det nærmere skal meddeles nedenfor.

Hvad Holger Rørdams Embedsvirksomhed angaar, have vi al Grund til at antage, at han har været en alvorlig og nidkjær Præst. Herpaa tyder blandt andet følgende Indberetning, som han indgav til Biskop P. Hersleb, i Anledning af at Generalkirkeinspectionen havde forlangt Oplysning om, hvorledes det stod til med Ungdommens Kristendomsundervisning i de forskjellige Sogne.

„Siden min Ankomst til disse Guds Meenigheder haver ieg Self hver Søn- og hellig Dag, uden særdeles Aarsag har hindret, baade Vinter og Sommer stedse catechiseret for Ungdommen, effter Prædichen, i den Kirke, hvor sidst Guds tienneste har været; repeteret først korteligen min Prædichen ved Spørsmaal for at fornemme, hvad Enhver af de unge har fattet deraf, derpaa søgt at inculcere Dem de fornemmeste lærdomme deraf, og henført saa Sagen til Catechismum, med videre Forklaring over de Stycker deraf, som kunde hentyde paa Texten og Evangelium, og iblant og à parte forklaret en eller anden Part af Catechismo korteligen ved Spørsmaal og Giensvar. At catechisere i begge kirker især om Vinteren har ieg icke kundet overkommet formedelst en lang, besværlig og formedelst slemme Vaad at igiennembryde farlig Vej, der forhaler Tiden. Men saasnart Sommeren tager fat, skeer, foruden den sædvanlige Catechisation, hvor sidst Prædichen er, samme Dags Effter-Middag, Klochen 4re, Læsning og Underviisning i den anden Kirke, hvor da var først Guds tienneste, og det af Substituten (siden Dægnen icke er, eller har været i lang Tiid af de Kræfter, at han har kundet

[1] Skifteforretningen findes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1300 d. Fol. Den ældre Vita Bering døde den 13. Juni 1730 paa Mørup.

assistere noget ved Læsningen) hvorved Jeg da og Self iblant er tilstæde. For Skrifftemaal om Løverdagen Klochen 7 om Morgenen holdes Sang og Pœnitenses Bøn af Prædichestolen med en af Davids Pœnitenses Psalmer aflæst, og sluttes igien med en kort Psalme, derpaa holder ieg Self offentlig Catechisation for alle nærværende, og især igiennemgaar Partes pœnitentiæ med den da nærværende Ungdom, og det den saa høyvigtig dem forestaaende Sag vedkommende, og derpaa skrifter. Hvad Confirmationen angaar, da har ieg med yderligst Fliid hidtil efflerlevet den allernaadigste Forordning, og skal fremdeles ved Guds naade, saa lenge Gud sparer Lif og Kræfter, rette mig hørsommeligst derefter. Dette er det ieg allerunderdanigst har at indberette. Vigersted d. 23 Maj 1740.

H. Rørdam.

P. S. Hvad Uge-læsningen angaar, da forrettes den fra 14ten Dage efter Michels Dag indtil Paaske, hver Dag i Ugen udi en af Byerne; men cesserer om Sommeren, siden ingen Ungdom da kand faaes, formedelst Markarbeide, som da stedse paahænger Bondens Tiunde og Børn".

I Aaret 1749 beskikkedes H. Rørdam til Provst i Ringsted Herred. Som saadan prædikede han i Roskilde Domkirke ved S. Dionysii Landemode 1752. Hans Prædiken, uden Tvivl det eneste trykte fra hans Haand, findes udgiven i 7de Samling af »Sermones ad clerum eller Prædikener ved de aarlige Provste-Moder«, S. 51—80, under Titel:

> JEsu Christi hellige Levnets-Exempel, forestillet til en Regel for alle Christne, og især for Ordets Lærere at efterfølge af Matth. 11 v. 29 i en Synodal-Prædiken, holden i Roeskilde Dom-Kirke den 4de Octobr. 1752 af Holger Rørdam, Sognepræst i Wigersted og Qværkebye Meenigheder, og Provst i Ringsted Herred.

Den 31te Juli 1753 visiterede Biskop Ludvig Harboe første Gang i Vigersted. I den Beretning, som han indsendte til Regjeringen, findes herom følgende: »Provst Holger Rørdams Prædiken var med Flid udarbejdet og opbyggelig. Menigheden skal tilforn have været vankundig, men nu fandtes en temmelig god Grund lagt saa vel hos

Børn som hos de voxne; hos nogle fattedes rigtig Læsning i Bog og Begreb paa det, de havde læst«.

I sit Ægteskab med Vita Bering havde Holger Rørdam syv Børn, hvoraf tre Sønner og tre Døtre naaede den voxne Alder. I Aaret 1757 blev den ældste af Døtrene gift, og 1758 sendte Rørdam den yngste af Børnene, Sønnen Christian Bolle, vistnok den bedst begavede af dem alle, i en Alder af femten Aar til Roskilde Skole, idet han medgav ham en Anbefaling til Præsterne ved Kirken der, med Anmodning at de vilde optage ham i deres Menighed og, efter værdig Forberedelse, give ham Adgang til Herrens Bord. Det hører vistnok nu til Sjældenhederne, at en Fader, som sender sin Søn i Skole, paa den Maade søger at varetage hans aandelige Tarv. Jeg mener derfor, at Skrivelsen, skjønt den er paa Latin, fortjener at meddeles her.

Filius hic meus natu minimus, Christianus Bollerus Rørdam, qvindecim jam factus annorum, domesticos inter parietes sex et dimidium anni sub fideli fidelis admodum et pii Informatoris D[ni] Andreæ Stenbergii cura et institutione prima studiorum feliciter fecit fundamenta, ita et talem in literis exhibuit progressum, ut e domo jam evolans paterna, claustra inter Scholastica vivat Roeskildiæ, ibi sub Magisterio celeberrimi Rectoris D[ni] Magistri Schnabels cursum studiorum planè et plenè peracturus, usqve qvò solidam solidæ sapientiæ et eruditionis perfectionem asseeutus, in clariorem regiæ Universitatis lucem prodeat. Et sicut jam accrevit in studiis, ita etiam (laus Deo) in gratia et salutifera Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi cognitione, ut Dominicâ Qvasimodog. anni præteriti, post piam et præviam præparationem alios inter Ecclesiarum Alumnos, per preces et verbum Dei Sanctum in Sacra sacri Baptismatis gratia publice a me ipso sancitus sit et confirmatus, die autem viridium nuperrime prætergressô hujus anni ad sacram primodum admissus Synaxin.

Fidelissimæ igitur Vestrum curæ et charitati, clarissimi et doctissimi viri, verbi divini Ministri Ecclesiæ Roeskildensis longè meritissimi, ut et fratres in Christo conjunctissimi, huncce meum filium trado et officiose commendo, rogaturus,

velitis eum inter Ecclesiæ vestræ alumnos agnoscere et numerare, numeratum piâ prævia δοκιμασία ad sacram admittere cœnam, modo ut spero, dignè se præparaverit. De reliqvo vobis, clarissimi viri, cum tota familia sempiternam cuncta possidentis regentisque Numinis æterni gratiam et favorem diuturnam eamque florentissimam vitam et qvamvis aliam vitæ prosperitatem, felicitatemque ex intimo corde apprecor et exopto.

Dabam ex pastorali sede, qvæ est in pago Wigersted, die 17 Aprilis 1758.

Oligerus Rørdam.

Da Provsteembedet gav Rørdam meget at gjøre, og han nødig vilde lade den i ovenstaaende Anbefaling nævnte Lærer for hans Søn, Andreas Steenberg, fare, da han i mange Aar havde været i hans Hus, saa besluttede han at tage ham til Kapellan, især da han kjendte ham som en vel begavet Prædikant. Efter at Tilladelse var erhvervet fra Kirkernes daværende Patronesse, Grevinde Knuth til Conradsborg, blev Steenberg den 6te Juli 1759 kaldet til Medtjener i Vigersted og Kværkeby. Nogle Aar efter fik han tillige Løfte om at blive Efterfølger i Embedet, naar Provst Rørdam døde. Siden blev han endnu nøjere knyttet til dennes Familie, idet han ægtede Husets yngste Datter. Det viste sig imidlertid senere, at den saaledes tilvejebragte Ordning ikke var den heldigste; thi da Provst Rørdam blev en saare gammel Mand, gik Steenberg som Kapellan i nitten Aar og døde saa endda (1778) fem Aar før Svigerfaderen. Men det er vel aldrig heldigt, at Børnenes materielle Velfærd alt for meget er knyttet til Forventningen om Forældrenes Død.

Fra Aaret 1767 af blev Provst Holger Rørdam hjemsøgt af mange og tunge Sorger i Anledning af Dødsfald i hans nærmeste Familiekreds. Først bortkaldtes hans Datter Vita, gift med Regimentskvartermester Christian Friborg, fra syv smaa Børn, af hvilke den ældste kun var ni Aar gammel, og Aaret efter døde Manden, saa Børnene næsten udelukkende vare henviste til de gamle Bedsteforældres Omsorg.

Samme Aar som Friborg døde (1768), bortkaldtes ogsaa Rørdams ældste Søn, Niels, der var theologisk Kandidat og Lærer i Kjøbenhavn, og hans anden Svigersøn, Præsten Matthias Aalholm, hvis Enke, Marie Elisabeth Rørdam, 1775 fulgte sin Ægtefælle i Graven. Tungest var dog for den gamle Mand Tabet af hans Hustru, der døde den 2den Juni 1771, 63 Aar gammel. Fra den Tid af følte han sig meget ene. Dog lykkedes det efter nogle Aars Forløb hans Datterdatter Thalia Friborg, der imidlertid var voxet til, for en lille Stund at udbrede Hygge i den gamle Bedstefaders Hus. Men ogsaa hende skulde han miste, da denne elskværdige Pige bortkaldtes ved Døden 1777, kun 18 Aar gammel. Under disse Forhold og under Trykket af Alderens Byrde skrev han følgende Brev til sin yngste Søn, der havde været Præst i Vestindien og for Tiden laa i Kjøbenhavn for at søge Befordring.

Elskelig kiere Søn!

Din meget kiere Skrivelse af 6te hujus med indesluttet velmeente og kierlig Ønske over mig i dette indgangen Aar haver ieg med megen Fornøyelse igiennemlæst, og vil med lige trohiertig Ønske over Dig og Din kiere Hustroe med elskende 2de smaae Sønner have Eder alle den trofaste og gode Gud anbefalet i dette og følgende Aar, efter Guds Villie, samt tilbedet hans faderlig Varetægt og Beskiermelse over Eder fra all ondt, og Velsignelse til al det, den alvise Gud seer, der kand tiene til Eders beste og Eders sande Velfærts Befordring baade timelig og evig! Jeg haver og tillige erfaret af kiere Søns Missive Dit kierlig og bestandig Hiertelav til Din gamle Fader, da andre derimod kun lidet skiønner paa hvad dem er beviist fra Begyndelsen af til deres christelig Opdragelse og siden efter til deres Velfærts Befordring paa beste og mueligste Maade, men heller kædes ved at gaae dem saa længe i Vejen, da Gud veed, om det stoed til mig, ieg gierne aabnede Plads for dem jo før, jo heller, men maae lade mig nøye at oppebie den Tiid mig af den alvise Gud er foresat og bestemmet til Forløsning. Jeg lever her som tilforn i min Eenlighed, og seer kun sielden nogen af Nær-

værende hos mig, og haver derover saa meget meere Rolighed til at kunde passere Tiden med gudelige og opbyggelige Bøgers Læsning og Guds hellig Ords Betragtning, som er min megen Fornøyelse. Christine Friborg haver jeg taget til mig i min forhen saa kiere og fromme Dotters Thaliæ Stæd, for at være mig igien behielpelig i min Huusholdning, men finder megen Forskiel paa deres Sindelav og Føyelighed. Lovise haver ieg og siden Nye-aar taget fra Jystrup for at blive her hos mig til April Maaned, da hun ogsaa skal ind til Staden for at lære noget af Fruentimmer Netheder, som kand for saa vidt være nyttig for hende og de andre hendes Søstre, naar de icke vil henge Hiertet formeget til disse og saadanne Forfængeligheder. Din Broder gaar her og lever ret godt, saalænge han kand nyde fri Kaast, saa kand han og rundelig komme ud med sine aarlige 96 Rd. Pension. Det formeente Tillæg af 72 Rd. var en Feiltagelse, og blev intet af, som Udfaldet viiste. Jeg vilde, at han skulde søge en eller anden Betienning, som han kunde forestaae, for at have noget at bruge Tiden til, men ieg troer iche, at han er for andet end at gaae saaledes hen i Ledighed, som iche er til hans beste. Den liden Peter Friborg veed ieg iche, hvortil man skal see ham emplojeret i Tiden. Til Bogen haver han hverken Lyst eller Nemme. Jeg haver ham i Kaast og Lære hos Degnen Müller i Haraldsted, som haver Hr. Trøjels Dotter til Ægte, for at informeres i hans Christendoms Kundskab samt Skrivning og Regning; men det haver dog ingen synderlig Beskaffenhed dermed. Kunde man faae ham ind paa Søecadet Academiet, saa var det noch det beste, som han kunde være tient med, derom ieg og haver tilskrevet Hr. Ussing, om han vidste nogen Anledning dertil for ham, eller om det skulle feile, da til noget andet, som han kunde holdes til, for iche at drive sine unge Aar saa hen, uden at sættes til noget vist til hans Befordring i Tiden. Skulde kiere Søn, imens Du er i Staden, vide noget Anslag for ham til hans beste, vil ieg bede ham ihukommet. Jeg haver ved Skrivelse gratuleret Geheime Raad Luxdorph til dette indgangen Aar, skulde haabe, at han har faaet mit Brev, siden det gich med Posten; taler kiere Søn snart med ham, kunde han vel for-

nemme, om Brevet var ham tilkommen. Sogne Kaldet i Naschov i Lolland haver ieg ej fornummet endnu at være bortgivet. Det er et anseelig Kald af Indkomster, i hvis Lod det falder; men jeg ønskede Dig helst Kald her i Landet, om Gud saa vilde føye det, at ieg kunde have den Glæde at see Din Boepæl førend min Afgang. Jeg tacher kiere Søn for tilsendte 2de store runde Stycher Chochelade med Hr. Lindberg, som iblant om Morgenen isteden for Thee at driche er mig til en Slags Vederqvægelse. Vil Gud, at ieg lever, til d. 11 Martii er forbi, da ieg venter at faae mine Penge ind igien, som ieg har maatte giort Forsknd med, saavel for Christine og Vita, da de vare i Staden, som for sl. Thaliæ Begravelse, skal ieg fyldestgiøre kiere Søns Forlangende forhen, som ieg da iche knnde præstere saa gierne, som ieg ellers havde villet. Jeg maae da slutte, og nest min saa kierligst Hilsen til Din kiere Hustroe og smaae elskende Sønner fra mig og begge mine hosværende sl. Dotters Døtre, lever stedse med al bestandig og kierlig Affection

Elskelig kiere Søns

hulde og elskende Fader

Wigersted d. 10de Januarii 1778. H. Rørdam.

P. S. Degnen Friis i Jystrup er død, og igaar blev begraven. Hans mange efterlevende Børn vil vist saune i ham en trofast og forsiunlig Fader.

Udskrift: A Monsieur,

Monsieur Christian Bolle Rørdam, Ministre tres fidele de la Parole de Dieu — a Copenhague — franco.

Logerende i Aabenraae Nr. 263. Recommanderes til sicker Befordring.

Aaret efter sin Kones Død stiftede Provst Rørdam, som ovenfor er berørt, et endnu bestaaende Legat til bedste for værdige trængende i hans Menighed. Fundatsen, der den 10de Juli 1772 modtog kongelig Stadfæstelse [1]), lyder som følger:

---

[1]) Schack, Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatssamling. II, 80—3.

„I den Herre Jesu Navn! haver jeg Holger Rørdam, Sognepræst til Wigersted og Qværkeby Menigheder og Provst udi Ringsted Herred, doneret og givet 200 Slettedaler, hver Daler beregnet til 64 Skilling, til Wigersted og Qværkeby Sognes Fattige paa følgende Maade.

1. At af denne liden Capital, to hundrede Slettedaler, de aarlige Renter 5 pCt. til hvert Aars 15de Maj, som var den Dag jeg efter Guds Forsyn udi Aaret 1731 blev indsat til Sognepræst for Menighederne udi bemeldte Sogne, skal deles til 10 af de Christeligste og meest trængende og nødlidende Lemmer i begge Sogne, nemlig til 6 saadanne Fattige i Wigersted Sogn og ligeledes til 4 Fattige i Qværkeby Sogn, af hvilke Renter, 10 Slettedaler, hver Lem aarlig skal nyde 4 Mark, og skal denne Distributs tage sin Begyndelse til næste Aars 15 Maj og bliver distribueret af mig selv, saalænge Gud under mig Livet.

2. Skal en Bog nu strax vorde indrettet, gjennemtrukket og forseglet, hvorudi de Fattiges Navne, som nu først skal nyde denne Almisse, skal vorde indførte; men ifald nogen af dem ved Døden skulde afgaa inden Distributsen tager sin Begyndelse, da skal strax en anden saadan Fattig, udi det Sogn hvor Dødsfaldet skeete, vorde indtegnet af mig selv, om jeg paa den Tid er ilive; men hvis ikke, da af min Eftermand i Kaldet. der uddeler Almissen, eftersom forommeldet er, til disse Fattige, og seer nøje paa, naar nogen af de Fattige bortdøer, at der da, paa Samvittighed og uden Persons Anseelse, en anden saadan skikkelig og nødlidende Lem igjen vorder indtegnet i Bogen til Almissen at nyde i den Afdødes Sted.

3. Naar Distributsen skeer, skal det tegnes udi Bogen og det ved hver af de Fattiges Navne, som nyde de 4 Mk., samt underskrives derefter af Præsten hvert Aar, naar samme er skeet, og det udi hans Medhjelperes Overværelse, der kan bevidne, at dermed er gaaet ret og retfærdigen til udi alle Maader, og skal denne disse Fattiges Regnskabsbog forevises Hans Højærværdighed Biskoppen, saa og Herreds Provsten, hver Gang Visitats skeer udi Kirkerne, til deres gunstige Eftersyn og Paategnelse.

4. Til Sikkerhed og bestandig Conservation for Capitalen, da skal den vorde deponeret og fastsat udi min tilkjøbte Præstegaards Bygning i Wigersted, og det med første Prioritets Rettighed, mine efterlevende Arvinger uvedkommende, uden nogen Arv og Deel derudi at have, og derudi hos Præst efter anden i Kaldet stedse blive staaende bestandig, indtil Verdens Ende, imod at de aarlige Renter svares af Capitalen 200 Sletdaler til hvert Aars 15de Maj, som ovenmeldt er, og maae ingenlunde Renterne af denne Capital enten til den almindelige Herredets Fattiges Kasse, eller til noget andet Brug, med hvad Navn det nævnes kan, henvendes og obalieneres, men stedse blive Wigersted og Qværkeby Sognes egne Fattige alene til Nytte og Bedste.

At denne Fundats nu saaledes uryggelig, ubrydelig og uforanderlig skal holdes og efterkommes, saa haver jeg samme med egen Haand underskrevet og forseglet, hvoraf 3 ligelydende Gjenparter skal vorde oprettede, den ene at indsendes til Stiftskisten, der at blive udi Forvaring, den anden at vorde indført i Ringsted Herreds Justitsprotocol og den 3die udi Regnskabsbogen, der stedse skal blive ved Kaldet som et Inventarium for Præst efter anden til Efterretning, Bevaring og Ansvar. I allerunderdanigst Forventning af Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Confirmation herpaa, lever stedse i dybeste Underdanighed, deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste Tjener og Arve-Undersaat.

Wigersted, den 18 Juni 1772.

H. Rørdam.

I Aaret 1774 nedlagde Rørdam paa Grund af sin høje Alder Provsteembedet. Præst vedblev han derimod fremdeles at være. Efter hans Svigersøns og mangeaarige Medtjeners, Hr. Andreas Steenbergs, Død i November 1778, blev Edvard Tileman Schmidt den 31te Marts 1779 beskikket til Kapellan hos ham; men da denne, der 1780 ægtede en af hans Datterdøtre, Vita Friborg, den 12te December 1781 kaldtes til Sognepræst i Vetterslev og Høm, har Rørdam vistnok endnu en Gang maattet søge sig en Medhjælper,

hvis Navn vi dog ikke kjende. Da han var næsten 80 Aar gammel, skrev hans fordums Discipel, Luxdorph, til ham og bad om hans Billede, som han agtede at indlemme i den Samling Portræter af Oldinge, som han havde anlagt. Rørdams Svar, der endnu findes blandt Luxdorphs efterladte Papirer [1]), fortjener her at meddeles, da det giver nogle Oplysninger om den gamle Mands Vilkaar:

Deres Excellence
Høy og Velbaarne Hr. Geheime Raad
høygundstig Velynder!

Saa gierne som ieg, i ydmygst Følge Deres Excellences høyrespective Skrivelse af 27 Febr., havde indsendt mit ringe Schilderie til Aftegning, for at nyde den Ære at forundes Stæd i Deres Cabinet blant andre af saadan slags, og derved at være ihukommet efter min Afgang for den Kierligheds skyld, som Deres Excellence bar for mig i Deres unge Aar, da jeg havde den Ære at være Deres første Informator, og nød saa meget godt i Deres Salige Forældres Huus, saa undt giør det mig, at ieg icke haver bemeldte Schilderie, siden min Søn, paa sin Forlangende, fik det med sig til Norge, som Den, der icke ventede, formedelst saa lang Skilsmisse, at see mig meere her i Livet. Jeg indtræder nu d. 6te Martii i dette Aar mit 80de Aar, og haver igiennemgaaet adskillige Gienvordigheder, siden min Sl. Hustroe faldt mig fra, og nu til sidst bærer paa et meget svagt Legem, der hindrer mig fra Selv at kunde forestaae Embedets Forretninger, som mest bekymrer mig. — Min Datter, Enke efter Sl. Hr. Steenberg, har forhen giort allerunderdanigst Ansøgning til Kongen om at benaades med en aarlig Pension af Post-Cassen, siden hun ingen Pension maae nyde af Kaldet efter min Afgang, og som hun dertil er vist trængende, vil ieg bede, at Deres Excellence hos høye Vedkommende vil have hende paa beste maade recommanderet.

---

[1]) Kgl. Bibl., Kallske Saml. 139 Fol.

Nest al Velsignelses trohiertig Ønske til al Velgaaende for Dem og kiere Frue, lever stedse med al soumission og største Høyagtning

Deres Excellences
Høy og Velbaarne Hr. Geheime Raads
Høygunstige Velynderes
allerydmygst tiener

Wigersted d. 2den Martii 1780. H. Rørdam.

Udskrift: Deres Excellence, Høy og Velbaarne Herre, Hr. Bolle Willum Luxdorph, Ridder, Deres Kongl. Majts Geheime Raad og første Deputered i det danske Cancellie
franco. a Kiøbenhavn.

Da Luxdorph senere henvendte sig til Christian Bolle Rørdam, Præst i Kinservig i Norge, angaaende Faderens Billede, sendte denne ham selve den oliemalede Original, for at han kunde lade tage en Kopi deraf. Denne Tegning, der dog kun er et temmelig daarligt Arbejde, findes nu i den kgl. Kobberstiksamling[1]); Originalen, hvorefter den er udført, tilligemed et oliemalet Billede af Holger Rørdams Hustru, Vita Bering, findes endnu i Familiens Besiddelse, for Tiden hos Præsten Hans N. K. Rørdam i Ondløse.

Efter at have naaet en Alder af 83 Aar, og efter at have været Præst i 52 Aar, gik Holger Rørdam til Hvile den 10de Juni 1783. Han havde inden sin Død set saa mange af sine nærmeste synke i Graven, hans kjæreste Søn var i Embede i et fjernt Land, saa der ikke var Haab om deres Gjensyn mere her paa Jorden; med Glæde har derfor den gamle Herrens Tjener vistnok sagt Farvel til det jordiske, som alt længe kun med svage Baand fastholdt ham.

---

[1]) Portefeuillen, Nr. 545. Jvfr. Index Tabularum Pictarum et Cælatarum, quæ longævos repræsentant. Hafn. 1783. 4to, p. 29. Her er dog Holger Rørdams Fødeaar urigtig angivet som 1701 istedenfor 1700. Billedet anføres ogsaa i Bibliotheca Luxdorphiana, Pars II b. p. 70.

6te Slægtled.

1. **Niels Rørdam**, Søn af ovennævnte Holger Rørdam og Hustru Vita Bering, blev født 1733. Indtil sit 16de Aar blev han undervist i Hjemmet, hvorpaa han kom i Roskilde Skole, fra hvilken han efter 1½ Aars Forløb blev dimitteret til Universitetet af Rektor Berndt Schnabel i Sommeren 1751. Det Testimonium, hans Rektor medgav ham, er endnu bevaret, men indeholder ikke noget karakteristisk. Den 18de Juni 1759 tog Niels Rørdam theologisk Embedsexamen med Non cont. Senere blev han »Informator paa Drenge-Børnenes Opfostringshus paa Christianshavn«. For Resten synes han navnlig at have sysselsat sig med Undervisning i de levende Sprog. Man har ialfald fra hans Haand følgende Skrift:

The English-Danish Grammar of Charles Bertram. Eller Carl Bertrams Engelsk-Danske Grammaire. Første Deel. Som lærer, hvorledes man paa en kort Tid med liden Umage kand komme til at læse, tale og skrive i det Engelske Sprog; udgiven af ham selv i Aaret 1753. Men nu efter hans Død med største Flid igiennemseet, forbedret, og paa nye udgiven af Niels Rørdam, Informator paa det Kongel. Opfostrings-Huus. Kbhvn, 1765.

I Fortalen bemærkes, at da den ældre Udgave af Bertrams engelsk-danske Grammatik forlængst var udsolgt, havde Forfatteren besluttet at foranstalte en ny omarbejdet Udgave; af denne havde han af Hensyn til sine Elever først udgivet 2den Del; men Døden havde hindret ham i at fuldende Arbejdet. For at nu ikke »den salige Mands Flid og Møje, som han havde anvendt for at tjene Fædrelandet og den gemene Mand«, skulde blive forgjæves, havde N. Rørdam efter en og anden god Vens Anmodning og Tilskyndelse paataget sig at fuldføre Værket. Om sin Fremgangsmaade ytrer han: »I Henseende til Grammairens Indretning, da har jeg med største Flid og Omhu søgt at rette mig efter den Plan, som sal. Bertram allerede i levende

Live selv ofte har sagt mig at ville bruge, og da der fandtes intet Manuscript efter den salige Mand uden alene nogle faa Anmærkninger, saa har jeg betjent mig af hans forhen udgivne Grammaire, der af saa mange lærde og i Sproget kyndige Mænd saa højlig er bleven rost og berømmet. Jeg har søgt at forbedre samme dels i Henseende til det engelske Sprogs Udtale, hvor jeg paa det korteste, som ske kunde, har sammendraget de mange Regler, som fandtes om samme, til største Lettelse og Nytte for Begyndere, der ellers maatte blive bange og afskrækkes fra at lære Sproget, i Betragtning af den store Vidtløftighed, som findes i sal. Bertrams forrige Grammaire, dels og ved en og anden nyttig Anmærkning, som ej findes i samme, samt indrettet Syntaxis mere ordentlig og fattelig, og til Slutning anført adskillige forkortede Ord, som findes baade i Skrift og Tryk i det engelske Sprog, og ellers ere vanskelige at læse«. Udgiveren slutter med det Ønske, »at denne Grammaire maa blive til megen Fornøjelse og Nytte for hans kjære Landsmænd«, og at den maatte blive ligesaa vel optagen som Bertrams.

Et Par Aar efter at Niels Rørdam havde udgivet dette Arbejde, døde han ugift den 26de Marts 1768 i sin Alders 36te Aar.

2. **Vita Rørdam,** Søster til fornævnte, blev født 1734 i Vigersted og ægtede den 26de Oktober 1757 Regimentskvartermester Christian Friborg i Ringsted. Denne, der var en Søn af Kjøbmand Peter Frandsen Friborg og Hustru Thalia Eisenberg, var født ved Aaret 1706 og døde den 23de Februar 1768 [1]). Hans Hustru var allerede død den 16de April 1767, efterladende syv smaa Børn, for hvis Opdragelse deres Morfader, Provst Holger Rørdam, siden for største Delen maatte sørge.

Da Kvinden er Familiens Ende, som Ordsproget siger, og det vilde føre for vidt, om vi skulde forfølge Vita Rørdams

[1]) Jvfr. Lengnicks Stamtavler: Niels Hald, S. 3.

talrige Efterslægt med samme Udførlighed som Hovedlinien, hidsættes allerede her nogle kortfattede Oplysninger om hendes og Christian Friborgs Børn:

I. Thalia Friborg, født i Ringsted 15. Decbr. 1758, døde ugift i Vigersted 24. Sept. 1777. (Se foran S. 42.)

II. Christine Helene Friborg, blev gift med Peter Freiesleben, Ritmester ved Dragonerne i Næstved, siden Kjøbmand i Ringsted (gik to Gange fallit og døde tilsidst hos sin ældste Søn i Aarhus; hans Hustru var død før ham i Ringsted). De havde to Sønner, der begge bleve Officerer i Kavalleriet, nemlig Johannes F., der saa vidt vides døde som Oberst, og Peter Christian F., der døde som Ritmester. (En Søn af den sidste, Carl Emil Freiesleben, faldt som Lieutenant i Slaget ved Isted).

III. Vita Friborg, blev 19. Maj 1780 gift med Hr. Edvard Tileman Schmidt. Denne var født i Skodborg 1739 og var Søn af Jens Pedersen og Marie Edvardsdatter, blev 1761 Student fra Ribe Skole, Cand. theol. 11. Juni 1767 med H. ill., personel Kapellan 31. Marts 1779 (ordin. 7. April s. A.) hos Provst Holger Rørdam i Vigersted og Kværkeby, Sognepræst i Vetterslev og Høm 12. Dcbr. 1781, døde i de sidste Dage af Aaret 1787 (begravet 2. Jan. 1788). Efter hans Død ægtede hans Enke Gottfried Walbohm, Distriktskirurg i Ringsted († 4. April 1805), men døde før denne. Med sin første Mand havde Vita Friborg to Sønner, med den anden en Datter, der døde spæd. (Wahlbom var efter hendes Død gift med Ingeborg Lobine Rohde, med hvem han havde to Børn).

IV. Lovise Friborg, født 28. Marts 1763, blev gift med Hr. Niels Rudolf Suhr. Denne var født 14. April 1747, Søn af Provst Frederik Suhr i Kjøbelev, Student 1763 fra Nakskov Skole, Cand. theol. 30. Novbr. 1768 med Laud., 1776 Hører ved Nakskov Skole, 15. Maj 1777 resid. Kapellan i samme By, 22. Juli 1785 resid. Kapellan i Kallundborg, 9. Sept. 1796 Sognepræst i Rudkjøbing og Skrøbelev og senere Provst paa Langeland, døde 15. Juli 1811; han er Forfatter af forskjellige Skrifter og Afhandlinger, der tyde paa, at han har været et af sin Tids gode Hoveder. Hans Hustru over-

4*

levede ham i 13 Aar og døde 6. Juni 1824. De havde tre Børn, deriblandt Datteren Frederikke Christiane S., gift med Hr. Niels Christian Bendz, der døde 1851 som Præst i Søllinge og Hellerup i Fyn, og Sønnen Peter Bernt Christian Suhr, der døde 1835 som Præst i Hørby i Sjæland.

V. Frederikke Friborg, opholdt sig i sin Ungdom en Tid lang i Huset hos sin Morbroder Præsten Christian Bolle Rørdam i Ullensvang i Norge, gift 1782 med Hr. Johan Anton Monrad. Denne var født 18. Marts 1746 i Tømmerup, hvor hans Fader Hr. Frederik Monrad var Præst, Moderen hed Kathrine Adelgunde Hessen; 1765 blev han Student fra Slagelse Skole, Cand. theol. 25. Febr. 1768 med N. cont., Opdrager og første Lærer ved den ene af de til Erindring om Indfødsretten oprettede Skoler i Kjøbenhavn 1777, og da det ansaas fornødent, at Opdrageren var gift, ægtede han samtidig Adelgunde Charlotte Venuleth; men da hun døde efter 15 Maaneders Ægteskab, og hans eget Helbred var svagt, opgav han Stillingen og privatiserede nogle Aar; 21. Jan. 1782 blev han af sin Farbroder, Stiftsprovst Peder Ephraim Monrad i Aarhus, kaldet til Sognepræst i Løsning og Korning, men kom ikke til at tiltræde dette Embede, da han allerede i Marts s. A. af Kammerherre Lerche blev kaldet til Sognepræst i Refsnæs. Her havde han en voldsom og uhyggelig litterær Fejde med den stridbare Dr. theol. R. Fleischer, Sognepræst i Kallundborg, foranlediget ved dennes Angreb paa et Skrift af Biskop Balle, som han tog i Forsvar. J. A. Monrad døde allerede 9. Oktober 1798. Hans Enke, Frederikke Friborg, ægtede senere Oberstlieutenant Weitzmann, der ejede en Gaard i Pedersborg Sogn. I intet af disse Ægteskaber havde hun Børn.

VI. Alhed Ingeborg Friborg, født 10. Avgust 1764 i Ringsted, blev gift med Hr. Claus Bertelsen. Denne var født 31. Jan. 1763 i Ryde paa Laaland, Søn af Forpagter Christoffer Bertelsen og Hustru Anne Sofie Wiinholt; kom 16 Aar gl. i Huset hos den ovennævnte Hr. Niels Rudolf Suhr, resid. Kapellan i Nakskov, der ved sin Undervisning i tre Aar bragte ham saa vidt, at han 1782 kunde afgaa til Universitetet; Cand. theol. 24. Jan. 1787 med H. ill., blev

1788 kaldet til Feltpræst (ordineret 3. Sept. s. A. af Biskop Balle), 22. Maj 1789 residerende Kapellan i Holstebro; forflyttet 21. Febr. 1800 til Sognepræst i Ulvborg og Raasted, hvor han døde 28. April 1807, 44 Aar gl. Han var (ifølge Wiberg, Alm. Præstehist. III, 444) livlig, godmodig og en dygtig Taler, men forfaldt; efterlod alligevel et elsket Minde i Menighederne, og den almindelige Dom var, at han havde været en „rare“ Mand, hvis han ikke havde haft hin Lyde. Hans Hustru, der sad Enke i fattige Kaar med en stor Børneflok, overlevede ham i 38 Aar og døde først 25. Febr. 1846 hos sin Søn i Kjøbenhavn. Deres Børn vare: 1. Johan Christoffer Bertelsen, Student, Skolelærer i Kjelby paa Møen († 1839); gift med Amalie Kirchheiner († 1836); de havde fem Børn. 2. Vita Sofie Bertelsen, var først gift med Peter Severin Bredahl, Skriver i Kancelliet (død $^{29}/_{12}$ 1819), og siden med dennes Broder, Digteren Christian Hviid Bredahl, Landmand ved Sorø; af første Ægteskab havde hun een Søn, af andet tre Døtre og een Søn. 3. Peter Christian Bertelsen, Exam. jur., Gaardejer i Herning Sogn i Jylland, gift. 4. Christian Frederik Bertelsen (født $^{1}/_{8}$ 1796), Handelsmand og Kommissionær i Kbhvn, gift $^{14}/_{5}$ 1825 med Marie Caroline Louise Kirchheiner (f. $^{21}/_{3}$ 1803, † $^{12}/_{2}$ 1858); syv Børn. 5. Anna Dorothea Bertelsen (født $^{28}/_{12}$ 1797), ugift, hos fornævnte Broder i Kbhvn.

VII. Peter Friborg, døde 24 Aar gammel i Kjøbenhavn som Lieutenant. (Jvfr. foran S. 43.)

3. **Peder Bering Rørdam,** Broder til fornævnte, er døbt den 21de Marts 1735 i Vigersted. Han gik den militære Vej og blev Premierlieutenant. Først stod han ved det sjællandske Nationalregiment til Fods, vordingborgske Kompani[1]), senere ved det oldenborgske Infanteriregiment; men han fik 1775 sin Afsked i Naade med Pension. En Familietradition beretter, at han en Gang havde Lejlighed til at vise Kongen en personlig Tjeneste ved at standse hans

[1]) I »Militæretaterne« i Gehejmearkivet nævnes han allerede d. 20de November 1756 som Premierlieutenant i dette Regiment.

Hest, der var bleven sky, og at Majestæten ved den Lejlighed sagde: »Jeg takker dem, Hr. Kaptajn«, men at R., der ikke var snild nok til at drage Fordel af denne Ytring, svarede: »Jeg er kun Lieutenant, Deres Majestæt«, hvorpaa Kongen, utaalmodig over hans indskrænkede Fatteevne eller Beskedenhed udbrød: »Saa bliv da Lieutenant, saa længe De lever«. Efter sin Afskedigelse førte han et uvirksomt Liv, mest i Vigersted Præstegaard og som Gjæst paa Herregaardene der omkring (saasom hos J. B. Neergaard paa Svenstrup). Han døde ugift efter 1784, men uvist hvor [1]).

4. **Marie Elisabeth Rørdam,** Søster til fornævnte, blev født 1738 i Vigersted og ægtede den 22de April 1766 Præsten Hr. Matthias Aalholm. Denne var født den 19de Maj 1741 i Arendal, hvor hans Fader, Niels Aalholm, var Tolder og senere Kjøbmand; Moderen hed Ellen Taur. Indtil sit 15de Aar gik han i Byens »danske Skole«; men da han havde Lyst til Studeringerne, antog hans Fader 1756 Cand. theol. Anton Braae til Lærer for ham. Under dennes kyndige og venlige Vejledning gjorde han saa god Fremgang, at han allerede i Juli 1758 kunde tage Examen artium ved Universitetet med Laud. Med samme Udfald tog han Aaret efter den filosofiske Examen, og i Juli 1760 erhvervede han den da endnu brugelige Baccalaurgrad. Ikke længe efter drog han tilbage til Arendal, hvor han blev Huslærer for Kammerraad og Toldkasserer Augustin Ebbels Børn. Samtidig fortsatte han, saa godt han kunde, sit theologiske Studium. Da han havde opholdt sig i henved to Aar i sin Fødeby, fik han Brev fra sin forrige Lærer, Kandidat Braae, der nu var Lærer ved Opfostringshuset paa Christianshavn, hvori denne opfordrede ham til at komme ned og hjælpe ham i hans Embede, som han paa Grund

---

[1]) Se foran S. 43. I det Exemplar, Luxdorph havde foræret Provst Holger Rørdam af sine Carmina, findes skrevet: »Mig foræret af Høyædle og Velb. Hr. Premierlieutenant Peder Rørdam d. 26 Julii 1784. O. Liwyn«. (Ole Liwyn var Præst i Ørsted og Daastrup).

af Sygdom ikke selv kunde varetage. Medens Aalholm var paa Rejsen til Kjøbenhavn, døde Braae i Oktober 1762; men ikke desto mindre blev Aalholm hans Eftermand i Lærerembedet. Imidlertid tog han den 28de Marts 1764 theologisk Embedsexamen med Laud. og prædikede 9de November 1765 for Dimis med samme Udfald. Den 27de December samme Aar kaldtes han til Præst for S. Thomas og S. Jan i Vestindien. Denne Jul har han ventelig tilbragt i Vigersted Præstegaard med sin hidtilværende Medlærer ved Opfostringshuset, ovennævnte Niels Rørdam; thi den 5te Januar 1766 blev han forlovet med dennes fornævnte Søster, med hvem han havde Bryllup nogle Dage efter at han den 18de April 1766 var bleven ordineret. Umiddelbart derpaa drog han over til sin ny Virkekreds; men døde her allerede den 16de December 1768. Hans Enke kom i September 1769 tilbage til Danmark og tog Bolig i Vigersted[1], men drog atter 1773 til Vestindien til sin Broder Christian Bolle Rørdam, der var bleven Aalholms Eftermand. Hun kom derover i Januar 1774; men har vist ikke været der længe, da hun allerede den 25de September 1775 døde barnløs i Danmark. Oliemalede Billeder af hende og hendes Ægtefælle findes endnu i Familiens Besiddelse.

5. **Mette Rørdam**, fornævntes Søster, blev født i Vigersted 1740 og baaren til Daaben af sin Faster »Mette Rørdam Sierstedt«, hvis Navn hun fik. Den 27de December 1765 blev hun gift med sin Faders Kapellan, Hr. An-

---

[1] Efter M. Aalholms Vita i Sjælands Bispearkiv og Chr. B. Rørdams hdskr. Optegnelser. I Nyerups Litteraturlexikon S. 3 henføres Matthias Aalholms Levnedsomstændigheder urigtig til en Niels Aalholm — maaske hans Fader, der endnu 1766 var i Live — der har oversat et Par svenske Smaaskrifter.

[2] Der haves et kgl. Reskript af 15 Febr. 1771 til Stiftsøvrigheden i Sjælands Stift, hvorved der meddeles Confirmation paa en mellem Sognepræsten i Vigersted, Provst Rørdam, og Marie Elisabeth, afg. Hr. Mathias Aalholms Efterleverske, indgangen Forening om en Boligs Opførelse for bemeldte Præsteenke paa en Vigersted Præstegaard tilhørende Plads.

dreas (Nielsen) Steenberg. Denne var født Skjærtorsdag 1727 i Roskilde af »ærlige og agtbare Borgerfolk«, som først lod ham gaa i Byens danske Skole for at lære »hvad der hører til Kristendom samt Skrivning og Regning«. Da det imidlertid tegnede til, at Drengen havde »ikke alene en god Art og Natur, men ogsaa et godt Nemme og sær Lærvillighed«, satte Forældrene ham, da han var 11 Aar gammel, i Roskilde Latinskole. Efter ti Aars Forløb blev Andreas Steenberg 1748 »med godt Testimonium« dimitteret til Universitetet af Rektor M. Berndt Schnabel, og »efter foregaaende Examen og befunden Dygtighed indskreven i de hæderlige Studenters Tal«. Da hans Forældre imidlertid ikke kunde holde ham ved Universitetet, maatte han strax efter rejse hjem. Dog underkastede han sig næste Aar den filosofiske Prøve, hvorpaa han kom til Præsten Monrad i Aagerup »for at informere hans Børn i Kristendom og Latiniteten, saa og for at øve sig selv noget hos denne brave Mand i at prædike iblandt for ham«. Her var han i et Aar, men antog saa efter sine Forældres Ønske en Plads som Huslærer hos Kjøbmand Johan Nielsen i Roskilde. Da han havde varetaget denne Post i nogen Tid, antog Domprovst Mag. H. J. Buch i Roskilde ham til at besørge sine Fredagsprædikener. Han blev dog kun kort i denne Stilling, da Provst Holger Rørdam i Vigersted i Efteraaret 1750 antog ham til at undervise sin yngste Søn, Christian Bolle Rørdam, der siden vidnede om denne sin Lærer: »han førte et meget opbyggeligt Levned og var en brav Student, som jeg meget profiterede af i det gode«. — Forøvrigt kunne vi lade Provst Holger Rørdam tale, der i sin Ligtale over denne sin senere Medarbejder og Svigersøn vidnede saaledes om ham: »Imidlertid han informerede min Søn (indtil Foraaret 1758, da denne kom i Roskilde Skoles Mesterlectie), forsømte han dog ikke sine egne Studeringer, men læste saaledes over til sin Examen Theologicum, at han under de daværende Doctoribus Theologiæ Holm og Rosenstand, skjønt han ikke havde freqventeret

deres holdte Collegier, fik Characteren haud illaudabilem, hvor efter han tog strax igjen tilbage til mig. Og som han i de Aar, han informerede i mit Hus, ogsaa iblandt prædikede i min Fraværelse her for Menighederne, naar jeg var borte i Embedets Forretninger i Provstiet og andensteds, hvortil han og havde særdeles gode baade Naturens og Naadens Gaver, fandt jeg Anledning for ham engang at lade sig høre paa Stuen for Kirkernes daværende Patronesse sl. Fru Grevinde af Knuth, der da fandt sig dermed saa fornøjet, at hun selv iblandt forlangte hans Komme til Conradsborg at prædike for hende. Og da jeg formedelst tiltagende Alder og Skrøbelighed, samt Præste- og Provste-Embeders begge paalagte Byrder, som trykkede mig, fandt det fornødent at faae en Medhjælp, der kunde lette Byrden noget for mig, og i Præste-Embedet assistere mig, tænkte jeg, om det saa var Guds Vilje, dertil at betjene mig af denne saa gudfrygtige, skikkelige og bekvemme Student, som jeg da havde i Huset, og til den Ende recommanderede ham til højstbemeldte min Patronesse, sl. Fru Grevinden, at jeg med hendes Tilladelse vilde kalde ham til min Kapellan, som og skete i Aaret 1759. Hvorpaa han rejste strax ind til Kjøbenhavn, prædikede for Dimis cum laude, og kort derefter, efter foregaaende Examen og Ordination af Hans Højærværdighed Hr. Biskop Harboe til Medtjener i Ordet for Vigersted og Qværkeby Menigheder blev beskikket. Men da han i nogle Aar derefter havde assisteret mig i Embedet, gjorde jeg Ansøgning hos hende (Patronessen) om at bevise mig og ham den Bevaagenhed at give ham Kaldsbrev paa Kaldet som adjunctus Pastor og Successor efter min Død og Afgang. Hvilket hun og var saa gunstig og gav mig sin mundtlige Forsikring om, endskjønt det dog ikke blev opfyldt i hendes Levetid, siden hun ved Døden afgik nogen Tid derefter; men dog havde denne sal. Frue aftalet det med sin yngste Søn, Hans Excellence Høj- og Velbaarne Hr. Geheimeraad og Baron Conrad Ditlev von Knuth, som Baroniet Conradsborg efter hendes

Død skulde tilhøre, at ifald Døden forekom hendes givne Løftes Opfyldelse, han da skulde give Hr. Steenberg sit Vocationsbrev om Successionen til Vigersted og Qværkeby Menigheder, som og skete noget efter hans sl. Fru Moders Død, baade Hr. Steenberg og mig paa den Tid ret uformodentlig. Thi da han efter Hans Excellences Forlangende en Gang var begjæret at prædike for ham i Vetterslev Kirke, og Gudstjenesten var til Ende og sluttet, traadte den høje Herre til ham, takkede ham for hans Prædiken, og selv med egen Haand overleverede ham sit Kaldsbrev som adjunctus Pastor og Successor for Vigersted og Qværkeby Menigheder. Hvoraf han erfarede Guds Forsyn for sig i hans Førelse til dette Kald. Og som han da forhen havde lært at kjende min kjære Datters, Jomfru Mette Rørdams, Gemyts Beskaffenhed og hendes ærbare, stille Væsen, som han fandt vel at kunne stemme overens med hans eget, aabenbarede han sine Tanker for mig og min nu sl. Hustru, at hans Forsæt var at ville indtræde i Ægtesamling med hende, ifald vi vilde tillade det. Og som vi begge saa', at denne Handel var af Herren, og vor kjære Datter og dertil var selv villig at forene sig med ham paa hans Begjæring derom til hende, blev den Sag og aftalet og sluttet, og deres Ægtesamling ved foregaaende Copulation sket og forrettet af mig den 27de Decembris 1765, dog meget uformodentlig paa den Tid og Dag, som var 3die Juledag. Hvortil var Aarsagen, at den kjære salig Mand just i samme Aar havde været meget svagelig af en indvortes Miltsygdom, mod hvilken han havde betjent sig af daværende Provinciali Physico Hr. Doctor Werniche, men Dagen tilforn, og især om Natten blev han saa angreben af Svagheden og saa slet, at han forestillede sig sin visse Død og Afgang, hvorfor han forlangte om Morgenen, da jeg stod færdig at gaa i Kirke til Gudstjenesten at forrette, at i Fald han skulde fuldkomme det Ægteskabsløfte, som han havde givet min Datter, sin Kjæreste, saa ønskede han gjerne, at jeg nu strax vilde vie dem tilsammen, som da skete saaledes.

Men siden den Sygdom dog ikke var bestemt af Gud for ham til Døden, men han derefter begyndte at komme igjen til Helbred, blev deres Bryllupsfest fjorten Dage derefter celebreret i Hans Excellences Høj- og Velbaarne Hr. Gebeimeraad og Baron von Knuths og andre flere gode Venners Nærværelse her i vores Hus. Efter den Tid haver denne sl. Mand dog af og til haft en Mindelse af sin forrige Svaghed, endskjønt han syntes i andres Øjne robust, frisk og sund, indtil han nu tilsidst paa en Tid af 5 Uger fandt sig meget graveret af sin vedhængende Svaghed, og betjente sig imidlertid af den Medicin, som ham blev foreskrevet i hans Svaghed af Chirurgo Hr. Walsted, som gjorde sin Kur iblant her hos ham og andre i fornødent Tilfælde. Saa og tilsidst lod kalde Doctor Mangaard her til sig fra Næstved for at consulere ham, der og tvende Gange var her hos ham og gav ham godt Haab formedelst hans ham applicerede Medicamenter, som han havde med sig, om hans Helbreds Tiltagelse med Tiden. Men siden han da allerede var bleven saa magtesløs baade i Hænder og Fødder, at han hverken kunde uden andres Hjælp komme ud af og igjen i Sengen, naar det behøvedes, saa blev han, Dagen efter Hr. Doctor Mangaard sidst var hos ham, saa angreben især om Natten, at den sl. Mand nok fornam, at hans Afskedstid fra Verden nu snart var for Haanden, hvorfor han forlangte at betjenes med det hellige Altarens Sacrament, og om Morgenen Klokken sex lod mig kalde til sig for, efter foregaaende hellig og kristelig Forberedelse og Bøn, at meddele ham sin Frelseres Jesu Christi sande Legeme og Blod til sin Sjæls og Hjærtes store Vederkvægelse, sin Tros Bestyrkelse og fuld Forsikring om sine Synders naadige Forladelse, hvorfor han inderlig takkede Gud, der havde undt ham dog saa megen Tid tilovers, at han med sund Sands og Fornuft kunde overlevere sin dyrebare Sjæl i sin himmelske Faders Haand; takkede mig og for den Opmuntring og Trøst, han fandt af de Guds Ord, jeg havde talt til ham. Tog saa kort

derefter en kjærlig og venlig Afsked med sin bedrøvede Hustru, som med megen Sorg savner en saa from og kjærlig Mand og Husbonde, takkede hende for den Tid, de havde levet tilsammen, og befalede hende den trofaste Gud til hans Forsyn og Omsorg for hende, og derefter laa saa stille og sagte hen i Sengen, at man tænkte, at han var falden i nogen liden Rolighed. Men da man vilde fornemme, om han sov, var han, førend man havde forestillet sig saa hastig, allerede sødt og saligen i Herren hensovet, efter at han havde levet 13 Aar i et kjærligt Ægteskab med sin Hustru, dog uden Livsarvinger, udi 51 Aar her i Livet, mindre end 4 Maaneder og nogle faa Dage, som er den salige Mands ganske Aar og Alder«.

Saa vidt den Parentation, som Provst Holger Rørdam holdt den 13de November 1778 ved Hr. Andreas Steenbergs Jordefærd. Efter dennes Død hensad hans Hustru i en 39aarig Enkestand, og da hun ikke havde Børn, hos hvem hun kunde finde Hjælp og Trøst, maatte hun i disse mange Aar vanke om blandt fremmede. Saaledes opholdt hun sig i Slaglille, i Løgstør, i Aalborg, siden hos sin Søsterdatter Frederikke Friborg, gift med Præsten J. A. Monrad i Refsnæs, i Kjøbenhavn hos samme Søsterdatter, der da var Enke, og i Ringsted. De sidste ni Aar af sit Liv tilbragte hun hos sin Brodersøn Præsten Thomas Schatt Rørdam i Ondløse, hvor hun endelig hensov den 31te December 1817. Foruden de udvortes Tryk af Fattigdom og Forladthed, bar hun i sine sidste Aar forskjellig Legemssvaghed, hun mistede næsten sit Syn, og hendes Hørelse blev meget besværlig. Imidlertid styrkede hendes Hengivenhed i Guds Vilje og store Taalmodighed hende. Især fandt hun Trøst ved i sin Ensomhed at bede de mange opbyggelige Psalmer og Bønner, som hun i sin Barndom havde lært, og som nu, da hun næsten ganske var udelukket fra Verden, var hendes eneste Opmuntring [1]).

[1]) Efter T. S. Rørdams Ligtale over hende. En Erindring fra hendes Ungdom (»den lille brune Mand i Vigersted Præstegaard«) er

6. **Christian Bolle Rørdam**, fornævntes Broder, blev født i Vigersted den 22de Marts 1743[1]). Navnet Christian fik han sikkert efter Oberst Christian Luxdorph til Mørup, og Navnet Bolle efter dennes Søn, daværende Landsdommer Bolle Villum Luxdorph. Da han var i sit syvende Aar, blev han sendt til Skoleholder Friis i Valsølille for at oplæres i »den bogstavelige Kristendom« samt Skrivning og Regning. Men i Efteraaret 1750 kom han atter hjem til Forældrenes Hus og fik den ovennævnte Andreas Steenberg til Lærer, ved hvis Forberedelse han naaede saa vidt, at han 15 Aar gammel blev optagen i Roskilde Skoles øverste Klasse, hvor han fik den unge lærde Orientalist Mag. Christen Schnabel, som da var Skolens Rektor, samt Konrektoren Mag. Antonius Tostrup til Lærere, tvende Mænd, til hvem han kom til at staa i et saare venligt Forhold, men som begge bortkaldtes ved Døden, inden han forlod Skolen[2]). I sit sidste Skoleaar var han selv alvorlig syg, saa at han i fem Maaneder maatte ligge til Sengs. Imidlertid blev han dog Student i en Alder af 18 Aar, dimitteret med hæderligt Testimonium af Rektor Lysholm, der var bleven Schnabels Efterfølger. Examen artium bestod han med Ære, hvorpaa han den 28de Juli 1761 blev indskreven i de akademiske Borgeres Tal, og fik Professor, Justitsraad Obelitz til Privatpræceptor. Den filosofiske Examen bestod han i Marts 1762 saaledes, at hans nævnte

---

fortalt hos S. Gruudtvig, Gamle danske Minder i Folkemunde. I (1854). S. 19–20.

[1]) Efter Vigersted Kirkebog. I Rodtwidts »Sørgetale« over ham (Bergen 1803) angives den 26de Marts som hans Fødselsdag. Selv har han aabenbart ikke med Sikkerhed kjendt Dagen, thi i de haandskrevne Optegnelser, han har efterladt om sit Levned indtil 1776, angiver han sig som født i Marts 1743, men har ladet staa aabent Rum til Dagen. Den Gang brugte man ikke at højtideligholde Fødselsdage, saaledes som nu er Skik.

[2]) I sit Vita i Sjælands Bispearkiv siger C. B. Rørdam om Schnabel og Tostrup: »quos non aliter ac parentes suspexi, paterno ipse ab iisdem dilectus affectu, in grave meum vulnus morte abreptis«.

Privatpræceptor gav ham det Vidnesbyrd, »at han ikke alene havde erholdt Landabilem, men endog iblandt dem, som havde faaet samme Character, var bleven agtet iblandt de allerbedste«. Ikke længe efter tog han Baccalaurgraden, og tog derpaa med Lyst og Iver fat paa det theologiske Studium, under Professorerne Holms og Rosenstand Goiskes Vejledning. Navnlig var Holm hans Velynder og skaffede ham efterhaanden forskjellige Stipendier. Saaledes erholdt han i Oktober 1762 Kommunitetet og strax efter det extraordinære scheelske Legat; i Januar 1763 fik han Regensen og senere hen i Aaret tillige det rosborgske Legat. Til Gjengjæld bevarede han altid en stor Kjærlighed og Ærbødighed for denne sin Lærer. Nytaarsdag 1765 tilsendte han sin »Velynder og Beskytter« et latinsk Lykønskningsdigt, hvortil hans Udkast endnu haves; og da han mange Aar efter var hjemkommen fra Vestindien, var hans »gamle Velynder« en af de første, som han besøgte; og denne beviste, at han ikke havde glemt sin fordums Discipel ved strax at indskrive hans to smaa Sønner til det scheelske Stipendium.

Den 26de April 1764 underkastede Christian B. Rørdam sig den theologiske Embedsexamen med Laudabilis, og begyndte derefter at manuducere flere medstuderende i de filosofiske og theologiske Fag [1]. I Juli samme Aar udgav han sin første akademiske Disputats, der siden efterfulgtes af en Række lignende over theologiske Emner [2]. I April

---

[1] I sit Vita siger R.: »Quod mihi a propriis studiis supererat tempus, privatæ concivium acad. institutioni in philosophia et theologia impendebam«.

[2] Følgende Disputatser udgaves af C. B. Rørdam i hans Kandidataar:
Dissertatio critico-philologico-exegetica in dictum Esaiæ Cap. 8, v. 20. Resp. Jano Brinch, Cand. theol. Hafn. 1764. 4to. (15 Sider). Afhandlingen er udgivet dels »pro stipendio mensæ Regiæ«, dels »pro stipendio Rosborgiano«.
Meditationes authentiam effati Joannei de tribus in coelo testibus 1 Epist. 5,7 confirmare visas loco dissertationis pro stip. quadræ Regiæ [et pro stipendio theologico] publ. exam. modeste submittit

1765 blev han, uden eget Vidende, paa Prof. Holms Anbefaling, antaget som Amanuensis af Professor Theol. og Hofprædikant J. A. Cramer, nærmest med den Opgave at staa ham bi i Notariatet ved det theologiske Fakultet [1]. Tillige overdrog Cramer ham at undervise en af sine Sønner (vistnok Carl Friedr. Cramer, siden Professor i Kiel) i Filosofi og at lære en anden Dansk [2]). At Cramer, der var en i flere Henseender fremragende Mand og siden blev Kansler for Universitetet i Kiel, har sat Pris paa C. B. Rørdams Duelighed, synes at fremgaa af følgende Vidnesbyrd, der ved sin Sprogform minder stærkt om Forfatterens Nationalitet:

C. B. Rørdam, resp. Jano Brinch. Hafn. 1765. 4to (22 Sider). Forsvaret paa Regensauditoriet 5. Juli.

De principio restaurationis corruptæ naturæ ex parte generis humani. Part. I. Resp. Chr. Aschow Holst, theol. stud. Hafn. 1765. 4to (14 Sider). Forsvaret, pro stip. Collegii Medicæi, 19. Dcbr.

Libertatem intercedendi pro peccatoribus ad mortem ab Apost. Joanne 1 Ep. 1, 16 ecclesiæ non esse denegatam dissertatione theologica vindicat C. B. R., resp. Therkild Fielsted. Hafn. 1766. 4to (26 Sider). Forsvaret pro stip. Collegii Medicæi, 22. Dcbr. Tilegnet Konferentsraad Bolle Villum Luxdorph, »domino suo et mæcenati optimo, pro beneficiis sibi collatis, in grati animi devotæque mentis documentum«.

Dissertatio Hermeneutico-theologica genuinum versus XVI^ti Cap. V^ti Johanneæ 1^mæ scopum explicans. Resp. Carolo Fridr. Cramer. Hafn. 1767. 4to (20 Sider). Forsvaret, pro stip. Collegii Medicæi, i Dcbr.

De generalibus bonæ concionis sacræ requisitis. Resp. Edvardo Smidt, theol. Cand. Hafn. 1768. 4to (16 Sider). Forsvaret, pro stip. Coll. Medicæi, 10. Dcbr.

[1]) »Ut in administrando Notariatus theologici munere, sibi incumbente, ipsi ad manum essem«, siger R. i sit Vita ved Omtalen af sit Forhold til Cramer.

[2]) Den sidste var Andreas Wilhelm Cramer, siden Prof. jur. i Kiel, men den Gang et Barn paa 4½ Aar. I de Efterretninger om sit Levned, som A. W. Cramer har meddelt i sin »Haus-Chronik« (Hamburg 1822) omtaler han dog ikke C. B. Rørdam blandt sine Lærere.

Efter Monsieur Rørdams Begiæring, at jeg maate give ham et Vidnisbyrd af dette, jeg vidste af hans Lærdom og Levnet, saa giør jeg det saa meget gierne, jo nøyere jeg ham kiender. Jeg kjender ham nu siden to Aar, og agter mig forpligtet at sige, at jeg æstimerer meget hans Indsigt ikke allene i de theologiske, men ogsaa andre philosophiske, philologiske og mathematiske Videnskaber, ikke undtagen adskillige lärde Sprogene. Hans moralske Charakter er ustraffelig, og ønsker jeg hjertelig, at hans Gaver maa faae saadant et Plads, hvor de kan meere og meere fremskinne. Kiøbenhavn den 12 September 1766.

Johann Andreas Cramer.

At C. B. Rørdam med ualmindelig Iver har fortsat og udvidet sine Kundskaber, fremgaar ikke blot af hans talrige akademiske Prøveskrifter, men ogsaa af hans Optegnelser, hvoraf ses, at han ved Siden af sine theologiske Studier med Flid har lagt sig efter de nyere Sprog under kyndige Læreres Vejledning. I September 1765 blev han Alumnus paa Borcks Kollegium, i hvis Auditorium en Del af hans ovennævnte Disputatser ere forsvarede, i Henhold til de Regler, som dengang gjaldt for denne Stiftelse, for hvilken han den 26de Marts 1768 blev Inspector, ligesom han den 6te December samme Aar blev Vicedecanus i Kommunitetet. I April 1766 aflagde han en kateketisk Prøve for Biskop Harboe for derved at bane sig Vej til den Lærerpost ved Opfostringshuset, hans Svoger Matthias Aalholm havde opgivet for at gaa som Præst til Vestindien. Pladsen ved Opfostringshuset opnaaede han vel ikke; imidlertid blev han dog i Kjøbenhavn, støttet ved de omtalte akademiske Stipendier, som han havde Professor Holms Yndest at takke for, og afslog flere Tilbud om Huslærerpladser i fornemme Huse, vistnok i Haab om snart at opnaa gejstlig Befordring [1]. For at berede sig hertil stiftede han 1767

[1] Han søgte saaledes i Februar 1769 Embedet som dansk Compastor for Magleby Menighed paa Amager, hvor der var Pension at svare af Embedet til den afgaaede Formand.

i Forening med nogle af sine Medalumner paa Borcks Kollegium — navnlig Michael Kiaer, siden Slotspræst paa Frederiksborg, og Thomas Severin Heiberg, siden Sognepræst i Saaby og Kidserup — et Prædikeselskab, der havde samme Formaal, som det senere oprettede Pastoralseminarium har faaet [1]).

Da Budskabet, om at den ovennævnte Hr. Matthias Aalholm var død i Vestindien, i April 1769 kom til Kjøbenhavn, lod Biskop Harboe C. B. Rørdam kalde til sig og forelagde ham det Spørgsmaal, om han var villig til at modtage det ved Svogerens Død ledig blevne Embede; i saa Tilfælde vilde Biskoppen nemlig foreslaa ham dertil for Kongen. Da R. indvilligede deri, gik det hurtigt med hans Beskikkelse. Den 2den Maj besvarede han tolv ham af Biskoppen forelagte theologiske Spørgsmaal til Tilfredshed; Dagen efter prædikede han for Dimis i Frue Kirke for Professor Holm og erholdt Laudabilis. Den 5te Maj 1769 udfærdigedes hans Kaldsbrev som Præst for S. Thomas og S. Jan i Vestindien, og samme Dag modtog han med fem andre Kandidater Ordinationen af Biskop Ludvig Harboe, hvis endnu bevarede Kollats for ham er udfærdiget den paafølgende 10de Maj.

Der gik dog en rum Tid hen, inden R. afgik til sin ny Virkekreds, ventelig fordi der ingen Skibslejlighed har været rede. Imidlertid blev han forlovet med Marie Elisabeth Schat, der var Lærerinde for hans Søsterdøtre i Viger-

---

[1]) I sit Vita i Sjælands Bispearkiv skriver Michael Kiaer (hvis Datter siden blev gift med C. B. Rørdams ældste Søn): »Indultu ephori collegii Medicei S. V. Petri Holmii sodalitatem exegetico-homileticam die 7 Oct. 1767 institui, quæ adhuc non sine fructu floret, dum sese in expositione veritatum coelestium succincta mutuo auxilio in summi numinis gloriam et ecclesiæ emolumentum exercent juvenes, ne sanctiora ministeria imparati omnino et insueti ambiant. In fraterna hac societate ipse ego, cujus sub moderamine stetit, jam per sexennium non poenitendam posui operam, ut jucundis doctorum sodalium castigationibus politus, rem sacram dignius tractarem«.

sted Præstegaard. Hun var født i Avgust (døbt $^{19}/_{8}$) 1747 og Datter af Kjøbmand og Raadmand Thomas Schat i Kjøge (forhen Hører ved Latinskolen sammesteds) og Hustru Bodil Kirstine Einsperg, der tidligere havde været gift med Kjøbmand Thøger Rosenberg i Kjøge [1]). Endnu bevares det Brev fra Thomas Schat, hvori han besvarer C. B. Rørdams Begjæring om hans Datters Haand, og da det ganske godt sætter os ind i hin Tid, hidsættes det her [2]):

Welædle Welærværdige
Allerhøystærede Hr. Rørdam!

Saa kiærkommen som Deres besynderlig ærede Skrivelse under 13de hujus var os, for hvilken herved paa min Elskelige Koenes og egene Vegne aflegges vores venligste og skyldigste Taksigelse, saa velvillige findes vi og til at give vores Samtykke til Deres derudj giorde Begiæring, om at faae vores kiære Datter, Maria Elisabeth Schat, til Deres Ægte-Ven og Mage, og det saa meget des meere, som De ved Deres ædelmodige Tilbud om selv at ville besørge hendes fornødene Udstyr uden nogen depense for os, den vi, disvær! ey heller, i henseende til vore bekiendte ringe Vilkaar, vare mægtige til at kunde udreede, har ryddet det af Veyen, som derudj maatte og kunde have giort den eeniste Forhindring.

Vi kand altsaa ikke see andet, end det jo er een Handel fra Herren, hvilken vi ikke, uden at forsynde os, bør eller kand imod sige; vi overlade Dem derfore herved i Guds og Jesu Nafn bemelte vores Datter til troer Haand, i den Tillidsfulde Forsikkring, at De, efter Deres velbekiendte Dyd og Forstand, aldrig vil bedrøve hende, ligesom vi og ere forvissede om, at hun paa sin Siide, ifølge vores derom hende givene troehiertige Formaninger, skal besynderlig lade sig det være angelegen, at kunde behage, glæde og fornøye Dem.

[1]) Slægten Schat stammer formodentlig fra Tydskland; ialfald tyder Navnet derpaa. I Förstemanns Album Acad. Vittebergensis anføres p. 277 en Thomas Schate fra Torgau som indskreven i den vittenbergske Universitetsmatrikel den 24. Juli 1552.

[2]) Dette Brev har den glade Modtager paategnet: felicissimus.

Gud selv imidlertiid, hvis Haand alleene har drevet dette Værk, lade Deres begyndte Ægte-Foreening være og blive foreenet med ald aandelig og legemlig Velsignelse til Hans allerhelligste Nafns udødelige Ære, Dem selv saavel som os med øvrige kiære Venner og Paarørende til fælles Glæde og Fornøyelse! Skulde det ellers ikke falde Deres Welædle Welærværdighed til alt for stor Uleylighed, ønskede vi os gierne den besynderlige Glæde og Fornøyelse med allerførste at see Dem og vores Elskelige Datter hos os, hvad enten det maatte behage Dem at tage touren directe fra Kiøbenhafn her til, da vi, naar os derom i Forveyen blev givet Efterretning, kunde lade hende afhente fra Wigersted, for at møde Dem her, eller og, om De saaledes maatte finde for got, at reyse først til Wigersted, for derfra at giøre Følgeskab med hverandre her hen til os, hvilket alt vi vil have henstillet til Deres egen behagelige Resolution, alleene venligst bedende, at vores inderlige Længsel og Ønske efter Deres kiærlige Nærværelse hos os, ikke maa blive alt for længe opholdet i Uvished, men jo før, jo hellere opfyldet.

Sluttelig giver Jeg mig den Ære, næst venligst og ærbødigst Hilsen fra min kiære Koene, mig selv og vore Børn, med besynderlig Høyagtelse og Hengivenhed stedse at forblive

Welædle Welærværdige
allerhøystærede Hr. Rørdam
Deres
ærbødige tienner
Thomas Schat.

Kiøge den 19de Junii
1769.

Udskrift: Welædle Welærværdige
Hr. Christian Bolle Rørdam, velmeriteret Sogne-Præst for de lutherske Meenigheder paa de Danske Westindiske Eylande St. Thomas og St. Jean
a Kiøbenhafn.

At afleveres i Snedker Sølfbergs Gaard i Peder Hvitfelds Stræde.

Da C. B. Rørdam i sine Optegnelser har bemærket, at hans Jaord med Jomfru Marie Schat holdtes den paafølgende 22de Juni, saa er dette rimeligvis sket ved et

Besøg hos Svigerforældrene i Kjøge. Brylluppet stod derimod den 15de September 1769 hos hans Forældre i Vigersted Præstegaard. En Maanedstid efter, den 17de October, gik han med sin unge Hustru ombord paa Fregatskibet »Johannes« for at drage til sin nye Virkekreds. Rejsen løb heldig af, og den 5te December s. A. gik de i Land paa S. Croix. De Dagbøger, som R. førte saa vel paa Henrejsen, som senere paa Hjemrejsen, ere endnu bevarede. Han har heri ført nøjagtigt Regnskab med, hvor mange Mile de daglig sejlede, samt hvad mærkeligt der forøvrigt hændte paa Rejsen. Den første af disse to Journaler slutter han med de Ord: »Herren lade Hensigten af denne Rejse opfyldes og forfremmes til hans Ære«. Denne Bøn var vel fornøden; thi i det for Evropæere som oftest usunde, og legemligt saa vel som aandeligt slappende Klima var en samvittighedsfuld præstelig Virksomhed dobbelt fornødent, men ogsaa dobbelt vanskelig.

Paa tredie Søndag i Advent 1769 blev Christian Bolle Rørdam af Præsten fra S. Croix, Hr. Schow, indsat i Kirken paa S. Thomas. Om hans sexaarige Virksomhed her vides forøvrigt ikke meget. Blandt hans Papirer gjemmes endnu en Kancelliskrivelse af 14de September 1771, hvorved flere Forandringer i Kirkeskikkene paabydes. Saaledes skulde Exorcismen ikke bruges i de nyindrettede Negermenigheder, Absolutionsformularen og Kirkedisciplinen skulde forandres. Vi vide ogsaa, at R. udarbejdede Forslag til Regjeringen om Forbedringer i Koloniens Administration. Forøvrigt foruroligedes S. Thomas flere Gange i hans Tid ved heftige Orkaner og Jordrystelser. Da dertil kom, at baade hans og hans Hustrus Helbred svækkedes ved Klimaet, søgte han den 5te Juli 1774 Regjeringen om Tilladelse til at vende tilbage til Fædrelandet. Denne Begjæring blev under 12te Januar 1775 tilstaaet. Imidlertid fortsatte han dog sin Virksomhed, indtil hans Eftermand Hr. Martin Peter Ohm var ankommen. Den 22de Oktober 1775 holdt han Afskedsprædiken paa S. Thomas, men først i Slutnin-

gen af Marts 1776 tog han Afsked med Menigheden paa S. Jan. Aarsagen til at det trak saa længe ud med hans Afrejse, var vistnok den, at hans Hustru ventede sin Nedkomst. Da dette lykkelig var overstaaet, gik han den 4de Maj 1776 med hende og sine to smaa Sønner ombord og naaede efter en heldig Rejse den 27de Juni s. A. til Kjøbenhavn.

Her boede han nu i et Par Aar med sin Familie, der 1778 forøgedes med en Datter. Imidlertid søgte han, naar Lejlighed tilbød sig, videre Befordring, saaledes i December 1776 Øjestad i Norge, og i April 1777 Højby i Sjæland. Endnu bevares Udkastet til et Andragende fra ham til en unævnt Højvelbaarenhed (formodentlig fra 1778), hvori han forklarer, at da hans Helbredstilstand derefter var bleven saa slet, at han ikke for det første kunde søge Præstekald, og da han derfor var geraadet i Fattigdom, havde han indgivet Ansøgning til det vestindisk-guineiske Generaltoldkammer, om at der maatte tilstaas ham som Pension de 200 Rd., han havde haft af Regjeringen som Præst paa S. Thomas, hvilket dog ikke var blevet bevilliget. Han anholder derfor nu atter dels om at erholde den nævnte Pension, indtil han kunde blive befordret, dels om snarlig at komme i Betragtning, naar noget Kald blev ledigt, og han henviser til, at Biskop Harboe og Gehejmeraad Luxdorph kjendte hans Omstændigheder og vilde anbefale ham. Imidlertid besørgede han i et Halvaars Tid Embedsforretningerne i Vigersted og Kværkeby, formodentlig under hans Svogers, Kapellan Andreas Steenbergs, Sygdom, der endte med hans Død i November 1778.

Endelig blev Chr. B. Rørdam den 4de November 1778 kaldet til Sognepræst for Kinservig Præstegjæld i Bergens Stift; men da Sejladsen til Norge var afbrudt om Vinteren, ankom han først den 15de Juni 1779 til sin ny Virkekreds. I hans endnu bevarede Kaldsbrev forpligtes han til aarlig at yde 100 Rd. til den i Kaldet værende residerende Kapellan, og til at finde sig i, hvad Regjeringen fandt for godt

at anordne med Hensyn til Mensalgaarden Sandvig. Hans Kollats, udstedt af Biskop Hans Mossin i Bergen, er dateret den 25de Juni 1779. Den paafølgende 18de Juli (7de Søndag e. Trin.) blev han indsat af Provsten i Hardanger, Hr. Povl Schnabel, og holdt samme Dag sin Tiltrædelsesprædiken i Ullensvang Kirke. Skjønt Præstegjældet nemlig kaldes Kinservig efter Hovedsognet, bor Præsten dog i Annexsognet Ullensvang, der er bekjendt ved sin forholdsvis milde Temperatur ($5\frac{1}{2}$ ° R. Middelvarme paa 60 ° nordlig Brede) og ved sin skjønne Beliggenhed, lige overfor og ved Sørfjorden adskilt fra det høje, altid snekIædte Fjeld (Snebræ) Folgefonnen, der udmærker sig ved sin ejendommelige blaa Farvetone [1]). I en Beskrivelse over Hardanger af M. Schnabel, udgiven 1781 af H. Strøm, gives følgende Oplysninger om Stedet: »Dette Sognekald, som indbefatter de tre Sogne, Kinservig, Ullensvang og Odde, tager sin Begyndelse paa søndre Side af Indre Samlenfjord ved Gaarden Qvalvig .... og gaar i Sydvest igjennem den lange Sørfjord til Odde. Mod Syd har det til Grændse Stavanger Amt paa to Mile nær, og i Sydost og Øst Christianssand Stift paa tyve Mile nær over store og øde Fjelde. Situationen i dette hele Kald er ikke meget behagelig; thi endskjønt ved Fjordenes Strandbredder kan ligge en og anden smuk og jevn Plan, saasom Kinservig, Ullensvang osv., saa gjør dog de nær overhængende Fjelde med deres Snepletter og Stenskred de fleste Steder ubehagelige, allerhelst siden de ikke heller have Skov til Bedækkelse, men fremvise kun øde Heder og Klipper. I Odde og Kinservig Sogne findes vel en og anden Gaard med god Skov af Fyrre- og Granved; men de øvrige have neppe Skov til Fornødenhed, og Tørv veed ingen i Hardanger at skjære eller benytte sig af. Jorderne i dette Kald ere tørre og

[1]) Schouw, Europa, en let fattelig Naturskildring, 2 Udg. S. 7. M. Schnabel, Udkast til en Beskrivelse over Hardanger, udg. af H S. Kbhvn. 1781, S. 45.

slette. De bære ikkun en maadelig Del Byg og en liden Del Rug. Af Hø haves og kun ringe Forraad, og af Mangel paa Græsning maa man drive sit Kvæg 3—4 Mile til Fjelds [1]. Ikke desmindre er Kaldet dog temmelig tæt beboet [2]. Til at bøde paa deres slette Jorder lægge de meget Vind paa at plante Æble-, Blomme-, Pære- og Kirsebærtræer, saa at enhver Bonde, besønderlig i Ullensvang Sogn, kan have 2 til 3 Frugthaver, og følgelig en Mængde Frugt at føre til Byen«. Om Ullensvang Præstegaard i Særdeleshed bemærkes et andet Sted i samme Beskrivelse: »Her er en af de smukkeste og nyttigste Haver i hele Hardanger, hvor man endog har sorte og gule Kirsebær, som ellers her i Egnen ere rare. Sognepræsten Hr. Glahn [3] har og begyndt at anvende al Flid for at anskaffe gode Æbletræer her i Egnen og har til den Ende ladet forskrive 40 unge indpodede Træer, hvoraf han tænker at anlægge en Træskole, har og formaaet Klokkeren, som er en god Havedyrker, at lære alle, som det forlanger, at pode, til hvilke han for intet giver Podekviste. Her fortjener og at anmærkes et kostbart og nyttigt Arbejde, som Hr. Provst Atke foretog sig, nemlig ved Render at lede Vandet af Elven saaledes hen, at han om Sommeren, naar han vilde, kunde vande sin Have og en Del af sine Marker. Dette Arbejde blev vel ødelagt i Aaret 1773, men er nu af Hr. Glahn istandsat igjen. For nærværende Tid findes i denne Have franske Renetter, engelske Pipins, Rotenstribs, Krigsæbler og Løgæbler. Med Pære- og Blommetræer er og gjort Forsøg, især med de saakaldte Æggeblommer«. I en anden Beskrivelse af Stedet fremhæves forøvrigt, at Ullensvang

[1] I Th. Boecks Efterretn. om gejstl. Embeder i Norge, S. 364, omtales, at der til Ullensvang Præstegaard hører tvende Sætere, »hvoraf den ene, der er Sommerstøl, er taalelig og god, medens den anden, der benyttes om Høsten, er liden og højt liggende«.

[2] Det har nu henved 6000 Indvaanere.

[3] Rørdams Formand, Henrik Christoffer Glahn, der 3. Juni 1778 blev kaldet til Sognepræst i Tingsted paa Falster.

Kirke og Præstegaard paa Grund af deres Beliggenhed ere udsatte for heftige Storme. Medens Hertzberg, der var C. B. Rørdams Eftermand, var Præst her, blæste saaledes en Fløj af Præstegaarden omkuld, hvorved Præsten og hans Familie nær vare omkomne. Ogsaa andre Beviser paa Stormens forfærdelige Vælde i denne Egn anføres [1].

Under disse ydre Forhold tilbragte C. B. Rørdam den følgende Del af sit Liv. Naar han skulde til den langt fraliggende Annexkirke Odde, maatte han sejle ned ad Sørfjorden. Han plejede da at tage hjemme fra Lørdag Morgen i en Dæksbaad, i hvilken han sad og studerede, og kom først hjem igjen Mandag Aften. Til Hjælp i Embedets Forretninger var der ansat en residerende Kapellan; i en Del af Rørdams Embedstid var det dog en mindre heldig Personlighed, en Hr. Høegh, om hvis Afsættelse der endog var Tale. Til litterær Syssel var der under disse Forhold og overhovedet i den afsondrede Stilling, hvori R. tilbragte saa stor en Del af sit Liv, ikke megen Lejlighed eller Anledning. Hans Skribentvirksomhed indskrænkede sig derfor til Udgivelsen af nogle Lejlighedstaler [2]. Men at han har vedligeholdt sine grundige theologiske og filologiske Kund-

---

[1]) Christoffer Hansteens Rejseberetning i Budstikken, 3die Aarg., Christiania 1821—2, S. 555. 625 ff. Da Orla Lehmann i Hertzbergs Tid (1836) besøgte Ullensvang Præstegaard, viste alt sig i den venligste Skikkelse for ham, men det var ogsaa paa en smuk Sommerdag, han var der (O Lehmann, Norge og Nordmændene, S. 146 f.).

[2]) Følgende trykte Taler af ham kjendes, hvoraf dog kun den sidste er anført i Nyerups Literaturlexicon:

Et Menneskes Livstid bestemt hos Gud, forestillet i en Sørge-Tale over Hr. Søren Schielderup, Kgl. Majest.s Sorenskriver over Lyse-Klosters Gods, Hardanger og Woss. Bergen 1790. (31 Sider i 8vo).

Sørge-Tale over 6 Personer af Bondestanden i Kinservig Præstegield i Bergen Stift, som den 17 Junii 1788 tilsatte Livet. Bergen 1792.

Sørge-Tale over Hr. Andreas Schielderup, Sognepræst til Wigøers Kald i Bergen Stift, holden den 5te Julii for en anseelig Forsamling, kortelig forfattet. Bergen 1793. (24 Sider i 8vo).

skaber, skjønnes dog deraf, at Biskop Irgens i Bergen satte sin Søn i Huset hos ham for at manuduceres af ham i Theologien, og at R. kunde forelægge Biskoppen det Spørgsmaal, om han ogsaa ønskede Sønnen undervist i Chaldaisk og Syrisk. Herom indeholdes det nærmere i følgende Brev, der, uagtet sin mindre heldige Form, i det hele sætter os ind i Tidens Forhold:

Velærværdige Hr. Rørdam!

At Guds Forsyn maatte bestemme en for Dem ønskelig Forflyttelse, ønsker jeg oprigtigen, hvorhos jeg dog gientager det Raad paa mueligste Maade at forekomme alt Rygte derom, som vil anledige Almuens Misnøyelse og deraf ubehagelige Følger. Min Søn Marcus har jeg befalet Taushed.

For den om min Søn Johannes meddelte Underretning takker jeg hierteligen. Chaldaisk og Syrisk vil neppe passe sig til hans Lyst og Stadighed. Jeg har i begge Sprog forskiellige Grammatiker. Danzii Chaldaiske i hans Litterata Ebr. Chald. og hans à parte Syriske ere de bedste. Alle Opera af begge Buxtorfier ejer jeg, men hår ej seet nogen Chald. Grammatica, skiønt de hår udgivet det bedste Chaldaiske Lexicon. Udi den ældres thesauro findes ellers Vejledning til det Tydsk Rabinske. Levsdenii Philolog. er god, men Carpzovii Critica bedre. Gid hand ville anvende Fliid og lære til gavns rudimenta i det theologiske, skiønt Forsmag paa det Critiske og den dybere Indsigt burde opvekke Vide-Lyst. Jeg finder mig derfor meget forbunden for saadan Veiledelse. Hans Svaghed i det Latinske er mig bekiendt, og begynder at blive epidemisk blant de studerende, siden Professorum muntlige[1]) Forelæsninger og Øvelserne paa Communitetet ved sidste Forandring ikke forbinder andre til dette Sprogs Dyrkning uden de faa, som berede sig til den philologiske examen. Jeg indseer tillige, at hans Ubetænksomhed lettelig forføres til unyttige Selskaber, men herimod kan ikke bruges uden Formaning. De Khhvnske Student-Klubber og Comoedier forvilde saaledes, at de unge søge Ære udi den

---

[1]) Læsningen af dette Ord er uvis.

barnagtige Vittighed. Det tydske Fritænkerie smitter derhos saaledes, at man maa grue, dog bede med Tillid. — Jeg kiender ikke saa nøye Prof. Treschow, at jeg kan vente af ham en Møye, som hans Embeds Forretninger vanskeligen kan forunde ham Tid til: desuden er ideligen hos ham Familie-Selskab, ligesom hos Hr. Abildgaard. Jeg har studio udsat mine Sønners Nedrejse i det Haab, at Aarene skulle lære dem, og de gl. Bekiendte ved Academiet være bortreiste. Det fornøyer mig, at hand har gode Prædike-Gaver, men den fornødne Kundskab til at skrive og meditere bliver dog Hovedsagen, og takker, at dermed især haves Tilsyn. I det Græske N. T. burde hand dagligen læse i det mindste 1 eller 2 Blade, jeg tør ej nævne LXX, hvortil Tid og Fliid mangler. Glassii philol. sacra, Noldii concord., mindre Buxtorfii o. f. deslige er hand p. t. ikke skikket at kunde nytte. Relandi og Ikenii antiq. Ebr. kunde mere fornødiges, om horæ successivæ kunde til den nyttige recreation anvendes. Kundskabs Vedligeholdelse og Forbedring i Historie og Geographie var vel høit fornøden, men nimium postulando nil obtinetur. — Den af Bastholm udgivne Catechismus har anlediget stor Opsigt. D. Balle arbeider paa en anden, som med første ventes trykket; sørgeligt er det, naar Pillerne vakle. — Dette kan jeg dog til Muntring berette, at de p. t. mest formaaende ære og elske vor christelige [1]) Religion, skiønt Neologi ingen Fliid spare for at skaffe sig proselyter. Berlinerne synes nu i sidste Deele af algem. Deutsche Bibliothek at helde mere til Orthodoxie, siden den Heterodoxie er bleven en Mode udi Wien. Det politiske hâr hafft og beholder Indflydelsen i det theologiske. Ellers vedvarer udi Berlin Tvistigheden om Jøden, eller rettere Naturalisten Mendelsohn døde af Ærgrelse eller ikke. Det gielder her at redde Philosophiens moralske Kraffts Styrke. Lad mig under Haanden vide, om Hr. Høegh forsømmer Pligter; jeg vil haabe det bedste effter hans skrifftlige Løffte; skulle hand fremture udi beviislig Overhørighed, maa nu gribes til alvorlige og tvingende Midler, da hand 3 Gange er admoneret. Hand er befalet at betale Tiende og Restancen

[1]) Læsningen af dette Ord er uvis; men Meningen er dog denne.

til Skole-Cassen. Hand har blant Almuen Tilhængere, som rose ham saaledes, at det næsten maa mistænkes. — Med gientagende Taksigelse for den gode Tilsyn med min Søn tilønskes Dem med Deres Guds uafladelige Velsignelse. Altid skal jeg findes med sand Hengivenhed

Deres Velærværdigheds
tjenstferdigste og forbundne
Ven og Tjener
Irgens.

Bergens Bispegaard
d. 1. April 1786.
Til Hr. Rørdam.

Af Indledningen til Brevet ses, at R. ønskede Befordring; det samme fremgaar af et Brev, han, kun et Aarstid efter at han var kommen til Norge, skrev til Luxdorph, i Anledning af denne havde forlangt en Kopi af hans Faders Portræt. Det var navnlig de lange Embedsrejser, som faldt ham til Besvær, efter at hans Sundhed havde lidt et føleligt Knæk ved Opholdet i Vestindien. Brevet lyder, som følger, efter Originalen, som findes blandt Luxdorphs Papirer i det kgl. Bibliothek [1]).

Høy- og Velbaarne Hr. Geheime Raad,
naadige Herre!

Deres Excellences naadige Skrivelse af 11te Martii sidstafvigt haver ieg underdanig imodtaget og erfarer deraf, at det er Deres Excellences Begiering at bekomme en Copie af min Faders Skilderie, som ieg haver her hos mig. Da ieg nu icke er forsikret om nogen her i Nærværelsen, at ieg kan stole paa, at copien ville komme til at ligne Skilderiet, som selv er særdeles vel truffet efter Originalen, saa ville ieg heller herved tage mig den underdanige Frihed at tilsende Skilderiet selv, hvoraf naar Deres Excellence har benyttet

---

[1]) Kaliske Saml. 139 Fol. Sammesteds findes en temmelig udførlig Indberetning fra C. B. Rørdam til Luxdorph (dat. Ullensvang Præstegaard den 24 April 1783) angaaende en Olding paa over 100 Aar, Eilef Philipsen Ulgenæs, der levede i Kinservig Sogn; samt en lidt senere Skrivelse fra ham (dat. Ullensvang d. 6 Maj 1783) angaaende samme Emne.

sig, ieg vil bede, at samme maatte tilstilles til Cancellie Raad Ussing, som besørger det igien til mig opsendt.

Jeg har det underdanige Haab, at Deres Excellence ikke unaadig har optaget min forrige Skrivelse, hvori ieg underdanig ansøgte om Deres Excellences Bevaagenhed og Hielp til at blive herfra forflyttet til et Kiøbstæd Sogne-Kald i Dannemark, naar Leylighed skulle gives, og ieg drister mig herved at igientage min forrige underdanige Begiering, forsikrende, at Aarsagen til denne min Attraae og Ønske er alene Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse, som ieg effter mine Kræfter og Omstændigheder tænker, med Guds Hielp og Biestand, at kunne bedre afstedkomme i et Kiøbstæd Kald end i et Kald paa Landet, som her formedelst Reysers Vidtløftighed icke kommer overens med mit Legems Helbred og Tilstand. Jeg anbefaler Sagen i Deres Excellences naadige Befordring, naar Leylighed maatte gives, og forbliver med underdanigst Respect

Deres Excellences

underdanige Tiener

C. B. Rørdam.

Kingservig Præstegaard d. 22 Julii 1780.

Udskrift: Deres Excellence Høy og Velbaarne Hr. Bolle Villum Luxdorph, Kongelig Majestæts høybetroede Gehejme Raad, Ridder, Deputeret i Cancelliet etc. i Kiøbenhavn.

Ønsket om Forflyttelse til Danmark vedblev R. at nære lige indtil sin Død, og Haabet om, at det engang skulde opfyldes, var vel nærmest Grunden til, at han ikke attraaede Stiftsprovstiet i Bergen, hvortil Biskop Irgens i Aaret 1793 foreslog ham for Kancelliet[1], ikke længe efter at han i Henhold til sine Embedsbrødres Valg, den 12te Januar 1793 var bleven beskikket til Provst over Hardanger Provsti. Ønsket om Forflyttelse gjorde dog intet Skaar i den Iver og Nidkjærhed, hvormed han arbejdede i den Gjerning, som nu engang var ham anvist, og alt, hvad der er be-

---

[1]) D. Thrap, Bidrag til Biskop Joh. Nord. Bruns Karakteristik (Caspari o fl., Tidsskrift for den evang. luth. Kirke i Norge. IX, 447).

været om ham, vidner tilstrækkelig om den Alvor, hvormed han forrettede sit Embede. Særlig kunde anføres følgende Vidnesbyrd, meddelt ham af Biskop J. Nordal Brun:

Velærværdige og Høylærde H. Christian Bolle Rørdam, Sognepræst til Kintzervig og Provst over Hardanger, er in officio 32 Aar, grundlærd Theolog, duelig Provst og opbyggelig Præst, og hvis Meenigheds Ungdom jeg har befunden den best oplyste i heele Stiftet. Manden er desuden exemplarisk i Levnet. At han vil søge Forflyttelse for at komme sin Familie nærmere, giør mig ondt; men at han er saa værdig som nogen til Forflyttelse efter Ønske, bør jeg dog hermed allerunderdanigst bevidne. Bergen den 5te September 1801 [1]). J. N. Brun.

Hvad hans Familieforhold angaar, kan bemærkes: han kom med tre Børn (Holger, Thomas Schatt og Bolette) til Norge; her kom der fem til (Jakob, Vitus og Christian, samt to Døtre, Lise og Christiane). De opdroges med den Alvor og Strenghed, som efter vore Forfædres Mening hørte til, for at Børn kunde blive til noget. Desuden vænnedes de til norsk Tarvelighed og maatte til daglig nøjes med de tørre Fladbrød; kun om Søndagen fik de Rugbrød. Af Sønnerne gik tre (Holger, Thomas og Vitus) den studerende Vej, efter at have faaet en grundig og omhyggelig Forberedelse i Hjemmet, Jakob blev Officer, den yngste, Christian, blev Sømand, meget mod Faderens Ønske. Rørdams Hustru var en fra Aandens og Hjærtets Side ualmindelig begavet Kvinde, om end vistnok med et noget tungt Sind. Det er uden Tvivl gaaet hende som saa mangt et Slettens Barn, paa hvis Sjæl Livet mellem Fjeldene har lagt en Vægt, der var tungere, end at de kunde bære den. Forøvrigt levede hun mere for sine Børns Opdragelse end for Husets Gjerning, som hun sædvanlig overlod til andre. Hendes Billede træder os paa en skjøn Maade imøde i

[1]) En lille Notits, der vidner om det venlige Forhold, der var mellem C. B. Rørdam og Nordal Brun, findes i D Thraps ovenanførte Afhandling i Casparis Tidsskrift. IV, 453—4.

nogle endnu bevarede Breve til hendes næstældste Søn, Thomas Schatt. Deriblandt følgende:

Elskeligste Kiære Søn!

Med megen Glæde modtog ieg Din Skrivelse, som ieg længe havde ventet efter, for at erfare, hvorledes Dine Omstændigheder vilde blive, naar Du kom til Kiøbenhavn, og om ieg kunde kommet Dig til Hielp med noget, hvad ieg kunde formaa — men nn erfarer ieg, Gnd være evig lovet, at Du har bekommet en ypperlig Condition, som nnderstøtter Dig, Kiæreste Søn, med alt det fornødne, ja ieg har ofte og i mange Tilfælde erfaret det Sprogs Opfyldelse: Kast al din Sorrig paa Herren, Han, Han skal vel sørge for dig — det erfarede ieg ligeledes med Din Broder Holger, da ieg var i megen Bekymring for ham formedelst den ødelæggende Ildebrand, som overgik Kiøbenhavn, og ieg vidste, Han havde lidet at leve af, og nu blev alting saa dyrt — og midt i denne Bekymring bliver ieg glædet med Efterretning fra ham, at han havde bekommet den Condition han nu har. Ja ieg har inderlig Aarsag til at istemme med Patriarchen Jacob: Herre ieg er ringere og Intet mod alle Dine Miskundheder og Trofastheder imod mig, Din ringeste Tienerinde, thi med intet gick ieg over det store Verdens Hav til et Land, som ieg icke kiendte, og dog har Du, min Gud, rigeligen forsynet Mig og alle mine indtil denne Dag — Herren være evig lovet derfor — og ieg har det faste og glade Haab, at Gud vil fremdeles være med Eder, allerkiæreste Børn, og give Eder Visdom og Forstand, at I maa vandre viseligen for Herrens Ansigt i al Oprigtighed Han selv, al Naadens Gud, bevare Eders Sind og Hierter i Christo Jesu — Amen.

Det fornøyer mig meget, at Du, Kiæreste Søn, bragte det saa vidt i Din forrige Condition[1]), at Du kunde faa Dine Elever med Dig til Kiøbenhavn, derved glæde[de] Du deres gode og retskaffne Forældre. Gid de eyegode Folck stedse maa see Glæde af Deres kiære Børn og opleve mange glade Dage med hinanden til den sildigste Alder. Naar Du skriver Dem til, Elskeligste Søn, saa hilse Dem paa det

[1]) Hos Præsten, Hr. Peter Tellmann i Tostrup.

Kiærligste og Venskabeligste fra mig og tack Dem paa mine Vegne for al Deres Kiærlighed og udviiste store Godhed imod Dig, det skal inderlig glæde mig at høre, at det altiid gaaer Dem vel. Lad mig viide, om Madame Theilmans Moder lever endnu, og hvor Hun er? en kiær Veninde mistede ieg i Madame Heiberg, Hendes Død gik mig nær til Hierte, hun var et særdeles Gudfrygtigt og Dydigt Fruentimmer, og ieg savner hende meget — mine Venner gaaer foran, og ieg følger maaskee snart efter, og ieg er fornøyet med min Guds behagelige Villie i alt.

Din kiære Fader er, Gud være evig lovet, frisk og vel, og har en ynskelig Helbred og det er en stor Guds Gave, og en Lycke og Glæde for os alle, thi ellers vidste ieg icke, hvorledes Han skulde bestride sine mange og store Forrettninger. Gid dog En af Eder, kiære Børn, som er bestemt til det Geistlige, kunde komme Ham til Hielp i sin Tiid, naar Alderen tiltager, da det ogsaa var en Billighed det burde skee, at Han høstede nogen Frugt og Nytte af det store Arbeyde og Umage, han har haft for Eder alle. Jeg selv er undertiden noget svagelig, men dog er ieg, Gud skee Tack, noget bedre i denne Sommer end forrige Aar. — — — Dine Sydskende her hos os ere Gud skee Lov alle friske og muntre. Vitus venter vi nu hiem til os (for at besøge og at tractere ham med Kirsebær). Han er meget yndet af sine Lærere for sin Flittighed og gode Opførsel. Ja Gud skee evig Tack, Vi hører icke andet end alt Godt fra Eder alle, Kiæreste Børn, saa vi har Aarsag til at glæde os over Eder. Du kand vist icke forestille Dig, Kiæreste Søn, hvor inderlig Du glæder og fryder mit Sind, naar Du giver mig Efterrettning om Dig og Dine fraværende Brødre, det er mig en sand Opmuntring, som ieg længe nyder got af. Gid det maatte lyckes, at ieg kunde see Dig her hiemme hos os til næste Sommer, ieg længes nu meget efter Dig. Maaskee Din ældste Broder kunde følge med. Naar Du skriver Ham til, saa hils Ham paa det Kiærligste fra mig, og lad mig viide, hvorledes Han lever, naar Du skriver os til. Hils Din Broder Jacob fra mig, at han maa endelig beflitte sig paa Sparsomhed baade paa hans Tøy som og i det øvrige, thi det er alt

for meget, der forbruges, thi Han maa betænke, at Vitus og de øvrige Sydskende behøver ogsaa Hielp. Jacob har kostet os meest. Vi kand sandelig icke selv forskaffe os det fornødne formedelst de mange Udgifter vi har [paa ham]. Det Tøy, som Jacob icke kand bruge, maa han indpacke og levere det til Hr. Mehl, saa besørger han det. Lad mig viide, hvorledes Din Broder Jacob lever, naar Du skriver. Nu har Du en god Leylighed, Kiære Søn, at nedlægge gode Prinsipier og Tancker hos Din Broder Jacob i Henseende til Religionen og Gudsfrygt, og ieg beder Dig ret inderlig, at Du ogsaa giør det, thi det er en farlig Tiid for unge Mennesker, de kand saa læt falde hen til falske og vrange Meeninger i deres sande Christendom, da der er saa mange, som vil forstyrre og forvirre Dem. Ja Gud i Naade forbyde, at Nogen af Mine skulde fornægte den Herre Jesus, som dem har dyrekiøbt, thi da vilde de føre over sig selv en hastig Fordervelse. Ney ieg har et bedre Haab — Gud i Naade oplyse os alle med sin Viisdom og Forstand, at vi kunde kiende det store Haab, vi alle ere kaldte til i Jesu Christo.

Naar Du skriver til Kiøge, saa hils Din gode Mormoder fra mig, og lad hende viide, hvorledes vi lever. Da ieg fick Efterretning om min kiære Broders[1]) Død, da var ieg selv gandske slet og tænkte næppe at leve Aaret om. Det glæder mig meget paa min gode Moders Vegne, at hun har faaet saa dydig en Sviger-Søn igien[2]) — ieg skal med det første stræbe at skrive Hende selv til. Det koster mig gierne en Hoved-Piine, naar ieg skriver et Brev. — Nu maa ieg slutte med den kiærligste Hilsen til Dig selv og Dine Brødre og al heele Familie fra Din kiære Fader og Sydskende — og fra mig, der stedse og nafladelig forbliver

Din oprigtig elskende Moder
Maria E. Rørdam.

Ullensvang, d. 20. Julij 1798.

[1]) Thøger Schat, Tolder og Raadmand i Kjøge, samt Birkedommer og Skriver i Gl. Kjøgegaards Birk.

[2]) Ventelig hentydes til, at Boiette Petronelle Christine Frick, Datterdatter af Marie E. Rørdams Moder, den 9de Juni 1797 havde Bryllup med Georg Benjamin Bartholdy, der blev ovennævnte Thøger Schats Efterfølger som Toldinspectør i Kjøge.

I dette Brev antydes det Ønske, at en af Sønnerne med Tiden kunde blive Faderens Kapellan. Thomas Schatt blev Kandidat 1800, og da Faderens Helbredstilstand imidlertid var bleven mindre god, skrev han til denne Søn og søgte at overtale ham til at blive personel Kapellan hos sig[1]); herpaa vilde Sønnen dog ikke gjerne indlade sig, da han allerede var forlovet og derfor ønskede et selvstændigt Embede, som han kunde gifte sig paa. Derimod søgte han det residerende Kapellani i Kinservig, som ved samme Tid var ledigt. Dette fik han dog ikke. Men allerede i Aaret 1801 kaldtes han til Sognepræst i Serup i Jylland. Et Brev, Faderen i den Anledning tilskrev ham, skal her meddeles som det sidste, der haves fra hans Haand:

Velærværdige

Elskelige Kiære Søn!

Saa kiær Din Promotion har været os, efter Din korte Skrivelse af 26de Sept. f. A., saa forundret har vi været over Din lange Tavshed lige fra den Tid indtil nærværende; vel svarede ieg Dig ikke strax, fordi ieg vilde have en vis Underretning af Aviserne om Din Emploi (i Anledning af den Omstændighed og Hindring, som indløb ved Din Broder Holgers første Vocation) tillige fordi Du havde forglemt i Dit sidste ovenmeldte Brev at lade mig vide, hvorhen ieg skulde adressere mit Brev, og hvor Du opholdt dig, om i Kiøbenh., paa Landet eller hvor. Men, saasnart ieg havde erholdet ovenmeldte Vished, skrev ieg Dig til under 28. Nov. f. A., og adresserede mit Brev til Herr Mehl til hans gode Befordring; om Du samme har bekommet, er mig ubekiendt.

Nu vil ieg lade Dig vide, at ieg i samme mit Brev tilkiendegav Dig, at ieg havde bestemt for Dig 100 Rdr., som ieg under samme 28. Nov. f. A. havde tilskrevet Herr Eeg i Kiøbenh. om at udbetale til Dig — — — — Vi længes nu meget efter at underrettes fra Dig om Dine Omstændigheder, hvorledes Tingene gaaer for Dig i Jylland i alle Henseender,

[1]) Dette omtaler Thomas Schatt Rørdam i sin Dagbog under 24. Febr. 1801.

da vi af Din Broder Jacobs Skrivelse af 18. Nov. f. A. er underrettet om, at Du ved den Tid var kommet dertil, og skulle snart ordineres af Biskop Jansen i Aarhuus. — Vi ønske Dig Guds Naadige Førelse og Styrelse i alle Dine Veye og Handlinger, baade i Dit offentlige Embeds Førelse samt private Levnet, at Du maatte erfare, ligesom hidtil, saa fremdeles Guds vedvarende Forsyns gode Omsorg for Dig i alle Ting. — Vi ønske at vide noget om Stedets og Kaldets Beskaffenhed, som Du er kommet til, med flere Omstændigheder, som kan interessere.

Du giorde meget vel, at Du reysde over til Jylland strax. Thi saa nyder Du dog det halve Naadens Aar der, og spares for mange Omkostninger, som ellers, om Du havde bleven Vinteren over i Kiøbenhavn, vilde have medgaaet. — Jeg er p. t. meget svagelig og formoder, at min Leve-Tiid bliver ikke længe. Skulde Gud kalde mig fra Verden (hvormed ieg er meget tilfreds, naar det Ham behager) saa haaber ieg, at Du ikke forglemmer, saa lidet som Din Broder Holger, at tage Eder af Eders kiære Systre her hiemme, ifald de ikke skulde være forsørgede tilforn (som der er ingen Udsigt til endnu, og de ere ogsaa for unge og uerfarne dertil) at de ikke skulde blive hielpeløse og forladte, hvilket vilde være en stor Synd; ieg har sørget for Dig og Dine Brødre af Faderlig Kiærlighed efter Formue og intet efterladt, saavidt ieg veed, som stod i min Magt, til at befordre Eders Velfærd og Gavn; og ieg haaber, at I erkiender det med Omsorg for Eders Systre, om De skulde trænge til Eder; ieg havde vel tænkt paa at sende Din ældste Syster Bolette over til hendes Broder Holger i Jylland, og ieg har corresponderet med ham derom adskillige Gange; men naar ieg betænker Reysens Farlighed og Besværlighed, samt den Uvished, om det kunde være til hendes Lykke, og endnu det 3die, som fast er det vigtigste, at Din Moder, som er heel svagelig, ikke vel kan undvære Hendes Hielp, da de andre Dine Systre ey endnu er komne saavidt, at De kan giøre Fyldest i alle Ting, har det været Aarsagen, hvorfor hun ikke endnu er oversendt. Men skulde Gud endnu lade mig leve nogen Tiid, og ieg mueligen kunde komme ned til Danne-

mark endnu engang, vilde det bedre gaae for sig. — Din Broder Jacob i Holsteen ville Du correspondere med. og give ham de bedste Raad i hans Omstændigheder; ieg troer, han skal desverre være kommen i megen Gield, som er beklageligt. Jeg har assisteret ham paa mange Maader betydelig; men alt forslaaer lidet. — — — Jeg indeslutter Dig i mine Bønner i Guds tryge Varetægt og Velsignelse, og forbliver næst de flittigste og kiærligste Hilsener fra Din Moder og Syskende her (vil Gud, kommer Din Broder Vitus til Kiøbenh. i næstkommende Foraar for at studere ved Universitetet) —

Elskelige kiære Søn
Din hulde og oprigtig elskende Fader
C. B. Rørdam.

Ullensvang Præstegaard d. 30te Januarii 1802.

E. Sk. ieg beder Din Broder Holger og hans Kiæreste meget flittig og kiærlig hilset fra os alle her. — Saasnart nogen Slags Efterretning fornemmes fra Din Broder Christian, saa beder jeg mig samme meddelt.

Udskrift: Velædle og Velærværdige
Herr Thomas S. Rørdam, Sogne Præst for Seerup og Lemming Menigheder under Hids Herred i Aarhuus Stift — til Seerup Præstegaard.
igiennem Kiøbenhavn og Aarhuus (betalt til Kiøbenhavn).

Den Forventning, som R. i dette Brev udtalte, om at hans Tid ikke vilde blive lang, viste sig snart som altfor vel grundet; thi efter tre Fjerdingaars svære Lidelser af Brystvattersot, hvilke han dog bar med en Kristens Taalmodighed, døde han den 21de Oktober 1802, 59 Aar gammel, efter at have været Præst i 33 Aar. Om hans sidste Strid have vi følgende Brev fra hans Søn Vitus, der som Student var hjemme paa den Tid, til Broderen Thomas Schatt:

Ullensvang Præstegd. d. 21. Oct. 1802.

Bedste kiæreste Broder!

Endelig min Broder kan ieg da kundgiore Dig med Smerte Udfaldet paa vor elskede Faders langvarige og strenge Sygdom. I Dag Morges Kl. 3 forlod Han ved en sagte Død

denne timelige og kummerfulde Verden for at ombytte den med en evig og frydefuld, hvor Sygdoms smertende Lidelser og Kummers tærende Braad ey mere skulle angribe Hans forklarede Legeme. Med Taalmodighed udholdt han sine svare Lidelser til det Yderste, og med fuldkommen Bevidsthed gik han over til hin bedre Verden. Sidste Mandags Nat Kl. 2 begyndte Døden at viise sin frygtelige Ankomst ved en stærk Søvn og Dødsighed, som overkom ham og vedvarede til hans Død, dog talede han imellemstunder, men afbrudt og meget hæst, saa at man med Nød kunde høre og forstaae ham. Hele Gaarsdag talede han ey et Ord, undtagen en eeneste Gang, da han ganske tydelig udstønnede de Ord: Ach, Herre Gud! For Resten blev han liggende ganske ubevægelig og vægrede sig ved at spise og drikke, naar man bød Ham. — Om Eftermiddagen begyndte det at gurgle og ralle i Halsen, og imellemstunder gav han nogle sørgmodige Lyd fra sig. I hvilken Tilstand han blev liggende til Kl. 3, da han ganske sagte og umærkelig ved et noget stærkere Pust opgav sin Aand! Saa forlod den Salige Verdens tumlende Skueplads, træt af Dagens Byrder — med Fryd skuer Han nu i Aandernes Verden tilbage paa sin her i Verden vandrede Bane, og takker den Evige, som førte ham uskadt i Havn — mangt et Tilfælde, mangen Handling, som her var Ham en uopløselig Knude, indseer Han nu i fulde Sammenhæng — han seer de gode og salige Følger, den Alviise udleder af hans Sygdom og Død — og med Beundring priser han Forsynets Godhed, der [har] indrettet alting saa vel og af de tilsyneladende ulykkelige Hændelser drager de største Goder for nærværende og tilkommende Slægter. — Han hvile da i Roe, den gode Fader — og fryde maae vi os over Hans salige Tilstand — Lønnen for alle Hans her udstandne Gienvordigheder!

Med beundringsværdig Standhaftighed udholdt vor evig dyrebare Moder Efterretningen om hans dødelige Afgang! Jesu elskværdige Religion indgiød lægende Balsam i hendes saarede Hierte! Hun følede Tabet af en huld Ægtefælle, en troe Veyleder paa hendes Livs slibrige Bane — Hun følede det i sin fulde Styrke — men Religionens alvorlige

Grunde hæmmede Sindslidelsernes vilde Udbrud — og holdt dem inden sine tilbørlige Grændser.

Lev vel min Broder! og vær med elskede Kone paa det kiærligste og flittigste hilset fra min kiære Moder og Søstre, samt

Din hulde og hengivne Broder
W. B. Rørdam.

P. S. under Dags Dato har ieg tilskrevet Broder Holger, Tante Steenberg[1]) og Søster Monrad[2]) — samt Mehl[3]) om at indrykke et lidet Avertissement i Aviserne til Bekiendtgiørelse om Dødsfaldet. — Begravelses Dagen er berammet til Torsdagen den 4de November.

Saafremt Du, bedste Broder, veed nogen Efterretning om Jacob, da glem ey at meddele os den — endnu har vi intet hørt til ham.

Udskrift: Velærværdige
Herr Thomas Sch. Rørdam, Sogne Præst for Seerup og Lemming Menigheder — til Seerup Præstegaard.
pr. Kbhavn et Viborg. betalt til Kbhavn.

Provst Christian Bolle Rørdams Jordefærd fandt Sted paa den bestemte Dag. Den under hans Sygdom konstituerede Præst, Hr. L. A. Rodtwitt (tidligere personel Kapellan i Voldens Præstegjæld) holdt Ligtalen over Matth. 25, 23: »Vel, du gode og tro Tjener! du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget; gak ind til din Herres Glæde«, hvilken Tale siden blev udgiven[4]), og hvoraf følgende

---

[1]) Se foran S 55—60.

[2]) Den ovenfor, S. 52, nævnte Frederikke Friborg, Enke efter Præsten J. A. Monrad.

[3]) En Handelsmand i Kjøbenhavn, gjennem hvem Familien i Ullensvang besørgede sine Kommissioner i Hovedstaden.

[4]) Sørge-Tale over Math. 25 Kap. 23 v. holden ved Sal. Provst Rørdams Jordefærd den 4de November 1802 i Ullensvangs Annex Kirke af Lauritz Augustinus Rodtwitt, f. T. konstitueret Sognepræst i Kingservigs Præstegield. Bergen 1803. (24 Sider i 8vo, ogsaa indeholdende den afdødes Levnedsbeskrivelse, væsentlig efter hans egne Optegnelser).

Ytringer her kunne hidsættes. »Vi følge i Dag en Religionslærer til sit Hvilested, der var tro i sit Kald og agtede det for sin vigtigste Bestræbelse at gavne i den Virkekreds, hvori Forsynet havde sat ham. Ved en vel anvendt Ungdomstid havde han gjort sig bekvem og duelig til at vorde sine Brødres Lærer; han havde indsamlet en rig Skat af Kundskaber, hvoraf han kunde dele Oplysning — og Trøst — og Beroligelse til sine Tilhøreres Forstand og Hjærte. Naturen havde desuden tildelt ham udvortes heldige Talegaver, og hvor meget disse bane Vejen for Sandhedens Indgang i Hjærtet, lærer os den daglige Erfarenhed. Han udsaaede trolig Dydens velgjørende Sæd i disse mange Hjærter, og han saa' den at voxe og bære rige Frugter, derom vidner tilfulde den Grad af Oplysning, jeg allerede ved min korte Nærværelse paa dette Sted har sporet i denne Menighed; hans ubrødelige Troskab i Embedets Førelse havde tilvundet ham Agtelse og Kjærlighed i sin Kreds; derom vidne de ømme Kjærligheds Taarer, hvormed Menigheden i Dag bedugger hans Støv — jeg saa' endog graaskjæggede Oldinge at fælde Taarer paa Begravelsesdagen, et saare skjønt og for mig rørende Syn (bemærker Forf. i en Anmærkning) —; han gavnede ej alene ved sin Lærdom, men ogsaa ved sit Levned; endog i sin langvarige Lidelsestid var han et lysende Exempel for enhver, som nød hans Omgang; hvo saa' hans beundringsværdige Taalmodighed under Smerterne, hvo hørte den velgrundede Tillid til Gud, den rolige Tilfredshed med Forsynets Førelser, som besjælede ham indtil det sidste, hvo saa' den rolige Mine, som endog i Dødens Stund viste sig i hans blege Aasyn, og blev ikke opflammet af det Ønske, at maatte i Lidelsens Tid vorde saa rolig og tilfreds som han? hvo saa' ham døende og følte sig ikke besjælet af hint Bileams Ønske: Min Sjæl dø denne retskafnes Død, og mit Endeligt vorde som hans?.... Ja, salige! du var tro i dit Kald; det blev din Lod at udstrø Religionens velgjørende Sæd, ej alene i en Række af mere end 20 Aar

her i denne talrige Menighed, som i Dag velsigner dig for hvert Sandheds Ord, du fra denne Talerstol og andensteds talede til deres Forstand og Hjærte, men endog i fjærne Verdensdele arbejdede du som Lærer og udbredte Religionens velgjørende Lys, ej alene blandt Kristne, men ogsaa blandt Hedninger, og allevegne gjorde du Herrens Gjerning uden Svig; vel dig derfor, du har annammet Løn for dit Arbejde, vi skrive i Dag paa din Grav: Vel du gode og tro Tjener! du har været tro over det lidet! Du viste ubrødelig Troskab i din Virkekreds, du var din Menigheds trofaste Lærer, Ven og Raadgiver, derfor nyder du nu, som vi haabe, den saligste Løn«.

Et lignende Vidnesbyrd om Provst C. B. Rørdams trofaste og velsignelsesrige Arbejde meddeltes fra samme Haand i en udførlig Gravskrift over ham, der indførtes i Berlingske Adresse-Contoirs Efterretninger for 30te Oktober 1802, hvis Hovedsum er: »Han var en øm Ægtefælle, trofast Fader, redelig Ven, utrættelig Religionslærer, virksom og indsigtsfuld Embedsmand«. Og Rørdams Efterfølger i Kinservig Præstekald, Hr. Niels Hertzberg, stadfæstede dette Vidnesbyrd, naar han mange Aar efter omtalte sin Forgjænger som en Mand af den gamle Skole, der i Modsætning til mange af Tidens aandsforladte Prædikanter — der for tomme Stole ivrede mod hvad de stemplede som Overtro — samlede en talrig Menighed om sig og med alvorlig Nidkjærhed arbejdede for sine Sognefolks kristelige Oplysning og Opbyggelse, saa at det for en ikke ringe Del skyldtes ham, »at kristelig Oplysning voxede og Overtroen aftog, uden at Vantroen tiltog« i Præstegjældet[1]). Kun i eet Punkt have vi set en mindre gunstig Dom om R.s Virksomhed, fordi han ikke viste sig venlig stemt mod de haugianske Bevægelser, som i hans allersidste Tid begyndte at ytre sig i Hardanger[2]). Men

[1]) Budstikken, 3die Aarg. Christiania 1821—2, S. 733.
[2]) A. C. Bang, Hans Nielsen Hauge og hans Samtid. Christiania 1874, S. 326—7.

ikke at tale om, at R. syg og tildels sengeliggende, som han den Gang var, ikke kunde kjende disse Bevægelser nøje, da det ikke var i hans egne Sogne, men andensteds i Provstiet, at Bevægelsen fandt Sted, og han derfor maatte støtte sig til andres Beretninger, saa kan man vel trøstig sige, at mange, som nu — og ikke med Urette — tillægge Hauges Virksomhed stor Betydning, selv vilde have været blandt dens Modstandere, om de have levet i den Tid, da den fremtraadte, ledsaget af al den Uro og de Forstyrrelser, som almindelig ere en ny Livsbevægelses Fødselsveer. — Saa meget er i al Fald vist, at Rørdams Navn endnu mindes med Kjærlighed og Højagtelse i Kinservig Præstegjæld, skjønt næsten et Aarhundrede er forløbet, siden han levede og virkede der[1]).

Efter R.s Død forblev hans Familie endnu omtrent halvandet Aar i Ullensvang. Fra denne Tid have vi et Brev fra hans Enke til hendes Søn Thomas Schatt i Serup, hvilket fortjener at medtages her til at udfylde Billedet af denne fromme og kjærlige Moder.

Elskeligste Kiære Søn!

Dine 3de Skrivelser har ieg rigtig bekommet, som alle forsickrer mig om Kiære Børns Velgaaende og nu især det sidste, som giver mig den glade Efterretning, at Din Elskelige Kone lyckeligen er forløst med en liden Hans Christian[2]) — ja Gud være evig lovet for denne store Gave. Jeg ønsker Eder til Lycke Kiæreste Børn — Gud lade Ham opvoxe til Guds Velbehag, Forældrenes Glæde og Barnets sande Lycksalighed baade i Tiid og Evighed. — Jeg har icke skrevet Dig til, Kiæreste Søn, siden Du blev en Lærer i Guds Kirke, ieg vil derfor herved tilønske Dig, Elskelige Søn, megen Naade, Lycke og Velsignelse af Gud vor Frelsere, Han selv, al Barmhiertigheds Gud og Fader, han udruste Dig

[1]) Herom har jeg hørt et smukt Vidnesbyrd fra en rejsende, som i Sommeren 1876 besøgte Hardanger.

[2]) Hans Christian Rørdam, død 1869 som Dr. theol. og Sognepræst i Hammer og Lundby.

med Kraft af det Høye til dette store og vigtige Embede at forestaa for Jesu vor Frelseres Skyld, Amen. Jeg har opoffret Dig, Kiære Søn, til Herrens Tienneste fra Din Ungdom af — Gud har hørt min Begiæring og mit Ønske er bleven opfyldt. Herrens Navn være evig lovet. Gid nu denne Skrivelse maatte forefinde Eder, Kiæreste Børn, med Eders liden Søn ved god Helbred, [saa] vil det meget glæde mig, naar ieg derom faaer Brev fra Dig. Skriv mig ret ofte til, Kiære Søn, det opmuntrer mit svage Sind at see Efterretning fra Eder, og Din ømme Deeltagelse i min dybe Sorrig forsøder de kummerfulde Tancker, som undertiden vil yttre sig hos mig; men det kan icke andet være, end at man maa føle det, Tabet var stort — at miste en inderlig elsket Ægtefælle kan icke gaa af uden dyb Sorg — men Guds Villie maa skee, og som Hans lydige Børn maa Vi hengive os i Hans behagelige Villie, og troe, at alt hvad Gud tilskicker os, er til vort sande Beste. Dette alleene kand beroelige et sorrigfuldt Hierte. — Vores salige afdøde Ven, denne Ædle og Retskaffne Ven og Fader, han leed uudsigeligt meget, forinden han forlod denne Verden. Han var gandske træt af Verdens Møye, dog fornøyet med Guds Villie. I sine sunde Dage priiste han offte Guds Børn lyckelig, som hvilede hos Gud hisset, og ønskede sig der — hvor meget meere nu, da Han leed saa meget Ont. Herren styrke os Hans Efterladte og give os Naade til at vandere viiseligen, at Vi med ham kan møde for vor Guds Aasyn med Glæde, naar det er Herrens behagelige Villie, Amen.

Jeg har været meget svagelig i Vinter, men siden den milde Foraars Luft begyndte, har ieg, Gud skee Lov, været noget bedre. Dine Sydskende er friske, De hilse Dig og Kiære Kone paa det Kierligste og gratulerer Eder begge med Eders lille Søn. Det Du skriver om, Kiære Søn, angaaende Een af Dine Systre at reyse ned til Eder i Sommer, det kan icke skee nu i dette Aar, da ieg icke kan undvære Dem nu for nærværende Tiid, og en stor Sorrig vilde det blive for Den, i hvis Lod det faldt at skilles fra os, da vi ønskede helst at blive samlede, til Vi alle med eengang skal forlade dette Sted, som vil nock blive meget rørende for os, dog Haabet

om at samles med Kiære Børn vil nogenledes knnne forsøde denne store Forandrings Ubehagelighed. Mit Naadsens Aar er bleven forlænget til den 25de Martii 1804, da ieg strax derefter agter (om Gud lader mig leve) at holde Auction og sælge alt, som ieg intet behøver, deriblandt Meubler. Eftermanden er Hr. Niels Hertsberg i Qvindherred. Han var her for nogen Tiid selv for at besee det Sted, han var kaldet til. Han synes at være en meget brav og redelig Mand og er meget yndet der, hvor han er. Huuse-Kiøbet syntes ham noget svært, saa han vil nock icke byde noget stort for dem. Gid det dog maae blive taaleligt, at ieg icke skal tabe alt for meget. Her paa disse Steder er det vanskeligt med Auction, da her gives saa faa Kiøbere formedelst Stedets langtfraliggende af Conditionerede Folck, og Eftermanden er nu boesat, saa han behøver icke meget. Mine Udgifter ere store, saa Indkomsterne af Naadsens Aaret er icke tilstræckelig; ieg har over 1000 rd. at betale i dette Aar, foruden hvad ieg behøver til Huusholdningen. Hr. Rodtvidt og hans Kone logerer begge her i Huset og har alting frit og 100 rd. aarlig; Hr. Ahrends 100 rd. aarlig, saa ieg har 2de Præster at lønne. Kunde Du give mig nogen Efterretning, Kiære Søn, om en Encke kan giøre accort om sin Enke-Gaard, strax Hun er bleven Encke, eller at Hun skal lade det blive til Naadsens Aaret er udløbet. Det synes vel saa, at fra den Tiid man er bleven Encke at have Rettighed til at benytte sin Enke-Gaard, men ieg veed icke, hvad Rett er. Tillige om Du kiendte nogen i Kiøbh., der vilde paatage sig Umage med Din Sl. Faders Boger og forestaa det redelig. Hr. Kammer-Raad Kellermand tør vi vel icke bede derom for Betaling at paatage sig denne Umage, da var ieg sicker, at det blev udrettet vel, da Hr. Hertsberg raadte mig gandske fra at sælge dem i Bergen; thi der gives icke nogen Værdie for dem, især naar det er store Verker og Videnskabs Bøger. Dette alt er Du nock saa god at lade mig viide, naar det er mueligt. — Nu formaaer mine Øyne ey længere denne Gang, ieg tænkte at skrive Din Elskelige Kone til med denne Leylighed, men ieg fornemmer, det vil icke gaa an, ieg beder Dig, at Du undskylder mig hos Hende. Det for-

nøyer mig meget, at hun selv giver Die, man kand icke nocksom prise de Mødre lyckelig, som beqvemme sig dertil (og som kand), De nyder mangen en glad og behagelig Time, som andre maa savne, der icke kand, eller icke vil opfylde denne moderlige Pligt. En midaldrende stadig Pige maa Du endelig see at faae, der kan passe Barnet i Din Kones Fraværelse, at Hun kan være tryg og sicker for dets Passning, naar Hun ey selv kan være nærværende, som ofte er Tilfældet i store Husholdninger. — Nu Elskeligste Børn maa ieg slutte med den kierligste Hilsen fra os alle og med det inderligste Ønske, at Gud i Naade vil beskiærme Dem og deres lille Søn og lade det vel lyckes for Dem saavel i det aandelige som i det timelige. Det ønsker Din oprigtige Moder

Maria E. Rørdam.

Ullensvang d. 4de Maij 1803.

Naar Du, Kiære Søn, skriver Dine Sviger-Forældre til, saa hils Dem paa det Kiærligste fra mig, det vil stedse fornøye mig at høre, at De og Deres Familie lever lyckelig og vel.

I Aaret 1804 begav R.s Enke sig ned til Danmark, hvor hun tog Bolig hos sin ældste Søn Holger i Tirstrup Præstegaard i Nærheden af Æbeltoft. Men hendes Ophold her blev ikke langt, thi allerede den 2den Juli 1805 fulgte hun sin forudgangne Ægtefælle, »ved en blid og rolig Død«, i sin Alders 58de Aar[1]. Den tidligere omtalte L. A. Rodtwitt, der var bleven Præst i Lærdal i Bergens Stift, rejste hende et smukt Æreminde (om end i en noget mere kunstlet Stil, end vi ynde) ved en Gravskrift, der indtager en hel Spalte i Berlings »Kjøbenhavnske Tidender« for 1805, Nr. 66, og hvori han priser hende som »en af de saare

[1]) Dødsanmeldelse i Aarhus Stifts Adresse-Contoirs Tidender 1805, Nr. 53 (3. Juli), underskreven af Holger Ferdinand Rørdam og Lise Rørdam. Samme Dødsanmeldelse, kun lidt forandret, i Berlings Kjøbenhavnske Tidender for 1805, Nr. 55 Sp. 11. Sammesteds Nr. 56, Sp. 12 findes et Mindeskrift over Provstinde Rørdam af hendes Børn, og smst Nr 59 Sp 13 et Sørgedigt over hende, der ligeledes synes forfattet af et af hendes Børn.

sjeldne blandt Nutidens Dannekvinder« og føjer til: »Ved næsten to Aars jævnlige Omgang lærte jeg at kjende hendes sande Værd som Kristen og Menneske, som Ægtefælle og Moder, som Husmoder og Veninde. Jeg modtog af hende mere end moderlige Prøver paa ædelt Venskab. Jeg saa' Taarer i hendes Øje, da jeg for sidste Gang trykkede hendes Haand til Afsked. Ja salige Veninde! Du var et Mønster for samtidige Kvinder paa alle kvindelige og huslige Dyder; derfor staa Dyd og Religion indhyllede i Sørgeflor ved din Urne; derfor flyde otte værdige Børns Taarer ved dit tavse Hvilested; derfor ere disse velopdragne Sønner og Døtre levende Ærestøtter paa din Grav, der sige mere for Efterslægten end gyldne Lovtaler, indgravede i Marmor; derfor velsignes dit Støv af Venner og Bekjendte, og dit uforglemmelige Minde lever i deres Erindring. Fred — evig Fred over dit Støv! Velsignelse med dit elskede Minde!«

Som Tillæg til de ovenfor S. 25—9 meddelte fragmentariske Efterretninger om Slægten Lindam kan endnu føjes:

I „Adskillige Poëtiske Sager af Laurids Thura" [Biskop i Ribe], Kbh. 1721, findes S. 225 et Digt med Overskrift: „Sin Elskelige og Yndelige Gud-Datter Rigitze Sophie Lindam, som udi Hendes Alders andet Aar, faa Dage før Juule-Helligt, sødeligen hensov, til kjærlig Amindelse". Efter Pladsen at dømme synes hun at være død 1720. Formodentlig har hun været en Datter af Præsten Hr. Holger Jakobsen Lindam i Spjellerup.

Den 23de Sept. 1749 havde Hr. Broder Brorson, Sognepræst i Dronninglund, Bryllup i Sæby med Anne Lindam, (uden Tvivl Datter af Niels Jakobsen Lindam, Farver i Sæby). Deres Børn anføres hos Lengnick, Personalhistoriske Bidrag vedkommende Danmarks og Norges Gejstlighed. Kbh. 1858, 2. Afd. S. 5.

Forslag fra Danmarks og Norges Biskopper om Tillæg til Kirkeordinansen (1631).

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Blandt andre kirkelige Aktstykker fra en ældre Tid, som gjemmes i Gehejmearkivet, er jeg alt for mange Aar siden bleven opmærksom paa følgende [1]), der formentlig fortjener Offentliggjørelse. Selve Stykket giver ingen Oplysning om, hvorledes det er blevet til; men en saadan mener jeg at have fundet i nogle Kongebreve fra Aaret 1631, der vise, at det den Gang har været Regjeringens Hensigt at foranstalte en Samling af de kirkelige Bestemmelser, der vare udstedte siden den danske Kirkeordinans samt Riberartiklerne, og at lade disse sammenarbejde og udgive som Tillæg til Kirkeordinansen, en Plan, der dog af en eller anden Grund [2]) ikke er kommen til Udførelse. Materialet var dog tilstede og til en vis Grad bearbejdet, som det følgende vil vise. Her findes nemlig et sammenarbejdet Uddrag af Bispernes Spørgsmaal, Forslag og Bemærkninger, samlede under de fra Kirkeordinansen og Riberartiklerne bekjendte Overskrifter og med vejledende Henvisninger i Randen. Naar der altsaa t. Ex. i Randen paa første Side staar: »Ad fol. 20 f. 1. Episc. Lund. p. 1«, saa betyder det: Bemærkninger af Biskoppen i Lund til 20de Blads første Side

---

[1]) Samlingen »Danske gejstlige Sager« Nr. 71 App. 3.

[2]) Maaske nærmest af Hensyn til Vanskeligheden ved Besvarelsen af flere af de opkastede tvivlsomme Spørgsmaal.

(facies) af Kirkeordinansen. Paa lignende Maade ere Angivelserne afkortede i det følgende; Ep. F. betyder saaledes Episcopus Fionensis, Ep. V. er Viburgensis, Ep. N. er Nidrosiensis osv. Overskrifterne passe undertiden ikke til alle de Stykker, der ere anførte derunder, idet navnlig de Uddrag, der ere gjorte af Bemærkningerne fra Island, ikke ere samtidige med de øvrige, men lidt senere tilføjede og derfor mindre omhyggelig indførte, tildels paa indskudte løse Sedler. — Fra Bispen i Aarhus findes ingen Bemærkninger indførte, da han væsentlig synes at have indskrænket sig til Afskrivning af de Kongebreve om kirkelige Forhold, som han fandt i Stiftsarkivet [1]. Fra Sjælands Biskop er der kun indført en eneste Bemærkning; derimod har Biskoppen i Lund leveret flere end nogen anden. Af Bispernes originale Erklæringer har jeg ellers kun fundet den fra Biskoppen i Fyn, D. Hans Michelsen [2], hvilken derfor er sammenlignet med Uddragene. Sprogformen i disse er i Almindelighed ikke god, dog vil Meningen neppe ret mange Steder være tvivlsom for den, der er fortrolig med hin Tids Sprog. Forslagene have navnlig Betydning ved de faktiske Oplysninger, de indeholde om kirkelige Forhold, idet de tilføjede Marginalier underrette os om, hvilken Del af den dansk-norske Kirke enhver af Bemærkningerne især gjælder.

Her hidsættes nu først de ovenfor omtalte Breve, der give os den eneste visse Underretning, vi have, om Planen.

i.

Bisperne udi Danmark fînge Brev de gejstliges Orden og Skik anrørendes.

Christian den fjerde etc.

V. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst for godt haver anset de gejstlige Ordninger og Skik, som enten ikke paa

[1] Se Biskop Morten Madsens nedenfor (S. 96—7) meddelte Brev.

[2] Denne findes i Geh.-Arkivet, Aflever. fra Justitsminist., Skab 20 Pakke 12 Q.

Tryk ere udgangne, samt de som ellers underskedligt publicerede ere, udi Ordinansen næst efter de Riber Artikler, alle og hver vedkommer til Efterretning, at lade tilsætte, da bede vi eder og naadigst ville, at I med Flid forfare, hvis deslige Documenter udi eders Stift befindes, og os dennem, med Flid igjennemset, copiligen inden Paaske førstkommendes underdanigst tilskikke, saa og derhos eders Betænkende lader vide, hvor noget i Ordinansen befindes, som videre Declaration behøver, særdeles belangende Naadsens Aar, Canonicorum saavelsom andre gejstliges, belangende Kornsæden og ellers. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 9 Februarii 1631.

ii.

Bispen og Theologi Hafn. finge Brev anlangende den norske Ordinans.

Christian 4.

V. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst for godt haver anset de gejstlige Ordninger og Skik, som enten ikke paa Tryk ere udgangne, samt de som ellers underskedligt publicerede ere, udi Ordinansen næst efter de Riber Artikler, alle og hver vedkommer til Efterretning, at lade tilsætte, da bede vi eder og naadigst ville, at I den norske Ordinans flittig med den gamle conferere, hvis Undersked der hos befindes extrahere, og derhos hvis Norges Indbyggere alene vedkommer særdeles for sig selv antegner, og os inden Paaske førstkommendes saadant underdanigst lader tilstille. Datum Hafniæ d. 9 Febr. 1631 [1].

iii.

Doctori Hans Reisner, Theologis et concionatori avlico tilskrives om de gejstlige Forordninger at lade sammenskrive.

Christianus 4tus.

V. s. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst er tilsinds de Forordninger, som gejstlige regnes kunne, udi visse

[1]) Dette og det foregaaende Brev findes i Sjæl. Tegn. XXIV, 496.

Artikler og Bøger forfattede at lade trykke hos Ordinansen: da bede vi eder og naadigst ville, at I dennem lader sammenskrive, saavidt Hovedpunkterne angaar, dog at derudi intet enten udi Mening eller Ord forandres; men hvis Betænkende I hos hver sær kunne befinde, det have I særdeles at sætte til Papir og overgive os alt saadant inden fjerde Søndag efter Paaske førstkommendes. Datum Frederiksborg d. 5 Martii Anno 1631.

iv.

D. Hans Reisner, Theologi og Hofprædikanten finge Brev om Gejstlighedens Klædedragt at anordne.

Christianus Qvartus.

V. s. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst betragte, blandt mange grove Synder, som desværre nu gaa i Svang, Hoffærdighed ikke at være den ringeste, og dens fornem og forargelig visse Kjendetegn at ses udi ny Noder og Klædedragt, hvilket som det allermindste den gejstlige Stand sømmer, saa bør og dens Remedium andre til godt Efterspejl først af dennem at foretages. Da bede vi eder og naadigst ville, at I nogle de fornemmeste af Gejstligheden her udi vort Land Sjæland forskriver og til en Begyndelse med dennem en vis, skikkelig og tarvelig Form og Maade paa Gejstlighedens Mænd- saavelsom Kvinde-Klædedragt, saa og af hvad Tøj, Materie og Værd saadan maa være gjort, saa vidt ske kan, betænker, hvilket uden Gejstlighedens egen Begjæring og Samtykke siden ikke maa forandres, og at saadant besluttes inden Pindsedag førstkommendes. Datum Frederiksborg d. 5 Martii 1631 [1]).

v.

Biskop Morten Madsens Svarskrivelse.

Eftersom jeg Morten Madtsøn, Superintendens over Aarhus Stift, underdanigst haver bekommet Kgl. Maj.s naadigste Missive og Befaling, dateret Kjøbenhavn den 9 Fe-

---

[1]) Dette og det nærmest foregaaende Brev findes i Sjæl. Tegn. XXIV, 510. Brevet iv. kan sammenlignes med Nyt hist. Tidskrift I, 456.

bruarii Anno 1631 anlangende adskillige Dokumenter, som her kunde findes i Stiftet, at opsøge og udlede ... saa haver jeg mig efter samme højstbemeldte Kgl. Maj[s] naadigste Vilje og Missive underdanigst forholdet og ladet udkopiere hvad Kongebreve her fandtes udi Stiftskisten, baade som vare tilskrevne Superintendenterne her sammesteds, saa ogsaa som vare andre tilskrevne, som kunde være Ordinansen anrørendes. Hvad Naadsensaar sig anbelanger, er her udi adskillige Tvistigheder der om kjendt og dømt, efter et herhos føjet Brev, at det skal regnes fra den Dag om Aaret Præsten dør og til Aarsdagen dernæst efter, og hører halv Enken og hendes Børn til, og ikke nogen Udarvinge, hvilket og confirmeres ved et Hs. Fyrstel. Naades derom udgangne Missive til salig ærlig og velb. Axel Urne daværendes i Laaland, hvis Copia ogsaa her medfølger[1]). At dette er min underdanigste Erklæring paa højstbemeldte Kgl. Maj[s] naadigste Missive og Befaling, vidner jeg med min egen Haand. Datum Aarhus den 29 Aprilis Anno 1631.

Morten Madtsøn S. A. mpp.[2]).

Nogle Momenta Kirkeordinansen anlangende.

Om Lærdommen.

Ad Fol. 20. f. 1. Episc. Lund. p. 1.

Endog der befales, at Sakramenternes Uddelelse og Lærdommens Udlæggelse skal ske lige ens hos alle, og efter Kong Frederiks Brev 1568[3]), som det holdes udi Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, saa befindes dog nogle Steder, udi Skovbygden synderlig, at naar der kommuniceres, da holder Kirkeværgerne et Haandklæde for dem, som have sat sig ned[4]) at annamme Sakramentet.

---

[1]) Det er Brevet af 21 Maj 1626, der vil findes meddelt nedenfor som Tillæg.

[2]) Orig. i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Aarhus.

[3]) Trykt i Danske Mag. V, 86 f. [4]) D. e. knælet.

Om Sang og Læsning i Kirkerne.

Ad Fol. 21 f. 2. Episc. F. p. 1. At forordnes noget vist, og det under Noder, hvad der skulde sjunges og læses Aaret igjennem i Choret, at der allevegne kunde holdes Uniformitas; saa og alle officia og Halleluja maatte trykkes seorsim, at hver Discipel kunde have sin Bog at sjunge udi.

Ep. V. p. 1. Om det lange Chor, som i Viborg holdes en ganske Time om Morgenen saavelsom ogsaa om Eftermiddagen, ikke maatte forkortes enten paa en halv Time, eller hvis raadeligst synes ad ædificationem, at den herlige Øvelse maatte med Lyst forrettes uden al Kjedsommelighed.

Om Ringen paa Testamentets Ord at afskaffes.

Ad Fol. 27 f. 1. Episc. L. p. 1. Den Ringen paa Testamentets Ord er nu ikke i Brug; og om den var nogensteds endnu i Brug, burde det med Rette afskaffes for Uniformitets Skyld allevegne efter Kong. Mandater og for anden Aarsags Skyld.

Sermon til Kommunikanterne imod Ordinansen.

Item, somme Præster taler til enhver af Kommunikanterne, imod det, som staar eadem pag. in Ord., og forevender, saaledes at have været i Brug. Somme Steder haver Præsten en Tale til enhver Disk af Kommunikanterne, førend de bortgaar.

Iterata consecratio panis et vini.

Ad Fol. 27 fac. 2. Episc. L. p. 2. Forbydes at vie og consecrere tøsser eller tiere. At derfore Brød og Vin er paa Alteret, naar Consecratio sker, og ikke endda staar udi Kiste og Skab, og at Tallet paa Kommunikanterne vides. Og om ikke vides saa lige, hvormegen Forraad er paa Vinen i Flasken, som lettelig kan ske, at det [da] forbliver med Brødet, at flere ikke deraf bekommer, end som Vinen kan tilstrække. Thi det er bedre dermed at forblive til en anden Tid. Ellers, er der Vinkjelder ved Haanden, at der straks kan mere hentes, da

synes Ordinansens Mening, at der consecreres paany igjen for Vinens Skyld, som er hentet.

Denne iterata consecratio er hos mange gemen, uanset Brød og Vin er opsat paa Alteret. Om herom maatte noget propter uniformitatem determineres, efterdi Theologi ere heri ikke ens. Ep. Asl. p. 2. 3.

Poena Sacramenti ordine inverso administrati quæ?

Hvad Straf de Præster skal være udi, som Ordine inverso administrerer Sacramentum Altaris.

Nogle Personer ville ikke annamme Sakramentet af deres egne Præster, men af en anden, og skyder paa deres Samvittighed. Ville dog ikke sigte ham for noget. Ep. Isl Membr. 2. Art. 9.

Bedre synes at holde Messen paa Danske, at Bønderne kunde derved opvækkes at love Gud. Undtagen man vilde for Højtidens Zirats Skyld lade synges Introitus paa Latin, som dog ere noget formænget med Dansk, Symbolum Nicænum paa Latin, saa og Offertorium og Præfatsen med Sanctus. Men Kyrieelelson og Gloriflcatsen Danske at sjunges, Bønnen, Epistelen og Evangelia i Messen at læses Danske. Ad Fol. 28. fac 2. Episc. Lund p. 3.

Om Prædiken og hvorledes Børnelærdommen skal forklares. Ad Fol. 30. f. tota Fol. 32 f. 1. et sup. 20 f. 1

Tvende Slags Catechismi.

Befindes tvende Slags Catechismi at være i Brug, den ene Palladii versio efter Catechismi Lutheri sidste Edition, som den Augsburgske Confessions Forvandte mesten bruger, den anden af Lutheri Enchiridio, som den gemene Mand kalder en ny Lærdom; hvilken Diversitas giver Forargelse, idet at Præsten bruger en paa Prædikestolen, og Degnen en anden [til] at undervise Ungdommen, og Ungdommen paa et Sted lærer en, [og] naar de kommer paa et andet Sted, maa de lære en anden, — at der maa hol- Ep L p. 3 4.

des Uniformitas, og den beholdes, som eragtes lettest, kortest og udi Ordene mærkeligst.

Om Prædiken i Odense.

Ep. F. p. 14. Sognepræsternes ordinarie Ugeprædiken har saaledes været skiftet, at Sognepræsten til St. Knud tager det gamle Testamentes Bøger, Sognepræsten til Vor Frue Evangelistas, og Sognepræsten til S. Hans Epistolas Pauli. Haver og for nogle Aar siden været i kristelig Brug, at Sognepræsterne her i Odense have selv prædiket i de 3 højtidelige Aftensange for Festen, og da gik Almuen flittig i Kirken. Dette aflagde først M. Povel[1] til Vor Frue, og siden efter hans Eksempel de, som bleve kaldede til de andre Sogner efter hannem. — Eftersom det befales i Ordinansen pag. 92, at Læsemesteren skal stundom paa nogen beskikket Tid prædike, og det haver i Begyndelsen været forordnet og hidindtil hos os været i Brug, at Læsemesteren har prædiket Passen udi Tolvprædiken, Fasten igjennem, da begjæres nu, at de andre Professores saavelsom Skolemester og Conrector her i Odense maatte ogsaa tilholdes at prædike, efterdi de 3 øverste Hørere have af Arilds Tid og havt deres ordinarie Prædiken til Tolvprædiken, saa at samme Prædiken er ganget omkring og været skiftet imellem Sognepræsterne, Kapellanerne og Hørerne. Lector har taget den i Fasten, og Superintendenten de 3 højtidelige Dage, og derforuden hver Onsdagsprædiken i Fasten. Synes bekvemmeligst, at de andre tvende Professores med Rectore og Conrectore kunde og tage Tolvprædiken paa de andre budne Helligdage om Aaret, saasom Anden- og Trediedag paa de 3 høje Fester, Nytaarsdag, Helligtrekongersdag, Kyndelmissedag, Vor Frue Dag i Faste, St. Hansdag, Marie Bjergegang, St. Michaels Dag og Allehelgensdag, og traktere en Tekst efter den Tids Lejlighed, og at de selv endelig skulde være forpligtet at prædike, paa det de kunde øves og blive bekvemme til Kirketjeneste.

[1] M. Povl Andersen Medelby.

Bevilges ikke i den Norske som i den Danske Ordinans at læse af en Dansk Postil for Almuen af Prædikestolen; der er vel heller ingen, det nu bruger. Ad Fol. 31. f. 2. Ep. L. p. 4.

Lysning paa Prædikestolen om adskillig Handel. Ep. B. p. 4. Art. 4.

Fornødent at lyses i Bergen paa Prædikestolen om adskillige Poster, ita sentiente Magistratu politico, stor Urigtighed i adskillig Trafik og Handel, samt Skyld og Gjæld inden- og udenlands dermed at forekomme.

Om Helligdages Hold. Ad Fol 35. f. 2. Ep. L. p. 5.

Mariæ Forkyndelses Dag, naar skal den holdes?

Mariæ Forkyndelsesdag om den falder Palmesøndag, om den bør at holdes samme Dag, eller om Palmeløverdag. Thi somme begynder Dimmelugen om Mandagen, og saa holder Vor Frue Dag om Søndagen, andre regner Søndagen til Dimmelugen, og saa holder Vor Frue Dag om Løverdagen. Dette kunde forklares, efterdi Ordinansen haver, at hun skal holdes om Palmeløverdag, naar hun indfalder i Dimmelugen.

Andre Tekster at tage 2 og 3 Juledag. Ep. V p. 2.

Om anden og tredie Juledag maatte ikke tages nogle andre Tekster, enten af Cap. 1. Joh.: Et verbum caro factum est et habitavit in nobis, eller andre, at de fattige enfoldige Folk grundeligen kunde undervises om vor Herres J. C. naaderige Fødsel og Menneskewerdung? Saa kunde man da i den sidste Part, eller i Exordio tale om Diaconer og S. Laurentio, saavelsom om adskillige Kald paa den Dag. Thi ellers hører man stor Ynk, hvorledes Præsterne torquerer sig at connectere Juledagens Tekst med S. Stephani, hvor Dominica lucis er ogsaa crucis, ut in b. Stephano videre est; siden i den tredie Dags Connexion med den andens Evangelio etc.

Ep Alb. Num. 14. **Gjæstebud at afskaffes tempore quadragesimali.**

Brylluper, Trolovelser og andre saadanne Gjæstebud at maatte afskaffes udi Faste, tempore quadragesimali, quando prædicatur de passione Domini.

Ad Fol. 36. f. 1. Ep L. p. 5 Ep. Stav. p. 6. S. Michaels Dag er forglemt iblandt Festerne i Danske og Norske Ordinanser, dog indføres han at holdes hellig Fol. 32 f. 2. Ord. Dan.

Ep. Isl. Memb. 1. Art. 1. At Bispen og Provsten maa ordinere og regulere den daglige Bedestund i det ringste een Gang om Dagen.

Ad. Fol. 36. f. 2. Ep. L. p. 5. *Om Daaben.*

At Børn skal døbes i sædvanlig Funt, forklares i Kirkedisciplinen[1]) 18 Art. 2dæ partis.

Ep. Asl. p. 2. Catalogus baptizatorum.

Enhver Præst at have en rigtig Tegnebog, som skal efterlades hans Efterkommere, hvorudi ægte eller uægte Børn kan tegnes, og deraf deres Ankomst forfares; saa og om Forældrene ærligen eller ikke ere sankede i Ægteskab.

Funtbækkenerne at holdes rene.

Item, Bækkenerne at maa holdes rene, hvormed Superintendentes og Præpositi kan have Opsyn.

Børnene straks at døbes.

Item, Børnene straks at døbes den næste Helligdag, efter de ere fødte, og det under Straf.

Ad. Fol 37. f. 1. Ep. L. p. 5. 6. Ny Faddere ikke at bedes til det hjemmedøbte Barn.

De samme Faddere, som vare til Barnet, der det hjemme døbtes, skal være tilstede udi Kirken og ikke ny, som det forklares i den Norske Ordinans.

---

[1]) D. e. den kgl. Forordning om Kirketugt o. a. af 27 Marts 1629, trykt hos Paus, Forordninger. S 682 f.

Item, at advares, den Hjemmedøben ikke at ske uden af Fornødenhed, og at dermed skikkelig omgaaes, og ikke benyttes anden liquore end Vand dertil.

5 Faddere i det meste at bedes.

Item, Faddere maa ikke bedes flere end fem efter Ordin. Norv., og efter Kong. Mandat til Riber Stift Anno 1549 [1]) ikke mere end tre eller fire.

Uægte Børn at døbes efter Prædiken og ikke ofres med dem.

Item, at der kunde gjøres Forskjel mellem ægte og uægte Børn efter Ord. Norv. F. 18, at uægte døbes ikkun efter Prædiken, og ikke ofres med dem, efterdi paa Landsbygden, hvor er langt undertiden til Kirken, da kommer de ikke med de ægte Børn frem, at de kan døbes, før Prædiken, men maa ske efter Prædiken: at der derfore ofredes ikkun med disse ægte, at der kunde være Forskjel paa dem og de uægte, som og døbes efter Prædiken. I Kjøbsteder sommesteds kristnes de uægte til Aftensang.

I Trondhjems Stift sommesteds bruges undertiden før og undertiden efter Daaben en længere Sermon, end som er forfattet i Alterbogen eller brugeligt i Kjøbenhavn. Ep Nid. p. 1. num. 1.

Børn, som fødes kort efter Bryllupet, hvorledes forholdes skal med dem. Ep. Stav. f. 6.

Hvorledes skal forholdes med de Børn, som fødes i Ægteskab kort efter Bryllupet, om de som uægte skal døbes efter Prædiken, efterdi Misgjerningen tilforn med Forældrene er afsonet med Gud og Menneskene, og efter Loven agtes de for Ægtebørn? At derom kunde noget paamindes for unge Præsters Skyld.

---

[1]) Trykt i Kirkehist. Saml. I, 473 f.

ıd Fol. 38. f. 2. Ep. L. p. 6. 7.

Om Afløsning.

Skriftemaal om Løverdagen forhindres sommesteds.

Siges i Ordinansen, at paa Landsbygden skal Præsten om Søndagen før Messen være tilstede at skrifte, men det forklares in disc. Eccl. Art. 14. 2dæ partis [1]), at det skal ske om Løverdagen, hver anden Løverdag udi hver Sogn, hvilket dog ikke nogle Steder kan ske. Om derfor de, som havde saa nær til Hovedsognet som til Annexet, om de ikke kunde komme om Løverdagen tilforn til Hovedsognet at skriftes, saa kunde Præsten vel absolvere de andre i Annexet om Søndagen før Messen.

:p. Isl Memb. 2. Art. 11. Om de Byer, som ligge nærmere et andet Sogn end deres eget, maa ikke did søge efter Bispens Sigelse.

Der ere og, særdeles udi et Sogn for Østen, nogle Byer, som ligge 5, 8 eller 9 Mile fra deres egen Kirke og derfor nødes at søge en anden nordere Kirke, som ligger nærmere. Der vil Præsten til den nordre Kirke oppebære Renten af samme Byer, som den anden Præst dog ikke kan undvære for sin fattige Lejlighed. Om saadan en Præst ikke bør at unde Folket Guds Ords Hørelse for Intet, og for tilbørlig Løn at døbe deres Børn og besøge deres syge, endog Folket holder sig til sin egen Kirke, naar de kan.

:p. Alb. Num 15. I Aalborg Stift om Løverdagen ved Saltum Kirke udi Hvetbo Herred, som og paa Hamers [2]) ved Timmerby Kirke holdes Ting og undertiden i Vaabenhuset, hvor med Bulder og blodige Eder saa rumores, at Præsten kan ikke i Rolighed skrifte. Lensmanden kunde vel skaffe Raad dertil, endog Herredsfogden derom paamindt haver ikke endnu villet raade Bod derpaa.

:p. Stav. p. 7. 8. Her i Stavanger Stift er farlige og lange Veie over Fjelde og Elve, at de da maa drage did om Fredagen fra

[1]) Forordn. af 27 Marts 1629.
[2]) Vistnok en Skrivfejl for Hannæs.

deres Huse, om de skulle komme frem om Løverdagen, eller og de maa ud om Løverdagen, i hvordant Vejrlig det er, hvorudover nogle er nylig kommen i Ulykke; saa er og mange gamle og skrøbelige Folk og frugtsommelige Kvinder, som ikke kan drage frem og tilbage samme Dag, kan heller ikke blive ude om Natten over. Thi sommesteds er ikkun 2 eller 3 Gaarde paa Vejen ved Kirken, som ikke kan tage imod saa mange Folk, besynderlig naar det er Dyrtid. Om derfor ikke de, som have langt hjem, item de gamle og frugtsommelige maa forblive til om Søndagen før Messen.

Hver især skal absolveres.

I Kirkens Disciplin 2da partis Art. 13 staar det: Og saaledes bekommer hver for sig personlig Absolution. Hvorudaf forstaaes, at enhver især skal annammes til Absolution, og ikke 2, 3, 4 eller flere, som somme Præster sig understaar. Ep. L. p. 7.

Hid hører og Kong. Mandat. Anno 1623, at privat Confession skal ikke aabenbares.

Skjænk for Absolution forbydes.

Norske Ordinans f. 20. Kongl. Mandat Anno 1592 [1]) og Christ. 4des Reces, Art. 5, forbydes at tage Penge eller Skjænk for Afløsning, hvilket forstaaes ikke aleneste om publica, men og om privata absolutione, at Præsterne skal ikke corrumperes og admittere dem, som enten er uskikkelige eller have forset sig, førend de have faaet publicam absolutionem.

Manddraberes og Skjørlevneres Absolution.

Ad Fol. 39. f. 2. et 40. f. 1.

Forbydes Manddrabere og de, som haver ligget hos deres egen nære Slægt, at faa Afløsning, førend de haver fornøjet Sagvolderen og Herskabet.

Ep. L. p. 8. Ep. Alb. Num 2. Ep. Rip p. 3. n. 1. Ep. Stav. p. 8.

---

[1]) Trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 27.

Dette vil somme hendrage til det Mandat om Skjørlevned Anno 1621 [1]), at baade Manddrabere og Skjørlevnere maa faa Absolution, førend de have aftinget hos Herskabet.

De samme ikke nok eftertragtes.

Manddrabere ikke nok eftertragtes, at de faa deres tilbørlige Straf. Ikke heller de, som forser sig i Løsagtighed tit og ofte, 4, 5, 6 Gange; saa og udi Blodskam og andre Maader, som burde straffes paa Livet, eller kan og Riget forvises. Nu optages ikkun deres Gods, og naar de en Tid lang have holdt sig tilside, opholde de sig igjen i Menigheden sine absolutione, ikke uden Forargelse. Undertiden indsniger de sig til andre Steder, hvor de ere ubekjendte, og med andre ærlige Folk bliver admitteret til privatam absolutionem.

Ep. V. p. 3–4. Hvorledes skal Præsten forholde sig med Manddrabere og andre fredløse Folk, som ikke af Øvrigheden straffes, som staar længe hen, og begjærer dog at communiceres, hvilket Præsterne dog tør dem ikke understaa.

Det samme begjæres og af Ægtefolk, som løber fra hinanden enten for Usamdrægtigheds eller anden Tilfalds Skyld. Hvad kan Præsterne herudi gjøre?

Ep. Rip. p. 3. Num. 2. 3. De letfærdige Kvindfolk lader sig tilkjøbe at udlægge en uskyldig Person, og naar de ikke bliver fornøjet med Betaling, udlægger de efter Afløsningen den sandskyldige; og i saa Maade foragtes og gruelig bespottes baade Ministerium og Sacramentum.

Item, naar en Karl sigtes fuldt og fast af et Kvindfolk, da understaar Herredsfogden [sig] at dømme ham kvit. Om saadant bør at agtes?

Ad Fol. 40. f. 2. Ep. L. p. 9.

Om publica absolutione efter Højmesse.

I Kirkedisciplin part. 1. Art. 18: Aabenbar Afløsning skal ske efter Prædiken, naar Højmesse er ude.

---

[1]) Forordn. af 16 Febr. 1621, trykt hos Paus, S. 596 f.

Om der kunde ikke gjøres Skilsmisse imellem de groveste, de grove og de som af Skrøbelighed syndede; at de, som af Skrøbelighed forser sig, kunde absolveres i Ugeprædiken, hvor den holdtes, at de ikke skulde forskrækkes ved maadelig Disciplin, saasom de, der første Gang forsaa sig udi Skjørlevned etc. De andre, som anden Gang forsaa sig, eller i Horeri etc., til Højmesse efter Prædiken. De groveste, som for Forhærdethed bansatte ere etc., foruden Absolution hørte vel en skarpere Straf til, at andre kunde have Vederstyggelighed til saadanne grove Laster.

Hvorledes fremmede Personer skal berettes. Ad Fol. 41. f. 1. Ep. L. p. 10.

Fremmede Personer, som nedsætte sig, at bevise, hvorfra de ere komne, og hvorledes de ere komne derfra efter Kong. Mandat 1618.

Item, eftersom mange rømmer andenstedsfra for Misgjerning, at derfor af fremmede bevises, hvorfor og hvordan de ere komne fra andre Steder, førend de admitteres til Sakramentet, om de ere saa til Alders, at de kunne dertil admitteres, og dog kunde tvivles om deres Levned.

Den 25 Artikel Anno 1569 Frederici II om fremmede Ep. L. p. 9. at forhøre synes at ville forbedres efter denne Tids Tilstand, udi hvilken adskillige Sekter formeres; thi der findes ingen Artikel om Ministerii Brug, Autoritet og Nytte, der (ↄ: som) en Part ganske foragter og lader sig derom høre med foragtelige Ord. Dette og ydermere forholdes udi Ordinansen F. 85. f. 1.

Om Ægteskab.

Hvem Trolovelsen eller Brudevielsen skal forrette, naar Ad Fol. 42. f. 2. Ep. L. p. 10. Kvindfolket er i eet Sogn og Mandspersonen er i et andet Sogn? Hertil er gemenlig sket i det Sogn, som Kvindfolket er, uden den Præst vil det tillade at ske i det andet Sogn.

Om dem, som ere trolovede og ikke ville lade sig vie Ep. Asl. p. 81. Ep. Rip. p. 1. n. 4. sammen, er Kong. Mandat Anno 1592 [1]).

[1]) Forordn. af 16 Juni 1592.

At ingen maatte forhale Bryllupet, efter det er udlyst efter Ordinansen.

.p. Isl. Memb. 2. rt. 6. 7. 8. 10. At Ægtefolk maatte komme noget tilrette igjen, som der paa Landet komme fra hinanden. Item, hvorlænge de Personer, som ere efterladte af deres consorte, som er borttagen af Tyrken, at man veed ikke, om de lever eller er døde, hvor længe de skal saa enlig forblive. Item, om der skal handles med Skjørlevned summo jure.

Item, der er en Person, som for Horeri er fraskilt og dømt fra hans Kvinde (hvilken dog havde forset sig imod ham tilforn i samme Synd). Hun er gift. Nu begjærer han ogsaa, og saagodtsom nødes til [at gifte sig] for hans fattige Børns Skyld.

Item, hvorledes skal forholdes med trolovede Personer, som er udlyst for, og siden skille sig fra hinanden, og kanske siden inden et Fjerdingaar eller noget [mere] tager hver sin Mage.

;p. Asl. p. 8. 9. Ikke heller trolovede Folk at bo tilsammen, førend deres Ægteskab er fuldendt i Kirken.

At Ægtefolk, som ikke efter Advarsel vil leve tilsammen, maatte forjages af Landet, som andre forargelige Membra.

;p Alb. num. 14. Fremmede Folk, som vil indlade sig i Ægteskab, at bevise sig, hvo de ere.

Tildrager sig, at en Del kommer langt fra og haver en ubekjendt Præsts (undertiden en urigtig) Seddel, og i saa Maade agter at begive sig i Ægteskab, hvorledes dermed skal omgaaes? Om Byfogden maatte ikke saadanne antegne og siden henvises til Sognepræsten med tvende trofaste Forlovere, ut fit in civitate regia Hafniensi.

Ep. Rip p. 1. num. 3. Item, kan vel hænde sig, at Præsten uafvidendes trolover eller ægtevier personas in gradibus prohibitis, fordi saa ham er ikke altid deres cognatio bevidst, og andre dølger det med Flid. Hvad Caution da en Præstemand bør at have, at han kan være fornøjet og forsikret med?

Synes nogen ydermere Forklaring fornøden om de forbudne Led. Ad Fol. 43. f. 1. Ep. R. p. 1. n. 1. 2.

De gradibus prohibitis in 2do et 3tio genere, om hvilke aldeles intet røres og dog tvistes, om de ere allesammen uden Forskjel tilladte, besynderlig i disse og saadanne Tilfælde:

Om jeg maa ægte den Kvinde, som min Hustrus hendes afgangne Broder haver efterladt sig.

Om det Ægteskab med den selvsamme Mands Datter og hans Enke, som var min første Kvindes Stifmoder, er tilladt. Eller om ens Datters Mand maa have sin Hustrus Faders Kvinde, som var hans forrige Kvindes Stifmoder, tilægte. Og iligemaade om en Stiffader maa bave sin Stifsøns Hustru tilægte.

Item, om èn Lensmand vil dispensere in gradibus prohibitis, om Præsten eller Bispen skulle med hans Seddel være fornøjet.

Om Kong. Maj.s Præster paa Als og Ærø maa copulere nogen in gradibus prohibitis efter Fyrstelig Naades Dispensation. Ep. F. p. 4.

Ægteskab imellem Sødskendebørn og i det tredie Led, dets Straf. Ep. Asl. p. 9.

Eftersom Ægteskab imellem Sødskendebørn, for vigtige Eftertænkende, under Livs Straf er forbuden, da var det vel at ønske, om Hans Maj. sig det naadigst vilde befalde lade, at de bleve forskaanet paa Livet og af Landene fordrevne, efterdi Gud selver dennem i sit Ord med hverandre Ægteskab tilraader, at ikke saadant uskyldigt Blods Udgydelse større Straf over disse Lande og Riger skal foraarsage; samt de, som sig med hverandre udi tredie Led forsér, at bøde til Hans Maj. efter højeste Formue og nyde deres Fred.

Ord. Norv. F. 23. Undertiden forbydes Ægteskab i tredie Led. Men paa samme Blad tales om de, som have indladt sig med hverandre, at de skulle ikke være tilsam- Ep. Stav. p. 8.

men. Nu befales de at forvises Landet i den 26 Art., og at straffes paa deres Hals, om de ikke rømmer. Her gjordes vel nogen Forklaring fornøden, at mange enfoldige her imod sig ikke skulle forgribe.

Ep. L. p. 11.

Bryllupers Uskikkelighed.

Brylluper foraarsager megen Uskikkelighed og Ulykke paa Landsbygden, idet at det holdes om Søndagen paa den Sted, som Bruden er, og om Mandagen der som Brudgommen er, og begge Aftener, naar de ere drukne, farer Folket silde hjem og ofte kommer i Ulykke. Om det maatte ikke gjøres derfor kun paa eet Sted.

Ep. Asl. p. 5. De, som kommer drukken til Kirken udi Ligfærd og Brudevielse, at maatte publice absolveres og give deres Bøder til Hans Majestæt.

Ad Fol. 44. f. 1.
Ep. L. p. 11. 12.

Om Præster at kalde.

Eftersom Provsterne, naar en Præst skal kaldes, gjøres suspect Mandato edito Anno 1621, 12 Septemb.[1]), da vil Bønderne alene raade for Kaldet, saa at Provsten nødes til at samtykke med dennem, synderlig hvor de ere mægtige.

De adskillige Inconvenienser, hvorfor Lensmanden og Superintendenterne er forment i adskillige Mandater at befatte sig med Kald, gaar endnu meget i Svang, saa at mange for Forskrivelser, Giftermaal, Venskabs Skyld forskikkes til Kald. Hvorimod Provstens Raad gjælder ringe.

Item, naar en Prædikestol er ledig efter en Præsts Død, hvem der skal befatte sig dermed, at lade nogen høre dertil, enten Sognemændene, Provsten uadspurgt, eller Provsten. Synes vel at være Provstens Myndighed, efterdi de, som skal lade sig høre, skal vise deres Testimonia og Attestats, som Bønderne forstaar sig ikke paa. Hvilket vil forklares.

---

[1]) Meddeles nedenfor som Tillæg.

Kald skal gaa for sig efter Norske Ordinans inden 3 Maaneder; men efter Kong. Mandat Anno 1620[1]) inden 6 Uger. Spørges, hvorefter man skal sig forholde i Norge. Ep. L. p. 12. Ep. Stav. p. 9.

Om en Hører, dygtig udi Levned og Lærdommen, som haver Testimonium Universitatis nogle Aar tilforn og bliver legitime voceret, ikke maa sine attestatione ordineres. Ep. B. p. 4. Num. 6.

Om 2 eller 3 af de øverste Scholasticis ikke maa øve sig undertiden concionibus habendis in Nosodochio publico, naar de befindes [dygtige] af Skolemesteren og Superintendenten; paa det Forældrene kan deraf foraarsages videre at hjælpe dennem in studiis continuandis. Ep. B. p. 5. Art. 7.

De, som jus patronatus haver, indsætter Præster, Provsten uadspurgt, imod Ord. Lat. p. 41 og articulos Ripenses. Ep. L. p. 12, 13.

Qvæstio: Hvo Kaldsbrevet skal skrive, og hvad der skal gives for? Ep. L. p. 16.

Synes gavnligt at være, at der blev lagt noget til disse Ord f. 34 Ord. Norv. »Og andre Breve i verdslige Sager«. Thi somme hermed vil formene Provsten at skrive Kaldsbrevet, som han altid gjort haver. Thi skulde Skriveren det gjøre, kunde Sognemændene forhindres i deres Kald at give, som dem dog naadigst er undt og bevilget. Thi nogle turde forbyde Skriveren at skrive andet Kaldsbrev, end som de ville, enten Bønderne vilde deri samtykke eller ikke, som med Exempel kan bevises. Somme ved disse Ord mene, at en Præstemand maa ikke med en af Tilhørerne skrive en anden Præst, sin Nabo, til en Seddel om ens Liv og Levned i det Gjæld, som[2]) han tilforn været haver, og at han derudi er ubehindret, hvilken Seddel han dog have skal. At derom maatte udtrykkeligen formeldes, hvem samme Seddel skal skrive, at en ærlig Mand dermed kan være forvaret. Ep. Stav. p. 11. 12.

Sognepræsters Udvælgelser synes ikke saa stricte at kunne holdes. 1. Fordi Provsten kan ikke saa straks holde Ep. Isl. mem. 1. Art. 3.

---

[1]) Meddeles nedenfor som Tillæg. [2]) D. e. hvor.

sig til Sognet. 2. Der er ikke synderlig Herskab i hver Sogn. 3. Der haver aldrig været Kirkeværger uden de, som bo paa Gaarden. 4. Skal ikke være mange Sogner, [som] haver 7 forstandige Mænd, der kan udvælge en Præst. 5. Skolens Personer ere næsten ukjendte i de Sogner, hvor de ere ikke fødte. 6. Umuligt at skikke en først fra Skolen til Sognet og siden tilbage til Domkirken og derfra til Lensmanden eller Fogden, og Sognet imidlertid forsømmes. 7. Haver der sælsomt gaaet til med saadan Election. Om derfor ikke Bispen og Provsterne maa derfor raade, dog ingen trænge ind imod Almuens Villie.

Ep. Isl. mem. 1. Art. 5. Er umuligt, at ingen maa ordineres til uvisse Kald; thi straks en er død, maa en af Skolen did forskikkes. Thi det er ikke allesteds den Lejlighed, at vicini pastores kan det forrette. Og da dersom det er et godt Kald, var det Uret, at Kapellan i Nød did forskikket skulde det beholde, om end Bønderne vilde; og er det et ringe Kald, skal man nøje (ɔ: neppe) faa en, som der vilde holde ved.

Ep. Isl. mem. 1. Art. 4. Kan ikke holdes, at Præsterne skal alle have studeret paa Academiet; de maa alt tages af Skolerne. De formueste skikkes kun til Academiet. At der maatte skriftligen forfattes nogle Privilegia, at et vist Tal Personer af hvert Stift maa bekomme Kongens Frikost og fri Tilføring af hvis Vare, dennem kan nederskikkes af deres Forældre eller andre Venner; Landet er saa armt, at det giver slet intet.

Ad Fol 44. f. 2. Ep. L. p. 13. Den kaldede Persons Tæring skal være billig, eftersom det forklares i Ord. Norv. Thi det sættes alt for højt af en Part unge Præster.

Ep. Isl. mem. 1. Art. 6. Tæringen er fri paa Landet, og derfor hjælper ingen Sogn til nogen Tæring at udstaa til Præstens Vocation.

Ad Fol. 45. f. 1. Ep. L. p. 13. Lensmanden skal straks tage blidelig imod den kaldede Person. Hvorfor han ikke bør for længe at holde ham op med Confirmats. Og bør Præsterne i Kjøbstederne ogsaa have Confirmats, efterdi Lensmanden er saavel der Forsvar

som i Landsbyer, hvilket dog Borgmester og Raad mene ikke nødigt, uanset de ere ikke Præsternes Øvrighed.

Om Kongen forskriver nogen, om han skal have anden Collats af Lensmanden?

Det sker og tit i Norge, at en Part maa tøve nogle Aar, førend de kan bekomme deres Collats. Undertiden gjør Fogderne det i deres velb. Husbondes Fraværelse, naar de kan ikke faa den til Kaldet, som de vil, som er vitterligt. Ep. Stav. p. 9.

At det maa forklares, naar Superintendens fremsender den ordinerede Præst til Provsten, at Provsten skal da indsætte hannem i Kaldet, og hvor 2 Provster er, hver i sit Sogn. Ad Fol. 48. f. 1. Ep. L. p. 13.

Om Billeder og hellige Steder. Ad Fol 49. f. 1.

Reliquiæ fermenti papistici.

Er at beklage, at endnu findes saadanne reliquiæ istius fermenti udi saadant klart evangelisk Lys, som udi Hallerød udi Ousherred, S. Ole udi Albo Herred og ved flere Steder, og holdes vedlige under det Skin af, at Kirken deraf skal forbedres og holdes ved Magt. Ep. L. p. 13.

Hvem skal afsætte Præsterne? og hvilken Lensmand? Ad Fol. 49. f. 2. Ep. L. p. 14

Om Præsterne at sættes til Rette, ja afsættes, spørges: 1. Om Bispen med Provsten og andre Præster alene uden Lensmand bør alene at afsætte dem, efterdi Mandat Anno 1579 [1]) tilholder Bispen alene det at gjøre med dem, som fører et forargeligt Levned, og Ord. Fol. 77, f. 2 indtager Lensmanden med. 2. Om General-Lensmand skal forstaaes efter Mandat Anno 1618 om Landemode, og Kirkens Disciplin part. 2. Art. 21, eller og den Lensmand, udi hvis Len Præsten er bosiddendes, som skal have Præsten i Forsvar efter Mandat Anno 1582 [2]). 3. Om den Lensmand,

---

[1]) Trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 396 f.

[2]) Kongebrevet af 19 Juni 1582 om Lensmændenes gejstlige Jurisdiction findes trykt i Tillæget.

udi hvis Len Præsten er, vil tiltale Præsten ved sin Foged, hvem skal da forsvare Præsten? Item, om den Lensmand, som saa er interesseret, kan dømme over samme Præst?

Ad Fol. 51. f. 1. Ep. L. 14. 15.

Om syge at besøge.

Skulde sendes Bud efter Præsten med god Fordringskab efter Ord. Norv. eller efter Skik mange Steds her i Riget. Men befindes stor Fortrædelighed, idet undertiden uvisse Bud, undertiden smaa Drenge, udsendes paa Landsbyen, og Præsten haver ikke altid sin Vogn og Heste ved Haanden, og imidlertid dør den syge, eftersom gemenlig ikke sendes Bud efter Præsten, førend der er intet Liv at forvente. Præsten kan heller ikke i sin præstelig Habit gaa lang Vei og bære Kalk og Disk, Vin og Brød med sig. Om det kunde ikke derfor ordineres efter Ord. Norv., at ham maatte udsendes Vogn eller Hest.

Ep Stav. p. 13. Bønderne udi Norge findes endog herudi modvillige, at derfor maatte lægges nogen Straf paa dem, eftersom den Præst i Sognedal har erhvervet et special Brev herpaa. Tilforn vilde de ikke føre ham, som er dog farlig Vej, ved Onsire til Hitterøen.

Ep. L. p. 15.

Præstevej holdes ikke færdig.

Beklages og, at Sognefolket vil ikke holde Præstevej færdige, hvor Præsterne kan rejse i Sognebud, saa de med stor Livsfare, iblandt udi Skovbygden, og end iblandt om Nattedage maa rejse at besøge de syge.

Ad Fol. 54. f. 2. Ep. L. p. 16.

Om Lig at jorde.

Sjæleringen i Skaane.

Sjæleringen er forbuden Ord. Norv. og Mandato udi Jylland Anno 1578 [1]), men gemene Mand i Skaane vil det ikke agte.

[1]) Kongebrev af 9 Juli 1578 om at der kun maatte ringes een Gang for Lig (Jydske Tegnelser I, 283). Jvfr Ny kirkehist. Saml. IV, 391 f.

Ville intet give for Klokkerne.

Til Kirkens Bygning vægrer en stor Part sig at give for Ringen, uanset det befales i Ordinansen.

Smaa Klokker i Bergens Stift. Ep. B. p. 3. Art. 3.

Begjæres efter Brug i Opslo, at formedelst Fornødenhed udi Bergen og paa Landsbyen maa støbes nogle smaa Klokker paa 3 eller 4 Voger i det højeste; og at Kirkeombudsmændene efter Øvrighedens gode Tykke maatte forskaffe Rothgiesser eller Klokkestøber dertil, om ingen findes bekvem i Bergen dertil.

Tvist om Begravelsesteder.

Tvistes ofte om Begravelsesteder paa Kirkegaarden; hvor[ledes] det kan rettes?

Ærede eller Gilde efter den døde.

Mangesteds gjøres Gilde paa Landsbygden efter den døde, som de kalder Ærede. Og ellers ikke vil bære den døde til Jorde, uanset saadant er forbudet Mandato Anno 1585 [1]).

Er udelukt den christelige Ceremoni, at Præsten kaster 3 Gange Jord paa Liget etc. Ad Fol. 55. f. 1. Ep. F. p. 1.

De udøbtes Begravelse. Ep. L. p. 16.

Hvorledes, med hvad Ceremonier skal de Børn jordes, som dør hen uden Daab. I Skaane paa Landsbygden sker det uden Ringen og andre Ceremonier og uden Præstens Nærværelse, at de begraves paa Kirkegaarden. Men i Kjøbstederne gjøres dermed iblandt stor Pragt.

---

[1]) Kongebrev af 24 Januar 1585, hvori Begravelsesgilder forbydes under den da grasserende Pest, er efter Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1128. 4. meddelt i Tillæget.

Om Præsten bør at synge over Graven.

Item, paa Landsbygden, hvor ingen residerende Degn er, om Præsten er pligtig at synge over Graven, som dog ikke befales i Ordinansen.

Ad Fol. 55. f. 2. Ep. L. p. 17.

Om Præsten maa annamme noget for Lig af de rige.

Om formuende Folk vil have deres Lig udi Kirken, og er af Sognepræsten særlig Sang og Prædiken begjærendes, om Præsten da og saadant skal være pligtig, eller om de ville give ham noget for Umagen, om han det maa annamme.

Om Sjælegave maa annammes.

Item om nogen vil give noget Legatum til Præst eller Kirke, om Præsten maa det annamme? Kirken er det ikke forment. Præsterne er det og ikke aperte forbudet; men alene at tage Skjænk for Begravelse og Absolution Mandato 1592, Reces. Art. 5., hvilket dog en Part vil henføre til Sjælegave at være Præsterne forment, dog Mand. Christ. 3. Anno 1539 [1]) indeholder, hver at maa give Sjælegave, hvad Gud skyder ham ihu. Skaanske Lov og andre gamle Documenter haver det og tilladt.

Ad Fol. 59. f. 2. Ep. L. p. 17.

Kvinder, som ligge deres egne Børn ihjel.

Om Børn omkomme for ens Forsømmelse, hvad Straf?

Der tales ikkun om den, som ligger deres egne, eller andre ligger deres Børn ihjel (sic!). I Skaane haver det været i Brug, at ellers, naar Børnene kom noget til for Forældrenes Forsømmelses Skyld, at de da og gave efter Ordinansen noget til de fattige og stode Skrifte.

Om Bispen selv skal endelig saadanne afløse.

Om det saa stricte skal holdes, at Superintendenten skal dem afløse? Difficile est.

---

[1]) Trykt i Ny kirkehist. Saml. II, 714 f.

Om Børneskoler.

Ep. Asl. p. 1.

Bispen eller Provsten eller Præsten at raade for Børnenes Dimission af Skolen?

At Episcopus (om han er saa nær tilstede) eller Præpositus eller og Pastor loci maa raade for, naar Ungdommen med Frugt af Skolen skal dimitteres, eftersom det er ellers Skolemesterne vanskeligt for Forældrene deres Skyld, som vil ikke lade Børnene forblive deres Tid udi Skolen; eller paa det Skolemesterne for Vild eller Venskab skal ikke dimittere dem. Eller for vigtige Aarsagers Skyld, om Forældrene det vil have, kan de vel med Episcopi, Præpositi eller Præstens Samtykke andenstedshen forløves.

I Skolerne foruden Skolemesteren i det ringeste at være en Hører, og deres Salarium.

At hvor der er ikkun een Person udi Skolerne, at hannem maatte tildeputeres en Hører, og deres Løn af Kirkernes aarlige Indkomst i det Len, som den Kjøbsted, Skolen er i, beliggendes er, maa tages, saa Skolemesteren med det, han haver af Byen, maa bekomme 100 Rdr. og Høreren 90 Rdr. med fri Bolig og des Tilhøring, efter Ordinansen.

Ungdommen i Kjøbstederne en Gang hver Uge at overhøres in Catechismo.

At Forældrene maatte tilholdes af Øvrigheden i Kjøbstederne at lade deres Børn (saafremt de ikke skal straffes eller forvises Byen) hver Onsdag og Løverdag, naar Klokken er to, komme i Skolen og der overhøres i deres Catechismo, at de skal ikke holdes fra Skolen eller ganske fra deres Gudsfrygt, som gemenlig sker.

Lang Skoletjeneste at befordres.

Ad Fol. 63. f. 2. Ep. Alb. num. 21.

At Skolemesterne og Hørerne, naar de nogle Aar, 5 eller 6, flitteligen haver betjent Ungdommen, maatte be-

tænkes og for andre forfremmes til Kald juxta legitimæ Ordinationis præscriptum.

Ep. Rip. p. 8. Efterdi Kong. Maj., som christeligt er, vil have Skolerne vel forsynet med Hørere, og for den ringe Salarii Skyld ville de i Riber Stift blive vanskelige at bekomme, om der kunde tænkes nogen Middel til deres Promotion, qui pie et fideliter per aliquot annos laborarunt.

Ad Fol. 66. f. 2. Ep. Nid. Num. 5. 6.

Skolebørnenes ringe Vilkaar i Trondhjem.

Udi Trondhjem ere ikke til Skolebørns Hjælp uden 144 Dlr. til 12 Personers Kost, hvilke udgaves først i velb. Christen Friises Tid. Tilforn havde de Kost paa Gaarden. Og kan en Person nu ikke bekomme Kost for 12 Dlr. Og endog Kong. Maj.s Brev formelder, at give af hver fuld Gaard 4 ß, halv Gaard 2 ß (hvilket Almuen ved deres fuldmægtige paa et frit Lavting her i Trondhjem haver godvilligen lovet), hvilken Almisse, dersom den fremkom, var det en ringe Del for hver, men en stor Hjælp for de fattige Skolebørn [1]). Nu findes mange Gjæld, som i mange Aar staar tilbage og aldeles intet giver. Men dersom Præsterne maatte alvorligen og strængeligen befales saadan Almisse at indsamle og efter Mandtal at gjøre Regnskab, da kom der vel en god Hjælp; det var ogsaa fornøden, at locum tenens vilde dertil ogsaa hjælpe. Thi ellers skulde Præsterne intet synderligt udrette. Thi, Sandhed at bekjende, skulde Præsterne intet mere udgive (den største Part), end de selv vilde, da skulde hverken Gud eller Kongen gives noget.

Ep. Alb. n. 8.

Skoler i de store Landsbyer.

Om det ikke (som sommesteds sker) maatte Bønderne paabydes i de store Landsbyer at holde en Skolemester og et lidet Skolehus, hvor Ungdommen kunde undervises og

[1]) I Randen er bemærket: Dette samme begjæres af Ep. Berg. p. 1., at deraf kunde stiftes Conrectoris Salarium.

de mest formuende give noget dertil, efterdi det er deres Børns Saligheds Forfremmelse anliggende.

Stavanger Skoles ringe Vilkaar. Ep. Stav. p. 2. 3.

Om nogle af Kong. Maj.s Tiender, som ikke ere endnu bortforlente og tilforn haver ligget til nogle Skolens Personer, maatte ikke komme dertil igjen, eftersom der ere slet ingen Beneficia til Skolen uden af en hel Gaard 4 ß og af en halv Gaard 2 ß, hvilket med en ond Villie udgives og af somme aldrig, hvilket med Ligpengene ikke kan beløbe sig til 120 Dlr., som er ganske ringe, hvorudover ingen kan blive der i Skolen, men forføjer sig andenstedshen, hvor de kan bekomme Beneficia. Saa er og Byen i sig selv forarmet, at de kan ikke komme meget afsted.

Børn itide at sætte til Haandværk, som ikke tjener til Bogen. Ad Fol. 67. 1. Ep F. p. 1.

At Forældrene af Skolemesteren advarede maa tilholdes at sætte deres Børn til et Haandværk, naar de kan intet forfremmes i deres Bog, men ikkun unytteligen spilder deres Tid. Hvilket Forældrene dog ikke ville gjøre, [hvorover mange gaa hen og fortære deres Tid unytteligen, sig selv til Skade, og andre gode Børn til Forhindring].

At disciplina oeconomica maatte noget oprettes igjen til certos et determinatos limites, eftersom de ere øde baade hos gejstlige og verdslige. Ep. Isl. memb. 2. Art. 5.

Om det er Kong. Maj.s Villie, at de Skolens Personer der paa Landet, som ere kommen til deres myndige Aar, og haver nogen Penge, at de skal deraf skattes og skyldes, efterdi de giver sig ikke til nogen anden Handel, men enten bliver ved Skolen, eller og udenfor ved deres Bog. Ep. Isl. memb. 2. Art. 13.

Danske Skolemestere at holdes. Ad Fol. 67. f. 2. Ep. F. p. 1.

At Borgmestere og Raad i Kjøbstederne maa tilholdes at beskikke gode danske Skolemestere, hvorudi findes mangesteds stor Mangel.

Ad Fol. 67. f. 2. Ep. L. p. 18. 18.

Om Privilegier.

Undes Præster og Degne Privilegier som udi Bispernes Tid. Hvad de haver været, erfares af Historiis, Constitutionibus regiis, Recesser, Haandfæstninger og Mandater. Som ex constitutionibus Reginæ Margaretæ et Olai Regis editis Anno 1376 [1]) parag. primo: »Quilibet presbyter habeat curiam principaliorem in parochia sua pro residentia sua liberam et exceptam ab omnibus oneribus Regiis una cum familia in dicta curia morante.«

Ex Constit. Christophori Regis filii Waldemari [2]) edit. anno 1320 parag. 6: »A Sacerdotibus parochialibus de terris unius Curiæ suæ, in qua personaliter residet, adjacentibus, nullum Servitium Regium exigatur«.

Præsternes Tjenere skattes imod Retten.

Hvor imod en Part Fogeder vil gjøre Indpas, naar Skat paabydes over Bønderne og deres Tjenere, ogsaa at skatte Præsternes Tjenere.

Hvad necessitas regni belanger med Beskatning, er der ingen Præst, der for sig eller sin familia, ut membrum politiæ, vil jo gjerne give af Formuen paabuden Skat.

Præsternes Drenge udskrives imod Retten.

Iligemaade vil de udskrive Præsternes Drenge, besynderlig naar han haver to, der han dog ikke kan have mindre, een til sin Avl, og undertiden vel behøver to, og een til sin Heste og Vogn.

Om nogen ville sig flere tiltage, end han behøvede, burde han derfor at straffes, naar saadant overbevistes, og ikke den ganske Species at lide for et Individui Skyld.

Ep. B. p. 7. art. 10. Om en Sognepræst i Bergen, som haver baade Præbendam og sit Sogn, skal af begge give Skat, naar Skat

[1]) Trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv. II, 21.
[2]) Dette er naturligvis en Fejl for: Erici. Haandfæstningen er trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv II, 7.

baade Canonicis og Præster paabydes, efterdi Sognepræsterne udi Christiania og andensteds i Riget siges for saadan dobbelt [Skat] at være forskaanet.

Om Landspræsternes Underholdning. Ad Fol. 68. f. 2. Ep. L. p. 20.

Forklares udi den latinske Ordinans p. 39: Ad sustentationem ruralium parochorum soliti hactenus ritus serventur, quod genus sunt decimæ frugum, vitulorum, pullorum, equinorum, agnorum, hædorum, porcorum, piscium, pensiones panum, butyri, casei, anserum, examinum apnm et similium pro ratione loci, habitationes domorum et possessiones agrorum juxta leges et libros Ecclesiarum ipsis assiguatas etc.

Tiende af Humle i Gjøngherred.

Tiende af Humle er bevilget Mandato 1623 22 Augusti udgivet til Gjøngherred.

Kvægtiende i Skaane.

I Skaane er bevilget ikke aleneste den tredie Part, men al Kvægtiende af Christ. 3 Mandato 1539 [1]).

Den norske Ordinans F. 36 forklarer, at om en bor i et Sogn, og Jorden ligger i et andet, da skal tiendes, hvor Jorden ligger.

Efter den latinske Ordinans: »Soliti hactenus dependi ritus serventur«, indføres i den norske F. 37: »foruden den aarlige Indkomst og Offer skal og Præsterne nyde det sædvanlige Belønning og Genant«.

Bønderne vil ikkun give Tiende og Offer.

Hvorimod en Part vil bruge det 5 Cap. udi Christ. 4 Reces, hvor der forbydes at tage Skjænk og Gave for Bøndernes Begravelse eller Afløsning: »Mens lade sig nøje med Offer og Tiende«. Og dermed vil betage Præsterne

[1]) Trykt i Ny kirkehist. Saml. II, 714 f.

anden sædvanlig Genant, være sig Hellemisse Korn, Paaskemad, S. Hans Oste, Smør eller andet, som adskillige Steder adskilligt haver været givet af Arilds Tid. Uanset at Kongebrevet, af hvilket samme Capitel er indført i Recessen, ikke lyder, at de saadant skal miste, men saaledes: »Dersom Præsterne ikke lade sig nøje med sin Tiende, Offer og anden ret tilbørlig Rente, da skulle de etc.« Ved hvilket jo ved tilbørlig Rente forstaaes det, som den latinske Ordinans kalder: »Soliti dependi ritus serventur.« Saa forbydes udi samme Mandat alene at tage Skjænk for Begravelse og Absolution, og ikke anden sædvanlig Rente.

Hellemisse Korn tvistes om i Skaane.

Besynderlig stødes paa det Hellemisse Korn, som nogle Steder gives i Skaane efter gammel Sædvane og Rettighed, som erfares af Biskop Børges Brev og Dom udgivet 1503, paa somme Steder 1 Skjæppe, sommesteds 2 Skjæpper, sommesteds 3 Skjæpper, sommesteds Rug, sommesteds Byg, sommesteds Byg og Havre, efter Sognenes og Egnenes Lejlighed, hvilket er som en Forbedring paa Tienden. Sommesteds gives Smør til Forbedring, og mangesteds er den Genant deres bedste Indkomme, saa at dersom Præsterne den skulde miste, da havde de ganske lidet at holde deres Hus, Hustru og Børn af. Saadant formenes Præsterne undertiden, naar nogen bliver dem fortørnet og staar paa forbemeldte 5 Cap. i Recessen, og i saa Maade dømmes det denne fra. Andre dømme dennem det til efter Landbogen og vedtagen Skik og deres Kaldsbrev, som gamle Lauge Urne til Beltebjerg Anno 1615, 25. Novemb.

Hvorfor paa adskillige Tider derom er bleven anholdt, og Hans Fyrstelige Naade dem bevilget samme Helnemissekorn eller Helneskyld, Mand. 1626, 2 Martii, og det efter Landbogen, Kaldsbrev og Collatsbrev, og eftersom sædvanligt haver været, indtil Sagens Uddrag. Og derom var og lovet gode Svar af Hans Kong. Maj. i den Herredag i Odense Anno 1627.

Boghvedetienden i Fyen. Ep. F. p. 2.

Er mangesteds Irring om Boghvedetienden. Thi sommesteds tager Præsten den alene (som skal have været Brug i Bispernes Tid), sommesteds skiftes den i to, sommesteds i tre Parter.

Ærtetiende, Vikketiende, Bønnetiende, Hvedetiende, Føltiende, Bitiende, Hør- og Hamptiende have Præsterne alene haft til denne Dag. Var og gavnligt, at noget vist kunde forordnes, hvad Bonden skulde give for hvert Høvede, hvor ikke er fuldkommen Tiende, som strax skulde betales, eller man skulde samme Høveder opskrive til et andet Aar (som i Laaland mest er i Brug).

Kvægtiende og gammel præstelig Tiende i Opslo. Ep. Asl. p. 3. 4.

Udi Opslo begjæres af Lensmanden og Superintendenten paa Hans Maj.s naadigste Ratifikation noget at maatte forordnes om Kvægtienden og gammel præstelig Rettighed, eftersom Bønderne, siden Ordinansen er udgiven, er meget besværlige dermed, og ofte haver andraget derom til Hove, besynderlig de i Vigen, som hverken Kvægtienden eller den gammel præstelig Rettighed ville lade følge.

Fisketiende. Ep. Stav. p. 12.

Findes Fol. 36 Ord. Norv.: »Retfangen Avl«; om der maatte ikke indføres: Fisketiende af allehande Slags Fisk, som fanges med Nod, Snøre, Garn, eller andet saadant Redskab.

De ere ellers slemme med Korntiende og al anden Tiende. Om der derfor in Ordin. Norv. F. 36 maatte ikke indføres den 12. Artikel i Riber Reces.

Præstegaardenes Frihed af Kannikerne formenes. Ad. Fol 69. f. 1. Ep. L. p. 22.

Imod Ordinansen vil somme Kanniker ikke lade Præsterne nyde deres Gaarde fri, men maa give Landgilde

deraf imod Mandat Anno 1571[1]), at Præsterne maa selv besidde deres Gaarde og dem fri beholde.

Ep. Alb. Num. 4. Præstegaardens og Skolens Bygning at holdes vedlige udi Kjøbstederne.

Præsteresidenser, Skolehuse og Kapellansvaaninger at maa efter Ordinansen af Borgmester og Raad og af Kirkens Indkomme holdes vedlige, som Sognepræsten i Hjøring er ydmygelig begjærendes, at alle tre Kirker maatte holde hans, Skolens Hus og Kapellanens Residenser vedlige, som hertildags ikke sket er.

Ep. V. p. 2. At Kirkens og Skolens Tjenere maatte efter Ordinansen med et bekvemt Studerekammer forskaffes, som dog mangesteds ikke sker. Desligeste ogsaa fattige Præsteenker.

Ad Fol. 69. f. 2. Ep. L. p. 22. Præstegaardens Jorder og Ejendom og Annexgaarden formenes.

Imod Ordinansen og Art. Rip. Art. 8 maa Jordene og Ejendommen ikke komme til Præstegaarden igjen. Sommesteder haver Præsterne mistet deres Annexgaarde, Jorden og Ejendommen bruges af andre. Sommesteds formenes Jorden og Enge at være frakommen, hvilke ligge udi den Bys Mark, som Præsten i bor, men andre udenbys, som bor i andre Byer, bruger saadan Ejendom. Naar Præsternes Gaardes Ejendomme, som ere mesten efter gamle Forordninger næst de bedste Gaarde i Byen, overvejes med de andre Gaarde og Boliger udi Byen, da mangler hannem sin Lod paa de Steder, hvor de udenbys haver saadan Brug, og de udenbys har ellers ingen anden Lod eller Del udi den Bys Mark, er ikke heller Stuf eller Særkjøb. Item, saadanne Jorder kaldes og menigligen Munkejorde, Munkeenge etc.; hvilket udi gammel Tid skal være frakommet, enten ved Leje eller Forlening, saa at de, som dem bruge, ikke skal have nogen anden Adkomst end saadan Hævd.

---

[1]) Trykt i Ny Kirkehist. Saml. IV, 388 f.

Somt haver været udi Ile og Trætte, somt udi urolig Hævd, en Part vel siden Munkenes Tid.

Vilde gjøres et strængere Mandat behov, at hvis er frakommet, det maatte igjenkomme. Thi det forrige efterkommes ikke. Tit og ofte paa Kongens Gaarde og Huse er indlagt Bessestad visse og klare Registre paa Kirkens Ejendom (sic!). Men dog kræves de af Fogderne aarligen. Hvilket er baade ikke fornøden, end ikke heller vel ske kan. Men er nok, engang rigtig at være sket. Ep. Isl. Memb. 1. Art. 7. 9.

Præsterne, mange der paa Landet, maa arbejde; thi Kaldene ere ringe og Folkene forarmede. Og derfor maa han med Hustru og Børn ofte tigge. Og Domkirken og andre Kirker, som skulde være rige, haver vel deres behov. Ep. Isl Memb. 2. Art. 2

Imod Kong. Maj.s Breve bliver Domkirkens og Kirkens Ejendom anklaget for Retten og frataget med Vold og Uret. Ibid. Art. 3

Dokumenter paa Præstens Ejendom at leveres Successori. Ep. Alb. Num. 3.

De afgangne Præsters Enker, Børn og Arvinger at tilholdes strax fra sig at levere, hvis gamle Dokumenter og Breve, Præstegaards Ejendom og Rettighed angjældendes, deres s. Husbonder haft haver (som dog en Del forholdes og forkommes), og dennem i Stiftens Gjemme at indlægges. Thi formedelst saadan Misgunst og Uvillighed er fordum endel Præstegods, Degneboliger og Kirkejorder, Enge, Skov og andet frakommen, som berettes.

Saadanne Dokumenter kunde lægges i en Kiste med 2 Laase, hvortil Lensmanden kunde have den ene Nøgel og Superintendenten den anden. Ep. Asl

I Stavanger Stift findes vel Jorder, som ere givne til Kirkerne, hvoraf meget er henbyttet uden noget sønderligt Vederlag, endel med ganske Underfundighed af Odelsbonde (fra hvis Folk samme Gods fra Begyndelsen kan være kommet) igjen snappes og tages, hvorpaa, saameget kunde opspørges, skal være leveret en Fortegnelse til velbyrdige Henrik Bilde. Bønderne under højeste Straf at maatte befales at lade deres Landsmænd se, hvis Breve og Doku- Ep. Stav. p. 3. 4. 5.

menter de have, paa hvis Gods tilforn haver ligget til Kirkerne, men nu bruges af Bønderne.

Graagaasen i Stavanger Stift.

En gammel Bog, kaldes Graagaasen (som i Lunde Kapitel Palte), skal være svigagteligen kommen fra Kapitlet i Stavanger, og menes at være i Lister Len, endog man kan intet vist derom faa at holde, hvorudi skulde findes, hvis til Kirker, Skoler og fattige ligget haver. Er og henrygt andre Dokumenter i det Stift, saa man kan ikke have megen Efterretning om saadant.

Ep. Asl. p 5. Præsters lange og farlige Tjeneste at betænkes.

At Præster, som nogle Aar paa farlige Steder flitteligen tjent haver og udstaaet mange farlige Rejser, maatte admitteres til andre Kald, hvorhen de lovligen kunde kaldes.

Ep. Isl. Memb. 2. Art. 15. 16. At de lærdeste og skikkeligste Personer, som enten længst har studeret, eller længst tjent, da maa bekomme de bedste Beneficia. Item, at Præsterne maa nyde saameget af Kirkernes Gods og Ejendom, enten det er fast eller løst, at de ere rundeligen og vel forsørgede paa Guds Embedes Vegne, paa det at Kirkegods bliver ikke aldeles befremnet til de verdslige.

Ad Fol 70. f. 1. Ep. F. p. 2. Kapellaners Kald.

Art. 7. Ripens. Tales intet, hvorledes Kapellaner skulde kaldes. Men Superintendenterne have forholdet sig med Kapellaner paa Landsbyerne efter den Norske Ordinans og D. Vinstrupii Brev efter Kong. Maj.s naadigste Befaling[1]) Bisperne tilskrevet. I Kjøbstederne kalde Sognepræsterne med Borgmesters og Raads Villie og Samtykke.

Ep. Stav. p. 9. 10. Præstesønners Kald.

I den Norske Ordinans F. 29. findes, at Sognepræstens Søn maa kaldes til sin Faders Gjæld, naar Faderen faar sin

[1]) Trykt hos Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 109 f.

Collats fra sig, hvilket ogsaa med Kirkedisciplinen[1]) confirmeres. Men Fol. 46. Ord. Norv. forbydes en Præst ikke at maa kalde sin Søn til sin Kapellan; at dette maa i Ordinansen forklares efter det, som saa mildeligen bevilges i Kirkedisciplinen.

Iligemaade synes og vel nogen Forklaring behov at være paa det, som findes paa samme Blad, med Kapellanerne at kalde for nogen forventende Svogerskabs Skyld: om en Kapellan begjærede hans Datter, hos hvilken han var i Tjeneste, om Præsten da ikke maatte give hannem sin Datter. Thi maaske mange turde sige, at han kaldte hannem tilforn for saadant Svogerskabs Skyld, og om samme Person, der har Præstens Datter, maa ikke saavel som en anden kaldes til samme Gjæld efter hendes Faders Død, naar han ellers haver skikket sig vel i Lærdom og Levned og bliver lovligen kaldet.

Adelen at betænke deres Sognepræst. Ad Fol. 71. f. 1. Ep. L. p. 23. 24.

Adelen, endog de ere fri for Tiende, formanes dog at lønne deres Sognepræst, saavelsom udi Reces. 51 Cap. Gud ved, hvad Løn de bekomme sommesteds; thi endog der er mange gudfrygtige Adelspersoner, som baade tiender og ellers gjør deres Præst meget tilgode, saa er der dog en Part, som mener, af fordi de ere fri for Tiende, saa er Præsterne dog dennem al Tjeneste skyldige, dertilmed forringer deres Indkomme, lægger Bøndergaarde øde, og under deres Avl; undertiden gjøre dem Avlsgaarde deraf, bruger dem en ringe Tid, giver Præsten intet deraf; lejer dem saa bort til andre og ufri, saa skal de og bruge dennem under samme Frihed, hvorover fattige Præsters Indkomst meget forringes, det de og deres fattige Hustruer og Børn skulle leve af.

---

[1]) D. e. Forordningen af 27. Marts 1629.

Eps. Isl. memb. 2. Art. 4. Præsterne sommesteds faar ikke Tiende af Kongens og Kirkens Jorder. Thi de, [som] have samme Jorder at forvalte, kommer ikke endnu overens i denne Sag.

Ad Fol. 71. f. 2. Ep. L. p. 24.

Landsbydegnes Kald at forklares.

Landsbydegne at kalde synes efter kong. Mandat 1562, 23 Martii[1]) at vedkomme Bispen alene. Herimod understaar sig en Part af Adelen, synderlig om de have Jus patronatus, at ville selv tage Degne og indsætte Sædedegne, endog Sognene ligge ikke vidt fra Skolen, Skolebørnene ikke til ringe Afbræk, og Bispen til Indpas i sin Bestilling. Den gamle Lauge Urne til Beltebjerg, forrige Landsdommer i Skaane, haver dømt Anno 1616 den 10 Febr. det Kald under, Øumsteds[2]) Sognemænd have given en Degn uden Bispens Samtykke. Norske Ordinans holder anderledes. Dette vil forklares.

Ep. F. p. 2. Formeldes intet, hvorledes Sædedegnene skulle tilskikkes. Men iblandt Kongebrevene findes et, at Lensmændene og Superintendenterne skulle have Indseende dermed.

Ep. N. p. 5.

Degnebols Misbrug.

Om det Bol, som skulde udlægges til Degnene udi hvert Gjæld, findes stor Mangel, idet en Part Degne fæster Bolet hen til andre, og naar han dør, da ville de ikke rømme, som fæstet haver, saa den, der kommer isteden, haver ingen Degnestavn. Det var vel at ønske, megen Trætte at forekomme, at den Bog maatte engang for alle forfærdiges, om hvilken K. M. Ordinans saa mærkelig formelder p. 39. Ord. Norv., at skrive Kirkernes og Prætebolenes Jorder og Inventarium udi, og da i denne Bog indføre Degnestavnen til hvert Gjæld, som altid skulde

[1]) Denne Datum er vistnok urigtig angivet, og der menes formodentlig det som Tillæg meddelte Kongebrev af 14de Novbr. 1562.

[2]) Formodentlig Skrivfejl for: Ønestad.

være og blive Degnebolig, ligesom de andre Curiæ pastorales, og ikke Degnen at fæste den bort til andre.

Sognedegne ere Herredsfogeder og Skrivere. Ep. Alb. n. 6 7. 9.

Endel Sognedegne ere Herredsskrivere ja Herredsfogeder. Synes alienum ab officio.

Skolebørn forhindres med institutione catechetica paa Landsbyen.

Skolebørn (som en Part ere unge Peblinge) kan ikke saa idelig og flittelig undervise de unge Bønderbørn, af den Aarsag de maa straks begive sig til Skolerne.

Udi Mors og Thy, der som de have 18 og 20 smaa Skjepper udi Tønden, faar Sognedegnene af Skolen ikkun 2 smaa Skjepper. Er meget ringe for fattige Skolebørn, som nu haver mere Arbejde med ordinarie Bededage end tilforn.

Hvor Skolebørnene udløbe til Sognene, der forsømmes Ep. Rip. p. 3. baade de selv og saa Ungdommen paa Landsbyerne, som de skulle undervise. Dersom det kunde obtineres, at hvor Degneboliger findes, af hvilke Kong. Maj. har beholdt Højheden, de maatte i det ringeste være fri for Arbejde, da kunde man paa dennem sætte Substituter, der altid kunde være i Sognen at oplære Ungdommen.

Hvorledes saadanne Substituter kan belønnes, hvor der Ep. L. p. 5. er en fattig Almue. Sognepræsterne kan det ikke forrette.

Catechumenorum Institution om Søndagen i Viborg Stift. Ep. V. p. 3.

Hvorledes bedst kunde handles i Viborg Stift med Catechumenis om Søndagen at informere, efterdi der mangesteds ere 2 eller 3 Sogne for en Præst, saa at Degnen kan ikke forblive i en Sogn, men maa følge Præsten til de andre Sogne, og kan derfor ikke uden under Prædiken i Vaabenhuset, naar Vejrliget er saa, undervise Børnene, hvilke saaledes forhindres at høre Prædiken.

De gamle at examineres af Prædikenen.

Om de gamle, som mest tvivles paa, kan ikke og af Prædikestolen, naar Prædiken er endt, examineres, hvad de haver lært af Prædiken.

Ad. Fol. 72. f. 2. *Om Naadsens Aar.*

Ep. Isl. memb. 1. Art. 10. Var ønskeligt, at annus gratiæ maatte begyndes om Foraaret næst efter Præstens Død og holdes til Foraaret igjen. Thi somme det holder en Tidlang for Landsens Lejlighed, og da flytte de (hvilken Tid de kalde Faredag). Og ikke [begyndes] om Vinteren, Sommeren eller Høsten.

Ep. L. p. 25. 26. Aarsag til Tvist om Naadsens Aar.

Om Naadsensaar tvistes altid for de Ords Skyld, som staar i Ordinansen: »Efterlevendes Enker udi Sognene skulle opholdes med deres smaa Børn et helt Aar«. Tvisten kommer her for de adskillige Tider, som staar i Ordinansen, hvilke en Part ville saa stricte, inclusive eller exclusive, forstaa, naar Præsten dør, at dersom han dør Aftenen før Tiden eller Dagen, som Tiden er ude paa, da ville de det henføre til det forrige Aar; andre ville føre det til den efterkommende Tid. Somme ville forstaa det indefinite, efter det forrige i Ordinansen: »at en Sinde efter Mandens Død skal de have enten Vintersæden eller Sommersæden og tage halv Tiende«. Somme ville stricte regne paa Præstens Død; andre ville regne fra det, der kommer Sognepræst til Kaldet, efterdi Enken selv saa længe maa forsørge Kaldet og betale den, som gjør Tjenesten; den Præst, som tilkommer, kan heller ikke tage Løn eller Rente, førend han gjør der noget for og det fortjener.

Ep. N. p. 6. Undertiden kommer Tvist af de Ord i Norske Ordinans: »Uberegnet, hvis han udi sin Livstid af Renten selv fortjent haver«. Dette gjør sig mange nyttigt, uanset de fra deres Mands Død indtil Aarsdagen oppebære al Renten,

saa ville de dog dermed ikke nøjes, men altid prætendere dette: »Uberegnet hvis« etc.

Saadan og anden mere Trætte at forekomme ere tvende Stykker at agte. 1. Hvo der tager Naadsensaar. 2. Hvorledes Naadsensaar skiftes. Ep. F. p. 4 5.

Om det første: 1. Hvo der tager Naadsensaar.

Præsteenkerne med deres (saavel som Præsternes) smaa Børn tage Naadsensaar. Thi disse Børn bør ikke at miste Naadsensaar, for Gud haver kaldet deres salige Moder fra dem, men desheller at nyde det, hvilket havde sket, dersom Moderen havde levet. Hvor der er ingen Enke efter Præstens Død, tage de faderløse og moderløse Børn Naadsensaar i Moderens Sted.

Det Epitheton »smaa« giver undertiden Tvist, enddog der staar alene in lat. Ordinat: »Cum liberis suis«. Synes den rette Mening at være, at de, som uforsete ere, skulle derved forstaas.

Er Enken alene, da nyder hun alene og ikke andre Arvinger Naadsensaar.

Christ. V. Anno 1626, 21. Maii: Udarvinger tage ikke Naadsensaar: »Da er det vores naadigste Betænkende, at efterdi Naadsensaar er en Bevilling, som Kvinderne alene udi Ordinansen er bevilget, de derfor alene det beholde skulle. Dermed sker vor Villie[1])«.

Hvor der er ikke Kvinde eller Børn (eller Børnebørn, Ep. R. p. 2): hvo der da skal tage Naadsensaar? enten Successor, eller anvendes til en anden christelig Brug?

Eller om Enken kunde være foraarsaget at forsværge Arv og Gjæld, om hun ikke maa beholde Naadsensaar frit for Creditorerne, efterdi det er af sønderlig Gunst og Naade hende bevilget af Kong. Maj.

Men, naar en Præst kaldes fra et Kald til et andet, om han ikke maa oppebære Naadsensaar, efterdi han mister

[1]) Brevet findes meddelt nedenfor som Tillæg.

Halvparten, naar han kommer til Kaldet, faar ikke heller uden Halvparten paa det Sted, han henkaldes.

Ep. L. p. 25. Spørges og, hvorledes det skiftes Børn og Moder imellem, enten det kommer dem til lige Deling som anden Arv efter Fader eller Moder, eller som Arv skiftes Moder og Børn imellem efter Sødskende.

Item, om Arvingerne, hvor ikke ere Børn eller Enke, skal nyde Naadsensaar, efterdi Præsten udi Indgangen i Kaldet har mistet Renten, som Enken haver tilforn bekommet.

Ep. N. p. 9. 10. Ærlige og velb. Peder Oxe og Niels Kaas p. m. gave D. Povel Madtsen, Superintendent i Sjælland, Anno 1574, der de bleve consulerede om saadan Sag, Svar, at Hs. Kong. Maj. for godt ansaa, at saadant Naadsensaar maa følge Enken og den salige Mands sande og visse Arvinger; item hvor nogen Præst dør, og haver ikke Børn efter sig, da beholde Arvingerne Halvparten baade af Sæden og Tienden[1]). Denne den velb. Mands Resolution har forne D. Povel siden proclameret til Landemode Anno 1578[2]), og derefter gik en Dom til Landemode 1598 inter Dn. Balthazarem in Karlebo et antecessoris filium[3]).

Ep. N. p. 6. 7. 8. Ep. Alb. Num. 17. Om det andet: 2. Hvorledes Naadsensaar skiftes.

Fra hvilken Tid og til hvilken Naadsensaar tages?

Begjæres underdanigst til Underretning, at der maatte sættes Terminus a quo et ad quem, naar den præstelig Rente skulde regnes at angaa og til Aarsdagen. Enten da skulde regnes fra Philippi Jacobi og til Aarsdagen, eller Michaelis eller Jul. Thi da kunde man egentlig vide, hvor længe en Præst havde tjent udi det andet Aar, efter han opbar et fuldt Aars Rente. Og synes udi denne Landsegn udi Trondhjem, at Terminus Michaelis kunde sig dertil

1) Se Ryge, Peder Oxes Levnet, S. 289.
2) Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 372.
3) Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 45.

bedst skikke. Thi da er Kornet høstet og Tienden falden med Landskylden, uanset det ikke straks til samme Tid ydes, men Tiender først efter Jul, og Loven giver dem Dag med Landskylden til Juleaften, endog vel længere, saa er den dog tilforn falden. Og kaldes dubio procul Landskyld etc. Skyld og Tribut af Jorden og Landet, som de have saaet og indhøstet. Hinc etiam Landslejebalken, som handler om Leje og Rettighed af Land. En Præst dør om Michaelis 1631, da er altsammen indhøstet og Renten forfalden og fortjent: det er pro labore. Saa angaar annus gratiæ samme Michaelis 1631 og endes Aarsdagen 1632, og det regnes [for] Enkens Naadsensaar. Men saa vidt som en Præst dør efter Michaelis, naar hans fulde Rente er fortjent, saa vidt tager endda Enken sin Quotam in anni 1633 Rettighed, da havde han saa længe igjen tjent paa det ny Aar etc.

Til Søkanten, hvor de yde Fisk i Landskyld, da haver det været usu receptum, hvilket er og ventileret her paa Kapitlet udi velb. Oluf Pasbjergs Nærværelse, at den Landskyld, som ydes iaar, skal regnes for anno elapso.

Om en Præst døde 1631 om Michaelis, da skulde den Fiskelandskyld, som Kvinden oppebar 1632, ikke regnes for Naadsensaar, thi det var Landskylden for forgangne Aar 1631, som i Præstens levende Live var tjent, saa Enken skulde oppebære Fiskelandskyld udi 2 Aar efter Mandens Død.

Efterdi Landskylden ydes paa ulige Tider (thi Smørlandskyld gives S. Olai Tid, og Kornlandsskyld med Huder og Skind til Martini og Jul), Præsterne og paa adskillige Tider afgaar ved Døden, derover entstaar sig Trætte og Irring mellem Enken og den, der er kaldet til Gjældet igjen, som tit og ofte maa tøve 2 Aar, førend han faar Indkomsten. Thi dersom Præsten dør om Januarii Tid, saa vil en Part regne baade Smør og Korn at være fortjent og ikke derfor at høre til annum gratiæ, og regne sig saa til Aarsdagen igjen S. Laurentii, og da paany ville tage Ep. Stav. p. 14. 15. 16.

baade Smør og Korn til deres annum gratiæ, saa maa den anden tøve til andet Aar igjen, og det er meget haardt.

Men den Maade, som bruges her i Stavanger Len, synes bedre og billigere at være, at dersom en Sognepræst afgaar ved S. Olai Tid eller noget derefter, da regnes Landskylden af Smør pro merito; og nyder Enken det efterfølgende Aars Smør ex gratia, men Kornlandskylden, som tilfalder i det samme Aar, han døde paa, ogsaa ex gratia.

Ligesaa holdes med Kornlandskylden, om han dør ved Michaeli Tider og derefter. Men dør han efter Jul, naar al præstelig Rente skal være betalt, da nyder han (1) det hele efterfølgende Aars Landskyld, baade Smør og Korn, ex gratia.

Belangende Kornsæden, da, efterdi der saaes ikke her i Stavanger at regne paa uden eet Slags Korn, som er Blandkorn eller Havre, da holdes der saa, at dersom en Sognepræst henkaldes imellem Jul og Pintsetid, da høster Enken ikkun derefter. Men dersom han dør ud paa Sommeren eller i Høsten, da saar hun Præstegaarden den efterfølgende Vaar, uden Efterkommeren det anderledes med hende kan have i Minde.

p F. p. 6 etc.

Ad primum articulum.

Med den hele Rughøst beholder hun alt, hvis der findes i Rugmarken af Præstegaardstillæg, være sig Byg, Havre, Eng eller andet. Og med den halve Bygsæd, Halvparten af alt det, som findes i Bygmarken, er der særdeles Enghaver, Løkker, Humlehaver, Abildhaver, saavelsom Midsommerstiende; item alt Offer, fra den Dag Præsten døde indtil samme Aarsdag igjen, skiftes lige imellem dem. Almissekorn følger Tienden; men Landgildekorn falder ikke førend til S. Mortensdag. At holde Præsten til Kost indtil et andet Aar, han tager Renten, synes at være til Voldermisse, og det af den følgende Artikel, hvor intet tales om Kosten.

Ad secundum Articulum.

Saa maa hun beholde det Aars Tiende (in latina Ordin. præsentis anni decimas), forstaa: Halvparten som en fortjent Løn, og den anden halve Part pro anno gratiæ. Og holde saa Sognepræsten til Kost indtil Voldermisse.

NB. Hvorudi Præsten tager halvt, bør han at staa halv Omkostning med Enken.

Om hvilket forskrevne er udgivet Domme i Odense:

I. Anno 1613, 12. Januarii[1]) imellem H. Jens Michelsens Enke og H. Hans Jacobsen, som blev Præst i hans Sted i Nykjøbing, og for[ne] H. Hans, som var Præst tilforn i Kippinge, og H. Isaach, som kom i hans Sted, at efterdi Ordinansen gjør Skilsmisse imellem Landspræsterne og Kjøbstedpræster deres Enker, at efter Ordinansen skal s. H. Jenses Hustrus Naadsensaar regnes fra som s. H. Jens døde, til samme næstkommende Aarsdag, og efterdi s. H. Jens havde selv oppebaaret dette forgangne Aars Tiende i de Dage, som han døde, da hans Hustru og Arvinger den at beholde med Almissekornet, som følger med Tienden. Herefter skal Karine s. H. Jenses Naadsensaar udi saa Maade aflægges, at hun først skal have Halvparten af hvis Landgilde som ligger til Prædikestolen, og efter Recessen skulde ydes nu næstforgangne S. Mortensdag Anno 1612, og H. Hans den anden halve Part. Siden skal hun have Halvparten af tilkommende Aars Tiende, Almissekorn, Præstepenge, højtideligt Offer og andre Offere med Brude, Børn og Kvinder fra den 17. September 1612, som Hr. Jens skal være død paa, og indtil den 17. September 1613, eftersom Ordinansen formelder, at Præsterne udi Kjøbstederne deres Enker skal en Sinde efter Mandens Død oppe-

[1]) Denne »Consistorii Dom« er afsagt af Hans Knudsen, Biskop over Fyns Stift, Jacob Jacobsen, Læsemester, Povl Andersen, Sognepræst til Vor Frue Sogn, Hans Nielsen, Sognepræst til S. Hans Sogn, og Lauritz Sommer, Sognepræst til Graabrødre Sogn i Odense.

bære den halve præstelig Rente. Og skulle de begge imidlertid holde Kapellanen med Kost og Løn. Hvad H. Hans Jacobsen og H. Isaach er anlangendes, at efterdi H. Hans blev ikke kaldet til Nykjøbing førend Dominica XXIII Trinitatis, som er efter S. Mortens Dag, og H. Isaach blev kaldet til Kippinge Dominica IV Adventus, da skal for^{ne} H. Hans Jacobsen beholde den hele Rugsæd, som allerede saaet er, saa og den halve tilkommende Bygsæd, med halve tilkommende Tiende, Almissekorn, Landgilde, Offer og andet uvist, som kan falde indtil den 15. Novbr. 1613. Hvis Kosten er anlangendes, som H. Isaach efter Ordinansen bekommer af H. Hans Jacobsen, lovede H. Hans selv at ville forlige sig om med H. Isaach.

II. 1628 [1]). Imellem H. Jacob Povelsens (Sognepræst i Væggerløse paa Falster), som døde Enkemand, hans tvende Døtre, den ene gift, den anden mandvoxen, og s. H. Jacobs Efterkommer, som formente, dem ikke at tilkomme Naadsensaar, efterdi Enken med hendes smaa Børn det ikkun skal have; eller om de det og skal have, da kunde de ikke bekomme Vintermarken, efterdi der var intet saaet derudi. Dertil svarede det ganske Synodus, at naar nogen Sognepræst ved Døden afgaar og efterlader sig Børn og ingen Hustru, da nyde Børnene Naadsensaar uden al Modsigelse, ligesom deres Moder havde nydt, om hun havde levet. Dernæst naar Rughøsten hører til Naadsensaar, da beholder Enken eller Børnene alt hvis i Rugmarken er saaet eller saaes kan, være sig Vaarkorn eller andet, med Engen og alt, hvis i Rugmarken findes, af Præstegaardens Tilliggelse. Ligesaa holdes det ogsaa med Bygmarken. Herforuden tager og Enken eller Børnene efter Sognepræstens Død den halve Part af alt det Offer,

---

[1]) Onsdagen efter Quasimodogeniti. Dommen afsagdes »paa almindelig Provstemode, som da holdtes udi Odense Consistorio,« af Hans Michelsen, Biskop i Fyns Stift, Jacob Jacobsen, Læsemester, Provst i Odense Herred, Henrik Michelsen, Sognepræst til S. Hans Kirke, og Jacob Sperling, Sognepræst til S. Knuds Kirke i Odense.

der falder fra Præstens Død, indtil samme Aarsdag kommer igjen.

III. Sognepræsternes Bekjendelse i Odense om Naadsensaar i Kjøbstederne 1591 [1]). At Naadsensaar er regnet fra den Dag den salige Mand døde, som var Sognepræst til Sognet og til Aarsdag derefter, at hvis visse Rente imidlertid hører til Embedet, eller hvis uvisse, som kan falde, som er Korntiende, Kvægtiende, Aarspenge, Højtidsoffer, Hædersoffer med Brudefolk, Barselkvinder og med Børns Offer [2]) skiftes udi to lige Dele, den ene tager den efterladte Præsteenke udi Naadsensaar, den anden Part tager den døde Præsts Successor, eller [den] som i hans Sted er kommen Sognepræst: saa at fornævnte Rente, visse og uvisse, kommer hver af dem Halvparten til uden Gjensigelse; men hvis Sjælegave, Foræring for Lig at begrave, eller anden Skjænk, som Sognepræsten med foræres, nyder han kvit og fri for sin Umage og Tjeneste. Og efterdi de oppebære lige udi Renten og Fordelen, da holde de lige ens Kapellanen og lønner ham, om der er Kapellan i Sognet, som bør at holdes af Sognepræsten og ikke haver sin visse Rente i andre Maader. Saavldt der findes Korn, Sæd og Eng til Præstegaarden, dermed handles efter Ordinansen, som lyder om Vintersæden og Sommersæden til Landspræsters efterladte Hustruer. Men Præstegaarden beholder den dødes Efterleverske, til Aaret er ude, eller Borgmester og Raad forser hende med en bekvem Bolig, paa det Sognepræsten kan des snarere komme i Gaarden og bo mageligere, sine Folk til daglig Tjeneste.

Efter denne Bekjendelse forholdes der med Naadsensaar i Kjøbstederne over alt Fyns Stift.

---

[1]) Denne Bekjendelse aflagdes den 2den Maj 1591 af Jørgen Simonsen, Sognepræst til S. Albani Sogn i Odense, Hans Lang, Læsemester, Bertel Lang, Sognepræst til Vor Frue, og Hans Nielsen, Sognepræst til S. Hans Kirke i Odense, efter Opfordring af Biskop M. Jacob Madsen. »Bekjendelsen« gjælder nærmest Odense.

[2]) Det er: Offer ved Børns Daab.

Ep. R. p. 2. Om Høavlingen, om det skal regnes at tilfalde[1]) ligesom Bygsæden.

Ep. Alb. N. 18. Den afgangne Præsts Efterleverske tilbyder Successori (som har Hustru og Børn og selv holder Hus) Kosten efter Ordinansen in anno gratiæ, om hun ikke efter Dannemænds Sigelse maatte give ham en Genant til Husholdning, idet hun formener sig intet ydermere efter Ordinansens Indhold pligtig at være. Derom findes klarlig in Ordin. Norv. p. 41, ut etiam de anno gratiæ, ibid.

Ep. L. p. 26. 27. Ep. B. p. 2. art. 2. Alt dette og al anden Tvist, som saa kan indfalde udi Naadsensaar, var at forekomme, dersom det kunde forordnes efter den Norske Ordinans F. 40, at Naadsensaar skulde regnes fra Præstens Død til Aarsdagen igjen. Al den Rente, som faldt i det Aar, beholdt Enken alene og saa lønnede den tilkommende Præst efter for^ne Ordinanses Indhold.

Siden var alene at ordinere om Sæden, at Enken beholdt enten Vintersæden eller Bygsæden, samt dersom Præsten døde, efter Bygsæden var saaet, da saaede hun og nød alene Vintersæden. Men døde han efter Vintersæden var saaet, da saaede hun og nød Bygsæden. Hvor der ikke var Vintersæd, da nød hun Vaarrugsæden. Engen fulgte altid Bygsæden. Saa var alene det at excipere af Aaret fra Præstens Død til Aarsdagen. Om han døde imellem S. Laurentii Dag og S. Michaelis eller S. Olai, da nød hun det Aars Tiende alene, udi hvilket Præsten døde, og ikke udi det andet Aar, endog den kunde falde in anno gratiæ, efterdi hun dog havde faaet et Aars Tiende, enten at indtage efter Mandens Død, om han døde om S. Laurentii eller S. Olai Tid, eller og beholdt det, om han døde om Michaelis.

Kvægtienden fulgte Korntienden, alt andet gik efter den Norske Ordinans. Hvad den tilkommende Præst afgik udi Naadsensaar, fik da hans Efterleverske, Børn eller

[1]) Her synes at mangle et Ord.

Arvinger igjen udi lige Maade efter hans Død. Her udi Enkernes Naadsensaar behøves Forklaring.

Hvorledes holdes skal med Sognepræsternes og Kapellanernes Naadsensaar i Kjøbstederne, efterdi de have deres Indkomst meste Delen af Penge og Offer? Ep. Rip. p. 2.

Udi Kjøbstederne synes det billigt, at efterladte Enker beholde det hele Aars halve Indkomst, nemlig den deputerede Besoldning og Offer (dog uberegnet hvis hendes s. Husbonde udi sit Kald det sidste Aar fortjent haver, og hende billigen udaf den visse Besoldning og Offer kan tilfalde), og Sognepræsten den halve Del med alt det uvisse, at de begge sig des bedre kunde underholde, og Enken siden aarligen efter Ordinansen betænkes, om hun det ellers behøvendes vorder. Ep. Asl. p. 6. 7.

Naar nogen Sognepræst paa Landsbyen ved Døden afgaar, da først at haves udi god Agt, paa hvad Tid om Aaret han Kaldet tiltraadte og Indkomsten som en Sognepræst haver begyndt at annamme, at man deraf kan ermærke, hvorvidt af Indkomsten ex debito, nemlig det han fortjent haver, hans efterladte Hustru eller Børn tilkommer, enten det sig et halvt Fjerdingsaar mere eller mindre kan bedrage, beregnet fra den Tid (det sidste Aar, udi hvilket han ved Døden afgaar, at regne ligesom det var det første, han til Kaldet blev voceret) han Kaldet annammede, og til den Tid han ved Døden blev hedenkaldet, saa dem derefter ligesaa megen Andel udi det visse Landskyld, Tiende og Offer, Halvdelen, Fjerdeparten etc., tildeputeres, dog ikke i det uvisse, efterdi han det udi sit levende Liv oppebaaret og annammet haver. Dernæst fra den Dag, at nogen Præstemand dør, og til Aarsdagen igjen er det (ɔ: der) bevilget annus gratiæ, udi hvilket hans Hustru al vis og uvis Rente og Indkomst efter Ordinansen bekommer; dog med Sæden saaledes at forholdes, at ligesaa meget som Enken ex debito, enten den halve, fjerde Part eller mindre, udi den visse Indkomst, som før er meldt, tilkommer, at hun ligesaa meget eodem jure udi det samme Aars Sæd er

tilberettiget; det øvrige af Sæden regnes ad gratiam. Og skal hende indrømmes udi efterfølgende Aars Sæd saameget, at hun bekommer et fuldt Aars Sæd efter hendes Husbondes Død med det, hun udi det forledne Aar, hendes Husbond ved Døden afgik, ad gratiam bekommet haver, og den forordnede Sognepræst at nyde det øvrige; og ellers begge videre sig efter Ordinansen at have at rette; dog saa, at hvis den afdøde Sognepræst med stort Arbejde og Bekostning udi Braadden hensaaet haver, hans efterladte Hustru og Børn alene hjemfalde.

Ep. Vib. p. 4. 5.

Om Naadsensaar efter Kanniker.

I Viborg Kapitel findes som følger: Anno Domini 1554 ipso die Luciæ virginis obiit Hermannus Schel etc., post cuius obitum in Capitulo Viburgensi annus gratiæ primum est admissus, idque non sine gravi edicto Serenissimi Regis Christierni, eius nominis III. Itaque omnes reditus sequentis anni in Canonia illorum, nempe frumenta, sues, oves, agni, anseres, gallinæ et pecuniæ titulo Hospitalitatis collectæ, videlicet Gjæsteri, ex æquo in duas partes dividebantur, quorum altera pars hæredibus, altera vero Universitati Hafniensi cessit: de fructibus agrorum nihil accepit Universitas; de pecunia locatoria tantundem. Cætera ex æquo distributa sunt. Atque sic annus gratiæ a festo Joh. Baptistæ 1555 usque ad diem festum anni 1556 duravit.

Anno 1558 obtinuit consensus in Capitulo nostro, ut si prælatorum aliquis vel Canonicorum obierit inter festum Martini et Johannis B., tunc incipiat annus gratiæ mox a festo Johannis et durabit usque ad festum idem proxime sequentis anni. Si autem obierit inter festum Johannis et Martini, tunc hæredes retineant integros reditus, et annus gratiæ suspendatur usque ad festum Johannis proxime sequentis anni, qui tunc incipiet et durabit, donec ex æquo omnes reditus illius anni una cum minutis distribuantur inter hæredes et Universitatem. In summa: quando moritur

Prælatus vel Canonicus aliquis, annus gratiæ semper incipiet a festo Johannis Baptistæ sequenti proxime, etiamsi contigerit ipsum obire ipsis vigiliis seu feriis præcidaneis Joh. Bapt. Hæc autem omnia de corpore præbendæ solummodo dicta sunt.

Dog annus gratiæ nu hos os regnes fra die obitus Prælati vel Canonici til diem anniversarium.

Anlangendes Naadsensaar in Capit. Ripensi, da haver det hertildags været holdet efter underskrevne Doms Slutning, som er udgivet i Kapitlet 10 August 1592 imellem M. Frants Bergens Arvinger og M. Peder Hegelund: Da efter saadan deres Beretning, Tiltale og Gjensvar, have vi saa kjendt derpaa for Rette: først om Naadsensaar, at efterdi M. Frants er død nogen Tid for S. Mortensdag, som er for den rette Landgildetid efter Recessen, og efter saadanne Bevisninger af adskillige Kapitler om deres Statuter og samdrægtige Skik, Brug og Sædvane: vide vi ikke rettere, end Naadsensaar bør at regnes udi den visse Rente og Oppebørsel, Korn og Smør, som er falden fra den Dag, M. Frants døde, og til anniversarium diem eller næste Aarsdag derefter, og samme visse Rente efter Højskolens Fundats at komme Universitetet og M. Frantses Arvinger til at opbære, som er det Landgildekorn, som da straks ydedes til Martini Dags det Aar 1591, sammeledes udi det Smør, som nu ydedes til næste fremfarne S. Hans Dag Midsommer 1592, og siden derefter Sognepræsten til Domkirken at komme til Opbørsel efter Kong. Maj.s Brev og efter Kapitlets Statuter nu til denne førstkommendes Martini Dag 1592. Ep. R. p. 2.

Belangendes Canonicorum Naadsensaar, da haver den sin terminum a quo et in quem, som er S. Mortens Dag, saa de, som dø før Martini, nyder det Aars Indkomme pro anno gratiæ: de andre, som afgaar end straks postridie Martini, nyder efterfølgende Aars Indkomme pro anno gratiæ, hvorom ingen videre Disputation indfalder, ut etiam in fund. Academiæ Hafn. habetur. Ep. Alb. n. 16.

F.p.N.p.10.11-12.

Ingen annus gratiæ i Trondhjem.

Hvad Kannikernes Naadsensaar belanger, findes ingen Statuter udi Trondhjems Kapitel, uden hvis Hans Maj. vil deres Arvinger, som ad gratiam er med noget beneficio forlenet, naadigst efterlader, som sker udi andre Kapitler.

Canonici, som ikke gjøre nogen Tjeneste her til Kapitlet, men bor i Byen, at dennem maatte en mulig aarlig Penge paalægges, efter deres Præbendes Indtægt, og det til fattige Skolebørn, som kunde være Choraler, juxta Ordin. p. 72, ligesom udi Roskilde og andre Steder sker.

Efterdi Prædikanterne her i Trondhjem aldeles ingen Løn eller Rente haver af Borgerskabet, uden de 3 Festers Offer, men dem er af Kong. Maj. naadigst pro labore aflagt Præbender her i Kapitlet og hver dem et Sogn uden Byen, ere de underdanigst begjærendes, at deres fattige Hustruer og Børn efter deres Død maatte nyde det Naadsensaar, som andre Landsbypræsters Enker, ut in Ord. p. 40. Thi ellers bliver deres Naadsensaar ganske klent. Dennem forsørges ej heller deres Boliger efter Ordinansen p. 41, men de maa af deres Indkomst dennem selv holde og opbygge (hvilket Kong. Maj. christelig betænker udi den Danske Ordinans F. 91), og deres Enker og faderløse Børn deraf intet tilkommer, naar de afdø.

F.p.Stav.p.17.18.

Naadsensaar i Stavanger.

Hvad sig Canonicorum Naadsensaar belanger, da holdes her i Stavangers Kapitel ligesom med Sognepræsternes Naadsensaar her i Lenet, som[1]) er dog meget ringe. En Part Præbender ere paa 8, 10, 20, 30, og det bedste paa 50 Dlr. etc.

Dette vilde jeg dog derhos korteligen melde om Canonicorum anno gratiæ (om det ikke videre kunde føres), at efterdi der paa nogle Steder, om mig ret mindes, i Danmark, da have de en vis Tid i Kapitlet, enten Martini

[1]) D. e. Kannikernes Naadsensaar.

eller Philippi: saalangt som Manden dør før den Tid, saalænge varer Enkens Naadsensaar. Nu kan det hænde sig, at en dør 6 eller 10 Uger enten før Martini eller Philippi, saa haver Enken ikke mere end det, som kan for den korte Tid tilfalde; en anden kan dø 8 Dage efter Martini eller Philippi, og haver saa Enken et ganske Aar. Det er ulige og ingen god eller billig proportio. Synes derfor ex æquo et bono billigere, det man begyndte at regne fra den Dag en døde til Aarsdagen igjen, og al Indkomsten at deles i 2 lige Dele, den ene til Enken, den anden til Efterkommeren. Dette er udentvivl saa agtet i Riber Reces Art. 22.

Om Professorernes Naadsensaar i Odense. Ep. F. p 13.

At den halve Indkomst maatte tilfalde dem, fra den Dag Manden dør indtil samme Aarsdag. Landgildesmør at regne fra S. Hansdag, Kornet og Smaaredsel fra S. Mortensdag, og Tienden fra Bartholomæi Dag.

Med Skolemester og Conrectore at forholdes, som hidindtil brugeligt har været, at de bekomme saavidt af Lønnen, som de have tjent, Aaret at regne fra Paaske til Paaske, efterdi de ere coelibes.

At betænke, om nogen af disse Professoribus dør uden Hustru og Livsarvinger, hvem Naadsensaar da skal tilfalde.

Om [udlevede Præster og] Præsteenker at forsørge. Ad Fol. 73. f. 1. Ep. Isl. Memb 2. Art. 1.

Fattige, syge og udlevede Præster ere ikke forsynede paa Landet. Ellers efter velb. Povel Stigsens Befaling og s. Her Gisle Jonsens, Superintendentes, Samtykke er en Tidlang holdet, at de skulle holdes af de bedste beneficiis. Det kan nu ikke ske for de fattige Præsters Antals Skyld, og Landet i sig selv er forarmet. Derfor staar det alene til Gud og Kongen. Klosterne paa Landet haver Gejstligheden i lang Tid føje Gavn af; de verdslige bruge den (!) til visse Rente.

Ep. Isl. Memb. 2. Art. 12. Om det er Hans Maj.s Villie, at fattige Præsteenker skal besværges med Skat eller Tynge, naar de sig ærligen og gudfrygteligen forholder og bruger ingen anden Handel, efterdi de have sig ikke enten Bolig eller de allerringeste Privilegia at forvente, naar dette annus gratiæ er ude.

Ep. L. p. 17. »Men naar Aaret er ude, da skal hun vige af Præstegaarden«. Det synes noget tungt for fattige Præsteenker, hvor Præsten skal selv bygge Præstegaarden. Hvor tit og ofte findes, at Præsterne enten vedtage bygfældige Gaarde eller og ved Ulykke og Ildebrand foraarsages og tilnødes Gaardene igjen at opbygge, saa de maa sætte al deres og deres Hustrues Formue paa Bygningen; og tit og ofte hænder, naar de da have bygget, hendør [de] og efterlader deres Hustru og Børn derover udi Gjæld og Besværlighed, og de da maa rømme fra al deres Bekostning. Derimod og vel findes en Part Præster, som forsidder deres Præstegaarde, slet intet hævder paa dennem; men alene samler Penge og Formue til deres Arvinger, saa den efterkommende Præst derover straks formedelst fornøden Bygning kommer i saa stor Besværing og Gjæld, saa han sine Dage eller aldrig sin Livstid kan den forvinde. Synes derfor fornøden, at naar nogen Præst hendør, at der da tages Granskning paa, hvorledes Gaarden er hævdet, og hvad han havde bygget paa den. Og da at pondereres, hvad Formue han havde efterladt, og hvad Arvinger han havde, og om de burde at forhjælpe den tilkommendes Præst til Gaardens Brøstfældighed, efter des Lejlighed, som den afdøde Præst havde bygget og brugt den og efterladt Formue til.

Ep. B. p. 8. Art 11. Om Successor skal betale Antecessoris Hustru, Børn og Arvinger de Huse, som ere byggede flere, end Bønderne holder vedlige efter Ordinansen? Thi skal Successor det gjøre, da geraader han derover tit og ofte i største Fattigdom. Skulde og Antecessoris Arvinger det miste, vilde de og komme i Elendighed derover.

Kong. Maj. tilbyder Anno 1629, 11 Febr., at hvor Kaldene er [saa] ringe, at de ikke kunne komme Enken meget tilhjelp, der skulde en Designation i Kancelliet indskikkes, at der kunde tænkes paa Middel, hvorved de kunde blive forsørgede[1]). Hvoraf en stor Part Enker staar flux paa saadan Hans Maj.s naadigste Affection og er af den efterkommendes Sognepræst begjærendes derfor, at de kunde nyde noget til Ophold af ham, som og en Part godvilligen saadant bevilger, en Part staar hart paa Ordinansen, og intet ville give, men tilholder sig det, at Enkerne skal endelig vige, naar Naadsensaar er ude; kan og ingen tvinges dertil imod sin Villie, efterdi derom er ingen Forordning gjort. Hvorfor, dersom efter Hans Maj.s gudfrygtige Affection, saadanne fattige Enker at forsørge, som ikke bleve gifte igjen udi Kaldene, kunde gjøres en general Ordinans, at de kunde noget aarlig af den præstelige Indkomme nyde efter Kaldenes Lejlighed, og om Hans Maj. vilde naadigst forhjælpe noget paa de ringe Kald: men dersom saadant kunde ske, da synes det udi saa Maade (om det er behageligt) at [kunne] ordineres, at dersom Præsten havde vel forstaaet det Embede og Herrens Menighed, hans efterladendes Hustru og levet skikkelig, og de havde hævdet Præstegaarden og holdt Bygningen vedlige, at Enken da kunde nyde sin Værelse udi de Huse, hun selv havde været med at bekoste, hævde eller forbedre. 2. at hun og kunde nyde en Portion af Gaardens Ejendom at bruge. Item en Portion af præstelig Indkomme vist og uvist efter hendes Vilkaar og Kaldenes Lejlighed, enten Tiendedel, Ottendeeller Sjettedel, efter [som] hendes Formue var til, og hun havde Børn eller ikke, som Kaldet kunde taale. Hvilket Provsten med tvende Præstemænd skulle fordrage dem, og, efter den Norske Ordinanses Indhold, kunde de ikke derom fordrage Præsten og Enken, da stilledes det ind for Bispen og Landemode. Ep. L. p. 17.

[1]) Et lignende Brev af 9. Aug. 1629 for Ribe Stift findes meddelt som Tillæg.

Dermed skulle og alle andre Contracter og Løfter casseres, som en Part daarligen og ubetænkt gjøre og indgaa, og en Part Præster sig til stor Skade og Fordærvelse tilforpligter og siden fortryder. Ville Præsteenkerne udflytte af Kaldene til Kjøbstederne, at der sig nedsætte, da maa de bruge borgerlig Næring og skal være skattefri efter Kong. Fundats givet de gejstlige[1]) saa og Hans Maj.s Brev 1574[2]).

Ep. Stav. p. 16. Ep. Asl. p. 8. Det var at ønske af Gud og den høje Øvrighed, at de fattige Præsteenker maatte naadigst bevilges en af Præstebolens Gaarde, enten fri for Landsskyld eller og i det ringeste at give Landskyld. Thi ellers er ingen elendigere Enke end de ere, idet de maa tit udskydes med deres fattige Børn, og saa geraade i stor Fattigdom, ja en Part, som unge ere, komme hen i anden Vildfarelse.

De fattige Præsteenker i Kjøbstederne maatte og af Borgmester og Raad hjælpes, som der loves i den danske Ordinans. F. 80.

Ep. Siel. *Ellers at agtes, at de, som ere ganske uforsagede[3]) og aldeles ubehindrede, præfereres, aldenstund saadanne med Skikkelighed ere at bekomme etiam sub iuramento religioso etc. Dennem saaledes at annammes og fremstilles af Provsterne, som skulle ogsaa have i Agt, om deres Attestationer ere viste Superintendenterne efter Forordningen etc. Item at sligt sker uden al Simoni, saavidt forfares kan. Og at naar andre ellers skal admitteres af nogen Fornødenhed til Guds Navns Ære, de da give Pension til Enkerne og deres faderløse Børn, det yderste Kaldet kan taale, som nogle Nabopræster med Provsten og Kirke-

---

[1]) Herved menes Universitetsfundatsen af 1539, hvor Bestemmelsen findes (se min Univ. Hist. I, 51).

[2]) Brevet findes meddelt nedenfor som Tillæg.

*) Dette Stykke er den eneste Bemærkning, der findes af Biskoppen i Sjælands Stift, (Dr. H. P. Resen).

[3]) Herved menes aabenbart Kandidater, der ikke vare bundne ved noget Ægteskabsløfte.

værgerne kunde agte ret at være. Thi dersom sligt ikke anses, vilde der blive mange absurda udaf i Længden, besynderlig naar de unge maa saa letfærdigen og en Del løsagtigen begive sig aabenbarlig eller hemmelig[1]), førend de med Forældres og andres Raad have nogen redelig Aarsag dertil, hvoraf mange Personer i Skoler og Akademier til Guds Fortørnelse kunde forkrænkes og hindres, og unge Kvindfolk blive for dristige, dem endogsaa at tillokke og bedrage, som man allerede har for mange Exempler paa.

At Enkerne dog naadigst betænkes med en Tiende, Kirkens eller Kongens, til Fæste, og at det maatte ske uden Stedsmaal. Ep. Vib. p. 4.

Præster Aar og Dag ikke at giftes efter deres forrige Hustruers Død. Ep. Asl. p. 3.

Præsterne at tilholdes ærligen Aar og Dag efter deres Hustruers Død enligen sig at forholde og det under deres Kalds Fortabelse.

Om Hospitaler.

Ad Fol. 74. f. 2. Ep. N. p. 12.

Hospitalers Regnskab at maa høres hvert Aar til Philippi Jacobi; dermed forhales imod Ordinansen i 3, 4 eller flere Aar, hvorudover de geraader udi stor Gjæld.

Det samme at maatte ske med S. Jørgens Huse.

I Stavanger er et fattigt Hospital, hvortil ikke er saa megen aarlig Tillæg og Indkomst, at Hospitalets Lemmer deraf kunde fødes, med mindre godt Folk her i Byen og paa Landsbyen deres Almisse aarligen dertil forærede, som i den gode Tid, der de vare ved god Formue, haver været god, men nu, siden Fiskeriet ganske slaar fejl, og den dyre Tid trænger dem selv, da er det tungt for de fattige. Gud regjere den høje Øvrighed, at til dette ringe Hospital nogen af Kong. Maj.s Tiender maatte tillægges. Ep. Stav. p. 2.

[1]) Her synes at mangle: i Ægteskabsforpligtelse.

Ad Fol. 76. f. 1. Ep. L. p. 29. 30.

Om Superintendenterne og Provster.

Provstens Speciedaler.

»Naar Provsterne af nogen Nødtørftighed besøge nogen Kirke, da skal Kirken give dennem 1 Mrk. og tage dem fri af Herberge«.

Norske Ordinans F. 27 giver Provsten 1 Speciedaler, hvilket og holdes adskillige Steder, at Provsten faar 1 Dlr. in Specie, hvor han besøger nogen Kirke, dermed skal han selv staa sin egen Fortæring og Bekostning, og det er al den Indkomme og Frihed, Provsterne har af deres Præpositur og for deres store Umage, Besværinger og iblandt Omkostninger, uden det at dennem af gammel Frihed og Kong. Mandat til Stiftslensmanden udi Skaane [9. Juli] Anno 1570 følger Alterhavre og Fo[de]rmarsk[-Gjæsteri].

Ep. Isl. m. 1. Art. 2. Holdes ikke efter gammel Sædvane, at Præpositus nyder de bedste beneficiis i Herredet.

Ad Fol. 78. f. 2. [Ep. L. p. 30].

Biskoppernes fri Tæring.

»Men at de skulle tjene hver Mand forgjæves med saadan deres Befaling« etc.

In lat. Ordin. F. 47: Victum Superattendens cum suo comitatu et quatuor equis accipere debet a parochiis ruralibus et in civitatibus, ab Ecclesiarum parochialium tutoribus sive provisoribus, quando est in Itinere, ut visitet ecclesias semel in anno, aut quando alias propter necessarias causas vocatur ab aliqua Ecclesia, aut alioqui necessitas postulat eo abire.

Om ikke Kirkerne herudi med Sognepræsten maa paa Landsbygden som udi Kjøbstederne bekoste Bispens Visitats; hvor Stifterne ere vidtløftige, som baade i Sjæland, Skaane, Fyn og Ribe, at Bisperne skal være nogle Maaneder fra Huset, gaar der megen Fortæring paa Rejsen med 2 Vogne og 4 Heste. Er umuligt aarligen at kunne komme til alle Kirker, eftersom Kirkerne ere fast dobbelt saa mange, som Dagene ere i Aaret, og han dog ofte maa være hjemme

ved Haanden, baade at ordinere jevnlig Personer til Kaldene, saa ogsaa udi andre Bestillinger efter Kong. Mandater, som jevnlig kan komme hannem tilhænde; da paa det Kirkeværgerne eller Præsterne ej skulle skrive hans Tæring for højt op, Kirkerne til Besværing, at da Bispen kunde holde sig selv med Folk og Heste og gives ham 2 Spdlr. af hver Kirke, dog ikke tiere end han visiterer, og ikke heller af flere Kirker, end han visiterer og derhen fordres ellers for nogen nødig Sags Skyld.

Landbogen foragtes. Ad Fol. 80. f. 2. Ep. L. p. 30.

Landbogen, forfattet efter Kong. Mandat 1569[1]), vil en Part osores Ministerii gjøre tvivlagtig.

Provstens Visitats foragtes. Ad Fol. 83. f. 2. Ep. L. p. 31.

Findes mange Steder stor Modvillighed hos Almuen, at de ikke møder udi Kirkerne udi Provstens Visitats, endog Pastores om Søndagen tilforn af Prædikestolen giver tilkjende, til hvad Tid Provsten er forventendes, lyser Tjenesten og formaner Almuen at møde med deres Ungdom. Tager dog en Part sig andre Bestillinger for, enten med Værtskab eller Drik eller andre Ærender til Kjøbstederne eller andre Bestillinger, og ikke ville præsentere udi Kirkerne, saa undertiden neppe kommer 8 eller 10 Folk tilsammen udi store Sogne, saa Provsten maa forrejse derfra, sit Embede ubestilt. Undertiden forholder de Ungdommen, skikker dem udi andre Bestillinger, saa neppelig kommer 10 eller 15 tilstede, og det af de yngste. De, som og engang haver været annammet til Sacramentet, holder sig for gode til at lade sig overhøre af Provsten.

Findes og de iblandt Almuen, om noget foregives om nogens Uskikkelighed, om Tvist og Uenighed mellem Sognepræsten og Sognefolkene, og Provsten da taler der noget om og laster saadan Uskikkelighed, da tør de give Provsten

[1]) Jvfr. Reg. dipl. Dan. II, Nr. 2576.

onde og mange trodsige og foragtelige Ord, og ham ganske foragter, saa han kan intet i saa Maade forrette, som Embedet udkræver. At til saadan Uskikkelighed og Modvillighed kunde føres nogen Raad og Middel.

Ep. L. p. 32.

Kirkens Regnskaber at høres af Provsten.

»Naar Kirkens Regnskab er gjort«. Hertil haver Provsten intet halt med Kirkeregnskabet at bestille, men alene Lensmanden med sin Foged eller Skriver (sjelden nogen Tid selv) ladet forhøre Kirkens Regnskaber, og derfor optages aarligen af hver Kirke 1 Spdlr., somme Steder mere. Skal nu Provsterne besværges med Herredskirkernes Regnskaber at forhøre og underskrive og derfor opholdes adskillige Steder undertiden i Kjøbstederne paa sin egen Omkostning, og dog ellers intet haver for sin Præpositur, uden alene den Visitatsdaler, den en Part dog svært nok fortjener udi lang Rejse og ond Vej, at de dog og maatte noget betænkes af Kirkerne for sin Umage og Omkostning, idetmindste 2 Mrk.

Ad Fol. 84 f. 1. Ep. F. p. 2.

Provstens Umage og at betænkes, hvor der er Jus patronatus.

Efterdi Provsterne skulle og besøge de Kirker, som ere sub Jure patronatus, da synes billigt, at deres Arbejde sammesteds bliver betalt efter Ordinansen.

Ep. Alb. n. 20

Provstemode i Aalborg at holdes.

At Provstemodet, som hertil er holdt udi Hjøring Philippi Jacobi og Ægidii Dag, maatte forandres quoad locum og tempora og holdes udi Aalborg Onsdagen udi Pintseugen og S. Michaelis eller S. Galli Dag, der som Kong. Maj.s ordinarie Stiftslensmand er tilstede og residerendes, som de fattige Provster udi Thy og Mors i Synderlighed derom supplicando hos velbemeldte Kong. Maj.s Lensmand, velb. Otte Scheel, haver anholdt.

Præster og Degne forurettes.

Ad Fol. 84. f. 1
Ep. L. p. 33.

Mod de gejstliges confirmerede Friheder, baade af Konge efter Konge saa og Ordinansen F. 67, forurettes Præster og Degne.

1. At udi Kjøbstederne og Birket understaar sig Øvrigheden Præsterne personlig, deres Tyende eller Gods at arrestere, formenendes sig dertil Tilstand at have af deres Privilegier, saa og Birkerettens 13de og 14de Cap., hvor der tales om Ufrimand er Birkemand skyldig etc., og vil den Frihed alene hentyde til adelig Frihed, som der dog ikke benævnes. Men det mere henser til priviligerede Personer, hvilke, saavidt deres Privilegier tilstrækker, jo ere fri og ikke ufri. Saa er dog den gejstlige Stand ikke i saa Maade ufri, at de eller deres Gods kan saa arresteres, men fri derfor efter gamle Privilegier og Ordinansen. Og Præster og Degne bør først at tiltales for Herredsprovsten efter Ribers 17de Art.

2. Forurettes den gejstlige Stand, Præster og Degne, imod saadanne gamle confirmerede Privilegier, at naar nogen vil anfange Trætte imod nogen Præstemand, da tiltaler de hannem ikke for Herredsprovsten efter Ordinansen, og saaledes deres Dele anfanger, men først lader ham kalde til Tinge, og der føres Vidnesbyrd; siden stevner de ham for Provsten, Bispen eller Landemode, hvorover mangen enfoldig Præstemand bliver forsnellet, som formener sig intet at have at svare til Tinge, førend han er for sin Herredsprovst tiltalt, og bliver saa ved saadant Vidnesbyrd, som intet bliver til svaret, ikke heller bliver tilbørlig examineret, underfundelig og imod Privilegier forsnellet, hvilket er imod saadanne gejstlige confirmerede Privilegier: Clerici coram judice ecclesiastico pro quacunque causa citentur et ibidem legitime convincantur. Hvorfor var at ønske, at saadant kunde rettes, og fornødent var, at der kunde gjøres en gejstlig Ordinans om saadan gejstlig Rettergang efter saadanne gamle Privilegier og Kirkeordinansen, at Præster og

Ep. L. p. 33. 4
Ep. Alb. n. 1.

Degne maatte saavel nyde deres Privilegier som andre gejstlige Ordener og andre Stater.

P. B. p. 8 & 9. Art. 12.

Om en Provst maa dømme i verdslige Sager.

Naar noget forfalder paa det gejstlige Consistorio, som er verdsligt, om Magistratus politicus ikke bør først at gjøre Beskeden derom, som

om Vinde (ɔ: Vidne) udi Ægteskabssager,

om Gjældssager,

om ubevislige ærerørige Ord, hvormed en gejstlig Person bliver angreben,

om Jordtrætter, hvilke Ordinansen formelder p. 39 B. at høre ind for Laugretten.

Ep. F. p. 3. Forbydes Provsterne at dømme i verdslige Sager. Men efterdi den 17. Riber Artikel formelder, at en Sognepræst skal først tiltales for Herredsprovsten, og Herredsprovsten skal være pligtig at hjælpe den, som tiltaler, saameget som ret er, da sker det, at somme Provster dømme i alle for dem indstevnede Sager, foregivendes at hjælpe Anklageren, saameget som ret er, bør at ske ved Dom (!), og at Provsterne derfor befales at have Forstand i Landsloven. Men efterdi dette synes at være imod Ordinansen paa dette Sted (p. 83), og at Riber Artikler intet derogere Ordinansen, thi Ordinansen bør alligevel at blive ved Magt, og dermed være uforkrænket i alle Maader: endogsaa formenes Bisperne at dømme i verdslige Sager, p. 78, hvilket ikke kunde holdes, dersom Provsterne skulde dømme i saadanne Sager, som tit vilde indstevnes for Bisperne for deres afsagte Domme: da begjæres underdanigst Kong. Maj.s naadigste Declaration paa samme 17. Riber Artikel.

Ep. B. p. 4. num. 5.

En Student, som forser sig, at straffes af verdslig Øvrighed.

Begjæres en Student, som forser sig i Bergens Stift, at maa straffes af verdslig Øvrighed, som ikke vilde befatte sig dermed absente Dn. Præside Regio, thi Bispen haver ikkun med Kirke- og Skoletjenere at bestille.

Gejstlige Sager først at komme for Provsten, Bispen og kongl. Lensmand, førend Fogder sig dermed befatte. Ep. Asl. p. 4 5.

At Hans Maj.s Fogder sig intet med Ministeris udi nogen gejstlig Sag befatter, førend Sagen Præposito er andragen og Superintendenten derom forstændiget, og han den Hans Maj.s Stiftslensmand (om Sagens Vigtighed det udfordrer efter Ordinansen F. 26) andraget haver, og de begge Stevning udi Sagen udstedendes vorder.

Deres Straf, som overfalder de gejstlige.

Efterdi de gejstlige baade udi deres Huse og paa andre Steder utilbørligen kunde overfaldes, og der ingen særdeles [Straf] nævnes, hvormed saadant dæmpes kan og forekommes, at deres Bøder og Straf, som sig udi slige utilbørlige Maader mod de Gejstlige anstiller, maa specificeres af Øvrigheden, og Dommerne kunde have sig desbedre derefter at rette.

De gejstlige Sager, som ere besværlige, naadeligen af Lensmanden, Bispen og Canonicis i Opslo at decideres.

Ligervis som det her udi Norge sædvanligt været haver, at naar gejstlige Sager med Præsterne udi de Len, hvor ikke Superintendenterne residerer, udi Hans Maj.s Befalingsmænds Nærværelse, hvilke den gejstlige Jurisdiction er anbefalet, af Provsten ere forhørte, og de ikke der for adskillige indfaldende Motiver kunde fuldendes, da ved den tiltalte Persons Øvrighed og Superintendentens Stevning ere til Kapitlet (naar ikke Superintendentens Visitats saasnart har været formodendes), hos hvilket Superintendenten bosidder, indfordrede, og udi Hans Maj.s Befalingsmands, som paa Stedet ogsaa residerer, samt Canonicorum Overværelse deciderede, at den samme Proces ogsaa af Hans Maj. naadigst maatte legitimeres og continueres, at baade de verdslige og gejstlige sig derefter kunde have at rette.

Ep. N. p. 1. Lensmanden og at besegle sine Domme.

Efterdi Lensmanden skal sidde Dom i gejstlige Sager, og han med Bispen skal sætte Præsterne tilrette, og, om Behov gjøres, dem fra deres Kald forvise: om han ikke bør Dommene med besegle, hvilke han med Bispen og Kapitlet afsiger, baade udi Ægteskabssager, saavelsom ogsaa Præsternes grove Forseelse, deres Kalds Fortabelse er anrørendes, eftersom der sker paa andre Steder, baade paa Kapitler og til Landemode. Tenetur enim judex latam sententiam sigillo suo confirmare.

Kapellanernes Skudsmaal af Bønderne ikke at gjælde imod Præsterne.

Hvad Uskikkelighed dermed følger, at Kapellaner og Klokkere tager deres Skudsmaal af Bønderne, giver Forfarenhed noksom tilkjende. Naar en Kapellan sig modvillig og trodsig anstiller imod sin Pastorem, forsømmelig i sit Kald, indlader sig med Sognefolkene udi Drik, og han da fornemmer, at han af sin Øvrighed skal tiltales, da søger han strax den Almue, med hvilken han tilforn sig saaledes har indlagt, og tager deres Øl- og Bænkebreve; ja drager om og laaner deres Signeter og siden digter sig Brevet, som han det vil have, til sit uskikkelige Levneds Benægtelse, og mener sig dermed at være fri, saa hverken Bispen eller Provsten maa straffe ham, men dette ulovlige Skudsmaal skal ham fordeidige (!), uanset ham dog overbevises baade Forsømmelse udi hans Kald og anden Modvillighed imod sin Husbonde; ja for saadanne Breve at bekomme, gjøre de aldrig deres Kald saa trolig med Straf og Paamindelse, som det sig bør, paa det de kunne have Bøndernes Gunst og nyde deres Signeter, naar de sig have forset, og derover foragte deres Øvrighed, under hvis Beskjærmelse de befales at være rolige p. 34; de ogsaa for saadant admittere Bøndernes Børn til Herrens Nadvere og ikke forvise dem, indtil de have lært deres Børne-

lærdom, paa det Forældrene skal ikke blive dem afgunstige og saaledes nægte dem deres Segl, naar Behov gjøres.

Gejstlige at være fri for Værgemaal.

Begjæres gejstlige Personer at maatte forskaanes for Værgemaal, uden Fornødenhed det udkrævede, naar ingen ret Værge verhaftig og lovfast var at finde.

Kirkens Bøger ilde medhandles.

En Del Præster handle meget ilde med Kirkens Bøger, synderlig hvor Biblia ere; skjøtter aldrig, hvorledes de leveres til Efterkommerne, ej heller beses, hvad Maade de annammes.

At Kjøbmændene maa for lidelig Fragt føre vore Vare derfra Landet, som maa af Bogførerne annammes, eftersom de kan koste her nedre, at vi kan faa nødtørftige Bøger derfor igjen. Ellers er det umuligt, at vi kan faa Bøger, eftersom vore Vare er der nedsat og afslagen.

Ægtefolk løber fra hinanden[1]).

Ægtefolk, en Part af Armod, andre af ond Forligelse, løber bort fra hverandre. Hvorledes de bedst kunde sættes tilrette.

Fogder vil have Fogedpenge af Præstebønder.

Herudi vil en Part Fogder gjøre Præsterne Indpas og ville have Fogedpenge af Præstebønderne af Stedsmaalet, Præsten bekommer, saa og af Sagefald, hvor Præsten selv haver Herligheden og tager Sagefald. Og det fordi at de efter Ordinansen og Kong. Mandater paa Lensmandens Vegne svarer for Præsterne og deres Bønder til Tinge, om Behov gjøres. Hvilket Præsterne formener, at saadanne Fogedpenge ikke tilhøre Fogderne for den Skyld, og at

[1]) Denne og de efterfølgende Artikler referere sig til de 26 Riberartikler, der ere trykte bagefter Ordinansen.

dennem ikke bør videre Fogedpenge, end dennem er af Kong. Maj. bevilget, fornemmelig af Kronens Tjenere, saa at, hvor Kong. Maj. faar Hovedsummen, men Stedsmaal eller Sagefald er Parterne naadigst efterladt og forundt, der bør heller ikke Fogden Fogedpenge. Thi han tjener Kongen og Kongens Lensmand og ikke Præsten, og idet han forsvarer Præsten eller hans Tjenere, det gjør han ikke som Præstens Tjener, at han af ham skal belønnes derfor, men som en Kong. Maj.s Tjener efter Kong. Befaling, som har annammet alle Præster og deres Tjenere udi sin Defension, og derfor befalet alle Lensmændene, enhver udi sit Len, at have dem udi Forsvar med Kong. Mandat. 1582. Hvorudi er og gaaet Dom til Landsting etc. Dog vil en Part ikke lade sig nøje dermed. Men hvor Forsvar og Herlighed ikke følger Sognepræsterne, og Kong. Maj. bekommer Sagefaldet, der kan og Fogden bekomme Fogedpenge.

Ep. B. p. 5. Art. 8. Naar Kirken og Præsten, eller Kongen og Præsten, eller og Nobilis aliquis, eller og Kapitlet have ligemeget i en Jord eller Gaard, om Præsten da ikke maa beholde sin Part af Bygselen eller Stedsmaal, ratione suæ sortis et proportionis? Item, naar Kapitlet har ikke saameget udi en Jord som en anden Medejer, om det ikke maa med Landskyld bygsles ret, og anden sin Parts Herlighed alene annamme, efterdi Kapitlet, som Godset tilkommer, naar Contribution sker, Skat deraf giver, og ikke den anden Medejer, som dog 3 og 1 (!) Bygsel deraf vil sig tilholde.

Ep. B. p. 7. Art. 9. Om Fogden, Præsten, eller Stiftsskriveren saadan Bygsel skal annamme.

Ad fol. 153. Art. 13. Ep. L. p. 37.

Skal tiendes af Kronens Slotte og Gaarde.

Hvor det forholdes, erfares.

Ad fol. 154. Art. 15. Ep. L. p. 37.

Om Degnebolig.

Hvorimod en Part Kannikefogder understaar sig, hvor Kanniker have jus patronatus til Kirkerne, at ville

have af Degnene Stedsmaal for Degneboligen; en Part Lensmænd ligesaa.

Residerendes Degne betynges med adskillige Ærender. Ep. Alb. Num. 5 Ep. V. p. 2.

Residerendes Degne paa Landsbyen, som ingen Degnebolig haver, men haver Sted paa Kronens eller Adelens Gods, besværges og buddes med Stævninger og andre Ærender at forrette, saa de ikke kan fuldgjøre deres Embede med Flid in Catechismo og ellers, som det sig burde.

Eftersom Sognedegnene ere udi Ordinansen bevilgede Ep. Asl. p. 6. Gaarder til Besiddelse for al Rettighed, der af gange kan, og fattige Folks Formue og Indkomst ikke saadant kan taale, at dem naadigst for halv Bygsel og Landskyld Gaarden maatte forundes, saa de for al anden kongl. Tynge efter Ordinansen derhos kunde forskaanes, paa det Kaldene med skikkelige og dygtige Personer kunde blive forsørgede.

Degnegaardene ville andre ikke indrømme, ikke heller Degnene nødtørfteligen underholde.

Efterdi saadanne Gaarde til Degnenes Besiddelse paa mange Steder ikke ere udlagte, ikke heller imellem Sognemændene og Degnene efter Ordinansen F. 44 [er] underhandlet, at de kunde have deres nødtørftige Underholdning (nemlig af hver hel Gaard et Qvarter Korn, af hver Halvgaard to Settinger, af hver øde Gaard 1 Setting, for hvert Barn, der døbes, 1 Sk.; 2 Sk. for hvert Par Folk, som lader lyse for sig til Ægteskab, samt om Julen at hjælpes med noget til Victualia): at Hans Maj. naadigst med Alvorlighed med det forderligste, saadant at skal effectueres, vilde befale, saa og injungere Superintendenterne det med al Flid hos Hans Maj.s Befalingsmand at urgere, og dennem derom udi Hans Maj.s Kancelli at erklære.

Ad fol. 154 f. 2. Art. 17. Ep. F. p. 3. 4. Hvo som haver en Sognepræst til at tale etc.

Synes at skulle tilsættes: Kapellan, Degn eller Præsteenke; thi disse og ere under den gejstlige Jurisdiction.

Præsten, om han bør at formenes hans Kald for Lovmaal, bannem overgaar.

Begjæres underdanigst at vide, om en Præst eller Degn, som nogen Lovmaal for Gjæld eller anden ærlig Sag er overgangen, bør sit Kald at forbydes.

Ad fol. 156. f. 2. Art. 21. Fp. L. p. 37 (Om Hospitalernes Regnskaber.)

Findes ofte, at Lensmandens Lejlighed saa og Superintendentens ikke kan begive sig, at de kunne til en Tid forsamles saadant Regnskab at forhøre. Hvoraf kommer, at Hospitalernes Regnskaber ikke blive saa forhørte, som vedbør, men baade Hospitaler og Forstander dermed opholdes, ikke til liden Afbræk. Vid. Suppl. ad Fol. 74 f. 2.

Ad fol. 158. Art. 25. Ep. Isl. Memb 1. Art. 7. (Om Brud paa Kirkefred paa Island.)

Kirkefred haver i mange Maader været brudt, og ikke forfølges efter Ordinansen, efterdi der tales intet derom i deres Landslov.

Ep. L. p. 37. Ep. Rip. p. 2. Uenighed af Stolestader.

Saadan Trætte og Klammer kommer ofte af Stolestader udi Kirkerne; synderligt hvor enten indsættes noget Ornament, enten med Prædikestol, Altar eller Funt, at der optages nogen Stolestades Rum, eller der gjøres ny Stole i Kirken, da ville Bønder ikke lade sig nøje, hvor Sognepræsten og Kirkeværger udviser dem Stolestand etc. At derom kunde forordnes, hvo der skal have Myndighed med Stolene at forordne, bvor Behov gjøres.

Ep. Alb. Num 13. Er at beklage den store Forargelighed, som sker med Stolestader i Kirkerne, naar Tjenesten sker, at de unge ville ikke ære de gamle, men holder sig til deres Gaards

Stader, og Præsten med Provsten dermed besværes, og det dog ikke kan remedere: om de, som bedst ere funderede i Catechismo og deres Saligheds Sag, ikke burde at have locum honoratiorem inter litigantes, cæteris paribus. Ubi iterum considerandum est, juniores jam melius informatos esse etc.

Helligbrøde straffes ikke. Ad Art. 26.

Somme straffes ikke af Øvrigheden for Helligbrøde, men en Part paabydes imod Forordning, som Præsterne giver tilkjende.

Tillæg.

Da flere af de Kongebreve og Forordninger, som der henvises til i Bispernes Forslag, ikke forhen ere trykte, har jeg anset det for rigtigt her at tilføje dem, for saa vidt jeg for Tiden havde dem til min Raadighed, og dertil at føje nogle andre utrykte Kongebreve fra samme Tid om beslægtede Æmner.

i.

1555, 9de Maj. Kongebrev, hvorved det fastsættes, hvad Præster og Kirkeværger i Skaane skulde give Bønderne til Beværtning, naar de fremførte deres Tiende

Wi Christian etc. Giore alle witterligt, adt wi ere komne i forfaring, huorledes adt naar Bonderne vdi vort Land Schaane yde och fremføre theris thiinde, tha forthære the hoess presterne medt Mad och Øll mere, end halffparten thiinden sig beløber. Thi ville wi, adt ther om saa her effther holdes skal: adt naar Bønderne yde theris thiinde, tha skal prestenn giffue thennem alle thilsammen tho thønner øll, och icke mere, och Bønderne skulle føre samme øll vdi theris Gildishus och ther dricke thet, och skulle icke ydermere besuere presterne, som her thil skeedt er. Vdj lige Maade skal och Kirke-

wergene vdj huer Sogn giffue Sogne Mendene, naar the haffue fremført theris thiinde, tho thønner øll, och thennem skulle the och dricke vdj theris Gildishus, och skal Kirken ther offuer icke ydermere besueris. Fordrister sig nogen her offuer adt besuere enthen presten eller kirken, tha skal hand straffes ther fore, som for anden vold. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn Thorsdagen nest effther Søndagen Jubilate, Aar etc. 1555. Vnder vort Signett.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

ii.

1561, 9de Maj. Følgebrev for Peder Bilde til Provsterne, Præsterne, Degnene og Kirkeværgerne i Sjælands Stift ved hans Beskikkelse til Stiftslensmand.

(Frederich etc.). Helse etther alle Prouester, sogne prester, sogne degne och kircke werriger offuer alt Sieland stigt, enindeligen mett Gud och wore naade. Wider, at wij haffue wndt och forlent oss elsk^e Peder Bilde, wor mand och raad, wor gaard wdj Roskilde, och etther ther mett wdj forsuaar att haffue, til saa lenge vij anderledis ther om tilsigendis worder. Thi bede wij etther alle och huer serdelis binde, atj rette etther effther strax her effther att suaare for^ne Peder Bilde, giffuendis och giørendis hannom och ingen anden paa wore vegne hues i oss och kronen pligtig ere at giøre och giffue. Hand skall ther fore giøre oss aarligen gode rede och regenskaff. Thij lader det ingenlunde. Giffuit ix Maij A° 1561.

Udkast i Geh.-Ark. Topograf. Saml., Roskilde 64 a.

iii.

1562, 14de November. »Kon Matts. Breff, som wdgick tiill Lensmendene oc Bisperne om Sognedegnene, saa lludendis«.

Frederich etc. Wor gunst tiilfforn, wiider att effthertlij wij forfare, att stor wskickelighed findis eblantt sognedegne paa Landzbyernne, saa att een partt aff thennom findis saa wandkundig oc wlerde att were, att the icke kunde lesse eller schriffue, møgett mindre att siunge eller forstaa latine, som en sogendegenn bør att wide: Thij bede wij etther oc

wille, attj mett lensmandenn (alias mett superintendenten) effther thenne dag retthe etther effther, ingen degne att stede tiill nogenn sogenn offuer altt N. stigtt, saa widt j ther offuer befalling haffuer, wdenn hand kand lesse oc skriffue oc er saa skickelig j latine, att hand wdj alle høye fester kand siunge ald messen paa latine effther ordinantzenns liudelsse, oc ellers huer søndag om aarid officium oc alleluia paa latine, saa well paa landtzbyerne som wdj kiøbstedernne; oc huor allerede findis Sognedegne att were indsatt j Sogne, oc icke ere duelige, effther som føre er rørt, attj tha thennom affsetter, oc egen tilschicker the persone, som bequeme ere oc sognefolckit gaffnlige, paa thett at religionenn maa forbedris oc wedh magtt holdis, attj therfore wille haffue flittig opseende oc thet saa alt bestille, effther som j wide magtt paa ligger. Datum Kiøbenhaffnn thend xiiii dag Nouembris A° Mdlxii.

Tegnelser over alle Lande VII F. 242.

iv.

1568, 24de Marts. Kgl. aabent Brev, hvorved den Bestemmelse indskjærpes, at Sogne, der laa indtil to Mil fra Kjøbstederne, skulde have Degne fra Latinskolerne

Vi Frederik den Anden osv. Gjøre alle vitterligt, at vi ere komne udi Forfaring, at mangesteds udi vort Land Skaane ville Sognemændene udi de Sogne, næst omkring Kjøbstederne liggendes, ikke have Degne af Skolerne, eftersom Ordinansen udviser, men tage dem selv Degne, hvem dennem lyster, en Part aldeles ulærde og uduelige til at undervise det unge Folk i Sognet i deres Børnelærdom, saa og at gjøre den Tjeneste i Kirken, dem bør at gjøre. Da paa det saadant kan forekommes og Ordinansen maa ved Magt holdes, ville vi, at altid herefter saa skal holdes: At naar de Landsdegne, som nu ere udi noget Sogn, der ligger paa to Mile nær Kjøbstederne, enten dør og afgaar, eller og i andre Maader komme fra Sognene, da skal der tilskikkes Personer af Skolen udi de næste Kjøbsteder, som samme Sogne besøge skulle, og Superintendenten og Skolemesteren skulle have Indseende med, at dertil sættes de Personer, som

saa lærde og forstandige ere, at de kunne gjøre den Tjeneste, en Degn bør at gjøre, og kunne undervise og lære det unge Folk deres Børnelærdom. Og skal Sognefolket være pligtigt at give og til gode Rede yde forskrevne Person den aarlige Rente, som en Degn tilkommer, og bør at have med Rette efter Ordinansen. Findes nogen herimod at gjøre, da ville vi der over lade straffe som vedbør. Her efter sig enhver skal have at rette. Givet paa vort Slot Frederiksborg den 24 Martii Aar 1568. Under vort Signet.

Frederik.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

V.

1568, 17de September. Fornyet kgl. Befaling om den Beværtning, Tiendeyderne skulde nøjes med.

Vii Frederich den Anden medt Guds Naade Danmarches, Norges, Vendes och Gottes Konning etc. Giøre alle vitterligt, at os mangfoldige Klagemaal forekommer, huorledis at naar nogen bønder her udi Riget skulle yde Presterne deres Tiende, da besuer de dennom medt stor omkostning, och hos dennom fortære medt Mad och Øl mere, end en stor Part af Tienden kand beløbe. Da paa det at Presterne medt slig unyttig Tæring maa bliffue forschonet, oc alting kand gange schichelig oc vell till, ville vi, at saa ber effter der medt skall holldes, at naar sognefolchene yder Presten deres Tiende, da skall hand giffue dennom tho Tønder Øll, oc iche meere; dennem skulle de føre till deris Gildisbuus och iche driche dennem i Prestegaarden, eller Presten medt ydermere Omkostninger besuere. Thi bede oc biude vi vore Fougder, Embedsmend oc alle andre, at I rette eder ber effter at haffue Indseende med, huer udi sit Lheen, at naar Bønderne her effter skulde yde Sognepresterne deres Tiende, at de da med for[ne] tho Tønder Øll lader dennom benøye, och ey besuere dennem med nogen ydermere Bekostning. Der medt skeer vor Vilie och Befalning. Giffuet paa vort Slott Frederichsborg den 17 Septembris Aar 1568. Vnder vort Zignet.

Friderich.

Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4to.

vi.

1573, 29de Maj. »Sognefolkene, udi hvis Kirker og Sogne som tilforn haver ligget til Klostrene udi Aarhus Stift, flnge Brev at maa selv eligere og udvælge dennem Sognepræster, ut sequitur«.

Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at vi nu har gjort den Forordning og af sønderlig Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at udi hvis Kirker og Sogne, som tilforn have ligget til Klostrene udi Aarhus Stift, maa og skal det være Sognefolket sammesteds frit for selv at eligere og udvælge dennem Sognepræster til for^ne Sogne, og Stiftslensmændene at give dennem derpaa Kollats efter Ordinansens Lydelse og som udi andre Sogne her udi Riget sædvanligt er. Sammeledes skulle Sognepræsterne til for^ne Sogne deres Annex-Præstegaarde til deres Sogne udi lige Maade selv maa nyde og beholde, ligervis som andre Præster der udi Stiftet. Og skal Herredsprovsterne besøge samme Kirker og der høre Regnskab, eftersom udi andre Sogne brugeligt er. Cum inhibitione solita. Actum Dronningborg den 29 dag Maji Aar 1573.

Jydske Registre Nr. 1, Fol. 124.

vii.

1573, 7de November. Kongebrev om at Præsterne i de tidligere Klosterkald i Aarhus Stift selv maatte nyde Renten af deres Annexgaarde.

Brev til Claus Glambek saa lydendes.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom vi nogen Tid siden forleden haver gjort en Skik og Ordning paa de Kirker der udi Skanderborg Len og Aarhus Stift, som tilforn have ligget under Klostrene, og Klostrene have haft Jus patronatus til, saaledes at Præsterne herefter skulle maa nyde samme deres Præstegaarde og Annexgaarde, og oppebære den Rente dennem deraf med Rette tilkommer: da forfare vi, at Du derudi Lenet formener dennem Renten af nogle Annex-Præstegaarde, og dennem det uden vor udtrykkelige Befaling ikke vilde lade følge, som er sønderlig disse efterskrevne Præstemænd, Hr. Laurits udi Bordum, Hr. Anders udi Svejstrup, Hr. Peder udi Sne[p]trup, Hr. Jens udi Vissing, hvilke beklage, at dennem gjøres Hinder paa Renten

af deres Annex-Præstegaarde udi Lyngby, Veng, Torning og Vore, eftersom de Dig selv ydermere berette kunne. Thi bede vi Dig og ville, at Du forfarer Lejligheden om forskrevne Gaarde, hvorledes sig alting dermed haver, og siden lader Præsterne dennem nyde efter vort Brevs Lydelse. Actum Koldinghus den 7 Novembris Aar etc. 1573.

Jydske Tegnelser. I, 114.

viii.

1574, 24de April. Landstingsdom, hvorved Herligheden af en Annexpræstegaard tilkjendes Præsten og ikke Kronen.

Dom emellom Jørgen Marsuin och Her Peder i Thyelse.

Vi efftherskreffne Biørn Saxstorp thil Ousby, Landtzdommere wdi Schaane, Niels Brun, Ridefoged thil Helsingborg Slott, Gabriel Suale, Ridefoged thil Malmø Slott, Niels Anderson, Landtzting Scriffuer, Jens Jude, Foged i S. Peders Kloster i Lund, Erich Matzon, Ridefoged thil Erichsholm, Rasmus Lauritzon, Ridefoged thil Malmøslott, och Niels Thomison, Foged paa Flienge, kiendis och giøre for alle vitterligt medt thette vort obne Breff, adt Aar effther Gudtz byrd 1574, Løffuerdagen Søgnething efther Paaske, som vaar then 24 Aprilis, her vdi Lund paa Schaaninge Landtzthing vaar skickedt for oss och gode Mendtz Fogeder flere erlig welbiurdig Mand Jørgen Marsuin thil Dybeck, Hoffuidtzmand paa Landzkrone Slott, och haffde effther Kong. Maist. vor allernaadigste Herres Breff och Befalning for oss wdi Rette steffnd hederlig och vellærdt Mand Her Peder Lauritzøn [1]), Sogneprest thil Thyelse och Klagstorp Sogner, och thillthalede hannem for noget Føridtzloff [2]), hand aff sin Annexprestegaard i Klagstorp opbaaret haffuer, huilken Føridtzloff forne Jørgen Marsuin berette adt haffue fuldt Lundegaard och Stictzleensmanden paa Kong. Maiest' vegne, och adt ligge ther thil medt rette, som hand sagde sig adt beuise ville. Och ther

[1]) Bekjendt som Forfatter af en udførlig og ret mærkelig Forklaring af Katekismus.

[2]) Skrives sædvanlig Førlov eller Førelov (se Osterson Weyles Glossarium S. 289—90; Molbechs Danske Glossar. S 263).

paa wdi rette lagde en Herridtzthingsdom, som Jens Andersøn i Oxie, Thingfogedt wdi Oxieherridt, wdgiffuit haffuer, wnder Datum 1573, Onsdagen then 25. Februarij. Tha haffuer erlig och fornumstig Erich Holst, Ridefogedt thil Landtzkrone Slott, thilthaled forne Her Peder Lauritzøn for nogen Føridtzloff, hand aff nogen Bønder opbaaret haffuer, som hand meenthe Her Peder ingen Ret thil haffde, och haffuer inden thingeført thisse efftherscreffne widnisbyrd, som ther om vidnet haffuer, som er først Jens Suendtzøn i Thyelse, hand haffuer ved sin Ed vidnet, adt affgangne Jens Mure sagde for hannem, adt Føridtzloff aff prestebønder i Oxieherridt saa vel som af Stictens thienere haffuer ganget thil Lundegaard. Anders Hansøn i Slaagerup vidnet ved sin Ed och opracte fingre, adt hand haffuer verit Leensmand paa Stictens godtz i xx Aar, tha haffuer the paa Prestegodtz giffuit theris Førisloff thil Lundegaard, saa vel som Stictens thienere. Peder Nielsøn i Knæstorp bad sig Gud thil hielp medt opracte fingre, adt j Frantz Jydis thid, xxiiij Aar siden, ther hand var Stictens Foged, tha thog hand Førisloff aff prestethienere saa vel som aff Stictens thienere. Thernest haffuer verit fremlagt it beseglet Thingsvidne, wdgiffuet aff Thorneherritzthing wnder Datum 72, then 26 Dag Junij, liudendis, adt Niels Jensøn i Effuerløff haffuer ved sin Ed och opracte fingre vidnet, adt i xxxv Aar haffuer hand verit Leensmand thil Lundegaard, tha ved hand icke andet, end Førisloff er kommen thil Lundegaard aff prestethienere. End it Thingswidne aff Herridtzsted herridtzthing wdgiffuet wnder Datum 72, thend 3 Dag Septembris, bemellendes, adt Mogens Lauritzøn i Bromme haffuer vidnet ved Helgens Ed och opracte fingre, adt hand haffuer opbaaret Føritzloff aff prestebøndernis Arffvinger i Herridstedherridt i xxiiij Aar, och giort sin Husbonde regnskab ther aff. Haffuer och forne Anders Hansøn, Peder Nielsøn och Lauritz Bentzøn vidnet inden Thinge, adt the paa Landemøde hørde Jens Mure sige samme ord, som Jens Suendtzøn thilforn vidnet haffuer, som samme Thingsvidne videre forklarer och indeholder. Therfore satte Jørgen Marsuin wdi all Rette, om Førisloff aff forne Her Peder Lauritzøns prestegaard, som hand saa opbaaret haffuer, icke

bør adt følge Stictet och Stictzleensmand paa Kong. Maiest.s vegne eller ey.

Ther thil forne Her Peder och berette, adt hand icke benecte kunde, adt hand io samme Føritzloff aff sin prestebonde i Annexen anammedt och opbaaret haffuer, och meenthe therthil Ræt adt haffue, efftherdi adt fremfarne prester, som haffue hafft Thyelse och Klagstorp prestegaarde, ocsaa hand selff nu haffuer mactt adt i oc affsette i samme prestegaarde, huem hand vil, och opbære Stedtzmaall, naar gaarden skal stedis, och Landgillet medt all anden gaardsens herlighed, som hand sagde sig adt ville beuise, och therpaa wdi rette lagde forne Herridtztingsdom, som aff Oxieherridtz Thing giffuet er, liudendis adt forne Her Peder haffuer inden Thingeført thisse efftherscreffne vidnisbyrd, som er Peder Pedersøn i Glostorp, Erich Pedersøn i Thyelse, huilke som haffue bedit thennem Gud thilhielp, adt salig Her Peder Porse, fordom Sogneprest thil Thyelse och Klagstorp Sogner, satte theris Fader wdaff Klagstorp prestegaard, och andtuordede sin Søn Oluff Porse then igien, och thet Aar ther effther leyde hand Suend Nielsøn samme gaard, wden all hinder och giensigelse, och thet er xxiiij Aar siden. Dirich Moensøn i Klagstorp bad sig Gud thil hielp medt opracte fingre, adt hannem mindis i 34 Aar, tha haffuer hand aldrig hørt eller spurt nogen adt sette ind eller wd aff Thyelse och Klagstorp prestegaarde, wden [presterne]. Christen Lauritzøn och Jens Matzøn i Klagstorp effther Jep Villatzøns og Jep Pedersøns Munde, som laa paa theris Soteseng, vidnede medt opracte fingre, saa adt vere, som forscreffuit staar. Morten Ibsøn i Klagstorp bad sig saa Gud thil hielp medt opracte fingre, adt i 50 Aar haffuer presterne leid Thyelse och Klagstorp prestegaarde bort, och sette ind och wd wden all igiensigelse. Anders Ibsøn ibidem vidnede ved sin Ed, adt 16 Aar siden satte Her Jacob i Thyelse hans Fader Jens Mortensøn wdaff Thyelse prestegaard wden all hinder och igiensigelse. Anders Frennesøn ibid., Jep Jensøn ibid, Suend Henrichsøn i Pile bad thennem Gud thil hielp medt opracte fingre, adtj 24 Aar haffuer the ingen hørt sette wd eller ind, wden presterne, i Thyelse och Klagstorp prestegaarde. Oluff Jensøn i Thyelse bad sig Gud thil hielp medt

oprakte fingre, adt i 40 Aar tha haffuer presterne sadt wd och ind i Thyelse och Klagstorp prestegaarde wden giensigelse. Thisligeste haffuer forne Her Peder fremlagt it beseglet breff, som Her Thue, prest thil Ingelstorp och Valdbierg Sogner, wdgiffuet haffuer, liudendis, adt hand wdj 34 Aar, saa vel wdi Sthi Porsis thid som i the andre gode Mendtz thid, som haffue hafft Lunde stict i forlæning indthil thenne Dag, haffde selff effther Kong. Maiest.s Ordinantz och Bispernis friheder opbaaredt althid Føritzloff, Stedtzmaal och anden Herlighed saa vel aff bønder, som ligger thil prestebordet, som aff sin prestegaard i Annexen, wden all hinder och giensigelse i nogen Maade, som samme Thingsvidne videre forklarer och indeholder. Och indskiød forne Her Peder sig thil Biscop Byrgis Friheder, Ordinantzen och Kong. Maiest. Handfestning, huilken frihed ther for oss idag i rette var, bemellendis, adt forne Biscop Byrge stadfester sine Capellaner, saa vel the paa Landtzbyerne bo, som i Kiøbstederne, [theris] friheder, som hand thennem giffuit haffuer, adt beholde. Forbinder derhos alle sine Officialer och Fogeder thennem therpaa adt hindre eller forfang adt giøre. Med flere ord thennem paa baade sider imellom vaare. Och vaare ther paa baade sider endelige dom begierendis.

Tha effther thilthal, giensuar, breffue, beuisning och sagens leilighed, och efftherdi forne Her Peder haffuer beuiist medt 50 Aars och 40 Aars Vidnisbyrdt, adt fremfarne prester wdj Thyelse och Klagstorp prestegaarde haffue wden giensigelse hafft mact i samme prestegaarde i och aff adt sette, huem the vilde, och Her Peder endnu then Myndighed haffuer, och her thil haffuer hand Stedtzmaalet och Landgillet och anden Herlighed aff samme Annex prestegaard; och Biscop Byrge presterne theris Friheder giffuet haffuer; och efftherdi Ordinantzen medfører, adt Kong. Maiest. haffuer giffuit prester och degne theris priuilegier adt nyde, som the haffde wdi Bispernes thider, och icke ydermere besneris aff Kong. Maiest., end som the vaare thilforne besuerede aff Bisperne; och huis ny besuering, som Bisperne haffde paalagt, och Kong. Maiest. haffuer igien afflagt, skulle bliffue afflagde effther thenne dag, och thennem icke mere paaleggis.

Vdi ligge Maade formelder och Ordinantzen, at presterne maa nyde och opbære all fruct och Landgille aff theris prestegaarde, som the icke selff wdi boer; oc saa mange Sognepreater, som i Bispernis thide haffuer hafft herligheden oc forsuaredt, the skulle then endnu nyde och beholde. Saa och efftherdi Kong. Maiest.s haandfestning formelder, adt alle geistlige Lhen skulle bliffue ved Mact, indthil saa lenge Kong. Maiest. och Danmarckis Riiges Raad en anden skick therpaa giøre: Vidste wi icke andet adt sige ther paa for Rette, end adt forne Føritzloff aff Klagstorp prestegaard bør adt følge forne Her Peder, effther di hand haffuer Stedtzmaalet, imeden och all then stund hans vidnisbyrd [och] Biscop Byrgis breff stande ved theris fulde Mact, eller Kong. Maiest. och Danmarkis Riigis Raad thet anderledis forandre ville. Thil ydermere vidnisbyrd, adt saa i Sandhed for oss inden Thinge gaaet och faret er, som forskreffuit staar, henge vi vore Signeter neden for thette vort obne breff. Datum anno, die et loco ut supra.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128. 4.

IX.

1574, 10de September. Kongeligt aabent Brev om at de gejstliges Enker, der nedsatte sig i Kjøbstederne og søgte deres Næring og Bjering der, skulde være fri for borgerlige Paalæg.

Wi Frederich den Anden etc. Giøre alle witterligt, att wi ere komne vdi forfaring, att naar vdi vor Kiøbsted Viborg nogen Preste Encke nødis til att boesette dennom, formeenis dennom aff Borgerne sammesteds att søge nogen saadan Nering eller Biering, som Borgerne bruge sammesteds, vden de vilde skatte oc skylde oc opholde lige Tynge med dennom. Da effterdi Preste Encker oc andre de geistliges Hustruer naadeligen er tilladt vdi den fundatz høybaarne Første vor kiere Her Fader, salig oc høylovlig Ihukommelse, de høylærde her vdi Riget giffuet haffuer, at huor de dennom boesette ville vdi Kiøbstederne, moe oc skulde de vere fri for skatt oc all anden borgerlig oc Byes Tynge, imeden oc all den stund de sidde vdi dieris Enckesede wgifft oc føre ett erligt oc christeligt leffnett. Saa oc effterdi dennom ingen andensteds her

vdi Rigett, ihuor de ere besiddendes, formenis at bruge eller søge dieris Nering oc Biering, ville wi, att dennom vdi vor Kiøbsted Viborg saa well som andensteds icke heller at skulle skie nogen hinder eller forfang her paa. Forbiudendes vore Fogeder, Embedsmend, Borgemestere, Raadmend oc alle andre for^ne^ Preste Encker oc de geistliges efterladendes Hustruer, som besiddendis ere eller sig boesette vilde vdi for^ne^ vor Kiøbsted Viborg eller i andre Kiøbsteder her i Rigett, med Skatt eller anden Tynge at besuerge, saa oc dennom saadan Nering oc Biering, som andre Borgere bruge, at formene eller her paa at hindre, imeden oc all den stund de side wgiffte oc vdi dieres Enckesede. Vnder wor Hyldest oc Naade. Giffuet paa wort Slott Skanderborg den 10 Septembris Anno 1574. Vnder wort Zignett

Friderich.

Afskrifter i Thottske Saml. 2041. 4 og i Ny kgl. Saml 1128. 4.

X.

1574, 12te September. »Kongl. Maj:s Brev udgenget, at Stiftslensmenden paa Aarhusgaard skal give Præsterne Kollatsbreve, som bor over alt Aarhus Stift«.

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, eftersom over alt Riget sædvanligt er, at Stiftslensmændene hver udi deres Stift giver Præsterne Kollatsbrev paa hvis Sogn som vacerer og ledige er og de efter Ordinansens Lydelse retteligen til ere kaldede, udvalgte og af Bispen kjendt duelige og skikkelige: da forfare vi, at dermed allevegne udi Aarhus Stift ikke saaledes handles som andensteds, sønderligen udi Skanderborg og Silkeborg Len, udi hvilke for^ne^ Lene vor Stiftslensmand sammesteds[1]) hertil haver givet Præsterne Kollats og haft de gejstlige udi Befaling, saa mange som under dennem have været bosiddendes; hvilken Skik haver været af gammel Tid, siden Bispen raadte for samme Steder og gejstlige Rettighed. Og efterdi Stiftslensmændene over alt Riget udi andre Stifter have den samme gejstlige Rettighed

[1]) Her synes et mangle: ikke.

paa vore Vegne at forestaa, som Bisperne havde for dennem, ville vi, at vor Lensmand her paa vor Gaard udi Aarhus, den som nu er eller herefter kommer, saavel udi Skanderborg og Silkeborg Len som andensteds her udi Aarhus Stift, skal give[1]) Præsterne, som til nogle Sogne retteligen kaldes og af Bispen kjendes duelige, Kollatsbrev paa samme Sogn, de udi saa Maade kaldes til. Sammeledes skal han have de gejstlige udi for^ne Lene udi Befaling og dennem forsvare og haandhæve, som andre Lensmænd udi deres Stift, undtagendes hvilke Sogne Kapitel eller andre have Jus patronatus paa, hvormed han sig aldeles intet skal befatte imod deres Friheder. Bedendes og bydendes alle Præster, saa mange herefter kaldes til nogne Sogne udi for^ne Skanderborg og Silkeborg Lene, at I besøge vor Stiftslensmand udi Aarhus Stift, som nu er eller kommendes vorder, om Kollatsbreve paa eders Sogne, og ingen anden; sammeledes hannem besøge om andre eders Sager og Anliggender. Under vor Hyldest og Naade. Actum Aarhus den 12 Septembris Aar 1574.

Jydske Registre Nr. 1 Fol. 261.

xi.

1579, 17de Juni. »En Copi aff Lauge Beckis oc Doctor Povel Matzsøns breff om Ødegaarde oc Jorder, som brugis til andre gaarde«.

Vi effterschreffne Lauge Bech til Forsløff, Kong. Mayt. befalningsmand paa Roskildegaard oc offuer Sielandtz stict, Povel Madtzen, Doctor oc Superintendent udi Sielland, vi giøre vitterligt med dette vort aahne breff, at Aar 1579 den 17 Juni, til almindelig Land Moede vare vi med mange Landsprouster her udi Sieland forsamlede paa Calente huset her udi Roeskilde, da beklagede [de] for os, at huor gaarde affbrydes, eller huse staar øde, oc Jorder bruges til andre gaarde, da vil den, som Jorden bruger, iche giffue presten eller degnen nogen rettighed deraff, huerchen Korn eller smaaredsell. Da haffue vi med meenige Landsprouster her udi Sieland det saa besluttet paa Kong. Mayt. naadige behaff, at huem saadanne Jorder bruger, de skulle giffue presten oc

[1]) I Kopibogen staar: haffue, hvilket neppe kan være rigtigt.

degnen deres Rettighed der aff, bode for smaaredsle, Eg oc Nandnest, oc huad andet som plejer at gaa der aff til Presten oc Degnen aff Arilds tid. Till Vidnisbyrd vnder voris Zigneter. Datum ut supra.

Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4.

xii.

c. 1580. Erklæring af Bisperne i Ribe og Viborg om Forslaaelsen af Kirkeordinansens Bestemmelser om Naadensaar.

Vi effter[ne] Hans Laugsøn, Superintendens vdi Riberstict, oc Peder Thøgersøn, Superintendens vdi Viborg stict, giøre alle vitterligt, at som wi ere tilspurt voris mening oc forstand at sige fra os, huorledis den Artickel vdi Kong. Maitz vor allernaadigste Herris Ordinantze om Præsteenckers Naadens Aar kand forstaais oc ret ordelis mellem Enckerne oc den affgangen Prestis Børn oc Arffuinge: om for[ne] Encker tager Naadens Aar ene eller icke. Da haffue wi der til saa suaret, at wi samme Artickel ey retter kand forstaa, holder det ocsaa vdi Sticterne hos os for ret, at Naadens Aar skal regnis fra den Dag, Presten døer, oc til Aarsdag dernest effter, oc tilfalder den døde Prestis Encke oc hans Seerbørn, som wforseet ere, saa vel som de børn, hand haffuer met sin effterlat hustru, oc icke skal forstaais om Enckerne eller deris Seerbørn alene; men andre de døde Presters Arffuinger ere aldelis vden for oc ingen fellig vdi for[ne] Naadens Aar kand sig met nogen ret tilholde vdi nogen maade.

Johannes Lagonius
Superint. Rip. manu propria testatur.
Petrus Theogarus
Superint. Viburg. manu propria.

Afskrift (udateret) i Thottske Saml. 2041. 4.

xii.

1581, 16de Januar. »Lauritz Brockenhus, Brede Rantzow, Henning Gye och Hack Holgersenn finge Breffue, lydendis att Presterne vdi Fyens Stigtt skulle thennum tillholde kongelig Rettighet med Egtt, Arbeyde Sagefald och anden Herlighet, ut sequitur«.

Frederich etc. Wor gunst tiilforn. Wiid epther att wij eere kommen wdj forfaringe, att Presterne vdj Fyens Stigtt,

mere end andenstedtz her wdj Riigett, skulle thennum tiilholde kongelige Rettighet med Egtt, Arbeyde, Sagefalld och andenn Herlighet aff theris Preste thiennere; och epther att thett andenstedtz her wdj Riigett icke er seduanligtt, eere wij icke tiil sindtz thennum ther wdj Stigtted att tiillade større Priuilegier och Friihet end the wdj Bispernis thid haffdtt haffue och epther Ordinantzenn bør att niude. Thj bede wij thig och wille, att thu, saa wiidtt thu Stigtz handell haffuer wdj Befalling, icke tillader Presterne slig herlighet och kongelige Rettighet aff theris Preste thiennere ydermere, end thennum epther Ordinantzenn bør att niude. Ther med etc. Skreffuitt paa Skanderborg Slot thend 19 Jannarij Aar 1581.

Fynske og smaalandske Tegnelser I, 222. Et næsten ligelydende Brev udgik samme Dag til Bispen i Fyns Stift (ibid. Fol. 223).

XIV.

1582, 19de Juni. Kongeligt aabent Brev om at Stiftslensmændenes gejstlige Jurisdiction skulde fordeles mellem Lensmændene i de enkelte Len.

Wi Frederich then Anden etc. Giøre alle vitterligt, adt effther som wi komme vdj forfaring, huorledis thet falder vore Stictsleensmend besuerligt, Stictens Handel och gejstlig Jurisdictz adt forrætte, med Kirker, Prester, Degne och thes godtz adt haffue wdi forbedt och forsuar, och ther med althingist icke saa flitteligen och thilbørligen adt kunde bestillis och haffuis Indseende, som thet sig burde, aff then Aarsage adt Sticterne en part ere viit begrebne, ther offuer sig offte stoer vskickelighed och forsømmelse thildrager: Tha haffue wi med vort elskelige Danmarkis Riigis Raad then Leilighed beraadslaget och offuerueiet, och med thennem for gaat anseet och giort ther om saadan forordning, som effther følger: Adt huer Leensmand wdi sit Leen offuer aldt Riigett, som haffuer eller her effther bekommer noget Leen aff oss, skal effther thenne Dag haffue wdi forsnar alle the Kirker, Prester, Degne, Kirkethienere och Prestegaarde och Degneboel, som findis wdi theris Leen, wdi the Herreder och Kiøbstæder huer i Befalning haffuer, och thennem paa vore vegne adt

skulle forbede, handtheffue och forsuare thil alle Rætte wdi alle Maade, effther som Sticts Leensmanden for^{ne} bestilning thil thes hafft haffuer. Och skulle the vere forplictet aarligen adt lade forhøre Kirkernes Regenskab, huer vdi sit Leen, haffue Indseende med adt Kirken skeer skell och fyllist och holdis ved heffd och bygning, och adt theris Renthe thennem thil beste foruendis och thil inthet andet. Huer Leensmand wdi sit Leen och the Herreder, hand raader fore, skal och stede och bortfeste vor och Kronens, saa vel som och Kirkens part aff Kornthiinden, naar the ledige bliffue, for aarlig affgifft, thil thennem, som meest ther aff giffue ville, och aarlige opbære hues Affgifft oss aff Kronens part aff thiinderne thilkommer, och therfore, saa vel som for hues andet vist och wuist, hand aff samme geistlig Jurisdictz opbærendis vorder, giøre oss gaat och klart Regenskab; och naar nogen Sogner eller Kald bliffue ledige, och andre Personer igen skulle thilskickis, och the aff Sognefolket bliffue retteligen kaldet och aff Superintendenterne examineret och kiendt skickelig och duelig wdi Leffnet och Lærdom thil Sogneprest och Sielsørgere, skal hand giffue Collatz, och altingist effther Ordinantzen thervdinden adt skulle forhandlis, och inthet ther imod adt giøris. Thersom och nogen geistlige Sager forefalder, som for Capittel indsteffnis och ther skulle ordelis, skal Leensmanden, wdi hues Leen saadant sig thildrager, møde thilstede paa Capittelet, och tha med Capittelet sidde Dom, och endeligen wdi the Sager dømme, och forhielpe begge parterne adt vederfaris, hnes billigt och ræt er. Dog ville wi her wdinden haffue forbeholdet oss elskelige Prelater, Probster, Cannicker och Capitler her wdi Riiget hues Jus patronatus, Jurisdiction och Rettighed som the haffue thil nogen Sognekirker eller geistligt gddtz, og the thil thess och aff Arildtz thid hafft haffuer; ther med sig vore Leensmend aldelis inthet wdi nogen Maade sknlle befatte, men ther wdinden saa vel som wdi andre Maade theris priuilegier, som aff oss och fremfarne Konninger giffne och confirmerit ere, vere thennem wforkrencket. Her effther sig alle vore Leensmend skulle viide adt rette och forholde. Bedendis och biudendis alle Probster, Prester, Degne, Kirkethienere och

Prestetienere wdi huert Herridt boendis, saa vel som wdi Kiøbstæderne, adtj rætte ether effther, effther thenne dag adt suare vore Leensmend, samme Herridt eller Kiøbsted, wdi huilket I boendis ere, haffuer wdi forlæning och forsuar, then som nu er och her effther kommendis vorder, paa vore vegne giffuendis och fornøyendis hannem och ingen anden all huis Rente och Rettighedt I oss och Kronen plictige ere, wdi alle Maade, effther som I Stictsleensmanden giort haffuer och wdi thette vort aabne breff formeldet er. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn then 19 Junij Anno 1582. Wnder vort Signet.

Frederich.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 1128. 4to, og i Sjælandske Tegnelser XV, 62 (hvor det er dateret: Datum Hafniæ in Comitiis). Brevet har tidligere været trykt i Friis Edvarsens Efterretninger om Skjelskør, S. 400—2, men med flere Fejl og navnlig med urigtigt Aarstal.

XV.

1585, 24de Januar. Kgl. Forbud mod overdaadigt »Erffued Øll« under Pestepidemien i Skaane, Halland og Bleking.

Wi Frederich etc. Giøre alle vitterligt, adt efftherdj wj ere komne wdi forfaring, huorledis adt sig megen wchristelig och wthilbørlig wskickelighed skal thildrage och begiffue wdi vore Lande Schaane, Halland och Bleging, nu midlerthid Gud almectigste medt sin retferdige vredis straff, then skadelig pestilentze siugdom, haffuer vore wndersaatte sammestedtz besøgt: wdi saa maade, adt naar nogen døer och affgaar aff samme siugdom, tha skal sig ingen ville then dødis Liig anthage, føre och skaffe til Graffue, medt mindre end efftherleffuendis Mand eller Quinde eller andre Arffuinge, the fattige vedtørfftige saa vel som the noget formuendis, mue ther fore giffue thennem en thønne øll eller mere, huilken the siden medt Gudtz fortørnelse och hans guddommelige vredis foract forslemme och wddricke. Och efftherdj slig wthilbørlig handel er imod all christelig skick och brug, som her wdi Riigett eller andenstedtz er brugeligt, huor thet wdi slig Leilighed och Siugdoms thid er seduanligt adt thilskickis arme och vedtørfftige wdj huer Sogn, som de affdødis Liig, the for-

muendis theris for en christelig Almisse, the armis och wformuendis aff en christelig Kierlighedt och thilbørlig skick, kunde pleie och skaffe thil theris Graffue och Leiersted. Efftherdi ochsaa saadanne thilkiøbte Begengelse och efftherfølgende Drick er icke allene Mennesken thil forargelse, Gud Almectigste wdi samme sin retferdige vredis straff imod oss adt fremfare och medt ydermere plager adt formere, tha ville wi her medt alffuorligen och strengeligen forbudit haffue alle, ihuo the helst ere eller vere kunde, saadanne øll adt giffue eller thage for the dødis Liig adt føre och skaffe thil Graffue. Saa frempt nogen befindis thet adt giøre, tha skulle the ther fore straffis, som vedbør. Wille och her medt alffuorligen haffue befalet vore Leensmend, huer wdi sit Leen, ther medt adt skulle haffue thilbørlig Opsiun, och thilbørlige adt straffe ther offuer, huor thet her imod skeer, som hand vil vide for oss adt andtsuare. Her effther sig alle och huer vider adt rette, ladendis thet ingenlunde. Giffuit paa vort Slot Frederichsborg then 24 Januarij Aar etc. 1585. Wnder vort Signet.

Frederich.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128 4to.

XVI.

1591, 26de November. Kgl. aabent Brev om at Landsbypræsterne i Skaane skulde bo i deres Sogne og ikke i Kjøbstederne.

Wi Christian then Fierde etc. Helse Ether alle menige prester, som allene haffuer Sogner paa Landtzbyerne, och icke ere Canniker, Vicarij eller haffue noget andet Kald wdj Kiøbstederne, offuer alt Schaanestict, euindeligen med Gud och vor Naade. Vider, adt effther wi komme wdi forfaring, huorledis enn part Ether skulle sig wnderstaa adt inddrage wdi Kiøbstederne och ther adt bosette sig, och icke hoess theris Sognekirker, huor wdoffuer tit och offte kand komme, adt naar hastig Siugdom nogen paakommer wdi theris Sogner, adt the ther offuer bliffue forsømmede paa theris Salighedtz wnderuiisning, med Sacramenternis wddelelse och wdi andre Maade, endog I haffue Ethers rette Residentz och prestegaarde wdi Ethers Sogner, huorwdinden I billigen burdte adt boo, saa I stedtze och althid som rette Christelige och tro Siele-

sørgere kunde vere hoss Ethers Sognefolck thilstede, naar the Ether kunde haffue behoff. Ethers rette prestegaarde och Residentzer wdi Ethers Sogner ther offuer ocsaa forfalde och icke ved Mact holdis. Tha bede wi Ether alle, som icke ere Cannicker, Vicarij, eller haffue noget andet Kald wdi Kiøbstæderne och therfore [bør] adt boo wdi Kiøbstæderne, och huer serdelis strengeligen och alffuorligen her medt biude och befale, adtj retter Ether effther adt boo och residere wdi Ethers Sogner och icke wdj nogen Kiobstedt, och ther adt vare Ethers Kald, som thet sig bør, saa frempt adt, ther som nogen ther offuer bliffuer forsømmet, och Klage for oss kommer, I tha icke ville affsættis fra Ethers Kald, och ellers ther wdoffuer straffis, som vedbør. Bedendis och biudendis alle vore Lhensmend offuer alt vort Land Schaane, saa och Sperintendenterne wdj forne Schaanestict, adt huer wdi sit Lhen medt forne Superintendent wdi forne Stict haffuer flittigt och alffuorligt Indseende medt, adt aldelis inthet mod thette vort obne Breff och Mandat skeer, saa frempt wi icke skulle vide thet hoess thennem, om theris forsømmelse ther wdinden findis. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn then 26 Novembris Ao. 1591.

Høybte vor allernaadigste wdualde Herre Printz och Konnings thilforordnede regerendis Raad.

Niels Kaass, Peder Munck, Jørgen Rosenkrantz,
Egen haand. Egen haand. Egen haandt.
Hack Wlffstand,
Egenn haand.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128. 4to

xvii.

1593, 9de Juli. Kgl. Forordning om at Tiende skulde ydes paa Ageren i Kjærver, inden Bonden hjemkjørte sin Sæd.

Wi Christian IV. G. a. v. Effther at wi forfare, huorledis mange Bønder oc andre offuer alt vort Rige Danmarck, som bruge Kornsed, huoraf de billigen skulle tiende til Oss oc Cronen, til Kierken oc Presten, lade sig befinde megit fortrødne oc modvillige, retferdeligen at yde oc wdgiffue huis tiende de i saa maade bør at giffue, huoroffuer Kierckerne

forfalde, att de icke kunde bekomme deris tilbørlig tiende att hielpes oc forbedres med, Presterne oc deroffuer kommer oc geraade vdi stor armod, effter at en part dennem ellers baffue en saare ringe Ting at holde sig aff. Da paa det att saadant maa forekommis, oc for^ne tiende i ret tilbørlig tid oc retferdelig effter Recessen maa udgiffuis och ydis, paa det at Kierckerne kunde bekomme den deel dennem bør med rette, at de dermed paa biugningen oc vdi andre maade kunde hielpis oc forbedris, Presterne oc til deris underholdning kunde bekomme den deel dennem bør at haffue med rette effter ordinantzen, oc de, som haffue fest vor oc Cronens part aff tienderne, kunde oc bekomme huis dennem bør: ville wi her med alvorligen budet oc befalet haffue menige bønder oc andre offuer alt vort Rige Danmarck, saa mange som Kornsed haffue oc bruge, oc pligtige ere at skulle udgiffue oc yde deres tiende i Kerven eller Negen, att de hereffter skulle vere fortenckt udi, for^ne deris tiende retferdeligen effter Ordinantzen oc Recessen at yde oc udgiffue paa Ageren, førend de deris Korn indføre vdi Laden, oc da skulle de, som haffue vor oc Cronens part aff tienderne i feste, eller oc Presten oc Kierkevergene, enten selff eller ved deris fuldmegtige, vere der hos oc lade haffue indseende, at altingist dermed ganger rettelig til, oc siden for^ne tiende at hedenføre paa de steder, som de ere plictige. Findis oc nogen, som her imod modvilligen giør oc vil icke udgiffue eller yde hans tiende paa Ageren, efftersom forskreffuet staar: hand da icke derfore vill tiltalis oc straffis paa det høieste, som vedbør. Huor effter sig alle oc huer offuer alt vort Rige Danmarck, som Kornsed haffue at bruge, skulle haffue sig att rette oc for skade att tage vare. Bedendis oc biudendis vore Embidsmend, at de her udinden huer vdi sit Lehn lader haffue flittig oc alffuorligt indseende med, at intit her imod giøris, saa fremt hand icke selff derfore vill stande til rette. Giffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn den 9 Julii 1593.

Niels Kaas. Jørgen Rosenkrantz. Sthen Brahe.
Mandrup Parsberg.

Afskrift i Gl. kgl Saml. 3170. 4to og i Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

xviii.

1594, 14de Juli Kongebrev til Hak Ulfstand, Stiftslensmand i Skaane, om at drage Omsorg for, at der ringedes Morgen og Aften saavel i Hoved- som i Annexkirkerne

Thil Hack Vlffstand.

Vor synderlig gunst thilforn. Viider, effthersom wi forfare, huorledis mange stæder paa Landtzbyerne her wdi Riiget icke skulle ringis om Morgen och Afften medt Fredtzklocken eller Bedeklocken, aff then Aarsage adt mange Sognedegne residere och bo ved Hoffuidtkirken och therfore icke kunde ringe wdi Annexkirken. Sammeledis ligge och mange Sogner thil Scholebørn i Scholerne wdi Kiøbstederne, huilke och icke for theris Scholes forsømmelse kunde idelige vare samme Rigende. Och efftherdi for[ne] Ringen tit och offte giffner mangen goed och christelig Andact, och foraarsager, adt mange paa samme thid, naar ringes, giør sin Bøn thil Gud Almectigste, som ellers en saare ringe Thing och sielden thencker paa Gud: bede vi Ether och ville, adtj offuer alt Schaane stict lader giøre then forordning, adt huor nogen Degn boer och residerer hoess Kirken, adt hand tha daglige huer Affthen och Morgen bethimelig thid ringer for[ne] Bede och Fredtzklocke, och huor ingen residerende Degn er, eller och Sognerne ligge thil Scholen wdi nogen aff vore Kiøbstæder, adt tha Sognemendene enthen selff skifftis thil Affthen och Morgen adt ringe samme Klocke, eller och ere thennem behielpelig, adt the kunde lade handle medt then nest ved Kirken er boendis, adt hand sig samme Ringende vil paathage, paa thet for[ne] Ringende thil en goed paamindelse och Andact kunde ved Mact holdis. Ther medt skeer vor vilie. Befalendis Ether Gud. Screffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn then 10 Julij A° 1594. Wnder vort Signet.

Høybe[te] vor allernaadigste wdualde Herre Prindtz och Konnings thilforordnede regerendes Raad.

Niels Kaass,	Jørgen Rosenkrantz,	Sthen Brahe,
Egen haand.	Egen haand.	Egen haand.

Mandrup Parsbierg,
Egen haandt.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128, 4to.

xix.

1596, 21de Februar. Kongebrev, hvorved Tiendeforordningen af 9de Juli 1593 (se xvii) forklares og begrændses.

Wi Christian then fierde etc. Giore alle vitterligt, adt wi nogen thid siden forleden formedelst adtskillige foregiffne Klagemaall haffuer ladet vore obne Breffue wdgaa thil menige Bønder och Almuffue offuer alt vort Riige Danmark, som Kornsæd haffue adt bruge, huorledes the thennem medt theris thiiende adt wdgiffue skulle forholde, adt the then effther Recessen och Ordinantzen paa Ageren wdj Kerffuen eller Negen skulle yde och wdgiffue, førend the theris Korn indførde wdi Laden, och thet adt skulle ske wdi theris egen eller nogen theris fuldmectiges Neruerelse, som samme thiinde skulle opbære, effther som samme vort Breff wdi sig selff ydermere formeller och indholder; och wi nu forfare megen wrictighed sig der wdinden adt begiffne, adt naar en knap och hastig høst er forhaanden, at Bonden och then, som thiinde skal, icke medt hans gode Leilighed kand sin thiinde qnitt bliffue, endog the, som thiinden skulle anamme, nocksom therom thilforn effther vore forrige breffue haffue verit adtuarit, hnor offuer Kornet, som bliffuer saa lang thid bestaaendis paa Marken, mesten bliffuer forderffuit, thennem icke thil ringe skade och affbreck, och ther thil medt the, som skulle anamme samme thiinde, wnderthiden for slig Leilighed skyld affthuinger aff thennem, som then skulle wdgiffue, huad de selff ville och begiere. Tha paa thet adt slig wleilighed maa bliffue affskaffet, och vore wndersaatte, som i saa Maade skulle thiinde, icke offuer billighed skulle bliffue besuerit, haffue wi verit foraarsaget medt vort elskelige Danmarkis Riigis Raad, som nu her hoess oss thilstede haffuer verit, vore forrige breffue adt forklare och wdthyde; och vil therfore her effther saa alffuorligen holdet och efftherkommet haffue, adt naar nogen effther Ordinantzen och Recessen och vort forrige Breffs Indhold skal yde och wdgiffue sin thiinde paa Ageren wdi Kerffuen eller Negen, tha skal then, som thiinden skal opbære, thil rætte thid møde thilstede, och enthen ved sig selff eller ved hans fuldmectige adt anamme samme thiinde paa Ageren; och ther som ingen møder thil-

stæde, och thiden och leiligheden ther offuer forsømmis, tha maa then, som thiinde skall, haffue god fuldmact thil sit Korn adt føre wdi huss. Er ther tha nogen, som formener icke retfærdeligen adt vere thiindet, tha ther medt adt handlis och forfølgis effther Recessens Liudelse. Huor effther sig alle och huer offuer alt vort Riige Danmark, som Kornsæd haffue adt bruge, skulle haffue adt rætte och forholde. Bedendis vore Fogeder och Embidtzmænd, adt the ther wdinden, huer wdi sit Lhen, lader haffue flittig och alffuorlig Indseende medt, adt thenne vor Forordning bliffuer holdet och efftherkommet, och inthet her imod giøris wdi nogen Maade. Giffuet paa vort Slot Koldinghuss then 21 dag Februarij, Anno 1596.

Wnder vort Signet.

Højbete vor allernaadigste wdualde Herre Prindtz och Konnings thilforordnede Regerendes Raad.

Jørgen Rosenkrantz Egen haandt Sthen Brahe Egen haand Mandrup Parsbierg Egenn haandt

Jacob Seefeld, Egen hanndt.

Afskrift i Ny kgl. Saml 1128 4to.

XX.

1598, 7de Juni. »Ribe Kapitels Sentens og Tykke om Naadensaar imellem Præsteenken udi Skjærbæk og hendes Medarvinger«.

Christen Lange til Bramming, Cantor, Peder Hegelund, Superintendens over Riberstift, Anders Søfrenson Vedel, Hans Lauritsen D., Mads Pors og Niels Glud, Kanniker i Riberdomkirke, giøre alle vitterligt, at Aar 1598 paa Tamperonsdag, den 7. Dag Junii, vare skikkede for os her paa Kapitelshus udi Ribe Povl Søfrenson udi Skjærbæk og højlærd Mands M. Anders Jacobson Skjærbæk, Sognepræst til Vistby, hans aabne Skrivelse til Kapitlet, skrevet med hans egen Haand, baade paa hans egne og paa hæderlige og højlærde Mands Doctor Hans Jacobsøns, hans Broders [1]) Vegne (som og begge deres Navne, D. Hans Jacobsøn og M. Anders Jacobsøn, fandtes der underskrevne) fast udi denne Mening:

---

[1]) Om disse tvende ret mærkelige Brødre findes Efterretninger i Cimbria lit. I, 583. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. III, 664.

At efterdi Birgitte Hr. Jacobs, deres Stifmoder, havde ingen Børn ved deres Fader, sl. Hr. Jacob Lauritsøn, Sognepræst til Skjærbæk, lode de sig tykke, at de saa vel som Birgitte Hr. Jacobs burde at arve og nyde Naadsensaar imellem dennem og hende, [hvorpaa de vare] vores Dom og Sentens begjærendes. Og ikke andre Breve eller Bevis bleve da af dennem udi Rette fremlagte. Sammeledes var og da tilstede hæderlige Mand Hr. Hans Bondsøn, Sognepræst til Roager, som ogsaa udi lige Maade paa hans Moders Vegne var det samme af os begjærendes, og lod læse det Kontraktsbrev, som med Dannemænds Overværelse imellem forskrevne Birgitte Hr. Jacobs, paa den ene, og sl. Hr. Jacobs Arvinger, paa den anden Side, med sammes fælles Venners Underskrivelse gjort og gaaet var den 8 Maii det Aar 1598, som iblandt andet udtrykkelig og klarlig formelder, at forskrevne Birgitte Hr. Jacobs skal nyde og beholde hendes Naadensaar efter Ordinansens Lydelse udi alle Maader. Hvorfor vi ikke kunne forstaa, af hvad Aarsag og Forsæt at Arvingerne have den Tid ladet saadant indskrive og fuldkommelig samtykt hende at beholde uden al Gjæld, kvit og fri i alle Maader, som deres Kontraktsbrev medfører, og de nu derimod udi deres Beretning agte at skille hende af saavel med Rugsæden som Bygsæden. Men efterdi saa Kong. Maj.s Ordinans og deres egen Kontrakt og Forskrivelse tilholder hende til Naadsensaar, vide vi ikke andet at kjende derpaa, end at de ere pligtige til at holde, hvis de tiltroede Dannemænd dennem endelig imellem gjort have, saa og at udi et helt Aar omkring efter den Aarstid og Dag, som sl. Hr. Jacob er død paa (som os berettes, at han døde den 12 Martii dette Aar 1598), bør hans efterladte Enke jo endelig nyde en af de samme tre Aarstider og Terminer, som Ordinansen formelder, og det saa vidt som samme Ordinans hende af Rugsæd, Sommersæd og Tienden tilmelder, saa og den halve Part af al Præsterente, som udi midlertid kan falde, efterdi saadant Naadsensaar er jo naadigst undt og funderet paa de fattige Præsteenker, saa og efterdi Ordinansen udi samme alle Terminer og Aarstider nævner Enkerne besønderlig, saa vel som den og strax derefter taler om Præsterne udi Kjøbstederne deres Efterleversker. Desligeste

ogsaa efterdi at de højlærde udi Kjøbenhavns Universitet med Superintendenterne udi deres Declaration og Decret over Ordinansen (skreven og berammet Anno 1555 efter Kong. Maj.s naadigste Befaling) have forstaaet og forklaret dette Stykke om Enkerne med disse Ord: Ut sciant Præpositi pro æquitate omnia disponere pro viduis Parochorum et iis, qui demortuo succedunt in officio, consnltnm videtur, ut sicut ipsa vidua jnxta ordinationem retinebit dimidiam partem tam sementis quam decimarum, ita quoque cedat ei dimidia pars *aliorum redituum*, ut oblationis et similium consuetarum levationum, interim dum ipsa sncceseori victum suppeditat. Debent etiam boni viri reddere eos ex utraque parte contentos, quantum ad cohabitationem attinet, ut uterque in pace vivat in sno angulo et loco. Hvilken deres Forklaring baade om Præsteenker selv, saa og om al Halvpræsterente og Indkomst udi samme deres Naadens Aar, vi have ikke vidst at forandre eller fra at gaa udi nogen Maade, men holdt visselig for, at med forskrevne Ord „redituum et levationum" bør jo at forstaas Hø og Græsning, Smørbyrd, Kvægtiende, Landgilde, og hvis som ligger ad mensam, med Tjenere og anden Redsel og sædvanlig Præsterente og Indkomst; om hvilken forskrevne Rente og Rettighed, saavelsom om hvis Tvivlsmaal, som dennem imidlertid kan forefalde, Provsten med fromme Præstemænd og uvildige Dannemænd kunne dennem udi stykkevis efter Lejligheden og efter saadanne forskrevne Love og Statnter, saa og efter kristelig Sædvane og Billighed, til al Venskab med det første forene og fordrage. Quod testamur sigillis nostris. Actum die et loco ut supra.

Afskrift i Thottske Saml 2041. 4to.

XXI.

1620, 23de Marts. Kgl. Forordning om Fremgangsmaaden ved Præsters Kaldelse.

Wij Christian den fierde etc. Gjøre alle vitterligt, eftersom vi aff daglige os forekommende klagemaal och angiffuende komme vdi forfaring, hvorledis naar noget præstekald ledigt worder, adskillige tvist och wenighed forfalder, forend

en anden person louligen effter Ordinantzen igien kand kalditt bliffue, och det aff den aarsage fornemmeligen, at udi Ordinantzen icke saa vdtryckeligen findis der om specificeret, som vel fornøden er: da haffuer vi, saadant at forekomme och affskaffe, effterfølgende schick och forordning med os elsk. Danmarckis rigis raadz raad och betenckende beslutet och berammet, at huor nogen Sognepræst schal kaldis til tuende eller trende Sogner, och ingen befindis att haffue jus Patronatus til nogen aff samme Sogner, da schulle de 7 Mend, som effter Ordinantzen vdneffnis, tagis aff begge eller alle Sogner, saa at altid en tagis meere aff Hoffuetsognet end aff det eller de, som for Annexer haffuer væritt holditt. End er nogen aff Adell bosiddendis vdi ett aff Sognerne, da schall samme Sogn, saa viit præstekald sig belanger, regnis for Hoffuittsognett. Meden er adelspersoner boendis vdi begge Sogner, eller ingen vdi enten aff Sognerne, da schulle de fleeste Kaldzmend tagis aff dett rette Hoffuettsogn. Befindis Sognerne vdi fleere Hærreder att være beliggende, da schall den Hærredzproust, vdi huis Hærrett dett Sogn er, som de fleste Kaldzmend vdneffner, være offuerværendis effter Ordinantzen, och schall samptlige Kaldzmend i samme Sogn sambles och vdgiffue Kald. Och effttersom Ordinantzen formelder, at Kald strax bør at gaa for sig, da saa fremt nogitt ledigt Kald for victige Aarsager icke strax med en duelig person kand forsørgis, saa schall dog der med i det lengste icke lenger end vdi sex vger oppeholdis: dog vdi pest och andre smittsomme Sygdommers tiid schall med det første och strax, saa vitt mueligt er, forttfares. Giffuet paa vort Slott Kiøbenhaffn den 23de Martij Anno 1620. Vnder vort Zignett.

Christian.

Samtidig Afskrift i Udgiverens Besiddelse.

xxii.

1621. 12te September. Kgl. Forordning om at der ikke maatte gjøres Indgreb i Sognebeboernes Ret til at kalde Præster

Wii Christian den fierde etc. Giøre alle vitterligt, att efftersom vor kiere Her Forfædre, høilofflig och christelig ihuokommelse, haffuer ladit sig saa høit Gutz salige ordz

tienneris Kald være befallitt, at de serdeles rettighed Sognemendene alene naadigst haffuer villet vnde och forlæne, efftersom saadant oc vdi Ordinantzen forfattitt och indførd er; alt til den Ende, at Menigheden, som sagen mest paagielder, des bedre effter deris egen ynsche oc begiering kunde i det høivictige verch, nest Gud den allermectigstis hielp, forsiunis. Endog nu saadan høibemelte voris kiere Her Forfædris act och forsætt Lensmendene saa vel som Superintendenterne alvorligen haffuer forbudit, Meenigheden der vdi i nogen maade fore at gribe: efferdi deris Majestater salig ihuokommelse end och sig selff saadant icke haffuer villet haffue forbehollet, huilket och vi naadigst altid haffuer ladet os befalde, efftersom saadant aff adschillige voris der om vdgangne forordninger er for øiene: dog erfare vi naadigst, at det, som vdi saa maade ved Ordinantzen saa vell som forbemelte voris forordninger Lensmendene och Superintendenterne forbiudis, paa somme steder aff provster och lensmendz fougder driffuis. Huorfore vi med os elsch. vort rigis raadz raad oc vnderdanigst betenckende naadigst ville endnu videre, samme leilighed angieldende, som effter følger forordnet haffue, saa och her med forordne.

Naar nogett Kald ledigt vorder, da schulle to eller tre maa prædicke for menigheden, om samme meenighed icke fleere at høre er begierendis, aff den aarsag at de, sig angiffuet haffuer, er dyctige. Dernest, saa fremt Sognemendene paa landit eller och Borgemester och Raad i Kiøbstæderne icke selff dyctige personer kunde vdspørge och fodre at lade sig høre, da schall enhuer være fritt fore sig til prædicke embed at angiffue, dog at det scher schickeligen och effter Ordinantzen, och paa landtzbyen for prousten allene, huilken ingen schal maa enten opholde eller derfra holde, saa fremt den haffuer sitt gode och nøyactige Testimonium om sitt leffnett och lærdom enten fra vort Universitet, om hand derfra haffuer sin Affscheed, eller och fra sin Privato Præceptore, om hand paa nogen tiid allene er forløffuet. Dog dersom prouesten eigentlig bevist er om nogens forhold, som en Gutz ordz tiennere vsømmelig er, da schal hand saadant vor lensmand giffue tilkiende, saa fremt sognemendene eller den,

sig angiffuer, icke vilde lade sig forsige, paa dett forbemelte vor lensmand med flid kand forfare og tilbørlig Indseende haffne, at ingen saadan tilstædis. Ellers oc i andre maader schulle lensmendene huerken ved fougder eller andre nogen præsentere eller præsentere lade, eller och sig med kaldene befatte, naar ellers effter Ordinantzen, och som forschreffuet staar, tilgaar. Dog at inden den tiid, voris forrige forordning omformelder, med Kald fremfaris, oc icke der offuer oppeholdis; thi da schal och maa Lrnsmanden med Bispen paa vore Vegne haffue Indseende oc til Endelighed forhielpe den part (om der ellers tuistes) største føie och rett haffuer, Huor effter alle oc huer sig schulle haffue att rette. Giffnett paa vort Slott Kiøbenhaffn den 12. Sept. Ao. 1621. Vnder vort Zignett.

Christian.

Samtidig Afskrift i Udgiverens Besiddelse.

xxiii.

1626, 21de Maj. Prinds Christians Reskript om Naadensaar efter Præster.

Vi Christian den femte, med Guds Naade Danmarks, Norges, Vendes og Gothes udvalgte Prinds, udi Kong. Maj.s vores elskelige kjære Herre Faders og naadigste Konnings Fraværelse til Regjeringen forordnet. Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom I underdanigst haver været begjærendes at vide, hvorledes I skulde have eder med Naadsens Aar at forholde, naar nogen Præstemand ved Døden afgik, som ikke efterlod sig Livsarvinger: om hans Hustru da alene Naadsens Aar skulde beholde, eller hans andre Arvinger med hende udi Naadsens Aar, som udi andet Gods, skulde arve. Da er det vores naadigste Betænkende, at efterdi Naadsens Aar er en Bevilling, som Kvinderne alene udi Ordinansen er bevilget, de derfor alene det beholde skulle. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa Koldinghus den 21. Maii Ao. 1626.

Christian.

Os elskelige Axel Urne til Ryegaard, Dronninglig Majestæts Befalingsmand paa Halsted Kloster.

Afskrift vedlagt Biskop Morten Madsens foran, S. 96—7, meddelte Skrivelse.

xxiv.

1629, 9de August. Kongebrev til Bispen i Ribe om Oplysninger angaaende Præstekaldenes Indtægter, for at de ringeste kunde blive forbedrede, og Præsterne derved sættes i Stand til at pensionere deres Formænds Enker.

Christian den fierde med Gutz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlig gunst thillforn. Vider, att efftersom vi forfarer, att prestekaldene sammestedtz (!) saa ringe skall findis, att di icke kand thaale att giffue saa megit thill Presteenckerne, som enten for Alderdom skyld eller anden thillfald icke bliffue effter dieris hosbondtz død giffuet i Kald igien, att de nogenlunde kunde dermed thill Nødtorfftighed worde forsørged: Da bede vi eder och ville, at I en rigtig designation och fortegnelse vdi woris Cantzelie iudskicker paa de Sogner, som vdi eders stifft befindis saa ringe att være. Och paa det dissbedre kunde om Alting kiendis, skall Numerus decimantium, Prestegaardernis och Sognernis villckor specificeris, att der paa siden middell kunde thenkis, huormet de, som icke allerede forsiunet ere, kunde vorde betenckte. Hermed skeer vor wilie. Befalendis eder Gud. Skreffuet paa vortt Slott Kiøbenhaffn den 9. Augusti 1629. Vnder wortt Zignet.

Christian.

Afskrift af Brevet til Bispen i Ribe, i Ny kgl. Saml. 723 b. Fol. Under Afskriften har Biskoppen skrevet til Provsterne:

S. O. Cognoscitis ex literis negotium et perspicitis clementissimam S. R. M. voluntatem, cui Deus in æternum pro tam sancto proposito benedicat. Dn. Præpositi igitur singuli in suis eparchiis curent, ut qvam primum transmissa ad me clara secundum literarum tenorem designatione, mandato vel magis oblatæ Gratiæ Regiæ satisfiat. Valete. Scribebam Ripis XXV d. Aug. Anno 1629.

Jan. Dion. Jers. S. R.

Jvfr. Biskop J. D. Jersins Erklæring, trykt hos Gjellerup, S. 263—4, samt Kongebrevet af 18de Juni 1632 om Forbedring af Præstelønnen ved nogle Kald i Ribe Stift, trykt i Hofmans Fundationer IV., 562—5.

XXV.

1624, 26. Juni. »Forordning om Proffsternis Aarlig Visitats oc Indseende med Børnelærdommen.«

WI Christian den Fierde, med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gothis Konning, Hertug vdi Sleszvig, Holsten, Stormarn oc Ditmersken, Greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst, etc. Giøre alle witterligt, at Wi forfare den store Groffhed, som findes iblant Vngdommen paa Lanzsbygden vdi deres Saligheds Børnelærdomb; Vanseet Degnene fast allene der til ere indstifftede, oc efter de affskaffede Papistiske Messer fornemligen aff den Aarsag Vedbleffne, at de Vngdommen der vdinden oplære oc vndervijse skulde, Huilcket oc dennem derfore vdi voris Christelige Kircke Ordinantze særdelis befalis; Oc saadan vngdommens Forsømmelse formodentlig stor Deel deraff foraarsagis, at Proffsterne icke Aarlig oc idelig Kirckerne visitere: Thi biude Wi oc hermed alffuorligen befaler Proffsterne offuer Vore Riger oc Lande, at de i det ringste en gang huer Aar, oc om det Bisperne sinnis være fornøden, tiere, alle oc huer deris Proffstiers Kircker besøge, om Tienistens oc fornemligen Børnelærdommens tilstand flittigen forfare, Degnene, residerende oc andre, saa vel som Substituterne, huor de ere, forhøre, formane oc tilholde deres Kald oc Bestilling herudinden forsuarligen at forestaa, oc der hosz ald mangel rette oc forbedre. Saa oc Presterne der hosz tilholde med Degnene oc deris Substituter det indseende at haffue, som deris Kald oc Bestilling vdkreffuer, oc de vide at forsuare. Oc skulle de alle Sogner, saa vel de vnder Adelens oc Capitels jure patronatus ere, som andre, tillige med andre deres Proffstiers Kircker besøge oc deris Bestilling sammesteds, ligesaa vel som hos de vnder Cronens Patronat ere, forrette, anseende ingen, huo det oc være kunde, sig fra Ordinantzen oc den gemene Geistlige tilsiun oc tieniste maa vnddrage; Huorimod Proffsterne oc aff dennem saa vel som andre Kircker deris Aarlige Løn derfaare skulle haffue at opbærge. Dog huis Bygfeldighed paa Kirckerne befindis, haffue Proffsterne hosz dennem, som Patroni ere, at andrage.

Giffuit paa Vort Slot Kiøbenhaffn, den 26. Junij, Anno 1634. Vnder Vort Signet.

Christian.

Efter et samtidigt, særskilt trykt Blad. (Jfr. Sjæl. Tegn. XIX, 239).

xxvi.

1638, 15de Maj. »Bisperne udi Danmarch, Norge, Island, Ferøe[1]) och Øseli finge breff at tilholde Præsterne at føre et schicheligt leffnet«.

Christian den Fierde med Guds Naade Danmarchis, Norgis, Wendis och Gothis Konning.

Woris synderlige Gunst tillforn. Wider, efftersom wi denne Tid och Guds Evangelische Menigheds bedrøffuede och beklagelige Tilstand offuerveye och nochsom betenche, den saaledes aff den Allerhøyeste som en well fortient Syndestraff att tillades, fornemlig i dett en stor Deell aff Geistligheden, som med deris Forbøn i Christo Jesu schulde søge att møde och att stille den gode Guds rettfærdige Vrede, bruge deris Embede som en verdslig Handel och den huor aff de leffue schulle, och iche Dag och Nat suche och søge effter att forfremme Guds Ehre, och med deris gudelige Exempel, sachtmodige Omgengelse, Besøgelse i Husene, hellige Leffnit och trøstefulde Formaning deris Tilhørere att forbedre och drage vdaff denne Verdens Sicherhed til sand Omvendelse och Aandens Enighed i Guds frycht och en christelig Kierlighed, meenende, naar de i Kircherne deris ordinnrie Predichener holde och ellers sig iche vdi noget forsee, som mand kand tale dennem till for effter Ordinantzen, Lou og Rett, att de deris Embede da sicherligen tillfulde giort haffuer: da bede wi eder, wille och her med alvorligen befale, att I paa ny om eders vnderhaffuende Geistlighed i Kircher och Scholer flittelig och idelig forfare, och vdførligen om deris Forhold eder informere, Prouster (vnder deris Prouste Embedis Fortabelse och wilkaarlige Bøder) saa och Præster och alle andre tillholder, iche allene paa forskreffne, saa och alt

[1]) Færø havde ingen særlig Biskop, men det paalagdes Biskop Resen i Kjøbenhavn at meddele Provsten og Præsterne paa Færøerne Befalingen.

dett Gndeligt och Christeligt er, sig att begiffue, med Lemfeldighed, huor den kan Sagen vdrette, søge deris Tilhøreris Salighed, intet aff Had [eller] Hastmodighed respect och reputation temere turbere; meden och ware sig fra Druchenschab, raade alle till Maadelighed, selff schy all Offuerflødighed i deris Brølluper, Barssel och Giestebud, ey brende Brendevin i deris Huse, meget mindre andre det biude eller forebære, holde sig fra Dantzen med Glas paa Haanden och deslige verdslige Vsømmeligheder: med videre som I selff Gudeligen kunde betenche. Befindis nogen med saadan Forseelse, da schall hand (vden nogen Gjennemfingreseelse[1]) staa til Rette effter Sagens Tilstand, som wedbør. Der med scheer vor Wilge. Befalendis eder Gud. Schreffuet aff wor Befestning Glychstad 15. Maji Anno 1638.

Konsistoriets Kopibog III., 243—4 og Sjæl. Tegn. XXVI., 305.

En Afskrift sendtes til Universitetets Rector og Professorer med et Kongebrev af samme Dag, hvori det paalagdes dem: „at I den Lejlighed Ungdommen, som udi Universitetet der i vor Kjøbsted Kjøbenhavn studere og sig til Skole- eller Kirketjeneste ville bruge lade, inculcerer og dennem alvorligen derhos formaner, at de det i Gudsfrygt vel overveje, i Sønderlighed de, som bekomme eller have bekommet deres Attestats, saa at Guds Ære over alting og deres Opbyggelse maa søges og fremmes".

[1]) De i Parenthes indesluttede Ord mangle i Sjæl. Tegneiser.

Smaastykker.

I.

Bidrag til fynsk Præstehistorie.

Meddelte af Lærer S. Jørgensen i Kistrup.

1.

Thingsvidner førte ved Sunds Herredsthing i Anledning af Hr. Mads Gregersens Kaldelse til Østerskjerninge-Hundstrup 1660.

Hr. Eggert Christensen, Sognepræst til Østerskjerninge-Hundstrup, døde ³⁰/₆ 1660. I Ufredens Tid blev han meget ilde medhandlet af de Svenske, der havde en stærk Vagtpost i Østerskjerninge Sogn, og hans Gaard blev fire Gange plyndret. Det var de udstandne Lidelser, der fremskyndede om ikke foranledigede hans Død. Da han døde, laa ogsaa hans Hustru saa betænkelig syg, at ingen troede hende til Livet. Han var første Gang gift med Maren Augustinusdatter, efter hvis Død han skiftede saaledes med Børnene, at han til dem udlagde, »den store Gaard i Odense, Apothekeren iboer«, medens han selv beholdt »Gaarden i Svendborg« og den øvrige Bo, saaledes at han alene havde at svare til Boens Gjæld. Han giftede sig anden Gang med Karen Andersdatter af Allerup og havde følgende Børn: Christen, Magdalene, Margrethe, Dorothea og Else.

Eftermanden blev Hr. Mads Gregersen, Kapellan i Sønderbroby; men hans Kald blev meget haardt anfæg-

tet[1]), skjønt det synes at være foregaaet efter alle Lovens Former, og de Forhandlinger, dette gav Anledning til, turde mulig ikke være helt uinteressant Bidrag til Præstekaldelsens Historie:

Den $^{10}/_{10}$1660 lod Ridefogden paa Rantzausholm, Peder Børting[2]), stævne Hr. Mads Gregersen i Østerskjerninge, samt Niels Hansen Smed og alle Kaj Lykkes Tjenere i Hundstrup. Hans skriftlige Kaldsseddel, der er indført i Thingsvidnet, er saa lydende:

»Er det Eder ej i Sandhed bevidst, at Mogens Villumsens Brev i min Fraværelse er Eder i Hænde kommet med Begjæring, at I vilde advare Almuen i begge Sogne, Hundstrup og Østerskjerninge, at min velbyrdige Husbonde Kaldet til en dygtig Person[3]) havde bortlovet, og at de sig derfor dermed ej videre skulde befatte, førend min naadige Herres Kundskab kommer, hvorledes Hs. Velbhed med samme Kald sig vil have forholdet«.

Dernæst blev fremlagt Mogens Villumsens Brev, Niels Smed tilskrevet, og under Salling Herreds Provsts Haand, hvilket for Retten blev læst og paaskrevet.

Derimod fremstod Niels Smed og Jesper Rasmussen og svarede, at samme fremskikkede Brev have de for menige Hundstrup Bymænd læst ved deres Kirke efter Prædiken, og samme Dag, som var den 5 August, har Niels strax sig begivet til Østerskjerninge Kirke og det forkyndt for Sognemændene før Prædiken, som Hans Und (en af Erik Kaas's Fogder) det der læste.

Peder Rasmussen, Foged paa Lindskov, fremstod for Retten paa sin Herres (Erik Kaas's) og Hr. Mads Gregersens Vegne og fremlagde Jesper Lavridsen Degns skriftlige Vidne saa lydende:

---

[1]) Herom kan henvises til Ny kirkehist. Saml. V, 688-9, hvor nogle Sagen vedrørende Kongebreve findes meddelte.

[2]) Om denne Mand og hans Forhold til Kaj Lykke henvises til N. R. Søkilde: »Kaj Lykkes Fald«. Odense 1876.

[3]) Den i Kongebrevene (N. kirkeh. S V, 688-9) omtalte Peder Skov.

»Eftersom Mogens Villumsen har tilskrevet Niels Smed et Brev, dat. 4 August, at han skulde lade ham vide, hvorlænge det er, siden sl. Hr. Eggert har været død, skrev jeg strax tilbage igjen. Nu er Hr. Mads Gregersen af mig begjærende, at jeg skal være min Sandhed derpaa bekjendt. Brevet kom til mig ud paa Natten, saa jeg læste det ved Lys. Dette bekjender jeg Sandhed at være«.

Dernæst fremlagde P. Rasmussen Provstens skriftlige Kundskab i Brev til Hr. Mads Gregersen anlangende Mogens Villumsens Brev:

»Mogens Villumsen kan ikke bevise, at Brevet er set af nogen af os i Hundstrup, før Kald er gaaet; men ydermere, efter at Kald var gaaet i Skjerninge, gik Niels Smed ud paa Gulvet og sagde lydeligen, at han gav Eder Kald paa velb. Kaj Lykkes Bønders Vegne, hvorpaa jeg begjærte at se hans Brev. Det han ikke selv kan nægte, og jeg vil vidne det, hvor det gjøres fornødent«.

Dernæst fremstod Niels Smed og berettede, at den Tid, han havde ladet Mogens Villumsens Brev forkynde for Hundstrup Mænd efter Prædiken, da tilspurgte han dem, om de vare tilfredse med, at han skulde drage over til Skjerninge og tale noget om samme Kald. Da svarede de samtlige, at dersom det var med deres Husbondes Minde, da vare de nok dermed tilfreds og vilde nok kalde den Person. Niels Smed adspurgte nu for Retten sine Medtjenere, om de ikke saa til ham sagde, at de nok vare tilfredse dermed, naar det var med deres Husbondes Minde; hvilket de bejaede.

Dernæst blev af P. Rasmussen fremlagt Hr. Mads Gregersens skriftlige Indlæg, hvorefter P. Rasmussen paa Erik Kaas's og Hr. Mads Gregersens Vegne formente, at efterdi Kaldet skete just den 6te Uges Dag, og ingen Indsigelse af den gode Mand Kaj Lykke eller hans Fuldmægtig skete, da bør det Kald, paa Hr. Mads Gregersen sket er, ved sin fulde Magt at staa, og ikke komme Hr. Mads til nogen Hinder eller Skade paa hans Kald den Missive, som

til Bispen forhvervet er, efterdi at den 3die Dagen, efter at Hr. Mads her i Fyn er lovligen kaldet, er [den] udi Kjøbenhavn dateret og her i Landet først ankommen 14 August. Thi dersom den gode Mand velb. Kaj Lykke vilde havt noget derudi at sige, burde det tilforn at være sket, og han ladet sin Fuldmægtig i Hundstrup Kirke samme Kald afværge og ikke nu, efter at Hr. Mads efter Kgl. Majst.s Forordning 6te Ugedag lovlig kaldet er, hans Kald at forhindre.

Peder Børting paa sin velb. Herres Vegne formente, at efterdi Mogens Villumsens Brev udtrykkelig indeholder, at Kaj Lykke, som den største Del af Kaldet tilhører, havde forskrevet en anden Person til samme Kald, som og er læst og forkyndt i Østerskjerninge Kirke, før Kaldet skete, ej heller nogen Tid skal bevises velb. Kaj Lykke nogen Tid at have været tilstede, da Hr. Mads Gregersen har været kaldet, og dog befindes at være indført i Kaldsbrevet for den bedste Kaldsmand; formener derfor, at ej med samme Kald er saa lovlig medhandlet, som ske burde, men Hs. Velbh. til stor Præjudice udi hans Frihed, som hans Forfædre før ham af Arilds Tid have nydt til fornævnte Sogne. Desligeste fremlagde og Peder Børting en Kopi af Kaldsbrevet til Hr. Mads Gregersen, som det er givet i Hundstrup og Østerskjerninge.

P. Rasmussen formente, endog at den gode Mand Kaj Lykke eller hans Fuldmægtig den rette 6te Ugesdag, som Hr. Mads blev kaldet, ikke mødte, vidstes ikke den gode Mand at forbigaa jo af Provsten at indføres som den bedste Kaldsmand udi Hundstrup Sogn; om den gode Mand det ikke vil underskrive, kan de ikke dertil; men de formente, at efterdi den rette 6te Ugesdag var kommen, kunde de ikke anderledes, end jo Kald ske skulde, efterdi Kgl. Majst.s Forordning derom udtrykkelig formelder, at inden 6te Ugesdag Præst udi Sogn bør indsættes, hvorfor Sognemændene saavelsom de rette Kaldsmænd deres Frihed sig ikke vilde lade fratage. Ydermere formente han, at

efterdi Kgl. Majst. naadigst har bevilliget og tilladt den gode Mand Erik Kaas Stolestade og Begravelse i Østerskjerninge Kirke, saa formente han og, da ogsaa Præstegaarden ligger i Østerskjerninge Sogn, og videre, at Recessen omtaler, »at hvor Adel er i Sognet osv.«, at have lige saa høj Frihed til at kalde som den gode Mand Kaj Lykke.

P. Berting svarede hertil paa sin Husbondes Vegne, at paa den gode Mand Erik Kaas's Frihed har han intet at prætendere, mens indstiller det for de gode Herrer, som derudover blive tilkjendte at dømme. Herefter vare de paa begge Sider Thingsvidner begjærendes.

Den $^{31}/_{10}$ s. A. lod P. Rasmussen stævne Kaj Lykke til Vidner at paahøre angaaende Præstekaldelsen. Anders Møller i Gundestrup, H. Olsen i Hundstrup, L. H. Smed i Mynderup vidnede under Ed efter Recessen, at det var dem i Guds Sandhed vitterligt, at da Hr. Eggert var afgaaet ved Døden 30 Juni, som var en Lørdag, og da Dagen var kommen, at Almuen skulde udvælge Fuldmægtige til at kalde en Sognepræst igjen, gave de dem uværdige Fuldmagt, den gode Mand Kaj Lykkes Bønder saavelsom de andre, og forholdtes det med at kalde fra den 30te Juni til den 5 August, som var den sidste Søndag af de 6 Uger, den gode Mand Kaj Lykke til Vilje, om han imidlertid vilde fremskikke nogen paa Kaldet at lade sig høre, hvilket den gode Mand Erik Kaas lod Sognemændene saavelsom dem og Kaldsmændene ombede, at de vilde være tilfreds med at lade Kaldet opstaa til den sidste Søndag af de 6 Uger, at man der forinden Kaj Lykkes Vilje om samme Kald kunde fornemme, paa det at alting kunde være lovligen. Da nu den sidste Søndag var kommen af de 6 Uger, som var den 5 August, og Kaldet efter Kgl. Mandat endelig ske skulde, da gave de Hr. Mads Gregersen Kald paa menige Sognemænds Vegne, og var der den Dag saavelsom ejheller tilforn ganske og aldeles ingen Modsigelse fra Kaj Lykke eller Fuldmægtig enten mundtlig eller skriftlig i nogen Maade, mens meget mere sagde

Niels Smed i Hundstrup det, at han paa Kaj Lykkes Vegne gav Hr. Mads Gregersen Kald, og de andre Kaj Lykkes Tjenere raabte tillige, at de vilde have Hr. Mads Gregersen til deres rette Sognepræst. Derefter fremstod og for Retten Hans Ibsen i Mynderup, Rasmus Markussen, Jens Hansen og Eggert Hansen ibid., og en efter anden vidnede, som fornævnte tre Kaldsmænd havde vidnet. Item og fremstod Iver Pedersen, Degn i Østerskjerninge, og vidnede, at Kaldsmændene i Østerskjerninge og Hundstrup Sogne, som kaldte Mads Gregersen, var Fuldmagt givet af Kaj Lykkes Tjenere saavelsom de andre, og Kaldet skete den sidste Søndag af de 6 Uger, af Aarsag det saalænge var opstaaet, at Erik Kaas bad Kaldsmændene og Menigheden om, at det saalænge maatte bero, om Kaj Lykke imidlertid vilde fremskikke nogen paa Kaldet at lade sig høre, og da Hr. Mads Gregersen var kaldet, var der ingen Modsigelse skriftlig eller mundtlig af Kaj Lykke eller hans Fuldmægtig, mens meget mere mødte N. Smed af Hundstrup i Østerskjerninge, da Hr. Mads var kaldet i Hundstrup Kirke, og sagde: »Jeg giver Hr. Mads Gregersen Kald paa Kaj Lykkes Bønders Vegne«. Da spurgte Hr. Mag. Henning ham ad, hvad Fuldmagt han havde dertil. Da sagde han: »Vi skulle raadføre os med den gode Mand Erik Kaas, saavelsom Provsten, hvorfor vi give Hr. Mads Gregersen Kald«. Ydermere vidnede han, at siden den gode Mand Erik Kaas har erlanget Kgl. Mjst.s Tilladelse at have Stolestade og Begravelse i Østerskjerninge Kirke[1]), som ham af Kgl. Mjst. Ridefoged, Ove Madsen paa Nyborg Slot, og Provsten, Hr. Peder Skaaning i Svendborg, er udvist, da har han med Frue, Børn og Folk stedse søgt

[1]) Den ¹⁵/₇ 1647 tilstaar Kongen Erik Kaas Begravelse og Stolestade i Østerskjerninge Kirke, dog saa, at han selv bekoster og indretter saadant, at han ofrer til Egense Præst som hidtil og ikke dermed vil befri sine Bønder for Skat i Ø.-Sk. Sogn og perpetuerer 100 Rd. in Spec. til Ø.-Skjerninge Kirke. Denne Frihed fik han, vel nærmest som Følge af denne Strid, bekræftet den ¹¹/₁₁ 1661.

Øserskjerninge Kirke og der ofret Præsten og Degnen og holdt den for sin Sognekirke, og hans Bønder have altid indtil Krigen givet Kongeskat; men nu har den gode Mand i 3 Aar brugt en af sine bedste Gaardes Grund til en Ladegaard under Lindskov. I lige Maade vidnede han, at paa den Gaard i Østerskjerninge, kaldet Holm, har der boet Bønder paa i 100 Aar og over, og de have gjort Ægt og Arbejde og ydet Landgilde ligesom af en anden Bondegaard, og er den halve Del deraf nu øde. — Samtlige Bønder i Østerskjerninge samtykkede Degnens Vidne.

Fremdeles vidnede Jens Lærke af Egense, at det var ham i Guds Sandhed vitterligt, at Erik Kaas formedelst jus patronatus til Hvidkilde ingen belejlige Stolestader har i Egense Kirke, saa at hans og Frues Stader ere bag Hvidkilde Folks Stader og lige ud for en Pille og saa lille, at der ikke kan staa mere end 2 Personer, og han har ikke nogen Begravelse der i Kirken uden en liden Grav, hvor hans Forældre ligge, og hvor ingen flere kan faa Rum, og er den under hans egen og Hvidkilde Folks Stole, og har han eller hans Forældre før ham aldeles ikke havt nogen Frihed til der at kalde Præst; han har og altid givet Egense Præst sit Offer, siden han fik Frihed i Østerskjerninge Kirke.

Dernæst fremlagde Peder Rasmussen Egense Præsts, Hr. Jenses, skriftlige Vidne:

»Kjære Peder Rasmussen, synderlig gode Ven! Eftersom I paa min gunstige Junker Erik Kaas's Vegne begjærer min Underretning anlangende Hs. Velbhds. Stolestader i Egense Kirke, da er det jo vistnok for Øjne at se, at Hs. Velbhds. saavelsom velb. Frues Stolestader ere noget trange og næppelig derudi Rum til 3 Personer. Anlangende mit Offer og andre Velgjerninger, har Hs. Velbhed, altid ladet sig befinde meget from og liberal, saa jeg ham paa det ydmygeligste betakker og mig til Hs. Velbheds Tjeneste og Velbefald stedse bepligter, ønskendes Hs. Velbhed. al Taksigelse og Belønning af Gud den Aller-

højeste, og Hs. Velbhed. med alt, hvis ham er kjært, Velstand, Lykke og Salighed evindelig, det jeg og vil have Eder paa Eders Anmodning venligen tilsvaret, og til sligt stændig at være til Thinge, eller hvor behov gjøres, mig tilbørligen og paa det underdanigste obligerer og bepligtiger. Gud befalet!

Egense Præstegaard, $^{31}/_{10}$ 1660.

Jens Søffrensen Bjerg«.

2.

Nogle Efterretninger om Hr. Jakob Jakobsen Holst, kaldet „den onde", Sognepræst til Kjøng i Fyn.

(Uddragne af Baag Herreds Thingbøger).

Hr. Jakob var en kort Tid Kapellan hos den gamle stridbare Præst i Kjøng, Hr. Henning Clausen Bang. Forholdet mellem Præsten og hans Medtjener var ikke det bedste, og Menigheden delte sig i 2 Partier, af hvilke det ene, med Degnen Claus Henningsen (Søn af Præsten) i Spidsen, holdt med Præsten, det andet med Kapellanen.

Den $^{16}/_{10}$ 1665 fører Ridefogden paa Hagenskov paa Hr. Jakobs Vegne nogle Vidner angaaende et forargeligt Optrin, der den $^{24}/_{9}$ s. A. fandt Sted i Kjøng Kirke. Ladefogden paa Søholm mødte i Retten og fremlagde sin Frues og hendes Datters skriftlige Vidnesbyrd:

»Eftersom vores Lehnsmand, vor højtærede gode Broder, Niels Banner, har ladet os underskrevne citere til Baag Herredsthing, vor Videnskab, hvorledes det gik til i vor Sognekirke Kjøng den 24 Septbr., at vedstaa, saa er det vort skriftlige Svar, at vi saa, Jens Hansen i Kjøng gik op og ofrede til en Fange i Tyrkiet. Den Tid han havde ofret, slog han paa Alteret med sin Haand ret højt, saa Præsten undsatte sig derved og saa, hvem det var, og Kalk og Disk stod paa Alteret, og strax derefter berettede Præsten en 20 Personer, som under vare, og han kom vel

derfra. Og da Hr. Jakob siden efter Øvrighedens Befaling først tilspurgte en Dannemand meget vel, da, der han kom til Jørgen Hansen i Kjøng, var det hans Stykke, han havde lært, at han sagde: »I har saa prædiket for mig i Dag, saa jeg skal prædike for Eder igjen« — det var hans Ord til Hr. Jakob. Dette forskrevne i alle Ord ere vi begge underskrevne gestændige og ville være gestændige, naar videre paakræves. Og bekjender jeg Margrethe Aschersleben videre, at den Tid Hr. Jakob prædikede, og jeg sad nedvendt i Kirken, saa jeg, at Jørgen Hansen i Kjøng lo ad Hr. Jakob og truede ham med sin Haand, saa jeg undrede mig, at Præsten kom vel fra sin Prædiken, og derfor maatte lade det sidste Stykke af Prædiken forblive uforklaret. Dette forskrevne bekjende vi baade for Retten ved Gud, og for Gud den højeste Ret, om behov gjøres, og dette vort Vidne at indlægge for Retten vi Fuldmagt give Søren Iversen, vor Tjener. Dette forskrevne stadfæste vi Ord efter Ord med vore Hænders Underskrift.

Søholm, 16 Okt. 1665.

Hildeborig Aschersleben — Margrethe Aschersleben.
Niels Schinkels. Eg. Hd. — Eg. Hd.

Claus Degn vilde intet af dette have hørt eller set, »da han tog vare paa Sang«.

Thomas Skolemester saa, at Jørgen H. slog i Alteret med sin Haand, saa det klirrede i Kalk og Disk, og Hr. Jakob sagde: »Det var kjønt!«

Jørgen Jørgensen vidnede, at da Prædiken nævnte Dag var ude, gik Hr. Jakob først til Lavrids Pedersen i Holte og tilspurgte ham, hvad han vidste af Prædiken, og da han gik fra ham, kom han til J. H. og spurgte ham, hvad han havde lært af Prædiken. Da sagde J. H.: »Jeg har saa i Dag hørt jeres Prædiken, at I skal faa min at høre paa et andet Sted«.

Jens Gregersen vidnede, at han saa J. H. slaa op og ned med sin Haand og dernæst holde den op mod Præsten.

Ligesaa vidnede flere af Menigheden.

Den 30/4 1666 kjender Herredsfogden: Da, eftersom med tvende Adelspersoner saavelsom andre godt Folk bevises, at Jørgen Hansen i Kjøng sig udi Kjøng Kirke for nogen Tid imod Præsten sig meget dristig og grovelig paa det hellige Sted har forholdt, da ved jeg ham ikke at befri, han jo bør for sit usømmelige Forhold at stande aabenbar Skrifte og efter Formue en god Mulkt til de fattige at udgive.

J. Hansen efterkom ikke Dommen, hvorfor han den 4/2 1667 søgtes med 6 Høringes Proces. J. H. fremstod og benægtede, at han ikke slog i Alteret, men lagde en Skilling med to Fingre, mulig noget haardt. Endvidere fremlagde han et skriftligt Indlæg, hvori han erklærer, at han havde været indstævnet for Consistoriet med Hr. Jakob angaaende samme Sag, og de der bleve saaledes forligte, at Hr. Jakob skulde tilfredsstille ham for unødig Trætte, og Herredsdommen ikke komme Jørgen H. til Forhindring, men Præsten røgte nogle Ord paa Prædikestolen efter Bispens Befaling. Siden havde Hr. Jakob ogsaa 2 Gange havt ham til Alters og trolovet og ægteviet ham. Videre fremlagde han et Sognevidne udstædt af Hr. Henning og flere Sognemænd, hvori blev givet Jørgen Hansen og Børn (af første Ægteskab) det bedste Skudsmaal for Liv og Færd i Mark og Maal, paa Sti og Stræde, i Hus og uden Hus.

Da blev udmeldt 6 Mænd, der fremstode for Retten og hver tvende toge i hverandres Hænder, lovsøgte og fordelte Jørgen Hansen i saa Maade, at eftersom med Thingsvidner og Dom for dem er gjort bevisligt, Sagen i sig selv rigtig at være, og den udstædte Dom ej af J. H. er efterkommet, da eftersom J. H. for den Sag er lovlig forfulgt, saa tilfandt de ham og for den Sag at være lovsøgt og fordelt efter Loven.

Da den gamle Præst i Vaaren 1666 resignerede, (han døde næppe før i Høsten s. A., thi der blev først skiftet

efter ham $^{16}/_{10}$1666[1]), blev Hr. Jakob kaldet af de udvalgte 7 Kaldsmænd, der vel sagtens have hørt til hans Parti, hvorved dog og maa bemærkes, at han var yndet af Lehnsmanden Niels Banner. Modpartiet var dog ikke tilfreds med denne Afgjørelse, men traadte sammen og udmeldte 7 andre Kaldsmænd, der kaldte Mag. Claus Prebjørnsen, en Søn af Prebjørn Clausen i Langsted, der var Ridefoged over Rigsadmiral Henrik Bjelkes fynske Gods. — Den deraf flydende Retssag er dog mere vidtløftig end oplysende, da Vedkommende søgte at rense sig for al Deltagelse, selv de 7 ulovlige Kaldsmænd vilde ikke vide af, at de havde underkrevet noget Kaldsbrev, men kun en ydmyg Begjæring om at faa Hr. Claus til Sognepræst. Det blev dog oplyst, at Degnen især havde været virksom ved denne Lejlighed, og at Herredsfogden i Vends Herred, Lavrids Nielsen i Norup, havde »digtet« samme Brev, »dog havde han ikke selv villet skrive det«.

Under disse Omstændigheder er det vel muligt, at Hr. Jakob ikke saa ganske har fortjent sit Tilnavn.

II.

Præsterne i Nørrejylland i Aaret 1584.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Ny kirkehist. Saml. IV, 402-6 er meddelt en Fortegnelse over Præsterne i Sjælands Stift i 1584, uddragen af de Fuldmagter, som disse herredsvis udstedte i Anledning af Præstestandens Repræsentation ved Prinds Christians Hylding. Her meddeles nu en lignende Fortegnelse over Præsterne i de fire jydske Stifter, uddragne af de

[1]) Hr. Hennings Kreditorer bleve ved Skiftet tilfredsstillede for de $^{3}/_{8}$ af deres Fordringer. Hr. Jakob blev gift med Enken.

originale Fuldmagter i Geheimearkivet, hvorved de bemyndige Mænd af deres Midte til at møde i Viborg den 15de Juni 1584 og paa egne og de hjemmeblevnes Vegne at hylde den syvaarige Kongesøn som deres fremtidige Hersker. Ved Udgivelsen er Navnenes originale Form bevaret, hvor den i en eller anden Henseende syntes værd at agte paa. Indenfor de enkelte Stifter ere Herrederne her stillede efter Bogstavfølgen. Hvor jevnlig enkelte Sogne med deres Præster mangle i Fortegnelsen, maa Præstekaldet enten have staaet ledigt paa den Tid, eller Præsten har været forhindret i at møde. Alle Fuldmagterne ere udstedte i Aaret 1584.

Aalborg Stift.

Børlum Herred: Præsterne Oluf Nielsen i Vrejlev, Simen Christensen i Undested, Niels Pedersen i Volstrup, Jacob Nielsen i Børlum, Povel Thomesen i Albek og Jens Pedersen i Skiuffue udstedte Fuldmagt for Provsten Anders Andersen i Vroe, Oluf Jørgensen i Sæby og Oluf Nielsen i Torslev. (Fuldmagten er udstedt i Skiuffue [Skjæve] Kirke, 21. Febr. 1584.)

Han Herred: Laust Jensen i Kolderup, Peder Thim i Østløs, Hans Jensen i Aarup, Peder Lauritsen i Kjettrup, Jens Quist i Brouist, Christen Olufsen i Hjortels, Christen Pedersen i Lierupgaard, Niels Severinsen paa Ø og Jens Skjøtt i Klim, for Provsten Tamis Pedersen i Hauerslev, Oël Nielsen i Kjerdrup og Melchior Iversen i Aggersborg. (Kjetterup Præstegaard, 20. Febr.).

Hassing Herred: Christen Kjeldsen i Visby og Heltborg, Morten Jensen i Hørning og Stagstrup, Kjeld Andersen i Bested og Grurup, Matz Pedersen i Snested, Hans Christensen i Hassing og Villerslev, for Provsten Christoffer Bang (Stedet ikke nævnt), Laurits Bertelsen i Hvidbjerg og Simon Villadsen i Sønderhaa. (Hørdum, 22. Febr.).

Hilderslev Herred: Iver Jespersen (formodentlig Medtjener; ved alle de følgende staar „Præst“, kun ikke ved denne) i Hunstrup, Kjeld Andersen i Rær, „Præst paa

Handstholm", Hans Jacobsen i Nors og Tved, Mogens Christensen i Hjardemaal, Niels Kjeldsen i Selgs og Oluf Nielsen i Skinderup, for Provsten Jesper Iversen, Præst til Hunstrup og Østerild, Niels Jensen i Hilderslev og Kostrup, Moritz Christensen i Agerholm, Præst til Østervandet og Vestervandet. (Selgs Kirke, 20. Febr.).

Horns Herred: Michel Jacobsen i Elling og Tolne, Niels Jensen i Tversted, Bindslev og Ugerby, Niels Jensen i Mosbjerg og Hormested, Laurits Severinsen i Raabjerg, Per Severensen paa Skagen og Per Lauritsen i Tornby og Vistrup, for Provsten Niels Persen i Bjerby, Oluf Lauritsen i Syndal og Astrup og Per Povelsen i Horne. (Bindslev Kirke, Torsdag næst før Sexagesima).

Hundborg Herred: Michel Lauritsen i Vang og Torup, Ingemar Pedersen i Skjoldborg og Kallerup, Peder Pedersen i Sjøring og Torsted, for Provsten M. Jørgen Lauritsen i Tydsted, Niels Jensen i Nørhaa og Peder Pedersen i Hundborg og Jandrup. (Skjoldborg Præstegaard, 21. Febr.).

Hvetbo Herred: Knud Pallesen paa Gjøl, for Provsten Hr. Jørgen i Ingstrup, Oluf Mortensen i Jetsmark og Hans Nielsen i Saltum. (Gjøl, 18. Febr.).

Jerslev Herred: Matz Ibsen i Hundslund, Jens Mogensen, „Præst" i Østerbrøndslev, Christen Nielsen i Jerslev, Claus Clausen i Tolstrup, for Jens Jensen i Bredkjær, Jens Christensen i Vrensted og Laurits Lauritsen „Sognepræst" i Østerbrøndslev. (Østerbrøndslev, 20. Febr.).

Kjær Herred: Villats Villatsen i Halse, Hans Ibsen i Vadum, Christiern Nielsen i Vulsted, Matz Klausen, Medtjener i Hammer, Christiern Vistisen, Medtjener i Hassing, for Provsten Christiern Pedersen i Vester Hassing, Povel Mortensen [Hegelund] i Ouby og Laurits Christiernsen i Hammer. (Vester Hassing, 20. Febr.).

Nørre Herred paa Mors: Oluf Andersen i Flade, Matz Nielsen i Solbjerg, Laurits Pedersen i Galtrup og Anders Christensen i Skalderup og Drastrup, for Provsten Peder Pedersen i Tødtze, Niels Christensen i Skarrom og Anders Eskildsen i Segerslev. (Tødtze, ipso die Matthiæ Apostoli).

Refs Herred: Peder Jensen i Heliso, Christen Lauritsen Skaffu paa Jegindø, Hans Lidichsen (Johannes Ludouici Ripensis) i Sønberg, Jacob Severensen, Medtjener i Bodum, for Provsten Niels Morsing i Bodum, Kjeld Lauritsen i Vestervig og Niels Riber i Hvidberg. (Idbind [Ydby] Kirke, 24. Febr.).

Sønder Herred paa Mors: Jørgen Jostsen i Liørslev, Anders Tøgersen i Vedersle, Christen Lauritsen i Tæbring og Christen Matzen i Frøslev, for Provsten Erik Lauritsen i Nykjøbing, Laurits Jensen i Assels og Laurits Vinther i Karby. (Vedersle Kirke, 24. Febr.).

Venebjerg Herred: Niels Sørensen i Skalderup og Venebjerg, Niels Mortensen i Harridslev og Rakkeby, Jens Andersen i Rubjerg og Morup, Per Andersen i Aasted og Skjerum, Anders Bertelsen i Jelstrup og Liungby, for Provsten Peder Olufsen i Ugilt og Thors, Oluf Andersen Krag i Hjøring og Niels Jensen i Fladde og Gjerum. (Hjøring Kirke. 20. Febr.).

Viborg Stift.

Fjends Herred: Severen Ibsen i Hixle, Peder Ibsen i Vristed, Morten Andersen i Daubjerg, Niels Olufsen i Kobberup, Christen Michelsen i Øsle Kloster, og Jens Lauritsen, Præst [Medtjener] i Hixle, for Provsten Niels Pedersen i Vrov, Jens Lauritsen i Ørum og Christen Nielsen i Torup. (14. April).

Fleskum Herred: Anders Jensen i Romdrup og Klarup, Jens Nielsen i Mov, Niels Pedersen i Storevorde, for Provsten Claus Jensen i Guding, M. Peder Olufsen [Skjøt] i Gunderup og Laurits Winther i Ferslev. (Guding, 26. Marts).

Gislum Herred: Anders Grønning i Torupgaard, Præst til Farsø, Christiern Pedersen i Rørbek og Grynderup, Laurits Matsen i Vuldis og Fuglom, Niels Jensen i Kongens Tisted og Binderup, Mattis Iversen i Durup og Stenil, Peder Nielsen i Gislum og Testerup, for Provsten Christiern Nielsen [Juel] i Vadgaard, Præst i Strandby, Niels Jensen i Torup-

gaard, Præst i Vognsil, og Peder Pedersen i Logens og Alstrup. (Vognsil Kirke, 29. Febr.).

Harre Herred: Christen Brun i Hjerk, Christen Lauritsen i Nautrup, Niels Andersen paa Fur, for Provsten Niels Brun i Durup (se Nørre Hrd.), Severin Ibsen i Roslev og Peder Christensen, Præst [ɔ: Medtjener] i Hjerk. (Tynnering Kirke, 24. Maj).

Hellum Herred: Jesper Jensen i Store Brøndum, Bertel Jespersen i Gjerding, Niels Povelsen i Sønder Kongeslev og Jens Kjeldsen i Skjørping, for Provsten Jens Christiernsen i Skibsted, Jesper Pedersen i Bælum og Jens Høg i Siem. (Lyngby Kirke, 2. Marts).

Hinborg Herred: Laurits Nielsen, Præst i Brøndum, Jens Juel, Præst i Hem, Michel Christensen, Kapellan i Brøndum, for Provsten Peder Jull i Skive, Jens Jacobsen i Odens og Peder Michelsen, Præst [Medtjener] i Hem. (Balling Kirke, Tirsdag efter Søndag Cantate).

Hinsted Herred: Mats Christensen i Als, Jens Seurensen i Vive, Christiern Seurensen i Øls og Jacob Andersen i Rold, for Provsten Hans Pedersen i Astrup, Niels Riis i Skelum og Jens Trane [Medtjener] i Vive. (Ove Kirke, 3. Marts).

Hornum Herred: Christen Libbert i Nørholm, Christen Persen i Ellitzhøi og Svenstrup, Niels Eskesen i Huornum, Peder Moritzen i Sønderup og Suldrup, og Anders Nielsen i Julstrup, Medtjener i Ordestrup, Buderup og Gravlev, for Provsten Anders Gjedt i Kirketorp, Sognepræst i Veggerby og Bislev, Jacob Jensen i Sønderholm og Frejlev, og Jacob Søfrensen i Dalsgaard, Sognepræst til Voxlev Kirke og Nibe Kapel. (Huornnm, 4. Marts).

Medelsom Herred: Jacob Staphensen i Vester Velling, Jens Christensen i Øster Velling, Niels Jensen i Hjermind, Hans Mauridtzeu i Bering og Gregers Nielsen, Kapellan i Skjarne, for Provsten Niels Lauritsen i Brandstrup, Laurits Justesen i Vinkel og Jens Aagaard i Lunge (ɔ: Langaa). (Hjermind Kirke, 5. Marts).

Nørlyng Herred: Oluf Nielsen, Sognepræst til Graabrødre Sogn i Viborg, Rembolt Pedersen til Sortebrødre

Sogn smst., Jacob Jensen, Præst til Viborg Domkirke, Jens Thomesen i Finnerup, Povel Andersen i Vammen, Matz Ambdesen, Medtjener i Røding, Anders Olufsen, Medtjener i Guds Ord i Viborg, for Provsten Magister Hieronymus [Justesen Ranch], Magister Tøger Mortensen, Sognepræst til Sortebrødre Sogn i Viborg, og Seueren Torup [Hospitalsforstander i Viborg] Sognepræst i Romlund. (Viborg, 16. Marts).

Nørre Herred: Bunde Knudsen i Selde, Anders Seuerinsen i Junget, Michel Michelsen i Breum, for Provsten Niels Brun i Durup, Christen Christensen i Grettrup og Anders Jensen i Jeberg, (Tynnering Kirke, 24. Maj).

Rinds Herred: Jep Pedersen i Hvame, Mourits Jensen i Tostrup, Seueren Jepsen i Simested, Jens Andersen i Vulbjerg, Jens Christensen i Lostrup, for Provsten Hr. Jacob i Gjested, Christen Christensen i Vesterbølle og Anders Matsen i Hersom. (Gjested, 5. Marts).

Røding Herred: Knud Nielsen i Lime, Peder Trane i Veiby og Erland Andersen i Balling, for Provsten Peder Jull i Skive (se ovf. Hinborg Hrd.), Knud Brynildt i Røding og Erik Lauritsen i Hosum. (Balling Kirke, Tirsdag efter Søndag Cantate).

Slet Herred: Jørgen Madtzen i Farstrup, Simen Pedersen i Næsborg, Salling og Oudrup, Christen Pedersen i Astrup, Jens Nielsen i Kjærgaard, Præst til Bjørnsholm og Malle, for Provsten Svend Matzen i Barmer, Præst i Syber Kloster og Lundby, Jost Jensen i Vilsted og Vindblæs, og Jens Pedersen i Kuornnm og Løgsted. (Oudrup, 11. Marts).

Sønderlyng Herred: Rasmus Schiøning i Nørbeg, Sønderbeg og Lesten, og Hans Hegelund i Vorning, Hammershyff og Korning, for Provsten Laurits Persen i Ørum, Mester Peder Jespersen i Bjerregrav, Aalum og Thanum, og Niels Erichsen i Feulom, Thiele og Vinge. (Hammershyff Kirke, 3. Marts).

Aars Herred: Thamis Piersen i Blere og Ejdrup, Michel Piersen i Ulstrup og Gundested, Laurits Christensen i Huornum, Hyllebjerg og Flejsborg, Pier Jensen i Ravnkil, Medtjener i Brorstrup, Ravnkil og Hadderslev, for Provsten

Pier Villomsen i Skivnm og Giver, Mester Niels Skou i Smorup, Sognepræst i Ravnkilde, Brorstrup og Hadderslev, og Severen Andersen i Aars og Haubro. (Hnornum, 12. Marts).

Aarhus Stift.

Bjerre Herred: Esche Matzen i Ørum, Rasmus Sørensen i Barrit, Hans Butte i Assens, Hans Persen i Nefsager, Henrik Staffansen i Skjold, Søren Jørgensen i Glnd, for Provsten Jens Persen i Urlev (se ndf. Hatting Hrd.), Jørgen Andersen i Rorup og Frantz Matzen i Stouby. (Urlev, 8. Juni).

Framlev Herred: Michel Sørensen i Skyholm og Skovby, Laurits Søfrensen i Storing, Stjerre og Galten, for Provsten Hr. Joen Jensen i Siello, samt Præsterne Laurits Thomesen i Borum og Daniel Pedersen i Hallev og Framlev. (Skovby Kirke, 13. Maj).

Galthen Herred: Marcus Jespersen i Ødum, Hans Jensen i Vollum, Jens Jensen i Galthen, for Provsten Mester Rasmns Kjeldsen, samt Præsterne Christen Poulsen i Larbjerg og Jacob Hoffmand i Værum. (Galthen Herred, ipso die Ascensionis Domini).

Gjerlev Herred: Matz Jacobsen i Tødslev, for Provsten Hans Jørgensen i Dalbynedre, Hr. Eskild i Gjerlev og Hr. Morten i Udbynedre. (Tødslev, 9. Juni).

Gjern Herred: Niels Knndsen i Røgen, Christen Jensen i Alling og Niels Michelsen i Gjern, for Provsten Jacob Jørgensen i Hamel, Rasmns Nielsen i Lenno og Hans Persen i Skorup. (Hamel, 24. Maj).

Hads Herred: Søfren Jensen i Oddert, Kjeld Nielsen i Saxild, Christen Rasmussen i Gylling, Rasmus Johansen i Hundslund, Peder Simensen paa Alrød, Oluf Pedersen paa Indelave, for Thames Windt i Thorild og Oluf Knudsen i Præstholm. Provsten, Niels Jensen i Ranlev, der selv var forhindret ved Skrøbelighed, gav Jørgen Mogensen i Halling en særlig Fuldmagt til at møde paa hans Vegne. (Ranlev, 22. Maj).

Haslev Herred: Hans Lauritsen, Mogens Jensen, Niels Matzen, Rasmus Christensen og Peder Christensen, Præster og Medtjenere (Stederne ikke angivne), for Provsten M. Laurits Fynbo [i Aarhus], M. Hans Pedersen og Hr. Laurits i Borum. (Aarhus, 10. Juni).

Hatting Herred: Niels Terchilsen i Olsted, Peder Hansen i Hedensted, Niels Thamsen i Engom, Jørgen Frantzen i Hatting, for Provsten Jens Persen i Urlev, Hans Benedsen i Løsning og Rasmus Hansen i Tyrsted. (Urlev, 8. Juni).

Hids Herred: Christen Nielsen i Kragelund for Provsten Jens Simensen. (Kragelund, 6. Juni).

Hjemslev Herred: Anders Jensen i Ring og Vedtvedt, Niels Symensen i Blegind og Hørning, for Provsten (som ikke navngives), Anders Michelsen i Dover og Veng, samt Povl Jensen i Adslev og Miessing. (Hørning Kirke, 17. Maj).

Hovlbjerg Herred: Bertel Matsen Brun i Værlev, Jens Povelsen i Sael, Jens Michelsen i Sall og Sefren Nielsen i Niard, for Provsten Jacob Turesen i Huoslev, Gregers Thomesen i Vægerslev og Jørgen Piersen i Huolberg. (Houidtzleff, vor Herres Himmelfartsdag).

Lysgaard Herred: Seuerin Michelsen i Hynge, Laurits Barck i Hjøbjerg, Anders Matzen i Grønnebek og Jens Seuerinsen i Vium, for Provsten (som ikke navngives), Hely Persen i Levring og Melchior Andersen i Tuorning. (Almind, 14. April).

Mols Herred: Gert Dominicussen i Tved, Søren Joensen i Vistoft, Jens Stisen i Knevel, for Provsten Jens Berg samt Søren Haurum paa Helnæs og Hr. Peder i Agri. (1. Juni).

Nim Herred: Staffen Nielsen i Nim, som paa Grund af Vanførhed og Skrøbelighed ikke kunde møde i Viborg, samtykker i, hvad der vilde blive vedtaget. (Nyem, ipso die Pentecostes).

Ning Herred: Christen Lauritsen i Morslet, Niels Olufsen i Malling, Michel Rasmussen i Ormslev, Anders Thomesen i Holme, og Thorchel Andersen i Bedder, for

Provsten Anders Thomesen, Christoffer Andersen i Astrup og Morten Andersen i Thising. (Aarhus, 1. Maj).

Nørre Herred: Pier Sefrensen i Romsø og Kastbjerg, Laurits Jensen i Gjerild og Hemet, Mats Rasmussen i Vegerslev og Villesø, Pier Nielsen i Hammelev og Enslev, Erik Sefrensen i Karlby og Voldby og Jens Simensen i Fjellerup og Glæsborg, for Provsten Rasmus Sefrensen i Tøstrup, Jens Jensen i Ørum og Gindernp og Sefren Jensen i Nimtoft. (Nørre Herred, 10. Juni).

Nørrehald Herred: Clemend Hansen, Niels Matzen og Christen Piersen, samt i Støvring Herred: Herløf Povelsen og Christen Piersen, for Provsten M. Niels Adamsen [i Randers], samt Præsterne Rasmus Povelsen og Christen Nielsen af Nørrehald Herred, og Villatz Nielsen og Jens Rasmussen af Støvring Herred. (Randers, postridie annunciationis Mariæ Virg.).

Othensild Herred: Hans Joensen i Mariager, Sognepræst til Glenstrup, Hans Gregersen, Præst i Falslev, Michel Povelsen i Hornum, Christen Jensen i Sønderoensild, for Provsten Jacob Jensen i Hobro, Niels Solgaard, Sognepræst i Mariager, og Niels Thomissen i Heem. (Hobro, 26. Maj).

Rogsø Herred: Fuldmagt mangler; men Provsten Matz Michelsen i Holbæk, Niels Ferslen i Ørsted og Jens Mogensen i Wore mødte i Viborg den 16. Juni som depnterede for Præsterne i dette Herred og afgave deres skriftlige Samtykke til det ved Herredagene og Hyldingen vedtagne.

Sabro Herred: Hans Michelsen i Vitten, Hadsten og Haldum, for Provsten Jens Espensen i Skjolderlev, Jens Pedersen i Lyngaa og Espern Jensen [Medtjener] i Skjolderlev. (Vitten, pridie Pentecostes).

Samsø: Povel Søfrensen, Gnds Ords Tjener i Tranebjerg, og Søfren Andersen, som er M. Hans Knudsens Medtjener i Besser og Onsbjerg, for Provsten Mester Hans Knudsen, samt Mester Jørgen Nielsen og Hr. Jens Knudsen. (Samsø, 20. Maj).

Sønder Herred Dyrs: Laurits Persen i Tystrup, Jens Andersen i Aalsø, Jens Madsen i Vejlby og Hans Gregersen i Kaaling, for Provsten Morten Madsen, samt

Rasmus Olufsen i Lyngby og Christen Nielsen i Hyllested. (Sønder Herred, ultimo Maji).

Sønderhald Herred: Laurits Nielsen i Marie Magdalene, Per Nielsen i Faxing, Per Rasmussen i Søby, Per Nielsen i Vivild og Knud Jensen i Alling, for Provsten Jens Knudsen, samt for Peder Brun i Aarslev og Jens Dolmer i Gjesing. (Kristrup, die Saturni post Dominicam Vocem Jucunditatis).

Tyrsting og Vrads Herreder: Peder Pedersen i Tønning, Jens Michelsen i Vissing, Thomis Lauritsen i Them, Jens Persen i Aale, Christen Sørensen i Lindernp, Christen Nielsen i Rye og Thomis Jensen i Ring, for Provsten Anders Persen i Vinding, Erik Nielsen i Skadder, Sognepræst til Grestrup, og Niels Lauritsen i Snede. (Grestrup Kirke, 14. Maj).

Vesterlisbjerg Herred: Laurits Jacobsen, Jacob Thorkilsen og Jacob Jensen, for Provsten M. Peder Thorkilsen. Andre „residerende Præster“ fandtes ikke i Herredet. (Aarhus, 10. Jnni).

Voer (Oer) Herred: Mester Niels Andersen i Horsens, Sognepræst til Handsted og Lundom Kirker, Niels Frandsen i Elbæk, Sognepræst i Gangsted og Sevind, Niels Matzen i Vær og Nebel, Christen Mortensen i Sneptrup, Sognepræst i Ovsted og Tørning, for Provsten Oue Andersen i Kattrup, Tolstrup og Øritzlev, Hans Pedersen i Birk og Yding, og Jost Nielsen i Hylke. (Kattrup, 26. Maj).

Østerlisbjerg Herred: Rasmus Christensen i Hjørshøff, Peder Andersen i Skjøstrup og Jens Jørgensen i Todbjerg, for Provsten Jost Saxe i Mørke, Povel Simensen i Torsager og Laurits Galthen i Hornslet. (Aarhus, 5. Juni).

Ribe Stift.

Andst Herred: Knud Mogensen i Skanderup, Daniel Michelsen i Vamdrup og Hjarderup, for Provsten Staphen Seurensen i Verst, Niels Povelsen i Lerskov og Jon Jensen i Gamst, Præst i Andst og Gjesten. (Verst, 11. Juni).

Brusk Herred: Laurits Thomesen, Sognepræst i Kolding, Jens Pedersen i Starup og Nebel, Jens Matzen i Herslev og Vyff, og Jørgen Hansen, Præst udi Hospitalet i Kolding, for Provsten Hans Kneus [i Harte], Mester Jens Seuerinsen i Almind (se ndf. Eld Hrd.) og Anders Bentsen [Dalinus] i Eltang og Vilstrup. (Kolding, 24. Maj).

Bølling Herred: Gregers Jensen i Vorgod, Hans Nielsen i Dethberg, Jens Christensen i Borris og Povel Christensen i Løm, for Provsten Gregers Jensen i Skjarne, Nils Olufsen i Bølling og Jacob Sindersen i Stavning. (Stavning Præstegaard, 11. Juni).

Eld Herred: Hans Povelsen i Taulo og Eritzø, Provst i Eld Herred, giver Mester Jens Seuerensen, Prædikant i Kolding og Kannik i Ribe, Fuldmagt til paa hans Vegne at møde ved Hyldingen i Viborg, (Taulo Nebel, 12. Juni). — Matz Persen i Brestrup og Kongsted giver sin Broder, Hr. Jens Persen i Starup (se ovf. Brusk Hrd.), Fuldmagt til „at være hans Svar“ i Viborg. (Brestrup, feria 2da Pentecostes).

Ginding Herred: Christen Gravesen i Haderup, Anders Jensen i Borring, for Provsten Jens Madsen i Sale, Christen Knudsen i Ejsing og Niels Villadsen i Søffuill (ɔ: Sevel). (Sal Præstegaard, Søndag Jubilate).

Gjøring Herred: Niels Clausen i Vilslev, Morten Povelsen i Aastrup, Gunde Mortensen i Darum, for Provsten Gromme Povelsen, samt Hr. Peder, Sognepræst i Bramming, og Christen Thorstensen, Guds Ords Tjener i Jernidt. (Gjøring, 24. Maj).

Hammerum Herred: Peder Christensen i Ørrid, Christen Thøgersen i Gjellerup, Christen Andersen i Skarild, Clemend Pedersen i Haffuersnap, Laurits Andersen i Sunds, Jørgen Jensen i Aulum, Oster Matzen i Felling, Thomas Pedersen i Vilbjerg og Christen Pedersen [Medtjener] i Ørrid, for Provsten Niels Jensen i Gjødstrup, Hans Christensen i Ikast og Hans Jensen i Rind. (Snebjerg Kirke, 14. Febr.).

Hing Herred: Christen Nielsen i Vedersø, Jens Jensen i Torsted, Knud Christensen og Jens Michelsen, Præster i Hoffre, Peder Thomesen i Omme, Mogens Christensen paa

Holm, Thue Jensen i Thim og Oluf Lauritsen Holm i Velling, for Provsten Peder Mortensen i Hie, Mester Mads Bartelsen i Ringkjøbing og Hans Thym i Stadil. (Hie Præstegaard, 9. April).

Hjerom Herred: Jacob Vind i Handbjerg, Niels Christensen i Værum, Jens Matzen i Gjemsíng, Christen Jensen i Ølby, Peder Eskesen i Asp, Jørgen Jensen i Navr og Laurits Bertelsen i Gjørding, for Provsten Enevold Christensen i Bordbjerg, Christen Persen i Hjerom og Niels Eriksen i Merup. (Asp Præstegaard, Mandag post Cantate).

For Holmands Herred findes ingen Fuldmagt.

Jerlev Herred: Mattis Buck i Egtved og Ødsted, Provst i Herredet, kunde for Alder og Skrøbelighed ikke møde, hvorfor han gav sin Søn, Hr. Niels Buck, Fuldmagt til at møde paa sine Vegne. (Egtved. feria 3ia Pentecostes). — Niels Jensen Alroth i Højen og Jerlev gav sin Søn og Medtjener, Hr. Jørgen, Fuldmagt. (Højen Præstegaard, feria 3ia Pentecostes).

Løu Herred: Iffuer Martensen i Randrup, for Oge Hansen i Meolden og Jens Knudsen i Døstrup. (Randrup, 3die Pindsedag). — Jesper Gundesen, Sognepræst paa Rømeland, gav Hr. Seffren Andersen i Ballum Fuldmagt til at møde paa sine Vegne. (Røme, anden Pindsedag).

Malt Herred: Søfren Pedersen i Vejne og Læborg, udgiver, — „efterdi der findes hos mig den farlige Pestilentses Sygdom, saa jeg ikke derfor selv kan møde, ikke heller med andre omgaas at besegle“ — Fuldmagt for Provsten (som ikke navngives), Laurits Pouelsen i Bækbølling og Søfren Hansen i Moltbæk. (Vejne Kirke, 14. Maj).

Møgeltønder Herred: Laurits Boesen i Møgeltønder for Hans Brun i Daler. (Møgeltønder, 3. Juni).

Nør Herred: Dynes Nielsen, Sognepræst i Lønborg, Eske Nielsen. Sognepræst i Oddum, Jørgen Davidsen, Sognepræst i Egvad, Lave Persen, „Sognepræst og Medtjener“ i Lønborg, Iver Eskesen, Medtjener i Oddum, for Provsten Iver Gregersen i Hemmet, Claus Mortensen i Sønderbork og Iver Nielsen i Nørbork. (Hemmet, 9. Maj).

Nørvang Herred: Torben Nielsen i Huixel og Givskud, Axel Iversen i Snede, Jacob Pedersen i Omme og Houe, Laurits Jørgensen i Grejs og Sindbjerg, Kristen Andersen i Vollum og Langskov, Michel Andersen i Ringgive, Morten Terkelsen, Medtjener i Snede, for Seuren Matzen i Brorlde (ɔ: Brande), og Niels Michelsen i Tyregod og Vester. (Provsten omtales ikke). (Nykirke, 2. Juni).

Skadst Herred: Christen Jensen, Sognepræst i Alslev og Horstrup, Jørgen Jørgensen i Grimstrup og Orre, Morten Nielsen i Nykirke og Faaborg, Jørgen Pallesen, Guds Ords Tjener i Jerne og Skadst, Hans Villomsen, Guds Ords Tjener i Guldager, Seuffren Troelsen, Sognepræst til Nyerby Kirke paa Fanø, og Christen Jespersen, Sognepræst til Sønderhodt, for Provsten Lambert Seufrensen i Øse og Nersbjerg, Peder Jensen i Bryndum og Nybel, og Knnd Hansen i Snenm og Tjæreborg. (Øse, Mandag efter Søndag Vocem Jucunditatis).

Skodborg Herred: Jens Krab i Thøring og Heldom, Povel Hansen i Resen og Humlum, Jens Kjeldsen i Gudum og Fabjerg, Villads Christensen i Romme, Jens Kjeldsen i Nørnissum, Peder Jensen i Lomborg, for Provsten Lauritz Barck [i Lemvig], Hans Jensen i Bøvling og Flynder, og Jens Nielsen i Møborg og Nees. (Resen, 18. Maj).

Slags Herred: Niels Pedersen i Vorbasse for Provsten Thomas Olufsen i Hedensvig. (Hedensvig, 3die Pindsedag).

Tyrrild Herred: Morten Buck i Vilstrup, Guds Ords Tjener til Skibet, Matthis Jensen i Nørup og Randbøl, og Knnd Nielsen i Gadbjerg og Lindballe, for Provsten Anders Nielsen i Jelling, Peder Olnfsen i Balle og Jens Knudsen i Kolderup. (Jelling, 9. Jnni).

Ulborg Herred: Jens Pouelsen i Vinding, Niels Jensen i Idom, Niels Christensen i Staby og Jacob Bølling i Felding, for Provsten Kjeld Pedersen i Ulborg, Villads Nielsen i Holstebro og Clemen Michelsen i Nissum. (Ulborg, 14. Maj).

Vandful Herred: Peder Seuerensen, Gregers Eskisen, Christen Kieldsen, Jesper Andersen, Niels Mourissen og Jens Pedersen, for Provsten Peder Christensen i Vandborg, Seueren

Andersen i Fjeltering og Transe, og Peder Seuerensen i Dybe. (Fering Præstegaard, 16. Maj).

Vester Herred: Jørgen Povelsen i Henne, Christen Knudsen i Ho og Oxeby, Philippus Thøstesen i Aal, Backen Thøstesen i Nebel, Jens Hansen i Lønne, Søren Andersen i Anderup (ɔ: Janderup), Søren Jensen i Lydom, Christen Ægidisen i Byllom, Jacob Michelsen til S. Nicolai Kirke i Varde, for Provsten Christen Host [i Lunde], Michel Persen i Qvong og Lyne, og Anders Nielsen til S. Ibs Kirke i Varde. (Lunde Præstegaard, 24. Maj).

Øster Herred: Bartel Sørensen i Andsager, for Provsten Seueren Jensen, Peder Christensen i Hodde, og Christen Christensen i Torstrup. (Andsager, 9. Juni).

III.

Aktstykker angaaende tvende Degnevalg i det 16de Aarhundrede.

Ved Holger Fr. Rørdam.

1.

Om Valget af en Sognedegn i Sønderup og Norderup i Sjælands Stift 1553.

Nedenanførte Aktstykker minde om det Krav, de latinske Skoler i sin Tid havde paa at besætte Degnekaldene i to Miles Omkreds med Disciple fra Skolerne, noget som ikke yndedes af Præsterne og Sognemændene, der hellere vilde have Sædedegne end hine Løbedegne, der kun om Søn- og Helligdagene viste sig iblandt dem. Vidnesbyrdene i Sagen ere vistnok fremkomne for at imødegaa en Klage fra Mikkel Skolemester i Slagelse, der ikke var tagen med paa Raad ved Besættelsen af det i Overskriften nævnte Degnekald. Den i Brevene omtalte Hr. Seueren Grersen var endnu 1584 Præst i Sønderup og Norderup, men havde da Hr. Niels Knudsen til Kapellan, der siden blev hans Efter-

mand[1]). — Brevene meddeles efter Afskrifter i Diplomatariet i Gehejmearkivet.

i.

Jeg Seueren Grersen, Sognepræst til Synderup Kirke, kjendes og gjør vitterligt med dette mit aabne Brev, at Aar efter Christi Byrd 1553, Dominica proxima post festum pentecostes (ɔ: 28. Maj) paa Norderup Sognestevne var skikket ærlig og velbyrdig Svend, Gregers Bryske til Skaftelovgaard, og der lydelig adspurgte menige Sognemænd, som paa samme Tid tilstede vare, om Skolemesteren i Slagelse han nogen Tid havde talt med dennem om nogen Person til at skulle være deres Sognedegn til Synderup og Norderup Kirker, eller og havde buden dennem nogen Degn, fra den Tid han vidste, at Hr. Hans Svendsen skulde heden fra dennem, som var om S. Michels Dags Tid, og til imod Faste, der de skulde .... vide dennem en anden Degn igjen; og da kom der en Degn op til dennem fra Skolen ved Navn Jesper Troelsen og bød der sin Tjeneste til; og der han havde tre eller fire Gange nu sunget for dennem, bejaede og samtykkede de alle med Sognepræsten i baade Sogne hannem til deres Sognedegn at være. Paa disse Ord bedes og fik for[ne] Gregers Bryske et uvildigt Sognevidne af 12 tro Dannemænd, som er Hans Persen i Norderup (osv.), hvilke 12 Dannemænd alle samdrægtelig vunde paa Tro og Sandhed, alle Ord, Punkter og Artikler, som forskrevet staar, at saa er i Sandhed. Det samme vidner og jeg med mit Signet trykkendes neden paa dette mit aabne Brev. Datum ut supra.

ii.

Jeg Hans Svendsen, Præst i Rerslov, kjendes og gjør vitterligt for alle med dette mit aabne Brev, at ærlig og velbyrdig Mand Gregers Bryske til Skaftelovgaard haver ombedet

[1]) Ny kirkehist. Saml. IV, 405. V, 150 Not. 2. Den 9de Juli 1598 fik Hr. Niels Knudsen i Sønderup Kongebrev paa ½ Daler af hver Kirke i Slagelse Herred, da han havde lidt Skade ved Ildebrand (Sjæl. Registre Nr. 14, Fol. 170).

mig, at jeg skulde bestaa min Sandingen, hvor længe jeg var Sognedegn til Synderup og Norderup Sogne, førend jeg blev Locat i Slagelse Skole. Da efterdi det er menige Mand vitterligt, som bygge og bo i fornævnte Synderup og Norderup Sogne, og jeg ikke det heller kan nægte, bestaar jeg min Sandingen, at jeg havde samme fornævnte Sogne paa andet Aar, før jeg blev Hører i fornævnte Slagelse Skole. At saa er i Sandhed, trykker jeg mit Signet neden paa dette mit aabne Brev. Skrevet i Rersløv Løverdagen næst efter Trinitatis Søndag (ɔ: 3. Juni), Anno Domini 1553.

iii.

Jeg Seueren Grersen, Sognepræst til Synderup og Norderup Kirke, kjendes og gjør vitterligt for alle med dette mit aabne Brev, at Aar efter Christi Fødsel 1553, Dominica proxima post Trinitatis (ɔ: 4. Juni), paa Synderup Sognestevne var skikket velbyrdig Svend, Gregers Bryske til Skafteløvgaard, og der adspurgte alle Sognemændene, som da tilstede vare, om der var nogen af dennem, som udaf vidste eller og havde fornummet, det (ɔ: at) Skolemesteren i Slagelse, ved Navn Mikkel N., han nogen Tid enten selv personlig eller ved andre havde talt eller ladet tale med dennem om nogen Sognedegn til Synderup og Norderup Kirker, desligeste ogsaa med Sognepræsten, hæderlig Mand Hr. Seueren Grersen, fra S. Dionysii Dag nu sidst forleden var, der Her Hans Svendsen, som tilsidst var deres Sognedegn, blev ordineret til Præst i Kjøbenhavn og vidste, at han skulde heden fra dennem, og saa til imod Kyndelmisse, der de stedte en Person gangen til Skole i Slagelse, ved Navn Jesper Troelsen, til deres Sognedegn. Der til svarede først Sognepræsten, forne Her Seueren Grersen, at forne Skolemester aldrig talte et Ord med hannem om nogen Degn til forne Kirker, førend han med menige Almne i baade Sogne havde fæstet den, de nu haver til deres Degn; det samme vundne ogsaa alle Mand, at han heller aldrig tilbød dennem nogen Degn i forne Midlertid. Paa disse Ord bedes og fik forne Gregers Bryske et uvilligt Sognevidne af 12 tro Dannemænd, som er Hans Møller i Aarsløvmølle (osv.), hvilke 12 Danne-

mænd vunde, alle Ord, Punkter og Artikler, som forskrevet staar, at saa er i Sandhed. Det samme vidner og jeg med mit Signet trykkendes neden paa dette mit aabne Brev. Datum ut supra.

iv.

Jeg Seneren Grersen, Sognepræst til Synderup Kirke, gjør vitterligt for alle med dette mit aabne Brev, at den Tid jeg fornam, at min Degn, Her Hans Svendsen, skulde heden fra mig og til et højere Kald, og vidste da mig ingen Degn igjen, kom jeg og mine Sognemænd i baade Sogne overens at ville have denne fattige Person Jesper Troelsen, som gaar i Skole i Slagelse, til vor Sognedegn i Stedet igjen, efter Kgl. Majestæts Ordinanses Lydelse, forhaabendes os, at han skal ville være hørig og lydig og god for en Degn, og i Fremtiden (med Guds Naades Hjælp) kan end blive et nytteligt Lem udi den kristne Kirke; og vidste velbyrdig Svend Gregers Bryske intet af, den Tid han blev stedt til for[ne] Sogne at være Degn, som saa (ɔ: eftersom) han var i Fyn paa samme Tid, førend han var kommen af Fyn og fik det at vide, da samtykte han ogsaa det samme om hannem med os. At saa er i Sandhed, det vidner jeg med mit Signet neden paa dette mit aabne Brev. Datum Synderup nørre, Mandag næst efter divitem Epulonem (ɔ: 5. Juni), anno Domini 1553.

v.

Jeg Hans Svendsen, Sognepræst til Rersløv Kirke, kjendes og gjør vitterligt for alle med dette mit aabne Brev, at den Tid jeg skulde fra Synderup og Norderup Sogne, som jeg var Degn til, da talede Skolemesteren i Slagelse en Person til, som var Kordegn i Antvorskov Kloster, ved Navn Hans Skjelskør, at skulle være Degn til fornævnte Sogne isteden igjen, og kom hannem til at overgive sin Tjeneste, som han havde der; da raadede jeg hannem (ɔ: Skolemesteren) tit og ofte, at han skulde raade noget med Sognepræsten Her Seneren Greersen og give ham et Ord tilkjende derom tilforn, da blev det desbedre, og besønderlig en Tid vi ginge omkring S. Michels Kirkegaard [og] talede om samme Person, der jeg ogsaa

raadede hannem, at han skulde tale med fornævnte Her Seueren derom, før det skede; da svarede han og slog Knep med sin Finger, saa sigendes, og svor om Guds Død, at han ikke vilde give for[ne] Her Seueren et godt Ord derfor, men sagde sig at ville selv raade for samme Sogne. Dette bestaar jeg paa min Sandhed, at saa gik og foer. In cujus rei testimonium sigillum meum inferius est impressum. Datum Reersløv in vigilia Divi Canuti Regis (9. Juli), Anno Domini 1553.

2.

Om Valget af en Sognedegn i Nessum og Gemsø i Skaane 1562.

Efterfølgende tvende Breve fra Præsten Hr. Peder Olsen i Nessum og Gemsø — hvilke Sogne i det 16de Aarh. regnedes til Villands Herred i Skaane, men nu høre til Lister Herred i Bleking[1]) — tilskrevet Fru Sidsel Ulfstand til Lyngbygaard, Enke efter Knud Pedersen Gyldenstjerne til Tim[2]), for at bevæge hende til at hjælpe ham til at faa hans Søn til Degn. Brevene ere ret karakteristiske og sætte os ganske godt ind i den Tids Forhold. De meddeles her efter Originalerne i Kgl. Bibl., Saml. til Adelens Historie, Fasc. 25.

i.

Naade och fred aff Gudh vor fadher ved vor elskelige brodher, vor herre Jesu Christo. Kyere fro Cissilie (nesth en venligh tacsielsse for alth goth), maa eder vitherlicth være, ath pingx dagh tha var sognemendh aff Nessum och Gemssø paa begghe sognesteffnir om dhen diegnetieniste, som haffuer stondhet vdy beraadh syden poskæ, huilkedh ycke lengher tienthe ath staa y beraadh, thi ath tienisten kan ycke gaa

---

[1]) Nu er Jemshög, som Svenskerne skrive det, Hovedsogn, og Näsum Annex.

[2]) Se Rørdam, Hist. Kildeskrifter. II, 204.

tha skickeligen for segh. Thy bødh iegh frem baade drengene, Hans Pershen, som y skreff fore, oc myn drengh, ath the ville vduelge oc vdkaarie huilken dem tøcthes ath være dem nøttheligesth och bequem til then tieniste. Tha suarede menigh mandh tyll, ath the kunde ycke tage for megh ath kesæ nogen ødh[1]), men huem iegh ville begære, then ville the samticke. Tha suarede iegh dem, ath efftherdy iegh haffuer tilbodith oc begæridh myn egen søn ther til, tha ville iegh icke gerne then forskiudhe, efftherdi han kandh gøre skell oc filleste for samme tieniste; tha suarede almuffuen, ath thet skulle oc være terris gode villie och samtiche met myn dreng, m[et] saa skell, ath y ycke ville thet forti[cke]. Tha suarede Per Eskilsen och sagde, thet ær ycke fro Cissilies vilge, ath hon ville trenge eller nøde eder nogen paa, men huem eder kan tøckes och ther nøttheligesth ær, then ær hon till fredz met; saa loffuedh iegh dem, ath iegh ville saa beskicketh met edher, ath ther skal huerken bliffue oprør eller vvenskab aff. Thy sendher iegh denne myn drengh met myn skriffuelsse, ath bede eder kerligen om eders gode villie oc samticke ther till; megh hobis till met Gudz hielp, ynden ij aar forgongen ath ffaa en anden myn søn till sogneprest[h][2]), om iegh kan oc nyde [e]ders hielp oc villie ther til. Thet samme tiltall oc suar var och saa paa Gemssø sogne steffne, som forskreffuit staar, och Beynth Ericshen suaredh som Per Eskilshen. Thy beder iegh edher och kerligen om eders gode villic oc samticke etc.

Ithem iegh gaff Beynth Ericshen tilkende, ath iegh icke fonghe then rettighedt och langille j t[e] aall till gode redhe, som megh burde aff then aallego[rd], iegh haffuer y Listher, thi haffuer then diegn forbroth sit breff. Ther som y velle prøffue ham[3]) y thette aar, tha vil iegh thet gerne tilstæde. Then tidh myn fader bruged ham met god redskab, tha fick han en lesth aall ther om aarith. Item ther som y ycke haffuer villie ther till, tha vill iegh skencke eder eth par

[1]) D. e. ud.

[2]) Hos Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne V, 324, bemærkes, at Hr. Peder i Aaret 1563 fik sin Søn Oluf til Medhjælper.

[3]) D. e. Aalegaarden.

stude eller oxen, saa dan som ieg selff haffuer besth paa lacth, ath iegh maa nyde en aff myne drenghe till tyenisten, huilken megh bekommir helsth. Bedher iegh gerne om eders skriffuelsse, huad eder herom kan teckys helsth etc. Eder den euige Gudh befalendes met eders kyere børn och alth thet y vell vylle. Datum fredag y pingx vge 1562.

Per Olsen
eders ven.

Udskrift: Hedherligh och velbyrdigh ffroffue, fro Cissilie paa Lymby gaardh, syn gaade venn, kerligen tilskreffuit.

ii.

Wenlygh hylshen tyll faaren senth met Gudh, nesth en venlygh tacsielsse for alth goth. Elskelige gode veen, fro Cissilie, som eders gode villie segh haffuer beuysth om vor diegne tieniste, ath y haffuer sath eders vilge och samticke till sognemenden, huem dem teckis helsth och besth ath haffue, som nøttheligesth ær, saa kunde the ycke detthe sellffue gøre for derris vfornuffth oc vforstandh skyll, huilkedh thet ær myth kaldh oc embede ath granske och forfare hans personlighe lerdom, skyck och leffnedh ynden kirke och vden met husseedher oc tieniste effther ordinantzens och sinodaliers lydelsse; och therfor haffuer myn proysth och bisp mesther Tyghe giffuedh tyll kende, ath sognepresth och alle sognemendh skolle samticke dem en diegn, som presthen kan være fulsuarendes met for syn øffuerighedh. Nu kan vy ycke tetthe skæll och reth y myth retthe kall oc embede nyde, huilkedh eders tienere Hans Skynkyll haffuer giorth samticke met nogle besyndherlige mend, sex aff huer sogen, som han selff ville vduelghe, som skulle syge paa the diegne, myn søun och Hans Pershenn, huelken the ville haffue till sognediegn; saa toge the forskreffne mendh Hans Skinckyll tyll dem y raadyth och satthe megh vden forre, och the gaff saadan suar fraa dem paa steffnenn, ath the vylle prøffue Hans Pershen frem til poskæ, och inthet andhet samticke giordes til fulle met nogen aff diegnene, saa kan vy ycke være then prøylsse fulsuarendes for vor øffrighedh, thy thet ær myth kall och embede, thy iegh han prøffue enn diegn y viii dage

eller xiiii, som sognemendh ycke kan thet gøre aar och daff, och thet samme gaff iegh sognemendh tyl kende y søndags, saa skall Gudh vide, huad foractilsse och bespottheligbed iegh leedh ther faare, och om myn fatigh børnn aff Hans Skynkill, for thy iegh gaff tyll kende, ath myn herris naade vylle haffue hans naadige herrefadhers ordinantz strengelige vedh macth hollen, som bispen gaff alle sognepresther tyll kende y Aahus; huilkedh iegh ycke tror, ath thet ær sketh met eders vyllie och samticke. Thy bedher iegh kerligen om met myne sognemendh, ath y vylle gørydh for Gudz skyll och tyll stædeth, ath iegh och sognemendh motthe vdkaare oss enn tienere, som baade megh och sognemendh bequem ær effther ordinanzentz lydelsse, fordy iegh haffuer giffued sognemendh tyll kende, ath denne Hans Pershenn ær ycke oss bequem, thy hann ær megh for barnn vng. Enn presth vdhe paa hæredyth kann staa y syn gaardh och bessee al syn sogn offuer och byeer, och tage ycke mer en[d] en bogh y handen och en lyden vngh diegn met segh och gaa til fodz paa en tymme ath ende syth sognebudh, saa haffuer iegh v myll emellum baade sognyr, then versthe vey han liggher y Skaane till liffs fare, och huor naagen skofftiuffue ære, velle the gherne helle dem och skyulle dem paa Gemssø skoffue, ther skall iegh fare met kalck och dysk, met kirkens klenodie, och iegh ær selff en kranck och skrøbeligh mandh, thy haffuer iegh en godh lydygh tyenere behoff och snell. Item saa haffuer same Hans behoff ath forsøge skollen eth aar eller ij, ath lære ath siunge latine sangh och ath dicthe eth goth sognevidne; saa vil ther och god forstandh til och snelheth till ath lære och vndheruisse thet vnge folk och børn vdy derris barnnelerdom, eller de bliffuer huer dagh mer vlydeli[ge] en[d] en anden. Tesse sticker kommyr Hans Pershen ingen vey medh. Ther tyll haffuer same Hans benisth segh y iij sticker y mod megh, som megh aldellis ycke lidelige kunde være. Thet førsthe, ath han drack offuer skertorsdagh nath met syn madmodher, saa ath han saaff offuer langefredagh och ycke skøde tiennisten, huilked myn drengh maatthe skøde thennisten, huilked myn drengh och maatthe skøde tyennesten met latinen vdy høytides dagene. Thet andeth sticke brugit han met eth

breff paa sognesteffnen, lesde och skreff thet, meg vvitherlicth oc vatsporth, huilked ther knnde kommith stort......[1]) och oprør aff emodh sognemendh och herskabit, haffde ycke iegh och Beynth Ericshen betagith thet breff. Thet tredye sticke beuisde han emod megh nu [vor] froffue daghz besøgilse[2]), tha togh han en lyden hualpe vnge och gyck hen ath sengke ham; ther han kom jeffne myn laage och porth, taa ropthe han med høy røsth och sagde, ath then hundh vaare en god prestehundh, for thy han seer....[3]) saa licth. Kyere fro Cissilie, ther som iegh skall lide saadan forsmedilsse met anden bespottelsse oc foractilsse, vyll iegh setthe thet y rette for Gud och eder och flere gode mendh, huilkedh iegh gerne vyl være effther eders gode villie och teckelighedh altidh, huess maade megh muelicth ær, huilked iegh betror eder till alth goth, vore ycke onde och vrouge forfører. Men gor thet effther Hans Skynckils villie, tha gaar thet ycke vell for megh, for thy han haffuer sayth megh tyll paa sognesteffnen, ath han vyll skade megh xv daller oc en[d] xv ther offuen paa for Axell Tønnesen[4]) for thet breff, iegh skreff eder till om ath Jøren diegn gaff megh paa x daller; men megh hobis til Gud, ath han skall ey faa ther løcke tyll. Jegh tacker eder som en erligh froffue, ath y aldrigh haffuer begæridh myn skade eller forderuilsse, thy bedher iegh om for Gud skyll, ath y ycke tilstædher, ath han forderffuyr megh. Jegh vyll gerne gaa y retthe met ham, huad han haffuer megh till ath talle met retthe. Men tetthe sker megh alth sammen for Hans dyegn skyll, ath iegh och sognemendynn ycke velle samticke ham.

Kyere fro Cissilie, iegh haffuer ladhet eder forstod myn vyllie och begæringh met myn skriffuelsse til ffaarhen om myn drengh. Ther som iegh kan nyde eders vyllie oc samticke til, ath han kan bliffue vedh denne diegne tyeniste, huilkedh sognemendh vell ære till frydz, tha vyll iegh skencke eder eth par oxe, the bedsthe iegh selff kan haffue, ycke ath

[1]) Her og enkelte andre Steder er der Hul i Brevet.
[2]) Den 2den Juli.
[3]) Hul; her har vel staaet: presten.
[4]) Viffert, ventelig Stiftslensmand i Lund.

iegh kan være thet bekendh for Axel Tønnesen, ath iegh skulle leye myth barn then gudz tyeniste eller købe ham den tyll, men for en kerligh beuyllighet skyll vyll iegh giffue eder dem tyll en ydmygh skenck. Jegh hobis til Gudh, ath myn drengh skal gøre saa goth skell for en sognediegn som nogen anden skall gøre, y Vyllentzhæredh ær; thy bedher iegh om, ath y vylle see tyll myn trongh och skrøbelighedh, for dy myn egyn drengh kan iegh bocke och bøye, lære, straffe, vndheruysse, men andre velle ycke thetthe lyde oc vngelle. Gører her vdy, som myn gode tro ær til eder. Jegh vyll altidh gøre thet vell ær giorth for eder. Ther medh edher then euige Gud befalendes. Jegh vylle gerne værith personlige hoss edher, men for myn skrøbelighet skyll motte iegh skriffue eder tyll. Datum 1562.

Per Olsen
edhers ven.

Udskrift: Hedherligh och velbirdigh ffroffue, fro Cissilie paa Lymby gaardh, syn gode ven, kerlighen til skreffuit.

IV.

Om Universitetets Kirke Fosie i Skaane.

Af Holger Fr. Rørdam.

Blandt de Kirker, som efter Kjøbenhavns Universitets Gjenoprettelse under Kong Christian III henlagdes til samme, var kun een skaansk, nemlig Fosie Kirke i Nærheden af Malmø. Denne Kirke kom altsaa til at staa under Universitetets Patronat, d. e. Universitetet fik Raadighed over Kirkens Tiender og Ejendomme, Kirkens Vedligeholdelse og Beskikkelse af Præsten, der til Tegn paa sin Afhængighed af Universitetet aarlig havde at yde en Afgift (Pens ɔ: Pension) til samme. Til Fosie var fra gammel Tid Lokkerup Sogn annekteret; men dette Sogns Kirke hørte ikke under Universitetet. Herved kunde undertiden opstaa Vanskeligheder,

naar Lokkerupperne — hvad dog sjeldent skete — ikke uden videre vilde antage den Præst, som Universitetet havde kaldet.

I Fosie Kirke findes en Ligsten med Indskrift: »Anno domini MCCCLX feria III ante festum Laurencij obiit Her Magnus Mekelson[1]« — altsaa vistnok et Minde om den ældste Præst, der kjendes her. For Resten er det tidligste, vi have fundet til Kirkens Historie, følgende Testamente, hvorved en from, uden Tvivl adelig Kvinde, Kirstine Lavritsdatter, Axel Laugesens Hustru, i Betænkning af alle jordiske Goders Forgængelighed, i Aaret 1469 testamenterer nogle faste Ejendomme — fire Gaarde — til Præsten i Fosie, mod at han ugentlig skulde holde en Sjælemesse for hende og hendes Slægtninge, samt afgive noget af Indtægten til Degnen og Kirken i Fosie, hvor hun havde udvalgt sit Lejested. Brevet meddeles efter en Afskrift fra det 16de Aarhundrede i Konsistoriets Arkiv. Originalen fandtes i sin Tid blandt Lundegaards Breve, som man ser af Registranten over disse i »De ældste danske Archivregistraturer«, IV, 329—30, hvor ogsaa findes anført Udtog af nogle senere Breve vedrørende Fosie Kirke, som vi dog her indskrænke os til at henvise til.

Enn sandtt copie paa thet gotz, som er giffuett i fordom tidh aff fromme christne tyll Fosie sogne prest tyll euigtidt.

In nomine Domini, Amen. Alle mend, thette breff seer eller hører leses, hilser Kistine Lauritz dotter, Axel Lauensens høstrue, boende y Fosie y Oxie herreth y Skaane, euindelig med Gud. Effter thet, som wyse Mestere schriue, ath alting, som werdenn hauer med sigh, er inthet wden forfengelig och och forgengelig ting, wandskelig och wstadelig, och kunde icke alle frelse en siell aff pine eth øgeblick aff theris egen natur: oc dragher werden mennisken idelige till synden, ehuo hendes fiering eptherfølgher oc will lyde. Nu meden ieg wed fulkommelige, att alting er forgengelig wden Guds

[1]) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. II, 86.

naade och miskund: ther fore wore thet eth gudeligt skiffthe att tage de ting, som werden til hører och forgengelige ere, och omskiffte them til thet, himmerige tilhører oc euiige liff. Ther fore haffuer iag, for^{de} Kistine Lauritz dotter, med min frii gode willie aff hiertens grund y min wellmacth och med heraadt och samtycke min kiere elskelige hosbondes Axel Laugensens och min kiere modersøsters, høstru Ingeborgs, raadt och ia, som er min neste aruiingh, giffuet och giffuer med thette mith neruerendes obnebreff y Guds hæder, Jomfru Mariæ och S. Nicolai, aff thet gotz, som Gud meg wndt och forleenth hauer, for min siell, for Axel Laugensens foreldre och for mine forældre och for alle christne siele, thette epter^{ne} mith gotz, som er fire gaarde med iord, grund, hus, bygningh, skoff, marck, ager och engh, waaeth och thiurt, och all anden theres tilliggelse och rettighed, inthet wndertaget, ehvad thet helst er eller neffnes kand, til euigtid til Fosie sogneprest, prest epter prest, ther som ieg hauer wdwalt min legersted. Item thesse for^{ne} iiij gaarde, tho aff dennom ligger y Fyllinge i Snestorps sogn i Sønderhalland, och giffue hode xij pund smør huert aar och anden redsle till landgille, och en gaard y Gydinge herreth, som heder Sthenclwisløcke, och ligger y Hestuidie sogn, och giffuer viij pund smør och anden redsle, och een gaard Jeeth y Wærenn, giffuer sex pund smør och anden redsle. Disse for^{ne} iiij gaarde och gotz schal for^{ne} Axel Laugensen haue och beholde y sine dage, och giøre en begængelse huert aar for min siell y for^{ne} Fosie kircke; och nar Gud will, at han død och affleden er, tha skulle desse iiij gaarde for^{ne} och gotz med all deres tilliggelse, renthe och rettighed strax komme till sognepresten, prest epter prest, wden all hinder och wden huer mandz hinder eller giensigelse, for alle the ther kunde paa tale med nogenhande reth, till euigtid. Och skulle de for^{ne} gaardes paabyggere ingen anden sware wden sognepresten y Fosie. Med saadant wilkor, att presten y Fosie schal huert aar och y huer wge holde en messe for min siell, aff huem han will, som Gud legger hannom till raade. Sker thet och saa, att hand finge hinder y nogen wge, att hand kunde ey komme at holde for^{ne} messe, tha schall hand holde tho messer then wge ther nest epther

kommer. Och then messe schal ey holdes om Søndagen eller offer dag. Item schall for^{ne} sogneprest y Fosie giue kircken thre pund smør huert aar aff for^{ne} landgilde, och sogne deghen tho pund smør for sin wmage och thieniste. Item skede thet och saa, thet Gud forbyde, att presten thenne for^{ne} Gudz tieniste icke wilde holde och leggen aff, tha skulle mine aruinge haue fuld macth ath skicken anden stedz y Gudz ære. Till mere wisse och forwaringh y alle thesse forschreffne støcker och article och wilkor, att de skulle stadige, faste och wkallelige att bliue till euig tid, tha hauer ieg bedett min kiere husbonde Axel Laugensen och for^{ne} min modersøster, Jens Pedersen, borgemester y Malmøe, Hermen Hoern och Jens Bryggere, raadmend y samme stad, henge theres indsegle for thette breff till for^{ne} tings widnesbyrdtt. Datum Fosie Anno Dominj M cd lxix.

Det er os ikke bekjendt, hvad der har givet Anledning til, at Fosie Kirke af K. Christian III henlagdes til Universitetet, hvis Kirker ellers alle laa i Sjæland. I Universitetsfundatsen af 1539, hvor Højskolens fleste andre Kirker opregnes, nævnes den ikke. Men det kan dog ikke være tvivlsomt, at den allerede dengang har været henlagt til Universitetet; thi i dettes Regnskab, aflagt i Oktober 1540, anføres som Indtægt to Aars Rente af Fosie Kirke i Skaane, til Beløb 2 Dlr. 4 Mk.[1]). Vi have desuden et Brev af 6te Juni 1545, hvorved D. Jens Sinning, Universitetets Rektor, gjør vitterligt, at han med de andre Professorers Samtykke har eftergivet Hr. Rasmus Loge, Sognepræst i Lokkerup, den Pens, han for nogle Aar stod til Rest med af Fosie Kirke, mod at han fremdeles rigtig ydede Universitetet 12 Mark danske aarlig[2]). Paa denne Tid var Lokkerup altsaa Hovedsogn eller det, hvori Præsterne havde sit Sæde.

Blandt Deltagerne i Bispevalget i Lund 1560 nævnes Jacobus Cellius, Præst i Fosie[3]); men i et Brev af 1ste

[1]) Danske Mag. 3. R. I, 81.

[2]) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, 32—3.

[3]) Magn. Matthiæ, Series episc. eccl. Lund. p. 242—3.

Marts 1564, hvorved Lavrits Olsen forpligter sig til Universitetet ved sin Kaldelse til Præst sammesteds, nævner han som sin Formand sal. M. Jacob Tometsøn[1]). Fornavnet ligesom ogsaa Tiden synes at tyde paa, at det er samme Person, der menes; men i saa Tilfælde kan det vel neppe være rigtigt, at Navnet Cellius hos Cawallin gjengives ved: Kiellesøn.

Den ovennævnte Lavrits Olsen, der 1564 blev Præst i Fosie og Lokkerup (ordineret 16de Marts s. A.), havde hidtil været Skolemester i Malmø. Ved sin Antagelse til Præst maatte han love ikke blot at erkjende Universitetets Professorer som sine »Herrer og kjære Forsvar«, men ogsaa aarlig at yde en Pens af 4 Daler. Lykkedes det Universitetet at tilbagevinde nogle af de Indtægter, som tidligere havde ligget til Fosie Præstekald, men vare gaaede tabt, skulde Præsten nøjes med Halvdelen deraf, og Resten falde til Universitetet. Ved disse Indtægter hentydes muligvis til det tidligere meddelte Gavebrev, som Kirsten Lavritsdatters Arvinger maaske have reklameret efter Reformationen, da Sjælemesserne ophørte. — Paa en Klokke, der senere hang i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn (»Femklokken«) fandtes følgende Indskrift: »Si Deus pro nobis, quis contra nos. Her Lauritz til Lockerups Kircke Anno Domini 1574« [2]). Denne Klokke har den ovennævnte Hr. Lavrits Olsen altsaa besørget støbt. Den er sikkert kommen fra Kirken 1601, da Christian IV plyndrede Landsbykirkerne for deres Klokker, for deraf at lade støbe Kanoner, og Vor Frue Kirke har ved den Lejlighed vistnok kjøbt den paa Tøjhuset[3]). — Samme Aar den nævnte Klokke støbtes, førte Universitetets Professorer Klage til Kongen, over at Lensmanden i Landskrone, Jørgen Marsvin, vilde berøve dem »Herligheden« af tvende til Fosie Kirke liggende Gaarde. Siden kom nogle

[1]) Kbhvns. Univ. Hist. IV, 198.
[2]) Resen, Inscript. Hafnienses, p. 114.
[3]) Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 262—3.

andre Klagepunkter til. Disse førte, efterat Undersøgelse var anstillet, til at der 12te Juni 1575 udgik et Kongebrev til bemeldte Jørgen Marsvin, hvori det paalagdes ham ikke at befatte sig med den Rettighed, Universitetet havde til Fosie Sogn, ikke at besvære Kirkens eller Præstens Tjenere enten med Ægter, Havre at udgive eller i andre Maade. Tillige skulde han opsøge et Brev paa Gaarde, givne til Fosie Kirke, Præst og Degn, hvilket formentes at være paa Landskrone Slot, og udlevere det til Professorerne mod deres Tilstaaelse[1]).

At den ovennævnte Præst i Lokkerup og Fosie, Hr. Lavrits Olsen, samtidig tillige har haft en præstelig Betjening i Malmø, erfares af et Brev, Borgmestere og Raad i denne Stad den 23de Januar 1576, faa Dage efter hans Død skrev til Sjælands Biskop D. Povl Madsen, og hvori de meddelte, at Gud nu havde kaldet »en af vore Prædikantere, Hr. Lavrits, som havde det Universitetets Sogn her i Landet, Fosie«, hvorfor de bad om, at Biskoppen vilde hjælpe dem til, at de fremdeles maatte beholde samme Sogn til en af deres Prædikanter. Da nu baade Lensmanden paa Malmøhus, Bjørn Kaas, og Skaanes Biskop, M. Tyge Asmundsen, anbefalede Hr. Anders Bentsen, Kapellan i Malmø, til det ledige Kald, og da endelig »menige Sognemænd i Fosie Sogn« ogsaa bad Universitetet om at faa denne Mand, der i det sidste halve Aar under Hr. Lavrits Olsens Sygdom havde betjent Kaldet, til deres Sognepræst, saa gik Professorerne ind paa dette Forlangende, skjønt de tidligere havde givet en af Universitetets Pedeller Løfte paa Kaldet[2]).

Den nævnte Hr. Anders Bentsen, der altsaa blev Sognepræst i Lokkerup og Fosie samtidig med at han ialfald endnu et Par Aar betjente Kapellaniet i Malmø, havde tidligere været Rektor i Lunds Skole. Man har

[1]) Kbhvns. Univ. Hist. IV, 256—7. 265—6.
[2]) Ny kirkehist. Saml. IV, 352—6.

nemlig et Kongebrev af 16de Maj 1566, hvorved Biskop Tyge Asmudsen bemyndigedes til at »promovere Hr. Anders Bentsen« til dette Skoleembede[1], og det kan neppe være nogen anden Person, der menes.

Efter Hr. Anders Bentsens Død kaldte Universitetet den 16de Februar 1585 Christen Thomesen til Præst i Fosie med Forpligtelse til »at residere udi Præstegaarden i Fosie Sogn, og den bygge og forbedre«, og »derhos at lade sig nøje med samme Fosie Sogn, om han ikke kan bekomme Lokkerup dertil, og intet andet Kald ydermere at begjære«. I aarlig Pens skulde han give 4 Daler eller 16 Mark danske til Universitetet. Dette Kaldsbrev gav Anledning til en Del Forstyrrelse. Præstegaarden i Fosie var nemlig bortfæstet til en Bonde, som nu skulde sættes ud. Bonden, der betragtede det som et Paafund af den ny Præst, skrev samme Aar i bevægelige Ord til Professorerne og forestillede dem den Uret, som derved skete ham: han havde nu i mange Aar boet i Fosie Præstegaard og altid i rette Tid svaret, hvad han skulde; Præstens Sædegaard havde i gammel Tid været i Lokkerup, men da Præstegaarden her ikke var saa godt vedligeholdt som den i Fosie, fordrede Hr. Christen (der altsaa maa være bleven Præst i Lokkerup), at Bonden skulde forlade Fosie Præstegaard. Denne beder derfor Universitetets Rektor som sin rette Husbonde at tage ham i Forsvar og tilbyder nu tilkommende Høst at svare ham et Par gode Stude til Kjøkkenet[2]. Paategninger paa Hr. Christen Thomesens Kaldsbrev, der vise, at det er blevet læst flere Gange til Tinge, tyde paa, at der er bleven ført retslig Forhandling om Sagen; men det er dog rimeligt, at Præsten siden den Tid har haft Bolig i Fosie, der ogsaa senere omtales som Hovedsognet.

Som Fosie Kirkes Patroner afhørte Professorerne dens Regnskaber, der aflagdes af Kirkeværgerne. Herfor havde

[1] Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 248.
[2] Kbhvns Univ. Hist. IV, 330—2.

Universitetets Rektor hvert Aar 1 Daler, Notarius ½ Daler og Pedellerne 4 Sk. Regnskaberne hørtes dog i Almindelighed kun hvert tredie eller fjerde Aar. Kirketienden var fæstet ud. Afgifterne vare i Rug, Byg og Havre. Havreafgiften tilfaldt dog ikke Kirken men Universitetet. Professorernes Rejser over til Fosie, som undertiden forefaldt, skete paa Kirkens Regning og kostede en Del. Blandt flere Regnskaber, der ere opbevarede, hidsættes her det ældste, der haves, saa meget mere som det giver god Oplysning om Kirkens Ejendomme[1]).

Fousie Kirckis Regenschaf.

Jørgen Borgenholm haffde liffs breff paa kircketinde att giffue der af aarligen rug v. pund, biug vj. pund, haffre x. tynner.

Item giffues aarligen til Kircken af en feste i Fousie by ij ℔ 4 ß. Bunden paa samme sted giffuer end til Tyrring kircke 4 ß, till Lyddekiøb kircke xij ß. Hand swar till Lundegaard.

Item giffues aarligen til Kirken ij. pund Smør. Thi der ere tu gaarde y Fylldinge by i Snestrup Sogn y Synder Halland vid Halmsted, som skyller aarligen till Præsten ix pund Smør, till Kircken ij pund, till Degnen j pund. Lasz Rawn heder den ældste bunde. De steder aff præsten etc. som de, der høre till hans mensam.

Item er kommen fra Kircken xv. pund smør, som findes besked paa y Landbogen y Landkisten y Lunde Capitel. Her Christen haffuer loffuet att fly en Copie der aff och besked, huo nu haffuer samme godtz etc.

Anno 1592 den 20 dag Maji wor D. Anders Christensøn, Rector, y Fousie kircke etc. Daa war kirckens Eiendom och inventarium som efftерfølger.

Først kalck och disk, som wore wforgylte, wegede till xxiiij lod j quint. Sølf.

Thuenne gamle hagel, ett aff røt, et andet aff blot blommet fløyell.

---

[1]) Orig. i Konsisl. Arkiv, Pakken 105.

En Messeserck aff grøn silcke, henger offuen om alteredt med en kappe behengt, med silcke frentzer.

Tu kobber liussestager til Alteredt.

En Gradual.

En M. Hans Thomesøns Psalmebog.

Kircke Ordinantze.

En danske bibel till begge kircker.

Noch haffuer kircken en feste, som Powl Knudsøn y Fousie bruger, giffuer aarligen till kircken ij ℔ 4 ß.

Ther Fousie kirckes Regenschaf wor hørt for fire forgangne aars indkomst, som ere oppeboren 1588, 89, 90 och 91, lignet aldting med huer andre, indtegten med vdgifften, med regenschabs omkostning och hans tæring och wogneleye, ferrieløn frem och tilbage selfanden, omkring ad Helsingøer, och tilbage fraa Malmø, indregnet. Daa bliffuer kircken beholden vdi forraad tu hundrede och ny mark danske 4 ß.

Anders Christensøn, Rector,
med egen haand.

Dette Regnskab optoges paa Stedet selv; men den 5te Juni 1596 tilskrev Universitetets Rektor, D. Anders Krag, Præsten i Fosie, Hr. Christen Thomesen, om at møde med Kirkeværgerne og deres Regnskab førstkommende Mandag i Kjøbenhavn, for at Regnskabet kunde blive efterset, da Rektor og Notarius vare blevne hindrede i at udføre deres Bestemmelse om at komme did over[1]). De omtalte Kirkeværger, Jens Haagensen i Fosie og Jørgen Lauritsen i Hindby, fæstede den 11te Februar 1598 Kirketienden af Fosie Sogn, som afd. Jørgen Bornholm, Borger i Malmø, hidtil havde haft i Fæste, for en aarlig Afgift af 9 Pund Byg, 5 Pd. Bug og 14 Td. Havre, godt, ydeført Korn, der skulde leveres i Malmø. I Indfæstning gave de 10 Daler. Den 15de Januar 1603 fæstede Christen Jacobsen, Borger i Malmø, Fosie Kirketiende paa lignende Vilkaar[2]). Denne

[1]) Konsistoriets Kopibog i 4to (1594—1600), Fol. 66.

[2]) Kontrakterne i Konsist. Arkiv, P. 105. I Acta Consist. 20 Juni 1598 bemærkes, at da Prof. Anders Krag vilde rejse til Landemodet i

Christen Jacobsen, der senere blev Raadmand og endelig Borgmester i Malmø, synes Universitetet i det hele at have overladt Tilsynet med Fosie Kirkes Vedligeholdelse, noget han dog ikke skilte sig godt ved, ligesom han i Tiden ogsaa blev en efterladende Betaler af den vedtagne Afgift. Den 22de April 1612 vedtog Professorerne derfor at opsige ham Kirketienden, og den 8de Juni s. A. vedtoges i Konsistorium: »at Universitetet skulde æske Christen Jacobsens Regnskab for Fosie Kirke, at det bliver klar gjort; siden skal M. Christianus Longomontanus være Kirkens Procurator paa Universitetets Vegne, at fæste Kirkens Korn til hvem han vil, og se til, at Kirken sker Ret«. Den 15de April 1613 besluttede man »at skrive til Chr. Jacobsen, Raadmand i Malmø, om Regnskab at fuldende og Penge at levere anlangende Fosie Kirke, og det engang inden Pindsedag i det seneste, eftersom af Øvrighed befalet er«. Den 18de Avgust s. A. berettede D. Hans Povlsen Resen i Konsistorium, »at han med M. Christiano Longomontano havde beset Fosie Kirke, hvilken han refererede at være hel ilde medfaren, og at hos Taarnet var gjort en Bygning hel unyttig, som dog havde kostet over 200 Rdlr., og at Choret udi Kirken kunde ikke længer blive saa standende, men maatte endelig nedbrydes, og et andet igjen opbygges«. Den 17de Juni 1615 »blev tilspurgt, om man skulde forstrække Fosie Kirke i Skaane 200 Daler til Hjælp til den Bygning, som skulde gjøres, og blev samtykt, at man skulde af de andre Kirkers Penge tage saa mange, med saa Skjel at M. Christen Lomborg, som er Kirkeværge, skulde forskrive igjen hvert Aars Korn og Rente, indtil samme Penge blev betalt«. Af senere Forhandlinger ser man, at Fosie Kirke bl. a. laante 300 Daler af Taarnby Kirke paa Amager. Den 23de Maj 1618 paatog Prof. Elias Elsenberg sig

---

Lund for at hente Studiiskatten, paalagdes det ham »eadem opera at forfare, hvor det hænger sammen med de Bønder, som ligge til Fosie Kirke, og Universitas fanger ingen Rettighed af«.

at være Kirkens Værge. Under 20de Avgust 1620 bemærkes i Acta Consistorii: »Blev Fosie Kirkes Tutela tilsagt M. Petro Gelstrupio, hvilken han og paa disse tre Aars Tid tog paa sig. Og blev hannem undt for sin Person at nyde aarligen af samme Kirke 1 Pund Korn. Men de andre 12 Pund skulde aarligen føres Kirken til Regnskab i Consistorio samt 12 Rdl. for 14 Tdr. Havre. Og blev samtykt, at M. Gelstrupius maa lade fly paa Fosie Kirke, hvad fornødent er, og føre det til sin Udgift i Regnskabet«.

Hvad Sognepræsten Hr. Christen Thomesen angaar, da anmærker Biskop Povl Mortensen Ostrup, der visiterede her 1618, at han prædikede godt, og at alt stod vel til i Menigheden. I November 1621 søgte han Universitetet om Tilladelse til at maatte tage Mads Povlsen til Kapellan. Denne Begjæring blev tilstaaet[1]). Den 7de Avgust 1622 hedder det i Acta Consistorii: »tilkjendegav Magnif. D. Rector, at Magister Johannes Tausanus haver anholdt hos hannem om Fosie Præstekald at bekomme. Blev svaret, at man ikke kan forskyde Kapellanen, efterdi han holder sig skikkelig«. Den Gang var den gamle Præst dog endnu ikke død, men det var rimeligvis at forudse, at hans Endeligt var snart forestaaende. Den nævnte M. Joh. Tausanus var den berømte M. Anders Sørensen Vedels Søn, der Aaret iforvejen var bleven afsat fra Rektoratet i Malmø paa Grund af sine Udskejelser. I Acta Consist. for 27de September 1622 bemærkes: »Fremkom Hr. Mads Povlsen, Kapellan i Fosie, begjærendes, at Rector og Professores vilde hannem samtykke at være Sognepræst til Fosie Sogn, efterdi Hr. Christen, Sognepræst sammesteds, vil med visse Vilkaar opgive Sognet for hannem. Men hannem blev given Afskeden, at naar Rector og Professores ser hvis Accord og Contract, der bliver gjort mellem Hr. Christen og hannem, ville de give fra sig god Resolution«.

[1]) Cawallin har misforstaaet den skaanske Visitatsbogs Bemærkning om denne Kapellan saaledes, som om Hr. Christen Thomesen havde været Hr. Mads Povlsens Kapellan.

Denne Sag blev dog snart bragt i Rigtighed, thi i Konsistorium blev den 12te Oktober s. A. »oplæst den Contract, som Mads Povlsen havde gjort med Hr. Christen Thomesen, Sognepræst udi Fosie, desligeste Hr. Christens Sendebrev til Universitetet, at Hr. Mads maatte blive Sognepræst i hans Sted. Og blev strax befalet, at Hr. Madses Kollatsbrev skulde skrives af Notario. Desligeste skulde han og give Universitetet sin Obligation«. Denne Forpligtelse, hvori der intet forekommer om den Pens, Præsterne i Fosie ellers plejede at give til Universitetet, findes endnu i Konsistoriets Arkiv, udstedt den 12te Oktober 1622 og underskreven: Mattz Polsønn (paa Latin: Matthias Pauli Ancarius). Da Biskop Mads Jensen Medelfart 1627 visiterede her paa Egnen, havde han tilsagt Ungdommen fra Fosie og Lokkerup at møde i Nabokirken Skreflinge; men den udeblev, som Biskoppen antog, fordi den intet havde lært [1]).

Hr. Mads Povlsen døde vistnok i April 1629. Om Valget af hans Eftermand haves nogle ret oplysende Breve. Først et fra en af Sognemændene i Fosie, hvoraf man ser, at Sognepræsten i Malmø, M. Jørgen Madsen Braad, der var Provst i Oxie Herred [2]), ønskede den gamle Forbindelse mellem Fosie Kald og et Præsteembede i Malmø fornyet, hvilket var Sognemændene meget imod. Brevet meddeles her efter Originalen i Konsistoriets Arkiv.

Kiere Mester Peder Gielstrup, giffuer ieg eder endnu venligen att vide, att wij haffuer spurtt, att voris proust, Mester Jørgen vdj Malmøe, vill haffue disse thuende sogner Fosie och Lockrup thill Malmøe prædickestoell, huorfor voris venlige Bønn er thill eder, at i ville thale med dj andre professoribus, att saadant maatte affvendis, saa frembt vij icke

---

[1]) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. II, 86.

[2]) Naar Cawallin siger, at M. Jørgen Madsen Braad først blev Provst 1635, maa hans Vidnesbyrd vel vige for det, som efterfølgende Brev indeholder.

skulle nødes till och angiffne dett for høye øffrighed; thi meenige sognemend vill endelig haffue en prest, bosiddendes vdj kaldet. Er derfor voris ydmygelige begieringh, att saadant maatte effterkommes och schee, att vij maatte bekomme en erlig person, som qvinden och kaldet knnde vere bethient med. Kiere Mester Peder Gielstrup, giører herudj som voris throe er thill eder, och som vij fuldkommelig slaar vor liid thill; vij thiener Mester Peder Gielstrup igien udj alle mnelige maader. Her med vill vij haffuer eder den evige Gud befalett mod alt hues eder kiertt er baade thill siell och liiff. Aff Fosie die 6 Maij 1629.

E. T. A.
Olloff Knndsøn.

Udskrift: Hæderlig och høylerd Mand Mester Peder Gielstrup, professor theologiæ[1]) thill Kiøbenhaffns vniversitet, minn synderlig thilforladendes gode ven, dette breff venligen.

Da den i dette Brev indeholdte Begjæring vistnok stemte med Professorernes Vilje, for saa vidt Kaldelsen af en selvstændig Præst angik, blev den uden Vanskelighed opfyldt, idet Universitetet den 17de Maj 1629 kaldte Anders Jacobsen Bogense til Præst i Fosie[2]); men skal man dømme efter det følgende Brev, har denne Mands Kaldelse dog vakt alt andet end Glæde i Menigheden:

Minn gandsche wenlig helsen nu og altid forsendtt med Gud allermegtigste. Hæderlige, høig- og wellærde synderlig goede venner, iegh tacker eder gandsche venligen for beuwst gott, huilchet ieg gierne igien forschylle will. Eftersom i senisten tilschreff mig anlangende en Person wed Naffn Anders Jacobsen Bowense, huilchen aff eder er hidt sendt och kaldet att schulle were Prest till Fusie kirche, som i haffuer Jus patronatus till, och i derhoes er begierendis, att

[1]) Peder Gelstrup, der uden Tvivl endnu var Fosie Kirkes Værge, var dog ikke Prof. theol. men philos.

[2]) Hans Revers af samme Dag findes i Konsist. Arkiv. Heri omtales heller ikke Pensen til Universitetet.

ieg hannem wille were beuagen og beforderlige till ded andet sogen, wed Naffn Locherup, som Hans May. haffuer Jus till. Saa kand ieg eder wenligen iche forholde, att hand haffuer weret her wdj forsch[ne] Sogner nu wdj Pintz hellige dage, predichet og ladet sig høre for sognemendene, huilche hannem aldielis intet befalder eller behager. Di haffuer werit hoes mig, sig beklaget og bedet, att dennem ingen motte paa nødis eller imod deris wilge indsettis, iche heller dj will haffue nogen wden dend, hues predicken dj befalder och dennem till deres salighiedt kand were thienlige. Huorfor ieg eder wenligen will haffue ombedet, i wille giøre well och sende en anden Person her øffuer, som kand were døgtig till att forrestaa ded hellig Ministerium og Prediche Embede, huilchen sig kand lade høre, och will iegh befordre hannem ded meste mugligt er, saa ded schall iche were min schyld, iche heller ieg will begiere i ded allerringeste att forsueche eller staa imod huis Jus i kand haffue til Fusie kirche, mens lige som dedt haffuer weret wdj min kiere Moder Broders ihidt och for hans thidt, schall ded ogsaa nu her epter bliffue. Dog forsch[ne] Person vill Bønderne slett intet haffue wdj ingen aff sognerne. Her er en Cappellaen i Byen wed Naffn Her Jøgen Trelleborg, dend wille di gierne haffue, huilchet dog iche schall schie, wden i ded will sambtyche och bewilge. Och giør altidt gierne, huis eder samptlig kiert er. Befalendis eder Gud allermegtigste. Actum Malmøhus den 29. Maij Anno 1629. Siverdt Vrne.

Egen handt.

Udskrift: Hæderlige, høig- og wellærde Rector och Professores wdj ded kongelige Academie till Kiøbenhaffn, mine synderlige goede wenner, gantz wenligen tillschreffuitt.

At Professorerne nødig vilde gjenkalde deres givne Kaldsbrev, kan man neppe undre sig over, navnlig hvis de have haft en Formodning om, at Beboernes Misfornøjelse med den ny Præst især skrev sig fra, at han ikke vilde ægte sin Formands Enke. Det vil jo nemlig erindres, at Sognemanden Oluf Knudsen netop havde fremhævet Ønsket om at faa en Mand, der vilde tage Enken; men

denne Forventning synes Anders Jacobsen rigtignok ikke at have opfyldt. Han blev nemlig trods Protesterne i Kaldet, og Cawallin beretter, at der i Fosie Kirke findes en Ligsten, som han har lagt over sin Hustru, Karine Jacobsdatter, der efter syv Aars Ægteskab døde den 19de Avgust 1637 i en Alder af 32 Aar. Men denne Aldersangivelse tyder just ikke paa, at hun har været Formandens Enke. — Den 21de Februar 1633 skrev Universitetet til Tage Thott Ottesen, Befalingsmand paa Malmø Slot, med Begjæring om, at Hr. Anders Jacobsen, Sognepræst i Fosie og Lokkerup, maatte være fri for Afgift til Malmø Slot, eftersom han svarede Pens til Universitetet [1]).

Hr. Anders Jacobsen Bogense døde i November 1645. Ved Valget af hans Eftermand tog Universitetet mere Hensyn til Beboernes Dom, end det tidligere havde gjort. Professorerne skrev nemlig til den ovennævnte Lensmand paa Malmøhus, Tage Thott, og anbefalede til ham Søren Frantsen Hegelund, hvem de havde bevilget, at han maatte lade sig høre paa Fosie Kald, der var ledigt efter afg. »Hr. Anders Bovense«. Ventelig have Sognemændene ikke haft noget at udsætte paa den nævnte Kandidats Prædiken; thi den 7de December 1645 fik han Kaldsbrev af Universitetet og udstedte samme Dag den sædvanlige Revers [2]). I et senere Andragende omtaler Hr. Søren Frantsen, at da han blev Præst i Fosie, var Kaldet øde og Stedet aldeles ruineret som en Følge af den ulykkelige Krig, der endte samme Aar, og at det derfor varede længe, inden han naaede til nogenlunde blide Vilkaar. Han fik dog prøve Krigens Nød i langt højere Maal, efter at Svenskerne i den næste Krig havde bemægtiget sig Skaane. Thi da han var Medvider i det Forbund af tro dansk Mænd, som 1659 arbejdede paa at bringe Malmø over i de Danskes Hænder,

[1]) Konsistoriets Kopibog. III, 21. Denne Præst har dog altsaa ogsaa svaret den sædvanlige Pens, skjønt den ikke nævnes i hans Revers til Universitetet.

[2]) Konsistoriets Kopibog III, 866. 871.

blev han ved Sammesværgelsens Opdagelse greben og dømt til Døden. Først paa Retterstedet blev han benaadet paa Livet mod at løse det med 1000 Rdl. Herved gik al hans Ejendom i Løbet, og da han endelig med Hustru og Børn kom over til Kjøbenhavn, stod han hjælpeløs, hvorfor han i Avgust 1660 søgte Regjeringen om nogen Kost af Provianthuset, indtil han atter kunde faa en passende Ansættelse[1]). Skjønt denne Begjæring bevilgedes, har han sikkert haft saare trange Vilkaar, indtil det lykkedes ham i December 1661 at blive Præst i Skjold i Christianssand Stift, vistnok ved Bistand af sin Svoger M. Christen Madsen Tausen, der var Stiftets Biskop. Forøvrigt havde han ogsaa her sine Besværligheder, som vi dog ikke skulle dvæle ved, da de ikke høre herhen og findes beskrevne i et nyere Skrift, nemlig i Fayes Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie, S. 251—4, hvor ogsaa Hr. Søren Frantsen Hegelunds tvende Hustruer findes nævnede.

Ved den ulykkelige Roskilde-Fred 1658 gik alle Universitetets skaanske Indtægtskilder tabte, og dermed ogsaa Fosie Kirke.

[1]) Ny kirkehist. Saml. V, 317—8. Cawallin, II, 87.

Fra Rationalismens Tid.

Ved **L. Koch.**

De her meddelte utrykte skrivelser ere dels samlede i Lolland Falsters bisparkiv (L. F. B. A.), dels i kultusministeriets arkiv (Km. A.). De ere et udtog af samlinger, jeg har gjort for at skrive dette tidsrums kirkehistorie. Som det næsten følger af sig selv, når man bor på landet i en provins, har det været mig umuligt at anstille nogen grundig undersøgelse af det rige historiske materiale, som indeholdes i det danske kancellis papirer og bøger. Hvad jeg har fundet, er kun sporadisk, og meget, der kunde have interesse, måtte jeg på grund af tidens knaphed nøjes med at gennemlæse og gøre udtog af. Kun angående den pietistiske opvækkelse i Vejle amt lykkedes det mig at tilvejebringe en større række aktstykker, der dog ikke har kunnet medtages i den her aftrykte samling. Dog tror jeg ikke at behøve at gøre undskyldning for, hvad jeg meddeler fra denne kilde; ti om det end ikke fortæller noget væsentlig nyt, vil det dog altid bidrage til at kaste et klarere lys over mange personer og forhold.

Noget anderledes forholder det sig med, hvad der skriver sig fra Lolland-Falsters bispearkiv. Til dette har biskop Monrad med stor beredvillighed åbnet mig adgang, og jeg har rigelig benyttet mig deraf. Men det ligger i sagens natur, at her kun kan hentes oplysning om sager

af langt mindre almindelig intersesse. De herfra meddelte aktstykker have hovedsagelig stedlig betydning, og de kunne kun vise, hvorledes de tanker, der bevægede tiden, bragtes i udførelse på ét sted, medens de andensteds godt kunne være fremtrådte og have virket på anden måde. Det kulturhistoriske billede, som de således kunne give, må dog vist nok heller ikke agtes ringe, så sandt som kirkehistorien dog væsentlig er menighedens historie. Dertil kommer, at de kunne bidrage til at skildre to så forskellige mænd som biskopperne Tønne Bloch og Boisen. Den første er den gamle tids mand, kirkelig rettroende og en ivrig modstander af Evangelisk salmebog, men tillige stiv og ubevægelig, myndig nedad, men i formen dybest underdanig opad, medens han dog ufortrødent fastholder en afmægtig modstand mod alt det nye, der var ved at bryde frem. — Boisen er derimod helt rationalismens mand. Kristendom, dannelse, kort alt, hvad der er værd at stræbe efter, indbefatter han i ordet oplysning. Kristendommen er kun en side af denne; det er en vildfarelse, der skal bekæmpes, at dåben er nødvendig til salighed osv. Men der er en energi og iver i hans bestræbelser for oplysningen, der ikke kan andet end vække beundring. Han tror på den, fast og urokkelig, derfor arbejder han så utrætteiig for den. Skolen staar i hans øjne langt over kirken; men det skal være en kristelig skole, hvor biblen holdes højt i ære, og hvor der kan opdrages fromme og dygtige mennesker. Som hele hans standpunkt er uklart, således er han selv det også, at sige når det ikke er rent praktiske forhold, hvorom der er tale. Men midt i uklarheden er der varme og en vel sentimental, men dog sand begejstring for kristendommen, som han har opfattet den. Han må, som det i det hele gælder rationalismens ordførere, ikke dømmes efter de bøger, han har skrevet — de du ikke meget — men efter sine gerninger, og dertil ville de her meddelte aktstykker, navnlig om skolevæsenets ordning i hans stift, kunne give et bidrag.

1.

Skrivelse fra biskop over Fyns stift, Tønne Bloch, til kancelliet i anledning af, at dette har begæret hans betænkning om kapellaniet i Stubbekøbing ikke ved vakance kunde nedlægges. D. 6. april 1794. L. F. B. A.

... Efter min under 29. jan. 1792 afgivne allerunderdanigste erklæring om forholdet mellem sognepræsternes og de residerende kapellaners indkomster ethvert sted, hvor de sidste i noget kald under Fyns stift ere allernådigst ansatte, vil det befindes, at samtlige den residerende kapellans indtægter til Stubbekøbing og annexet Maglebrænde beløbe både visse og uvisse ikkun 155 rd. årlig, og endda må kapellanen deraf forskaffe sig bopæl. Følgen er, at det højkongelige kollegium uafladelig må høre kapellanens suk om befordring til noget bedre. Han tjener langt ringere end nu om stunder de allerfleste studenter, som have husinformation, helst som han selv må befordre sig til annexet. Stubbekøbing sognekald er selv med et af de ringeste købstedkald i Fyns stift, og skønt jeg i berørte min forklaring af 29. jan. 1792 har voteret paa et tillæg af 66 rd. 4 ℔, så må jeg lige underdanigst tilstå, at ved sligt forslag var kapellanens usle vilkår ene bevæggrunden, da 420 rd., som blev sognekaldets hele rest, når der skulde afgives årlig 100 sletdaler til kapellaniet, er på købstedgade kun et såre tarveligt levebrød, helst da det går sognepræsten, som det gaar kapellanen, han må selv købe sig bopæl. Efter allernaadigst reskript af 23. december 1740 er aftensang i købsteden Stubbekøbing forlængst ophævet hele vinteren igennem, og i det sted er det allernaadigst pålagt kordegnen og kristendomsskoleholderen at holde katekisation hver søndag eftermiddag i Stubbekøbing kirke, hvorfor bemeldte kordegn er tillagt allernaadigst de 4 ℔ ugentlige kostpenge af byens indvånere, som rector scholæ før den latinske skoles reduktion var for katekisationen tillagt. Sommeren igennem, nemlig fra Påske til Michaelis, og de store højtidsdage har den residerende kapellan hidtil prædiket aften-

sang efter sin hjemkomst fra annexet Maglebrænde. Når aftensangen ganske nedlægges i Stubbekøbing og i dets sted indføres katekisation søndag eftermiddag lige så vel om sommeren som hidtil om vinteren, så er efter min underdanige uforgribelige mening intet til hinder for, at jo Stubbekøbing residerende kapellani ved forefaldende vakance uden tab for menigheden gærne kunde ophøre, og når aftensangstjenesten forvandles til en hensigtsmæssig katekisation, vil samme endog for den opvoksende ungdom kunne blive til ulige væsentligere nytte.

[Biskoppen gjorde dernæst forslag til anvendelse af kapellaniets indtægter, der dels skulde tilfalde præsten, dels kordegnen. Hans forslag blev denne gang ikke taget til følge; ti 1795 kaldtes der en ny kapellan til embedet, og først ved dennes, hr. J. J. Kirchheiners, forflyttelse 1808 gik embedet ind, som det var bestemt ved reskript 30. september 1803.]

2.

Erklæring fra Lolland-Falsters stiftsøvrighed, Juel Wind og T. Bloch om et andragende fra en præsts arvinger. 1794, d. 14 avgust. L. F. B. A.

Ds. kgl. Maj. vilde allernådigst holde mig, biskop Bloch, til gode, at jeg på allerunderdanigst vedheftede tilbagegående ansøgning fra de tre levende børn og arvinger efter afgangne sognepræst for Stokkemarke menighed i Lolland, præpositus emeritus hr. Chr. Ramus, har med understrøg bemærket adskillige supplikanternes umiddelbare angreb på mig og på det mig af Ds. kgl. Maj. allernådigst anfortroede embedes førelse. Intet kan være mig mere opfaldende, end at tvende fra en moralsk god side bekendte sønner af en nylig bortdød agtværdig fader, med hvem og hvis hus jeg på niende år har levet i et nøje venskab, kunne så aldeles tilsidesætte og forglemme den underdanigste sømmelighed, der bør pryde og følge enhver velopdragen, der drister at nærme sig Ds. kgl. Maj.'s aller-

mildeste trone. Jeg forbigår allerunderdanigst ansøgernes introitus, »i udtryk om den misundelse med hvilken de øvrige stifter må se på Sællands stift«, om »andre stifter, hvilke lykken ikke gav så heldig en talsmand som Sællands biskop«, og ligeledes indlader jeg mig allerunderdanigst ej videre i ansøgningens finale, hvor supplikanterne, en afdød præsts arvinger!!! »anse det nyttigt, at det sællandske reglement for præstegårdene finder sted, indtil en med biskop Balles nidkærhed begavet embedsmand kan forskaffe selve stiftet denne fordel«. Jeg kan så meget mere berolige mig mod dette ufortjente angreb, som jeg allerede under 5 december afvigte år i Ds. kgl. Maj.'s danske kancelli har nedlagt den betænkning, som stiftets efter højstbemeldte kancellis befaling til mig af 13 april a. e. indhentede pluralitas votorum hældede til. Men i allerunderdanigst tillid til Ds. kgl. Maj.'s allermildeste retfærdighed ser jeg mig allerunderdanigst nødsaget til at holde mig nærmere til supplikanternes i de tre første linier på supplikens anden side vovede udtryk om »blind uvillie mod alt nyt« — Hvilket? — »forsætlig genstridighed« — Når? — og »hvor besynderlige bevæggrunde« — Verdslige? eller uredelige? — Med tillidsfuld forvisning tør jeg allerunderdanigst håbe, at Deres kongelige Majestæt mig til nogen fyldestgjørelse vil allernådigst anse supplikanternes ubillighed og uanstændighed mod min person og mod mit embede, og min allerunderdanigste betænkning til Ds. kgl. Maj.'s danske kancelli angående dette stifts præstegårdes vedligeholdelse imod forhøjet betaling vil tilfulde kunne straffe supplikanterne for usandhed. Næppe må den eller de supplikanter have en god samvittighed, der ville allerunderdanigst søge at vinde Ds. kgl. Maj.'s nåde ved at ville sværte for tronen den embedsmand, hvis allerunderdanigste erklæring efter pligt og ære skulde nedlæggge vidnesbyrd om det rigtige eller urigtige i ansøgningens allerunderdanigste andragende, og vel véd jeg, at det er efter tidernes moderniserede smag at persiflere uden skånsel hver embedsmand, når hans over-

bevisning forhindrer ham fra at lempe sig efter hver enkelt mands enkelte idé. Men jeg har aldrig forestillet mig, at at den ene af supplikanterne[1]), der med berømmelse har anlagt sin tid ved universitetet, der på publici bekostning har sét sig om i fremmede lande og selv på denne tid gør sig umage for at komme i besiddelse af et gejstligt embede, kunde tænke lavt nok til enten selv at koncipere eller blindt hen at underskrive et charteque af det slags, som allerunderdanist vedheftes tilbagegående.

[Ansøgningen går ud på, at hr. Ramus's eftermand, hr. N. Brinch Holst skal betale 500 rd. for præstegården. Men da reglementet for Sællands stift bestemmer, at dette kun skal finde sted, hvor den er fuldkommen vel vedligeholdt, og Stokkemarke præstegård nok er vel vedligeholdt, men dog således at der må anvendes c. 100 rd. på den, foreslår stiftsøvrigheden, at den skal betales med 400 rd.]

3.

Biskop Bloch til samtlige herredsprovster d. 8. oktober 1794. L. F. B. A.

Ansluttede allernådigste forordning af 5 september 1794 angående straf for kvaksalveri m. v. ville Ds. Velærværdighed uopholdelig besørge læst af samtlige prædikestole i det Dem anfortroede herred, hvorhos Ds. Velærværdighed med samtlige Deres herrer brødre tilholdes: a) idelig og ved enhver lejlighed at advare almuen mod den ulejlighed, de pådrage sig, der overlade sig til kvaksalvere, samt at oplyse dem om den skadelige indflydelse, som indeklemt luft i deres boliger, urenlighed i deres klæder m. v. kan have på deres sundhed, især i skorbutiske og veneriske sygdomme. b) Ved hvert års udgang tilstille amtmanden fuldstændig beretning, om der i sognet eller sognene har ytret

[1]) Chr. Ramus. Hans rejste udenlands på det Lassonske stipendium 1789—93. Siden dr. phil. og professor, bibliotekar ved det Classenske bibliotek, inspektør ved den kongelige møntsamling.

sig veneriske, skorbutiske eller andre farlige, især smitsomme sygdomme, samt hvilke anstalter derimod ere blevne føjede. Til hvilke hermed følger et eksemplar til hvert sognekald af så vel allerhøjstbemeldte forordning som af forordningen d. 17 april 1782, der til hver mands efterretning og underretning ved sognekaldet henligger.

4.

Om indførelsen af Balles lærebog i Fyns stift. Biskop Bloch til samtlige herredsprovster. D. 23 oktober 1794. L. F. B. A.

Da nu fra indeværende års Mikkelsdag af i allerunderdanigst efterlevelse af Hs. Maj.'s allernådigste befaling skal gøres begyndelse med lærebogens afbetjening i skoler og kirker for menighedernes ungdom, så snart den har lært og fattet dr. M. Luthers liden katekismus, har jeg ikke villet undlade herom at gøre erindring ikke alene for alle kirke- og skolelærere, men endog for samtlige menigheder under det Ds. Velærværdighed anfortroede provsti, på det at ikke alene forældre, som ikke allerede hermed måtte have forsynet sig, kunne nu ufortøvet anskaffe lærebogen for deres skolebørn, men endog at den hele voksne ungdom, som er pligtig at fremstå til den offentlige overhøring, ligeledes straks anskaffer sig bogen, på det at den offentlige overhøring om søndagen kan fra nu af anstilles over lærebogen som over katekismus. Ifald den barmhjertige Gud forunder mig liv og helbred til den fjerde visitats igennem stiftet, som jeg i tilstundende forår ønsker at kunne tiltræde, er det min agt i hver menighed at gå med bogen i hånden på kirkegulvet, da hver især af den fremstående ungdom (endog de, som kun har begyndt at læse i lærebogen) står med bogen i hånden og svarer mig af bogen på de gørende spørgsmål. Ovenstående ville Ds. Velærværdighed besørge lydeligen bekendtgjort af herredets samtlige prædikestole.

5.

Erklæring fra stiftsøvrigheden i anledning af en ansøgning fra borgmesteren og eligerede mænd i Nykøbing p. F. om en forandring i lønnen for læreren ved den danske skole. D. 19 novbr. 1797. L. F. B. A.[1]).

Den danske offentlige skole for fattige børn i Nykøbing på Falster skylder sin første tilværelse en af Hds. Maj. enkedronning Juliane Marie skænket kapital, 300 rd., der af Hds. kgl. Hh. prinsesse Charlotte med 50 rd. blev forøget, hvilke 350 rd. til et skolehuses indkøb og indretning blev anvendt. Da der i 1775 blev lagt hånd på dette værk, var beredvilligheden til dets fremme hos menige borgerskab og embedsmænd i Nykøbing så virksom, at den godvillige subskription til en læremesters løn beløb sig til 101 rd. 3 ℔. Imidlertid fristede denne subskription alle temporære subskriptioners skæbne, at den i en tid af 3die på 4de år var ved dødsfald og andre forandringer betydelig aftagen — et befrygteligt forbud om stiftelsens ganske undergang. Dette bevægede daværende stiftelsens og kirkens inspektører i Nykøbing, hr. provst Wederkinch og borgmester byfoged Allerup under 11 september 1779 at indgå med en allerunderdanigst ansøgning om Ds. kgl. Maj.'s allernådigste konfirmation på følgende punkter, om ikke

a) at de af Nykøbings indvånere til byens danske fattige skole indleverede godvillige gaver, der årlig beløbe 100 rd., måtte stedse udredes af byen efter en af magistraten på sædvanlig måde foranstaltet billig ligning på samtlige indvånere i proportion efter deres grundtakst og næringsbrug, samt at alle nuværende verdslige og geistlige betjente og deres successores i embederne måtte tillige bepligtes til årligen at erlægge, hvad deres formænd have udlovet eller i det mindste $^{2}/_{3}$ deraf.

---

[1]) Nr. 5 og 6 have før været trykte i »Loll.-Falsters Stiftstidende«.

b) at skolehuset tillige måtte være befriet fra alle byens onera af dets grund, og at skolelæreren til en opmuntring måtte lige med andre skoleholdere på landet på bemeldte Falster ved forefaldende vakance blive befordret til degneembede. Efter stiftsøvrighedens derom indhentede allerunderdanigste erklæring af 20 oktober a. e. behagede det Ds. kgl. Maj. ved allernådigst reskript af 24 december 1779 til vore formænd, stiftamtmand v. Krog og afg. biskop hr. Jac. Ramus allernådigst at approbere før ommeldte forslag til den i Nykøbing oprettede danske skoles vedligeholdelse.

Om det efter Nykøbing eligerede mænds allerunderdanigste forslag og borgmester byfoged Brochs allerunderdanigste medholdige erklæring måtte være et tjenligt middel til at opvække iver og vindskibelighed hos den nye lærer ved at beskære ham det halve af tjenestens faste løn? om det måtte være tilrådeligt at gøre skoleholderen afhængig både af forældre og skolebørn, hvilket han blev, så hastig han i steden for stående løn måtte søge sit udkomme ved ugentlige skolepenge? vide vi ikke bedre allerunderdanigst at besvare, end som herredsprovsten, konsistorialråd Pontoppidan, i hans allerunderdanigst vedlagte erklæring ses at have gjort. Og i allerunderdanigst henhold til samme driste vi os i dybeste underdanighed til Ds. Maj.'s allerhøjeste godtbefindende at indstille, »om nogen forandring i allernådigst reskript for Nykøbing danske fattige skole af 24 decbr. 1779 på de af byens eligerede mænd og dens borgmester anbragte grunde kunde være tilrådelig«.

6.

Forestilling til kancelliet fra stiftsøvrigheden, biskop Boisen og Cederfeld de Simonsen. D. 1 februar 1806. L. F. B. A.

Det danske skolevæsen i Nykøbing er i yderste forfald. I en by, hvor der er henimod 200 skolepligtige børn, er skolestuen neppe rummelig nok for 50 børn. Desuden er skolehuset næsten faldefærdigt. Ingen skolelærer kan under

disse omstændigheder undervise med glæde, og børnene undervises på deres sundheds bekostning, når et betydeligt antal sammenpakkes i et snevert rum. Alligevel anse vi skolevæsenet i købstadskolerne at være af megen vigtighed. Borgerheld og vore forfaldne byers moralske og fysiske opsving beror meget herpå. Vi give os derfor den allerærbødigste frihed med hensyn til Nykøbing at indstille til det høje kollegium følgende forslag:

Det gamle skolehus, ubrugbart både for lærere og børn, sælges. Et nyt købes, som måtte være passende til to skolestuer, til bopæl for to skolelærere og til en industriskole, som måtte forenes med undervisningen.

Da hospitalets indkomster i de senere år ved adskillige indretninger ere stegne betydeligt, og der er udsigt til, at de endnu ville stige højere, så vover vi allerærbødigst at indstille, om det måtte os tillades at anvende af dets midler til et nyt og rummeligt skolehuses indretning 1500 rd. under følgende vilkår:

1) Hvad det gamle skolehus ved offentlig auktion måtte indbringe, anvendes, så vidt det kunde tilstrække, til at istandsætte og indrette den nye bygning.

2) Den af hospitalets midler lånte kapital, for hvilken den købte gård var pant, måtte være rentefri, indtil den nu i byen værende klokker enten afgik ved anden befordring eller døde. Ved hans afgang skulde hans embede tilligemed sammes indkomster overgå til den danske skole.

3) Af klokkerens indkomst skulde da den af hospitalets midler lånte kapital tilbagebetales med 6 pct. årlig.

4) De fra købet af og indtil klokkerens afgang påløbne renter måtte eftergives og ikke falde den danske skole i Nykøbing til last.

Vi indstille dette allerærbødigste forslag til det høje kollegiums gunstigste overvejelse og tvivle ingenlunde på, at det vil finde dets høje bifald, da vi tro på denne måde at kunne gøre et betydeligt skridt til at oplive denne bys sunkne kultur og velstand.

7.

Bisk. T. Bloch til kancelliet. D. 20 juni 1801. Denne og de to følgende skrivelser omhandle den evangeliske salmebogs indførelse i Horbeløv og Falkerslev menigheder på Falster.

Efterskrevne på indeværende visitats indtrufne omstændigheder anlediger mig til min allerunderdanigste efterretning herved at udbede mig det kongelige danske kancellis resolution:

»Om det i medhold af Hs. kgl. Maj.'s allernådigste resolution ved det kongelige danske kancelli under 8 novbr. e. a.[1]) til mig ergangne resolution kan være en præst tilladt »at påtvinge menigheden tvært imod dens udtrykkelige forlangende og ønske den nye evangelisk kristelige salmebog ved den offentlige gudstjeneste«.

Anledning til denne min underdanigste forespørgsel er følgende: Da jeg d. 11 hujus sjette gang visiterede Horbelev og Falkerslev menigheder på Falster i Horbelev kirke, og jeg efter ungdommens fuldendte overhøring havde som sædvanligt tilspurgt menighedens begge præster, sognepræst hr. Hans Peter Koch og den residerende kapellan, hans søn, hr. H. C. E. Koch, om de havde noget at klage, hvortil begge lydeligen svarede: Nej; samt derpå gjort samme spørgsmål til menighederne, hørtes af mangfoldige munde på en gang det lydelige svar: Jo! vi bede at forskånes for den nye salmebog i kirken og at turde beholde den gamle. Da jeg derpå svarede, at af prædikestolen vilde efter min foranstaltning være oplæst for menigheden det kongelige danske kancellis promemoria,

---

[1]) Da salmebogen omtrent var indført i Sællands stift, pålagdes det samtlige biskopper at lade bekendtgøre i kirkerne, at hvor menigheder og præster kunde enes derom, kunde den indføres uden ansøgning. Ny kirkehist. saml. VI, 623.

hvorefter hans kgl. Maj. allernådigst havde tilladt menighederne at bruge den omspørgende salmebog ved den offentlige gudstjeneste, ligesom også min påtegnede anvisning, at menighedens og præstens forenede frie valg vilde herved være det bestemmende, og at menighederne følgeligen ikke herudi imod deres ønske kunde påtvinges noget. I det samme hører jeg bag ved mig en stemme to gange sigende: må jeg tale? og da jeg vender mig om, ser jeg for mig den residerende kapellan fremstående i korsdøren og sigende tredie gang: må jeg tale? Sognepræsten sad imidlertid rolig i sin stol. Da jeg derpå gav kapellanen den forlangte tilladelse, begyndte han med den hæftigste pathos at deklamere over den ulejlighed, hans fader havde havt med at forskrive for en del af sognemændene det forlangte antal eksemplarer af salmebogen, dels og med at bevirke hos det Classenske fideikommis som lodsejer en del eksemplarer gratis skænkede, så at der nu fandtes hen ved 250 exemplarer i menighederne, hvorefter hans fader og han havde foranstaltet salmebogens indførelse i begge kirker ved den offentlige gudstjeneste, og sluttede derpå sin tale med den lydelige erklæring, at han ikke uden kancelliets udtrykkelige ordre fraveg denne begyndte foranstaltning.

Da kapellanen således havde ved offentlig tilsidesættelse af sin foresatte biskop skudt sig ind under det kongelige danske kancelli, var for mig intet andet tilbage end at tie, hvorpå jeg som sædvanlig sluttede forretningen med bøn og velsignelse. Førend jeg forlod præstegården, fik jeg lejlighed til at tale kapellanen i enerum, forsikrede ham, at den utrættede flid, hvormed han arbejdede så vel på ungdommens undervisning som på kundskabers udbredelse i menigheden var mig ikke ubekendt og lige så lidt af mig miskendt; men jeg kunde ikke undlade at minde ham på den klogskab og sagtmodighed, hvis afsavn aldeles måtte fordærve ham al den fremgang, hans iver

attråede . . . . . .[1]). Al ting ved kærlig overtalelse samt ved at give menighederne tid og stunder til at kunne efterhånden indse det rigtige og desto villigere at underkaste sig hans bestræbelser. Og hvad salmebogen angår, da siden han så offentlig havde mig forbi appelleret til det kongelig danske kancelli, vilde jeg i al stilhed forvente hans tagende messures.

Mit forsæt var og ubrødeligen at bevare denne tavshed, hvis ikke nye omstændigheder var siden indløbne, der gør nærværende min underdanigste beretning uundgåelig. Da jeg nemlig d. 7de gik af Nykøbing kirke, hvor jeg sjette gang havde overhørt ungdommen for Nykøbing og Systofte menigheder på Falster, mødte to deputerede sognemænd fra ovennævnte Horbelev og Falkerslev og overleverede mig den memorial fra begge forenede menigheder, hvilken jeg giver mig den frihed underdanigst ansluttet at vedlægge, hvoraf det kongelige danske kancelli behageligen vil fornemme, at menighederne efter min seneste visitats ere blevne fremdeles tvungne til den nye salmebog, den de dog så hjærteligen ønskede at forskånes for i kirken, hvorefter jeg underkaster så vel sagen selv som og mit derved udviste forhold det kongelige danske kancellis behagelige resolution.

8.

Biskop Bloch til kancelliet d. 12 avg. 1801. L. F. B. A.

Med samme post d. 9 hujus om aftenen, da jeg modtog det kongelige danske kancellis befaling af 8de om at »indhente den residerende kapellans til Horbelev og Falkerslev p. F. hr. H. C. E. Kochs erklæring, hvad han måtte have at anføre til forsvar for sin i sagen angående den nye salmebogs indførelse brugte fremgangsmåde«, blev mig tillige indhændet en skrivelse fra sognepræsten til be-

[1]) Lakunen består i nogle i den bevarede afskrift aldeles forskrevne latinske ord. Måske skulde der stå: »Aldrig noget per impetum«.

meldte Horbelev og Falkerslev, hr. H. P. Koch af 4 hujus, hvilken skrivelse jeg herved giver mig den ære at vedlægge i den underdanigste formening, at denne vil i sagen selv give al fornøden oplysning, så meget mere, som dels sognepræsten selv herudinden vedkender sig den begyndte og endnu, uagtet meninghedernes endog til forargelse ytrende vægring, fortsættende foranstaltning, da desuden den residerende kapellan ikke uden sognepræstens minde kan foretage sig noget, ifølge allernådigste reskript af 26 avgust 1754, dels og sognepræsten herudinden siges at påstå kongelig resolution, da kapellanen d. 11 pass. i Horbelev kirke (efter min underdanigste indberetning af 20 ejusd.) kun påstod kancelliets resolution.

Jeg afventer nu allerunderdanigst det kongelig danske kancellis nærmere resolution.

9.

Det danske kancelli til biskop T. Bloch. D. 7 novbr. 1801. Km. A.

Deres højærværdighed har i skrivelse af 18 julii d. å.[1]) indberettet, at der ved Deres visitats i Horbelev og Falkerslev menigheder på Falster, da De efter ungdommens fuldendte overhørelse som sædvanlig spurgte menigheden, om den måtte havde noget at klage, blev af adskillige ytret det ønske at blive forskånet for den nye salmebog og at måtte beholde den gamle med videre, hvorhos Deres højærværdighed lod medfølge en skrivelse til Dem fra 13 af sognenes beboere, hvori De havde gentaget denne begæring.

Derefter har Ds. højærværdighed under 12 avgust d. a. indsendt en skrivelse til Dem fra sognepræsten for de nævnte menigheder, hr. H. P. Koch, med ytrende, at denne vilde i sagen selv give al fornøden oplysning.

---

[1]) Her kan dog næppe være ment andet end den ovenfor meddelte skr. af 20 juni, der i ethvert tilfælde er den første i denne sag.

I denne skrivelse meldte sognepræsten, at ifølge Hs. maj.'s tilkendegivne allernådigste villie, var efter hans forslag med menighedernes samtykke indkøbt henimod 300 nye salmebøger og disse indførte ved den offentlige gudstjeneste fra den første søndag i fasten, ved hvilken lejlighed godsejerne og andre uddelte henimod 100 exemplarer til de fattige uden betaling.

Videre ytrede sognepræsten, at han som lærer da nød den glæde, at menighederne med al tilsyneladende andagt sang disse skønne salmer, og som undersåt kunde fryde sig ved, at regeringens ønsker om, at den nye salmebog frivilligen blev indført, allerede der var begyndt at gå i opfyldelse, men at nogle af menigheden, især af dem, som selv havde anmodet præsten om at anskaffe de nye salmebøger, begyndte få dage før Deres højærværdigheds ankomst til visitats at ytre misfornøjelse med disse nye salmebøger, fordi de ingen andre steder på Falster vare indførte, og at menigheden, da Ds. højærværdighed ikke efter præstens mundtlige forestilling vilde lade Dem bevæge til selv på visitationsdagen at bruge salmer af den nye salmebog, men derimod lod bruge den ældre, Kingos, derefter var bleven så oprørt, at der siden den tid hver søndag har hersket den største uorden i kirken, efterdi de misfornøjede beråbe dem på, at biskoppen selv brugte de gamle salmebøger, og han dog nok måtte vide, hvilke de bedste ere. Til slutning anholdt bemeldte hr. Koch om, at den hele sag måtte forestilles Hs. maj., da hvad enten den kongelige resolution måtte befale de nye salmebøgers brug eller afskaffelse der i menighederne, al uorden dog derved vilde hæves. — Kancelliet har allerede underdanigst foredraget Hs. maj. denne sag, og allerhøjstsamme har derpå under 30 f. m. allernådigst resolveret således:

1) Vi ville, at det skal have sit forblivende ved den nye evangelisk kristelige salmebogs brug i Horbelev og Falkerslev menigheder.

2) Vi ville, at kancelliet tilkendegiver biskoppen over Fyns stift, at vi misbillige hans forhold i denne sag og havde ventet af ham, at han i stedet for at lægge hindringer i vejen for den nye salmebogs indførelse i en menighed, som for største delen allerede havde antaget den, vilde med nidkærhed have søgt troligen at fremme dette middel til sand religiøsitets forfremmelse.

Denne Hs. maj.'s allerhøjeste resolution skulde man herved tjenstlig meddele Deres højærværdighed til efterretning og fornøden bekendtgørelse for vedkommende, for så vidt den første part betræffer.

10.

Det danske kancelli til missionskollegiet 1802 d. 2 jan., om missionskassens bidrag til skolevæsenet. Km. A.

Efter at kancelliet ved det kongelige missionskollegiums skrivelse af 19 oktober sidstleden var underrettet om, at bemeldte kollegium vilde foranstalte, at de skolelærerseminariet i Tønsberg for årene 1799, 1800, 1801 ifølge allerhøjeste resolution af 6 januar 1797 tilkommende 600 rd. årlig, i alt 1800 rd., skulde til afvigte 11 december termin, samt herefter 600 rd. årlig indtil ordre, blive anviste til stiftamtmanden og biskoppen over Agershus stift mod deres kvittering, er dette stifts øvrighed under 7 november f. å. tilmeldt sådant.

Kristianssands og Bergens stiftsøvrighed er ligeledes under s. d. meddelt efterretning om velbemelte missionskollegii tilbud, når afvigte december termin er udløbet, at ville anvise Kristianssand stift 1200 og Bergens stift 1500 rd. til skolevæsenets forbedring på landet i disse stifter, dog at der i disse summer bliver at likvidere 202 rd. for hvert af disse stifter, som er missionskontingenten for året 1800, der burde have været indsendte til missionskassen først i foråret, og for eftertiden må indsendes i bestemt tid til nødvendige udgifters bestridelse. Fremdeles blev stiftamtmanden og biskoppen over Trondbjems stift i overens-

stemmelse med anførte det kongelige missionsselskabs skrivelse tilkendegivet, at de 1000 rd., som ved kongelig resolution af 2 november 1794 årlig i tre år skulde udbetales af seminarii Laponici midler til skolevæsenets forbedring i Trondhjem stift, indtil videre blive tilstået samme, så længe som seminarium Laponicum i Trondhjem kan undvære denne summa af dets renter uden noget afsavn for missionskassen og så længe denne ej behøver dem til kirkerne, præsterne eller missionsskolelærernes løns forbedring, egne skolehuse m. v., i hvilke tilfælde der vilde blive standset med disse 1000 rds. udbetaling til skolevæsenets forbedring i Trondhjem stift.

11.

Biskop T. Bloch til kancelliet. D. 31 marts 1803. Betænkning i anledning af den påtænkte nedlæggelse af de residerende kapellanier, som fandt sted ved reskr. af 30 septbr. 1803. L. F. B. A.

Med ansluttede fortegnelse ønsker jeg underdanigst at have nogenlunde kunnet svare til det kongelig danske kancellis forventelse, beder mig derhos holdt i nåde til gode, at jeg fordrister mig til det høje kollegii befindende underdanigst at vedlægge følgende uforgribelige betænkeligheder.

1) At indskrænke eller formindske antallet af de i Guds kirke ansatte lærere forekommer mig en samvittighedssag. Den profetiske ånd hos David besynger salme 68, 12 som en herlighed for Guds kirke under den nye nådepagt den store hær, der bebuder. Den taler, som herren giver apostlene, ses og allevegne, hvor kristendommen havde fået indgang, at sørge for, at menighederne bleve forsynede med et fornødent antal lærere, hvilket endog blev udvidet, eftersom menighedernes nødtørft udfordrede.

2) Menighederne, der selv bidrage til at lønne de dem af kirkens fosterfader forundende lærere, og derhos med deres tiltro nytte forskællige lærere, forskællige indsigter

og gaver, formenes underdanigst ikke uberettigede til at afgive deres stemmer i nærværende tilfælde.

3) Den forehavende reduktion ses at intendere »skoleholdernes kår forbedrede«, og hvo vil ikke glæde sig til hvert et skridt, hvorved disses kår blive ikke aleneste tålelige, men endog blide. Ikke desto mindre er den tanke dog sørgelig, især i et så velsignet land som vort Danmark, at én priselig indretning ikke skulde kunne bevirkes uden på ruinerne af en anden ligeså priselig. Af ædelt tænkende og sande skolepatroner tæller vi allerede Gud ske tak ikke så få; men kirkepatroner og godsejere burde som kristeligt tænkende alle bidrage, ja samtlige sognemænd og fortrinsvis de, der ikke have skolepligtige børn, burde tage hånd i med, ja præst, provst og biskop vilde ikke stå tilbage med deres andel.

4) Det kongelige danske kancelli, som ideligen overhænges af en mængde supplicerende kandidater, berøver ved denne intenderede reduktion sig selv så mangen en lejlighed til at befordre efter de forskellige karakterer, ikke at tale om de private kirkeejeres mulige påstand på kaldsrettighed. Følgen derhos vilde blive, at de sognepræster, der nu med glæde stemme for at blive en medbroder løs, ville, når de begynde at føle byrden af embedsarbejder og at savne hidtil havte bistand, efterhånden indkomme med ansøgning om personel kapellan, som præsterne ifølge anordningerne selv gøre forslag på.

12.

Biskop Boisen ved hans embedstiltrædelse til samtlige provster i Lollands-Falsters stift. D. 29 avgust 1805. L. F. B. A.

Jeg holder det for min pligt at meddele Ds. velærværdighed, at jeg ved højtideligheden den 18 avgust er indviet til at være biskop i Lolland og Falster. Af Hs. kgl. maj. har jeg fået allernådigst tilladelse til vedblivende at bo i Vesterborg og derfra at expedere de biskoppelige forret-

ninger. Deres velærværdighed ville altsaa behage fra nu af at adressere Deres breve til mig à Vesterborg pr. Maribo & Stokkemarke.

Jeg nærmer mig til Dem med desto større tillid, da jeg er fuldkommen overbevist, at De vil sammenvirke med mig for at nå det store mål, hvortil vi af Gud ere kaldede. Ingen af os vil nogensinde glemme, at vort kald blev at udbrede kristelig oplysning, derved at danne den fremvoksende ungdom til dydig slægt og at gøre vor gudsdyrkelse blid, lærerig og opbyggelig for alle.

Oplysningens gode sag vil hos Dem ikke behøve min anbefaling. Deres overbevisning om, at oplysning, vel ordnet, er det eneste middel, hvorved almenvel kan for hele fremtiden sikres, vil for længe siden have forkyndt for Dem Deres pligter. Tillidsfuld og stolende på Deres venskab og den gode sag træder jeg frem iblandt Dem. De vil komme mig til hjælp med Deres erfaring, De vil trøste mig med Deres venskab. De vil gøre min stilling behagelig og misundelsesværdig ved i enhver kreds at vise mig frugterne af Deres heldige bestræbelser. De vil værdige mig hele Deres fortrolighed, og vi vil alle som én mand forene os, at vore skoler alle vegne må vorde oplysningen venlige boliger, og at enhver gejstlig mand må vorde agtet og elsket af folket som dets ven, lærer og velgører.

Ethvert ønske, enhver plan, ethvert arbejde, som grundet på erfaring og menneskekundskab sigter til at tænde gavnligt lys i kirker og skoler, skal være mig i højeste grad kært og velkomment.

Med vennehjærte vil jeg gå den ædle, som med kristeligt sind tænker og arbejder for sine medmennesker, imøde, og vi slutte med hinanden en pagt, som velsignet af himlen skal bære frugter også da, når vi for længe siden slumre i vore grave.

13.

Biskop Boisen til pastor A. V. Glahn ved hans forflyttelse fra Majbølle til Tårs. D. 19. septbr. 1805. Om konfirmationsundervisningen. L. F. B. A.

.... Angående konfirmationsbørnene har jeg kun dette at erindre: De vil nok uden tvivl nødes til at indskrænke Dem især til læsning og religionsundervisning; men også her vil De kunne virke med held. Mine vink ere følgende:

1) De begynder med fortællinger, hvori den lærdom, De vil foredrage, er indklædt. De udarbejder selv sådanne fortællinger øste af det daglige liv, eller og de benytter til denne lejlighed Snellers Moral in Beyspielen, eller også Wagner, begge fortræffelige bøger.

2) De gøre den fortællende måde højtidelig ved bøn og sang.

3) De lade børnene lære sprogene i lærebogen udenad og indklæde religionens paragrafer i vers tagne af den nye salmebog, som de ligeledes lære udenad.

4) De katekisere ikke strax, De foredrage først lærdommen, og derpå repeterer den kateketisk.

5) Tilstrækkelig tålmodighed, nøje venskabsfuld forbindelse med forældrene anbefaler jeg Dem af mit hele hjærte og med min inderligste deltagelse skal jeg følge Dem i alle Deres bestræbelser. Ingen hindringer måa skrække Dem, men med agtelse for den selv sunkne menneskehed, med tillid til Gud og menneskekundskab må De gå dem i møde.

Jeg skrev til Dem sidst angående skoleplanen for Guldborgland. Med længsel ser jeg svaret i møde. Uden konfirmeret plan kan intet af varighed udrettes.

14.

Stiftsøvrigheden for Lolland-Falster, amtmand Morgenstjerne og bisk. Boisen, til direktionen for universitetet og de lærde skoler. D. 6 febr. 1806. — Om at

den latinskole, stiftet skal beholde, bør være i Nykøbing. L. F. B. A.

Det lærde skolevæsen her i stiftet er som bekendt i yderste forfald. Vi forene med landets forældre vort inderlige ønske, at det snart måtte i overensstemmelse med den høje direktions vise grundsætninger modtage den forbedring, som det så højligen behøver, og vi anse det for vor pligt at ytre for samme deres og vor længsel efter dets reform. Den høje direktion ville gunstigt tillade, at vi i denne anledning fremsætte følgende tanker:

1) Af den befalede skematiske indberetning udsendt d. 4 december 1804 vil direktionen nogenlunde have erfaret skolernes økonomiske tilstand. Fuldstændigere oplysninger ville næppe kunne fås, før end professor Boye[1]) aflægger sit skoleregnskab for 1804, som ifølge direktionens tilladelse af 13 f. m. endnu ikke er indsendt. Imidlertid kan dog af den skematiske indberetning ses, at fondet, som er henlagt til begge skoler, vil være aldeles tilstrækkeligt til én skoles organisation, så snart de nuværende forenes.

2) Lolland-Falsters stift behøver kun én skole. Efter at vi nøje og på stedet have undersøgt tingene, er resultatet blevet dette, at skolen rettest burde være i Nykøbing. Vel ligger Maribo midt i landet. Men byen er så liden, at den næppe vil kunne modtage eleverne, dersom deres antal blev stort. Der måtte altså i tilfælde, at skolen her skulle anlægges, bygges så meget, at lærere og disciple kunde bo sammen. Denne bygning vilde koste for meget, og sent vilde da den for landet nødvendige indretning kunne tage sin begyndelse. Desuden vilde det vel ikke være så overensstemmende med fundatorens villie at

[1]) Johannes Boye, den bekendte forfatter af »Statens ven«, hvis første del i 1792 havde vakt stor opsigt. Hans regnskaber synes aldrig at være komne i orden, og hans skole var omtrent gået i stå af mangel å disciple. Dog blev han ved skolevæsenets omorganisation forflyttet som rektor til Fredericia (1806 – 11).

flytte legaterne bort fra det sted, til hvilket de nærmest ere legerede. Derimod er Nykøbing temmelig folkerig. Dens beliggenhed er behagelig og sund. Her kunde eleverne komme til at bo i byen uden alt for stor bekostning. Her er allerede en grundmuret bygning. Den i den skematiske indberetning nr. 2 indsendte tegning over skolebygningen, så vel hvorledes den nu er, som og hvorledes den i fremtiden kan vorde, samt overslaget, hvor meget det vilde koste, give oplysning om, at forbedret indretning her kunde føjes uden alt for stor bekostning. Vi ere af den underdanigste formening, at når Nakskov skolebygning blev solgt, det indkomne vilde være tilstrækkeligt til at indrette Nykøbing skole i overensstemmelse med den høje direktions plan. Da stiftet ikke er stort, ville de længst fraværende ikke have over 6 mile til Nykøbing.

3) Nykøbings skoleungdom er talrigere end Nakskovs. Men undervisningsmetoden er aldeles mekanisk og kan ikke være anderledes, da den gamle mag. Bastholm, skønt stedse flittig og samvittighedsfuld, ikke synes at have holdt skridt med tiderne. — Nakskov skole er næsten ikke mere til. Her var 5 elever og 3 lærere. Prof. Boye synes ikke at have lyst til at vedblive skoleundervisningsfaget, og vi vide ikke, om han med sine gode kundskaber forener den stadige interesse for samme, som bør karakterisere den lærer, under hvis opsyn og vejledning de øvrigere medarbejdere stå. — Direktionens iver for menneskeheld og for de tilkommende religionslæreres praktiske oplysning er os borgen for, at dette stifts lærde skole får en rektor, som med grundige kundskaber forener smag, hvis gavnelyst er bygget på religiøsitet, og som kroner sin virksomhed med følgeværdigt eksempel. — De tvende adjunkter ved Nakskov skole turde nok næppe være skikkede til skoleundervisningen. — Rektoren ved Nykøbing skole, hr. mag. Bastholm, er gammel og vil næppe kunne gå ind i den nye undervisningsmetode. Han turde måske ikke være uvillig til at afgå med passende pension. Her ere to adjunkter, hr. Lund og hr. Balslev,

som uden tvivl kunde fortjene direktionens opmærksomhed. De ere sædelige og flittige unge mænd, og vi tvivle ikke på, at de under en forstandig rektors vejledning vilde opfylde direktionens ønske.

4) Da vi tro, at den danske skole burde stå i nøje forbindelse med den lærde, og at begge burde samvirke til ét mål, så er vor underdanigste mening denne, at den første undervisning i skrivning, regning, de almene nyttige kundskaber og det tydske sprog burde gives i hin, og at de børn, som fandtes skikkede til studering, gik fra samme over i den sidste. Rektoren for den lærde skole måtte til den ende stedse have sæde i stedets kommission for den danske skole for desto bedre at kunne lære at kende sin tilkommende elevs duelighed. Vi udarbejde i den hensigt en skoleplan for den danske skole i Nykøbing, hvoraf vi vil give os den frihed at tilstille den høje direktion en afskrift.

5) Vi kan ved denne lejlighed ikke tilbageholde et underdanigt ønske. Degneafgiften til det lærde skolevæsen synes os upassende. Det er påfaldende, at en kirkesanger og skolelærer på landet, som ikke har over 100 eller 150 rd. om året, skal pensere til en ikke trængende anstalt 10 til 20 rd. årlig. Denne afgift indkræves med møje, betales i det mindste nu med misfornøjelse, og vil med hensyn til de danske skolelæreres trange kår være en usikker indkomst for de lærde skoler. Turde der ikke være håb, at det lærde skolevæsen kunde af det allernådigst oprettede seminariefond refunderes?

Vi anbefale vort skolevæsens sag til den høje direktion. Ikke kan, ikke bør vi udførlig foreslå, hvorledes skoleundervisningen burde være indrettet. Direktionens dybe indsigter i undervisningsfaget vil her ordne det hele. Vi have vovet i dybeste ærbødighed at indstille disse vore tanker for at finde lejlighed at tolke for direktionen landets og vores sorg over skolernes slette tilstand og vor fælles længsel efter deres reform.

16.

Biskop Boisens indberetning om skolevæsenets tilstand, som han har forefundet den ved sin visitats 1806. D. 12 marts 1807. L. F. B. B.

[Indberetningen begynder med en bedømmelse af de prædikener, han har hørt. For så vidt der udsættes noget på dem, er det gerne, at de savne speciel anvendelighed, ikke ere rørende, ikke gå til hjærtet, ere uden praktisk anvendelse og indskrænkede til dogmatiske synspunkter. Ved den her omtaltet visitats have alle præster prædiket og katekiseret. Ved de senere blev der kun prædiket, når visitatsen holdtes på en søndag, ellers blev der blot katekiseret.]

Det høie kollegium ville nådigst tillade, at jeg til denne min indberetning føjer følgende anmærkninger:

Da der ingensteds i kirken uagtet min desangående gjorte forespørgsel fandt klage sted, så har jeg ikke i hver rubrik villet anføre dette. Hvor den nye salmebog endnu ikke var indført, opfordrede jeg menighederne dertil. Alle vegne blev det vedtaget, at den til en vis tid skulde indføres. Jeg fandt ingensteds modstand. Den er nu næsten alle vegne indført, hvor jeg i sommer har visiteret.

De væsentlige mangler ved undervisningsvæsenet, som jeg på min visitats har opdaget, ere følgende:

1) Slet og ustadig skolegang.

2) Mangel på passende lærebøger. Næsten ingensteds forefandtes andre bøger end katekismus og lærebog.

3) Mangel på skrivematerialier.

4) Skolebygningen såre indskrænket og skolestuen uskikket til at rumme, om også alle børn, hvilket ikke sker, didsendtes (sic!).

5) Skolelærerens løn for ringe i forhold til tidernes kostbarhed, til at de kunne arbejde med lyst og utrættet flid. Da imidlertid disse her anførte mangler vil ved det

allernådigste reskript for skolerne[1]) vorde tid efter anden hævede, så tør man i disse henseender se en glædelig fremtid imøde.

6) Den voksne ungdom læste næsten alle vegne slet i bog; det kommer deraf, at der ingen synderlig læselyst er hos almuen, eftersom den ikke ejer nogle bøger, der ere interessante for den, dels også deraf, fordi man ikke har troet det nødvendigt at holde den voksne ungdom i de kirkelige katekisationer til at vise prøver på sin færdighed i indenadlæsning. Straks ved min hjemkomst fra visitatsen udstedte jeg derfor et cirkulære, hvori jeg opfordrede præsterne til, også i kirkerne, at drive paa læsning i bog og at bruge især den nye salmebog som læsebog, dels fordi denne har almindelig interesse for alle, både gamle og unge, dels også fordi jeg fandt det nødvendigt, at denne bog gjordes ved forklaring forståelig for alle. Jeg opfordrede dem til at gøre boglæsning til en særdeles vigtig forretning ved skriftemålet. Disse øvelser ere fra den tid anvendte, og jeg har fra flere steder efterretning om, at de have havt særdeles gode virkninger, fordi læsning i bog nu har fået som gudstjenstlig handling mere religiøs anseelse. I mit cirkulære yttrede jeg tillige det ønske, at passende læsebibliotheker måtte oprettes. På flere steder er de allerede i gang, og almuen læser nu gerne, dels fordi læsning er gjort dem vigtig, dels fordi de kan bekomme passende praktiske skrifter, som de kan læse med lyst. Jeg tilføiede i mit cirkulære en fortegnelse over de skrifter, som jeg troede kunde være mest anvendelige.

7) Jeg har ingen årsag til at klage over lunkenhed i embede hos vedkommende. De fleste præster og skolelærere ere gennemtrængte af følelser af deres bestemmelse og ville gerne virke det gode. Men på de fleste steder fandt jeg, at skoleholderne især, dog uden deres skyld og

[1]) Det provisoriske reglement for skolevæsenet på øerne af 10 oktbr. 1806.

brøde, vare fremmede for al god undervisningsmetode. Jeg saa mig derfor foranlediget til straks efter min hjemkomst at udarbeide et lidet skrift kaldet: »Vink for skolelærere«, trykt på min egen bekostning og uddelt gratis til alle skoleholdere i stiftet. Hensigten med dette skrift var om muligt at lede skoleholderne til at arbejde med mere hensigtsmæssighed og altså til mere nytte. For end mere at fremme ensformighed i undervisningen og så vidt det står til mig at bidrage til at opfylde Hs. kgl. maj.s nådige villie, er det, jeg har indstillet til kancelliet, at de skolelærere, som ere unge og dannelige, måtte på et par år antages her ved seminariet, dog således at skoleundervisningen i denne mellemtid ikke vorder forsømt.

17.

Biskop Boisen til kancelliet. Om hjemmedåb. D. 1 januar 1807. L. F. B. A.

Jeg giver mig den frihed i anledning af det høje kgl. danske kancellis befaling til mig af 20 decbr. angående nyfødte børns dåb med videre at give følgende betænkning:

Det er uden tvivl ligeså skadeligt for helbreden som skikket til at vedligeholde den fordom, at dåb er et væsentligt middel til saligheden, at lade børn straks efter fødselen, ofte i vinterens strengeste kulde, bringe til kirken for at vorde døbt. Denne uskik bortfalder da og nu tid efter anden og viger for den anden at lade dem hjemmedøbe, stundom af præst, men ofte af gjordemoder eller andre personer. Jeg kan efter min overbevisning lige så lidt bifalde denne misbrug af dåb. Almuens religiøsitet er i mange henseender fængslet til de udvortes kirkeskikke. Når disse tabe i deres udvortes anseelse, så svinder også let, især der, hvor ingen kundskab er, ærefrygt for religion. Man bør derfor gjøre, hvad man kan for at sikre kirkens udvortes skikke al den gudstjenstlige anseelse, som de fortjene. Men denne hensigt nås ikke, når dåben forrettes hjemme, ofte af den første, den bedste, i en urenlig stue,

stundom under støj og alarm. Hverken den, som bærer barnet, eller dette er klædt i festlig dragt. Handlingen synker ned til enhver huslig gerning og vil, sat i klasse med samme, lidt efter lidt tabe sin gudstjenstlige værdighed. Vel konfirmeres siden hjemmedåben i kirken. Men denne konfirmation anses for en tom skik, der i sig selv er unødvendig, alene for at sikre kirkens betjentere deres accidenser. Denne mulige bedømmelse kan ingenlunde være gavnlig for gudstjenestens fremme, da alt, hvad der på nogen måde bærer præg af egennytte, bør være udelukt af vore templer.

[Biskoppen foreslår, at børn kun må hjemmedøbes i den yderste nød. De skulle døbes i kirken 6 uger gamle, når moderen holder kirkegang. Undladelse heraf skal straffes med mulkt.]

18.

Kancelliets indstilling til kongen i anledning af ansøgning fra pastor Grundtvig i Udby om atter at måtte forundes sit embede, hvorfra han var afskediget, og at måtte få sin søn til kapellan. D. 17 april 1811. Km. A.

Under 14 december f. å. behagede Deres majestæt efter ansøgning i nåde og med pension at entledige sognepræsten for Udby og Ørslev menigheder i Sælland, hr. Grundtvig fra dette sit embede. Bemeldte hr. Grundtvig har siden i en til kancelliet indkommet allerunderdanigst ansøgning anholdt om, igen at måtte forundes dette embede, samt at hans søn, N. F. S. Grundtvig, kandidat i teologien, måtte beskikkes ham til personel kapellan. Han anfører i denne henseende, at han, forinden han allerunderdanigst ansøgte om sin entledigelse, havde forespurgt hos biskoppen, om han kunde få fornævnte sin søn til personel kapellan, og at han først besluttede at nedlægge sit embede, da han erfarede, at dette hans ønskes opfyldelse vilde finde vanskeligheder, siden der den gang var nogle ledige kapellaner i stiftet, ligesom hans søn ej heller var ret villig til at ansøge

derom, men nu derimod inderlig ønsker at være sin gamle fader til bistand; at det i disse tider vilde falde ham besværligt at leve af den ham allernådigst tilståede pension; endelig at han i en alder af 77 år efter at have været 50 år i embede finder det meget tungt at flytte ud af den bolig, hvori han og hans gamle kone nu i 35 år have delt livets sorger og glæder. Amtsprovst Bøgh har på det varmeste anbefalet denne ansøgning.

Kancelliet vover i denne anledning allerunderdanigst at tilbagekalde i Ds. maj.s erindring, at fornævnte kand. Grundtvig har for nogen tid siden efter allerhøjeste resolution fået en irettesættelse af universitetets rektor for en af ham i trykken udgiven dimisprædiken, over hvilken af en del af Københavns præster blev ført klage. Overdreven selvtillid, ungdommelig ubesindighed og et stærkt hang til sværmeri, som fandt næring i det ensomme spekulative liv, han hidtil har ført, var kilden til den forseelse, han i hensyn til berørte dimisprædiken gjorde sig skyldig i, og da han har underkastet sig den ham derfor allerunderdanigst pålagte straf, kan denne hans forseelse efter dette kollegii allerunderdanigste formening ikke mere komme i betragtning.

Imidlertid har biskop Münter, hvis betænkning over nærværende ansøgning er bleven indhentet, ytret, at han fandt det betænkeligt at anbefale eller at fraråde sammes allernådigste bønhørelse, da han ikke véd, hvilke forestillinger kand. Grundtvig egentlig gør sig om kristendommens natur og væsen, eftersom hans nyeste skrift »Nytårsnat eller blik på kristendom og historie«, hvoraf kancelliet allerunderdanigst vedlægger det af biskop Münter indsendte eksemplar, efter biskoppens formening indeholder hel besynderlige ytringer og over alt fører den nye skoles mystiske sprog, som ikke stemmer med den sande bibelske og fornuftmæssige kristendom, og hvis udbredelse eller herredømme ej vilde være til både for kirken. Biskoppen kan derfor ikke nægte, at han har en vis ængstelighed for den tanke, at en menigheds moralske tarv og dens ungdoms

undervisning og dannelse skal være en sådan mand betrot, som selv endnu ikke synes at være kommet på det rene med sine begreber om religionen. På den anden side kan biskoppen ikke nægte, at kand. Grundtvig besidder et udmærket talent og gode kundskaber, at de erfaringer, han har gjort, kunne have formindsket hans selvtillid, og at, hvad erfaringen har lært i en del lignende tilfælde, befordring til et embede, hvorved han kunde rives ud af den fantasiverden, i hvilken han lever, og tvinges til at sysselsætte sig med genstande i det virkelige, turde være det eneste middel til at helbrede ham fra hans hang til sværmeri, ja måske selv til at redde hans forstand, som alt har været i stor fare under forhandlingerne om hans dimisprædiken ved en religiøs melankoli, der overfaldt ham.

Kancelliet er enigt med biskoppen i, at det sikreste middel til at helbrede denne unge mand og muligen gjøre de ypperlige talenter, han besidder, frugtbringende for staten, er jo før jo heller at indføre ham i en praktisk virkekreds, hvor han i omgang med mennesker og i en mængde forskellige embedsforretninger, der alle kræve hans opmærksomhed, vil finde adspredelse, hans overspændte, vildledte indbildningskraft vorde nedstemt og ordnet, og lejlighed given ham til at udvikle de herlige anlæg, han besidder.

[I betragtning heraf indstilles, at past. Grundtvigs ansøgning beviiges.]

19.

Biskop Münter til kancelliet. Biskoppen ønsker at afgive 5000 rd. af sin løn til forøgelse af bisk. Balles pension. D. 31 decbr. 1812. Km. A.

Efter den tilvækst i mine embedsindtægter, som tidsomstændighederne[1]) have bevirket, finder jeg det sømmeligt

---

[1]) Nemlig de høje kornpriser, der fremkom ved pengenes synkende værdi. Kapitelstaksten for Sællands stift 1812 blev sat i kurant

at forøge en udgift af 6800 rd. til seminariefondet, hvoraf Hs. højærværdighed hr. biskop Balle, erholder sin pension, med 5000 rd. for året 1812. Om dette giver jeg mig den frihed allerærbødigst at underrette det kongelig danske kancelli, hvis kasserer, kancelliråd Bay skal erholde anvisning at erlægge denne sum tilligemed den årlige afgift, så snart pengene ere indkomne, efter at kapitelstaksten er sat for bemeldte 1812te års afgrøde. Jeg forbeholder mig ved næste og følgende års slutning at erklære, om jeg som nu kan forhøje den afgift, jeg har at erlægge, og i sådant fald tillige at bestemme, hvad jeg efter de grundsætninger, som hidtil have bevæget mig, anser som pligt at tilbyde, for at gøre min værdige formand sin alderdom så behagelig, som det måtte stå i min magt.

20.

Kancelliets indstilling til kongen i anledning af ovenstående skrivelse. D. 6 jan. 1813. Km. A.

Ved professor og dr. theol. Münsters udnævnelse til biskop over Sællands stift blev det tillige fastsat, at han af bispestolens indkomster årlig skulde afgive 6800 rd. til seminariefonden, af hvilken sum den forrige biskop, dr. theol. Balle for sin livstid blev tilstået en årlig pension af 5000 rd., samt desuden i fem på hinanden følgende år fra hans entledigelse i året 1808 en årlig understøttelse af 1500 rd. til afbetaling på hans gæld.

Bemeldte biskop Münter har nu i en til kancelliet indgiven forestilling andraget, at han efter den tilvækst i embedsindtægter, som tidsomstændighederne have bevirket, finder det sømmeligt at forøge den ham pålagte afgift til seminariefonden med 5000 rd. for året 1812, hvilken sum han tilligemed den årlige afgift vil udbetale til dette kollegii

---

saaledes: Rug 61 rd 72 sk., byg 34 rd. 88 sk, havre 23 rd. 40 sk.; men del var bemærket, at prisen i rigsbankpenge kun udgjorde en sjettedel heraf.

kasserer, så snart pengene ere indkomne, efter at kapitelstaksten er sat for afvigte års afgrøde. Biskoppen ytrer derhos, at han forbeholder sig ved indeværende og følgende års slutning at erklære, om han som nu kan forhøje den afgift, han har at erlægge, og i sådan fald tillige at bestemme, hvad han efter de grundsætninger, som hidtil have bevæget ham, anser for pligt at tilbyde.

Ved allerunderdanigst at foredrage Deres majestæt denne sag tror kancelliet tillige allerunderdanigst at burde andrage på, at de af biskoppen tilbudne 5000 rd. må tilfalde hans formand i embedet, biskop N. E. Balle, da denne hæderværdige olding, skønt ham senere allernådigst er tilstået et tillæg i tre år af 1000 rd. om året af justitskassen, dog endnu med familie trykkes af næringssorger, og den ham for hans mangeårige tro og udmærkede embedsførelse tilstående pension ved de forandrede tidsomstændigheder er således forringet, at den nu ikke står i forhold til, hvad den på den tid, han blev entlediget, udgjorde for ham, og dette kollegium tror derfor i dybeste underdanighed at burde indstille: at den af biskop Münter for forrige år tilbudne extraafgift af 5000 rd. til seminariefonden må tilfalde hans formand i embedet, biskop N. E. Balle.

[Således bifaldet af kongen d. 8 febr.]

21.

Biskop Boisen til stiftets samtlige præster. Beretning om det første udvidede landemode i Maribo. D. 9 juli 1813. L. F. B. A.

Efterat ifølge den ved allernådigst reskript af 15 januar d. å. befalede nye indretning ved vort landemode d. 7 juli tre afhandlinger vare blevne oplæste:

1) Fra pastor Jensen i Rødby: Et forsøg i liturgien.

2) Fra pastor Dau på Askø: Skal præsten umiddelbart deltage i skoleundervisningen?

3) Fra hr. mag. Møller i Købeløv: Om biblens studium, og desuden indberetninger fra pastoraterne i Sandby, Utterslev,

Horslunde, Karleby p. F., Sdr. Kirkeby, Dannemare i Lolland, Gunslev, Købeløv og Vesterborg, og efter at siden en kommité var bleven valgt til afhandlingers og indberetningers videre bedømmelse — hvilken kommission ifølge stemmeflerhed kom til at bestå af provst Grundtvig, provst Steenstrup, dr. Bloch og hr. mag. Møller, blev følgende materier givne og antagne til besvarelse til næste landemode:

1) En sjælelære brugelig ved almueundervisningen og oplyst med passende korte fortællinger som en forberedelse til religionsundervisningen.

2) Bidrag til liturgiens forbedring, således at flere måtte dele sig i arbejdet, en udarbejde et forslag til perikoper, en anden til kollekter, en tredie en eller flere formularer til kommunionen, en fjerde en eller flere formularer til dåbens handling.

3) Hvad er årsagen til den sunkne agtelse for den offentlige gudsdyrkelse? Hvad kan religionslæreren gøre for at hæve den?

4) I hvilken ånd bør det offentlige religionsforedrag være for med rette at kunne kaldes kristeligt?

5) Hvorledes bør den første religionsundervisning være? Hvorledes bør undervisningen i religion i skolerne forberedes?

6) Er det godt, at industrianstalt forenes med skoleholdet? Dersom så er, hvorledes og på hvilken måde kan da denne forening lettest ske og føres ud?

7) Hvorledes nærer præsten i tider som disse interessen for sit kald, især for hans kald som prædikant?

8) Er præsten sjælesørger? og i hvad mening?

9) Er videnskabelighed for landsbypræsten fornøden? Og om så er, hvorfor da?

10) Hvori består den rusticisme, hvori landsbypræsten så let henfalder? og hvorledes undgås den?

11) En udvikling af tidens ånd ønskes med hensyn til præsten og hans kald.

12) Om mennesket, selv det mere oplyste, behøver åbenbaringstro?

13) Bør almuebibellæsning ønskes og anbefales? Med hvilke bestemmelser og indskrænkning? Og ifald spørgsmålet falder bekræftende ud, hvorledes fremmes den da?

14) En ny prøvelse med hensyn til de nylig opkastede tvivl mod ægtheden af Pauli første brev til Timoteus ønskedes.

Disse materier fremsættes herved til dhrr. præsters og andre teologiske mænds overvejelse og besvarelse til næste landemode; dog ligger det i sagens natur, at det står enhver frit at vælge andre materier, som kunne være af lige så stor og muligen af større interesse for forfatteren og den geistlige stand.

22.

Biskop Boisen til præsterne i Musse herred. En pastoralskrivelse. D. 29 oktbr. 1815. L. F. B. A.

Ligesom jeg bringer Dhrr. præster i Musse herred min taksigelse for deres venskabelige modtagelse, således kan jeg ikke undlade i oprigtighed og kærlighed at tolke for Dem mine bemærkninger og følelser, som min visitats hos mig har foranlediget. Næsten i enhver kirke glæder jeg mig over menighedens andagt, over ungdommens fremskridt. Denne læste i almindelighed godt i bog, og næsten allevegne mødte mig en ungdom, hvis gode svar vidne om eftertanke og kristelig følelse. Gud velsigne og lønne enhver præst, som arbejder i hans ånd og ufortrøden stræber at udbrede Guds rige i den ham betroede menighed. Gud velsigne enhver fader og moder, som troligen står præsten bi, og som ved at opdrage deres børn til lemmer af Guds rige, ved flittigen at komme i Guds hus, ved andagt og lærvillighed understøtter ham i det møjsommelige arbejde at lede sjælen til himmerig.

Jeg hilser Dem, agtværdige brødre! med højagtelse og hengivenhed! Ligesom jeg håber og tror, at vi have allerede udrettet noget godt til Guds sags fremme, således ville vi blive ved ufortrødent at arbejde i det høje, hellige kald, os er betroet. Vort hverv gælder ikke så meget det udvortes

som det indvortes menneske, ikke så meget den nærværende som den tilkommende verden, gælder sjælens dannelse for evigheden. Hvad vi i dette kald udrette, kan ikke straks ses, kan ikke vurderes efter ord og tegn, frugterne deraf ere i stille kreds kendelige. Men og sluttes af det liv, hvormed ungdommen, af den interesse, hvormed de ældre deltage i undervisningen, af den ånd, hvormed der katekiseres i kirkerne, at der er udrettet meget godt, og at en god ånd er udbredt. Som vi have begyndt, således ville vi som Guds mænd stadigen og mandigen fuldføre vort værk.

Der føres nu og da anke over, at oplysningen er skadelig. Den anke kan stundom være grundet. Når læreren indskrænker sig ene til forstandens udvikling, til begrebernes analyse, når han tror, at det hele åndelige arbejde er fuldført, fordi han har udviklet det intellektuelle menneske, da kan oplysningen, aller helst når begreberne ere ikke halv lyse, være skadelig, danne selvrådige, selvkloge, indbildske mennesker og afstedkomme mangehånde ulykker i den åndelige verden. Når derimod det hele indvortes menneske udvikles, når vi bygge og sikre menneskets dannelse på og ved religionen, når vi frem for alt stræbe at vække religiøse følelser, da kan oplysningen aldrig være skadelig. Det er den oplysning, som vor fælles overherre og hyrde udbredte og ved sin død stadfæstede og beseglede. Didhen ville vi for Guds åsyn stræbe, og vi ville bede Gud, at han nådigen vil forlene os kraft til således at fuldføre vort værk. Det være mig tilladt at fremsætte til enhver broders bedømmelse følgende bemærkninger:

1) Det er en vigtig sag, at boglæsning i enhver menighed bringes til nogenledes færdighed og fuldkommenhed. Mit hjærte bløder, hver gang jeg møder en konfirmant, som ikke kan læse godt i bog. Hvoraf skal han for fremtiden øse? Hvorledes forøge sine kundskaber? Salmebog, bibel ere for ham lukte bøger. Når sådan konfirmant indlemmes i det kristelige samfund, hvo kan beregne følgerne deraf fra slægt til slægt? Ligesom vi derfor med yderste strenghed

ville påse, at intet barn antages til konfirmation, som ikke kan læse i bog, således ville vi gøre, hvad vi kunne, for at øvelse i boglæsning siden fortsættes. Den sædvanlige læsning under kirkekatekisationen har allerede båret gode frugter; men jeg tror, at også skriftemålet kunde afbenyttes til dette øjemed. De ældre unge måtte ved denne lejlighed læse i bog, og hvo som ikke kunde læse, ham måtte betydes, hvor sørgeligt det er ikke at kunne benytte sin salmebog, sin bibel, til opbyggelse og opfordres til at øve sig i boglæsning, indtil han atter vilde gå til Guds bord og da igen eksamineres. Måske det var lige så godt — for at undgå enhver beskæmmelse og for at kunne indlade sig i fortroligere samtale — at indbyde de unge en time før skriftemålet at møde i præstegården eller i annexerne i kirken, for at boglæsning da, som en forretning for sig, kunde undersøges. Når alt her sker i kærlighed og i Kristi ånd, så er jeg fuldkommen overbevist om, at dette middel vilde være vigtigt til boglæsnings fremme, ligesom det er muligt og troligt, at mange præster allerede have afbenyttet det.

2) Bibellæsning er et væsentligt middel til religiøsitetens fremme. Den menneskelige ånd har i den henseende gennemgået [forskellige standpunkter] og uden tvivl blev bibelkundskab for en del tilsidesat, da man indskrænkede sig til begrebernes analysis og troede ved eksempler hentede fra det daglige liv at kunne og burde oplyse dem. Vi ere sikkerlig enige med hinanden, at denne analysis bør forudgå, men også, at det indvortes menneske ikke er uddannet, fordi denne analysis er sket. Hvor det første forsømmes, der dannes sværmere, og hvor man ene indskrænker sig denne, der foredrages let ene og alene klogskabslære. Jeg mener, at begrebernes analysis burde foretages i skolerne, og at præsterne burde bygge sandheden på biblens udsagn, fordi den dog giver ubetinget sanktion, fordi den befæster i loven. Dette sidste hellige arbejde burde nok nærmest

være henlagt til konfirmationsåret. Men hvorledes fås bibler, især det Nye testamente?

Jeg nærer det håb, at det ikke vil være vanskeligt for os i konfirmationsåret at overtale forældrene til at skænke deres børn en bibel eller i det mindste et Nyt testamente, og at fattigkassen muligen kunde komme de fattige børn til hjælp. Meget formår præsten over forældrene i konfirmationsåret, og meget må han formå i så hellig en sag. Uden tvivl vilde megen velsignelse udbredes, når vi efter at have foredraget lærebogen for vore børn, gennemgik med dem de vigtigste steder af det Nye testamente, lod dem finde og opsøge i samme de religionens lærdomme, som de skulle tro. Tillige måtte en kort vejledning gives, hvorledes biblen kunde læses til oplysning, trøst og advarsel, og de steder især udmærkes, som mest forståelig kunde tjene til dette øjemed. Denne øvelse kunne vi fortsætte i vore kirkelige katekisationer som et vigtigt middel til også at beskæftige de gamle under katekisationerne og til at give dem al den værdighed, som er så nødvendig til andagtens vedligeholdelse. For mig skulde det være en sand glæde paa mine visitatser at afbenytte denne Guds bog og efter den at eksaminere ungdommen i dens religionskundskab.

Jeg er af den mening, at denne fremgangsmåde vilde være et vigtigt middel til at genvække den sande religiøsitet, og derfor gennemtrænges min sjæl af begejstring, når jeg forestiller mig, at vi derved måske kunne åbne og rense den kilde, hvoraf dog i grunden al fædrelandskærlighed, alle moralske og borgerlige dyder rinde.

Til slutning må jeg bede mine brødre, at de ingenlunde vilde anse, hvad her er skrevet, som en regel, en rettesnor. Hvad der er passende i én menighed, er det måske mindre i en anden. Enhver ville bedømme denne min skrivelse åndeligen og læse og bedømme den med samme kærlighed, hvormed den er affattet. Mit eneste ønske er at fremme kristelig oplysning, at befæste blandt mine

medmennesker tro, håb og kærlighed, og jeg er med tak til Gud overbevist om, at enhver af mine medbrødre deler dette ønske.

23.

Biskop Boisen til Biskop Münter. Betænkning over udkastet til biskoppernes epistola encyclica i anledning af reformationsfesten 1817. D. 9 avgust 1817. L. F. B. A.

For udkastet til epistola encyclica, som Ds. højærværdighed har bebaget at tilsende mig, er jeg Dem meget forbunden. Jeg har gennemlæst det med tilbørlig opmærksomhed og finder, at det indebolder rigtige til øjemedet svarende synspunkter. Ligesom jeg glæder mig over det hele, således vil De som sandhedens og min ven kærligst tillade, at jeg gjør Dem opmærksom på indholdet af § 4.

Her savner jeg den kærlige, liberale, humane ånd, der ellers præger hele brevet, og efter sagens natur bør i ét og alt være dets tendens. Når her siges: omne solidum fundamentum deest[1]) osv., kastes da ikke derved skygge på seminarierne og middelbart tillige på deres lærere? Hvad må man dømme om instituter, hvor al grundighed savnes? Gerne vil jeg tilstå, at grundig videnskabelig undervisning med hensyn til religionen ikke finder sted, at den treårige kursus er dertil lige så lidet tilstrækkelig, som skolelærernes egentlige bestemmelse udfordrer den. Men når der tages stadigen hensyn til den sidste, som er at undervise børn i boglæsning, regning, skrivning, bibelhistorie, og hvor skolevæsenet har gjort større fremgang, i fædrelandsk historie og geografi samt retskrivning, når overvejes, at den egentlige katekisation over religionens guddommelige sandheder bør, som jeg stedse har ønsket, være overladt til præsten, så tør jeg nok spørge, om ikke seminaristen i almindelighed vorder grundigt undervist i de kundskaber,

[1]) I håndskr. står decet, hvad dog vistnok er en afskriverfejl

han som skolelærer behøver. Med den inderligste agtelse for mine trofaste medarbejdere her ved institutet, med uindskrænket tillid til kongens, så vel mundtlig som skriftlig flere gange ytrede dom, tør jeg beråbe mig på mine tolvårige erfaringer, og kan fremstille fra dette seminarie seminarister, der med hensyn til deres væsentlige bestemmelse har grundige kundskaber. Enkelte undtagelser kan ikke komme i betragtning; ti når disse skulde gælde som bilag til en almindelig dom, vil nok intet institut, det være akademiet eller seminarierne, kunne bestå og udholde prøven.

Er det aldeles passende i en så festlig anledning, hvor Danmarks biskopper under Hs. maj.s autorisation offentlig fremtræde for i grunden at indbyde til den kærlighedens og fredens ånd, der i alle dele karakteriserer protestantismen, at betragte disse institutioner, hvis lærere for en stor del arbejde gratis med megen opofrelse og anstrengelse, fra en mindre fordelagtig side uden at kunne dokumentere eller at dokumentere anken. Ti det er dog umuligt før samtlige biskopper at have tilstrækkelig kundskab om ethvert seminarium og om dets ånd, og følgelig er dommens dokumentation lige så umulig. — Når endvidere anføres: »Inde fit, ut magna parte prænotionum neglecta, historica magis quam philosophica fide amplectantur veritates, qvas edocentur, et sibi suisqve opinionibus nimium qvantum tribuant, et ubi ad tractandam religionis doctrinam accesserint, nonnunqvam spretis iis, qvæ majorum statuit, potensqve commendavit fides, nova moliantur, altoqve supercilio spectent sacrorum ministros, si qvi, veteris dogmatum formæ tenaces, novam istam doctrinam admittere nolint« — så dølger jeg ikke — ti hvi skulde jeg dølge noget for den hæderligste mand, jeg kender, at denne dom har på samtlige seminariers, seminarielæreres, på samtlige skoleholderes vegne krænket mig indtil sjælen. Kan dette siges om alle? og om det kunde siges, bør det da ikke med uimodsigelige grunde dokumenteres? Dersom vi vilde gjøre gejstligheden de samme bebrejdelser, visselig,

den vilde enstemmig kræve de kraftigste beviser. Har skolelærerne ikke samme rettigheder?

Men vel ved jeg, der var en tid, da misforstået frihed i den politiske verden fremavlede også i den moralske, i den religiøse, ikke frihed, men tøjlesløshed; den gang var måske anken grundet; der er måske endnu hist og her enkelte — i den stand så vel som i enhver anden —, der er uforstandige nok til med — grundet eller ugrundet — ringeagt at se ned på sin præst. Men den først benævnte tid er, Gud være lovet, ikke mere. En religiøsere ånd hersker alle vegne og har også forædlet vore seminarier? Skal da de nuværende skolelærere bøde for deres formænds synder? Skal hele standen bringes i vanrygte, fordi den tæller enkelte vanslægtede?

En ædel liberal overbærelsens ånd udmærker dette brev. Katolicismen omtales i højeste måde mildeligen. Men så meget mere synes mig den hårde dom om vore skolelærere at kontrastere. Hvad vil brevet i denne form udrette? Det får al optænkelig autoritet, og fremlagt, måske bifaldet, af Hs. maj., autoritet indtil lovskraft. Det skildrer skolelærerne for en del som vantroende nyhedsprædikanter, som genstridige, stolte mennesker. Hvor vil det ikke bedrøve, nedslå de bedre skolelærere! Er det ikke at befrygte, at det lettelig vil kunne svække hos en del lærere den iver, den kærlighed, der er så nødvendig, for at manden kan varetage sit møjsommelige kald med kraft og held? Vil det ikke give den uforstandige, den ukærlige, den hierarkiske præst — ti der er jo svage mennesker i enhver stand — medhold, bestyrke ham i hans urigtige fremgangsmåde og derved muligen foranledige en ånd aldeles fremmed for kristendommen.

Tidernes besværligheder, dagenes vekslende mening synes for en del at have svækket interessen for skolevæsenet. O! hvor det skulde smerte mig, dersom det ellers så kærlighedsfulde brev skulde tvært imod forfatterens ædle hensigt give anledning til end mere at svække den og at

sætte skolelærerne, der så højlig behøve nationens tillid, i et ufordelagtigt lys!

Ædle, højst agtværdige mand! læs denne min skrivelse med samme kærlighedens ånd, hvormed den er affattet. Jeg har skrevet, fordi jeg troede at burde gøre Deres højærværdighed opmærksom derpå. Deres ædle karakter er mig borgen for, at De vil værdige mine tanker Deres hele opmærksomhed, og Deres fromme hjærte forvisser mig om, at De ikke vil foranledige eller tillade en eneste linie i denne skrivelse, der skal gælde fra slægt til slægt og for ufødte slægter indeholde vidnesbyrd om den nærværende — der kunde krænke, uhørt fordømme vore medarbejdere i Guds kirke og svække den kærlighedens ånd, der er brevets tendens. Tillad til slutning, at jeg vedlægger til Deres godhedsfulde bedømmelse nogle vink, hvorledes jeg tror, at præsterne i denne henseende burde tiltales. Det er min uforgribelige formening; bedøm den i kærlighed, og vælg deraf, hvad De måtte finde passende. I al fald ville Ds. højærværdighed værdige mig Deres kærlighed, som jeg med dybeste højagtelse er Deres højærværdigheds ærbødigste

P. O. Boisen.

Disse vink ere:

1) Meget er gjort for skolevæsenet.

2) Mange brave mænd have med opofrelse og anstrengelse arbejdet og arbejder for at danne lærere for skolerne.

3) Vi erkende med glæde, med dybeste ærefrygt for vor allernådigste konges landsfaderlige omsorg, med tak til Gud det meget gode, der allerede er gjort.

4) Vore instituter have leveret mange brave, værdige mænd.

5) Men seminaristen trædende ud af seminariet er endnu ung og uerfaren, og intet institut kan give ham den erfaring, den modenhed, som alder og skæbne plejer at give.

6) Den unge mand behøver en rådgiver, en vejleder.

7) Præsten vil være det, ligesom han er hans nærmeste foresatte.

8) Han komme ham til hjælp med sine flere kundskaber, vejlede ham med sine erfaringer og fremfor alt befæste hos ham det religiøse sind, der er grundvolden til alt, hvad der er godt.

9) Han være hans åndelige fader og fuldføre med faderlig bistand, hvad der på seminariet var begyndt, men i den korte tid af tre år ikke kunde fuldføres.

10) Den taknemlige skolelærer vil lønne ham med et lydigt, lærvilligt sind, og der skal i skolen være lagt en grund, hvorpå præsten, menighedens sande sjælesørger, kan bygge videre til Guds riges forherligelse.

11) Måtte dette ske allevegne i ånd og sandhed!

12) Et taknemligt fædreland, en oplyst slægt skal velsigne den i Gud arbejdende præst og skolemanden, der modnes til en herlig Guds mand under præstens faderlige vejledning.

[Det omtalte sted i biskoppernes epist. encycl. kom til at lyde således (s. 12): Aat quum singulis erudiendi rationibus, qvæ est omnium rerum humanarum conditio, insint nævi atqve defectus ei peculiares, neqve ii facile tollendi, nil mirum, si et in seminariis futurorum ludimagistrorum institutioni dicatis nonnunqvam observentur. Rudes enim et prævia disciplina destituti plerumqve introeunt alumni. Fundamenta omnia ponenda sunt brevi tempore intra triennii limites coercito; unde vix vitari poterit id incommodi, ut apud haud ita paucos memoria magis excolatur, qvam ceteræ animi facultates, istiqve, nisi seminariorum præfecti principiis serio obstent, haud satis modeste de semetipsis sentiant. Accedit vero, et qvod maxime notandum, hosce juvenes, ubi e seminariis cum testimonio publico dimissi, officio scholastico admoventur, omni fere destitutos esse experientia, non in istis qvidem scholis, sed diurno labore, rerumqve longiore usu aeqvirenda. Qvam ob rem, quum tantopere indigeant monitoribus, qvi pios sensus perpetuo alant firmentqve et præcepta, qvæ in seminariis acceperunt, ipsis sedulo inculcent, ne sensim in oblivionem veniant, eaqve amplificent, usumqve quum doctrina tum exemplo ostendant, omne studium vobis, carissimi fratres, impendendum erit in continuanda ista institutione, in erudiendis et manu qvasi ducendis ludorum magistris. Ex qva vero cura et paterna sollicitudine lætissimos videbitis, ipsiqvi percipietis fructus Ita enim efficietur, ut in omni suo munere gerendo vestris monitis obtemperent,

ut modesti agnoscant, qvid valeant humeri, qvid ferre recuseut, ut sinceræ pietatis sensu acti vitam degant vere Christianam, et virtutum exemplum aliis præbeant; ut in institutione juventutis Ecclesiæ Evangelicæ mentem perpetuo serveut, et religiose custodiant doctrinæ Christianæ decreta in libris doctrinalibus publica auctoritate constitutis exposita; ut deniqve in honorifica illa, atqve utilissima, licet ea inferioris sit ordinis, statione, qvæ adsignata illis est, id tantum agant, spirent, anhelent, ut elementaris religionis veritates puerorum animis rite instillent, docendoqve discant, et vobis magistris, in arte catechetica indies proficiant].

24.

Stiftsøvrigheden i Lolland-Falsters stift til kommissionen for oldsagers opbevaring om at intet mærkeligt var fundet ved Maribo kirkes restauration. D. 1 maj 1819. L. F. B. A.

Efter at vi have pålagt kirkeinspektionen i Maribo at underrette os om, hvad mærkeligt der måtte forekomme under kirkens reparation, har den tilstillet os indlagte gravminde, som var udhugget i en sten over grevinde Ulfeldts grav, med bemærkning, at det var det eneste historiske monument, som fandtes i kirken. Ligeledes indberettede den, at der ingen oldsager fandtes, og af kirken intet arkiv er bevaret, som kunde meddele noget lys over, hvilke kunstsager kirken i oldtiden måtte have ejet, som kunde være historien til nogen nytte.

Bidrag til Sjælands Stifts Kirke- og Præstehistorie.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

Hvad her skal meddeles, kan betragtes som en Fortsættelse af de Bidrag til samme Emne, som jeg tidligere har meddelt i dette Tidsskrift (Ny kirkehist. Saml. V, 140—94). Det har navnlig været min Hensigt ved Fremdragelsen af hidtil ubekjendt eller utilstrækkelig benyttede Kilder at skaffe Oplysninger til Veje om kirkelige Forhold fra en ældre Tid, der hidtil have været dunkle. Det forhen bekjendte vil derfor kun blive berørt, for saa vidt Sammenhængen kræver det.

1.

Raklev Præstekald i det første Aarhundrede efter Reformationen.

Raklev Sogn i Ars Herred havde før Reformationen ikke nogen egen Kirke, men var henlagt som Landsogn under S. Olufs Kirke i Kallundborg. I Begyndelsen af Christiern II's Tid var den kongelige Sekretær Mester Anders Glob[1]) forlenet med Kaldet, som man ser af et Kongebrev

---

[1]) Om M. Anders Glob findes Efterretninger i mit Skrift, Kbhvns. Kirker og Klostere i Middelalderen, S. 155—6.

af 5te Maj 1514, hvorved Hr. Heming Andersen fik Præsentation paa S. Olufs Kirke i Kallundborg med det dertil annexerede Vor Frue Kapel (ɔ: den nuværende Sognekirke) sammesteds, som M. Anders Glob havde afstaaet til ham[1]. Den nævnte Heming Andersen, der 1517 skriver sig som »vor naadigste Konning Christierns Kapellan paa Kallundborg«, havde forhen været Præst ved det meget besøgte Valfartsted Kippinge paa Falster, som det fremgaar af et Brev, der tidligere er meddelt i disse Samlinger[2]. Den 5te Juni 1516 fik Hr. Jesper Olufsen »af Viborg Stift« kgl. Præsentation paa Vor Frue Kirke i Kallundborg med dens Annexkirke (ɔ: S. Olufs Kirke), som den ovennævnte Hr. Heming havde opladt for ham[3]. Han havde dog disse Forleninger kun en kort Tid; thi allerede den 3die Januar 1517 fik Kongens Kapellan Hr. Lavrentius Johannis kgl. Præsentation paa S. Olufs Kirke og den dertil annexerede Vor Frue Kirke i Kallundborg ved deres sidste Besidders, Hr. Jesper Olufsens, Afskedigelse (dimissio)[4]. Af et andet Brev ser man, at Hr. Lavrentius Johannis havde overladt Hr. Jesper Olufsen S. Peders Sognekald med dets Annex S. Botulphi Kirke i Aalborg mod Kirkerne i Kallundborg[5]. Slige Byttehandler vare i den Tid almindelige. Den nævnte Laurentius Johannis er det formodentlig, som nævnes i den gamle Provstebog fra Arsherred med den Bemærkning, at den 15de Juni 1539 døde Hr. Lavrits, Sognepræst i Raklev[6]. Herved er dog at mærke, at Raklev den Gang endnu ikke havde nogen egen Kirke, men Beboerne sognede til S. Olufs Kirke i Kallundborg, som det allerede ovenfor er anført.

---

[1]) Suhms Saml. II, 1, 117—8.
[2]) Ny kirkehist. Saml. V, 161.
[3]) Suhms Saml. II, 1, 146.
[4]) Suhms Saml. II, 1, 149—50.
[5]) Suhms Nye Saml. I, 2, 159.
[6]) Ny kirkehist. Saml. V, 156. Dansk Atlas VI, 218.

Raklev Kirkes Stifter var Hr. Melchior Jensen, en Mand hvis Livsforhold fortjene en nærmere Undersøgelse. Han var ifølge hans Søns Optegnelser født den 17de Avgust 1495 i Aarhus[1]. I sine tidlige Aar indtraadte han i Franciscanerordenen og naaede allerede i en forholdsvis ung Alder til at blive Guardian eller Forstander for Graabrødreklosteret i Kallundborg. Dette tyder paa, at han har besiddet fremragende Evner. Han var ogsaa blandt de Klostermænd, som villigt aabnede Øret for Luthers Lærdomme; derfor gjorde han heller ingen Vanskeligheder ved at aabne sit Kloster, da Lensmanden paa Kallundborg Slot efter Hr. Mogens Gøyes Ordre 1533 befalede Munkene at forlade det. Til Belønning for sin Føjelighed blev han den første evangeliske Sognepræst ved Kallundborgs Vor Frue Kirke[2]. Ventelig har den tidligere omtalte Hr. Lavrits maattet afstaa denne Kirke til ham mod selv fremdeles at beholde S. Olufs Kirke med tilhørende Landsogn. — I Aaret 1537 var Hr. Melchior fra Kallundborg en af de evangeliske Prædikanter, der indkaldtes for at deltage i Affattelsen af den danske Kirkeordinans[3], hvorfor vi ogsaa finde hans Navn under den latinske Udgave af denne Kirkelov[4]. Han blev tillige den første evangeliske Provst i Ars Herred, og efter hans Begjæring og til Brug for ham var det, at Biskop Peder Palladius 1543 forfattede den Anvisning om, hvorledes Provstevisitatser rettelig burde holdes, som han senere (1555) udgav i Trykken med forskjellige Tillæg under Titel »Formula visitationis provincialis seu

[1]) Se nedenfor, S. 288. Det er urigtigt, naar Hr. Melchior i flere Skrifter kaldes Melchior Hansen, da det kan bevises, at hans rette Navn var Melchior Jensen (se til Ex. Ny kirkehist. Saml. V, 163).

[2]) Kirkehist. Saml. I, 366. Daugaard, De danske Klostere, S. 200. Denne Forfatters Antagelse om, at S. Olufs Kirke har været Graabrødre Klosters Kirke, kan ikke være rigtig.

[3]) Kirkehist. Saml. II, 587.

[4]) Cragii Annal. Christiani III, ed. Gram., Additam. p. 87.

præpositorum«[1]. Efter at Hr. Lavrits til S. Olufs Kirke og Raklev Sogn var død 1539, foretrak Hr. Melchior Jensen at blive hans Eftermand fremfor at være Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kallundborg. Det er ventelig gaaet ham, som det gik den bekjendte malmøske Reformator Hr. Klavs Mortensen[2], at han har foretrukket et Landsbykald med dets faste Indtægter i Landbrug og Tiender fremfor de uvisse og som oftest ringe Indtægter, som et Kjøbstedkald den Gang afgav. I den gamle Provstebog for Ars Herred fandtes antegnet, at den 1ste Maj 1540 flyttede Hr. Melchior fra Kallundborg til Raklev[3]. Her var rimeligvis nok en Præstegaard, men en Kirke manglede, saa baade Præst og Menighed maatte søge den lange Vej til S. Olufs Kirke i Kallundborg. Det var under disse Forhold, at Hr. Melchior Jensen lod sig det være magtpaaliggende at skaffe en Kirke til Veje, og Forsøget er mærkeligt som det første vi kjende paa efter Reformationen at opføre en Kirke hertillands. Reformationens Tidsalder og den, der fulgte efter, er jo ofte bleven dadlet, fordi den dels nedrev Kirker, dels lod dem forfalde; det gjør derfor godt at se, at der dog ogsaa undertiden var Sands for at bygge op. Det første, vi høre om Sagen, er forøvrigt et Kongebrev, udstedt i Kallundborg 1546, hvorved »Hr. Melchior, Sognepræst udi Borre Sogn«, fik Tilladelse til »at maatte lade bede om Hjælp over alt Kallundborg Len, Korsør Len og Holbæk Len til at lade opbygge Borre Sognekirke med[4]«. Borre er et Navn, hvorved Raklev Sogn paa den Tid undertiden betegnes, idet dette Navn maaske staar i Forbindelse med det »Karlsworæ« nær ved Kallundborg, som omtales i Kong Valdemars Jordebog[5]. Man har et latinsk Carmen af Hr.

---

[1]) Se Palladius's Indledning til det nævnte Skrift. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 141, 163.
[2]) Ny kirkehist. Saml. II, 216 flg.
[3]) Ny kirkehist. Saml. V, 156.
[4]) Danske Mag. 4. R I, 226.
[5]) Fr. Algreen-Ussing, Efterretn. om Arts Herred, S. 12.

Melchiors Søn og Eftermand Hr. Jesper Melchiorsen, til Minde om hans Faders Kirkebygning. Heri dvæles der især ved de Vanskeligheder, Hr. Melchior havde at overvinde, navnlig at der (1546) herskede Pest og Dyrtid, og at Pesten berøvede ham Sognets tvende Kirkeværger, der vare hans Medhjælpere i Værket, og siden hans Hustru; tillige fremhæves, at Hr. Melchior trods disse Hindringer førte Sagen igjennem og fik Kirken opført. Det omtalte Carmen, der ikke tidligere har været trykt, fortjener her at meddeles:

In perpetuam Templi hujus Conditoris memoriam Carmen elegiacum.

Cum sit vita hominis præsens hæc fluxa fugaxque,
Ac veluti labens unda redire nequit,
Corporis atque animi vires intendere par est,
Post aliqua ut vitam sint monumenta tuam.
Hæc ratio ipsa virum movit pietate probatum
Melchiorem Mystam, Patre Johanne satum,
In laudem ut sanctæ Triadis fundamine ab imo
Conderet hoc templum relligione sacrum.
A sancto voluit nomen retinere Olauo,
Hoc præter summo ut serviat usque Deo.
Area qua structum est, sterili quod abundat arena,
Dicta est Sandager nomine rite suo.
Mille et quingentos post annos octoque lustra
Septimus annus erat, quando opus aggreditur.
Tunc Rex Christianus regni moderamina gessit,
Cui Pater illustris Rex Fredericus erat.
Sæpe manus operi admotas inhibere malignus
Tentavit Sathanas, impediitque diu,
Nam duo Tutores, eadem quos cura tenebat,
Melchioris socii peste repente cadunt.
Ejus deinde uxor, mulier prudensque pudica,
In Domino extremam clausit et ipsa diem.

Adde, quod annonæ fuit et penuria magna,
  Dum precia auxissent tempora cara nimis.
Sed remoras Dominus has Melchior exsuperavit,
  Coepto operi extremas imposuitque manus.
Det Deus, ut vitæ præsentis stamine rupto
  Cum consorte operæ templa superna petat.
Hac spe namque ipse est contentus, nilque moratus
  Laudes, quas homines dantque adimuntque cito[1]).

I Aaret 1547 var Raklev Kirke saa vidt færdig, at den kunde tages i Brug. Hr. Melchior Jensen levede endnu i otte Aar derefter og døde den 11te Oktcber 1555, som det fremgaar af følgende Indskrift, der fandtes paa hans Ligsten i den af ham grundede Kirke:

Conditus est sub hoc saxo Melchior Johannis, vir pietate, virtute atque doctrina eximius, primus provinciæ Aarretnes-Herridt Evangelicus præpositus et hujus Ecclesiæ pastor vigilantissimus, qui etiam hanc structuram Anno Domini 1547 a fundamentis erexit. Sed 11 Octobris Anno 1555, ætatis suæ Anno 60, ex hac miseriarum valle in cælestem patriam emigravit[2]).

Den Ros, som i denne Gravskrift ydes Hr. Melchior Jensen, var neppe ufortjent, da vi finde, at ogsaa Biskop Peder Palladius omtaler ham som en gudfrygtig Mand, der med Troskab forrettede sit Embede[3]). — Hans Eftermand blev hans Søn

Jesper Melchiorsen, der den 26de September 1556 blev præsteviet af D. Peder Palladius. Hans unge Alder har formodentlig foranlediget, at der hengik næsten et Aar efter Faderens Død, inden han tiltraadte Kaldet. I hans Tid blev Raklev Sogn som det synes adskilt fra S. Olufs

[1]) Afskrift i Thottske Saml. 490. 8vo.
[2]) Afskrift i Gehejmearkivet i en Samling »Antiqviteter«, der er anført i Beckers Hist. Museum S. 116, Nr. 20
[3]) Indledningen til P. Palladii Formula visitationis provincialis.

Sogn i Kallundborg, der vistnok derefter er blevet lagt ind under Vor Frue Kirke sammesteds, saa at S. Olufs Kirke siden kun er blevet benyttet til Begravelser[1]). Saaledes forstaar jeg i al Fald følgende Kongebrev:

Sognemændene udi Raklev fik Brev saa lydendes.

Vi Frederik etc. gjøre vitterligt, at vi af vor sønderlig Gunst og Naade have undt og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at Sognemændene udi Raklev Sogn maa herefter have og holde deres egen Sognepræst, imedens og al den Stund de kunne hannem selver belønne og underholde til al Nødtørft uden vor Besværing, saa at vi til hans Underholdning intet skulle udlægge. Og skal den Sognepræst, de nu haver og herefter fangendes vorder, skikke sig udi Levned og Lærdom som en Guds Ords Tjener og gjøre Sognefolket saadan tilbørlig Tjeneste inden Kirken og uden, som en Sognepræst hans Sognefolk pligtig er og bør at gjøre. Sammeledes skal han bygge og forbedre Præstegaarden og den ved god Hævd og Magt holde. Thi forbyde vi vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre forskrevne Præst og Raklev Sognemænd herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre under vort Hyldest og Naade. Datum Nygaard udi Odsberred 1 Augusti 1568[2]).

Den 28de Juli, altsaa faa Dage før Udstedelsen af ovenstaaende Brev, havde Kongen under et Ophold i Kallundborg bevilliget »menige Sognemænd af Borre By« at maatte i dette Aar oppebære Sognets Kirketiende — som Kongen havde tilegnet sig under Krigen — til deres Kirkes Reparation, da den var meget brøstfældig. Det paalagdes derfor Stifsskriver Jens Elkjær at lade Menigheden i dette Aar oppebære Sognets Kirketiende, men tillige at have Indseende med, at den anvendtes til Kirkens Bedste. Skjønt det kunde synes underligt, at Kirken tyve Aar efter sin

[1]) Jvfr. Paludan, Beskrivelse over Staden Kallundborg, S. 112 flg.
[2]) Registre over alle Lande Nr. 10, Fol. 206—7.

Opførelse kunde være meget brøstfældig, og skjønt man kunde formode, at Brevet snarere maatte henføres til Borre paa Møen, tvivler jeg dog ikke om, at det gjælder Raklev Kirke, baade fordi denne bevislig kaldtes Borre Kirke, og fordi Brevet er udstedt i Kallundborg, og endelig fordi nogle Optegnelser, Præsten Jesper Melchiorsen har efterladt, vidne om, af der endnu senere manglede adskilligt i Kirkens Udstyr; desuden det er rimeligt nok, at de ovenfor berørte Vanskeligheder under Kirkens Opførelse have nødt Hr. Melchior Jensen til at gaa saa sparsommelig til Værks, at det nok kunde ske, at der snart blev Brøst at afhjælpe. Brevet lyder i sin Helhed, som følger:

Till Jenns Elkier, stigt schriffuer vdi Sieland stigt.

Frederich etc. Vor gunst tilforn. Viid att sognepresten och menige sognemend vdj Borgesogenn haffuer ladett berette for oss, huorledis for[ne] Borgekircke er møggit bygfalden, och att the vdj forgangne aar haffuer kiøbt ther till steen og kalck, saa the nu strax achte samme thieris sognekircke att foretage och lade ferdige giøre; huar fore de wnderdanigst ere begierindis att motthe wdj thette Aar lade vpbere kirckens partt aff thiinden aff for[ne] Borgesogen till for[ne] thieris kirckes bygnings behoff, huilchet wij thennem naadigst vndt och tilladt haffue. Thij bede wij theg och wille, att thu wdj thette aar lader thennem følllige kirckens partt aff thiinden aff for[ne] Borgesogen och thennom ther paa ingen hinder eller forfang giører; och haffuer flittig indseende mett, att thett forwendis kirken tilbeste och till inthett andett. Ther mett skeer wor wilge. Schreffuett Kallundborg 28 Julij Aar etc. (15)68[1]).

De ovenfor omtalte Optegnelser af Hr. Jesper Melchiorsen havde han i sin Tid indskrevet i et Exemplar af P. Ebers Calendarium; senere har en af hans Eftermænd taget en Afskrift deraf, over hvilken han har skrevet: »In Calendario Eberi hæc quæ sequuntur manu viri præstantis-

[1]) Udkast i Geh.-Ark., Topografisk Samling.

simi juxta ac literatissimi Dn. Caspari Melchioris p. m. concinnata deprehendi VIII Sept. 1646 ego Christianus Christiani Herlovius». Heri indeholdes en betydelig Mængde historiske Notitser, formodentlig samlede af en eller anden haandskreven Krønike, og ordnede efter Aarets Dage. Med Forkjærlighed har Hr. Jesper Melchiorsen samlet Notitser om Pestepidemier, Dyrtidsaar og strenge Vintre. Af hans Optegnelser, hvortil ogsaa det foran meddelte Carmen om Raklev Kirkes Opførelse hører, har jeg udsondret følgende, der mest angaa ham selv og hans nærmeste Omgivelser. Notitsernes Orden har jeg forandret fra den efter Aarets Dage til den almindelig kronologiske:

1495, XVII Augusti, Melchior Joannis, Pastor et Fundator Ecclesiæ Borgianæ circa Calundam, nascitur paulo ante meridiem Aarhusiæ.

1513, XXII Maji, D. Nicolaus Hemmingius, Gymnasiarcha Universitatis Hafniensis, natus est[1]).

1555, XI Octobris, diem supremam clausit Dn. Melchior Joannis, ac sequenti die Saturni corpus ejus traditum est sepulturæ in æde Divi Olai[2]), quam ipse a fundamentis extrui curavit Anno 47.

1556, 26 Sept. blev Hr. Jesper Melchiorsen ordineret i Kjøbenhavn af Biskop Peder Palladius «præsentibus M. Joanne Winstrupio[3]), M. Petro Dussio[4]) etc.»

1571, 4 Maj, døde Hr. Rasmus Sørensen, Præst i Fellitzløf og Særsløf, som var født i Raklev Sogn.

1575 lod Hr. Jesper Melchersen lægge den Bro fra den søndre Port og ud igjennem over Toftekjæret og til det andet Land med sin egen Bekostning.

---

[1]) Blandt Optegnelserne findes ogsaa «Epitaphium Doct. Nicolai Hemmingii in tota Europa celeberrimi Theologi, præceptoris Dn Caspari Melchioris, ab ipsomet conscriptum».

[2]) D. e. Kirken i Raklev, som Hr. Melchior havde givet Navnet S. Olufs Kirke (se Verset, foran S. 284).

[3]) Præst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn.

[4]) Præst ved Helliggejstes Kirke sammesteds.

1578. Sacrarium templi hujus extructum est.

1579. Tabula altaris ornata est.

1581, 16 Marts, døde Peder Bilde til Svanholm, kgl. Lensmand paa Kallundborg Slot.

1584 blev Kirkegaarden i Raklev omgiven med en Mur paa den østre og søndre Side.

Samme Aar opførte Hr. Jesper en Længe af Præstegaarden.

1585, 27 September, blev holdt Barselkost og Kalendekost i Raklev [Præstegaard] paa den ny Sommerstue, som blev bygt Anno 84.

1592, 17 Januarii, tragica et improvisa morte in fata concessit Præses arcis Calundborgensis Corvinus Viffert, dominus de Nes.

Saa vidt Uddraget af Hr. Jespers Optegnelser. Heraf fremgaar altsaa, at Koret i Raklev Kirke, skjønt det »er bygget i eet med Skibet[1])«, dog er noget yngre end dette. Hvad den Kalendekost angaar, som omtales under Aaret 1585, da kunde erindres om de Statuter for Arsherreds Præsters Kalendegilde, som ere meddelte i Ny kirkehist. Saml. I, 142 flg. — I Aaret 1584 var Hr. Jesper Melchiorsen en af Præsteskabets deputerede ved Prinds Christians Hylding i Ringsted[2]). Nogle Aar efter brændte hans Præstegaard, thi ved Landemodet 1588 paalagde Biskoppen Provsterne at paaminde Præsterne om at komme Hr. Jesper i Raklev til Hjælp, da han havde mistet al sin Ejendom ved Ildsvaade[3]). Den 29de December 1594 fik Sten Brahe, Lensmand paa Kallundborg Slot, et Kongebrev af følgende Indhold:

Hr. Jesper Melchiorsen i Raklev havde andraget, at han en rum Tid havde været Kirkeværge og ved den Lejlighed var bleven Kirken 200 Daler skyldig, hvilke Penge

---

[1]) Trap, Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 2. Udg. 5. Hefte S. 287.
[2]) Ny kirkehist. Saml. IV, 403.
[3]) Ny kirkehist. Saml. IV, 382.

han mestendels havde anvendt paa sin Præstegaards Bygning, da den for nogen Tid siden var afbrændt; han bad derfor om, at bemeldte Sum maatte blive ham eftergiven, saa meget mere som han i de foregaaende dyre Aaringer var kommen til Agters, medens Raklev Kirke ikke trængte til Pengene, da den var i god Stand. Regjeringen tilkjendegiver derfor Lensmanden, at Hr. Jesper maatte være forskaanet for det ene hundrede Daler[1].

Hr. Jesper Melchiorsen synes at have været i det mindste fire Gange gift. Hans første Hustru, Citze, døde 8de Maj 1573, den anden, Marine, døde 9de Marts 1576[2], den tredies Navn kjendes ikke, men af de ovenanførte Optegnelser ses, at Hr. Jesper den 27de September 1585 havde et Barn til Daaben, altsaa var han gift paany; den fjerde Kone havde han Bryllup med i Aarhus 1ste Novbr. 1589[3], og endnu i Januar 1603 indbød han Professor Joh. Stephanius til at staa Fadder til en Søn, han havde faaet i sin Alderdom[4]. Han var da ogsaa en højt bedaget Mand, da han døde 1611, efter at have været Præst i Raklev i 55 Aar. — En Søn af ham — ventelig den 1603 fødte — Lavrits Jespersen Raklev blev i Maj 1621 indskreven blandt de Studenter, der skulde nyde Kommunitetet; siden blev han (1633) Comminister eller Sognekapellan i Holbæk, i hvilken Stilling han døde 1662[5].

Siden 20de Marts 1608 havde Hr. Jesper haft Hr. Henrik Nielsen til Kapellan; denne blev 1611 hans

---

[1]) Sjælandske Tegnelser. XVIII, 398. Brevet har i Registranten Aarstallet 1595; men det vil sige 1594 efter vor Maade at regne Aarets Begyndelse. — I Aaret 1601, da Raklev Kirke fik en ny Klokke (Hofman, Fundationer X, App. (II) t. Sjæl. Stift, S. 31) var Hr. Jesper ikke mere Kirkeværge, men tvende andre Mænd nævnes i Indskriften som Indehavere af denne Bestilling.

[2]) Ny kirkehist. Saml. V, 155—6.

[3]) Ny kirkehist. Saml. V. 158—9.

[4]) Kirkehist. Saml. 3. R. I, 759.

[5]) Kommunitetets Matrikel i Konsistoriets Arkiv. Thottske Saml. 490. 8vo. Wiberg, Alm. Præstehist. I, 657.

Eftermand i Præsteembedet, men forflyttedes 1618 til Sognepræst i Kallundborg, i hvilken Stilling han allerede døde den 30te September 1619[1]). En Søn af ham var Jesper Henriksen Raklev, Præst i Aarby ved Kallundborg. Naar denne bar Hr. Jesper Melchiorsens Fornavn, kan man efter hin Tids Forhold deraf slutte, at hans Moder har været Hr. Jespers Enke.

Morten Pedersen Riber blev den 19de Juli 1618 kaldet til Præst i Raklev og ordineret af Biskop H. P. Resen den paafølgende 29de Juli. Hans Hustru Karen døde 19de September 1625. Selv hensov han den 12te September 1639 i en Alder af 52 Aar[2]). I Kirken fandtes (eller findes) denne Præsts og Hustrus »Epitaphium af Træ, Billedhuggerarbejde og malet[3])«.

Christen Christensen Herløv blev fornævntes Eftermand. Efterat have gaaet 11 Aar i Slangerup Skole[4]), kom han 1627 i Kjøbenhavns Skole, fra hvilken han Aaret efter afgik til Universitetet. 1631 blev han Hører ved Kjøbenhavns Skole og 1635 Rektor i Slangerup. Fra Aarene 1627—35 har han efterladt en Række Optegnelser (i Thottske Saml. 490. 8vo.), som herefter følger:

1627.

1 Aprilis asscitus sum in numerum Alumnorum scholæ Hafniensis.

24 Junii obiit pia mater mea.

29 Julii in eorum numerum me adscripsit reverendus M. Hegelundius[5]), qui canerent in templo D. Nicolai, ut reportarem singulis septimanis — 5 ß.

20 Octob. celebratæ sunt nuptiæ fratris mei in Strø.

[1]) Gl. kgl. Saml 2990. 4to. Fr. Algreen-Ussing, Efterretn. om Arts Herred, S. 14.
[2]) Gl. kgl. Saml. 2990. 4to. Ny kirkehist. Saml. V, 158.
[3]) Hofman, Fundationer. X, App. til Sjæl. Stift. S. 30.
[4]) Fr. Algreen-Ussing anf. Skr.
[5]) M. Anders Pedersen H., Rektor ved Kbhvns Skole.

1628.

29 Jan. delapsum est et corruit templum D. Nicolai.

3 Febr. In funere nobilissimi Offe Høg accepi pannum.

21 Febr. abdicit M. Laurentius Conrector sese officio hujus loci, profecturus Herlufsholmiam.

25 Aprilis munitus sum testimonio Academico, pro qvo Frater rependerat 7 thal.

26 April. in album studiosorum relatus sum, locum 34 obtinens, quia inter reliqvos Hafnienses non sunt examinati. Exponebam pro larva[1]) 8 ß, Pedellis 40 ß, Decano 1 Dlr. in sp., pro inscriptione 26 ß.

1629.

24 Sept. cæpi Pædagogum agere in Lyndby. 29 Nov. discessi.

4 Julii profectus eram in Scaniam. 9 Julii inde reversus.

19 Julii[2]) discessit D. Casp. Bartholinus.

3 Decemb. meæ fidei vicissim commendatus est Reitzerus informandus.

9 Decemb. in Regentiarum domum memet contuli.

1630.

20 Maij nata est filia Fratris mei in Strø, Dorothea.

1 Oct. in contubernium meum receptus est Georgius Lipper.

1631.

4 Maij asscitus sum in numerum Collegarum scholæ Hafn. 3 Novemb. ascendi in 5tam classem. 7 Novemb. in qvartam.

1632.

10 Jan. translatus sum in 5tam classem.

14 Martii sub Plumio egi respondentem.

7 Maij examini pro gradu Baccalaureatus memet subjeci. 12 Maij instituebatur disputatio. 14 Maij conscendi

---

[1]) Anvendtes ved Depositsen.

[2]) Ellers angives 13 Juli som Bartholins Dødsdag.

gradum. In Fiscum deposui 4 Dlr in sp. Decano 2 Dlr. in spec. Uxori ejus 1 Dlr. in sp. et 1 ℔. Ancillis 1 ℔. Præposito 2 ℔. Pedellis 3 ℔. Andreæ Præst 12 ß. Notario 24 ß. M. Thomæ Bang 24 ß. Capsario 2 ℔. Johanni Slutero $4^1/_2$ ℔ 2 ß. Johanni Ivaro $2^1/_2$ ℔. Summa plus minus 20 Dlr.

26 Maij una cum 26 studiosis pro Muscovitis munera ad Reg. Maj. deportavi.

24 Jun. sub respondente Georgio Georgii Nortvago disputationem habui.

1633.

29 Juli subscripsit venerandus Dn. Episcopus attestationi meæ.

3 Decemb. ad me a Fratre missus est Chornæus.

1634.

27 Jun. Cippum curavi parandum — 22 Dlr. 2 ℔.

26 Jun. nuptiis in Schiby interfui.

1635.

Dominica post nativitatem Dñi natus est filius Fratris mei in Strø Christianus.

2 Jan. obiit uxor Fratris mei in Giørløs.

Dominica Pisces[1] creabatur M. Johannes Borchardi Episcopus Ripensis.

25 April. abdicavit Nicolaus Martini .... officio scholastico.

26 April. obiit Dn. Matthias ad S. Nicol.

29 April. sponsalia Fratris mei in Gaansemagle celebrata sunt.

14 Maij abiit Conrector M. Canutus Slaglosiam.

Calend. Jun. concreditus est mihi Rectoratus scholæ Slangerupensis.

Fra Slangerup Skole blev Christen Christensen Herløv den 15de Oktober 1639 kaldet til Sognepræst i Raklev

---

[1]) D. e. Midfaste Søndag (8de Marts). Bemærkningen gjælder Bispevielsen.

(ordineret den 7de November s. A.), i hvilken Stilling han blev til sin Død[1]). Til Sognets fattige har han givet 100 Slettedaler. Hans Hustru hed Mette Klavsdatter.

2.

Præster ved Frederiksborg Slotskirke (1567—1670).

Medens de kongelige Hofpræster sædvanlig forrettede Gudstjenesten i Frederiksborg Slotskirke, naar Kongen opholdt sig paa Slottet, uden at de derfor til Stadighed havde Bolig der, var der derimod, i al Fald fra 1567, en fast Slotspræst, der tillige var Sognepræst for Hillerød; og det er om disse Slotspræster i de første hundrede Aar efter Kirkens Stiftelse[2]) at nogle Oplysninger her skulle meddeles.

1. Hr. Søren Olsen er den første Præst her, som vi kunne nævne; men her have vi til Gjengjæld ogsaa fuld Vished, da følgende Kongebrev oplyser os om den Løn, som var ham tilstaaet for hans Tjeneste, hvorhos samme Brev tillige maa betragtes som hans Bestalling.

---

[1]) Ifølge Fr. Algreen-Ussings hist. topogr. Efterretnin. om Arts Herred, S. 14, døde han 1654. Hans Eftermand Hr. Friderich Eisenberg angives dog i Gl. kgl. Saml. 2990. 4to, som »voceret og ordineret til Raklev den 1ste Marts 1652«. Wiberg har kombineret disse to Efterretninger saaledes, at Eisenberg 1652 blev Hr. Christens Kapellan; om det er rigtigt, kan jeg ikke for Tiden afgjøre.

[2]) Jeg kan ikke med Vished sige, naar Kirken først blev tagen i Brug. Som bekjendt indgik Kong Frederik II 1560 det Mageskifte med Herluf Trolle, hvorved Hillerødsholm blev hans Ejendom. De to runde Taarne paa Frederiksborg bære Aarstallet 1562. Saa vidt var Bygningsarbejdet allerede den Gang fremmet. — Det er en underlig Anakronisme, naar Pastor Wiberg (Alm. dansk Præstehist. I, 890) sætter Hofpræsten Povl Noviomagus som Præst paa Frederiksborg fra 1544.

Herr Seueren Ollsen, Sogneprest til Slotzkiercken paa Frederichsborg, fick Breff, vt sequitur.

Wij Frederich then anden etc. Giøre alle witterligt, att eptherti wij haffue ladet førdre och kalde oss elsk^e^ hederlig mandh Her Seueren Ollsen till enn sogneprest till slotzkiercken her paa wort slot Frederichsborg, tha haffue wij aff wor synnderlige gunst og naade vndt och tillagdt hanom till hans woningh och wnderholding, som her eptherfølger. Først skall hand haffue, nyde, brughe och beholde wor och kronens gaard Fielkindstrup met ald sin tilliggelse, Agger och Engh, for en frij prestegaard. Sameledis skall hand haffue paa wore och kronens skoffue frij Olden till sine egne hiemfødde suin, frij illebrandh och bygningsthømmer till gaardens behoff. Wille wij och aarligen lade giffue hanom huer trødugte kierff aff alle slags Korn, som auffles till wor Ladegaard Fauerholm; och skall wor Lenssmandh lade føre hannom same korn aff Ageren till Fielkindstrup. Thesligeste skall hand thuo gange om wgen mue bekomme her aff slotet fersk Fisk till hans egen bord. Skall hand och aarligen mue lade wppebere aldh wor och kronens part aff tienden aff Wgerløs och Jørlund sogner. Och skulle bønderne føre hanom same tiende i kierffuen. Sameledis skall vor Lenssmandh her paa slotet aarligen paa wore wegne giffue och fornøye hanom till kledningh x Alne Engelst, x Alne groff klede, vj Alne sardug, och vj alne lerit. Och skall hand were aldielis quit och frij for ald skat och anden Kong^e^ tynge, saa well aff then Rente och Indkomst hand haffuer wdj Roskilde, som aff thenn wij hanom her tillagt haffuer, emeden och ald thenn stundh hand er wdj thenne wor daglig thieneste. Och thersom och Gudh aldmechtigste hanom i fremtiden mett siugdom och skrøbelighedh hiemsøger, saa att hand hans Embede och Kaldh icke saa retteligen kandh forestaa, som thet sig bør, tha wille wij hanom, hans høstru och børn mett en erlig wnderhollingh hans liffstid forsee och

forsørge. Thill ydermere witnisbyrdh etc. Datum Frederichsborg then viij. Augusti Aar etc. 1567 [1]).

Videre Efterretninger om den første os bekjendte Præst paa Frederiksborg have vi ikke fundet. Men da der i ovenstaaende Brev omtales, at Hr. Søren Olsen havde »Rente og Indkomst« i Roskilde, kunde det formodes, at han er den Mand af samme Navn, der den 27de December 1557 forlenedes med et Vicarie til Helligtrefoldigheds Alter i Helligtrekongers Kapel i Roskilde Domkirke, hvilket var ledigt ved Hr. Oluf Vinds Død [2]), en Formodning, der da atter vilde føre til, at han maaske er identisk med den mangeaarige Prior Vicariorum og Kapellan ved Roskilde Domkirke, Hr. Søren Olsen, hvis Navn endnu er bevaret i en veldædig Stiftelse i denne By. Skulde Formodningen være rigtig, hvad jeg for Øjeblikket ikke tør paastaa, kan han ikke have været ret længe Præst paa Frederiksborg, da vi allerede 1570 finde Hr. Søren Olsen omtalt som »Prior for Vicarierne udi S. Ludtz Kirke udi Roskilde« [3]).

2. M. Frants Nielsen fik den 4de September 1573 kongelig Bestalling som Sognepræst til Slotskirken paa Frederiksborg; Brevet er ganske overensstemmende med det, som Hr. Søren Olsen i sin Tid havde faaet, blot med den Forskjel, at den sidste Passus lyder paa, at naar Mester Frants ikke mere kunde forestaa sit Embede, skulde han residere ved det Kannikedømme i Roskilde, hvormed han var forlenet [4]).

---

[1]) Registre over alle Lande. Nr. 9. Fol. 246.

[2]) Registre over alle Lande. Nr. 6, Fol. 146. Scr. Rer. Dan. VI, 603. Den nævnte Oluf Vind var vistnok Farfader til den bekjendte Hofpræst af samme Navn.

[3]) Danske Mag. V, 81 flg. — Videre Efterretninger om Kapellanen Hr. Søren Olsen i Roskilde og hans Stiftelse findes hos Hofman, Fundationer. VII, 244—59. Dansk Atlas VI, 117. Steen Friis, Roskilde Domkirke, S. 230. Danske Mag. III, 222. Rørdam, Kbh. Univ. Hist II, 713; Not. 2. Wiberg, Alm. Præstehist. II, 638. Sjæl. Registre, Nr. 11, Fol. 111.

[4]) Sjælandske Registre. Nr. 11, Fol. 58.

Den nævnte M. Frants Nielsen var en i sin Tid anset Mand. Han var født i Aalborg, og havde 1564 og følgende Aar studeret i Vittenberg[1]). Efter sin Hjemkomst blev han udset til at være Rektor ved den ny Skole, som Frederik II agtede at oprette ved Frederiksborg. Skolens Fundats er dateret 24de April 1568[2]), og ved Brev af 19de August s. A. til Peder Oxe befalede Kongen, at der skulde ydes Frants Nielsen en Understøttelse til hans Magisterpromotion. Graden tog han dog først i September 1571[3]). Ved Brev af 2den Oktober 1568 havde Kongen tilsagt ham, at han efter tre Aars tro Tjeneste skulde faa det første ledigblivende Kannikedømme ved Roskilde Domkirke[4]); men allerede den 17de Juli 1569 fik han Brev paa det Præbende i Roskilde, der da var ledigt ved Biskop D. Hans Albretsens Død[5]). Da han dog af en eller anden Grund maatte vente længe, inden han fik Indtægterne af Kannikedømmet, tillagde Kongen ham den 26de Oktober 1572 som Erstatning $1^1/_2$ Læst Korn aarlig af Roskildegaards Len, saalænge til han fik det ham tillagte Præbende[6]).

Efter at have forestaaet Frederiksborg Skole i henved fem Aar, fik M. Frants Nielsen, som ovenfor er berørt, den 4de September 1573 Bestalling som Præst ved Slotskirken sammesteds, ved hvilken han vistnok i nogen Tid forud havde gjort Tjeneste[7]), da hans Eftermand i Rektoratet allerede den 24de Marts 1573 blev kaldet til dette

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 476.

[2]) P. Bendtsen, Efterretninger om den lærde Skole ved Frederiksborg, S. 6—11.

[3]) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 490.

[4]) Dahl, Hist. Efterretn. om Frederiksborg Skole. I, 16.

[5]) Registre over alle Lande. Nr. 10, Fol. 251—2.

[6]) Sjælandske Registre. Nr. 11, Fol. 32.

[7]) Vi have flere Exempler paa, at slige kgl. Bestallinger først udfærdigedes temmelig længe efter at vedkommende havde tiltraadt det paagjældende Embede (se t. Ex. Kbhvns Univ. Hist. III, 734, Not. 2).

Embede. Samme Aar giftede M. Frants Nielsen sig med Marine Jakobsdatter Quist, i hvilken Anledning hans hidtilværende Disciple udgav et latinsk Digt til Brudefolkenes Ære[1]). Det samme gjorde ogsaa M. Frants's Efterfølger i Rektorembedet, M. Peder Hansen Riber, i et Skrift med Titel: »Ps. XLV carmine redditus et dedicatus sponso M. Francisco Nicolai a P. J. R.[2])«. — Præsteembedet paa Frederiksborg forestod Mester Frants kun et Halvaarstid; thi efter at der alt tidligere var bestemt ham en Efterfølger, udgik der følgende Kongebrev, hvorved det tillodes ham at trække sig tilbage til sit Kannikedømme i Roskilde:

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, efterdi os elskelige Mester Frants Nielsen nu en Tid lang haver ladet sig bruge for en Guds Ords Tjener her paa Slottet, saa ogsaa udi Skolen for en Skolemester, og optugtet og lært Ungdommen, og sig udi samme Kald udi otte Aar udi alle Maader troligen og vel skikket og forholdet, som en Guds Ords Tjener bør at gjøre, og han nu for hans Sygdom og Øjnes Skrøbeligheds Skyld ikke længere kan forestaa samme Kald, og derfor underdanigst er begjærendes, at vi hannem vilde forløve herfra, da have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forskrevne Mester Frants Nielsen maa residere og bo udi vor Kjøbsted Roskilde hos det Kannikedømme, han sammesteds haver, og det have, nyde, bruge efter det Brevs Lydelse, vi hannem derpaa

---

[1]) Skriftets Titel lyder: *Γαμήλιον* complectens præcipua honestorum conjugum officia, quæ in secundo libro œconomicorum Aristotelis continentur, in honorem nuptiarum clarissimi viri M. Francisci Nicolai Concionatoris in aula Fridrichsburgensi fidelissimi, et sponsæ ejus pudicissimæ Marinæ Jacobi. Conscriptum et collatum a juventute, quæ est in Schola Arcis Fridrichsburgensis. Hafn. 1573. (Zwergius's Afskrift af det trykte Skrift findes i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 472. 4).

[2]) Fortegnelse over D. G. Zwergius's Bøger og Manuskripter. S. 130.

givet haver. Givet paa Frederiksborg den 21de Martii Aar etc. 1574[1]).

Trods den i dette Brev paaberaabte Øjensvaghed blev M. Frants Nielsen, saa vidt vides, endnu samme Aar Læsemester ved Roskilde Domkirke, da denne Post blev ledig ved M. Anders Lavritsens Forflyttelse til et theologisk Professorat ved Universitetet. Da Kong Frederik II kort før sin Død af en eller anden Grund var bleven misfornøjet med Sognepræsten ved Roskilde Domkirke, M. Morten Pedersen, befalede han efter Forhandling med Kansler Niels Kaas den 26de Marts 1588 Biskop D. Povl Madsen at forordne M. Frants Nielsen til Sognepræst ved Domkirken, hvorhos Biskoppen skulde sørge for, at der blev ansat endnu en Kapellan sammesteds foruden den tidligere omtalte Hr. Søren Olsen[2]). Kongens kort efter indtraadte Død synes imidlertid at have bevirket, at Sagen er falden hen, ialfald forekommer M. Morten Pedersen ogsaa senere som Sognepræst og M. Frants Nielsen som Læsemester. Det var Regjeringsraadets Bestemmelse, at den sidstnævnte 1595 skulde have været Biskop i Ribe; men da han paa samme Tid, som Valget af ham til dette Embede foregik, mistede sin fornævnte Hustru og derhos selv led af Sygelighed, lykkedes det ham ved indtrængende Forestilling at slippe for den ham tiltænkte Hæderspost[3]). Lektoratet beholdt han derimod indtil sin Død den 6te Oktober 1603, idet han tillige fungerede som Compastor ved Domkirken; paa hans Ligsten sammesteds kaldes han nemlig: »S. S. Theol. Lect. et Eccl. hujus Pastor[4])«. Som Præst ved Domkirken havde han Svogerslev Sogn som Præbendekald; hvorom et Minde endnu er bevaret, da hans Navn med

[1]) Sjælandske Registre, Nr. 11, Fol. 110.

[2]) Sjælandske Tegnelser XVI, 339. Ny kirkehistoriske Saml. III, 486. IV, 777.

[3]) Ny kirkehist. Saml. V, 72. 105.

[4]) Pontoppidan, Marmora Danica II, 281.

Aarstallet 1595 læses paa Himlen over Prædikestolen i Svogerslev Kirke. Blandt hans Børn kan nævnes Niels Frantsen (Qvist), der var Lærer for Christian IV's Søn, Hertug Ulrik, og siden Sognepræst i Vejle[1]).

3. Hr. Søren Grønbæk fik den 8de Januar 1574 — altsaa inden M. Frants Nielsen endnu var fratraadt Præsteembedet paa Frederiksborg — kongelig Beskikkelse til dette Kald paa samme Vilkaar som hans to Forgjængere, blot med den Forskjel, at den sidste Passus i Brevet — om Forsørgelse i Fremtiden — var udeladt, og at der var tilføjet, at han til Paaske (1574) skulde tiltræde sit ny Embede[2]).

Denne Mand antager jeg for identisk med den Søren Grønbæk, som, efter et Par Aar at have været Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, 1557 blev Præst i Kjøge, i hvilken Stilling han var ialfald til 1571[3]). Rigtignok siges han at være død i det sidstnævnte Aar, men denne Angivelse er neppe saa sikker, at derpaa kan bygges noget afgjørende Modbevis. Saa meget kan ialfald anføres til Støtte for min Antagelse: den Søren Grønbæk, som 1574 kom til Frederiksborg, havde tidligere været Præst, og den Omstændighed, at han fem Aar efter afskedigedes, tyder paa, at han har været en ældre Mand, og endelig gjør ogsaa den Omstændighed, at den senere som Biskop i Trondhjem bekjendte Isak Sørensen Grønbæk, der var en Søn af Præsten i Kjøge[4]), fik sin første Ansættelse som

[1]) Bloch, Roskilde Domskoles Hist. II, 3. 35. III, 17. Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. III, 596—7. Wiberg, Alm. Præstehist. III, 505.

[2]) Sjælandske Registre, Nr. 11, Fol. 86—7.

[3]) Nærmere Efterretninger om hans tidligere Liv har jeg meddelt i min Kbhvns Univ. Hist. I, 695—6. Men der har jeg uden videre antaget, at han var i Kjøge, indtil han 1574 kom til Frederiksborg, hvilket dog neppe er rigtigt, da hans Eftermand i Kjøge Hr. Rasmus Augustinus kom dertil 1571 (Ny kirkehist. Saml. III, 569—70. 581). Men hvor Hr. Søren Grønbæk har været i Mellemtiden, kan jeg rigtignok ikke oplyse.

[4]) Danske Msg. VI, 336

Hører ved Frederiksborg Skole[1]), det sandsynligt, at netop hans Faders Forflyttelse til Frederiksborg har foranlediget, at Sønnen er bleven knyttet til Skolen der, ventelig først som Discipel og siden som Lærer.

Hr. Søren Grønbæks Virksomhed paa Frederiksborg kjendes egentlig kun af forskjellige Kongebreve vedrørende ham. Saaledes fik han den 4de Avgust 1577 kgl. Ventebrev paa det første Kannikedømme, der blev ledigt ved nogen af Domkirkerne her i Riget[2]). Den 1ste Februar 1578 forlenedes han med S. Trinitatis Alters Vikarie i Lund, der var ledigt ved M. Davids Cellius's Død[3]). I dette Brev kaldes han »Kapellan paa Frederiksborg«, ligesom ogsaa i et Brev af 6te April 1579, hvori Kongen meddeler Biskop Povl Madsen, at han havde givet Hr. Søren Grønbæk Afsked, og derfor ønskede, at Biskoppen skulde anvise »en from, fin, lærd, gudfrygtig Danemand«, der kunde træde i hans Sted[4]). Den 3die Avgust 1579 fik Hr. Søren Grønbæk Brev paa »nu strax at maatte bekomme et Vikarie i Lund, som kaldes Nicolai in choro aquilonari, som Hr. Mads, Sognepræst til Serløf og Gødesløf har haft«[5]). Dette Vikarie skulde sikkert gjælde som Pension for ham efter hans Afgang fra Frederiksborg, saa meget mere som han neppe har faaet det ham tilsagte Kannikedømme. Den 11te Februar 1580 fik han og hans Hustru Kongebrev paa Kronens Part af Korntienden af Hørby og Herløse Sogne i Skaane[6]). Men kort efter maa han være død, da Mester Peder Lavritsen allerede den

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 348.

[2]) Sjælandske Registre Nr. 11, Fol. 305.

[3]) Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 224. M. David Cellius havde tillige været Kannik i Lunds Kapitel.

[4]) Ny kirkehist. Saml. V, 177.

[5]) Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 304.

[6]) Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 326. Den 24de Januar 1581 udgik der Kongebrev til Korfits Viffert, Stiftslensmand i Skaane, om at Hr. Søren Grønbæks (forhen Kapellan paa Frederiksborg) efterladte Hustru skulde beholde Kongetienden af Hørby og Herløse Sogne,

20de April samme Aar fik Brev paa et Vikarie i Lunds Domkirke, der var blevet ledigt ved Hr. Søren Grønbæks Død[1]).

4. M. Hans Michelsen maa anses for den næste Slotspræst paa Frederiksborg, skjønt han havde Embedet under en højere Titel end hans Forgjængere, idet han var »dansk Hofprædikant«. Om denne mærkelige Mand er tidligere meddelt udførlige Efterretninger i Ny kirkehist. Saml. VI, 154—82, hvorfor jeg her indskrænker mig til den Bemærkning, at Kongens Begjæring til ham om at modtage Kaldet er udstedt den 18de December 1579 og hans Bestalling den 29de Januar 1580. Hans Eftermand var:

5. Hr. Jørgen Mortensen Kolding, der var dansk Hofprædikant. Han havde tidligere været residerende Kapellan i Kolding, og vi forstaa derfor let, hvorledes Kongen under sine jevnlige Opbold paa Koldinghus er bleven bekjendt med ham. Hans Bestalling som Præst paa Frederiksborg er udstedt den 23de Januar 1583[2]); men hans Virksomhed her blev kun kortvarig, da han allerede døde den 8de November samme Aar. Paa Ligstenen over ham i Herlev Kirke kaldes han »Prædikant paa Frederiksborg«[3]). Naar denne Præst ligesom andre ansete Personer, der vare knyttede til Frederiksborg, jordedes i Herlev Kirke, saa var det sikkert, fordi Hillerød ikke havde nogen egen Kirke, og det ikke var tilladt at jorde nogen i Slotskirken paa Frederiksborg[4]). — Ventelig er det denne Præsts Enke, der forekommer i følgende Udtog af et Kongebrev:

---

som hendes Mand havde været forlenet med, et Aar efter hans Død, tilligemed hvad af Tienden der ikke var indkrævet i det sidste Aar Hr. Søren Grønbæk levede (Skaanske Tegnelser I, 236).

[1]) Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 331—2.

[2]) Ny kirkehist. Saml. VI, 179.

[3]) Pontoppidan, Marmora Danica. II, 306.

[4]) M. Laurits Pedersen, forhenv. Skolemester for Chr. IV's Søstre, der døde 1592 paa Frederiksborg, førtes til Kbhvn. for at begraves. (Resen, Inscr. Hafn. p. 108).

»Lene Hansdatter, afgangne Hr. Jørgen Mortensens Efterleverske udi Kolding, fik Kgl. Majestæts Brev paa Kronens Part af Korntienden af Ødsted Sogn udi Koldinghus Len, kvit og fri, ad gratiam. Actum Hafniæ 1. Juli Anno 1589«[1]).

6. M. Albret Hansen maa antages for at være bleven Hr. Jørgen Mortensens Eftermand, ialfald kunne vi ikke paavise nogen anden. Han var en Søn af Sjælands Biskop D. Hans Albretsen og blev i September 1576 ansat som Skolemester i Helsingør. Her opførte han 1580 med sine Disciple Skuespil for Borgerne. I Aaret 1581 tog han Magistergraden i Kjøbenhavn, men var samme Aar i længere Tid syg og laa under Lægebehandling, hvorfor Helsingørs By gav ham en Understøttelse[2]). Den 13de December s. A. fik han Kongebrev paa Afgiften af Herfølge Kongetiende[3]); men det ses ikke af Brevet, om han da endnu har været i Helsingør. 1582 blev han kaldet til Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, og var som saadan en af de deputerede ved Prinds Christians Hyldning i Ringsted den 8de Juli 1584[4]). I nogle samtidige Almanakoptegnelser finde vi følgende Notits under 23de Avgust 1584: »Dominus Mag. Albertus se officio suo Ecclesiæ promisso invitus resignavit de mandato regis Fredericiburgum migraturus«[5]). M. Albret Hansen er sikkert ligesom sine to Forgjængere bleven kaldet til Frederiksborg som dansk Hofprædikant, men har da tillige be-

---

[1]) Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Ødsted.

[2]) Hist. Tidsskrift V, 518—9. 528—9.

[3]) Sjælandske Registre Nr. 12, Fol. 194.

[4]) Ny kirkehist. IV, 405. I flere Skrifter siges, at han blev Sognepræst ved Nicolai Kirke 1581; men hans Formand M. Anders Jensen Mariager døde først den 1ste Juli 1582; i Anledning af hans Død har M. Albret Hansen forfattet et Carmen, som omtales af Lyskander (se min Udgave af dennes Scriptores Danici, S. 184).

[5]) Peder Christensens Almanak. Nogen Bestalling for ham har jeg ikke fundet.

tjent Slotsmenigheden. Som man ser af den anførte Almanakantegnelse, vilde han nødig derhen; efter to Aars Forløb kom der da ogsaa en anden Slotspræst, medens M. Albret Hansen vedblev at være dansk Hofpræst, formodentlig med Bolig i Kjøbenhavn[1]. At han i den følgende Tid indtog denne Stilling, er nemlig sikkert. Den 28de Avgust 1587 fik saaledes »Mester Albret Hansen, Kgl. Maj.s danske Hofprædikant«, Kongebrev paa Afgiften af Kronens Part af Tienden i Brejninge Sogn ved Kallundborg[2]. I sin Egenskab som Hofpræst holdt han den 24de Maj 1588 paa Antvorskov Slot Ligtale over Kong Frederik II[3], og ikke længe efter forhøjede Regjeringsraadet hans Løn som Hofpræst, eftersom følgende Brev viser:

Vi Christian etc. Gjøre alle vitterligt, at efterdi os elskelige hæderlig og højlærd Mand Mester Albret Hansen, som var vor kjære afgangne Hr. Faders, salig og højlovlig Ihukommelses, Hofprædikant, haver bevilget fremdeles at blive udi samme Bestilling og Tjeneste hos den stormægtige højbaarne Fyrstinde vor kjære Fru Moder og os; og han underdanigst haver sig beklaget, at det falder hannem besværligt sin Husholdning at opholde med den Besoldning, som han til des haft haver — saa bevilges ham et Tillæg af 100 Dlr aarlig, saa længe til han kunde blive forsørget med et Canoni eller andet gejstligt Len. Hafniæ 13 November 1588[4].

[1] I de kortfattede Biografier, man har af M. Alb. Hansen, udtale Forfatterne sig, som om han var vedbleven at være Præst ved Nicolai Kirke, indtil han 1591 blev Biskop i Aarhus; men det beror paa en Fejltagelse.

[2] Sjælandske Registre Nr. 12, Fol. 619.

[3] Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 184. »En Trøst Predicken aff Johannes Aabenbaring 14 Capitel, som blev predicket paa Antuorskou den 24. Maji, paa huilcken Dag høylofflig K. Frederich den Andens Lijg bleff der fra til Roskilde henført (etc.). Aff Albret Hanssøn. Kbh 1588. Prentet aff Matz Wingaard. Oc findis til kiøbs i vor Frue Kircke smst.«

[4] Sjælandske Registre Nr. 13, Fol. 47.

En saadan »Forsørgelse«, som den, hvortil der hentydes i dette Brev, opnaaede M. Albret Hansen et Aars Tid efter, da han den 30te Oktober 1590 fik Brev paa et Kanonikat i Roskilde, der var ledigt ved M. Niels Olufsens Død[1]). Samtidig udarbejdede han efter Regjeringsraadets Ønske en Disposition til Behandling af Texter, der skulde benyttes af Præsterne ved de forestaaende Bededage. Universitetets Rektor og det theologiske Fakultet fik den 22de November 1590 Befaling om at gjennemse dette Arbejde og siden lade det trykke, for at det kunde blive sendt til Bisperne i Danmark og Norge[2]). Det var noget uvant, at en Hofprædikant fik det Hverv at udarbejde disse Dispositioner, da det altid plejede at være Sjælands Biskops Forretning; men D. Povl Madsen var den Gang just død, og hans Eftermand M. Peder Vinstrup var endnu ikke udnævnt. Vinstrups Kaldelse fra Aarhus Bispestol til Kjøbenhavn gav Anledning til, at M. Albret Hansen den 7de Marts 1591 beskikkedes til Biskop i Aarhus[3]), en Stilling han dog kun indtog i kort Tid, da han allerede døde den 20de Februar 1593[4]). Han omtales af samtidige som en fremragende Mand, »præstantissimus et cordatus vir«. Lyskander siger, at han var »omni virtutis et eruditionis laude cla-

---

[1]) Smst. Fol. 162. I Registranten staar rigtignok Aarstallet 1591, men da Brevet er indført paa sin Plads mellem Breve fra 1590, og da M. Niels Olufsen (Halveg) døde den 20de Oktober 1590, er det sidste Aar utvivlsomt det rigtige.

[2]) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 270. Skriftets Titel er: Conciones ecclesiis proponendæ tribus precationum diebus 8. 9. 10. Febr. futuris. Alb. Joh. H. — Hafn. 1591. 8.

[3]) Ny kirkehist. Saml VI, 75. Jydske Registre Nr. 5, Fol. 181.

[4]) Worms Lexikon over lærde Mænd. I, 503. Hegelunds Kal. har som Dødsdag 21 Febr., og Arsherreds Provstebog har 7. Marts (Ny kirkehist. Saml. V, 155). Det er dog kun smaa Afvigelser. Værre er det, at en Mængde Skrifter med Poulsons Bibliotheca Aarhus. p. 63, i Spidsen, urigtig angive ham som død 1595 i Steden for 1593.

rissimus, propter insignem humanitatem, modestiam et eloqventiam imprimis Regi et bonis omnibus charissimus«.

7. M. Jakob Jensen er den næste Præst paa Frederiksborg. Uden Tvivl var han født i Aalborg, da han forekommer med Tilnavn efter denne By. Den 28de Juli 1584 havde han faaet kgl. Bestalling som »Skolemester udi Skolen for vort Slot Frederiksborg«[1]. Senere tog han Magistergraden og efter to Aars Skolevirksomhed blev han Præst ved Slotskirken, som følgende Bestalling viser:

Mester Jacob Hansen fick Bestilling for Slodtz Predicant paa Frederichsborg, vt sequitur.

Wij Frederich thend Andenn etc. Giøre alle witterligtt, at som wij nu naadigst haffue antagitt hederlig og hoglerdtt Mand, Mester Jacob Hansen, wdj wor Thieniste att skulle were Predicantt paa wort Slott Frederichsborg, och hand haffuer loffuit siig wdj samme Thieniste baade wdj Lerdom och Leffnitt att wille och skulle for holde, som thet sig en Gudtz Ordtz thiennere egner ochbør. Tha haffue wij for saadan hans Thieniste naadigst beuilgitt aarligen att wille lade giffue hanum till Pension j^c^ Daller och seduanlig hoffkledning paa siig och en Dreng, och lade forsørge hanum mett frij huss och woning. Thisligest och huer Monnitt till wnderholding och kostpenge thi gamble Daller. Huilckitt allt skall hanum aff for^ne^ wortt Slott Frederichsborg fornøygis. Och skall hans Besoldinge och Pension begynde och paagaa thend 19. Dag Junij nest forleden, och endis till samme Dag nest følgende Aar 87., och siden saa regnis Aar fran Aar, saa lenge hand er wdj samme thienniste. Bedendis och biudendis wor Leensmand paa for^ne^ wortt Slott Frederichsborg, som nu er, eller etc. Actum Kronneborg 8 Augusti Anno etc. 1586[2].

Ved dette Brev er dog at bemærke, at Navnet urigtig er angivet som Jakob Hansen istedenfor Jakob Jensen, som

[1]) Sjælandske Registre Nr. 12, Fol 324.
[2]) Sjælandske Registre Nr. 12, Fol. 557.

Manden bevislig hed. Til daglig kaldtes han kun Mester Jakob, men officielt Jacobus Johannis, (saaledes t. Ex. i hans Bestalling som Skolemester); i Kancelliet har man da oversat Navnet urigtig. Præst paa Frederiksborg var han dog kun et Aar; thi den 22de Juli 1587 fik Lensmanden paa Slottet, Jochum Leist, et Kongebrev af følgende Indhold: Menige Sognefolk i Graabrødre Sogn i Randers havde begjæret Kongens Tilladelse til at kalde M. Jakob, Prædikant paa Frederiksborg Slot, til deres Sognepræst. Lensmanden skulde derfor meddele samme M. Jakob, at Kongen ikke havde noget derimod og naadigst vilde have ham forløvet af hans nuværende Tjeneste[1]). Om hans Ansættelse i Randers haves endvidere følgende Kongebrev:

Niels Skram fik Brev Mester Jacob Aalborg anrørendes, som var kaldet til Sognepræst udi Randers, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at som vore Undersaatter, Borgere og Menighed udi Graabrødre Sogn der udi vor Kjøbsted Randers, haver kaldet hæderlig og højlærd Mand Mester Jacob Aalborg til deres Sognepræst, og du skulde gjøre dig Betænkeude, efterdi det er Slotskirke Sognekirken til for[n] Sogn, at bevilge udi samme Kald uden vor Vidskab og Tilladelse, da bede vi dig og ville, at du ubehindret tilsteder for[ne] Mester Jacob, efter for[ne] vore Undersaatters Kald, til for[ne] Sogn og Kirketjeneste. Dermed etc. Hvor efter du dig kan have at rette. Actum Silkeborg 13 Augusti Aar 1587[2]).

I Randers levede M. Jakob Jensen som Præst og Provst i Støvring Herred til sin Død 1614[3]). I Aaret 1610 stiftede han med sin Hustrus, Maren Thøgersdatters, Samtykke et Legat paa 100 enkende Daler, for Renten af hvilken

---

[1]) Udkast i Geh.-Ark., topogr. Saml., Randers Nr. 35.

[2]) Jydske Tegnelser III, 188.

[3]) Poulson, Catalogus pastorum dioec. Aarhus. p. 56—7.

Sum en Mand skulde lønnes, der hver Søndag skulde holde en Tolv-Prædiken i Dronningborg eller Graabrødre Kirke. Prædikenen skulde indeholde en opbyggelig Forklaring over Børnelærdommen, og som Grund til denne Prædiken angiver Mester Jakob Jensen, at han under den store Pest, som rasede i Randers 1602, desværre havde fundet en stor Uvidenhed hos de syge i den kristelige Børnelærdom[1]).

Efter M. Jakobs Forflyttelse fra Frederiksborg skrev Kongen den 13de Avgust 1587 Lensmanden Jochum Leist: »Som du underdanigst lader erindre om en Præst til Slotsprædikant udi Mester Jakobs Sted der paa vort Slot Frederiksborg, da tilskikke vi dig vort Brev til os elsk. Doct. Povl Madsen, Superintendent udi Sjælands Stift, at han skal tilskikke en skikkelig lærd Person udi hans Sted, hvorefter du siden derom videre kan have at fordre«. Der synes imidlertid at være hengaaet en rum Tid, inden Bispen kunde anvise en passende Mand; ialfald kjende vi ingen Præst her før

8. Hr. Christen Sørensen Stub. Denne fik den 13de Marts 1589 en Bestalling som Prædikant paa Frederiksborg Slot ligelydende med den, som M. Jacob Jensen i sin Tid havde faaet, med den Bemærkning at hans Løn skulde regnes fra den 2den September 1588[2]). Rimeligvis har han da allerede siden dette Tidspunkt fungeret i Embedet. Den 8de Maj 1595 tog han Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet, og den 10de Oktober 1596 fik han kgl. Tilsagn om det første Vikarie, der blev ledigt ved Roskilde Domkirke[3]). Da han havde erfaret, at et Embede som Sognepræst i Næstved var ledigt, fik han Kong Christian IV til den 7de Juni 1601 at skrive for ham til Lensmanden i Vordingborg Len om at anbefale ham til Menigheden i Næstved, eftersom Kongen gjerne saa ham be-

[1]) Fundatsen er trykt i Hofmans Fundationer II. 358—60.
[2]) Sjælandske Registre Nr. 13, Fol. 59
[3]) Sjælandske Registre Nr. 14, Fol. 23.

fordret, da han i lang Tid med stor Besværing trolig og flittig havde forestaaet sit Embede som Slotsprædikant[1]. Ikke desto mindre opnaaede M. Christen Stub ikke det attraaede Embede, men Aaret efter (1602) kaldtes han til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aarhus. Om hans Forhold her har jeg fundet en Del hidtil ubenyttede Efterretninger, som ved en anden Lejlighed skulle meddeles. — En Søn af ham var vistnok den Christianus Stubæus Fridericiburgensis, der 1614 var Respondens ved en Disputats, D. Caspar Bartholin holdt ved Kjøbenhavns Universitet.

9. Hr. Peder Mogensen Trane, der uden Tvivl var en Søn af Hr. Mogens Pedersen Trane, Præst i Førsløv og Grefvie samt Provst i Nørre Asbo og Bjere Herreder i Skaane[2], blev først Kapellan i Helsingborg og derfra kaldtes han, efter M. Christen Stubs Forflyttelse, af Lensmanden paa Frederiksborg og Slotsmenigheden sammesteds til deres Præst paa en Tid, da Pesten rasede der i Egnen. Valget fik den 15de December 1602 kgl. Stadfæstelse i et Brev, der indeholder adskillige særlige Bestemmelser, deriblandt at Hr. Peder Mogensen maatte holde »en Kapellan og Medtjener« til samme Sogn, som kan gjøre Bønderne den tilbørlige Gudstjeneste inden og uden Kirken[3]. Den sidste Bemærkning leder til den Antagelse, at Herlev Sognekald paa denne Tid er blevet forenet med Slotspræsteembedet paa Frederiksborg, medens det tidligere havde

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 94. I M. Christen Stubs Tid havde forøvrigt den kgl. Hofprædikant M. Anders Bentsen (Dallin) Bolig ved Frederiksborg, thi man har et Kongebrev af 21de Maj 1591 til Lensmanden Morten Venstermand, om at M. Anders Bentsen havde klaget over, at hans Residens ved Frederiksborg Slot var bygfældig hvorfor det paalagdes Lensmanden at undersøge Sagen og siden at sørge for Bygningens Istandsættelse (Sjæl. Tegn. XVIII, 42). Anders Bentsens Bestalling som dansk Hofprædikant er dateret 15de Marts 1591 (Sjæl. Reg. 13, 175).

[2]) Cawallin Lunds Stifts Herdaminne. IV. 258.

[3]) Brevet er trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 467—8.

haft sin særlige Præst[1]. — Hr. Peder Mogensen Trane døde allerede 1605 i en ung Alder.

10. M. Kort Quist blev hans Eftermand. Om denne vides, at han i sin Tid havde gaaet i Skole i Sorø, medens M. Johannes Stephanius var Rektor her[2]. Da denne var bleven Professor ved Universitetet, og Quist var bleven Student, valgte han Stephanius til sin Privatpræceptor. I Aaret 1599 findes »Cunradus Nicolai Quist« indskreven i Kommunitetets Matrikel, hvilket sikkert maa være den Person, vi her sysselsætte os med, skjønt hans rette Navn var Cunradus Georgii Quist[3]. Fra Aaret 1600 have vi en Beretning fra ham om et Overfald, som nogle Hofkarle gjorde paa nogle Studenter, og hvorved flere af disse blev slemt mishandlede, medens Kort Quist dog selv slap derfra uden større Overlast[4]. Efter at have studeret et Par Aar i Kjøbenhavn begav han sig udenlands forsynet med

[1] Af tidligere Præster i Herlev kjendes følgende tvende:
1. Christoffer Jespersen, havde i sine unge Aar været Lærer for Jakob Hvitfeldt, medens denne opholdt sig i Huset hos D. Johannes Machabæus i Kjøbenhavn (se Kbhvns Univ. Hist. I, 333), siden var han i mange Aar Præst i Herlev. Den 26de Juni 1571 fik han som saadan Kongebrev paa Kgl Majestæts Part af Tienden i Snodstrup Sogn (Reg. o. a. L. 10, 382). Han levede endnu 1577, da D. Rasmus Lætus besøgte ham Denne omtaler ham som en lærd og gjæstfri Mand. (Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 688). En Søn af ham var uden Tvivl Jesper Christoffersen Herløv, der, efter at have været Hører ved Roskilde Skole, 1607 blev Præst til S. Jørgensbjerg og S. Ibs (Kirkehist Saml. 3. R I 743. 769 Bloch, Rosk. Domsk. Hist. II, S. 34. Wiberg, Alm Præstehist. II 48) — 2 Hr. Søren Pedersen nævnes som Præst i Herlev efter Hr. Christoffer Jespersen i Mussenii Catal. past. dioec. Sjæland. (Hdskr i Gl. kgl. Saml. 2990. 4to). Venteligt er han bleven Præst her ved Aaret 1591, da man har et Kongebrev af 11te Januar 1592, hvorved Hr. Søffren Pedersen, Præst i Herlev, fik Kongetienden af Snodstrup Sogn (Sjæl. Reg. 13,234) — altsaa den samme Tiende, som hans Formand havde været aflagt med

[2] Kirkehist. Saml. 3 R. I, 781.

[3] Se Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 361

[4] Beretningen er trykt i min Kbhvns. Univ. Hist IV, Nr. 346.

et godt Testimonium fra sin ovennævnte Privatpræceptor, dat. 9de April 1601[1]. I Aarene 1603—4 opholdt han sig ved Universitetet i Helmstädt, hvor han studerede med Flid og Lyst, som det fremgaar af nogle Breve, M. Joh. Stephanius skrev til ham til Svar paa hans Meddelelser. Blandt andet ser man, at han 1603 havde udgivet et theologisk Prøveskrift, der dog neppe mere kan paavises[2]. Magistergraden blev ham tilbudt i Helmstädt, og Stephanius raadede ham til at modtage den, imidlertid tog han den dog først efter sin Hjemkomst til Kjøbenhavn i December 1604[3]. Efter at have erhvervet Graden, blev han i Begyndelsen af Aaret 1605 Rektor i Malmø. I denne Stilling var han dog kun kort, da han allerede i September samme Aar kaldtes til Slotspræst paa Frederiksborg (og tillige vistnok til Præst i Herlev), som følgende Kongebrev viser:

Mester Kort Quist fik Bestilling at være Slotspræst ved Frederiksborg.

Chr. IV. G. a. v., at eftersom os elsk. Jochim Bylou vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Frederiksborg, med de andre vore Undersaatter der ved Slottet boendes haver underdanigst været begjærendes, at efterdi Hr. Peder Mogensen Trane, som tilforn var Slotspræst der paa Slottet, nu ved Døden er afgangen, dennem da naadigst maatte bevilges at kalde en anden god Prædikant, som der sammesteds inden og uden Kirken hans Embede kunde forestaa, som det sig bør, hvilken de selv for hans Umag og Tjeneste ville med en billig Løn til hans Underholdning forsørge. Da have vi nu naadigst bevilget og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev bevilge og tillade, at os elskelige M. Kort Quist, forrige Skolemester udi vor Kjøbsted Malmø, maa og skal være Slotspræst der for forne vort

[1]) Kirkehist. Saml. 3. R. I, 745.
[2]) Stephanius's Breve ere trykte i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 780—1.
[3]) Ny kirkehist. Saml. IV, 757, Not. 2.

Slot Frederiksborg, og Kirketjenesten dersammesteds at skulle betjene og forestaa, som det sig bør, til saalænge vi anderledes lader forordne, og derfor at have og nyde den Løn og Pension, som vore Undersaatter dersammesteds udi deres Kaldsbrev hannem have forskrevet; og naar han nogen Tidlang haver ladet sig bruge udi samme Tjeneste, og vi blive tilsinds ikke længer at vil tilstede hannem udi samme Kald og Tjeneste at maa bruges, da skal han med et andet godt Præstekald enten der paa Lenet eller andensteds her udi Sjælands Stift blive besørget, og skal hannem hans tilsagte Løn og Rente ikke betages eller forrykkes, førend han med et godt hæderligt Kald bliver forsørget, som forskrevet staar. Dersom og imidlertid noget godt Præstekald der paa Lenet kan vacere og ledig blive, da skal han dertil af Lensmanden og Superintendenten befordres og forhjælpes. Dog maa han, midlertid han er udi den Kald og Tjeneste, holde en Kapellan og Medtjener til samme Sogner, som Bønderne inden Kirken og uden Kirken kan gjøre den tilbørlig Gudstjeneste, som en Præst og Sjælesørger sine Sognefolk pligtig er. Bedendes og bydendes Lensmanden der paa vort Slot Frederiksborg, saa og Superintendenten her udi Sjælands Stift, at I, efter som forskrevet staar, hannem til et godt Præstekald enten der paa Lenet eller andensteds udi Sjælands Stift forhjælper og befordrer, naar han ikke længer udi dette Kald skal bruges, saa han for nogen anden bliver dertil befordret. Ladendes det ingenlunde. Actum Hafniæ 27. Septembris Anno 1605[1]).

Den 23de April 1606 forlenedes M. Kort Quist, Slotspræst paa Frederiksborg, med et Præbende i Lund. der var ledigt efter M. Thomas (Villumsen)[2]). Men da han

[1]) Sjælandske Registre Nr. 15, Fol. 53—4. Brevet er tidligere trykt i Friis Edvarsens Underretning om Skjelskør Kjøbstad, S. 543—4, men uden Datering og fejlagtigt.

[2]) Skaanske Registre Nr. 3 Fol. 231.

i Foraaret 1607 med en Borger fra Kjøbenhavn ved Navn Ole Jørgensen (muligvis hans Broder) gjorde en Rejse til Rostok, druknede han paa Tilbagevejen udenfor Rostok[1]). Da han havde foretaget Rejsen uden Tilladelse fra sin gejstlige Øvrighed, tog Biskoppen Anledning deraf til paa Landemodet i Roskilde samme Aar at indskjærpe, at Præster skulde have Tilladelse fra Provsten for at rejse ud af Herredet og fra Bispen, naar de vilde rejse udenfor Stiftet[2]).

11. Hr. Peder Jensen Skjelderup, hidtil Kapellan i Mandal, blev 1607 M. Korts Eftermand, men kaldtes allerede den 15de Februar 1608 til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Om denne Mand har jeg meddelt udførligere Efterretninger i min Kjøbenhavns Univ. Hist. III, 736—8.

12. M. Christian Noviomagus blev Skjelderups Efterfølger som Slotspræst paa Frederiksborg og Sognepræst i Herlev 1608. Han var en Søn af den fra Christian III's Dage bekjendte Hofpræst M. Povl Noviomagus. For at opnaa Understøttelse til sine Studeringer henvendte han sig efter Kong Frederik II's Død til Enkedronning Sofie, som i følgende Brev anbefalede ham til Regjeringsraadet:

Sophia med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Drottning.

Wor synderlig Gunst thillforn. Wiid, att thenne breffuiser Christian Nouiomagus haffuer underdanigst laditt giffue os thilkiende, huorledis att hans affgangne Fader, Mester Pouell Nouiomagus, haffuer udi lang tid thient thend Stormegtigste Hogborne Første och Herre, Her Christian thend Thredie, Danmarkis, Norgis, Wendis och Gottis Konningh etc., vor kiere affgangne Herre och Hosbundts Her Fader,

---

[1]) Hegelund omtaler Begivenheden i sin Almanak under Begyndelsen af April 1607.

[2]) Ny kirkehist. Saml. V, 57.

Ventelig har M. Chr. Noviomagus været gift med en Datter af Mikkel Tolder i Kjøbenhavn; thi man har et Kongebrev af 22de Avgust 1610 til Rentemestrene, der lyder som følger: »Vider, at eftersom afg. Magdalene Mikkel Tolders paa hendes afgangne Husbondes Regnskab til Nytaarsdag 1593 os 236 Dlr. 1 ℔ 3 ß var skyldig bleven, hvilken Sum, nu hun ved Døden er afgangen, M. Christian Noviomagus, Prædikant paa vort Slot Frederiksborg, som hendes rette Arving, tilkommer at betale, og efter at han nu underdanigst for os haver ladet berette, at hvis Gods og Arv, som hun sig haver efterladt, ikke skal kunne tilrække hendes Gjæld med at betale: da have vi ham af sønderlig Gunst og Naade eftergivet samme Summa Penge« [1].

Den 26de September 1611 kaldte Noviomagus en ung Mand ved Navn Saxe Jensen (Eigby) til sin Kapellan[2] — maaske har han allerede haft en saadan tidligere. Uden at have naaet nogen høj Alder døde han selv i Aaret 1612. Han efterlod sig flere Sønner[3].

13. M. Anders Christensen Arrebo var Slotspræst ved Frederiksborg fra 1613 til henimod Slutningen af Aaret 1616, da han blev Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Om denne mærkelige Mand henvises til min udførlige Skildring af hans Levned og litterære Fortjenester, der ogsaa indeholder flere Efterretninger om de lidet heldige Kirke- og Menighedsforhold i Hillerød paa den Tid[4]. — I December 1615 fik Herlev Sogn sin egen Præst

[1]) Sjælandske Tegnelser XX, 345—6.
[2]) Ny kirkehist. Saml. I, 152.
[3]) Se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne V, 145. Ny kirkehist. Saml. I, 152, Not 1. Som Respondens ved en Disputats af D. Jesper Brochmand forekommer 1621 Absalon Christiani Noviomagus. Den 18de Marts 1622 fik M. Hans Staffensen Kongebrev om at indtage til Disciplin i Sorø Skole en Søn af forrige Hofpræst (ɔ: Slotspræst) M. Christen Noviomagus (Sjæl. Tegn. XXII, 37).
[4]) M. Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter I—II Kbh. 1857.

i Hr. Svening Jensen (Morsing), der tidligere havde været Kapellan i Hvidovre[1]); indtil den Tid har Arrebo vistnok været Præst for begge Sogne.

14. M. Frederik Andersen Klyne, var en Søn af Borger Anders Sørensen i Ribe, der er bekjendt ved sit tragiske Endeligt. Da Overlærer Kinch har meddelt udførlige Efterretninger om denne Mand og hans Slægt[2]), kan jeg fatte mig i stor Korthed. — Efter vidtløftige Udenlandsrejser tog Frederik Klyne den 11te Maj 1615 Magistergraden i Kjøbenhavn[3]). Den 3die August 1617 fik han kgl. Bestalling som Prædikant paa Frederiksborg Slot. Heri hedder det: »for saadan Tjeneste have vi naadigst bevilliget aarligen at ville lade give hannem til Pension et halvt hundrede Daler og sædvanlig Hofklædning paa sig og en Dreng, at lade hannem forsørge med fri Hus og Vaaning, desligeste og hver Maaned til Underholdning og Kostpenge 10 gamle Daler«[4]). Dette betragtedes af Samtiden som ualmindelig gode økonomiske Vilkaar[5]). Naar der hengik omtrent 3 Fjerdingaar mellem Arrebos Forflyttelse og Klynes Ansættelse, ligger Grunden hertil vistnok i, at der paa den Tid saa godt som ingen Kirke var der paa Stedet. Slotskirken var nemlig under Ombygning; en i Hillerød opført midlertidig Trækirke var blæst om i en Storm, saa de kirkelige Forretninger maatte udføres i en Stald[6]). Præsten Svening Jensen i Herlev har da rimeligvis besørget de nødvendigste Forretninger under denne provi-

[1]) Kirkehist. Saml. 3 R. I, 809.

[2]) J. Kinch, Raadmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt (Saml. til jydsk Hist. og Topografi I, 219—304. Efterretningerne om M. Frederik Andersen Klyne findes S. 298).

[3]) Terpager, Ripæ Cimbricæ, p. 623.

[4]) Rørdam, A. C. Arrebos Levnet og Skrifter. I, 53.

[5]) I et Brev af 13 Aug. 1617 fra D. Thomas Fincke ytres: »M. Frid. Klynius dicitur in Friderichsburgensem vocari pastorem non vulgari Reg. Maj. stipendio« (Thottske Saml. 1846. 4to).

[6]) Om disse Forhold findes nærmere Efterretninger i Arrebos Levnet og Skrifter. I, 63—65.

soriske Tilstand. — I Begyndelsen af Aaret 1622 fratraadte M. Frederik Klyne Slotspræsteembedet, ventelig efter Kongens Ønske, hvorpaa denne den 14de Februar samme Aar i en Skrivelse til Kapitlet i Roskilde anbefalede ham til Kapitlets Patronatskald Vindinge i Flakkebjerg Herred[1]). I Henhold til denne Begjæring kaldte Domprovsten i Kapitlet, Holger Gagge, ifølge Fuldmagt fra Ærkedegnen, Niels Krag til Agerkrog, i Marts 1622 M. Frederik Klyne til Sognepræst i Vindinge og Kvislemark[2]). I dette Embede blev han til sin Død 1657. Nogle Optegnelser, begyndte af ham og siden fortsatte især af hans Sønnesøn af samme Navn, findes aftrykte i Danske Mag. III, 306 flg.

15. M. Morten Madsen fik den 1ste Maj 1622 kgl. Bestalling som Hofpræst (ɔ: Slotspræst) paa Frederiksborg og var i denne Stilling, indtil han den 12te Februar 1624 beskikkedes til kgl. Hofprædikant (i Kjøbenhavn)[3]). Om denne bekjendte Mand, der endte som Biskop i Aarhus, henvises til Zwergius, Sjæl. Cleresie, S. 552-8, og Molbechs Hist. Aarbøger. III, 179.

16. M. Tilemand Villadsen var født i Kjøbenhavn og blev i Oktober 1614 immatrikuleret ved Universitetet fra Kjøbenhavns Skole; den 1ste April 1615 blev han indskreven til Kommunitetet og tog den 11te Maj 1616 Baccalaurgraden. I Aaret 1617 blev han Rektor i Helsingør; derfra kaldtes han den 24de Februar 1619 til residerende Kapellan ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn og tog den 10de Maj s. A. Magistergraden[4]). Den 12te Februar 1624 fik han kongelig Bestalling som Slotspræst paa Frederiksborg under de samme Vilkaar, som i sin Tid vare indrømmede M. Frederik Andersen Klyne[5]). Den 25de Juli 1627 fik han Befaling at indtræde

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 95.
[2]) Terpager, Ripæ Cimbricæ, p. 623
[3]) Sjælandske Registre, Nr. 17, Fol 279. 456.
[4]) Hundrup, Lærerstanden ved Helsingørs Skole, S. 6. Wiberg, Alm. Præstehist. II, 173.
[5]) Se ovf. — Sjælandske Registre, Nr. 17, Fol. 455.

i den Kommission af 16 gejstlige Mænd, som i Forening med 16 Medlemmer af Rigsraadet skulde dømme i Fru Anne Lykkes Sag[1]. 1635 bevilgedes det, at han maatte søge Befordring i Kjøbenhavn. Kongebrevet herom lyder som følger:

C. 4. G. a. v., at vi naadigst have bevilget og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev bevilge og tillade os elsk. Mester Tilemand Villadsen, Sognepræst paa vort Slot Frederiksborg, at maa lade sig høre paa det første af Sognepræsternes Kald, som udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn vacerer og ledig bliver; og hvis hans Tjeneste og Gaver den Menighed befalde, at han da for nogen anden maa til for^de^ første ledige Kald kaldes; dog saa at al Ting der med lovligen og efter Ordinansen bliver handlet... Givet Frederiksborg den 11te November 1635[2].

Da M. Tilemand imidlertid ikke opnaaede den attraaede Befordring til Kjøbenhavn, søgte han paa anden Maade at skaffe sig Forbedring i sin Stilling, som det fremgaar af et Kongebrev af 13de Maj 1642 til Hans Ulrik (Gyldenløve) om at erklære sig over et Andragende fra M. Tilemand Villadsen, Slotspræst paa Frederiksborg, om at faa nogle Tiender paa Afgift[3]. Nogle Aar efter døde han, den 25de November 1645[4]. I sine sidste Aar havde han haft en Kapellan, som det fremgaar af følgende karakteristiske Kongebrev (dat. 10de Maj 1646) til Lensmanden paa Frederiksborg, Arnt von der Kula, et Brev, hvori man let gjenkjender Christian IV's egen fyndige Stil:

»Eftersom aldrig tilforn haver været Kapellan paa vort Slot Frederiksborg, og den, som nu der en Tid lang været haver, os uafvidende did henkaldet er, samme Person ikke heller saa kvalificeret befindes, at hans Prædiken os kan befalde, da ville vi naadigst, at han skal søge andre Steder,

[1] Sjælandske Tegnelser. XXIII, 338.
[2] Sjælandske Registre. Nr. 19, Fol. 369—70.
[3] Sjælandske Tegnelser. XXVII, 313.
[4] Dahl, Efterretn. om Frederiksborg Skole. I, 29.

hvor han kan gjøre Gud i Himmelen og den menige Mand større Tjeneste end udi Frederiksborg. Og efterdi Menigheden i Hillerød og ved Slottet afgangne M. Tilemand til Gefallen og Magelighed haver antaget samme Kapellan og hannem gjort en aarlig Deputat, da skal samme Menighed herefter os til Gefallen give Slotspræsten, der nu er eller herefter kommendes vorder, det, som de bemeldte Kapellan givet haver, saa at Slotsprædikerens Indkomst derudover kan blive forbedret»[1].

Den Kapellan, om hvem der her er Tale, var uden Tvivl Hr. Svend Hansen (Hallandsfar), om hvem der i en gammel Præstefortegnelse bemærkes, at han i Maj 1639 »blev kaldet til Medtjener af M. Tilemannus«[2].

17. M. Hans (Madsen) Husvig var den næste Præst i Rækken. Han var født 1619 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Borger, deponerede den 12te Maj 1636 fra Herlufsholm Skole, blev senere Hører ved Kjøbenhavns Skole, hvilket han var, da han 6te Maj 1640 tog Baccalaurgraden[3]. Rejste siden udenlands og kom 1644 tilbage fra Frankrig[4], hvorpaa han den 20de Maj 1645 tog Magistergraden i Kjøbenhavn. Samme Aar blev han Slotspræst paa Frederiksborg (ordineret 21. Dcbr.). I hans Tid blev Herlev Kald atter forenet med Slotspræsteembedet. Herom haves følgende Kongebrev til Biskop Lavrits Mortensen Scavenius:

Frederik 3 etc. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi naadigst haver for godt anset, at Herløf Kald efter Sognepræstens, os elskelige Hr. Svening, som det nu betjener, hans dødelige Afgang, igjen maa annexeres til Slotskaldet ved vort Slot Frederiksborg, og vi naadigst erfarer, forskrevne Hr. Svening at være meget aldrende, saa at han snart skal behøve det med en Kapellan at lade

---

[1] Kalkar, Theol. Tidsskrift, 1872, S. 116—7, efter Sjæl. Tegnelser.
[2] Mussenii Catalogus psst. Siæl. (Gl. kgl. Saml. 2990. 4to).
[3] Leth og Wad, Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm. S. 30-1. Hundrup, Lærerstanden ved Metropolitanskolen. S. 99.
[4] Hist. Tidsskrift, 3 R. IV, 528.

betjene, da bede vi Eder og naadigst ville, at I gjører den Anordning, at os elskelige, hæderlige og højlærde Mester Hans Husvig, Slotspræst paa forne vort Slot Frederiksborg, forne Herløf Kald udi Hr. Svenings levende Liv lader forsørge, naar forne Hr. Svening det ej længer formedelst Alderdom kan forestaa, paa det han Kaldet siden efter forne Hr. Svenings Død kan fuldkommeligen tiltræde, og siden altid som Slotspræstens Annex forblive (etc.). Hafniæ 4de Octobr. 1653[1]).

M. Hans Husvig kunde saa meget lettere overtage dette Annex, som han alt tidligere selv havde en Medhjælper i sit Embede. I den tidligere omtalte gamle Præstefortegnelse nævnes nemlig Hr. Anders Knudsen Riverus som kaldet til Kapellan ved Frederiksborg Kirke den 14de Februar 1649. Dog skulle vi ikke sige for vist, om han endnu var i denne Stilling; men efter at Hr. Svening Jensen var død 1655, og Foreningen foregaaet, havde Slotspræsten til Stadighed en Kapellan. Den 14de Marts 1655 blev saaledes Hr. Hans Barchmand, Philosophiæ Baccalaureus, af M. Hans Husvig kaldet til Medtjener, og han blev i denne Stilling, indtil han den 29de Juni 1660 kaldtes til Sognepræst i Nykjøbing og Rørvig[2]).

Den tidligere nærede Plan om Opførelsen af en egen Kirke i Hillerød blev i M. Hans Husvigs Tid atter optagen, som det fremgaar af følgende Kongebrev:

Albertus Mathisøn, Bygmester, at gjøre Overslag paa Hillerød Kirkes Bygning.

V. G. t. Vid, at eftersom vi naadigst til Sinds er at lade opbygge en Kirke udi Hillerød ved vort Slot Frederiksborg, da bede vi dig og naadigst ville, at du dig med forderligste derhen begiver og efter des befunden Beskaffen-

[1]) Sjælandske Tegnelser. XXXII, 630.
[2]) Gl. kgl. Saml. 2990. 4to. Hans Barchmand kunde muligvis være en Søn af den fra Christian IV's Tid bekjendte Snedker af samme Navn, der havde været ansat ved Frederiksborg (Hist. Tidsskrift IV, 584. Ny kirkehist. Saml. I, 152).

hed udi os elsk. Otto Poviskes Nærværelse gjører en rigtig Overslag paa, hvor meget du eragte kan samme Kirke udi det ringeste at kan komme at koste, og siden med Arbejdsfolkene fortinge det nøjeste muligt er, saa at Arbejdet med forderligste kan begynde og i Værk sættes. Flensborg 28. Febr. 1655[1]).

Heller ikke denne Gang kom Planen dog til Udførelse, ventelig paa Grund af at Krigen saa snart efter udbrød, hvorved ikke blot Tankerne fik en anden Retning, men ogsaa alle Midler til slige Foretagender for lange Tider opslugtes. — Om Præstens Stilling under Krigen, der vistnok undertiden har bragt ham i Forhold til den svenske Konge, savne vi positive Efterretninger, men derimod vide vi, at han kort efter Freden af Kong Frederik III blev suspenderet fra sit Embede. Man kunde formode, at det er blevet angivet, at han har ladet det mangle paa den undersaatlige Troskab under de vanskelige Forhold, hvori han vistnok til Tider havde været stedt. Vi have dog ingen andre sikre Efterretninger end dem, der kunne udledes af følgende Aktstykker:

a.

D. Hans Svane anlangende M. Hans Huusvig.

F. 3tius. V. s. G. t. Vi bede eder og naadigst ville, at I M. Hans Huusvig foreholder, sig ikke med sit Slotspræstes-Embede paa vort Slot Frederiksborg indtil paa videre Anordning at befatte. Dermed etc. Hafniæ den 26 Sept. 1660.

Sjælandske Tegnelser XXXV, 944.

b.

Stormægtigste Fyrste, allernaadigste Herre og Konning (etc.). Vores ærværdige Biskop haver idag ladet mig til største Bedrøvelse forstændige, at det var Hs. Maj[s] Vilje,

---

[1]) Sjælandske Tegnelser. XXXIII, 230.

jeg mig ej med Prædike-Embedet paa Frederiksborg Slot til videre Anordning skulde befatte: da kan jeg for Ed. Kgl. Maj. min allernaadigste Herre og Konge kræve den alvidende Gud, som prøver Hjærter og Nyrer, med min Samvittighed til Vidne, at jeg ikke veed mig af beraad Hu, Vilje og Videnskab noget at have gjort, som Ed. Maj^s Ære og Tjeneste kunde være imod, mens mere af yderste Magt beflittet mig paa i disse 15 Aar (som jeg i eders K. M. Hr. Faders sl. og højlovlige Ihukommelse og eders egen Majestæts Tjeneste været haver), at jeg mit Embede med en god Samvittighed kunde forrette, og Ed. K. Maj. min underdanigste Lydighed af min ringe Evne bevise. Men hvis jeg af menneskelig Skrøbelighed imod min egen Vilje og Videnskab kunde have sagt eller gjort noget, som for Eders Maj. kunde i anden Mening være udtolket, da beder jeg paa det allerunderdanigste, min naadigste Herre og Konge vilde af sin kongelige medfødte Fromhed mig det for Jesu Død og Pines Skyld forlade, og ikke lade mig med min fattige Hustru og fem Børn for min lange Tjeneste i Elendighed geraade; men Bispen igjen at maatte befales, jeg mit Embede som tilforn maatte opvarte. Gud skal vide Ed. Maj. det rigeligen igjen at belønne, og jeg med min ganske Menighed det mod Gud med al Taknemmelighed at erkjende. Skrevet i Kjøbenhavn bedrøvelig den 27. Septembr. 1660.

E. Kgl. Maj.^s underdanigste Tjener
og tro Forbeder til Gud
Joh. Huuswiigh.

Orig. i Sjælandske Indlæg, 1660. B.

c.

Doctor Hans Svane at forordne M. Hans af Bunkeflod at gjøre Tjeneste ved Frederiksborg.

F. 3tius. V. s. G. t. Vi beder eder og naadigst ville, at I forordne os elskelige og hæderlige M. Hans

.....[1]) af Bunkeflod at gjøre Kirketjenesten ved vort Slot Frederiksborg i Mester Hans Huusvigs Sted, indtil vi anderledes tilsigendes vorder. Dermed etc. Hafniæ den 1 Octobr. 1660.

Sjælandske Tegnelser XXXV, 951.

d.

D. Hans Svane at ordinere M. Hans af Bunkeflod til Frederiksborg Kald.

F. 3tius. V. s. G. t. Eftersom os elsk. hæderlig og højlærd M. Hans af Bunkeflod af den svenske Bisp sit Præstekald saavelsom Kjortel fradømt er, da bede vi eder og naadigst ville, at I hannem til Frederiksborg Slotspræstekald igjen ordinere. Dermed etc. Hafniæ den 6 Octobr. 1660.

Sjælandske Tegnelser XXXV, 961.

e.

D. Hans Svane anlangende M. Hans Huusvig at maa betjene Herløv Præstekald.

F. 3tius. V. s. G. t. Vider, at vi naadigst tilfreds er, at hæderlig og højlærd M. Hans Huusvig maa herefter indtil paa videre Anordning betjene Herløvs Præstekald, hvilket I hannem paa vore Vegne haver at forstændige. Befalendes etc. Hafniæ den 6 Octobr. 1660.

Sjælandske Tegnelser XXXV, 961.

---

[1]) Aabent Rum i Registranten. Det er ellers den bekjendte M. Hans (Nielsen) Allesen, hvis Historie findes fortalt i Treschows Jubellærere, S. 177—80. Jvfr. Nyerup, Frederik III's Hist. S. 257. Danske Mag. 3. R. I, 272. Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 594. Gjessing, Jubellærere III, 303—5. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. II, 50—1.

f.

D. Hans Svane anlangende M. Hans Huusvig at maa betjene Frederiksborg og Herløv imod en vis Genant til M. Hans af Bunkeflod.

F. 3tius. V. s. G. t. Vider, at vi naadigst tilfreds er, at os elskelige M. Hans Huusvig maa igjen betjene sit forrige Kald paa vort Slot Frederiksborg saavelsom dets tilliggende Annex, dog skal han tiltænkt være sig tilbørligen at forholde og indtil paa videre naadigst Anordning at give M. Hans til Bunkeflod aarligen 100 Rdl. Derefter I eder underdanigst kan vide at rette. Befalendes etc. Hafniæ den 8 Octobr. 1660.

Sjælandske Tegnelser XXXV, 968.

M. Hans Husvig beholdt altsaa sit Embede, om end mod et Afdrag i Lønnen, der formodentlig dog er ophørt, da M. Hans Allesen Aaret efter blev Sognepræst ved S. Michels Kirke i Slagelse. Siden blev Husvig (1668) Provst i Lynge (-Frederiksborg) Herred og døde 1670. Han var tre Gange gift, første Gang med en Søster til Biskop Svane, og sidste Gang med en Søster til Griffenfeld[1]).

Foruden de tidligere nævnte Kapellaner ved Frederiksborg Kirke fungerede i Husvigs Tid følgende.

Lavrits Rhode, Søn af den som Forfatter bekjendte Raadmand Lavrits Christensen Rhod i Helsingør. Han blev 1651 Student fra sin Fødebys Skole, siden (1656) blev han Skibspræst paa et kurlandsk Skib, derpaa var han i nogen Tid »Diaconus« (som han i et tydsk Brev kaldes) ved Frederiksborg. I Efteraaret 1660 søgte han at trænge sig ind til at blive Adjunctus hos den tydske Præst i Helsingør, og han tiltog sig endog Tittel af Slotspræst paa Kronborg; men den tydske Sognepræst M. Justus Valentin Steman fik udvirket, at der ikke skulde være nogen Kapellan ved den

[1]) Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 367. Hundrup, Lærerstanden ved Metropolitanskolen. S. 99.

tydske Menighed i Helsingør, og at det af Kongen blev befalet Hr. Lavrits Rhode at afstaa sine Prætensioner. Derpaa søgte han at blive Sognepræst i Soderup og Eskildstrup; men skjønt Kongen anbefalede ham til Lensmanden i Holbæk og til hans Anbefaling anførte, et han »Os og Riget i forleden Fejdetid sin tro Tjeneste bevist haver«, saa naaede han dog ikke sit Ønske; derimod blev han samme Aar Sognepræst i Vestenskov paa Laaland, og senere Magister og Provst († 1707)[1].

Hans Jensen Poscholan blev ifølge Muus's hdskr. Catal. past. Siæl. ordineret til Kapellan ved Frederiksborg den 17de Avgust 1660. Ifølge samme Kilde blev Peder Danielsen Colerus (ɔ: Køler) Kapellan her 1663, og kom hid »fra Skævinge Kapellani i Strø Herred, hvortil han var ordineret d. 2. Maj 1662«. Om begge disse Mænds øvrige Livsforhold henvises til Wibergs Alm. Præstehist. I, 394. II, 115. III, 368. Gjessing, Jubellær. II, 2, 204.

Da et Par af Frederiksborg Skoles tidligste Rektorer bleve Slotspræster, og da de Efterretninger, som Skolens Historieskriver F. P. J. Dahl har meddelt om Lærerne ved Skolen i dens ældste Tidsrum (1568—86), ere ufuldstændige, skal her endnu tilføjes nogle Oplysninger om disse Mænd.

1. Frants Nielsen, 1568—73, se ovenfor S. 296-300 blandt Præsterne.

2. M. Peder Hansen Riber (Petrus Johannis Ripensis) 1573—78. Han var fra Ribe, som hans Tilnavn viser. Om hans Studeringer vides, at han i April 1572 opholdt sig i Rostok[2], og at han samme Aar tog Magister-

[1] Ny kirkehist. Saml. III, 170 Not. 2. V, 694—5. Wiberg, Alm. Præstehist. III, 530.

[2] Ny kirkehist. Saml. III, 661

graden ved dette Universitet[1]). Efter Hjemkomsten kaldtes han den 24de Mart 1573 til Rektor ved Frederiksborg Skole[2]). Som saadan udgav han et Par Smaaskrifter, som dog ikke mere haves[3]), deriblandt en Julesang (1575) tilegnet Brødrene Hans og Frederik Munk fra Oxvang ved Ribe, om hvilke tvende unge Adelsmænd man kunde formode, at de den Gang vare hans Disciple — syv Aar senere (1582) rejste de udenlands under Ledsagelse af M. Anders Krag, der ligesom M. Peder Hansen var fra Ribe[4]). — Den 20de Marts 1575 fik Beboerne af Asmundtorp og Tofte i Skaane Kongebrev om at kalde M. Peder Hansen til deres gamle og svagelige Præsts Efterfølger. Meningen synes at have været, at han strax skulde overtage Embedet mod at affinde sig med den gamle Præst; men forøvrigt var det ikke Kongens Ønske, at han skulde forlade Skolen for det første, da han havde vist sig paalidelig og duelig til sin Gjerning; det tillodes ham derfor at holde en Kapellan til at besørge det skaanske Præsteembede[5]). Beboerne gik da ogsaa ind paa at kalde ham; men da flere af dem snart ytrede Misfornøjelse med, at de ikke havde deres Præst boende

[1]) Moller, Cimbria literata I, 283. Det er en anden Petrus Johannis Ripensis, der ikke maa forvexles med nærværende (hvad jeg uheldigvis andensteds har gjort), som ²/₃ 1581 tog Magistergraden i Rostok (Schütz, Vita Dav. Chytræi III, 45; jvfr. min Univ. Hist. II, 286, Not. 2), som i Juli 1583 studerede i Basel (Ny kirkehist. Saml. III, 664, Not.) og ¹⁶/₁₀ 1584 immatrikuleredes i Padua (Suhms Saml. II, 3, 7). Jvfr. Bricks, Frederik II's Ungdomskjærlighed, S. 13—14 Not. Den sidst nævnte Forfatter mener, at den Petrus Joannis Danus, som 1582 immatrikuleredes i Leipzig (Ny kirkehist. Saml. II, 519), er den samme. I Hegelunds Kalender findes endvidere om denne: 1587, 11 Maji, Jacobus Biørn et M. Petrus Johannis venerunt Ripas ex Italia. 1599, 2 Febr., døde M. Peder Hansen Riber Holbek. (Jvfr. Wegener, Om And. Sør. Vedel, 1ste Udg. S. 60, hvor den sidste Notits dog ikke er ganske rigtig gjengiven).

[2]) Sjælandske Registre Nr 11, Fol. 43.

[3]) Se foran S. 298, samt min Udgave af Lyskanders Scriptores Danici, S. 296. Worms Lexicon 1, 507.

[4]) Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. III, 510—11.

[5]) Ny kirkehist. Saml. V, 450—1.

iblandt sig, tillod Kongen ham ved Brev af 18de Avgust 1577 at bytte med Hr. Hans Andersen i Tikjøb, som da overtog Kaldet i Skaane, mod at M. Peder Hansen fik det nævnte sjælandske Præstekald, der ikke ligger længere fra Frederiksborg, end at han til Nød kunde betjene det derfra[1]. Vanskelighederne herved ere dog vistnok i Længden blevne Mester Peder for store, eftersom vi se, at han i Aaret 1578 opgav Rektorembedet og opslog sin Bolig i Tikjøb Præstegaard. For øvrigt er at mærke, at han 1576 havde faaet et Vikarie i Lunds Domkirke, som han beholdt til sin Død[2]; derimod er det maaske mindre sandsynligt, at han er den M. Peder Hansen Ripensis, der ved denne Tid eller noget senere omtales som forlenet med et Kannikedømme i Aarhus Kapitel[3].

Da M. Peder Hansen Riber var en Mand med videnskabelige Interesser, kunde han i Længden ikke finde sig ret tilfreds i sin afsondrede Stilling i Tikjøb. Derfor søgte han og fik den 24de Marts 1583 kongelig Tilladelse, at han maatte lade sit Embede besørge af en Kapellan og selv bo i Kjøbenhavn hos Universitetet og der lade sig bruge, eftersom Lejligheden kunde falde, som følgende Brev viser:

Wij Frederich thennd Anden etc. Giøre alle witterligtt, att wij aff wor synderlig gunst och naade haffuer wndtt, beuilgett och tillatt, och nu met thette wortt obnne breff wnde, beuilge och tillade, att Osz Elsk[e] hederlig och høglerdtt mannd, Mester Peder Hansenn, Sogneprest till Thikiøp sogenn, maa epther hans willkor och leylighed her epther bliffue boendes hos Vniuersitetett vdj wor kiøpsted Kiøpnehaffnn, och siig ther sammestedtz lade bruge, epther

[1] Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. III, 297 Wegener, Efterretn. om And. Sør. Vedel. 2. Udg. S. 57—8 Not. Wibergs Meddelelse (Alm Præstehist. III, 322 324) om at M. Peder Hansen først var Kapellan ved Succession i Tikjøb, er vist nok ikke rigtig.

[2] Wegener anf. Skr.

[3] Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 551, Not. 3

som leylighedenn kannd fordre, och thersom wij hanns thienniste kunde behøffue, enthen ther eller andenstedtz, skall hand siig ther till goduillig lade findis. Och maa och skall hand ligeuell niude och beholde Thikiøb sogenn met sin Prestegaardt, thiende og anden presterente och rettighed, epther som enn sogneprest ther aff bør att haffue, och hand till thes hafft haffuer. Dog skall hannd werre forplichthet att holde ther en god lerdt och skickelig person till Capellan, som aff Superintendenten met Leensmandens sambthycke ther till kiendis skickelig og duelig, bode i leffnet och lerdom, huilcken skall bliffue boendis ther wdj Prestegaardenn och giøre Folckenn thend tilbørlig thienniste inden kircken och wden, som thet siig bør. Bedendis och biudendis wor leensmand paa wortt slott Kronneborg, thennd som nu er eller her epther kommendis worder, att hand tilholder bønderne vdj forne Thikiøb sogne, att the forne Capellan, som till forne sogne forordnis och tilskickis, och aff Superintendenten kiendis skickelig och duelig, annamme. Och siidenn haffuer indseende met, at sognemendene thenum tilbørligen emod hanum forholde, och till gode rede wdgiffue till forne Mester Peder och hans Capellan hues thiende och andenn Presterenthe och Rettighed, the plichtige ere med rette. Actum Kolldinghus xxiiij Martij Anno etc. Mdlxxxiij[1]).

Den 19de Oktober 1584 fik M. Peder Hansen Forlening paa endnu et Vikarie i Lund, som afg. Hr. Hans Hollænder havde haft[2]). Endelig beskikkedes han den 9de Maj 1586 til Superintendent paa Gulland og indviedes til dette Embede den 24de Juni s. A. af Biskop D. Povl Madsen i Kjøbenhavn[3]). Formanden i Superintendentemhedet, M. Mourits Christensen Glad, levede endnu, men var saa svag, at han ikke kunde forestaa Embedets Forretninger mere. Han havde dog beholdt Indtægterne, hvorfor M. Peder

[1]) Sjælandske Registre 12, 277—78.
[2]) Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 469.
[3]) Skaanske Reg. Nr 1. Fol. 533. Ped Christensen hdskr Almanakoptegnelser.

Hansen, saa længe Formanden var i Live, maatte forsørges paa anden Maade, som følgende Brev viser:

Mogens Gøye paa Gotland fik Brev Mester Peder Hansen og Mester Mouritz Glad anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at som vi forfare, at os elsk. hæderlig og højlærd Mand Mester Mouritz Glad, som til des haver været Superintendent der paa vort Land Gotland, nu mer for hans Alderdom og Skrøbelighed Skyld ikke kan samme hans Kald og Embede saa troligen forestaa, som han gerne vilde og skulde; og vi derfor have nu til samme Embede og Kald igjen tilskikket og tilforordnet os elsk. hæderlig og højlærd Mand Mester Peder Hansen, som samme Befaling nu strax skal overtage; da efterdi vi naadigst have bevilget, at for^ne Mester Mouritz Glad ligevel udi hans Livs Tid skal beholde og nyde baade Residensen og hvis Rente og Indkomst han haver haft, og Superintendenten for samme hans Befaling er tillagt: Bede vi dig og ville, at du paa vore Vegne der af Slottet lader aarligen give og fornøje for^ne Mester Peder Hansen hvis Besoldning og Genant vi hannem naadigst have forskrevet, til saa længe den rette forordnede Superintendents-Rente efter for^no Mester Mouritz's Død falde kan. Desligeste at du flyr og forskaffer ham der et Hus og Gaard, han kan bo og have hans Værelse og Vaaninge udi, og hvis der ikke er bekvem Hus og Vaaning, som os tilhører, han kan være behjulpen med, at du da lejer en Gaard, hannem kan være belejlig og bekvemmeligen, og hvis du til aarlig Husleje saa og Besoldning og Genant paa vore Vegne udgivendes vorder, at du det indskriver udi dit Regnskab. Dermed sker vor Vilje og Befaling. Befalendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Frederiksborg den 11 Maj Aar 1586. Under vort Signet[1]).

Den Løn, som var M. Peder Hansen tillagt, saa længe hans Forgjænger levede, udgjorde 200 Daler og 1 Læst

[1]) Skaanske Tegnelser. I, 444

Korn af Visborg Slots Indkomst. Tillige opnaaede han, at der den 19de Maj 1586 udgik Kongebrev om, at Superintendenten paa Gotland fremtidig skulde have 100 Daler aarlig af Visborg Slot ud over den Løn, som i sin Tid var tillagt M. Mourits Glad[1]. — Om M. Peder Hansens Virksomhed som Superintendent vidnes, at han var en aarvaagen og arbejdsom Mand, der med Flid lagde Vind paa at bringe Skik og Orden blandt Præsteskabet[2]. Blandt andet udvirkede han ved et Besøg i Kjøbenhavn, vistnok i Sommeren 1587[3], tvende kongelige Befalinger, om at Præsterne ikke paa egen Haand maatte bytte Sogne med hinanden, og at de ikke maatte flytte fra deres Præstegaarde til Visby eller andensteds udenfor deres Sognekreds. — Der er flere Vidnesbyrd, om at M. Peder Hansen har nydt Anseelse som Videnskabsmand, blandt andet kunde anføres, at D. David Chytræus i Rostok 1590 henvendte sig til ham om chorografiske og historiske Oplysninger om Gulland[4]. — Den 10de Februar 1591 var han tilstede i Generalkapitlet i Visby og »skjød sit Skudsmaal« eller forlangte et offentligt Vidnesbyrd om sin Virksomhed, hvorpaa han ogsaa fik en god Berømmelse. Det synes at have været hans Hensigt at søge anden Ansættelse, da de lidet lystelige kirkelige Forhold paa Gulland neppe tiltalte ham. Ialfald drog han ikke længe efter til Kjøbenhavn og kom ikke mere tilbage til Gulland, da han døde samme Aar[5]. — Hans Hustru, Dorte Hansdatter, overlevede ham[6].

3. Anders Vejle — vel at adskille fra hans berømte samtidige, Mester Anders Sørensen Vedel eller Vejle

[1] Skaanske Registre, Nr. 1, Fol 535.

[2] Lemke, Visby Stifts Herdaminne. S. 20 flg.

[3] Hans Ophold i Kbhvn omtales under 16. Juli 1587 i Ped. Christensens Almanakoptegnelser.

[4] Epistolæ Dav. Chytræi, p 737—8.

[5] Lemke anf Skr Wegener, A S. Vedel, 2. Udg. S. 58 Not.

[6] Flere Breve om det hende tilkommende Naadensaar af Superintendentembedet paa Gulland findes i Skaanske Tegn. II, 173, 2 5. Nye danske Mag. I, 176.

— blev M. Peder Hansen Ribers Eftermand som Skolemester ved Frederiksborg. Han modtog som saadan følgende kongelige Bestalling:

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, at efterdi denne Brevviser, Anders Vejle (»Weylle«), efter vor Befaling er tilskikket at være Skolemester udi Frederiksborg Skole, og han haver lovet og tilsagt samme Befaling troligen og med Flid at ville forestaa, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forne Anders Vejle maa og skal bekomme god nødtørftig Underholdning til Mad og Øl paa vort Slot Frederiksborg, eftersom andre Skolemestere sammesteds for hannem haft haver, og der til med skal han have til Besoldning aarligen, saa længe han er udi samme Befaling, en god engelsk Klædning og 20 enkende Daler; og efter at Fundatsen formelder, at naar han udi tre Aar troligen og vel samme Befaling haver forestaaet, skulle vi hannem med et Kannikedom forsørge, og vi udi midler Tid kunde udgive mange Expectantbreve, og det vilde blive hannem fast langt derefter at fortøve, da ville vi nu her med bevilget have, paa det han saa meget des flittigere kan lade sig befinde, at forne Anders Vejle maa bekomme det første Kannikedømme, som falder udi Aarhus Domkirke, undertagendes det Præbende, Doctor Cornelius Hamsfort nu haver, som tilforn er forsagt. Og naar der udi saa Maade noget Kannikedømme falder, skal han os besøge; siden ville vi lade give hannem vort Brev derpaa. Bedendes og bydendes Lensmanden paa forne vort Slot Frederiksborg, den som nu er eller herefter kommendes vorder, at I retter eder efter at forskaffe forne Anders Vejle god nødtørftig Underholdning, saa og aarligen paa vore Vegne at fornøje hannem hans Besoldning, Klæde og Pendinge, eftersom forskrevet staar, og ingen Forhindring derpaa gjører hannem udi nogen Maade, under vor Hyldest

og Naade. Actum Frederiksborg den 18 Dag Maji Aar etc. 1578[1].

Om Anders Vejles Skolevirksomhed haves ingen Efterretninger. Men det er ham, der hentydes til i et Kongebrev af 2den Maj 1584 til Biskop Povl Madsen om at skaffe en duelig Person til at være Skolemester i Frederiksborg: »thi eftersom den hidtilværende nu en god Tid haver været udi samme Bestilling og Tjeneste, og han tilmed nu er gift, saa han derfor samme Skoletjeneste herefter ikke saa bekvemmelig kan vare og forestaa, som det sig bør, da ville vi hannem af samme Tjeneste naadigst have forløvet«[2].

4. Jakob Jensen (Aalborg) fik, som tidligere er omtalt, den 28de Juli 1584 Bestalling som Skolemester ved Frederiksborg; men hans Virksomhed i denne Stilling blev kun kortvarig, da han allerede to Aar efter kaldtes til Slotspræst[3], idet Frederiksborg Skole omtrent samtidig ophørte, og en Del af Lærerpersonalet og Disciplene overflyttedes til den nyoprettede kongelige Skole i Sorø. Grunden til Frederiksborg Skoles Opløsning angives som bekjendt saaledes af Kongen selv: »Vi ere komne i Forfaring, hvorledes med samme Skolebørn meget forsømmes, saa de ikke kunne holdes udi slig Tvang og Disciplin, og ej heller udi Lærdom og Optugtelse saa formeres og forfremmes, som det sig bør, af den Aarsag at Vi selv ideligen holde Hof paa vort Slot Frederiksborg, og de der daglig med gemene Hoftjenere kunne have Omgjængelse, hvoraf Ungdommen meget bliver forført og forkrænket[4]«.

Blandt de Hørere, som virkede ved Frederiksborg Skole i dens her omhandlede ældste Tidsrum, kjendes følgende:

1. Isak Sørensen Grønbæk (se foran S. 300) var her 1581, men opgav ikke længe efter Pladsen for at

[1]) Sjællandske Registre, Nr. 11, Fol. 373.
[2]) Sjælandske Tegnelser. XV, 335—6.
[3]) Se foran S. 306—8
[4]) Sorø Skoles Fundats af 31te Maj 1586.

søge en videre Uddannelse ved fremmede Højskoler[1]). Han endte som Biskop i Trondhjem.

2. Niels Olufsen Egeredt (eller Egerid), Hører ved Frederiksborg Skole, fik 23de Januar 1585 Ventebrev paa et Vikariat i Lund. Han var i samme Stilling, da han den 26de Marts 1586 virkelig forlenedes med Marie Magdalene Alters Vikarie i Lunde, der var ledigt efter Hr. Espen[2]).

3. Peder Iversen Borck var Hører fra 1584 og fulgte 1586 med til Sorø i samme Stilling[3]). Se forøvrigt Efterretningerne om ham i Kirkehist. Saml. 3 R. I, 318 flg.

4. Hans N. var Hører her og blev derefter Skolemester i Sorø og senere Præst sammesteds. Den 6te Marts 1587 bad Kongen Biskop Povl Madsen om muligt at hjælpe ham til Gjerslev Præstekald[4]).

3.

Rødovre Præstekald (indtil 1671).

Rødovre Sogn, der oprindelig hørte under Smørum, men nu ligger under Sokkelunds Herred og er Annex til Brønshøj, var i sin Tid et eget Pastorat. I Middelalderen forekommer Sognet under Navnet Aworthæ øfræ, senere blev det til Ovre (Offre) øvre eller O. nørre eller O. ved Dammen, indtil endelig omtrent fra Midten af det 17de Aarhundrede Navnet Rødovre blev det gjængse.

Aworthæ øfræ var uden Tvivl et af de Sognekald, hvorpaa Kjøbenhavns Kollegiatkapitel var grundet i Be-

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, 348—9.

[2]) Skaanske Tegnelser I, 474, 528.

[3]) Ny kirkehist. Saml. IV, 312. Af en Notits, som er anført i min Univ. Hist. II, 653, kunde det dog synes at fremgaa, at han endnu 1585 var ved Universitetet.

[4]) Ny kirkehist. Saml. V, 459—60.

gyndelsen af det 13de Aarhundrede, saaledes at en af Kannikerne nød Indtægterne af denne Kirke mod selv eller ved andre at besørge Gudstjenesten sammesteds[1]. Paa denne Maade nævnes »Awarthar ofræ« Kirke ialfald i den Stadfæstelse, som Biskop Oluf af Roskilde 1313 gav Kjøbenhavns Kapitel paa dets Privilegier, idet han henholdt sig til Forhold, der da allerede længe havde bestaaet[2]. Og saaledes forblev Forholdet at være hele Middelalderen igjennem. I Aaret 1436 nævnes Kapitlets Dekan Hr. Simen Pedersen som Besidder af Præbendet Aworthe øffre[3].

Efter Reformationen kom Kaldet under Kronen, men synes, ialfald til Tider, endnu at være vedblevet at gaa i Forlening, saa de, der fungerede som Præster, kun vare Kapellaner for Mænd, der andetsteds nød Præsterenten, altsaa en Fortsættelse af den samme Mislighed, der havde fundet Sted i Middelalderen. Herom vidner følgende Kongebrev, hvorved den bekjendte Professor D. Rasmus Lætus aflagdes med dette Kald[4]:

Kong Mtt.s Bræff giffuit Doctorj Erasmo Leto paa en kircke wed Lanngwadtzs dam, saa liudenndis,

Vij Friderich thennd andenn etc. Giøre alle witther-lijgtt, att wij aff wor synnderlig gunnst oc naade haffwe wnntt oc tilladt, oc nu mett thette wortt obnne breff wnnde och tillade, at Oss elskelige hoglerde mannd, Doctor Rasmus Lætus, Lessemester her vdj wortt Vniuersiteett vdj wor kiøbsted Kiøbennhaffnn, maa fannge wor och kronnenns kircke her vdj wortt lannd Siellannd, wed Lanngadtzs dam liggenndis, kaldis Offre, och thennd sijdenn mett sinn prestegaard haffue, nyde, bruge och beholde,

[1] Rørdam, Kbhvns Kirker og Klostre i Middeladeren, S. 39.
[2] Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. II, 111.
[3] Scr. Rer. Dan. VIII, 259. Rørdam, anf. Skr. S. 48—49. 99.
[4] Registre over alle Lande Nr. 8, Fol. 236. Om D. Rasmus Lætus findes en udførlig Meddelelse i min Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. II, 462—86, hvortil henvises.

och ther aff aarligenn vppebere all prestenns rætt och rettighed inngtett vnndertagett vdj nogenn maade. Och skall hand enthenn selff giøre tienneste tiill samme sogenn eller och forsørge sognne folckett ther sammestedtzs mett enn god, lerd och gudfrøgtig mannd tiill enn Capellann, somm kand och skall giøre sognne folckett baade indenn kirckenn oc vdenn thennd tilbørlig tienneste, somm enn rætt Sele sørgere bør at giøre sitt sognnefolch; oc skicker seg vdi sitt leffnett, saa hannd inngenn paa sitt Emmbitzs wegne er tiill forargelse. Dog skall for[ne] Doctor Rasmus Lætus inngtett beffatte seg mett for[ne] kircke oc præstegaard, eller nogen prestenns rettighed aff for[ne] sogenn, før ennd thennd personn, somm nu er sognne prest till for[ne] Ouffre sogenn, bliffuer forsørgett mett ett andett kaldth. Giffuitt paa wortt Slotth Kiøbennhaffnn thennd xj dag Februarij, Aar etc. M. D. Lxij.

Den i Brevet omtalte hidtilværende Sognepræst var maaske Hr. Anders Jensen, om hvem det berettes, at han 1566 kom fra Rødovre til Melby Kald i Strø Herred, da Hr. Jørgen Knudsen kaldtes derfra til Taarnby paa Amager. Dog er det ogsaa muligt, at denne Hr. Anders kun har været D. Rasmus Lætus's Kapellan. Han døde i Melby i Aaret 1602, altsaa i en høj Alder[1]).

Hr. Bertel Jespersen vides med Vished at have været D. Rasmus Lætus's Kapellan. Han var født i Bigum i Nærheden af Hobro, hvor hans Fader Jesper Pallesen vistnok var Bonde[2]). Det første Spor, vi have fundet af ham, er et Sørgedigt over en Ungdomsven, som han har udgivet under følgende Titel: »Epicedion in immaturum obitum Johannis Jacobi Hopontani, consocii longe carissimi, qui Hafniæ obdormivit Anno 1573 29 Apr. Scriptum

[1]) Gl. kgl. Saml. 2990. 4. Kallske Saml. 473. 4. Ny kirkehist. Saml. I, 15. IV, 406. Af sidst anførte Sted ses, at han hed Anders Jensen og ikke Hansen.

[2]) Worms Lexicon I, 68. Gjessing, Jubellærere II, 1, 51—2.

a Barptholomeo Casparo Bigumio«[1]. Ved denne Tid var han maaske Kapellan ved Helliggejsthus i Kjøbenhavn[2]; mulig har han samtidig betjent Rødovre Præstekald. D. Rasmus Lætus beholdt nemlig efter sin Afskedigelse fra det theologiske Professorat (1574) denne Forlening og opholdt sig jævnlig i Rødovre Præstegaard, som man ser af, at han har forfattet enkelte af sine Skrifter »in prædio Ourensi«. At Bertel Jespersen har været hans Kapellan, fremgaar af et Brev af 23de Januar 1578, der findes i Malmø Raadstuearkiv, hvori han skriver sig »Predicant i Offre øffre« og erklærer, at han modtager den ham af Raadet i Malmø tilbudte Præstetjeneste der i Staden, »eftersom ærlig og velbyrdig Hr. Erasmus Lætus mig det bevilget«.

I Begyndelsen af Aaret 1578 blev Bertel Jespersen da »Prædikant« eller residerende Kapellan i Malmø, og i denne Stilling forblev han sin øvrige Levetid[3]. Han er Forfatter af en Del gudelige Skrifter, dels i Prosa dels paa Rim; men de færreste af dem ere nu bevarede[4]. Følgende tvende findes i det kgl. Bibliothek: »Liffsens Krone«, Kbh. 1591. 8 (tilegnet Rigshovmester Hak Ulfstand til Hikkebjerg i Skaane og hans Hustru, Fru Anne Pasbjerg), og: »Helgens Speyel, Det er En Christelig oc Trøstelig Undervisning ... vddragen aff den hellige Skrifft oc i Rim korte-

[1]) Iodført bag efter Laurentii Matthiæ Mariagrii. Epicedion over samme. Johannes Jacobi Hopontanus. Hafo. 1573. 4.

[2]) Worms Lexic. I, 68, og de derfra afledede Kilder, der ikke kjende noget til Bertel Jespersens Virksomhed i Rødovre, sige, at han var »først Præst ved Hellig Giestes Hus i Kbhvn«. I samtidige Kilder har jeg dog hidtil ikke fundet noget Bevis derfor. Andet end Kapellan kan han ikke have været; men i et Kgbrev af 16de Juni 1574 forekommer Hr. Rasmus Reravius som »Kapellan til Hellig Geistes Hus i Kbhvn.« og i et andet Brev, dat. 27de Juni 1575, nævnes samme som »Præst ved Hospitalet i Kbhvo« (ɔ: Helliggeisthus).

[3]) I flere Skrifter siges, at han blev Sognepræst og Slotspræst; men det er ikke rigtigt.

[4]) Se min Udgave af Lyskanders Scriptores Danici, p. 197, Worms Lexicon I, 68.

lig befattet af B. J. Prædicker vdi Malmø«. Kbh. 1595. 8 (tilegnet Borgmestere og Raad i Malmø). Bertel Jespersen var gift med Anne, Datter af Hr. Rasmus Tinckel i Grønby i Skaane, og havde i dette Ægteskab i det mindste to Børn: Jesper og Dorthe. Sønnen, der bedst kjendes under sit latinske Navn, Casparus Bartholinus, blev ved sine mange og vidt udbredte Skrifter navnkundig over en stor Del af Evropa, idet han næsten var lige berømt som Filosof, Naturforsker, Læge og Theolog. I Aaret 1607 gav Borgmestere og Raad i Malmø af Stadens Kasse Hr. Bertels Søn 20 Daler til sin Studering[1]), og viste saaledes, at de da allerede havde Øje for den fremragende Dygtighed, der snart skulde kaste Glands over den store Lærdes Fødeby. — Hr. Bertel Jespersen naaede at se sin Søn som Professor ved Kjøbenhavns Universitet, men døde ikke længe efter (1613). Datteren Dorthe blev gift med den bekjendte Astronom, Professor Christen Sørensen Lomborg eller Longomontanus. Gjennem Sønnen blev Hr. Bertel Jespersen Stamfader til en talrig og berømt Efterslægt.

Hr. Anders Christensen Skovgaard var efter ham i et Aar (1578—9) D. Rasmus Lætus's Kapellan i Rødovre. Han har efterladt sig nogle Optegnelser om sit Levned, som her meddeles efter Langebeks Udtog af »en gammel Journal msc. in 12mo«, der i sin Tid var i Fr. Rostgaards Eje.

Vita And. Christierni Schogaard.

Anders Christensen blev christnet i Meirop Kirke i Jylland 1552 in Decembri af gl. Hr. Peder.

1564. in Sept. kom han til Kjøge Skole i Sjæland.

1572. in August. blev han sat til en Hører i Kjøge Skole, i hvilket Embede han var paa tredie Aar.

---

[1]) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. II, 36. Efter at Caspar Bartholin havde skrevet en Mængde latinske Skrifter, dedicerede han 1627 sit første danske Skrift til sin Fødeby Malmø, Weibull, Saml. til Skånes historia, fornkunskap och beskrifning. I. (1868—9). S. 70—1.

1574. efter Mortensdag kom han til Kjøbenhavn og lod sig deponere.

1575. Pindseaften blev han examineret af Professorerne i Kbhvn., og strax approberet og samtykt til at nyde Kost iblandt de 100 Studentere i Kbhvns Communitet.

1578. 26 Martii, som var Onsdagen næst før Paaske, blev han ordineret til Præst til Oure Kirke udenfor Kbhvn., hvor han var sl. D. Rasmus Glads Kapellan i et Aar[1]).

1583. 10 Maji tilsagde han Borgemester og Raad paa menige Borgeres Vegne i Helsingør sin Tjeneste i S. Olufs Kirke.

— 26 Maji, Trinitatis Søndag takkede han af i S. Nicolai Kirke i Kbhvn. til Højmesse.

1585. Pintseaften kom han hastelig ud paa Kongl. Majestæts Skib Gedeon, og nogle Krigsfolk ned af Kronborg, og sejlede hen i Vestersøen og i de norske Grændser efter Sørøvere. Samme Tid var Lauritz Buxen [Skibspræst] paa det Skib Raphael.

1595. 8 Maji blev han i Kjøbenhavn creeret til Magister[2]).

Som »Prædikant« (residerende Kapellan) i Helsingør var M. Anders Christensen S. 1610 med at udfærdige Hyldingsfuldmagten for Ljunge Herred i Kronborg Len[3]). Ventelig har han da været i denne Stilling indtil sin Død.

D. Rasmus Lætus døde den 9de November 1582. Det er os ikke bekjendt, hvem der var hans Kapellan i Rødovre i hans sidste Aar, maaske den Mand, der efter hans Død fik Embedet som selvstændig Sognepræst, nemlig:

---

[1]) Herefter mangler aabenbart Bemærkning om, at han derefter er bleven Kapellan til S. Nicolai Kirke i Kbhvn.

[2]) I det trykte Program, hvorved Decanus facult. philos. M. Hans Povlsen Resen indbyder til Promotionen, kaldes han: D Andreas Christian. Skovgardius. — Til Optegnelserne om hans Levned føjer Langebek den Bemærkning, at »hans Børn og Afkom findes opførte paa en egen genealogisk Tabel over de Grover«

[3]) Ny kirkehist. Saml. V, 148.

Hr. Anders Sørensen, der 1584 som Sognepræst i Offuer offre underskrev Hyldingsfuldmagten[1]) og den 30te Juli 1588 fik kgl. Maj.s Brev »at maatte aarligen til Hjælp og Rente bekomme af Isløf Mark fire Læs Hø, som andre hans Formænd, Sognepræster i Offre øffre Sogn, for hannem haft haver, ad gratiam« (ɔ: saa længe til Kongen tog anden Bestemmelse)[2]).

Hr. Lavrits Bertelsen var først Kapellan hos Præsten Hr. Christoffer i Brøndbyvestre og østre. Efter dennes Død 1593 blev han Præst i Rødovre[3]).

Hr. Lavrits Henriksen underskrev Hyldingsfuldmagterne 1608 og 1610 som Sognepræst i Ovre ved Dammen[4]).

Hr. Christen Nielsen har rimeligvis været fornævntes Eftermand; thi i nogle sjælandske Synodalia i kallske Saml. 472. 4to findes under Aaret 1617 følgende Notits tilskrevet i Randen: »Calente udi Oured [ved] dammen, H. Christen Nielsen 8 Julii«[5]).

Hr. Christen Michelsen Tidsted siges at være kaldet til Rødovre den 24de November 1619 og samtidig at være bleven Præst i Brønshøj[6]).

---

1) Ny kirkehist. Saml. IV, 405.

2) Sjælandske Registre. Nr. 13, Fol. 33.

3) Mussenii Catalogus, Gl. kgl. Saml. 2990. 4to. Det er dog muligt, at Navnet Bertelsen her er en Fejltsgelse for Henriksen, da den nævnte Catalogus ikke kjender Lavrits Henriksen, der bevislig har været Præst her. Wiberg har (II, 682) stillet Lavrits Bertelsen paa en urigtig Plads

4) Ny kirkehist. Saml. V, 150.

5) I den ovennævnte Catalogus nævnes Hr. Christen Nielsen som Præst her næst efter Hr. Lavrits Bertelsen.

6) Mussenii Catalogus, Gl. kgl. Saml. 2990. 4to. Her nævnes forøvrigt foran denne en »Hr. Niels Sørensen, fra Skibene til Ostindien og hid (til Rødovre) 1618, 25 Oct. ordineret«; men det kan ikke være rigtigt, da de første Skibe, som afgik herfra til Ostindien under Ove Gjeddes Anførsel d. 29de November 1618, først kom tilbage efter flere Aars Forløb. Af Danske Mag. I, 112—3 fremgaar desuden, at ingen af de Præster, som udgik med denne

Hr. Hans Albretsen blev den 29de Juni 1634 ordineret til Kapellan i Præstø; derfra kom han senere som Sognepræst til Rødovre[1]).

Hr. Hans Nielsen Nachedam blev 1633 Student fra Roskilde Skole. Den 16de Januar 1643 kaldtes han til Præst i Rødovre, men var det kun i meget kort Tid[2]).

Hr. Niels Sørensen blev den 4de Oktober 1643 Præst her. Han var fra Gulland (hvorfor han jevnlig kaldes Gullandsfar eller Gotlænder) og havde først været Skibspræst[3]). I hans Tid er Menighedskredsen som det synes bleven udvidet, efter hvad der fremgaar af følgende Kongebrev til Lensmanden paa Kjøbenhavns Slot:

Til Hr. Axel Urup.

Frederik III. V. s. G. t. Eftersom vi naadigst erfare, at Ny Amagers Præst paa forrige Ladegaards Marken ved Døden at være afgangen, da ere vi naadigst tilfreds, at bemeldte Amagere maa efter deres underdanigste Anmodning og Begjæring handle med Præsten udi Rødovre, at han paa nogle Aars Tid forretter Gudstjenesten hos dem, indtil de bedre kunne komme paa Fode og sig selv efter Privilegierne en Præst kalde og underholde. Det I dennem paa vore Vegne haver at ansige og forstændige. Flensborghus 30 Augusti 1654[4]).

Under Krigen 1658 og følgende Aar led Rødovre Sogn maaske mere end noget andet Sogn i Danmark — og det vil sige meget. Kirke, Præstegaard og den allerstørste Del

Expedition, var i Live ved Skibenes Tilbagekomst. Vi kunne vel derfor heller ikke antage denne Niels Sørensen for identisk med den senere Præst i Rødovre af samme Navn, skjønt der ellers var noget, der kunde tale derfor, da der om dem begge siges, at de forud havde været Skibspræster.

[1]) Gl. kgl Saml. 2990. 4to.

[2]) Gl. kgl. Saml. 2990, 4to. Bloch, Roskilde Domskoles Hist. III, 25—6. Ny kirkehist. Saml. I, 508.

[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 509. Jfr. ovfr. Noten.

[4]) Udkast i Geh.-Ark., Danske Saml. 602 a.

af Bøndernes Huse og Gaarde blev ødelagte af Svenskerne, og Materialerne anvendte til deres Lejr. Hvad Præsten har gjennemgaaet, fremgaar tildels af følgende Andragende fra ham til Kongen.

Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konning.

Eftersom jeg fattige Præstemand til Rødovre paa Kjøbenhavns Len er bleven af Fjendernes uformodelig Indfald og skadelig Overfald meget jammerligen spoleret og udplyndret, idet jeg miste al min Sæd paa Ageren, som da skulde indhøstes, alt mit Kvæg baade stort og smaat, mit ganske Bo og Boskab, saa og alle mine Bøger; dertil med Præstegaarden, paa hvis Bygning jeg noget tilforn [havde] sat en stor Del af min Formue, blev nu af Fjenden slet afbrudt og til Lejren henflyt, ja end tilmed det, som højlig er at beklage for Gud, hvorledes at de umilde Mennesker ikke forskaanede Guds Tempel, Rødovre Kirke, men den jammerligen tilgrunde devasterede og ødelagde. Hvorudover jeg arme Mand er nu paa min Alderdom kommen i allerstørste Elendighed og Fattigdom; thi jeg haver nu hverken Kirke, Hus eller Hjem, ej heller haver jeg nogen Middel til at bygge igjen, meget mindre til mit Livs Ophold og Føde. Udi disse mine store Elendigheder søger jeg bedrøvede Mand næst Gud i Himlen til Eders kongelige Naade, som til en ret Fædrelands-Fader og Guds Kirkes Fosterfader, med min underdanigste og ydmygeligste Supplication om Hjælp og Trøst, at E. Maj. af kongelig Naade og Mildhed vilde af mine forberørte meget elendige Conditioner bevæges og mig arme bedrøvede Mand til noget andet Kald naadigst forhjælpe, paa det jeg kunde komme til igjen at tjene Gud i hans Kirke og Menighed, saalænge Gud vil unde mig Liv og Helbred. Jeg haver ellers intet andet lært, hvormed jeg mit Livs Føde kunde adspørge. Og hvis det ikke saa føjelig ske kan, mig da maatte af kongelig Gunst og Naade forundes nogen Hjælp

af hver Kirke i Sjæland til min store Skades Oprejsning. Eftersom tilforn er blevet de Præster, som have lidt Skade af Ildsvaade, 2 Daler eller 3 af hver Kirke naadigst af Kgl. Maj. bevilget, saa er det ikke dert ulige sket med min Præstegaard, Gods og al min Formue, som er bleven af Fjendernes brændendes Vredes Ild fortæret og tilgrunde ødelagt (etc). Kjøbenhavn d. 6 Avgust 1660.

E. M. tro Undersaat

Niels Søffrensen,

Præst til Rødovre, m. m.

Ansøgningen er paategnet af J. Ch. v. Körbitz (Lensmand i Kjøbenhavns Len), som anbefaler den paa det bedste og bevidner Rigtigheden af de anførte Omstændigheder[1]. Den 14de August 1660 udgik der kgl. aabent Brev om, at Hr. Niels Sørensen maatte nyde 1 Dlr. af hver Kirke i Sjælands Stift, som noget Forraad havde[2]. Men da det vistnok kun var faa Kirker, som havde noget »Forraad«, bar denne Bevilling neppe sønderlig forbedret hans slette Tilstand.

Da der ikke syntes at være Mulighed for Gjenoprettelsen af Præstekaldet i Rødovre, havde Biskop Svane tidligere foreslaaet at nedlægge Kaldet og henlægge Beboerne under Brønshøj, som følgende Forestilling viser:

Allernaadigste Herre oc Konge.

Eftersom Rødoffre Kircke aff Fienden gandske er nedbrut, oc formedelst decimantes til samme Sogn hidindtil baffuer veret ickun ganske faa, ey siunls att samme Kircke paa ny skulle bliffue opbygt; da er til Eders Kongl. Mayst. min allerunderdanigste begering, at det maatte behage E. Kongl. Mayst. for[ne] Rødouffre at incorporere med Brønsbøy Sogn paa samme Maneer, som Sogne-Præsten hidindtil nydet haffuer, eftersom begge Meenigheder tilforn langsommelig tid aff en Præst haffuer veret betient, oc Brønshøy Sogn formedelst denne Byes langvarig beleiring gandske

[1] Original i Geh.-Ark., Sjælandske Indlæg, 1660 B.

[2] Sjælandske Registre Nr. 24, Fol. 642.

er bleffuen forwustet, oc seent igien skal kunde komme paa fode. Hvad Præsten belanger, som en tid lang samme liden meenighed haffuer betient, oc endnu er i liffue, skal hannem icke bliffue betaget det, som hand ellers aff Kaldet billigen kunde niude. Kiøbenhafn den 6 April. 1660.

E. Kong. Mayst. Vnderdanigste Tiener
Hans Svane[1]).

Den 10de April 1660 udgik der kgl. aabent Brev, om at Rødovre Sognemænd skulde søge Brønshøj Kirke, »indtil saalænge anderledes derom forordnet vorder, eller Rødovre Kirke igien kan vorde opbygt, dog at Præsten til forskrevne Rødovre sin Livstid, eller saa længe indtil han anderledes kan blive accommoderet, af Kaldet [skal] nyde, hvis hannem med Billighed kan tilkomme«[2]).

Et andet samtidigt Forslag gik ud paa at henlægge Resterne af Rødovre under Hvidovre Sogn[3]). Intet af Forslagene gik dog igjennem, da det i den følgende Tid — vistnok ved Præstens og Beboernes forenede Bestræbelser — lykkedes at faa Rødovre Kirke gjenopført. Den 2den Marts 1667 udgik der et Kongebrev, om at Hr. Claus Pedersen, Kapellan i Brønshøj, maatte antages til Præst i Rødovre efter den »itzige« Præsts, Hr. Niels Sørensens, »som nu skal være hel svag«, dødelige Afgang[4]). Da den gamle Præst endelig døde i en høj Alder i Februar 1671, blev Rødovre Sogn fra den Tid af annekteret til Brønshøj Sogn, som det endnu er.

[1]) Original i Geh.-Ark., Sjælandske Indlæg, 1660 B.

[2]) Sjælandske Registre, Nr. 24, Fol. 546—7.

[3]) Ny kirkehist. Saml. I, 381.

[4]) Sjælandske Registre Nr. 26, Fol. 308. Den nævnte »Kapellan«, Hr. Claus Pedersen Uttersløf, var Vicepastor for Sjælands Biskop, der var aflagt med Indtægten (Præstetienden) af Brønshøj Præstekald. Han var hertil ordineret den 1ste Maj 1654 (Mussenii Catalogus). Han omtales som »den gale og lystige Hr. Claus i Brønshøj«, hvis Fader var Herredsfoged og boede i Utterslev (Joh. Monrads Autobiografi. S. 14).

4.

Høve og Flakkebjerg Præstekald i 16de Aarhundrede.

Som oftest er det saare faa Oplysninger, der haves om Præstekaldene i det 16de Aarhundrede, da Præstearkivernes gamle Dokumenter i Almindelighed for længst ere gaaede til Grunde ved Vanrøgt, hvad let er forklarligt, da der fra det offentliges Side sjeldent er gjort noget for at bevare dem. I Tidernes Løb ere mange Præstegaarde brændte, flere endog gjentagne Gange. Naar en Præst døde, ere mangen Gang Kaldets Dokumenter tilintetgjorte eller komne bort med den afdødes private Papirer, eftersom der her i Landet ikke findes saadanne Arkivskabe ved Kaldene, som dem der haves i Slesvig og gjøre det saa let for en ny Præst at overse, hvad der fra Fortiden er levnet til Oplysning baade om Kaldets Indkomster og om mange andre Forhold, der kunne være af Interesse. Det er altsaa en Undtagelse, naar man hos os nu finder gamle Dokumenter om et Præstekald. Som oftest ere de kun bevarede derved, at de ere komne ind i Samlinger, der have været underkastede et bedre Tilsyn. Dette er saaledes Tilfældet med de efterfølgende Dokumenter fra Høve og Flakkebjerg. De findes nemlig nu — med Undtagelse af den Dom, hvormed Samlingen slutter — i Arkivet paa Gavnø, hvorfra de som det synes ere komne fra Biskop Peder Herslebs Samling[1]). Jeg antager, at Hersleb ved en Visitats har fundet dem i Høve, og at han har taget dem til sig, og at de siden paa Auctionen efter ham ere kjøbte af den store Samler Grev Otto Thott. De fleste af Dokumenterne ere her meddelte uforandret; af et Par har jeg dog nøjedes med at tage et Udtog.

Som den første Præst her efter Reformationen forekommer i disse Dokumenter Mester Peder Hansen, der

[1]) Jfr. Catalogus bibliothecæ Herslebianæ.

tillige var Kannik i Kjøbenhavns Kapitel; som saadan nævnes han i Universitetets Fundats af 1539, hvor der bestemtes, at hans og flere Kannikers Residenser efter de daværende Besidderes Død skulde tilfalde Universitetet og indrettes til Professorboliger[1]). Den 28de Juni 1540 indgik han et Mageskifte med Professor D. Christiern Torkelsen Morsing, ifølge hvilket denne fik hans Kannikeresidens, imod at M. Peder Hansen fik den til S. Margrete Alters Vikariat hørende Residens[2]). Allerede paa denne Tid har han vistnok været evangelisk Sognepræst i Flakkebjerg og Høve, efter hvilken sidste By han almindelig nævnes: Mester Peder Høffwe, Høige eller Høye. Af et af de følgende Dokumenter ses, at han 1551 endnu var i Live; men i Vor Frue Kirkes Regnskab for 1554—5 omtales et Kongebrev, som Kirkens Værge havde erhvervet »om det Gods, som salige Mester Peder Høffwe havde fra Vor Frue Kirke«[3]). I denne Kirke ses han ogsaa at have haft sit Lejested, hvorfor hans efterladte betalte Kirken 30 Mark[4]). Hans Enke, Citzel (eller Citze), havde siden nogle Boder i Kannikestræde til Leje af Vor Frue Kirke[5]). I en kjøbenhavnsk Jordebog for 1581 findes følgende Post: »Her Hans Pedersen Høye af Citze Mester Peder Høyes tre Boder (betaler) 12 Mark«[6]). Her have vi tillige Navnet paa Mester Peder Hansens Søn og Eftermand. Om dennes Efterfølger, Hr. Peder (Christensen) Winter kan ikke blot henvises til den ret mærkelige Dom i en Kirketugtssag, som nedenfor meddeles,

[1]) Cragii Annal. Christian III, ed. Gram. Addit. p. 95.
[2]) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 12—14.
[3]) Anf. Skr. IV, 121. (I Noten her staar ved en Uagtsomhed et urigtigt Aarstal).
[4]) Anf. Skr. IV, 126.
[5]) Anf. Skr. IV, 121 Noten. Af Hensyn til M. Peder Hansens Hustrus Navn maa den af mig, i Kbhvns Kirker og Klostre, S. 157, udtalte Formodning, om at Peder Hansen kunde være identisk med den sammesteds nævnte, ellers ubekjendte Kannik Peder Jensen i Kjøbenhavn, herved tilbagetages.
[6]) Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium. I, 507.

men ogsaa til de spredte Efterretninger om ham, der forekomme i tidligere Bind af dette Tidsskrift[1]).

I.

Anno Domini Millesimoquingentesimooctauo hec sunt bona mense sacerdotali Ecclesiarum Høwe et Flackebierg assignata.

Primo en gaard i Høve, som Bo Pedhersøn nw ibor oc giffuer eth pund Rwg oc eth pund Byg, en dags møgæcth, en dags skowæcth, en leman vdj hwær vaang oc eth skærefolk vtj hwer vaang om høsthen.

Item en gaard ibid., som Jep Jensøn rymdhe vtaff, oc iorden, ther till ligger, haffuer Nis Pedersøn fæsth i Høwe oc giffuer ther aff eth pund rwg oc eth pund byg.

Item en gaard vti Flackebierg, som Jes Hansøn nw ibor oc giffuer xl skepper byg, en dags møgæcth, en dags skowæcth, en leman vtj hwer vaangh oc eth skærefolk vtj hwer vaang om høsten.

Item en ødhe byggestet ibid., som kalless prestegaarden, met sin tilliggelse vtj marcken. Oc iordhen, ther tilligger, haffuer oc forⁿⁿ Jes Hansøn, oc giffuer ther aff tw pund byg, then forⁿᵉ byggestet ligger østhen for then kronens gaard, som Bo Mickelsøn nw ibor.

Item en annen ødhe byggestet ibid. oc ligger vti nordoest fra then gaard, som Jep Rigelsøn, Grubbes tiænere i Sandby, nw ibor, oc paa samme byggestet staar eth træ oc kalless [2]), oc then iord, som ther tilligger vti marcken, then haffuer Jens Graamwle oc giffuer ther aff eth pund byg, en dags møgæcth, en dags skowæcth, en leman oc eth skærefolk om høsten.

Item en ødhe iord vdi marcken ibid., som Atzer Pedhersøn, priers tiænere aff Andwortskow, nw haffuer oc giffuer ther aff vj skepper byg.

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. IV. og V. paa de i Registeret under »Høve« udpegede Steder.

[2]) Her er et aabent Rum.

Item gaar ther oc aff the ij prierss gaarde aff Andwortskow, som ligger nest i sudoest op till kircken ibid., som nw Esbern Aagesøn oc Hans Morthensøn iboo, vj skepper byg till prestebordet i Høwe, iij skepper aff hwer gaard aff the ij, som ieg fick saagnevitne paa, at ther haffuer saa affganget i alless theress mindhe, som nw i Flackebierg bo.

Item en gaard i Haldagerlitle, som Pedher Hansøn nw ibor, oc giffuer eth pund byg, ethalfft pund rwg oc xviij grote til landgilde. Oc er ther till samme gaard tre skowslaadher, en nordhen for byen, oc kalles then nørre skowslaad, en østhen for byen, oc kalless then østræ skowslaad, oc en synden oc kalless Hoffmanneskowe.

Item en ødhe iordh i Taasterup, som Clemet prierss tiænere i Andwortskow nw haffuer oc giffuer i ß grot.

Item en ødhe byggested i Bierge, oc iorden, ther tilliggendes er i marcken, haffuer nw Jes Smet i Vendzløff oc giffuer ther aff vj skepper byg. Daag pleyer ther at gaa ethalfft pund aff.

Item en ødhe gaard i Lwndby i Tiærebysaagn, som Jes Andersøn ibor, oc giffuer ij pund byg.

Item en ødhe byggested i Liungby i Eggetzløffsaagn, oc iorden, som ther tilligger i marcken, haffuer nw ij men, som er Jes Jwl oc Jon Pedersøn ibid., oc giffue ther aff baadhe ethalfft pundh byg oc xij skepper rwg.

Item paa Vemløssæ marg j holm, som hedher prestæ holmyn ogh liggher i then nørræ marck vdh till Gymlingghæ och hoss gerrædh, som løffwer til Maglæ mosæ, som er iiij aggræ, och i høffdh vedh gerdhet, och j lææss ængh adh ændhlıen til Sterræ mosæn.

Item i ængh paa Oræby marck i oaen(!) østhen op tiil nesth Oræby broo.

Orig. paa et stort Pergamentsblad, der synes at have været indheftet i en Bog, ventelig i Kirkens Missale.

ii.

Wy effther[n.] Jep Nyelsenn aff Solte hæridts fogiidt y Flackebiers hæridt, Maagens Jensenn tyngskriffwere och Nyels Oelsenn y Gymlyngetorp, ewyndeliig medt Gwdt, kwndgøre wy for alle nerwæryndis och komeskwllendis medt thette wortt obnebreff, att aardt effther Gwdts biirdt M d xliiij, then Torsdag nest fore wor Herre Hymeld faarts dag: thaa paa Flackebiers hæriidts ting for oss och for mange dannemendt flere, som den dag for[de] tyng søget haffde, skiickiidt wor erlig och welforstandiig mandt Mester Pedher Hansenn, Canyck y Køffnæhaffnn, Sognæprest tiill Flackebiere och Høffwe: lywdeliig spwrde seg fore blandt menyge almwge, som ther indenn tynge forsamliidt waar, hwaadt ordt thee hørde Jens Oelsenn y Tostrwp tillstaa och giffwe tiill kende: att handt haffuer icke brwggiidt naagenn aff then ioordt y iiij aardt, som liigger tiill Høffwe presteboerdt, som handt tiill forenn haffde: Atthee dannemendt wylle gørett for Gwdts rettferdiighedt, swaa och tiill staa hwert ordt thee hørde hanwm syghe. Thaa haffwer menyge almwge tiill swaaritt: Atthee hørde Jens Oelsenn aff Tosttrwp syghe och tiill staa indenn tynge, att handt haffde icke brwggiidt eller brwggiidt ladiitt paa iiij aars tydt lang naagen aff then lordt, som Mester Pedher tiill hører, som lyggendis er paa Tostrwp marck, y naagenmaade. Paa thesse for[n.] Ordt beddis for[n.] Mester Pedher ett wwylt Stocke wydtnæ. Thaa tiil meltis beskeendt mandt Eriick Lauriisen y Castrwp tiill seg attage xj dannemendt, som ære Jep Hemyngsenn i Sterwydt, Oluf Oelsenn y Fwlebiere, Jens Lock ibidem, Jens Thwesenn y Spiellerwp, Pedher Dwe y Tiærebye, Hans Oelsenn y Bynsløff, Maagens Nyelsen y Snesløff, Lawriiss Knwtzen y Ordtmager, Hans Blaa y Hallagerliille, Jens Nyelsen y Wemløse, Maagens Jensen y Bøgelundt och Jep Kaare y Arløsetorp. Hwylke for[ne] wdtgynge y beraadt och welberaade igænn ingkomme, wydtnæde paa theriss godde troo, syeldt

och sannyngenn, atthee hørde for^{ne} Jens Oelsenn siige och tiill staa, att handt haffde icke brwggiidt naagenn aff for^{ne} ioorde paa iiij aars tiidt, medt ordt, pwncther och artiickler, som forscreffuit stander. Tiill idtermere wyndisbiird, att saa y sandhedt er gaaendt och faariit, thet wydtnæ wy medt waare ingseyller næden thette wortt obnæbreff, giffwytt aard, dag, steedt, som forscreffuit stoiir.

Original paa Papir med tre paatrykte Segl. Samme Dag og Sted tog Mester Peder Hansen et andet Tingsvidne paa, at Jens Olsen i Tostrup inden Tinge havde tilstaaet, »at han havde forvist Mester Peders Bonde sit Hoved-Gjærde i Tostrup udtil Gaden for Mester Peders Jord, som ligger til Høve Præstebord, og sagde, at Bonden havde ikke lukket det og holdt hannem det uden Skade«.

iii.

Vii Offue Bilde etc. giøre viderligt og kiendes at haffue giordt en venligt skiffte oc maglag met hederliig mandt Mester Peder Hansen, sogne prest tiill Flackeberge oc Høffwe, wtj saa mode at handt oc hans effterkommere sogne-prester ibidem mwe oc skulle haffue, nyde oc bruge ett føige stycke iordt norden for preste garden i Flackebierge liggendis tiill then vor gard, som Christoffer nw wtjboer imellom preste garden oc then lille hans[1]) gardt, synden vptiill thet østre vogenledt[2]) oc i then østre vong emod Vemløsse, tiill en frii oc euindeliig eyedom. Och skulle wij her emod haffue, nyde oc beholle en ager liggendis i then samme vong i Kuleboell, som er then østre aff the fem, for^{ne} Mester Peder ther haffuer tiill syn prestegardt, nest vesten vptiill kronens lordt, som Niels Boesen nw i være haffuer, oc i lige mode tiill euindelig eyedom eye skullendes. Tiill ydermere vitnesbyrdt haffue wij ladet trycke vort Signete neden paa thette vort obne breff. Giffuit i Skoucloster mandagen nest effter sanctj Laurentij dag Aar etc. Mdxliiij.

Original paa Papir med paatrykt Segl.

---

[1]) Maaske er dette »hans« et Mandsnavn. [2]) D. e. Vangeled.

iv.

I en gammel Registratur over Antvorskov Klosters Breve (i Geh.-Ark.) findes følgende Udtog:

Closter fich till mageschiffte aff mester Peder Hannsønn, canick i Kløbenhaffnn, sogne prest till Høffue och Flackebergh, en øde gaard och jordt liggendis till for[ne] prestegaardt wdj Tostrup i Kirckerup sogen, och skylder j fiering smør, naar denn bygdt er och beset, och hannd fich igien aff closter till Høffue kirckis prestegaardt enn gaard i Haldagger lille, kaldis Kielgaard, schylder ij schilling grot, och der till it pennding hus i Flackeberg, som skylder ij schilling grot, och der till 4 agre liggendis der sammestedtz norden fore øster vonng leed. 1545.

v.

Vij efterschreffne Jens Ibsen aff Vemløs, Herreds fogett i Flackebierg herrit, Mogens Jensen tingskriffuer Sognedegn til Terby, Jens Jørgensen i Ventzløff, Offue Jensen i Haarsløff, Bo Tomissen i Vinstrup, evindelig med Gud, kundgiøre vi vitterlig for alle nerverendis och komme schullendis med dette vort obne breff, att Aar effter Guds byrd 1551, torsdagen nest for S. Hans Baptistæ dag, daa paa Flackebierg Herridsting for oss och for mange Dannemend flere, som den dag forneffnte Ting søgt haffde, skikett var erlig och velforstandig mand Mester Peder Hansen, Canick i Kiøbenhaffn [sogneprest] til Flackebierg och Høffue, lydelig spurte seg for blant meninge Herredsmend, om der var nogen aff de Dannemend, der mindis och i hu komme, huorlenge den Jordegods med Bønder och Herlighed, som ligger der i Herredett, och[1]) haffuer liggitt til Høffue prestebord vilett och vklaffuett: och om dennem mindis, at nogen anden haffuer befattet sig med landgildet eller noget andet aff forneffnte gods, anden end de preste mend,

[1]) Dette »och« synes at burde udslettes.

som haffue hafft Høffue sogn och kiercke for att raade: och ombad de dannemend for Guds retferdighed och ey for vild eller venschab at ville sige och tilstaa sandingen, saa meget som dennem vitterligt er i sandhed. Daa straxen opstod och fremginge disse effterschreffne Dannemend, Jens Ogesen i Orebye och vinnede i 60 Aar, Oluff Paasche i Lundby i 50, Peder Knudsen i Fordrup i 60, Jep Madsen i 40 Aar, Hans Hemmingsen i Høffue i 60, Hans Blaa i Haldagerlille i 40 Aar, Niels Schøtt i 30 Aar, och stode huer besynderligen med to opracte fingre och vinnede, sore och sagde, och bade dem Gud tilhielp och hans hellige ord, at dennem vel mindis i disse forschreffne Aar och fulkommelig vitterligt er, at det Jordgods med bynder och landgilde och alt andet, som nu Mester Peder haffuer vnder hand och haffuer liggendis i Flackebierg herrit, haffuer liggett vilet [och] vklaffuett till Høffue præstebord baade i de dannemends tid, som er affgangne, som vare Sogneprester fordom i Høffue sogn, saa lenge som dennem kunde mindis, och siden nu i Mester Peders tid, och haffuer hafft landgildet och herligheden aff forneffnte Jordgods, saa de haffuer icke hørt nogen anden befatte sig der [med], eller haffue der imod at sige i nogen maade. Paa disse forneffnte ord och artickler bedis forneffnte Mester Peder et vuilt tingsvidne. Daa tilmeltis bescheden mand Jens Mogensen i Flackebierg til sig at tage elleffve dannemend, som ere Hans Jensen i Snesløff, Peder Lauridsen ibid., Oluff Lille i Fullebierg, Christen Skomager ibid., Hans Hemmingsen i Snesløff, Hemming Glor i Neblerød, Jørgen Tuesen i Winstrup, Niels Smed i Tockerup, Niels Pedersen i Areløs, Anders Skreder ibid., Jens i Vemløs, Hans Mortesen i Flackebierg, huilke forneffnte dannemend vdginge i beraad, och snarligen velberaade igen indkomme samme dag, och alle endrectelig vindede paa deris gode tro, siel och sandhed, at de hørde inden tinge, forneffnte dannemend huer besynderligen vinnede for dennem med ord, punckter och artickler, som forschreffuet stander. Til

ydermere vidnesbyrd och bedre forsichring at saa i sandhed er vidnit for os, det bevise vi med vore indsegle med villie och vidschab trøct neden dette obne breff. Giffuet Aar, Dag, Sted, som forschreffuet staar.

Efter en gammel meget forslidt Papirsafskrift. Udenpaa har Afskriveren bemærket følgende: Findis trinde vinder paa homlehaffuen, et tings vidne och tuinde sognevinder, et aff Hoffue og ett aff Flackebierg. Findis och t[u]inde vinder paa den Jord i Oreby mark. Findis et tings vinde paa Flackebierg prestegards byggested. Findis et sognevinde paa Tocker... Jord, som ligger ved .....[1]) bro.

VI.

Peder Jensen i Vemløse, Herredsfoged i Flakkebjerg Herred, og Arild Jakobsen i Skjelskør, Herredsskriver, gjøre vitterligt, at den 5te December 1588 var paa Flakkebjerg Herredsting skikket Frants Andersen, fuldmyndig Foged hos Knud Rud til Sandholt, Lensmand paa Korsør Slot, og tiltalte paa dennes Vegne Hr. Peder Winter, Sognepræst i Høve og Flakkebjerg, for den Herlighed, han har oppebaaret af de Bøndergaarde, som han nu i Brug haft haver. Han gjorde Paastand paa, at Præsten burde »samme Herlighed kvit at være, og den at ydes og udgives til Kgl. Maj.s Lensmand paa Korsør Slot paa Kgl. Maj.s Vegne«. Først læstes Frants Andersens Indlæg, dat. Korsør Slot, 8. November 1588, hvori han nedlagde Paastand paa, at Præsten i Høve burde miste Herligheden af de nævnte Gaarde, eftersom han formentlig hverken havde kongelig eller adelig Frihed paa samme. Derpaa fremtraadte Hr. Peder Winter og svarede, at bemeldte »Herlighed« ligesaa vel som Godset, hvoraf den gik, havde ligget til Høve Præstebord i mange Aar, saavel i hans som i hans Formænds Tid. Til Vidnesbyrd fremlagde han det foran meddelte Tingsvidne fra 1551; endvidere et Brev, udstedt den 12. November 1583 af Mogens Gøye til Bremersvold (forhen Lensmand paa Korsør Slot), lydendes, at hæderlig og

[1]) Navnet er udslidt, men der skal vel læses: Oreby

vellærd Mand Hr. Peder Winter er nu lovligen og tilbørligen kaldet og udvalgt af menige Høve og Flakkebjerg Sognemænd, saa de alle og endrægtigen hannem til deres rette Sognepræst begjærendes ere, som han med deres Kaldsbrev bevist haver; sammeledes er han examineret af højlærd Mand Doctor Povl Madsen, Superintendent i Sjæland, som paa Lærdommens Vegne kjender ham god for en Sognepræst; desligeste har ham aflagt sin Ed til Lensmanden paa Kongens Vegne: »derfor efter den Befaling, jeg haver af Kgl. Maj. over Præster, Degne og Kirketjenere udi Korsør Len, og efter saadan Kald og Examination haver jeg samtykt og stadfæst, og nu med dette mit aabne Brev paa højbemeldte Kgl. Maj.s min naadigste Herres Vegne samtykker og stadfæster forne Hr. Peder Winter herefter at maa og skulle have, nyde og udi hans Livstid beholde forne Høve og Flakkebjerg Sogne med alle Præsteredsle og Rettighed, intet undtaget, med mere, som forne Hr. Peders Kollatsbrev videre indeholder og medfører«. — Endvidere fremlagde Præsten et latinsk Pergamentsbrev med hængende Segl for, hvilket Herredsfogden dog ikke kunde forstaa. Derhos lod han læse to Stykker af Ordinansen, hvoriblandt navnlig følgende: »Desligeste skal hver Sognepræst beholde sine Præstegaarde med al sin Rettighed og rette Tilliggelse, som der af Arildstid tilligget haver, og hvis der med Urette fra kommet er uden Dom og Ret, det skal komme dertil igjen med Rette«; samt den 17de af Ribeartiklerne, hvori bestemtes, at dersom nogen Bonde havde nogen Sognepræst noget til at tale med Rette, da skulde han tale ham til for Herredsprovsten, I Henhold til hvilken Bestemmelse Præsten gjorde Paastand paa, at Sagen først skulde indkomme for Herredsprovsten. — Efter videre Forhandling afsagdes følgende Kjendelse: »Da efter Tiltale, Gjensvar, Breve og denne Sags Lejlighed, veed vi ikke efter vores ringe Forstand at tør os nu understaa at dømme i denne Sag, men vi finder den Sag fra os og til Herredsprovsten, hæderlig Mand Hr. Hans Pedersen i Skjelskør,

efter Ordinansens Lydelse, og der at gaa om, hvis Ret er, efterdi det er en gejstlig Person anrørendes».
Original paa Papir med to paatrykte Segl.

vii.

Peder Jensen i Vemløse, Herredsfoged i Flakkebjerg Herred, Hans Jørgensen i Skjelskør, Tingskriver, og Jens Madsen i Ting-Jellinge, gjøre vitterligt, at 1592, Torsdag den 13. Juli paa Flakkebjerg Herredsting var skikket Rasmus Jakobsen, Foged hos Knud Rud til Sandholt, Høvedsmand paa Korsør, og fremkaldte 13 Oldinge, som efter Loven og Recessen vare opkrævede at skulle granske, udlede og udi Sandhed ret forfare, hvor den Kirkejord findes paa Høve Mark, liggendes til Høve Kirke, som Oluf Persen der sammesteds sidst i Leje havde, og Peder Degn ibid. nu af bemeldte Knud Bud paa Kgl. Maj.s Vegne stedt og fæst haver; desligeste hvor Byggestedet til samme Kirkejord findes; og var begjærendes, at de nu deres Tog efter Recessen vilde afsige og fuldgjøre, efterdi de dertil af Landsdommer Lave Beck vare tildømte. Da fremgik 13 Oldinger, der efter »Taxen« afsagde samme Syning og Gransken ved deres højeste Ed med oprakte Fingre i saa Maade, at forskrevne Kirkejord ligger til Solsiden næst op til den Gaards Jord, som Niels Hansen nu ibor og bruger, af hvilken samme Jord de sagde den syvende Part at ligge til Høve Kirke. Ligeledes havde Kirken syvende Part af en Toft paa Solsiden næst op til Niels Hansens Toftjord. Byggestedet paavistes i Høve By mellem Christen Skrædders og Oluf Skrædders Gaarde. Endelig afhjemledes det, at der var givet følgende Personer Kald og Varsel til at lade møde ved denne Forretning, nemlig Christian Fris til Borreby, Høvedsmand paa Antvorskov, Christoffer Lindenov til Lindevold, samt »alle Bols-Brødrene i forskrevne Bol«.

Orig. paa Papir med tre Segl, med Paategning om at være læst paa Flakkebjerg Herredsting d. 27. April 1657.

viii.

Christoffer Nielsen i Haldagermagle, Herredsfoged i Flakkebjerg Herred, og Sten Tagesen i Høve, Tingskriver, udstede Torsdag den 26. Juli 1655 paa Flakkebjerg Herredsting et Vidne om, at Hr. Michel Jensen, Sognepræst i Høve og Flakkebjerg, havde udstedt Forbud imod at nogen uden hans Vidende og Vilje maatte sænke Hør eller Hamp i Render eller Grave ud for hans Enge og Agre paa Oreby Mark, moxen ved Oreby Bro paa begge Sider, ej heller grave eller skjære i hans Enge der sammesteds, langt mindre afhugge hans Elle ved hans Agerender i Mosen.

Orig. paa Papir med Spor af to Segl.

ix.

Jeg Pouel Matzøn D., superintendent j Sielandz stigt, kendis for alle met dette mit obne breff, at effter som erlig oc velburdig mand Claus Hundermarck haffuer ladet steffne her Peder Vinter i Høwe i rette for mig, for det band for^{ne} her Peder haffde brugt mod en hans tiener, Jens Hermindssøn i Høwe, fordj hand haffde ligget i skørleffnet met it quindfolck, den stund hun vaar i hans tieniste, oc vilde icke tage afløssning for saadan hans forargerlig leffnet. Oc den sag met tiltale oc gensuar vidløfftige aff hederlig vellerd mand her Hans Pederssøn, sogneprest i Skelskør oc prouest i Flackebierg herrit, er bescreffuen vnder hans signet, den tid samme sag for hannem først vaar steffnet i rette. Da haffuer jeg met mine kere metbrødre D. Hans Slangerup, M. Jørgen Dibuad, professores theologiæ her i vniuersitetet, M. Desiderius Foss, M. Jon Jacopssøn, oc M. Jens Gødssøn, sogne prester her i København, samme sag met sin beretning, tiltale oc gensuar, dessligest det andet velburdig Claus Hundermarcks fremsæt, flitteligen igemen læst oc offuerueiget. Da befinder wi, at v. Claus Hundermarck besynderlig klager offuer tuende

stycker. Det første er, at her Peder haffuer vildt holdet for^{ne} Jens Hermindssøn til at tage aabenbare afløssning for det quindfolck, hand haffde hafft sin vilge met, den stund hun vaar i hans tiæniste. Der andet er, at her Peder haffuer der effter bandsæt hannem, der hand icke vilde tage aabenbare affløssning, vdj huilcke baade stycker hand mener her Peder at haffue giort wret.

Til det første at beuise haffuer hand fremlagt salig kong. matts konning Frederichs med høylofflig ihukommelsse breff, vdj huilcket alluorlig befales meninge prouester oc prester, at de skulde hemmellig atuare saa vel edel som wedel, at de skulle skille sig met deris bolskaff, huem der saadanne haffde hoss sig; oc der som det icke skede, da skulde de tre søndager effter huer andre atuare dennem aff prediche stoelen, oc siden bandsætte dennem, om de medler tid icke skilde dennem ved samme løsse quindfolck. Her vdj er denne voris mening, at wi icke holder for, at nogen skulde mene, at ordinantzen, paa huilcken s. kong. Matt. haffde selff sorit, skulde met det kongelig breff i nogen maade forkrenckis, saa at de, som haffde bedreffuitt saadant skørskt leffnet, skulde icke holdis til at tage aabenbare affløssning i kircken, effter som ordinantzen formelder, men det at vere nock, at de vaare skilde fra huer andre, huilcket kong. Ma. breff icke formelder, oc derfor ordinantzen icke dissmindre at skulle holdis, huilcken klarlige formelder, at de, som met aabenbarlige laster haffuer aabenbarlige fortørnet den hellige kircke, skulde gøre aabenbarlige plict etc., oc at de synder, som vitterlig ere, de skulle aabenbare met affløssning forladis.

Men her om er for^{ne} Jens Hermindssøns mening, at haffde det veret it erligt folck, da vilde hand vel taget aabenbare affløssning, men effterdj det vaar en løss quinde, da vilde hand icke tage der aabenbare affløssning for, huor met hand, saa vel som mange andre, dissverre, giffuer til-

kiende deris onde oc wgudelig mening, at de holder det icke for nogen synderlig synd, at en ledig person handler med en ledig oc løss quindfolck. Men S. Pouel siger allig- uel, et horekarle oc skørleffnere skulle icke arffue Guds rige, oc at sadanne vil Gud selff dømme, saa at, endog de kunne vndgaa denne verdtzlig dom met en ringe straff, saa skulle de dog icke vndgaa Guds dom oc straff, baade timelig oc euig, der som de icke ved en alluorlig peni- tentz staa aff saadant deris onde oc forargelige leffnet. Disligist huad for en vederstyglig synd skørleffnet er, kand man vider læse 1 Cor. 6. Men der er dog mange christne oc gudfryctig øffrighed, Gud vere loffuet, som acter saadan løssactighed og skørleffnetz synd at vere Gudz store for- tørnelse, huor effter følger Gudz retferdige heffn oc straff baade offuer dem selff oc andre, oc der faare vilde aluor- lig holde offuer denne kirckens disciplin, at saadanne skør- leffnere skulde gøre aabenbare penitentz i kircken, huilcket ordinantzen klart formelder, som nu tilforn sagt er, oc det effter S. Pouels befaling: De som saa synder skalt du aabenbare straffe, at andre kand haffue fryct derfaare etc. Oc haffuer de gode mend, her Herloff Trolde, den tid kong. Matts lensmand, oc D. Hans Albretsen, nu baade salige met Gud, vdj deris tid giort den skick, at huem der bleff befunden i skørleffnet, da skulle de baade, saa vel hand som hun staa aabenbare screfft, som mand kalder, at effterdj de vaare lige vdj synden, da burde dennem oc- saa at vere lige vdj straffen. Men det bonden ocsaa ved sin eed haffuer beret for prouesten, at her Peder haffde tilforne i hans scrifftmaall tilspurd hannem, om den quinde vaar endnu hoss hannem, da suarde hand hannem, at hun vaar borte et halfft aar forleden, oc hand vilde inted haffue met hende at skaffe, oc siden gaff hannem affløssning oc steddc hannem til sacramentet, oc mener fordj, at det vaar icke ret, at hand der effter haffuer taget den synd igen oc set hannem i bande. Der forklarer her Peder sig

saa vdj, at hand vdj scrifftmaal haffde denne for[ne] samtale met Jens Hermindssøn icke saa, at her Peder da vdj sandhed viste, at hand haffde hafft noget skørskt leffnet met det quindfolk, den stund hun vaar hoss hannem, men fordj hand hørde om hendis løssactighed, oc viste, at samme Jens Hermindsen tilforn ocsaa haffde ført it skørskt leffnet, huilcket nocksom beuisligt er, i det hand haffuer en vng daatter x til xi aar gammel, afflet i skørleffnet, icke helder hand nogen tid haffuer veret ecte gifft, men et quindfolck haffde hand i sin tieniste nogen tid siden, den holdt hand oc til met, saa hun bleff siuglig, og der hun bleff siug oc laa paa sit yderste, som hun ocsaa strax der effter døde, da lod hand sig først troloffue met hende, vden tuill at hand skulde icke komme i anden skade for hende.

For saadan misstancke skyld vilde hand raade hannem, at hand skulle skille sig aff met hende, men at hand skulde lefft wtuctelig met hende, det siger her Peder, at hand icke viste, icke helder beckiende Jens Hermindsen det i samme scrifftmaal, oc der for bleff hand sted til affløssning oc sacramentit, lige som en anden der i allmindelighed bekiender sig for en synder. Fordj det v. Claus Hundermarck beretter i det andet hans fremsæt, huilcket er screffuit siden de vaar i rette for prouesten, at her Peder skulde sagt til Jens Hermindssøn i scrifftmaal: Huad siger du om det quindfolck, som du nogen tid forleden haffuer hafft i dit huss oc haffuer ligget i et forargeligt leffnet med hende; oc at hand skulde suarit der til: her Peder sligtt skall icke skee mere effter denne dag: Det suarer her Peder til, at ordene gick icke saa for prouesten, men som der staar i Jens Hermindsens beretning, som skede for prouesten oc aff hannem bescreffuit oc beseglet er, oc nu tilforn sagt er. Men der hans skørleffnit, hand haffde hafft met hende, bleff der effter aabenbarit, der samme quindfolck bleff aabenbare affløst i Egitzleff kircke oc der beckiende, at Jens Hermindssøn vaar hendis

barnefader, oc hand icke helder sagde ney for, at hand jo haffde hafft sin vilie met hende, den stund hun waar j hans tieniste, da haffuer for^{ne} her Peder icke strax bandset hannem for hans skørleffnetz skyld; men effterdj at Jens Hermindssøn beckiende, at hand haffde forseet sig met hende, da mente her Peder, at hand burde oc saa at vere vnder den samme kirckens disciplin met hende oc tage aabenbare affløssning for saadan hans skørleffnetz skyld; oc siden raadførde her Peder sig met hans herritz prouest, oc effter hans raad effter den vidtagne skick vdj voris kircker, huilcken holdis effter Christj egen vnderuissning Matth. 18. Synder din broder etc., oc da talde her Peder først met hannem selff, oc raadde hannem til at gøre aabenbare penitentz oc affbede saadan hans forseelse aff Gud oc den christne kircke. Oc der hand vegrede sig der vdj met spodzske oc foractelig ord, viiste hand tuende dannemend til hannem, huilcke i lige maade raadde hannem til at aabenbare beckiende sig, oc der de hellder inted kunde vdrette hoss hannem, da fiorten dage dereffter varede her Peder hannem ad aabenbare paa predicke stolen oc raadde hannem til en christelig bekiendelse oc at tage aabenbarlig affløssning, oc det icke en gang, men siden tit oc offte, effter hans sognemendz bekendelsse, som hans tings vinde formelder, oc effter hand icke vilde lyde huercken hemmelig eller aabenbare paamindelsse, oc tage aabenbare affløssning, effter ordinantzen, effterdj hans skørleffnet vaar daa aabenbaret, da haffuer her Peder for saadan hans forherdelsse bandsæt hannem, huilcket er det andet v. Claus Hundermarcks besynderlige klagemaall, oc neffner det it wchristelig band for de wtallige mange formaledidelser skyld, hand der hoss haffuer opregnit, huilcket dog icke saa er at acte, fordj den formaledidelsse, hand oplæste aff Deuter. 28 capitel, hør icke allene til Jøderne vdj deris tid, men ocsaa til alle andre, saa mange som ogsaa paa denne tid haardnackelig foracter all chri-

stelig paamindelsse, ville forringe synden oc intet acter Gudz retferdige vrede oc strenge trusel, met huilcke hand haardelig truer oc straffer saadanne met, som før sagt er.

Desligeste det den gode mand v. Claus Hundermarck mener, at her Peder maatte vel giffuit hannem saadant til kiende, før hand sætte hans tiener i bande: Det kunde wi icke negte, at her Peder kunde vel haffue giort det, dog skal den gode mand v. Claus Hundermarck icke helder holde oss til det onde, at oss ocsaa vdj sandhed synes, at det haffde vel verit tilbørligt, at den tid hand stod i kircken oc hørde det quiñdfolck saadant beckiende paa sin tienere, at hand haffde strax kaldet hannem til sig oc straffet hannem for saadant hans skørleffnet, oc der met giffuet tilkiende sin jffuer oc nidkierhed mod saadan synd oc gudzfortørnelse, siden talet met her Peder oc helder holt sin tiener til aabenbare beckiendelsse, andre til fryct, som S. Pouel siger, end at hand skall synes at ville forringe oc forsuare saadan hans skørleffnet, Gud til fortørnelse oc mange andre til stor forargelsse.

Her foruden beklager oc saa v. Claus Hundermarck, at siden den tid da haffuer for^ne hans bonde faaet i sinde at vilde giffte sig, oc haffuer hafft tuende mend hos her Peder Vinter, at hand vilde liuse for hannem, huilcket hand haffuer benectet, huor vdj Claus Hundermarck mener, at her Peder haffuer giort uret i, som dog vel er at forsuare, effterdi her Peder som hans sogneprest vaar icke tilstede i hans hus, huilcket de ny ecteskabs artickler dog byder, disligeste vaar hand bandsæt oc icke affløst, oc det heller icke er synderlig at befrycte, at hand skulle komme der offuer i nogen forargelig omgang. Hand haffde ocsaa beligget hende pige tilforn, den hand da vilde haffue til ecte.

Dette er allis voris endrectelig meening i denne sag, huilcken wi forhaabis at wære baade aff Gudz ord oc ordinantzen fast, till wi anderledis oc bedre bewiis faar.

Til vitnessbyrd haffuer wi sat woris zigneter næden for met woris egen henders vnderschrefft. Actum Københaffn, den 3 Aprilis 1590.

Pouel Matssen egen handt.	Johannes Olai Slangen:	Jørgen C. Dibuad.	Desiderius Fos.
	Jonas Jacobus Coronensis.	Johannes Egidius.	

Orig. med 6 paatrykte Segl i Geh.-Ark., Danske Saml. 684 Nr 47. Afskrifter, hvorefter nogle af Hullerne i den af Tidens Tand stærkt medtagne Original ere udfyldte, findes i Langebeks Diplomatarium og i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 743 Fol. Vol. 5 Jfr. Pont. Ann. III, 517.

5.

Om Roholte Sogns Adskillelse fra Kongsted.

Det er ikke hyppigt at finde et Dokument, der saaledes som efterfølgende giver authentisk Oplysning om et Sogns Oprindelse. Nærværende af Biskop Oluf Mortensen i Roskilde i Aaret 1467 udstedte Brev viser nemlig, at Roholte Kirke er en Aflægger fra Kongsted, og nævner tillige Grevinde Helene som den, der gav Præstegaarden i Roholte. Brevet fortjener at ophevares som et ypperligt Bidrag til Kundskab om Kirkeforholdene i gammel Tid; thi hvad her skete, kan uden Tvivl betragtes som et Exempel paa, hvad mange Steder i Landet er sket, hvor Erindringen derom nu forlængst er forsvunden. — Stykket meddeles her efter en Vidisse, indført i »Rigens Forfølgningsbog« for 1607—9, i Gehejmearkivet, hvor Hr. Registrator Plesner i sin Tid har henledet min Opmærksomhed derpaa.

Hr. Christen Jensen udi Roolte hans Vidimus.

Vi Christian etc. Giøre alle vitterligt, at for os var skikket os elsk. Hr. Christen Jensen, Sognepræst udi Roolte, med et Papirsbrev, som fandtes helt, holden,

uskrabet, ustunget, umakuleret og udi alle Maader uforfalsket, som han berettede skulde være en Udskrift og Copia af et gammelt Pergamentsbrev; og var samme Papirsbrev lydendes Ord fra Ord, som efter følger:

Universis et singulis præsentes literas inspecturis, visuris, pariter et audituris Olaus Martini, dei gratia episcopus Roschildensis, salutem in omnium salvatore. Cum itaque parochialis ecclesia Roolthe nostræ diocesis cum sua parochia ab ecclesia parochiali Kongsted, ut et tanquam filia ex matre dependens, infra fines et limites prædictæ parochiæ Kongsted, nonnullis annis elapsis, de novo erecta fuerit et constructa, ac in honorem S. Annæ honorifice dedicata, pro cuius dotatione nobilis matrona domina Helena comitissa quandam curiam in Roolte situatam ob animæ suæ et parentum suorum remedium et salutem eidam ecclesiæ donando realiter assignavit, ipsam omnibus[1]) pro residentia sacerdotali specialiter deputando. Verum quia utraque ecclesiarum prædictarum in suis redditibus adeo abundans est, ac in sua parochia adeo popularis, lata et diffusa, quod in suis facultatibus et benedictionibus pro sustentatione proprii sacerdotis sufficere poterit competenter: Serenissimus princeps ac dominus, dominus Christianus, Daniæ, Noruegiæ, Slauorum, Gottorumque rex, dux Slevuicensis, comes Holsatiæ, Stormariæ, Oldenburg et Delmenhorst, dominus et rex generosissimus, ad quem juspatronatus, personam idoneam ad utramque ecclesiarum, cum aliqua ex eis vacauerit, præsentandi pleno jure dignoscitur pertinere, easdem ecclesias cum suis respective parochiis per suas literas generose curaverit ab invicem segregandas, prout in eisdem literis regiis plenius continetur. Nos itaque præmissis ac aliis rationabilibus de causis animum nostrum ad id faciendum moventibus literas regias prædictas authoritate nostra ordinaria in omnibus et singulis suis punctis et articulis approbando et con-

---

[1]) Her er vist en Fejllæsning for: rectoribus (ɔ: Præsterne).

firmando, ecclesiam Roolte prædictam cum sua parochia in omnibus et per omnia, quantum cum deo et de jure paterno, ab ipsa ecclesia Kongsted et eius parochia distingvimus, eximimus, segregamus ac de cetero in perpetuum ab impetitionibus prædictæ ecclesiæ Kongsted liberam, distinctam ac penitus exemtam decernimus, statuimus et ordinamus, cum venerabilis viri domini Johannis Petri, eiusdem ecclesiæ Kongsted moderni rectoris et possessoris, ad id expresso ac proprio consensu, Ita et taliter quod dicta ecclesia Roolte, ut promittitur[1]), ab alia distincta et exempta, quotiescunque de cætero vacaverit, sacerdoti vel clerico scholari ad præsentationem regis Daciæ pro tempore existentis per nos et successores nostros, episcopos Roschildenses, in titulum perpetui beneficii ecclesiastici cum cura animarum canonica conferatur. Cæterum volumus et ordinamus, quod rector parochialis ecclesiæ Roolthæ prædictæ pro tempore existens singulis diebus dominicis et festivitatibus nomen prædictæ dominæ Helenæ comitissæ dictam ecclesiam dotantis in ipsa ecclesia de ambone in suis concionibus recitabit, pro ipsa et parentibus suis deum humiliter exorando. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium sigillum nostrum præsentibus duximus appendendum. Datum Roskildiæ feria 6 post octavas Epiphaniæ domini Anno Mcdlx septimo. — Ego Jacobus Olai[2]) confiteor me curasse has transscribi literas, quoniam veteres fere nullius valoris fuerunt. — Bekjender jeg Mogens Lauridsen, Præst udi Haarlev[3]), at jeg og haver set saadant et Brev in originali, dog af Ælde mangesteds fordærvet.

His auditis, lectis et visis sigillo nostro ad causas lucide protestamur. Datæ Draxholmiæ 13 die Octobris Anno 1607. Teste Arnoldo Huitfeldio justitiario nostro dilecto.

---

[1]) Læs: præmittitur. [2]) Uden Tvivl Præst i Roholte.

[3]) »Harlouff«. Mogens Lauridsen var Præst her 1584, se Ny kirkehist. Saml. IV, 403.

6.

Fra Kallundborg, Ringsted og Roskilde.

Efterfølgende Stykker fremtræde nærmest kun som supplerende Tillæg til tidligere Meddelelser.

i.

Gavebrev til S. Erasmi Alter i Vor Frue Kirke i Kallundborg.[1])

Allæ mæn thettæ breff see ællær høræ læsæ, helsær iæk Oloff Pædherssøn, borgæmestæræ i Kalundeburgh, ewinnæligæ mæth Guth, kungørendes foræ allæ godhæ mæn, næruærendes oc kommeskulendes, mæth thettæ mit oppnæ breff, thæt iæk hauer vnt oc giuet tell sanctæ Erasmi altæræ i wor frowæ kirkæ i Calundeborgh two gordhæ, en gordh i Calundeborgh liggendes nordhen vt mæth torget mellom Niels Scriwæres gordh ock then booth, som hørær tel sanctæ Annæ altæræ i wor frowæ kirkæ sammesteds, i huelken for^de gordh Greers Nielssøn nu i bor, mæth allæ then fornempdæ gordhs belæiælighet, hus oc iordh, ee huat helst ær, enktæ vndentaget, tell ewinnæligæ eiæ. Item hauer iæk ok giuæt tell for^de sanctæ Erasmi altæræ i wor frowæ kirkæ i sammæ stedh en gordh i Cordell liggendæs, ponæ Strangaden, mellom Ælsæbe thwetterskæs gordh oc then gord, som telhørær wor frowæ kirkæ i Aarby, i hvælkæn gordh two byggæstædæ vti æræ, mæth hus oc iordh oc all for^de gords belæiælighet, huat thæt helst ær, enktæ vndentaget, tell ewinnæligæ eiæ, Guth til loff, hedher oc æræ, foræ myn siæls bestandelssæ, oc tell at styrkæ messæn oc Guds thiænistæ mæth, oc foræ mynæ kæræ forældræ siælæ, oc foræ allæ cristnæ siælæ, oc mæth sodanæ welkor, at then som wæriæ ær tell

---

[1]) Om nogle andre Altere i samme Kirke findes Breve meddelte i Ny kirkehist. Saml. V, 161 flg.

altæret schal huer fredag om aaret giuæ fattigæ pæblingæ huedæ brødh foræ j hwit pennyngh i Guds hedher, foræ myn siæl. Item oc schal for^dæ altærens wæriæ lønæ then peblingh, som dagligæ tell messæn thiæn, om aaret mæth i ß grot pennyngæ. Woræt so, at han thettæ ickæ vtgiuæ wildæ, tha scal borgæmestæræ oc rath hawæ full macht at leggæ thessæ for^dæ gordhæ oc rentæ tell eet annet altæræ i for^dæ kirkæ, mæth sodant welkor som nu screffuæt ær. Thessæ fornempdæ gordhæ køptæ iæk rættæligæ oc redhæligæ. Then førstæ gordh hær oppæ i byen ær, køptæ iæk aff Hans Jacopssøn foræ ij^c mark i gull oc i sølff oc mæth redepennyngæ. Oc then gordh, som i Cordel ær, køptæ iæk aff Anders Bageræ hans rettichet ther vti foræ viij lødhæmark, oc sidhen all then annen deel i then sammæ gordh køptæ iæk aff Laurens Woghenman, for^dæ Anders Bagæres swager, foræ xvj lødhæmark. Huelkæ for^dæ gordhæ loghligæ woræ soldæ oc affhendæ oc skøttæ oc ledhkøp owær druckæt, som mangæ dandæmæn i Kalundeborgh æn nu widerlight ær. Thii telbindær iæk mek oc mynæ arffuingæ for^dæ sanctæ Erasmy altæræ the fornempdæ two gordhæ at frii oc hemblæ oc telstaa tell euinnæligæ eiæ, Gudh tel loff oc hedhær oc myn siæl tel hielpp oc trøst, oc foræ mynæ kæræ forældræ siælæ, oc foræ allæ cristnæ siælæ. Tell en ydermeræ forwaringhæ at thet so ær, som nu foræ screffuæt star, hengær iæk myt inscilæ nædhen foræ thettæ breff, ok bether iæk aktæ dandæmen, som æræ Mychel Perssøn byfogæt i Kalundeborgh, Anders Ydssøn borgæmestæræ, Jens Pædherssøn, Alff oc Jes Fersingh, Radhmen i sammæstædh, at the wæl gøræ oc ladhæ hengæ theres inscilæ nædhen foræ thettæ breff mæth myt tell witnesbyrdh. Datum Kalundeborgh fferia secunda proxima post dominicam quasimodogeniti, Anno Domini Mcdlxxiiij. In euidens testimonium omnium premissorum.

Original paa Pergament med syv hængende Segl i Arkivet paa Gavnø.

ii.

Til Ringsted Klosterkirkes Historie.

Efterfølgende ret mærkelige Optegnelse er vel tildels tidligere trykt i Dänische Bibliothek III, 45 (jvfr. Danske Mag. I, 76), men da den der er meddelt i en mindre korrekt Skikkelse, finder jeg det passende at optage den her paany efter et gammelt Blad i Klevenfelds Collectanea Genealogica Danica i Gehejmearkivet.

Dette eflterskrevne haffuer ieg fundet att were skreven udi en gammel pergaments Muncke Litaniebog, som sl. M. Stephanius paa Sorø forærede mig[1]).

Anno Dn. Millesimo qvadringentesimo septuagesimo qvinto, qvinto Kal. Avgusti, h. e. profesto sancti Olai Regis et Martiris, completus fuit iste liber collectarum scriptusqve de reditibus Sacristie per manus discreti viri Dionysii scriptoris nec non burgensis Køgis: item eodem anno ædificata fuit nova turris super Ecclesiam monasterij Ringstadiensis per artificialem virum Matthiam dictum Kyme burgensem Roschildensem, procurante venerabili Domino, Domino Bergero protunc Abbate monasterii antedicti, anno decimo Abbatie eiusdem. In cuius pinnaculo conditæ sunt reliqvie scilicet de vestimento Sanctæ Mariæ, de Cappa sancti Kanuti Ducis et Martyris, et de sudario eiusdem, de virga Aaron, de sancto Bertino et de reliquiis undecim millium virginum, videlicet unum os ad qvantitatem unius articuli, qvod lector Halvardus apportavit.

iii.

Om Hr. Søren Olsen, Prior vicariorum i Roskilde.

Foran, S. 296, er det som en, dog uvis, Formodning ytret, at den Hr. Søren Olsen, der 1567 blev Præst paa

---

[1]) Dette er skrevet med en Haand fra det 17de Aarh. (maaske Zach. Lundius's).

Frederiksborg, kunde være den samme, der senere var Kapellan ved Roskilde Domkirke og Prior vicariorum sammesteds. Denne Formodning bliver end yderligere at indskrænke ved den Kjendsgjerning, følgende Breve meddele, nemlig at han allerede 1563 var Vikariernes Prior.

a.

Jørgen Matsen, Seueren Persen, Frants Jensen, Rasmus Knudsen, Bent Gregersen, Anders Matsen, Morten Nielsen, Peder Persen og Jørgen Nielsen, Præster og Vicarier i Roskilde Domkirke[1]), udleje til Hr. Seueren Olsen, Prior Vicariorum sammesteds, hans Hustru og sande Arvinger en Vicarierne tilhørende Gaard og Grund paa S. Olufs Gade i Roskilde, sønden for Joannis Evangelistæ Residens, norden for det lille Stræde, som kaldes Kannikestræde, for en aarlig Leje af tre Mark danske. Givet udi Roskilde den 9de Marts 1563.

Orig. paa Pergament med otte velbevarede hængende Segl i Arkivet paa Gavnø.

b.

Rasmus Jensen, Vicarius i Roskilde Domkirke, sælger og tilskjøder Mester Peder Pouelsen, Læsemester og Sognepræst i Roskilde Domkirke, en fri Jord med Hus og Have i S. Olavi Gade i Roskilde, mellem S. Gregorii Alters Gaard og Seueren Thomesens Gaard kaldet Brasengaarden. Brevet er medbeseglet af Mester Oluf Offesen, Cantor, Mester Anders Lauritzen, Kannik, Hr. Seueren Olsen og Morten Nielsen, Vicarier sammesteds. Givet i Roskilde Fredagen næst efter Vor Frue Dag Assumptionis 1563.

Orig. paa Pergament (i Arkivet paa Gavnø) med fem vedhængende Segl, hvoraf M Anders Lauritsens er affaldet.

[1]) Af Navnene, der ere skrevne paa Segiremmene, ses, at Bent Gregersen og Morten Nielsen ikke vare Præster, da de ikke nævnes »Hr.«, hvilket derimod er Tilfældet med de øvrige Vicarier. Jørgen Nielsen kaldes paa Seglremmen: Hr. Jørgen Orge (d. e. Orgemestere).

En gammel Præsteslægts Historie.

(Fortsættelse.)

7de Slægtled.

1. **Holger (Ferdinand) Rørdam,** ældste Søn af Præsten Christian Bolle Rørdam og Hustru Marie Elisabeth Schat, var født den 13de Avgust 1770 paa S. Thomas. Om hans Fødsel og Daab har hans Fader anteguet følgende i en Almanak for samme Aar.

Anno 1770, den 13de Augusti, som var en Mandag, blev Holger[1]) Rørdam født om Morgenen ved $8^1/_4$ Klockeslet paa S. Thomas i Vestindien; den 19de næstfølgende eller første Søndag derefter blev han opofret til Gud i Daaben. Fadderne vare Fru Oberstinde Kragh, som holdt ham over Daaben. Madame Fugl, en Enke, stod hos. Hr. Oberst og Commendant Jens Kragh. Hr. Agent Johannes Kragh (en Søn af Commendanten). Hr. Capitain Johan Aarøe, Commendant Kraghs Svigerson.

Gud for sin ævige Kiærligheds Skyld lade ham opvoxe i en sand Gudsfrygt, Forstand og Duelighed til Guds Ære, mange Menneskers Nytte og sin egen sande og bestandige Lyksalighed.

---

[1]) Navnet »Ferdinand«, hvormed han skrev sig, f. Ex. i sit Vita i Aarhus Bispearkiv og ved andre Lejligheder, maa han selv have antaget; idetmindste nævnes han ikke med dette Navn hverken i sin Faders hyppige Optegnelser om ham, eller i sit Skoletestimonium, eller i Badens Universitetsjournal, hvor han omtales II, 67 og III, 78, eller i Collegialtidenden ved hans Udnævnelse til Præst

Holger er bleven foræret i Faddergave 1) af Hr. Oberst og Commandant Jens Kragh i dansk cour. — 200 Rd. 2) af Frue Oberstinde Kragh — 25 Rd. 3) af Agent Kragh — 20 Rd. og en Medallie. 4) af Madame Fugl et par guldlænke Knapper — 4 Rd. 5) endnu desuden af sin Grand Papa Hr. Provst Rørdam — 20 Rd. Summa 269 Rd.[1])

Af flere af Faderens Optegnelser ses, med hvilken Omhu der er vaaget over denne første Søn af Forældrene. Da han 1776 kom med dem til Kjøbenhavn, efter at Faderen havde opgivet sit Præsteembede i Vestindien, fik han en Student ved Navn Aascbow Christian Holst til sin første Lærer i Skrivning og Regning, ventelig den samme, som 1765 havde været Respondens ved hans Faders Disputats for Borcks Kollegium. Da Forældrene 1778 drog til Norge, fulgte Holger Rørdam med, og i Hardanger voxede han nu op, indtil han i Aaret 1788, væsentlig forberedt af sin Fader, indtraadte i Bergen Skoles øverste Klasse, hvorfra han allerede i Juni 1789 afgik til Universitetet, forsynet med et meget rosende Testimonium fra Rektor F. C. J. Arentz, der betegner ham som en udmærket og særdeles baabefuld Yngling, hvis klare Hoved og ualmindelige Modenhed havde sat ham i Stand til i eet Aar at tilbagelægge den Vej, som andre vare glade ved at naa igjennem paa to. Ved Examen artium fik han bedste Karakter. Efterat han havde taget den filologiske og filosofiske Examen i Foraaret 1790 henholdsvis med Laud. og H. ill., vendte han i Juli samme Aar tilbage til sit Hjem i Norge, hvor han skal have vakt Opsigt ved at møde med sit Haar afklippet efter det Snit, der blev Mode ved den franske Revolution. Han tilbragte nu to Aar som Lærer for sine yngre Sødskende, idet han vistnok tillige under sin Faders Vejledning har begyndt paa det theologiske

[1]) Antegnelsen om Faddergaverne er dat. Kjøbenhavn d. 2 Sept. 1778, da Faderen bestemte at Sønnen Holger skulde have disse Penge forlods i Arv efter ham.

Studium. I Avgust 1792 kom han atter ned til Kjøbenhavn for at »studere til Attestats«, og i December 1793 fik han Kommunitetet. Den 21de April 1795 tog han den theologiske Embedsexamen med Haud. ill., og den 2den April 1796 prædikede han for Dimis med Karakteren Laudabilis. Ikke længe efter at han var bleven Kandidat, antog han en Huslærerpost hos Beck paa Kallundborg Ladegaard. I denne Stilling blev han forlovet med en ung Pige, der var en Art Plejedatter af Komtesse Danneskjold-Samsøe, og dette gav Anledning til, at han snart fik Udsigt til privat gejstlig Befordring. Denne var dog i det sidste Øjeblik nær glippet, hvis der ikke paa en ejendommelig Maade var gjort Udveje. Da Præsten Johan Anton Monrad i Refsnæs[1]) nemlig døde i Oktober 1798, blev Holger Rørdam af Grev Danneskjold-Samsøe kaldet til dette Embede, i hvilken Anledning han i November s. A. underkastede sig den kateketiske Prøve med Karakteren Laud. Men uheldigvis var Embedet saa stort, at kun Kandidater med bedste Karakter ifølge Anordningen kunde kaldes dertil, og Rørdam havde ladet sig nøje med Haud. ill. til sin Embedsexamen. Følgelig kunde Grevens Kaldsbrev ikke opnaa kongelig Stadfæstelse. Man greb da til en Udvej, som i de Tider oftere benyttedes under lignende Forhold. Præsten Anders Rützow i Tirstrup og Fuglslev (i Sønder Herred, Aarhus Stift) blev af Grev Danneskjold-Samsøe kaldet til Refsnæs, mod at Generalinde Sehested til Baroniet Høgholm, der havde Kaldsret til Tirstrup og Fuglslev, samtidig kaldte Holger Rørdam til Præst i dette Embede. Begge Kaldsbreve bleve den 30te November 1798 kgl. konfirmerede.

Efter at være ordineret den 13de Februar 1799 af Biskop N. E. Balle i Kjøbenhavn, tiltraadte H. Rørdam sit Embede, beliggende paa Mols, mellem Grenaa og Ebeltoft; og samme Aar havde han Bryllup med sin forlovede, Frederikke

---

[1]) Se 1ste Hefte, S. 52.

Louise Kiaer, født den 24de September 1778, Datter af Hr. Michael Kiaer (f. i Ringkjøbing 1737, resid. Kapellan i Kallundborg 1773, Slotspræst til Frederiksborg 1785, død 19de April 1786) og Hustru Mariane Gottlieb, der døde, 53 Aar gammel, i September 1811 hos sin Datter og Svigersøn i Tirstrup Præstegaard[1]). Holger Rørdams Hustru var siden sin Faders tidlige Død opdraget i et fornemt, adeligt Hus, og Minderne herfra bevirkede, at hun ikke ret kunde føle sig tilfreds i den beskedne Stilling som jydsk Præstekone. Hun vilde idetmindste gjerne være Frue. Vi se derfor hendes Mand, ikke længe efter at han var bleven Præst, forhøre sig, hvorledes en Professortitel kunde erholdes; og da det ikke gik, opnaaede han den 11te Maj 1807 et Diplom fra Universitetet i Kiel som Dr. theol. paa Grund af en indsendt Afhandling med Titel: »Doctrina morum religione neglecta est manetque in vita communi nullius omnino momenti« (en Sædelære, der tilsidesætter Religionen, er og bliver uden al Betydning for det almindelige Liv).

Forøvrigt tilhørte Holger Ferdinand Rørdam kjendelig nok den paa hin Tid herskende »Oplysnings«-Retning. De Afhandlinger, han offentliggjorde i forskjellige Tidsskrifter, dreje sig om de da gjængse Spørgsmaal, vedrørende dels Almuens Oplysning, dels Forbedringer i forskjellige økonomiske Forhold[2]). Han oprettede et Laanebibliothek for

---

[1]) Erslew, Supplement til Forfatter-Lexicon. II, 724.

[2]) »Nogle Anmærkninger angaaende Professionister og Landsbyskoler i Danmark« (trykt i »Minerva« 1802, IV, 233-67). I »Egeria« I, 103-21 har Dr. Fr. Plum leveret nogle Bemærkninger om denne Afhandling, som han roser for et »godt Sprog« og »rigtige Tanker«, hvorvel han i det enkelte har forskjellige Indvendinger at gjøre.

»Et Par Ord i Anledning af Fattigvæsenets Bestyrelse paa Landet i Danmark« (trykt i »Minerva«, 1804, II, 12-19.)

»Indbydelse til Bidrag til et Laanebibliothek for Tirstrup og Fuglslev Menigheder« (trykt i »Minerva«, 1805, I, 330. Jvfr. »Dagen«, 1805, Nr. 38, hvor der findes Meddelelse om Oprettelse af dette »Læsebibliothek for Almuen«.

Bønderne i sine Sogne og søgte at virke for gavnlige Ændringer i de fattiges Forsørgelse. Hans Forslag i den sidstnævnte Henseende gik ud paa, at Sognet, istedenfor strax at lade en Mand komme paa Fattigvæsenet, naar han manglede Evne eller Kræfter til at ernære sig ved Markarbejde, skulde et Aarstid anvende lidt mere paa at faa ham lært et for Landboen nyttigt Haandværk, hvorved det maaske kunde undgaa at forsørge ham for Livstid, hvad ellers sædvanlig vilde blive Tilfældet. — Flere af de Forslag, H. Rørdam gjorde med Hensyn til Skolevæsenet paa Landet, kom senere til Udførelse ved Forordningen af 29de Juli 1814[1]).

Dr. Holger Ferd. Rørdam beskrives som en Mand af Middelhøjde med et smukt, aandrigt Ansigt, et livligt Væsen og meget talende. Hans ualmindelige Vittighed var kjendt i en vid Kreds. Med Satirens Vaaben vidste han at ramme den, som ellers ikke kunde træffes. Flere Exempler derpaa erindres endnu. Herredsfogden der paa Stedet, der tillige var Byfoged i den nærmeste By, var saaledes bekjendt for sin store Grovhed i Tiltale af Folk, og han plejede at skjære omtrent alle over samme Kam; kun Præsten i Tirstrup frygtede han for, da han oftere havde

»Noget om Kartoffelbrød og Kartoffelavl« (trykt i Januar 1806 i Olufsen Oeconomiske Annaler VII, 1-11). Man ser af denne Afhandling, at Kartoffelavlen endnu ikke var kommen ret i Gang i den Egn, hvor Forf. levede.

»Undersøgelse, hvorvidt en almindelig Tilladelse for Landmanden i de Danske Stater til at brænde sit fornødne Brændevin kunde ansees for skadelig eller gavnlig for Statskassen, Landboefliden og Landalmuens Moralitet. Skrevet i April, Aar 1810«. Kbhvn, trykt og forlagt af Andr. Seidelin. (37 Sider).

[1]) Ifølge Dyrlunds Skrift om Tatere og Natmandsfolk (S. 233) findes der i Kultusministeriets Arkiv en Indberetning af $^{9}/_{5}$ 1820 fra Dr. Holger Rørdam til Amtsskoledirektionen om en ukonfirmeret Pige paa 25 Aar i Fuglslev, der allerede havde tre uægte Børn, og af hvis Gjenstridighed mod at tage mod nogen Lærdom han giver en »plastisk Beskrivelse«.

faaet at fornemme, hvorledes denne ved sit Vid forstod at gjøre ham latterlig. Samtidige fortælle derfor, at naar Dr. Rørdam kjørte ind i Kjøbstaden, saa »rystede Byfogdens tykke Mave af Forskrækkelse«. Forøvrigt var R. en Ynder af Jagtens Glæder og det muntre Lag, og som Selskabsmand vel set paa Herregaardene der i Egnen. Men at dette ikke var til Gavn for hans præstelige Gjerning, er let at indse. Hans Gjæstfrihed var overordentlig stor, saa stor, at den maatte blive uheldbringende for et uformuende Præstehus. Vel tabte den overdrevne Selskabelighed sig efterhaanden, som Evnen til at vedligeholde den svandt bort; men nu indfandt svageligt Helbred og vedvarende Sygdom sig, saa at han besluttede sig til at opgive sit Embede. Den 10de Marts 1824 fik han sin Afsked i Naade og med Pension. Faa Maaneder efter døde han, den 23de Juli s. A., i sit 54de Aar. Hans Hustru var allerede død den 27de Oktober 1820, 42 Aar gammel. De havde ingen Børn.

2. **Thomas Schatt Rørdam**, fornævntes Broder, blev født paa S. Thomas i Vestindien den 3die Februar 1776, og fik i Daaben Navn efter sin afdøde Morfader. Tre Aar gammel kom han med sine Forældre til Norge. Fra Ullensvang Præstegaard havde han sine Barndomsminder. I den afsides Fjeldbygd, der dog hverken savner storartet Naturskjønhed eller Minder fra Fortiden[1]), voxede han op under en kjærlig og alvorlig Faders Øjne, hvem han for største Delen ogsaa skyldte sin Undervisning og sine første Skridt paa den studerende Bane. Naar hans Fader om Lørdagen tog afsted i den store Kirkebaad til sine Annexer, fulgte den lille Thomas undertiden med; han legede paa den brede Ræling og skuede ned i Bølgerne, medens Kjølen hurtig gjennemskar Vandet. En Gang skete det ved en saadan Lejlighed, at han faldt over Bord; men han blev dog heldig fisket op igjen og slap saaledes med Forskrækkelsen.

[1]) Se Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III, 269-71.

Da han en Dag laa og læste sin latinske Grammatik ude mellem Fjeldene, forekom det ham, at Høien, han laa paa, hævede sig, og at en Skare Bjergpuslinger mylrede frem af den. — Om den kristelige Tone, der gjennemtrængte det Hjem, hvorfra han udgik, vidner en versificeret Bøn i Anledning af hans Elleveaars Fødselsdag, som gjemmes blandt hans efterladte Papirer. Der kan ikke være Tanke om, at han selv skulde have forfattet denne Bøn, dertil er Indholdet for vægtigt; maaske er den af en af hans Forældre; hans Afskrivning af den maa betragtes som en Gudsfrygtighedsøvelse. Skriften, der — som det var at vente — er en Del forskjellig fra hans senere ualmindelig faste og smukke Haand, viser, at han allerede var kommen temmelig vidt i de elementære Færdigheder. Som en Prøve paa Indholdet kan her anføres det første og det sidste af de 13 Vers, hvoraf Bønnen bestaar, samt Underskriften:

I Dag et Aar igien udaf mit Lives Alder
jeg atter har fuldendt; jeg dig o Gud bønfalder:
bevar mig fra alt Ont i Livets øvrig Tiid,
jeg dyrke Dig da vil med allerstørste Fliid.

Lad udi Christi Troe dit Barn mig stedse være,
jeg sætter derudi min allerstørste Ære —
ey Kors, ey Fare og ey ond Gienvordighed
skal kunne skille mig fra Jesu Kiærlighed.

Ullensvang Præstegaard d. 3 Febr. An[n]o 1787.

T. S. Rørdam.

Under disse Omgivelser og Indtryk voxede Thomas op til sit 15de Aar, da han, efter at være konfirmeret, i August 1790 blev bragt ned til Danmark af sin Fader for at sættes i Roskilde Skole. Vistnok ønskede Faderen paa denne Maade at knytte Sønnen nærmere til Danmark og til den Skole, hvorfra han selv var udgaaet, ligesom det var Forældrenes Haab, at denne Søn skulde tage Slægtens gamle Kjærlighed til den præstelige Gjerning i Arv. »Jeg har« — skriver hans Moder 1803, da han var bleven Præst

i Serup — »opofret dig, kjære Søn! til Herrens Tjeneste fra din Ungdom af. Gud har hørt min Begjæring, og mit Ønske er bleven opfyldt. Herrens Navn være evig lovet!«. I Roskilde blev Thomas Schatt R. anbragt i Huset hos Apotheker F. C. Frick, der var gift med hans Moders Søster. Herved begyndte et nyt Afsnit af hans Liv. Han saa aldrig Norge mere og heller ikke sin Fader, skjønt denne levede endnu 12 Aar efter den Tid. Men Familiens indskrænkede Vilkaar og den store Afstand tillod ham aldrig senere at gjæste det fædrene Hus.

Roskilde Skoles Rektor var den Gang den bekjendte duelige Professor, Dr. theol. Joh. Henr. Tauber, hvis interessante Levnedsoptegnelser i vore Dage for en Del ere udgivne og læste med Deltagelse. Thomas Schatt Rørdam, der strax blev optagen i Skolens øverste Klasse, knyttede sig med megen Kjærlighed til denne Rektor. »Min uforglemmelige, milde og humane Lærer«, kalder han ham i en Afhandling, han i Aaret 1803 udgav[1]. Af Tauber blev han i Oktober 1792 dimitteret til Universitetet, $16^1/_2$ Aar gl. Blandt hans Papirer findes endnu en Fortegnelse over hans Skolekammerater fra de to Aar, han besøgte Roskilde Skole; er der end ingen berømte Mænd iblandt disse, kan Listen dog vidne om det vennesæle Sind, som altid udmærkede T. S. R. og gjorde ham afholdt allevegne, hvor han færdedes.

Ved Examen artium erholdt han Karakteren Haud. ill., ligesom ogsaa ved den saakaldte filosofiske og filologiske Examen i April og Oktober 1793[2]. Paa Grund af Uformuenhed havde han imidlertid allerede i Maj sidstnævnte Aar maattet tiltræde en Huslærerplads i Tostrup Præstegaard ved Ringsted hos Præsten Hr. Peter Teilmann, hvis tre Sønner, Andreas, Hans og Johan Christen, bleve overgivne til hans Vejledning. Præsten Peter Teilmann var gift med en Broderdatter af ovennævnte Apotheker Frick; ad denne Vej

[1]) Fallesens Theol. Maanedsskrift V, 61.
[2]) Baden, Univ. Journal. I, 56. 128.

var Bekjendtskabet altsaa gjort, der blev til fælles Tilfredshed for alle vedkommende. Thomas Rørdams Elever vare ikke ubegavede, men deres Undervisning var forsømt. Den ældste var allerede 16 Aar, saa at det kunde se betænkeligt ud at give ham en Lærer, der kun var et Aar ældre end han. Ikke desto mindre gik det meget godt; det lykkedes T. S. R. at oprette de forfaldne Sager for sine Elever; han forstod at vinde deres Agtelse og Hengivenhed, og ved sin Dygtighed som Lærer bragte han dem saa vidt, at han efter 4½ Aars Forløb kunde tage de tre Brødre Teilmann med sig, da han i Oktober 1797 vendte tilbage til Kjøbenhavn, hvor Andreas Teilmann (senere Præst i Jydstrup, † 1811) Aaret efter blev Student, Hans gik til Søs, og Joh. Christen kom i øverste Klasse i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn. Efter Bortrejsen gav Hr. Peter Teilmann i Tostrup Rørdam bl. a. følgende Vidnesbyrd: »Han besidder grundige Kundskaber, en ædel Tænkemaade, er særdeles flittig og ejer udmærkede Gaver til at omgaas de unge;« — »han har erhvervet sig almindelig Agtelse her ved sit rosværdige Forhold og store Flid saavel i egne Studeringer som og i den af ham givne Undervisning, saa at han med Rette kan anses som et Mønster for unge studerende.

De Aar, T. S. R. havde tilbragt i Tostrup Præstegaard, vare ikke gaaede unyttede bort for hans egen Udvikling. Med Flid havde han nemlig i sin Fritid drevet sit theologiske Studium og søgt at uddanne sig ved anden god Læsning. Der er bevaret et ret mærkeligt Vidnesbyrd om hans tidlige Modenhed i et latinsk Brev, han den 17de December 1794 — altsaa endnu ikke 19 Aar gammel — skrev til sin Fader i Norge for at vise ham, hvor vidt han var kommen. Man seer deraf, at han — formodentlig ved gode Venners Hjælp — skaffede sig Underretning om, hvilke Forelæsninger Professorerne holdt, og fik Afskrifter af deres Kollegier. Ved Læsningen af de nyere — rationalistiske — Theologers, som Eckermanns, Jerusalems og Tellers Værker

lod han sig vejlede af den brave Præst, i hvis Hus han opholdt sig, til den rette Bedømmelse af disse ellers for den ubefæstede ofte farlige Skrifter. Opholdet i Tostrup Præstegaard blev ogsaa i anden Henseende betydningsfuldt for T. S. R. Naar han nemlig med Præstens Familie besøgte den nærliggende Tølløse Præstegaard, hvor Hr. Hans Teilmann, en Broder til Præsten i Tostrup, boede, traf han her en Kreds af fremblomstrende Døtre, blandt hvilke den næstældste siden blev hans kjærlige og trofaste Hustru. Efter Tilbagekomsten til Kjøbenhavn tog han fat paa at høre de theologiske Professorers (Moldenhawers, Hornemans og Münters) Forelæsninger, men da han kun havde liden Understøttelse hjemme fra, maatte han atter søge sit Udkomme ved Undervisning. Han var dog saa heldig strax at opnaa en efter Omstændighederne meget god Plads som Lærer for Generalkonsul A. Groves Børn. Hos denne Familie havde han Bolig og frit Ophold, medens Undervisningstimerne vare lagte saaledes, at han uhindret kunde høre de nødvendigste Forelæsninger. Det lykkedes ham derimod ikke at opnaa videre akademisk Understøttelse, skjønt han oftere søgte derom; kun det saakaldte Legatum Medeanum oppebar han, vistnok fordi han nedstammede fra Historiografen Vitus Bering, hvis Svigermoder Mette Vinstrup havde stiftet dette Legat med Bestemmelse om, at hendes Descendenter skulde fortrinsvis have Adgang til at nyde det. — I sine Fritimer besøgte T. S. R. jævnlig tvende Familier af Embedsstanden, med hvilke han gjennem Præsten Teilmann var kommen i venlig Forbindelse, nemlig Justitsraad Søren Engelbreth, Komitteret til Rentekammeret og tilsidst Generalrevisor ved Lottoet, samt Kammerraad, Overskibsmaaler Hans Nicolai Kellermann. Begge disse Mænd vare gifte med Søstre til Præsterne Peter og Hans Teilmann i Tostrup og Tølløse. Hos disse Familier havde Rørdam ogsaa den Glæde undertiden at træffe Venner fra disse tvende Præstegaarde og saaledes at holde Forbindelsen vedlige.

At han under alt dette med Flid har fortsat sit theologiske Studium, skjønnes deraf, at han den 1ste Maj 1800 tog Embedsexamen med bedste Karakter. Fakultetets Dekanus meddelte ham i den Anledning følgende Vidnesbyrd.

Candidatus Theologiæ Hr. Thomas Schatt Rørdam har med Fliid og Held dyrket de theologiske Videnskaber her ved Universitetet. In Exam. theol. publ. d. 1 Maji 1800 har han med eenstemmigt Bifald erholdt Characteren Laudabilem, og anbefaler sig tillige meget fordeelagtigen saavel ved sin ædle og dydige Tænkemaade, som ved sit meget roesværdige Forhold. Khvn., d. 13 Maji 1800.

C. F. Horneman.

I Juli samme Aar underkastede R. sig ogsaa de praktiske Prøver med lige saa heldigt Udfald, idet han for den homiletiske fik Laudabilis og for den kateketiske Laudabilis & quidem egregie. En af Censorerne ved den sidstnævnte Prøve, Præsten V. K. Hjort ved Holmens Kirke (senere Biskop i Ribe), gav R. en særlig Anbefaling, hvori han bl. a. ytrede: »I denne Prøve gav han tydelige Vidnesbyrd om særdeles god theologisk Kundskab og udmærkede Gaver til at gjøre sin Undervisning fattelig for Ungdommen. Jeg har siden hørt ham prædike og fundet hans Foredrag lyst, lærerigt og smukt, hans Udvortes tækkeligt og værdigt for den gejstlige Talerstol«. — Da R. nogen Tid efter Attestatsen fratraadte sin hidtidige Huslærerpost, meddeltes der ham følgende hædrende Vidnesbyrd for hans Virksomhed i samme.

Omtrent tre Aars daglige Omgang, i hvilken Tiid Herr Th. Schatt Rørdam har været i mit Huus som Lærer for mine Børn, har nøye giort mig bekiendt med denne værdige Mands Kundskaber, Grundsætninger og Handlemaade. Lys Forstand, sund Moral, ædel Opførsel giøre ham særdeles udmærked. Mine Børn have tabt meget ved at miste en Lærer af hans Dueligbed. Maatte mit Vidnesbyrd befordre hans fremtidige Held, bidrage noget til hans Forfremmelse, vilde det meget glæde mig. I hvilken Kreds Forsynet

sætter ham enten som Skoelemand eller offentlig Religionslærer, er ieg forsikkret om, at han vil gaae frem til Hæder, ieg kan ikke andet end anbefale ham paa det allerbedste til enhver Mand, i hvis Haand det maatte gives at fremme hans Vel.

Kjøbenhavn den 12 August 1800.

A. Grove.

Committeret i General Land Oeconomie og Commerce Collegio, Medlem af Directionen for Consulaterne i Africa, Administrerende Directeur for den Danske Manufactur Handel.

Efter Embedsexamen forblev T. S. Rørdam i Kjøbenhavn, skjønt han fik flere Tilbud om Huslærerpladser. I Oktober 1800 blev han Lærer i det bekjendte, af Hofpræst Christiani oprettede basedowske Institut udenfor Vesterport, ligesom han allerede tidligere havde begyndt at vejlede yngre studerende til den theologiske Examen. Selv tog han fat paa at lære Arabisk, men har dog neppe drevet det vidt deri; med større Flid lagde han sig derimod efter Fransk, hvori han stadig lod sig undervise, saa længe han var i Kjøbenhavn. Fransk var nemlig et Sprog, som endnu ikke lærtes i de latinske Skoler, dengang R. gik i Roskilde Skole, medens den mærkelige og fremragende Rolle, som Frankrig spillede i hin Tids politiske Forhold og Kulturliv, gjorde det til en Dannelsesfornødenhed at kjende dette Lands Sprog.

Forøvrigt førte R. et glad og muntert Ungdomsliv, og synes at have været meget afholdt, hvor han kom frem. Blandt hans nærmeste Omgangsvenner paa hin Tid kan nævnes Tycho Fuhr, død som residerende Kapellan i Aalborg, Ludvig Daae, død som Præst i Norge, Ole Brasen, død som Præst i Vejby og Tibirke i Nordsjæland, samt endelig Brødrene Andreas og Christen Teilmann, der tidligere havde været hans Elever. Da Opraabet den 25de Marts 1801 skete til Studenterne om at gribe til Vaaben for at bidrage til Kjøbenhavns Forsvar mod det forventede engelske Angreb, meldte Rørdam sig strax og blev ind-

skreven i det 7de Kompagni af »Hs. Maj. Kongens Livskorps«, i hvilket samme Kompagni hans ovennævnte Venner stode, medens den nævnte Fuhr var Regimentskvartermester ved Korpset[1]). Som bekjendt kom Studenterne denne Gang ikke til at vise andet end deres gode Vilje. Dog gav hele Bevægelsen et Opsving i den fædrelandske Stemning, som neppe har været uden Betydning for de allerfleste baade yngre og ældre, som under hine bevægede Dage og under Skjærtorsdagskampens mægtige Dønning færdedes i Kjøbenhavn.

Inden disse Begivenheder var T. S. Rørdam den 24de Oktober 1800 bleven forlovet med den tidligere omtalte unge Pige fra Tølløse Præstegaard, Katrine Georgia Teilmann, en ikke blot udvortes indtagende, men ogsaa fra Hjærtets og Karakterens Side udmærket Kvinde med et dybt religiøst Sind. Hun var født den 20de Juli 1777 i Tølløse. Hendes Fader Hr. Hans Teilmann, der døde som Jubellærer 1822, var en lille stille Mand, der mest levede i sit Studerekammer; hendes Moder Katrine Margrete Samsøe (Søster til Digteren Ole Johan Samsøe), der først døde 1833, var en ualmindelig kraftig Personlighed, høj, smuk og forstandig. Trine Teilmann, som Rørdams forlovede almindelig kaldtes, havde fra sit 15de til sit 20de Aar været i Huset hos Hofjægermester Peter de Svanenskjold paa Overberg, med hvem hun var langt ude beslægtet[2]). Hun havde nærmest været en Slags Selskaberinde hos den unge Frue og havde derved haft Lejlighed til at erhverve sig en større Dannelse og mere Sikkerhed i Omgang med Folk af forskjellige Samfundslag, end Præstedøtre i de Tider almindelig besad[3]).

[1]) Engelstoft, Univ.- og Skole-Annaler. 1808. I, 379. 1809. I, 62.

[2]) Se A. Teilmann, Stamtavle over Familien Neergaard, S. 16. 22. Mange Aar efter blev Svanenskjolds Dattersøn Emanuel Bonnevie gift med Trine Teilmanns Sønnedatter, Georgia Rørdam.

[3]) Hun var saaledes engang med Familien Svanenskjold i Besøg hos Arveprinds Frederik, medens han om Sommeren opholdt sig paa Jægerspris, og blev ved denne Lejlighed af Fruen præsenteret som »vor unge Slægtning«.

Der bevares et Brev til Trine Teilmann, som hendes Svigerfader i Norge tilskrev hende ikke længe før hendes Bryllup, og efter at T. S. Rørdam var kaldet til Præst; det kunde maaske meddeles her som en Prøve paa den Tids Stil, som er en Del forskjellig fra de Udtryk, vi rimeligvis vilde bruge i lignende Tilfælde, hvorved dog tillige er at erindre, at da Provst Chr. B. Rørdam skrev dette Brev, var han saa syg, at det vel endog har kostet ham ikke ringe Møje at forfatte disse Linier.

Hoytagtede Jomfrue!

tilkommende Kiære Svieger Datter!

Hendes kiærkomne Skrivelse af 8de Martii, som tilhændekom mig den 8de April sidstleden, forsikrer mig om det, hvorom ieg tilforn ved min Søn, Herr Thomas Schat Rørdam, har været underrettet, nemlig: at det har behaget Forsynet at stifte en Forening imellem Dem, og at lænke Deres Hierter til Forbindelse i Ægteskab med hverandre, som De i sin Tiid agter, under det Guddommelige Forsyns Bestyrelse, at fuldbyrde.

Saa imodtag da Elskede Kiære Jomfrue, som jeg fra nu af, efter denne Hendes Erklæring, tør regne blandt vor Familie, min og Hustrues kiærligste Lykønskning til dette Deres Valg, som Himlen selv ville krone med tusinde Glæder og Lyksaligheder, og med al den Velgaaende paa begge Sider, som kan giøre Deres tilkommende Ægteskab glad og fornøyet. Ja! Gud give Dem i sin Tiid længe at leve med hverandre i al optænkelig Rolighed, Glæde og Lykke, saa megen, som det Guddommelige Forsyn, efter sin Viisdom og Godhed, finder tienligt at meddele til vedvarende Nytte og Gavn paa begge Sider.

Bemeldte min Søn Herr Thomas Rordam forlod mit Huus for omtrent 12 Aar siden; fra den Tiid har ieg ikke seet ham, men haaber, at den samme gode Caractére, som da fandtes hos ham, vil endnu findes, endog i en høyere Grad, som Religion og moden Forstand forsikrer mig om, at ieg har det bedste Haab om det lykkeligste Udfald paa begge Sider. — Min og Hustrues Glæde skal derfor jo mere for-

øges, jo mere vi erfare Deres Velgaaende, og at De, ved hver Dag at lære at kiende Hverandre bedre, maa tiltage i Kiærlighed og Fortroelighed til indbyrdes Lyksalighed.

Min sygelige Helbreds Forfatning, som nu i mange uger har vedvaret, at ieg intet af Embeds Forretninger har kunnet udrette[1]), tillader mig ikke at udføre mit Brev vidtløftigere, men ieg afbryder samme med igientagne bedste Ønsker om al Velsignelse for Dem begge til den Forestaaende nærmere Ægte-Forenings Fuldførelse; i hvilket Ønske min Kone ogsaa med Oprigtighed tager Deel, samt alle vore her nærværende Børn, og forbliver med oprigtig Hengivenhed, og de venskabeligste Hilsener til Kiære Forældre, og anden respective Familie

Høystærede og Velædle Jomfrue
Hendes oprigtig elskende tilkommende
Svieger-Fader
C. B. Rørdam.

Ullensvang Præstegaard
(igiennem Christiania og Woss)
den 15de April 1802.

Udskrift: Velædle Jomfrue Trine Teilmann
til Kiøbenhavn

At afleveres i Herr Justice Raad
Engelbrechts Enke-Frues Gaard
eller Boepal.
betalt.

Udskriften paa dette Brev minder om, at T. S. Rørdam ved sin Forlovelse var bleven nærmere knyttet til Familien Engelbreth, ligesom ogsaa til den ovennævnte Familie Kellermann. Justitsraad S. Engelbreth døde vel i Januar 1801, men hans Enke, Fru Mette f. Teilmann, levede endnu nogle Aar derefter. Deres eneste efterlevende Søn, Wolf Frederik Engelbreth, var allerede Sognepræst i Lyderslev; i ham havde R. senere en tro Ven. Kammerraad

[1]) Han døde den 21de Oktober s. A. Nærværende Brev var mig ubekjendt, da jeg meddelte C. B. Rørdams Levnedsbeskrivelse i 1ste Hefte.

H. N. Kellermanns Hustru, Fru Margrete f. Teilmann, døde den 26de Avgust 1801 uden Børn. Hendes Mand overlevede hende i sex Aar. Formodentlig skyldte R. især denne brave Mands Anbefaling, at han blev Præst, allerede Aaret efter at han var bleven Kandidat. Den 19de September 1801 blev han nemlig af Proprietær Jean Arnold Fischer til Allinggaard kaldet til Sognepræst i Serup og Lemming i Hids Herred, Aarhus Stift, hvilken Kaldelse den 30te Oktober s. A. modtog kongelig Stadfæstelse.

Da R. skulde forlade Kjøbenhavn, viste det sig ret, hvor afholdt han havde været. Handelsklassen i det basedowske Institut, hvor han havde været Lærer, overleverede ham ved Afskeden en Erindringsmedaille. Hans Manuducenter tilskrev ham følgende Brev:

Høystærede,

gode Hr. Rørdam!

For at give et lidet Beviis paa vor Erkiendtlighed, men mindre paa det, vi føle, ved at see os en siælden Manuducteur, en sand Ven, og oprigtig Raadgiver, berøvet, ønskede alle Undertegnede, at vor uforglemmelige Ven vilde glæde os med sin Nærværelse ved et lidet Aftens-Maaltid, som i ovenmeldte Hensigt, anrettes hos Bang og Bille paa Roseng: N⁰ 121 — paa Søndag Aften Kl: 6, eller, om det ikke skulde være vor kiære Ven belejligt den Aften, da en anden, som gode Hr. Rørdam selv vilde behage, at bestemme. — Som sagt! vi føele vort Tab; men eenstemmig siger: iil Ven! den gladeste af deres Dage imøde; nyd umisundt den Løn, som de ved deres Redelighed, Retskaffenhed og Godhed haver fortient, gid de i en elsket Kones (som er dem værd) hendes Arm maae opleve mange glade Dage! og vær forvisset om, at deres Minde aldrig vil udslettes hos os, som har havt Prøver paa deres Godhed, deres ædle Karacter og sande Broder-Venskab. — Vort Tab føeler vi, er stort, men Tanken om vor Vens Lykke giør os det taaleligt — Nu! saa bliv da

lykkelig! o Ven, og skiænk undertiden en Tanke til os, som med sand Deeltagelse forbliver deres

hengivne og forbundne Venner

H. Jensen[1]). N. H. Gude[2]). H. R. Bille.

P. Bang[3]).

P. S. Som Ven, haaber ieg en Godhed af Hr. Rørdam paa Grund af indlagte, hvoraf de seer, det vil være mig, baade nødvendigt, og mueligt det ogsaa kan biedrage til mit Vels Forfremmelse, at faae et lidet Testimon. diligentiæ af dem, samt Qvittering for det ieg haver erlagt for Manuduct: men gode Hr. Rørdam vil behage, at melde i samme, at den sidste Septbr. Maaned ikke er betalt, da ieg ei haver faaet dem sc. de 2rd af min Oncle endnu. — De Prøver de har givet mig paa deres Venskab giver deres hengivne Ven Haab om sit Ønskes Opfyldelse.

Bille.

Khavn. d. 22[d] Octbr. 1801.

Alle beder venskabeligst om Svar herpaa i Morgen-Formiddag ved den lille Magister, som yndes meget for sin Velgiørers Skyld. — Lev vel, lev stedse vel!

Udskrift: Velædle Hr. Rørdam i Kiøbenhavn.

Da R. skulde rejse, fulgte hans Venner ham ud til Roskilde, for saa længe som muligt at forhale den sidste Afsked. Den 19de November 1801 skriver han i sin Dagbog: »Endelig frembrød Dagen — tristis ille dies — da jeg skulde forlade Byen, hvor jeg i 4 Aar 1 Maaned og 14 Dage har nydt mange, mange Glæder, kjendt og omgaaedes mange gode Mennesker, været yndet af unge og gamle, haft mange oprigtige Venner, nydt Livet i fuldeste Maal og, skjønt nu og da nedtrykket af Mangel paa Penge, Bekymringer og Frygt for Attestatsen, dog aldrig

---

[1]) Var senere Rørdams mangeaarige Herredsbroder som Præst i Soderup og Eskildstrup.

[2]) Døde 1840 som Sognepræst ved Michaelis Kirke i Fredericia, hvor R.s ældste Søn, Dr. Hans Christian Rørdam, blev hans Eftermand.

[3]) Døde i en høj Alder som Sognepræst i Strø i Nordsjæland.

undertrykket. Inderlig rørende var det ved Afskeden at se mig omringet af Yndlinger og Venner, i hvis Hjærter jeg vidste, der ej boede Svig«.

Over Tølløse tog R. til Aarhus, hvor han, efter at være prøvet, blev præsteviet den 2den December 1801 af Biskop H. F. Janson. Biskoppen talte ved denne Lejlighed over Kol. 4, 17: Giv Agt paa den Tjeneste, som du har annammet i Herren, at du kan fuldkomme den. Rørdam prædikede over 1 Kor. 1, 18: Korsets Ord er vel dem en Daarlighed, som blive fortabte; men os, som blive salige, er det en Guds Kraft — »hvoraf han forestillede de forskjellige Virkninger af Læren om Jesu Død; dem, som foragte samme, til Elendighed; og dem, der tillidsfuldt antage den, en Guds Kraft til Salighed«[1]. Efter at have besøgt sin Broder Holger i Tirstrup ankom T. S. R. den 19de December til Serup Præstegaard, hvor han blev venlig modtaget af sin Formands Hustru, Provstinde Aaboe, og Juledag holdt sin Tiltrædelsesprædiken i begge Kirker.

Serup og Lemming, hvor Th. S. Rørdam saaledes, 25 Aar gammel, begyndte sin præstelige Virksomhed, er hvad man kalder et godt Begyndelseskald. Det ligger imellem Viborg og Silkeborg, i en Egn, der ikke savner sin ejendommelige Skjønhed. Hede og Agerland findes her i broderlig Forening. Præstegaarden har en i hin Egn ikke ringe Herlighed i en ikke ganske ubetydelig Skov. Rørdams Formand, Hr. Thomas Aaboe, var bleven forflyttet til det nærliggende Grønbæk og Svostrup; men hans Hustru og Datter vare endnu i Serup Præstegaard og holdt Hus for den ny Præst i den første Vinter, han tilbragte her.

Kort efter sin Embedstiltrædelse maatte R. afgive en Erklæring om Nytten af Indretning af Seminarier for vordende Almueskolelærere tilligemed Forslag om de Fag, hvori disse fornemmelig trængte til Vejledning. Denne

[1] Aarhuus Adresse Contoirs Tidende for 5. Decbr. 1801.

Erklæring, hvortil Udkastet endnu findes blandt hans Papirer, fortjener maaske her at meddeles:

1. Naar man tager Hensyn til Bondestandens nærværende Karakteer og individuelle Beskaffenhed, synes den i Særdeleshed at trænge til en saadan Oplysning, som kan vejlede den paa Livets Bane til at bruge Menneskets herligste Fortrin Fornuften, indgive den værdige Begreber om Gud, som Altings Ophav, om hans Godhed saavel i det physiske som moralske — bortrydde ugrundet, ængstelig Frygt for Natur-Phænomenerne og andre i Verden mødende tilfældige Begivenheder og afvende dem fra at betragte disse som omina mali imminentis — sætte den i Sikkerhed for at blive et Rov for snedige Bedragere i Handel og Vandel eller en Rigdomskilde for samvittighedsløse Lovkyndige. — Og for at kunne tilvejebringe Landets talrigste Folkeklasse deslige Kundskaber vilde det være en priselig Handling, at Seminarier oprettedes, hvor Mennesker kunde dannes til i Tiden at blive duelige og hensigtsmæssige Skolelærere, beqvemme til at bibringe Almuen Kundskaber, gavnlige i det borgerlige Liv og ved en simpel, fattelig Religjons-Underviisning bane dem Vejen til rigtigen at forstaae og anvende Præstens udførligere Foredrag.

I Følge heraf blive de Kundskaber, som i deslige Seminarier for tilkommende Landsbyeskolelærere nærmest bør læres, disse:

a. Forstandsøvelser ɔ: catheketiske Forklaringer over enkelte Ord eller Ting, som i det daglige Liv forekomme, som Børn vel ofte høre og igjentage, betragte og bruge; men uden at have bestemte Begreber om hines Bemærkelse eller disses Oprindelse og Sammensætning. En god Anledning til at bruge denne Underviisning haves i: „Spørgsmaale af et ascetisk Selskab i Zürich" oversat af Herr Pastor Wøldike.

b. Skrivning og praktisk Regning.

c. Naturlære praktisk foredraget med Hensyn til Bondens Tarv efter Helmuths Maneer.

d. Religjon — saaledes som den af Jesus og Apostlene er foredraget — og af dens Sandheder skeer Anvendelse paa det daglige Liv og Menneskets Sædelighed, saaledes at Moralen kommer i den nøyeste Forbindelse med Religjonen, hvorved denne da bliver saa meget vigtigere og behageligere for den Unge. — Som Seminaristen i det Hele fremfor Alt bør vænnes til at foredrage med Selvtænksomhed — ikke mechanisk — sine Underviisninger katheketisk — saa bør dette især skee med Religjonen; og da ingen Færdighed forskaffes uden Øvelse, maa den vordende Skolelærer gives al muelig Anledning til at erhverve sig denne efter Lærerens Anviisning og under hans Opsigt; derved vinder Seminaristen meer end ved at høre aarlige Forelæsninger over de catheketiske Regler; — thi longum est iter atque triste per præcepta; breve atque efficax per exempla.

Nyttige, skjønt ikke høyst nødvendige Kundskaber, som det var ønskeligt, at i det mindste Læreren forstod, ere:

e. Bibelsk Historie for deraf at have Stof til at anvende Religjon og Moral paa det daglige Liv og Mskenes Handlinger og faae Anledning til at bestemme Begreberne om visse Dyder og Laster.

f. Fædrenelandets Geografie og Historie — korteligen fremsat med de mest interessante statistiske og topografiske Anmærkninger.

g. Kundskab om Landboens Rettigheder og ham vedkommende Love.

2. I Henseende til den anden Qvæstion om: Maaden paa hvilken tilkommende Lærere for Landsbyeskolerne bedst kunde dannes, da beroer dennes Besvarelse paa saa mange locale Omstændigheder, at kun lidet derom i Almindelighed kan anføres: ikke destomindre giver undertegnede sig den Friehed at anmærke følgende:

a. Da Præsterne paa Landet ere de, som bedst kunne kjende Bondens særegne Beskaffenhed, hans Fatte-Evne, Tankegang, Sprog, Fordomme m. v. og Skolelærerne især bør have Kundskab om dette, for derefter at kunne

indrette sit Foredrag mest hensigtsmæssigt, saa synes det, at ingen med mere Held kunde undervise disse end netop hine, og at derfor vilde blive saavel den mest oekonomiske som den mest gavnlige Maade at formaae en duelig Landsbyepræst paa det Sted hvor Seminariet beqvemmest kunde anlægges, til at paatage sig Underviisningen i det mindste i Religjon og Naturlære — derved vandtes foruden ovenanførte ogsaa dette α) at, om saadan en Mand end ikke vilde eller kunde gratis paatage sig denne Umage, vilde dog et anstændigt honorarium være alt hvad han fordrede, da han desuden har sit Embeds Indtægter — og β) vilde det undgaaes, hvad Erfaring hidtil har lært at være Tilfældet, at de vordende Skoleholdere underviises i Kundskaber meer glimrende end gavnlige, meer theoretiske end praktiske — og som det almindeligen gaaer, desaarsag bleve indbildske og ubeskedne — meer stolte end gavnelystne: thi γνωσις φυσιοι, især naar den er ufordøyet.

b. til at lønne de øvrige Lærere, som dog nok ikke behøvede at være mange, vilde nok ingen retsindig Mand vægre sig ved efter Evne at bidrage Noget — især vilde det være en ikke ubetydelig Understøttelse, naar af hver Kirke i Stiftet blev betalt i det mindste 1 rdr.; og det maatte da og haabes, at Hans Majestæt allernaadigst vilde bevilge et ligesaa rundeligt Biedrag som til det Vesterborgske Seminarium. — At lønne en Gartner ved Seminariet kunde vel spares, da Bonden har al Anledning til saavel ved Præstens Ex. som ved lidet bekostl. Bøger at lære Havedyrkningen, saa meget meer, som Landhuusholdnings Selskabet har udsat Belønninger for de Gartnere, som dertil give Bønderne Anviisning, og Erfaring lærer, at hvor disse have Lyst, mangler Anviisning ikke.

Seerup d. 23 Jan. 1802.

Th. Sch. Rørdam.

I den første Vinter, Rørdam var i Serup, søgte han at bevæge Beboerne til at indføre den »evangelisk-christe-

lige Psalmebog«, men fandt saa megen Uvillighed i dette Stykke, at han mulig har opgivet Forsøget. Indførelsen af denne Psalmebog tilstræbtes den Gang af de nidkjæreste Præster med samme Iver, som den, hvormed man i vore Dage har søgt at fremme dens Afskaffelse[1]). Den passede til Tiden. Og skjønt Rørdam ingensinde var Rationalist i dette Ords vulgære Betydning, havde han dog lige saa lidt som de allerfleste samtidige yngre Præster kunnet frigjøre sig for Paavirkning af den i Tiden raadende Aand, der havde et Præg paa den ene Side af Sentimentalitet, paa den anden Side af prosaisk Forstandighed. En lille latinsk og dansk Optegnelse om Betingelserne for et lykkeligt Liv, som haves fra hans Haand fra denne Tid, skjønt vel neppe forfattet af ham selv, kunde her meddeles som formentlig karakteristisk:

Vitam qvæ faciunt beatiorem hæc sunt:
Non ingratus ager, focus perennis,
Lis nunqvam, toga rara, mens qvieta,
Vires ingenuæ, salubre corpus,
Prudens simplicitas, pares amici,
Convictus facilis, sine arte mensa,
Nox non ebria, sed soluta curis,
Non tristis thorus, at tamen pudicus,
Somnus, qvi faciet breves tenebras,
Qvod si esse velis, nihilqve malis,
Summum nec metues diem nec optes.

.... Den sande Friehed er
Anbunden til sin Pligt, til Flid, til Øvelser.
Vær glad, byg Rede, stræb for Smaae og ær din Skaber,
Brug Livet som en Fugl, der ej sin Friehed taber.

---

[1]) Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 248 f. Ret interessante Bidrag til Oplysning om Aarsagerne, hvorfor Almuen i Jylland paa mange Steder modsatte sig den evang.-chr. Psalmebogs Indførelse, ere meddelte af Præsten N. Blicher i »Iris og Hebe« for 1802. I, 88—96. II, 40—70. III, 179—84.

Men lad Fornuften og hos dig opnaae sin Ret,
Saa overgaaer dit Vel, din Friehed Scepteret
(Den meer end Centner Vægt paa Verdens største Sjæle).
Gid dette Straaetag mig, gid det min Afkom fjæle,
Gid jeg nedlægge her min Hyrdestav i Fred!
Paa Jorden har jeg da opnaaet mit Øyemed.

Saa vist det end altsaa er, at R., til at begynde med, væsentlig stod paa samme aandelige Standpunkt som Samtiden, saa vist er det ogsaa, at han under sin præstelige Virksomhed voxede til en langt dybere og inderligere Opfattelse af Kristendommen end den, som var den sædvanlige blandt Ordets Forkyndere ved Aarhundredets Begyndelse.

Efter Paaske 1802 rejste R. med Forventning og Glæde til Sjæland, hvor han den 7de Maj holdt Bryllup i Tølløse med sin 24aarige Brud, Trine Teilmann, og derpaa hjemførte hende til sin Præstegaard. I Sommeren 1802 var han nu, som hans endnu bevarede Regnskabsbog for dette Aar viser, sysselsat med allehaande Indkjøb til Husholdning og Agerbrug. Medens enkelte Artikler den Gang kostede omtrent det samme som nu, eller endog mere, vare andre derimod meget billigere. R. kjøbte saaledes tre Heste for 87 Rdl., fire Trækstude for 40 Rdl., fire Køer for 28 Rdl., Hans Folkeløn ved et temmelig stort Agerbrug (80 Tdr. Land foruden Hede og Mose) var — til Karle og Piger — for et halvt Aar 27 Rdl. 24 Sk., vistnok altsaa kun omtrent $^1/_{10}$ af hvad man nu under lignende Forhold vilde være nødt til at give. Derimod betalte han i Juni 1802 for 3 Tdr. Rug 42 Rdl. Man kunde altsaa den Gang faa to Køer for en Tønde Rug, medens man nu vel maatte give mindst 10 Tdr. Rug for en Ko.

Den 25de Juli 1802 holdt Biskop Janson Kirkevisitats i Serup og Lemming. I sin Dagbog har han bemærket: »Sognepræsten Hr. Thomas Schatt Rørdam er en Mand af grundig Indsigt og rigtig Tænkemaade i Religionen, som jeg med Fornøjelse haver erfaret saavel ved hans Ordination, som og nu paa Stedet af hans offentlige Foredrag«.

Om Ungdommens kristelige Oplysning udtalte Biskoppen sig med Tilfredshed. Til sin Kirkepatron, den i flere Henseender noget originale, men brave og retlænkende Proprietær Fischer til Allinggaard[1]), stod Rørdam i et meget godt Forhold, som det ogsaa fremgaar af følgende Brev, der viser den Tillid, Fischer havde til hans Evner:

Velærværdige og høylærde
høystærede Hr. Rørdam!

De ville undskylde dette, og tillige: at det bliver imellem Dem og mig. — Hr. G. G. [ɔ: Geheimeraad Ove Høegh Guldberg] i Aarh. er afgaaet fra hans Embeder[2]). Manden har uagtet hans siældne Lykke dog været bliid og god. Hans Lærdom, hans gode Forhold fortiener Agt og Skiønsomhed. Jeg ønskede, uden at nogen maae viide det mindste, en kort og passende Lovtale over ham. Et Distichon paa Grædsk til den lærde Aviis. En lapidal Stiil eller noget saadant paa Latin til Aalborg Aviis — et, af andet Indhold, til Wiborg Aviis — Een kort Lovtale paa Dansk, enten bunden eller ubunden. Jeg kan hverken construere eller ordne det mindste paa Dansk, mindre i andre Sprog. Blott en Concept følger, som giennemlæses, kun for at vise noget af det, ieg ønsker. Hans Hæderstegn er ikke.....[3]), Adels Brevet eller tilkiøbt Glans eller Pragt.

Jeg betaler alt, og paa min Regning bortsendes og betales indført. — Alt imellem Dem og mig.

Jeg beder Poul erindret. Jeg hilser og er stedse

Deres Ven og Tiener

Fischer.

A. den 4 Feb. 803.

Jo før De begynder derpaa, jo kiærere; og det efter Deres egen Plan.

Udskrift: Velærværdige og høylærde Herr Rørdam i Seerup Pstg.

---

[1]) Over denne findes der et smukt Mindeskrift i »Kjøbenhavnske Tidender« for 1805, Nr. 9. Jeg anser det ikke for usandsynligt, at T. S. Rørdam er Forfatter deraf.

[2]) Den 22de Decbr. 1802 fik Guldberg sin Afsked fra Stiftamtmandskabet i Aarhus.

[3]) Ulæseligt Ord.

I Henhold til denne Opfordring udarbejdede R. da Lovtaler over Guldberg paa Græsk og Latin, paa Latin og paa Dansk. Af disse, som endnu haves i Forfatterens Udkast, medens vi derimod ikke kunne sige for vist, om de ere blevne offentliggjorte paa den angivne eller anden Maade[1]), kan den danske Text hidsættes som en Prøve:

Held den Mand, der lever for at gavne,
Der maaler sin Virksomhed efter sine Kræfter,
Der dyrker sin Ungdom og ordner sin Tid
og pryder sin Forstand med mangehaande gavnlig Indsigt.
Med ædel Selvbevidsthed betræder han Virksomheds Bane.
Medborgere glæde sig — Deres Haab er stort.
Det skuffes ej — Mandens virksomme Daad,
ædle Karakteer, udbredte Kundskab
Retter, forbedrer, afhielper Mangler og Uordener,
Og — naar Banen med Held er giennemvandret —
Træder Han beskeden tilbage i eensom Roe.
Og lever for sig selv og Evigheden.
Saa, ædle Guldberg! saa var Din Adfærd!
Ved grundig Lærdom i mange Fag,
ved usminket Redelighed, ved uhykkelsk Gudsfrygt,
ved utrættet Flid var Du i en lang Række af Aar
Medborgeres Velgjører — Fædrelandets Hæder og Ziir.
Ikke indskrænket i Din Aands Kultur
Var Din Virksomhed uindskrænket —
Som lærd Kunstdommer opmuntrede Du Videnskaber,
vurderede Lærdom, ikke efter Glands, men Grundighed.
Du grandskede — og fandt: Sandhed —
Du forkyndte den uforfærdet for Verden —
Ej agtende Spotterens søgte Daddel.
Din Redelighed var Din Trøst,
Den Høyestes Velbehag Dit oplivende Haab —

[1]) I »Wiborg Samler« og »Aalborg Jydske Efterretninger«, som jeg har efterset, findes der to Lovtaler over Guldberg, men ikke dem, hvortil Udkast er bevaret blandt Rørdams Papirer. Mulig er da Planens Udførelse bleven foregreben af en anden.

Og nu Du følede Alderens Komme
i Legemets aftagende Kræfter,
Besluttede Du med den Vise at fratræde
Din ved ædel, uegennyttig Daad glimrende Bane,
At hellige Dit virksomme Livs herlige blide Aften
til Videnskaber — til huuslig Lykke — til Evigheden.
Uskrømtet, frivillig vi prise Dig ædle, ophøyede, retskafne Mand!
Og evig skal Dit Minde hædres.

Samme Aar forfattede T. S. R. en Oversættelse af en tydsk Afhandling af Kottmeier »Om det frie Foredrag eller Extemporering«. Den findes trykt i 5te Bind af Fallesens theologiske Maanedsskrift, S. 1—61. Oversættelsen, der er tilegnet »den lærde og virksomme Religionslærer, min inderlig elskte Svigerfader Hr. Hans Teilmann«, er af R. forsynet med en udførlig Indledning (dat. September 1803) og desuden helt igjennem ledsaget af oplysende Anmærkninger og litterære Henvisninger. Denne Oversættelse er saa at sige det eneste, som T. S. Rørdam har ladet trykke[1]. Naar han, som dog ikke savnede Evner til at belære en videre Kreds, dog senere aldeles afholdt sig fra Skribentvirksomheden, maa Grunden vistnok søges deri, at han, som stedse — og ikke mindst i sine senere Aar — lod det være sin Hovedopgave at være en sand Hyrde for sin Menighed, mere fandt sig kaldet til at ofre den lille ham anviste Kreds al sin Virksomhed, end til at optræde paa Litteraturens større men ogsaa uroligere Skueplads.

Kun i faa Aar var R. Præst i Serup og Lemming, og dog lykkedes det ham i den Tid at gjøre sig i høj Grad elsket og agtet af Befolkningen baade som Præst og ved hele sin øvrige Omgjængelse, saa hans Navn ikke er glemt i Menigheden endnu, skjønt hans samtidige her forlængst

---

[1]) Et Brev fra ham til Professor Jens Møller har denne ladet aftrykke i det danske Bibelselskabs 5te Beretning (1820) S. 104—6.

ere døde[1]). At han selv har fundet sig tilfreds her, maa antages, da han siden altid med Kjærlighed dvælede ved Mindet om den Tid, han og hans unge Hustru havde tilbragt i Serup Præstegaard, en Tid, der ogsaa i den Henseende var betydningsfuld for dem, at der her skjænkedes dem tre Sønner, Christian, Hans og Peter, der bleve dem til megen Glæde. I Aaret 1805 begyndte R. med ikke ringe Bekostning Opførelsen af en Staldbygning ved Serup Præstegaard. Det var da ikke hans Tanke at flytte bort; men uformodet aabnede der sig en Lejlighed for ham til at komme nær til sine Svigerforældre og andre Venner og Frænder, en Lejlighed, som han ikke mente at burde lade ubenyttet. I Jylland havde han af Slægtninge kun Broderen Holger[2]), da hans Moder efter et Aarstids Ophold hos denne i Tirstrup var død i Sommeren 1805. Et Par af hans Søstre (Bolette og Christiane), der vare komne til ham, da det fædrene Hus i Norge opløstes, kunde jo følge med ham. Han satte da med Jernbogstaver over den Bygning, han var ved at opføre: Non mihi sed posteris, og modtog den 7de Oktober 1805 Kaldelse af Kammerraad, Landvæsenskommissær Niels Lassen til Kongsdal som Præst i Undløse og Søndersted i Merløse Herred, Sjælands Stift, hvilken Kaldelse den 25de Oktober s. A. modtog kongelig

---

[1]) Meddelt af den nuværende Præst i Serup, Hr. Chr. Holbek.

[2]) T. S. Rørdam besøgte undertiden denne, skjønt Afstanden mellem dem ikke var ringe. I Tirstrup traf han sammen med Pastor Budtz i Thorsager, der mange Aar efter fortalte min Farbroder, Hr. Hans N. K. Rørdam, derom. »Man kunde,« sagde han til denne, »ikke let se to Brødre, der lignede hinanden mindre end deres Fader (T. S. R.) og hans Broder i Tirstrup; i Udseende lignede de slet ikke hinanden, og deres Væsen var ogsaa højst forskjelligt, thi ligesaa munter og skjæmtefuld Deres Farbroder var, ligesaa stille og tilbageholdende var Deres Fader, ihvorvel han ellers var mild og forekommende, naar man indlod sig i Samtale med ham; Deres Moder var ogsaa en stille og derhos meget smuk Kone; vi syntes alle meget godt om Deres Forældre og fandt, at der ved dem var kommet et Par elskværdige, unge Præstefolk til Serup.«

Konfirmation. Lassens Kaldsbrev, der er ret karakteristisk, fortjener her at meddeles:

Kalds Brev.

Ved Sognepræstens for Ondløse og Søndersted Menigheder Hans Ostenfelds[1]) Dødsfald d. 12te September d. A. tilkommer det mig Kammerraad Niels Lassen som Ejer af Ondløse og Søndersted Kirker, at udvælge Religions Læreren, som skal bestyre og udbrede Oplysnings- og Opdragelsesvæsenet i disse tvende folkerige Menigheder.

At udvælge blandt de Ansøgende den Mand, som forekom mig dueligst og værdigst, var ikke alene min Pligt, men for den gandske Menighed en yderst Trang og Nødvendighed.

Herr Thomas Schatt Rørdam, Sognepræst for Seerup og Lemming i Aarhus Stift, var mig, den Tid han lagde Grunden til at blive Religionslærer, bekjendt som en Mand med heldig Natur-Anlæg, udmærket Flittighed og Sædelighed; som Lærer har han, med vedvarende Flid og Sædelighed, erhvervet sig Bekjendteres Agtelse og gunstige Omdømme; hans blide og fredelige Væsen, hans vakkre Foredragsmaade, giver grundet Forhaabning om, at Thomas Schatt Rørdam med Held og Værdighed vil for Ondløse og Søndersted Menigheder vorde en nyttig og værdig Lærer og aldrig forglemme, hvad det er at være den kristelige Religions Talsmand.

Med sand Tilfredshed vælger jeg derfor ommeldte Velærværdige Herr Thomas Schatt Rørdam til at være Sognepræst for Ondløse og Søndersted Menigheder, og med fuld Bevidsthed, at jeg ved dette Valg ingen anden Bevæggrund kjender end Duelighed og Værdighed, recommenderes dette Kaldsbrev til Kongelig allernaadigst Confirmation

allerunderdanigst af

N. Lassen.

Kongsdal d. 7. Octob. 1805.

I den kgl. Stadfæstelse paalægges det den ny Præst i Ondløse efter Enkepensionens Ophør aarlig at udrede

[1]) I den kgl. Konfirmation kaldes han: Hans Ostenfeldt Kaad.

50 Rdl. til Seminariifonden. — Det varede forøvrigt længe, inden Rørdam tiltraadte dette Embede, vistnok nærmest paa Grund af at der gik saa lang Tid hen, inden der kaldtes nogen Eftermand til Serup, og at, da der endelig var kaldet en saadan, frasagde denne sig efter nogle Maaneders Forløb igjen Embedet. Mulig har ogsaa den Omstændighed, at Rørdams Hustru ventede sin Nedkomst, og det ovenfor omtalte paabegyndte Byggeforetagende bidraget til at forlænge hans Ophold i Serup, ialfald tilstodes der ham gjentagne Gange Udsættelse af Tiltrædelsen i Ondløse. Om de Tanker og Stemninger, der bevægede hans Hjærte, inden han forlod sin hidtidige Virkekreds og gik over til den ny, have vi et Vidnesbyrd i følgende Nytaarsbøn, som fandtes blandt hans efterladte Papirer:

Seerup. Den 1ste Januar [1806]
Kl. 6 om Morgenen.

O Du evige Væsen! Du min himmelske Fader! for Dig knæler jeg paa Aarets første Dag med hjertelig Andagt. Du var hidtil stedse min kjærlige Ledsager paa Livets Vei, og styrede min Skiebne til mit Bedste. O Gud! hvad havde jeg blevet til, om ej Din Haand havde grebet mig og udrevet mig fra Fordærvelsens Afgrund. Du lod mig føle Religionens velgiørende Virkninger, Du førde mig i Forbindelse med retskafne Mennesker, Du gav mig en dydig Ægtefælle, paa det jeg maatte indsee, hvor lykkelig Dyden giør sine Tilbedere. Ogsaa i dette sidst forløbne Aar har Du, o Fader! viist Dig særdeles miskundelig mod mig. Uden al Fortjeneste skiænker Du mig Yndest hos Mennesker, Velsignelse i mit Kald, Helbred og huuslig Glæde: ja Dit Forsyn har jeg at takke for, at Udsigterne for mine kommende Dage ere vordne blide og skiønne. Et større Embede, en videre Virkekreds skiænkede Du mig af Din Naade. Du opfyldte mine og min kjære Hustrues Ønsker, ja Du giorde mere, langt mere, end vi forstode at bede om. O milde fromme Fader! Du som hidtil beskiærmede mig og Mine, vær og i dette Aar min naadige Beskytter! Styrk mine svage Kræfter ved Din al-

mægtige Hjelp. Opliv mit synkende Mod, og lad mig stedse som min Forløsers troe Tjener arbeide i mit vigtige Kald, til mine Medmenneskers Oplysning og Gudfrygtigheds Befordring. Velsign mit huuslige Liv, og lad Enighed og indbyrdes Kjærlighed stedse pryde og forskiønne mine og min dyrebare Ægtefælles Dage. Beskiærm os og vore Børn og afværg naadeligen al Sygdom og græmmende Sorg fra os. Skiænk os Forstand til en gudfrygtig Børne-Opdragelse, at de Spæde, Du mildeligen betroede vor Omhue, maatte dannes til Lighed med Dig og med Aarenes Tiltagelse ogsaa voxe i Visdom, i Redelighed, i Naade hos Dig og Yndest hos alle Gode. Ja Herre! himmelske Fader! Om Din Viisdom finder det tjenligt for os at betræde Kummerens trange Sti, o! saa opliv vore Hjerter med Din Religions salige Trøst; og lad Forvisningen om Din Naade ej nogensinde forlade os i Trængselens Dage. Herre! Du milde Fader! Bønhør os for Din Søns vor kjærlige Forløsers Skyld! Handle med os efter Din Barmhjertighed, saa vorde vi lykkelige her og salige hisset. Amen.

Den 6te Maj 1806 fødte Rørdams Hustru ham den tredie Søn i Serup Præstegaard. Han blev Dagen efter hjemmedøbt af sin Fader og kaldet Peter. »Hans Daab« — skriver R. i Kirkebogen — »blev confirmeret her i Kirken af Hr. Provst Aaboe i Kragelund 5te Søndag efter Paaske, den 11te Maj, som var 8de Dagen efter at jeg havde holdt min Afskedsprædiken. Rasmus Andersens Hustru, Ide Elisabeth af Fellemark, bar ham. Faddere vare samtlige 12 Serup Mænd samt Skoleholderen Jørgen Jensen og Erik Væver ibidem«. Denne Dag, den sidste, paa hvilken Menighedens Repræsentanter vare samlede med deres kjære bortdragende Præst og hans Familie, mindedes siden længe i Serup Sogn[1].

Nogen Tid efter brød de op og drog til Sjæland, der siden var deres Hjem i en Række Aar, saa Opholdet i

[1]) Da Hr. Peter Rørdam 1864 var Feltpræst, meldte en Dag en ung Soldat sig hos ham som en Dattersøn af den Lisbeth, som i Serup Kirke havde baaret »den lille Peter Rørdam«.

Jylland efterhaanden blev for dem som en Ungdomsdrøm. I Serup havde de haft unge Mennesker i Huset, som R. underviste; dermed fortsatte de en Tid i Ondløse, indtil deres egne Sønner voxede til og lagde Beslag paa den Tid, Faderen kunde faa tilovers fra sin øvrige Gjerning.

Den 9de Søndag efter Trinitatis 1806 blev Rørdam af Provst Smith i Holbæk indsat som Præst i Ondløse og Søndersted[1]). Hans Hustru og Børn kavde fundet et venligt Hjem hos Bedsteforældrene i Tølløse Præstegaard, saalænge Naadensaaret varede. Endelig samledes de den 27de Oktober 1806 i deres nye Hjem. Husmoderen indviede paa sin Maade den ny Begyndelse paa et flittigt, nøjsomt og kjærligt Liv, ved følgende Linier, som en af hendes Børn har gjemt som et dyrebart Minde:

Min Husholdnings Bog, begyndt i Ondløse
d. 27 October 1806.

Den høyeste Gud allene veed, hvor mange mine Dages Tal her skal være. O store Gud! lær mig her at leve for Evigheden — at være mild og venlig imod min dyrebare, bedste Mand — at opdrage mine tre smaae Drenge til Dyd og Gudsfrygt — Gud giv mig Naade til at være sagtmodig og overbærende imod Tjenestefolkene — stedse at have mine Pligter for Øyne, at jeg kan komme op til Dig i Glædens Himmel, som er det eeneste, hvorfor jeg lever her. Ja Du eene vil give mig Kraft og Styrke, selv er jeg usle for svag og intet formaaer — aldrig vil jeg lade den Fattige gaae trøsteløs fra mig — tænke paa, hvorledes jeg selv kan komme til at trænge — aldrig vil jeg have den mindste stolte Tanke.

Lev for at døe,
Døe for at leve.

Trine Rørdam fød Teilmann.

Med tre Sønner drog R. og hans Hustru ind i Ondløse Præstegaard. Her kom i Løbet af ti Aar fem Døtre til,

[1]) Hans Kollats er udstedt af Biskop N. E. Balle i Karrebæk i Øster-Flakkebjerg Herred paa Visitats den 26de Juli 1806.

Gine, Lise, Emma, Engelke og Bolette. Forældrene opdroge selv alle deres otte Børn uden Hjælp af nogen fremmed Lærer eller Lærerinde. Moderen lærte dem at kjende Bogstaver og læse i Bog, ligesom hun og lærte dem alle, fra de vare ganske smaa, at folde deres Hænder og bede deres Fader vor. Derpaa tog Faderen fat paa at undervise dem. Han begyndte og endte Dagens Gjerning med sine Børn med fælles Bøn og Lovsang, og om Middagen bad de før og efter Maaltid; sin Undervisning fortsatte han, indtil Sønnerne i det 14de Aar kom i Roskilde Latinskole og indtil Døtrenes Konfirmation, idet han dog selv efter den Tid øvede dem i fremmede Sprog. Den ældste nulevende af R.s Sønner, Hr. Hans Rørdam i Ondløse, vidner om sine Forældre[1]: »I Tugt og Herrens Formaning bleve Børnene opdragne og tillige i stor Kjærlighed. De vigtigste Opdragelsesmidler, Forældrene benyttede, vare: deres inderlige og daglige Bønner til Gud for dem selv og deres Børn, deres egen gudfrygtige Vandel og indbyrdes Kjærlighed og Fred, og den kjærlige Omsorg, de viste os Dag ud og Dag ind — alt dette hjalp os Børn til at vi gjerne vilde glæde vore Forældre og nødig bedrøve dem eller være dem ulydige; og skete dette sidste saa alligevel, bleve vi aldrig skaanede for at erfare vore Forældres Misfornøjelse med os, ej heller for alvorlig Revselse, naar saadan behøvedes. Igjennem hele R.s og hans Hustrus Børneopdragelse lød levende, kjærligt og kraftigt Guds Røst ind i Børnenes Hjærter: Du skal ære din Fader og din Moder — saa at Børnene aldrig glemte dette, aldrig glemte at velsigne deres Forældre for deres Kjærlighed. For os Børn stode vor Fader og vor Moder som de bedste, kjærligste gudfrygtigste Mennesker, der var her paa Jorden, og endnu — jeg gaar i mit 74de Aar — staa de saaledes for mig. En bedre Forskole for en tilkommende salig Evighed, end

[1] I nogle mig meddelte haandskrevne Optegnelser, der i det hele rigelig ere benyttede i denne Biografi.

den, vi gik i hos vore Forældre — indtil de selv gik ind i Evigheden — kan jeg neppe tænke mig«. — En anden af R.s Sønner, Hr. Peter Rørdam, har i en af sine udgivne Prædikener stadfæstet dette Vidnesbyrd, naar han siger: »At troende Forældre kan opdrage mange Børn baade i Tugt og Herrens Formaning, det veed jeg, for saa gjorde min Fader og Moder — Gud glæde deres Sjæle i Himmerig« [1])!

R.s Tanker om Opdragelsen lære vi at kjende af en af hans efterladte, utrykte Prædikener, som det maa være mig tilladt her at meddele, da jeg derved tillige kan give en Forestilling om den jevne, men indtrængende og praktiske Maade, hvorpaa han forkyndte Ordet. Selvfølgelig bør det dog erindres, at denne Prædiken, der her meddeles ganske uforandret, kun foreligger i Forfatterens hurtig nedskrevne Udkast, uden at der til den har været knyttet mindste Tanke om, at den nogensinde skulde blive offentliggjort.

1ste Søndag efter H. 3 K. 1827.

Det ligger i Menneskets dybe Fordærvelse ved Synden, at han betragter alting fra en ganske jordisk Side, seer kuns til de timelige Fordele og Følger, som hans Handlinger og Tingene omkring frembyde, og i det hans Hjerte saaledes viger fra Herren, forvilder han sig selv uformærket i sine Forestillinger og Anskuelser. Denne Menneskets almindelige Fordærvelse, som leder hans Blik hen til det Nærværende og lader ham glemme det Tilkommende, den yttrer sig i alle hans Foretagender, ligesom og i Henseende til hans Børn. Ogsaa dem betragter han i Almindelighed kuns fra den jordiske Side, og glemmer, at de allerede i Daaben ere blevne Arvinger til den store Guds og vor Frelsers Jesu Christi herlige Rige. At der af saadanne blot jordiske Forestillinger om vore Børn følger en Mængde Vildfarelser med Hensyn til den Opmærksomhed og Omsorg, vi skylde dem, det lærer saavel Hedningers som Christnes Exempler tilstrækkelig.

Hvor langt anderledes er den Forestilling, som Gud ved sit hellige Ord har givet os om vore Børn, naar vi læse

[1]) J. F. Fenger og V. Birkedal, Vidnesbyrd fra Herrens Hus. I, 135.

Ps. 127, 3: „Børn ere Herrens Arv, og Livets Frugt er en Løn“. Her forestilles os vore Børn fra en langt høyere Synspunct, nemlig som en Gave og en Løn af Herren. Vi see nu i dem ikke alene Kjød af vort Kjød og Been af vore Been; men vi blive paamindede om, at der er en Aand i dem, som Gud gav, hvis Borgerskab er i Himmelen, og som ved Jesum Christum er forløst til en uforgjængelig, ubesmittet, uforvisnelig Arvedeel i Himmelen. Vi erkjende nu, at vore Børn have en meget høyere Værdighed end alle andre jordiske Gaver, som skjænkes os af Gud i dette Liv, at det er fornuftige Skabninger, som med os gaae een Himmel, een Salighed i møde, og som med os eengang kunne glæde sig til vor Herres Jesu Christi Aabenbarelse. Men erkjende vi først levende denne vore Børns høye Bestemmelse for en salig Evighed, saa maae vi og indsee, hvor nødvendigt det er tidligen at undervise dem om den Vey, de skulle gaae frem paa, at de, naar de blive gamle, ikke skulle vige derfra; og som Christne erkjende vi dette saa meget villigere, da vi vide, at hvad som er født af Kjød er Kjød og kan ikke see Guds Rige. Vi følge derfor gjerne den fromme Marias Exempel i Dagens Evangelium og føre vore Børn tidligen til Gud, at vi kunne have den Glæde at see dem voxe i Viisdom, Alder og Naade hos Gud og Menneskene. Og hvor lykkelige ere vi da ikke, hvor rigelig lønnes vi da for al vor Møye. Lader os derfor betragte, hvorledes en gudfrygtig Børneopdragelse udbreder en evig Velsignelse over Forældrene, over Børnene og over den hele menneskelige Samfund.

1. Hvad der hører til en gudfrygtig Børneopdragelse.
2. Dens rige, velsignede Følger.

I.

Hvad der hører til en gudfrygtig Børneopdragelse, det kan Jesu Moders fromme Exempel allerbedst vise os; lægge vi alvorlig Mærke dertil, saa hører dertil kuns to Ting, nemlig at lede Børnene tidligen til at kjende, frygte og elske Gud, og at foregaae dem med et godt Exempel.

Den fromme Maria førte selv tidlig sin Søn op til Herrens Tempel i Jerusalem. Dette viser gudfrygtige Forældre, at de

aldrig for tidlig kunne lære deres smaae Børn at kjende Gud og at tænke paa deres Skaber i deres Ungdom. Mange daarlige Forældre ere saa forblindede af deres egen indbildte Viisdom, at de mene, man ikke for tidlig skal lære Børn Christendom, det er med andre Ord, at man skal tøve saalænge mueligt med at underrette dem om hvem der er deres Skaber, Opholder og Forsørger, deres mægtigste Overherre, deres største Velgjører og kjærligste Fader. Men er dette ikke den største af alle Daarligheder? Naar har man vel hørt tilraade, at en Tjener skulde først være nogen Tid i sin Tjeneste, førend man lærte ham at kjende sin Husbonde og Foresatte, som havde over ham at byde og raade? Sige vi [ikke] strax til vore Børn i den tidlige Alder, jeg er din Fader, jeg er din Moder, og indprente dem Frygt for og Kjærlighed til os. Men sige vi dem tidlig, hvem der er deres jordiske Fader, bør vi da vel skjule for dem og ikke tilkjendegive dem, hvem er deres himmelske Fader, ja en Fader for alt det, som kaldes Børn i Himmelen og paa Jorden. Kan vi for tidlig sige dem, at fra ham kommer al god Gave og al fuldkommen Gave i Himmelen og paa Jorden? at det er ham, som oplader sin runde og milde Haand og mætter alt, hvad der lever, med Velsignelse; at det er ham, som lader Græs groe for Qvæget og Sæd til Menneskenes Tjeneste, som giver tidlig og sildig Regn, og mætter vore Hjerter med Glæde; at naar han giver, saa sanke de, naar han skjuler sit Ansigt, saa forfærdes Menneskene; at det er ham, som holder Regnen tilbage, og lader Ufrugtbarhed opkomme i Landet. Kan man for tidlig sige dem, at dette usynlige, kjærlige Væsen er det, som giver deres Forældre hvad de behøve til deres Klæder, deres Skoe, deres Mad og Drikke, som fylder Landet med Frugter, som han frembringer. O, elskede Forældre! hvo iblandt Eder Alle er saa daarlig at tænke, at det er for tidlig, naar Børnene kan bruge nogen Eftertanke, at lære dem at elske deres Skaber, som gav dem Livet, og ledte dem med sin usynlige og kjærlige Haand paa Livet Vey.

Eller hvorlænge skulle vi bie med at gjøre Børnene opmærksomme paa deres Feil, at sige dem, at de dermed fortørne Gud, at han er hellig, og har ikke Lyst til Ugudelighed, og

at den Onde skal ikke blive hos ham? at han er alvidende og kjender endog deres Tanker og fortørnes over dem, naar de gjøre ham imod? Kan man for tidlig sige dem, at naar de gjøre Godt, da er det Gud behageligt, men naar de gjøre Ondt, da er det Synden, der boer i deres Hjerter og vil forføre dem, men at de skal herske over den; er det da bedre at følge daarlige Forældres Exempel, som lee og fornøye dem over deres Børns Unoder i Barndommen og siden mene at de selv kan vænne [sig] af dermed. Er det ikke denne tidlige barnlige Frygt for Gud som en hellig og alvidende Gud, der skal holde Børnene tilbage fra at fortørne Gud, og at tænke som hiint elskværdige unge Menneske, hvorledes skulde jeg gjøre den store Ondskab at synde imod Gud. O de Forældre, der forsømme dette, de ere ikke klogere end den Urtegaardsmand, der tænker, det er bedst at lade Ukrudtet voxe og siden luge det af, naar det har qvalt den gode Sæd.

Og naar Børnene komme saavidt, at de lære at kjende deres Strafværdighed for Gud, mon det da er for tidligt at sige dem, hvad Gud har gjort for Synderes Frelse ved Jesum Christum; er det da for tidligt at lære dem hvem han er, hvorledes han af Lydighed og Medlidenhed paatog sig en Tjeners Skikkelse, hvorledes han bar vore Sygdomme og tog vore Piner paa sig, at fortælle dem om hans smertelige Lidelse og qvalfulde Død, men tillige om hans seierrige Opstandelse og herlige Himmelfart, og at lære dem, at hvo, som troer paa ham, og gjør Faderens Villie, som udsendte ham, ham tilgiver Gud af Naade alle sine Feil, ham igjenføder han, ham helliggjør han og bevarer reen og ustraffelig til Jesu Christi Dag. O jeg er vis paa, og egen Erfaring har lært mig det, at ingen Fader, ingen Moder, som tidlig lærte deres Børn at kjende deres Skaber, skal nogensinde fortryde det; thi en tidlig Gudsfrygt er Begyndelsen til Viisdom, og at frygte Gud er Viisdom, og at vige fra det Onde er Forstand.

Men det er ikke nok til en gudfrygtig Opdragelse at vi tale med vore Børn om Gud, vi maae

2. vise dem ved vort Exempel, hvori Gudsfrygt bestaaer, og understøtte det [ved] vort eget Forhold. Jesu Moder formanede ei alene sin Søn til at gaae op til Herrens Tempel, men hun ledsagede ham selv derhen. Saaledes skulle Forældre selv udøve hvad de lære Børnene at være Skaberens Villie. Exemplet virker langt mere end Ord, og neppe kan derfor en gudfrygtig Opdragelse lykkes, hvor Forældre give Exempel paa Ord og Gjerninger, som aabenbar stride imod Guds hellige Villie. Derfor er det alle retsindige Forældres store Pligt, at de i deres Børns Nærværelse omhyggelig vogte dem for alle forargelige Ord og Gjerninger, og aldrig glemme Jesu alvorlige Advarsel: det er vel umuligt, at Forargelsen ey skulde komme, men vee den, ved hvilken den kommer!

II.

Men hvor Forældrenes Bestræbelse gaaer ud paa at lære deres Børn at kjende Gud og i Gjerning at vise dem, hvad det er at frygte Herren, der kan det ikke feile, at de mest velsignede Frugter ville kjendes.

1. Der ville Forældrene opleve den store Glæde ligesom Maria, at see deres Børn opvoxe i Viisdom, Alder og Naade hos Gud og Menneskene; Børnene ville finde Behag baade i at høre Guds Ord og at lære andre det; de ville see dem give Agt paa alt hvad der er dydigt, og hvad der er elskeligt. De ville have den Glæde at see dem opvoxe ikke alene til Lyksalighed for dem selv, men til Velsignelse for deres Medmennesker. Den vise Søn vil glæde sin Fader. Saadanne gudfrygtige Forældres Børn skulle være som Oliegrene omkring deres Bord. Saadanne Børn ville ære deres Forældre, endog naar de blive svage, og aldrig forlade dem, saalænge de leve.

2. En saadan gudfrygtig Opdragelse gjør Børnene lykkelige og har Forjættelse endog paa det Liv, som nu er. Tidlig vante til at elske og frygte Gud, ville de flye Ungdommens Lyster, og ikke komme, naar Syndere lokke. Allerede vante fra Ungdommen af til at tænke paa deres Borgerskab, som er i Himmelen, ville de stedse stride Troens gode Strid og

jage efter det evige Liv, og i Dødens Stund have den skjønne Forvisning, at Herlighedens Krone er henlagt for dem.

3. Og endelig, dyrekjøbt Medchristne! hvor megen Velsignelse udbreder ikke en gudfrygtig Opdragelse over det hele menneskelige Selskab. Er det ikke af denne vi skulle forvente lydige Børn, troe Tjenestefolk, fromme Ægtefæller og i Tiden kjærlige og forstandige Fædre. Kan vi vel drage i Tvivl, at det er en gudfrygtig Opdragelse, der er Grundvolden til Rigernes Vel og Anseelse? eller tvivle om, at det gudfrygtige Menneske er den bedste Borger, det dueligste, dygtigste og standhaftigste Menneske under alle Afvexlinger. Have vi vel Grund til at tvivle om, at naar en gudfrygtig Opdragelse blev almindelig, saa vilde de mange Klager mere og mere forsvinde, som nu høres over Herrer og Tjenere; saa vilde Kiv og Trætte og Tvedragt ophøre, saa vilde Ueenighed i det huslige Liv blive ubekjendt, saa vilde Ægteskabet være hæderligt og Ægtesengen ubesmittet, saa vilde Hoer og Skjørlevnet ikke nævnes iblandt os, saa vilde Enhver vide at besidde sit Legeme i Reenhed og Tugt, og ikke i Begjærligheds Brynde ligesom Hedningene, der ikke kjende Gud. Ach dyrekjøbte Forældre! alt for Mange iblandt Eder have i det forsvundne Aar havt megen Sorg og Bekymring af Eders Børns Løsagtighed og Letfærdighed. I maae selv vide, om disse Sorger ere foranledigede ved forsømmelig Opdragelse eller ikke; om I ikke selv ved liderlig Snak og letfærdig Skjemt og ved Ting, som ikke sømme, have mere eller mindre givet Anledning til Ungdommens Letsind. O elskede Fædre og Mødre! lad det være en Erindring om tidlig at lære Eders kjære Børn at tænke paa deres Skaber, at øve dem i Gudsfrygt, at foregaae dem med et godt Exempel. Vi maae ikke dømme eller fordømme. Hevnen hører mig til, siger Herren, jeg vil betale. Mange gudfrygtige Fædre som Eli og Samuel have haft ryggesløse Børn. Men Eet er selv at være gudfrygtig, et andet er at opdrage sine Børn i Tugt og Herrens Formanelse. O lærer derfor Eders Børn tidlig at kjende den Vey, de skulle gaae frem paa, saa skal I have en god Samvittighed for Gud og Menneskene, saa skal I spare mange

Taarer, saa skal Eders Børn agte Eder, naar I ere gamle, og ikke forlade Eder, saalænge I leve, saa skal I her have Glæde af dem og hisset samles med dem i Guds salige Rige. Amen.

Ved denne Prædiken føres vi midt ind i T. S. Rørdams praktiske Gjerning, om hvilken hans Søn, Hr. Hans Rørdam, der som mangeaarig Præst i Ondløse og Søndersted har haft Lejlighed til at iagttage Væxten af den Sæd, Faderen her udstrøede, vidner med særligt Henblik paa den Tid, da hans Fader begyndte sin Gjerning her: »Nu var han kommen til det Sted og til den Plads i Christi Menighed, hvor han med sine fortrinlige Evner og sit Hjærtes rige Kjærlighed skulde i sit præstelige Kald og i en Række af 20 Aar arbejde til sin Frelsers Ære og til Velsignelse for mangfoldige i sine Menigheder. Hans grundige og omfattende theologiske Kundskaber i Forening med ypperlige Aandsevner og stor praktisk Dygtighed gjorde ham utvivlsomt godt skikket saavel til litterær Virksomhed som til at indtage en højere og mere Indflydelsesrig Stilling i Statskirkens Styrelse, end den beskedne, han som Landsbypræst indtog; men han var i et og alt Præst af den gamle Skole: troende, ydmyg og kjærlig ønskede og attraaede han ikke at være noget andet eller bedre, end det han var, Christi Tjener her paa Jorden, udsendt til i Ord og Gjerninger at arbejde hen til, at hans medforløste Brødre og Søstre i den til hans Omsorg betroede Kreds lode sig forlige med Gud ved vor Herre Jesum Christum, alles Frelser, og til dette Maal arbejdede han utrættelig og med stor Dygtighed. For ham var Kirkerne, Guds Huse, de rette Forsamlingssteder for Menighederne til fælles Opbyggelse og Befæstelse i de helliges Samfund; han søgte derfor at gjøre Gudstjenesten saa opbyggelig som muligt for sine Sognebørn, han udarbejdede sine Prædikener omhyggelig og holdt dem paa en tiltalende Maade, med Inderlighed, Liv og Varme; han messede særdeles smukt og opbyggelig. I det hele taget forstod han at drage flere og flere til sine Kirker;

ikke sjeldent tog Forældrene deres smaa opvoxende Børn med, de sad da stille i Stolene hos deres Mødre og hørte efter; og hvad jeg aldrig har set i nogen Landsbykirke undtagen i Ondløse Kirke i R.s Tid: der var de gamle og fattige Mænd og Kvinder — simpelt hen Almisselemmer — stadige Kirkegængere: de mødte, naar det ringede sammen, med deres Salmebog i Lommen, med Træsko paa, i Fattigmandens ringe Klæder, og gik i Kirke med de andre; som oftest sad de sammen i et Pulpitur, Pallen kaldet, lige overfor Prædikestolen, hvor de bedst kunde høre Prædikenen; og der sad ogsaa vi — Præstens smaa Sønner — oftest om Søndagen, fordi vi iblandt disse fattige gamle havde mange gode og oprigtige Venner under vore Barndoms Sysler og Lege. — T. S. R. bidrog kraftigt til, at den konfirmerede, voxne Ungdom kunde bevare sin Kristendomskundskab og mere og mere dannes til en hellig, ustraffelig Menighed for Herren, idet han stadigen, hver Søndag katekiserede med den efter Prædikenen; ofte blev der katekiseret paa samme Søndag i begge Kirker; Præsten katekiserede da til Først- og Kirkesangeren til Sidstgudstjenesten. R. havde som Kateket ypperlige Gaver og det var en sand Glæde baade for gamle og unge at høre ham katekisere med Ungdommen. Dette ypperlige Undervisningsmiddel for den opvoxende, kristne Menighed — nemlig Katekisation i Kirken med de konfirmerede unge — hvilket nu næsten overalt bliver ubenyttet i den danske Folkekirke, havde allerede den Gang begyndt at finde Modstand, hvilket R. i sin Embedstid nu og da fik Prøve paa; men han holdt trofast ved, Søndag efter Søndag, i sine 20 Embedsaar i Ondløse, indtil han 1827 fratraadte dette sit Embede for at overtage Tølløse-Aagerup Sognekald«.

Ved Ondløse Sognekald findes en »Katekisations-protokol i Overenstemmelse med kgl. Reskript af 28. Dcbr. 1804 indrettet af nærværende Sognepræst i Kaldet Thomas Sch. Rørdam«. Den er ført af ham med stor Nøjagtighed under fem Rubrikker: 1. Kirken, 2. Dagen, 3. hvo der

katekiserede, 4. Materien, 5. Ungdommens Antal. Der findes ofte katekiseret i begge Kirkerne for et stort Tal af Deltagere, ældre og yngre. Kun ganske enkelte Gange, og da især i Høsttiden, findes antegnet, at ingen Katekisation fandt Sted af Mangel paa Publicum; endnu sjeldnere paa Grund af Forhindringer fra Præstens Side. Palmesøndag 1811 findes følgende Anmærkning: »Da Altergangen nu begynder paa Skjærtorsdag, bliver Katekisationen til først Prædiken derved afbrudt, efter antagen Sædvane, for ej at forlænge Gudstjenesten til Besværlighed for de ældre og tildels gamle Kommunikantere, som til denne Forretning indfinde sig fastende — hvorimod Ungdommen stedse overhøres om Løverdagen før Skriftemaal og undervises om de Sandheder, som nærmest staa i Forbindelse med Altergangen; de gamle høre da til i Stolene. Men ofte sker det, at Tjenestefolk forlade deres Tjeneste her i Sognet, fordi det forlanges af dem, at de skulle staa frem til Overhøring før Skriftemaal, og gaa tilbage til Steder, hvor saadant ej fordres. Jeg viser yderst Lemfældighed mod fremmede; men staar ej i min Magt, da Embedspligt i Overensstemmelse med Hans Maj.s Anordning ei tillade mig, paa egen Haand at ophæve gavnlige Indretninger, vare de end besværlige for nogle«. 1808, 4de Sønd. e. Paaske findes antegnet: »Vist to Drenge bort formedelst Vankundighed«. Under 4de Onsdag i Fasten (28de Marts) 1827, da R. sidste Gang havde katekiseret i Søndersted Kirke, skrev han i Protokollen: »Jeg tog idag Afsked med dette Sogns Ungdom. Al Naadens Gud, som kaldede dem til sin evige Herlighed i Christo Jesu, han selv berede, styrke, bekræfte og grundfæste dem, at de maatte bevares rene og ustraffelige indtil vor Herres Jesu Dag!«

For Skolevæsenet nærede R. stor Interesse. Herom skriver hans ovennævnte Søn: »R. var en sand Børneven; saa meget mere tog han sig med stor Iver af Skoleundervisningen, hvis Formaal var de smaa, kristne Børns Fremvæxt i Visdom og Naade hos Gud og Menneskene, han

betragtede derfor og behandlede Skolens Lærere som sine Medarbejdere i Kirkens Tjeneste, omgikkes dem med Agtelse og Velvilje, besøgte flittig Skolerne og undersøgte Børnenes Fremgang, og gjorde alt, hvad han formaaede, til at fremme en flittig og frugtbringende Skolegang. De halvaarlige Examensdage vare for ham ikke en kjedsommelig Besvær — hvilket de vel ere for de fleste — men festlige Dage, paa hvilke han mødte i Skolerne iført sine sorte Stadsklæder (utvivlsomt af Agtelse for Skoleinstitutionen i det hele taget og for de smaa kristne Børn og deres Forældre). Foruden Sognepræsten overværede Skolepatronen og Skoleforstanderen altid Examen, Forældrene kom pyntede og pæne, sadde en Stund og hørte paa deres Børn og gik igjen, og andre kom i Stedet. Saaledes gik det Dagen igjennem, indtil Examen var endt; nu bleve hvert enkelt Barns Karakterer oplæste, R. roste de flittige, formanede de forsømmelige og efterladne, uddelte smaa Præmier til de flinkeste Børn, og endelig blev Skolekommissionens Dom om Skolens Tilstand indført i Kommissionens Forhandlingsprotokol, snart til Opmuntring og Ros, snart til Formaning, saavel til Skolens Lærer som for Børnene; og saaledes endtes Examen som en for Menigheden betydningsfuld og vigtig Gjerning. At en saadan Maade at tage Sagen paa maatte i høj Grad vække Interessen og styrke Agtelsen for Skolens Gjerning hos alle Vedkommende, er indlysende. I R.s Tid blev Tømmerup Skole bygget og et selvstændigt Skoledistrikt oprettet for Byerne Tømmerup, Ulkestrup og Ulvig i Ondløse Sogn. Tidligere hørte disse Byer til Ondløse Skoles Distrikt, men da mange Børn derfra havde ¾ Mil at gaa for at komme til Ondløse Skole, var der givet dem Tilladelse til at søge hen til de dem mere nærliggende udensogns Skoler i Skamstrup og Frydendal Pastorat. Men herved vanskeliggjordes i høj Grad den tilbørlige Kontrol med disse Børns Skolegang, Flid og Fremgang. Nu først, ved Oprettelsen af Tømmerup Skole, kunde der drages tilbørlig

Omsorg for, at Distriktets Børn fik forsvarlig og stadig Skoleundervisning«.

Angaaende andre Sider af T. S. Rørdams præstelige Virksomhed beretter hans Søn: »R. var de fattiges Ven, Trøster og Hjælper, og neppe gik nogen Dag hen, uden at han trolig støttet af sin ligesindede Hustru, fik Anledning og Lejlighed til at lægge for Dagen, at han havde et kjærligt Hjærte og en gavmild Haand til at staa dem bi, der havde Bistand behov. Var der blandt Sognets Beboere gamle og fattige, der vare syge og sengeliggende, saa' han stadig ind til dem, trøstede og styrkede dem i Taalmodighed, sørgede for, at de intet manglede, og at de fik Læge og Medicin, naar de trængte dertil; havde de intet Ur, laante han dem sit Lommeur, for at de kunde tage Lægemidlerne til rette Klokkeslet, og bar Omsorg for dem i alle Ting. Intet Under derfor, at en gammel Mand, da jeg var bleven Præst i Ondløse, sagde med Taarer til mig: Da Deres Fader forlod os og rejste til Tølløse, var det for mig og min Kone og for os alle heroppe paa Olden — en afsides liggende Del af Sognet — som om vi havde mistet en Fader. Da R. var en i alle verdslige Sager meget kyndig og indsigtsfuld Mand, hvem mangen ældre Embedsbroder i tvivlsomme Sager søgte hen til for at høre hans Betænkning, kan man vel tænke, at hans egne Sognebørn snart i denne, snart i hin for dem vigtige Anledning tyede hen til ham om Bistand og Raad; i alle slige Sager var altid den indbyrdes kristelige Kjærlighed og Taalmodighed og Langmodighed det Maal, han fremfor alt søgte at føre dem nærmere hen til, der i nogensomhelst verdslig Handel henvendte sig til ham. I Særdeleshed var dog hans Menigheds evige Velfærd ham en magtpaaliggende Sag, hvilken han af yderste Magt søgte at fremme. Som Menighedens Lærer ansaa han ingensomhelst, der havde stadigt Ophold i Ondløse-Søndersted Sogne, som sig uvedkommende med Hensyn til Sjælens Frelse; — han udvalgte ikke enkelte som den lille udkaarne Hjord, og lod de andre skjøtte sig selv;

men følende sit Ansvar for alle de ham betroede Sjæle, stillede han sig i personligt Forhold til hver enkelt, for — hvor det behøvedes — at gjøre sin kristelige Indflydelse gjældende til Gavn og Bedste for deres evige Vel; og jeg har hverken før eller siden kjendt nogen Menighedslærer, der med større Kraft og Dygtighed eller til større Velsignelse for sine Sognebørn har efterfulgt den apostoliske Paamlndelse: Prædike Ordet, hold ved i Tide og i Utide, overbevis, straf og forman med al Langmodighed og Lærdom — end T. S. R., hvilkensomhelst Side af hans Præstegjerning man end seer hen til. Den Højagtelse, Tillid og Kjærlighed, hvormed Ondløse og Søndersted Sognes Beboere saa' hen til ham, voxede stedse med Aarene og aftog aldrig«. Hos Sjælands Stifts øverste gejstlige Tilsynsmand, Biskop Fr. Münter, fandt han fuld Anerkjendelse som den dygtige og nidkjære Præst. Herom vidner blandt andet følgende Visitatsbedømmelser af Tilstanden i Menigheden:

I Aaret 1812, den 22de September, visiterede jeg i Ondløse Kirke, hvor og fra Annexet Søndersted en talrig Ungdom var forsamlet. Jeg havde fuldkommen Aarsag til at glædes over denne Ungdoms Oplysning, da den svarede med Færdighed og Indsigt, læste for det meste godt i Bog og havde lært mange Psalmer. Menighedens indsigtsfulde og velbegavede Lærer nyde i mange Aar den søde Løn for sine redelige Bestræbelser ved at see sand christen Kundskabs og Dyds bestandige Fremvæxt i den ham betroede Virkekreds.

Dr. Frederik Münter.

I Aaret 1823, den 9de Junii, visiterede jeg anden Gang i Ondløse Kirke og fandt en ypperlig oplyst Ungdom af begge Pastoratets Menigheder forsamlet. Gud forunde Kirkens værdige Lærer, Her Rørdam, endnu i mange Aar at see de herlige Frugter af hans redelige og indsigtsfulde Bestræbelser.

Dr. Frederik Münter.

R. selv bedømte sit Arbejde i Kirkens Tjeneste med stor Ydmyghed og søgte ikke at fremme sin egen, men Guds Ære. Ogsaa i smaa Ting var han saaledes. »En-

gang fulgte jeg« — fortæller hans Søn — »med ham hen til en af Omegnens Præster; vi kjørte igjennem Ondløse, og alle hilste Præsten ærbødigt, hvor vi kom frem; men da vi kom ind i et andet Sogn, gik de vejfarende forbi os og nikkede blot til os, skjønt vi hilsede høfligt. Fader vendte sig da smilende til mig med de Ord: »Ser du min Søn! naar vi komme udenfor vor allernærmeste Kreds, ændser Verden os ikke, men dette maa ikke anfægte os; vi skulle ligefuldt — ogsaa i de smaa Ting — vedblive at gaa den rette Vej for Samvittighedens Skyld«. — At han imidlertid var kjendt og agtet som en Præst af fremragende Dygtighed i en langt videre Kreds, end han selv formodede, erfarede han ved en Gudstjeneste, han en Søndag i Aaret 1811 holdt i sin Annexkirke, ved en særegen Omstændighed, der mødte ham, og hvorom han har givet følgende Meddelelse i den tidligere nævnte Katekisationsprotokol.

Aar 1811, den 8de Søndag efter Trinitatis, da jeg kom til Søndersted Kirke, var der kun 3 ældre Tilhørere (der var kun 10 Mennesker ialt i Kirken); jeg var uvis, om jeg skulde holde Gudstjeneste for disse alene, men da der iblandt dem var den overordentligt flittige Kirkegjænger og derhos meget retskafne Mand, Gaardmd. Peder Marcussen tilligemed hans Søn, saa bestemte jeg mig dertil; jeg catechiserede og for de tilstedeværende 5 unge Mennesker. Dette at jeg formedelst de faa Tilhørere ei reiste hjem, glædede mig saa meget mere, som Biskoppen i Fyen, Dr. Plum, uformodentlig var i Kirken for at høre mig prædike og catechisere. Jeg havde aldrig seet denne Mand og studsede derfor ikke lidet, da han efter Tjenesten kom op i Choret, bevidnede mig sin Tilfredshed, og siden, da Tilhørerne vare borte, sagde mig, at Hensigten, hvorfor han var her og i Nat desaarsag havde ligget hos Gaardmd. Anders Christoffersen i Sipperup, var, for at spørge, om jeg ei vilde søge Stiftsprovstiet i Odense, som var ledigt, da han troede at kunne virke til, at jeg fik det, og ønskede meget, at jeg vilde attraae dette Embede. Endskjøndt jeg ikke kunde udgrunde, hvorfor

Biskoppen var faldet paa at reise herud for at høre mig, der — efter min Mening — var ham ganske ubekjendt, ansaae jeg denne Hændelse med inderligste Taknemmelighed som et nyt Beviis paa Guds besynderlige, naadige Styrelse, den jeg saa ofte har erfaret. — Men saasom jeg har levet lykkelig og troer at stifte mere Nytte her, end jeg kunde vente at stifte i en folkerig og derhos vel og tildeels fordærvet Stad, og jeg derhos bedst kjender mine Evners Omfang og stedse har været frygtsom for ikke at kunne udfylde min Embedskreds, saa troede jeg at burde afslaae dette ærefulde og i mange Henseender ellers fordeelagtige Tilbud — hvilket jeg tildeels mundtlig, og sidenefter, med fuldt Overlæg, skriftlig meldte Biskoppen, der endnu opholdt sig i Kjøbenhavn.

Den her givne Beretning stadfæstes ved en Anbefaling, som Biskop Plum den 23de Februar 1820 meddelte R., og hvori han ytrer: »Sognepræsten i Ondløse, Hr. Rørdam, blev mig i Aaret 1811 af Rygtet bekjendt som en Mand, der ved en udmærket Dannelse og usædvanlige Læregaver saavelsom ved samvittighedsfuld og virksom Embedsførelse havde erhvervet sig almindelig Agtelse og Tillid i sin Kreds. Da en Rejse paa samme Tid gav mig Lejlighed til at høre ham prædike, overbevistes jeg om, at Rygtet ikke havde sagt for meget om ham som Prædikant; jeg fik tillige ved Samtale et Begreb om hans beskedne og agtværdige Karakter, der endnu gjør mig dette korte Besøg uforglemmeligt.« Ogsaa Biskop Münter anbefaler ved denne Tid R. som »en af Stiftets udmærket duelige Præster, der med retskaffen Vandel og utrættet Virksomhed har i mange Aar opfyldt sine Pligter og derved erhvervet sig almindelig Agtelse og Yndest«.

Efter denne Biskops Forslag beskikkedes T. S. Rørdam den 28de Maj 1824 til Distriktsprovst for Merløse Herred[1] og Tudse Herred. Som saadan prædikede han den 6te Juli 1825 ved Roskilde Landemode over Jesu Ord, Matth. 11, 6: »Salig er den, som ikke forarger sig paa mig«. Hans Udkast

[1] Med Uudtagelse af Nidløse, Tersløse, Skjellebjerg og Stenlille Sogne.

til denne grundige og alvorlige, men ogsaa meget lange Prædiken er endnu bevaret. Blandt de talrige Tilhørere var en af Landets lærdeste og mest ansete Skolemænd, der var bekjendt som en ivrig Rationalist. Da Prædikenen var sluttet, vendte han sig til sin Sidemand og sagde: »Det var en haard Tale, vi hørte idag«. Saaledes vilde den ikke nu blive opfattet; men man mærker ligesom i Grundtvigs Prædikener fra hin Tid paa ethvert Punkt Kampen imod den rationalistike Tankegang, angaaende hvilken Prædikanten etsteds siger: »Man hører stadig moralske Materier og Foredrag anprise over alt andet. Men naar vi nærmere undersøge Sagen, blive vi let vaer, at den saa højt priste Moral er ikke Jesu Moral, men meget mere en Samling af menneskelige Klogskabsregler, beregnede blot paa dette Liv, som det nu er, men ikke paa det tilkommende; en Anvisning til at leve og se gode Dage i denne Verden, uden at behøve at paalægge sine Lyster en større Tvang, end man efter Omstændighederne finder fornødent for at gjælde for et ordentligt og skikkeligt Menneske, en ærlig og retskaffen Mand. Men Jesu Moral gaar ud paa noget ganske andet; den fordrer en Renhed i Tanken, en Hellighed i Viljen, en hjærtelig Afsky for al Overtrædelse af Guds Vilje, en inderlig Ærefrygt for Gud og Kjærlighed til ham« (osv.). — I sit Provsteembede var R. virksom og samvittigbedsfuld. Foruden de aarlige Skolevisitatser holdt han ogsaa aarlig Visitats i Kirkerne og overhørte den konfirmerede Ungdom. Af sine Kolleger i Provsteembedet var han afholdt. En af dem, Provst A. K. Holm ved Holmens Kirke, ytrede efter bans Død til en af hans Sønner: »Det gjorde os alle inderlig ondt, at vi saa tidlig skulde miste deres Fader; vi holdt alle saa meget af ham«.

Ved Overtagelsen af Provsteembedet paadrog R. sig forøvrigt en tung Prøvelse, idet han af Medlidenhed med en fratrædende Embedsbroders pekuniært fortvivlede Stilling og i Tillid til hans højtidelige Løfter om efterhaanden at bringe Provstiets forstyrrede Pengesager i Orden, lod sig

bevæge til at kvittere for rigtig Modtagelse af en manglende Sum af offenlige Midler, som han siden selv maatte udrede og aldrig fik betalt af rette vedkommende. Herved paadrog han sig en, efter sin Stilling, stor privat Gjæld, der lagde en haard Byrde paa ham i hans senere Aar. Det er bekjendt, hvor trykkende Præsternes Vilkaar vare i Tyverne. R. havde tre Sønner, som han holdt i Skole og ved Universitetet; og nu kom den nævnte store Gjæld til. Under disse svære Forhold haabede han ved Forflyttelse til et bedre lønnet Embede at opnaa Forbedring i sin Stilling, skjønt han ikke kunde vente andensteds at finde saa gode Menighedsforhold som dem, der under hans trofaste og nidkjære tyveaarige Præstegjerning havde udviklet sig i Ondløse og Søndersted. Da den unge Dr. phil. Christian Flor, som i Aaret 1822 var bleven Rørdams gamle Svigerfaders, Hr. Hans Teilmanns, Efterfølger i Tølløse og Aagerup Præstekald, 1826 modtog Kaldelse som Lektor i det danske Sprog ved Kiels Universitet med Titel af Professor, blev T. S. Rørdam ifølge Forslag af Konferensraad Brink Seidelin den 27de Oktober s. A. af Kongen beskikket til Sognepræst i dette Kald. Tølløse og Aagerup ligger ligesom Ondløse i Merløse Herred, hvorfor R. fremdeles vedblev at være Provst. Men den Forbedring i sin økonomiske Stilling, som han havde ventet, opnaaede han kun i ringe Grad, da Tølløse Præstegaards store og i sig selv gode Avling ved mange Aars Bortforpagtning var bleven saa forhutlet, at han i sin korte Embedstid maatte drive den med aarligt Tab.

Først paa Marie Bebudelsesdag, den 1ste April 1827, holdt R. sin Afskedsprædiken i Ondløse og Søndersted Kirker. Hans Tale er endnu bevaret. Man mærker, det er Ord af en Mand, som har levet helt i sin Gjerning, for hvilken han udførlig gjør Rede. Han har et Formaningsord og et kjærligt Afskedsord til enhver, ung og gammel, Mand og Kvinde, rig og fattig, alt efter enhvers særegne Tarv og Vilkaar. Han stod i hin Time som en bortdragende Fader i den bedrøvede Børnekreds. Thi Sorgen var stor

i Ondløse og Søndersted Sogne, da han forlod dem. »Hvor højt han var elsket af sine Menigheder« — siger hans næstældste Søn — »saa jeg bedst, da jeg tyve Aar efter selv kom som Præst til Ondløse; thi endskjønt de kun kjendte mig der fra min Barndom af, blev jeg modtagen med Kjærlighed og Glæde, som om nu, da en af Provst Rørdams Sønner var hos dem, saa vilde alt igjen blive godt, alle deres Klager stillede, alle deres Byrder lettede. Endnu i Aaret 1878 har jeg erfaret, hvor uudslettelig hans Minde er indpræget i de gamles Hjærter, der ere blevne underviste af ham til Konfirmation. Da jeg forleden Dag kom ned til Pastoratets Fattiggaard, og da jeg der gik omkring i Stuerne for at se til de Lemmer, der paa Grund af Alderdomsskrøbelighed ikke havde kunnet overvære den af mig for Lemmerne holdte fælles Andagtstime, kom jeg ogsaa ind til en gammel Enke, som for 60 Aar siden var bleven konfirmeret af min Fader. Efterat hun havde fortalt mig om sin Alderdoms Besværligheder og sit ringe Helbred, og jeg havde søgt at trøste hende og styrke hende i Taalmodighed, indtil Guds Hjælpetime kom, spurgte jeg, om hun endnu kunde huske fra sin Ungdom af, hvad hun havde lært til sin Konfirmation. Ja! svarede hun, meget; jeg glemmer aldrig deres Fader, ej heller de mange gode Guds Ord, han lærte mig, da jeg gik til Læsning hos ham, jeg stod ogsaa øverst blandt Pigerne. Vil De da ikke, vedblev jeg, læse for mig en af de Psalmer, som De lærte, da De gik til Konfirmation, og som De endnu holder mest af. Uden at svare, lagde den gamle sit Strikketøj, rejste sig op fra sin Stol og stod for mig med foldede Hænder og nedslagne Øjne og læste for mig, uden at standse eller glemme et eneste Ord, Psalmen: O, Jesu vor Forsoner, som kom til Jorderig. Hun nejede sig dybt, hver Gang hun nævnte Jesu Navn, og Taarerne trillede ned ad hendes Kinder. Af den hele Maade, hvorpaa hun stod for mig og læste sin Psalme, var det klart, at ved at opfylde min Anmodning var den gamle Kvinde aandelig

rykket tilbage gjennem de mange hensvundne Aar til sin Ungdom og Konfirmationstid, og at det for hende selv har været, som om hun endnu stod som en lille Pige for sin elskede Ungdomslærer; thi i sin høje Alderdom stod hun endnu og læste sin Psalme for Præsten med samme Udtryk af Ydmyghed og Andagt, som R. ved sin kjærlige og indtrængende Undervisning havde vidst at fremkalde hos sine Konfirmander, hvilket jeg selv saa ofte havde set og hørt, eftersom vi Brødre sad og lærte vore Lektier i samme Stue, i hvilken Fader underviste sine Konfirmander«.

»R.s Røst blev dybt savnet i Ondløse og Søndersted Kirker, og Behoerne droge derfor om Søndagene skarevis til Tølløse for at høre ham prædike og hilse paa ham. Ofte droge de ind i Præstegaarden, hvor de bleve modtagne som gamle, kjære Venner. Formodentlig maa de ved at bivaane Gudstjenesten i Tølløse have faaet en Fornemmelse af, at de kirkelige Forhold der ikke vare saa tilfredsstillende for R., som de havde været i Ondløse; dette gjorde dem ondt; da derfor nogle Mænd fra Ondløse vare tilstede ved en huslig Højtid hos en Bonde i Tølløse, og denne begyndte at prale af, at nu havde Tølløse en saa og saa dygtig Præst i R., hvis Mage man længe skulde lede om, svarede en Gaardmand fra Ondløse ham tørt og alvorligt: Ja I Tølløse Mænd har nu faaet en Præst, som er meget for god til Jer. — Men savnede R.s gamle Menigheder ham, saa savnede han ogsaa dem, og han havde Grund dertil; Kirkegangen i Tølløse og Aagerup var kun ringe; den konfirmerede Ungdom var forviltret og fremmed for Guds Hus; og blev dette end forbedret i R.s Tid, saa var han der dog for kort, til at en grundig og almindelig Forandring til det bedre kunde finde Sted; og ihvorvel man overalt i Tølløse og Aagerup Sogne kom R. imøde med stor Agtelse og Velvilje, saa dog — den Tillidens og Hengivenhedens varme og vederkvægende Luftning, som mødte ham overalt i hans forrige Menigheder, og som kun et mangeaarigt Samliv i Tro og Kjærlighed kan fremkalde

hos Præst og Menighed, — den savnede han i Tølløse. Vel ytrede han aldrig nogen Utilfredshed over, at han var kommen bort fra Ondløse; han forblev den samme, han altid havde været, nidkjær til al god Gjerning fulgte Fredens og Kjærlighedens Aand ham overalt i hans huslige Liv og i hans nye Menigheder — men Savnet, han bar med stille Taalmodighed, bemærkedes dog. Naar Beboerne fra Ondløse, som om Søndagen havde været i Tølløse Kirke, henad Aften kom ind til ham for at sige Farvel, og de kjørte bort, gik han ned i Porten, blev staaende og saa efter dem, indtil Vognen skjultes bag Bankerne. Engang skulde han i en Embedsforretning som Provst til Ondløse, og jeg fulgte med ham derhen; mild og kjærlig — som sædvanlig — sad han og talte med mig; men efterhaanden, som vi kom nærmere henimod Ondløse, blev han stille og tavs, og da vi kom Byen saa nær, at vi kunde se Kirken, sagde han vemodigt: Det er, Hans! for mig, naar jeg kommer herhen, som om jeg kom tilbage fra Evigheden«. —

Udgiveren af disse Blade har den 18de Februar 1872 optegnet følgende: »Da jeg idag kom til mit Annexsogn Svogerslev, traf jeg tilfældig en mig ubekjendt Mand fra S. Jørgensbjerg, som med stor Interesse spurgte, om jeg var en Søn af den Provst Rørdam, som i sin Tid havde været Præst i Ondløse og derfra var bleven forflyttet til Tølløse. Da jeg sagde, at jeg var en Sønnesøn af denne Mand, vedblev han, at det var den dygtigste Præst, han nogensinde havde kjendt, og at han var konfirmeret af ham. Den eneste Præst, han vilde sætte i Sammenligning med ham, var afd. Pastor Quistgaard i Aagerup (ved Roskilde), men denne havde en svag Udtale, medens Provst Rørdam havde en meget kraftig og skjøn Stemme. Den Dag R. holdt sin Afskedsprædiken i Ondløse, var intet Øje tørt i Kirken, og Savnet af ham blev endnu føleligere, da Eftermanden kom; thi han var kun »en sølle Bonde«. Den Dag han skulde holde Tiltrædelsesprædiken, gik han ned

af Prædikestolen, saa snart han var kommen derop, fordi der manglede en Læsepult, og han kun kunde tale med Papiret for sig, som Rørdam aldrig havde brugt. Nu maatte Degnen og Kirkeværgen se at skaffe noget tilveje, som Præsten kunde lægge sit Papir paa. Imidlertid var Menigheden, kjed af den lange Venten, gaaet bort, saa Præsten maatte holde sin Tale saa at sige for tomme Stole. Og da Fortsættelsen svarede til Begyndelsen, maatte Rørdam efter Menighedens inderlige Ønske siden love at komme fra Tølløse til Ondløse en Gang om Maaneden for at prædike for sin gamle Menighed. Saa var Kirken fuld af Tilhørere, medens den ellers sædvanlig var tom om Søndagen«. — Saavidt den omtalte Mands Beretning.

R. og hans Hustru havde i en Række af Aar snart denne snart hin Slægtning i Huset i Ondløse, først R.s Søster Lise, siden hans gamle Faster, Enken Mette Steenberg f. Rørdam, der forblev hos dem indtil sin Død 1817. Under hendes lange Sygeleje forsømte R. aldrig nogen Dag at se ind til hende og sidde en god Stund ved hendes Seng og opmuntre og trøste hende ved sin kjærlige Deltagelse og Guds Ords Trøst. Derpaa var hans Søstre, Lise og Christiane, atter i nogle Aar hos ham i Ondløse. Efter at hans gamle Svigerfader, Hr. Hans Teilmann i Tølløse, 1822 var afgaaet ved Døden, tog dennes Enke, Katrine Margrete f. Samsøe, sit Opholdsted hos Svigersønnen og Datteren i Ondløse Præstegaard og fulgte 1827 med dem til Tølløse, og her kom ogsaa hendes ældste Datter, Enken Anne Drabitzius, til sin Moders Pleje, og disse to gamle kjærlige Slægtninge forbleve hos R. indtil hans Død.

Medens R.s Sønner laa ved Universitetet, fulgte gjerne en eller flere af deres Venner i Ferierne med dem hjem til Præstegaarden. Nogle af disse ere endnu i Live og vide at fortælle om det smukke Samliv her, og navnlig om det alvorlige og dog saare milde Væsen, der udmærkede Provst Rørdam. Han forstyrrede ikke de unges Glæde, men vidste at lægge den dybere Tone ind i Under-

holdningen, idet han »rettede med Kristendom«, hvad der undertiden kunde være mindre velbetænkt i de unges Ytringer. Han nød derfor i høj Grad de unge Venners Tillid og Hengivenhed, samtidigt med at de nærede en stor Ærbødighed for ham. Ogsaa om R.s ærværdige gamle Svigermoder fortælles, hvorledes hun prøvede de unge Theologers kristelige Sindelag og ved sine Samtaler med dem søgte at lede dem indad og opad.

»Gud forundte« — siger R.s næstældste Søn i sine oftere citerede Meddelelser — »R. og hans Hustru den store Naade, at de ingen mistede af deres otte Børn; de beholdt dem alle, og de gik selv først — foran alle deres Børn — hjem til Gud. R. oplevede den Glæde at se alle sine tre Sønner som Kandidater i Theologien, og at den ældste, Christian, blev en af Universitetets dygtigste yngre Theologer, Licentiat i Theologien og (1829) Sognepræst i Laastrup og Skals i Viborg Stift. I Forsommeren 1831 kom Christian med sin Hustru og sin lille Søn Holger fra Laastrup til Tølløse og besøgte sine Forældre, — ogsaa den Glæde forundtes R. inden sin Bortgang herfra, at han saa' sit første Barnebarn og kunde velsigne sin kommende Slægt i andet Led«. — Et Par Breve skrevne af R. i hans sidste Leveaar til hans Sønner, tegne bedre end mange Ord et Billede for os af denne kjærlige og trofaste Fader:

1.

Da vi ikke kan have den Glæde at have Dig hos os i Aar, kjæreste Hans! paa Din Geburtsdag, saa sender jeg Dig disse Linier for at bringe Dig Dine Dig elskende Forældres og Søstres ømmeste og hjerteligste Lykønskninger til Din 25 Aars Fødselsdag, som Du under Guds milde og faderlige Beskjærmelse nu har oplevet, og som vi have den Glæde at opleve med Dig. Den almægtige Gud holde sin beskjærmende Haand over Dig paa alle Dine Veje og velsigne Dig af sin Naade! Jeg takker Dig for de mange sande Faderglæder,

Du hidindtil har skjænket mig ved Din uafbrudte Flid og Dit roesværdige Forhold, og beder Gud, at vi maae længe leve tilsammen, om det ellers er hans naadige Villie, at jeg kan endnu dertil have den Glæde at see Dig anbetroet det herlige Kald, hvortil Du er kaldet, at udbrede den store Guds og vor Herres Jesu Kristi Ære, og saaledes at blive til Velsignelse for mange Brødre, og høste de rigeste Frugter af Din dydige og vel anvendte Ungdom.

Jeg ønsker Dig til Lykke med Din Befordring til Lærer ved Søekadetacademiet; det er ganske vist en god Tour med Hensyn til Din Befordring i Fremtiden, naar Du bliver derved i nogen Tid, og det kan ogsaa være, at den kan blive fordeelagtig for Dig i Henseende til at faae gode Informationer. Dette Dit nye Embede berøvede os den Glæde at see Dig hos os samlet med Dine Sødskende; men det var mig og Din Moder dog ret kjært, at Du ikke kom herud, da Du skulde rejse tilbage om Natten, og derved let kunde udsætte Din Helbred, og desuden være uskikket til Dine Forretninger næste Dag. Lad os vide, naar Du skriver, hvorledes det gaar Dig med Kadetterne og hvor mange Timer Du læser om Ugen paa Academiet.

Du veed vel, at Christian og Conradine med Følge kom lykkelig til Aarhuus om Mandag Eftermiddag Kl. 5, uden at have været søesyge. Vi vente nu snart Breve fra dem fra Laastrup. Christian besørgede en Søndag hele Gudstjenesten her i Kirkerne til min fuldkomne Tilfredshed og Fornøjelse, og ligesaa for min Menighed; det er dobbelt behageligt, naar grundige Indsigter ere forenede med practisk Duelighed.

Vi leve ellers Alle vel, Gud skee Lov; og takke Gud, som hidindtil har beskjærmet os for den her graserende ondartede Feber, hvoraf 6 midaldrende Mænd i mit Annex ere døde og Mange ere syge. Peter Motzfeldt[1]) skal ogsaa have

[1]) Søstersøn af Rørdams Hustru, Ejer af Søgaard ved Ringsted. (Se A. Tellmann, Stamtavle over Familien Neergaard, S. 24).

den. Gud holde fremdeles sin Haand over os Alle og lade os boe trygge under hans Vingers Skygge. Vi hilse dig Alle med inderlig Kjærlighed. Hils kjærligst Heiberg og Casse[1]).

Tølløse den 11. Septemb. 1829.

Din Dig elskende Fader
Th. Sch. Rørdam.

Med Høsten gaaer det langsomt, da Vejret er saa ustadigt, dog lister man noget ind efterhaanden.

Udskrift: Til Herr Candidat. Theol. Rørdam, Alumnus paa Ehlersens Collegium Kjøbenhavn
Store Kannikestræde.

2.

Tølløse den 28de Febr. 1831.

Kjæreste Christian!

Jeg takker Dig inderlig for Din kjærlige Gratulation til mig i Dit sidste Brev i Anledning af min Fødselsdag. Det er en stor Naade, Gud har viist imod mig fremfor mod mange Andre, at jeg har den Glæde at leve med Eders kjære Moder og see næsten alle vore Børn voxne og opdragne. Gud unde os fremdeles længe at nyde den Glæde med hverandre, om det er hans behagelige Villie! Det fornøjer os, at Du og Din kjære Conradine og lille Søn leve vel, og at Du med Din gode Kone har været i Viborg og besøgt Din nye Biskop[2]), der ganske vist er en oprigtig kristeligsindet Mand, som vil blive til megen Velsignelse for Stiftet. Vi bleve Studenter sammen og vare siden Medlærere i et Institut i Khavn. Kongen har altid holdt meget af ham fra den Tid, han var Feldtpræst, og stedse viist ham megen Naade, som han og stedse har fortjent. Det er en Glæde, kjæreste Christian! at lægge Mærke til, at de Lærere i Kirken, som foredrage Guds Ord reent og puurt, dog stedse ere

[1]) A. Christian L. Heiberg og Andreas L. Casse, begge nøje Venner af R.s Sønner. Den første blev senere hans Svigersøn.

[2]) Nicolai Esmark Øllgaard.

yndede baade af Regjeringen og Folket, naar de ellers vogte dem for i nogen Ting at give nogen Forargelse, hvorved deres Embede kan blive lastet; men i alle Ting stræbe at bevise sig som Christi Tjenere. Jeg er overalt aldeles overbeviist om, at Kristendommen har en saaden Kraft i sig, at den ikke kan andet end vinde Biefald hos Alle dem, der ikke ere dens aabenbare Fiender. Saaledes seer man i vor Hovedstad, at de mest yndede Prædikanter ere ogsaa de mest evangeliske Lærere, og paa Landet er det omtrent det samme. Vi have derfor endogsaa heri en stor Opmuntring til at holde fast ved Guds Ord, og til selv endelig at stræbe efter at blive mere og mere fortroelige med det, for at vi kan blive mægtige til at overbevise med den sunde Lære. Det er en alvorlig Kamp, Rationalisterne nu kjæmpe i Tydskland for at forsvare deres System, og for at afværge det, fra Regjeringens Side truende Angreb paa dem. Den Berliner Kirchen Zeitung gaaer dem haardt paa Klingen og synes at have vakt den preussiske Regjerings Opmærksomhed paa Sagen. Har Du ikke læst Bretschneiders „Sendschreiben an einen Staatsmann über die Frage, ob evangelische Regierungen gegen den Rationalismus einzuschreiten haben", Leipzig 1830, og det i denne Anledning udgivne fortræffelige Skrivt af Dr. Rudelbach: „Das Wesen des Rationalismus und das Verhältniss desselben zur christlichen Kirche und zum christlichen Staate", Leipzig 1830, saa bør Du see at faae disse Skrivter, saafremt det er Dig mueligt, hvis ikke, kan jeg maaskee skaffe Dig dem, naar Du kommer til mig. Man seer nu ellers de sørgelige Frugter af Fornuftens Misbrug i det af Advocat Olshausen i Kiel stiftede Samfund af Kristi aabenbare Fornægtere, som ikke have undseet dem ved i en trykt Tale at publicere en offentlig Declaration om deres højtidelige Fornegtelse af Jesus Christus som Menneskenes Herre og Forløser, hvorom Du vil faae nærmere Underretning af Lindbergs Maanedskrivt 3. Hefte. Jeg har endnu ikke erfaret noget om hvorvidt dette ukristelige eller rettere antichristelige Samfund kan vente at erholde den ansøgte Lærefrihed eller ikke. Den politiske Revolution, som Lorenzen

forsøgte paa at iværksætte, fandt ikke Biefald, som vel er, og tog en daarlig Ende for ham selv; men den gav forskjællige agtede Mænd Anledning til at yttre sig herom paa en Maade, som vidnede om Afsky for et saadant Foretagende og urokkelig Troskab mod Kongen. Imidlertid seer man dog med almindelig Glæde, at vor elskede Konge er villig til ogsaa i denne Henseende at tage Hensyn til Folkets Ønske og at ville forordne Indførelsen af raadførende Stænder, en Beslutning, der vil udbrede en nye Glands over hans Regjering. Gud give nu, den religieuse Revolution i Kiel maatte tage en ligesaa stakket Ende. Der er en frygtelig Gjæring blandt Folkene overalt; men mærkeligt er det dog at det fornemmelig er i de katholske Stater, at Urolighederne finde Sted; det viser sig derved, at Mangel af sand kristelig Oplysning leder til Revolution, og at den ulykkelige Bestræbelse at holde Folkene i Uvidenhed, for desto bedre at kunne beherske dem, fører til et bedrøveligt Resultat baade for Øvrighed og Undersaatter, og at derimod en sand kristelig Oplysning grundet paa Guds Ord leder til et roligt og stille Liv og værner om borgerlig Lykke.

Din kjære Moders Helbred er omtrent saaledes som hun selv beskrev den i sit sidste Brev; imidlertid gaar det Gudskelov dog bestandig fremad til det Bedre, og vi glæde os til en fornøjeligere Sommer, end den sidst hensvundne — — — Vinteren er med Guds Hjelp! nu vel ikke langt fra at være til Ende; dog har vi endnu megen Snee, vi gaaer da den Tid imøde, da vi, om Gud vill kunne glæde os til at samles med Dig og Din elskede Conradine og kjære lille Søn. Gud give dertil Lykke! Vi hilse Alle kjærligst. Bedstemoder og Tante Ane ere i god Stand.

Din Dig inderlig elskende Fader
Th. Sch. Rørdam.

Den høyeste Gud velsigne og bevare dig, min elskede Søn, at du maae beholde din Helbred — det ønskes dig af din høyt elskede Moder T. Rørdam. Skriv os snart til.

3.

Tølløse den 29. August 1831.

Kjæreste Christian!

Omsider seer Du da Brev fra mig, og Du maa kjærligst undskylde mig i denne Henseende. Vær inderlig takket med Din kjære Conradine for Eders kjærlige Besøg og for den store Glæde vi havde af at see Eder, vore kjære Børn, og Eders velsignede og meget lovende lille Søn. Gud lade os længe opleve den Glæde at samles med hverandre! Her har, som Dine Sødskende vel allerede har meldt Dig, været ret muntert i Ferierne, og Gud være lovet, at Moder i Aar har havt Helbred og kunnet deeltage deri. Men den Nyehed veed Du maaskee ikke, at Heiberg er bleven beskikket til ordineret Catechet i Frederits; det er i flere Henseender en god Befordring for ham i hans Alder, og beqvem for Gine med Hensyn til Huusholdningen. Han er i Gaar rejst herfra til Khvn. for at lære den indbyrdes Underviisning, og derfra faar Du nok Brev fra ham med denne Post, og altsaa Underretning om hans Bestemmelse. Angaaende Brylluppet kan endnu ikke meldes noget; men Du skal nærmere blive underrettet derom. Jeg veed ikke, om Du har hørt om den her i Sjælland grasserende Epidemie; den begyndte først i August og er nu udbredt næsten overalt. Her i mine Sogne ere henved 300 Mennesker syge og 23 døde i denne Maaned i begge Sogne. Sygdommen er en galdeagtig Feber, som formenes at have sin Oprindelse fra den stærke Hede og Brandtaage, som foraarsagede, at Arbeidsfolkene drak meget og derved fordærvede Maven; den angreb derfor i Begyndelsen især Arbeidsfolkene; men siden har den dog ogsaa udbredt sig til Andre. I Søderup ligger Md^e Jensen og 2 Jomfruer, og Pastor Jensen befinder sig ikke vel. I Tostrup er desværre Tante Mette[1]) ogsaa syg af denne Epidemie, men er dog i Bedring, Gud skee Lov! Pastor Sørensen i Asminderup og Petersen i Ondløse ere ligeledes syge, saa

[1]) Søster til R.s Hustru, gift med Præsten Joh. Christen Teilmann.

det seer heel betænkeligt ud. Næsten daglig anmeldes nye Dødsfald. I Fredags havde jeg 4 Liig, i Lørdags 2 og i Søndags 1, og allerede er her igjen 4 Liig, som i disse Dage skal begraves. Det vækker stor Opmærksomhed og leder til alvorlig Eftertanke. Din Moder jeg og Dine Sødskende have hidindtil været forskaanede, Gud være lovet! men alle mine Folk have været syge, undtagen Stuepigen; dog begynde de at komme dem; men det vil vare længe, inden de kan komme til Kræfter. Ved denne overhaandtagende Sygdom er Høstarbeidet sat meget tilbage paa mange Steder, og jeg har endnu hverken Byg eller Havre eller Ærter i Huus, imidlertid hjelper den Ene den Anden, saa godt Omstændighederne tillade; thi der er ingen Folk at faae tilleje for Betaling. Der er Steder, hvor Bønderne ride omkring og tilbyde 3 ℔ og Kosten for at faae en Arbeidsmand og kunne dog ingen faae. Veiret har nu ogsaa i nogen Tid været uroligt, saa det gjør Høsten dobbelt vanskelig. Jeg har dog faaet Alting mejet og opbundet og begyndte i Dag at kjøre Byg ind; men saa kom der Regn. Imidlertid er vor Tillid til Herren, og dertil opmuntre vi hverandre i og uden for Kirken. Man siger, at der ikke skal være nogen Sygdom i Jylland, og Gud give det maatte være saa. — — — Jeg skulde paa Onsdag have Præstesamling og havde inviteret Din Svigerfader til os; men formedelst den grasserende Epidemie har jeg udsat Samlingen.

Gud bevare Dig og Din kjære Conradine og lille Holger, og værer hilsede kjærligst fra os.

Din Dig elskende Fader
Th Sch. Rørdam.

Tre Uger efter at R. havde skrevet dette sidste Brev, var han ikke mere blandt de levendes Tal her paa Jorden. En Dag, da han kom tilbage fra Kirkegaarden, hvor han havde jordfæstet flere, og traadte ind i sin Dagligstue, hvor hans gamle Svigermoder sad, viste han hende sine Hænder, der af pludselig Feberkulde vare blevne ganske hvide; derpaa gik han ind i sit Studerekammer, hvor han

forblev uafbrudt beskjæftiget med at skrive og med at samle og ordne Breve og Dokumenter. Da han sent om Aftenen blev færdig hermed, drak han en Kop The med sin Familie og gik saa til Hvile for ikke mere at vende tilbage til Jordelivets Arbejder. Sygdommen udviklede sig hos ham som en apoplektisk Fjerdedagsfeber, og en sørgelig Erfaring havde lært, at de, der bleve angrebne paa denne Maade, døde i det tredie Feberanfald. Lægerne kjendte endnu intet Middel til at standse denne Feber; først senere erfarede man, at den som enhver anden intermitterende Feber kunde helbredes ved Chinin. R.s næstældste Søn beretter: »Den 17de September modtog jeg hjemmefra det Sorgens Budskab, at Fader var syg og havde haft tvende apoplektiske Feberanfald. Næste Dag tog jeg hjem og fandt den elskede Fader vel tilsengs, men tilsyneladende i saa godt Befindende, at jeg, der endnu intet havde hørt om den truende Dødsfare, denne apoplektiske Feber medførte, sad med et trøstigt Haab ved hans Seng og talte med ham, medens han kjærligt holdt min Haand. Men pludselig sank hans Haand ned, det apoplektiske Anfald kom igjen — tredie Gang. Han tabte Bevidstheden, og, da Solen i al sin Glands gik ned bag Grøntveds Bakker, brast den trofaste Faders Hjærte i Døden — den 18de September 1831 —, og vi stode tilbage med Adskillelsens bitre Smerte, dog, Gud være lovet! ogsaa med den Trøst: Salige ere de døde, som dø i Herren; ja, Aanden siger, at de skulle hvile fra deres Arbejde, men deres Gjerninger følge dem«. For den afdøde havde det græske Testamente og det gamle Testamente paa Dansk været hans daglige Læsning og Studium, og han plejede hver Morgen at nedskrive paa en Strimmel Papir et Bibelsprog til Overvejelse under Dagens Gjerning. Efter hans Død fandtes den 31te Davids Psalme opslaaet paa hans Bord og en Tankeseddel, hvorpaa med hans faste og sikre Haand stod skrevet: »Lovet være Herren! han skal gjemme mig i sin Hytte paa den onde Dag. Vær frimodig,

og han skal styrke eders Hjærter, alle I, som haabe paa Herren.«

Ved Th. Sch. Rørdams Grav paa Tølløse Kirkegaard talte hans Svoger og Ven, Præsten Joh. Christen Teilmann fra Tostrup, idet han bl. a. ytrede: »Ondt gjør det os at se dig bortkaldet fra den Menighed, som elskede dig, og hvis faderlige Ven og sande Sjælesørger du var bleven; thi dine Sognebørns evige Vel og Vejledning til Frelseren og den Salighed, han har forhvervet, var dig hellig fremfor alt; aldrig fandtes du heri lunken; aldrig udgav du dig for at vide nogen anden Vej til Salighed end Jesum Christum og ham korsfæstet. Blid i Adfærd og kraftig i Tale forkyndte du Sandheden, som er af Gud, uden menneskelige Tilsætninger; fyndig talede du imod Lasten og elskede Mennesket, blid og sagtmodig formanede du ved den sunde Lære, vejledte den vildfarne, opvakte den lunkne, styrkede den svage og trøstede den sorgfulde, og utrættelig oplærte du Ungdommen om Vejen, de skulde vandre til Salighed. — — Se vi hen til dig som Ægtefælle, inderlig ondt gjør det os da nu at se dig bortreven fra din Hustru, hvis trofaste, ømme og kjærlige Ledsager du henved i 30 Aar har været. Hvor faa vidste som du at jevne og blidgjøre deres Ægtefælles Vandring gjennem Livet, hvor faa formaaede som du under en Ægtefælles langvarig Sygelighed saaledes at helbrede det ængstede Hjærte og bringe det Religionens trøstende Lægedom! Og hvilken omhyggelig og forstandig Fader og Opdrager var du ikke for dine Børn! Fra den tidligste Ungdom af lærte du dem at kjende og at elske Gud og Frelseren og at hente Vejledning og Trøst af hans Ord; du var deres Ungdoms kjærlige Styrer, deres voxne Alders venlige Raadgiver; de vare din Ære og Glæde«. — En af de unge Venner, der tidligere saa ofte med R.s Sønner havde gjæstet det venlige Præstehjem i Ondløse og senere i Tølløse, P. L. Husum, der endnu lever i sin høje Alderdom som Sognepræst i Tranebjerg paa Samsø, skrev

følgende Digt til T. S. Rørdams Minde, indført i »Statstidenden«[1]).

Du gik saa tidligt hjem, du fromme Hyrde!
Mon du var træt og mødig i din Aand?
Blev dig for tungt at bære Livets Byrde?
Nei — Døden vristed Staven af din Haand.
End lued Kraft og Nidkjærhed i Barmen,
Din Herres Gjerning glad du sysled' med,
Og Hjertet var saa fuldt af Himmelvarmen,
Saa fuldt af reen, uskrømtet Kjærlighed.
Vi græde, vi som elsked dig saa saare —
Dog ei fordi du stred og Seier vandt;
Nei Kjærligheden fælder Smertens Taare,
Fordi saa skjønt et Liv fra Jorden svandt.
Dog Mindets Blomst vi med Cypressen sætte,
Dens Smiil skal lindre Hjertets bittre Sorg;
Og Haabets Grønt vi med i Krandsen flætte:
Vi see dig hist i Himlens lyse Borg!

Saa elsket og æret R. havde været af sin Hustru og sine Børn, og saa pludselig han var bortkaldet, endnu i sin kraftige Alder — kun 55 Aar gammel —, maatte Tabet af ham føles som en saare bitter Smerte, der først sent kunde læges. Dertil kom, at han paa Grund af de tidligere berørte Forhold, efterlod en stor Gjæld, saa det vilde have set meget kummerligt ud for hans efterladte, hvis han ikke faa Aar før sin Død — uden sin Hustrus Vidende — havde tilsikret hende en Livrente af 600 Rdl. aarlig, der i Forening med Kaldspensionen satte hende i Stand til inden sin Død at afbetale hele sin afdøde Mands Gjæld, idet hun med den hende egne Samvittighedsfuldhed inskrænkede sig til at leve i stor Tarvelighed, for at ingen, der havde betroet hendes elskede Ægtefælle

[1]) 1831, Nr. 170. I samme Blads Nr. 164 og 169 findes ogsaa tvende andre Digte i samme Anledning, det sidste med Overkrift: »Tanker ved Høiærværdige Hr Provst Rørdams Død«, og undertegnet: P....

noget, skulde lide Tab. Og Gud forundte hende, at hendes kjærlige Hensigt blev opfyldt.

R.s Enke forblev Naadensaaret ud med sine ugifte Døtre i Tølløse Præstegaard, og hendes yngste Søn, Peter, der var theologisk Kandidat og hidtil havde været Huslærer hos Amtmand Treschow i Frederiksborg, kom hjem til hende for at være hende til Bistand i hendes enlige Stilling i den første Vinter efter Faderens Død. Den 22de Oktober 1831 blev hendes ældste Datter, Georgine Samsine R., i al Stilhed ægteviet i Tølløse Kirke (af Pastor J. C. Teilmann fra Tostrup) til sin forlovede, Pastor Arve Christian Linde Heiberg, ordin. Kateket ved Trinitatis Kirke i Fredericia, der et halvt Aar efter blev Sognepræst til Lunde i Fyn. R.s næstældste Søn, Hans Nicolai Kellermann Rørdam, der var kaldet til Sognepræst i Harboøre og Engberg i Ribe St., blev ligeledes ægteviet i Hjemmets Kirke til sin forlovede, Valdemardine Charlotte Birchedahl, den 19de Maj 1832. Vielsen udførtes af Brudens Onkel, Pastor Fyhn i Nørrejerløse.

Efter Naadensaarets Udløb flyttede Enkeprovstinde R. med sine Døtre til Roskilde og derfra, efter et Par Aars Forløb, til Kjøbenhavn, Men i sine senere Leveaar boede hun i Frederiksberg By. Hun henlevede sine Aar i Stilhed og Gudsfrygt, og det var hende en Glæde at gaa i den lille smukke Frederiksberg Kirke. Hun holdt sig nemlig til sin Sognekirke, som hun fra sin Barndom var vant. Hendes yngste Søn, Peter R., der tilbragte sine Kandidataar som Lærer, især i Religion, i forskjellige større Skoler i Kjøbenhavn, boede hos hende, indtil han 1841 blev Præst i Mern. Ved sit livlige Væsen og ved sin vindende Personlighed var han efterhaanden kommen til at staa i venligt Forhold til og at omgaas med flere af den Tids bekjendte Mænd i Kjøbenhavn, hvilke derved ogsaa kom i Bekjendtskab med hans Moder, som gjæstfrit aabnede sin Dør for dem, og hvis frimodige Tro og uskrømtet Gudsfrygt, der var forenet med et kjærligt Sind, dannede Sæder og

forstandig Tale om alt, hvad der bevægede sig i Aandens Verden, maatte glæde og interessere dem. Grundtvig, Sibbern, Søren Kierkegaard[1]), Goldschmidt, Fr. Barfod og andre kom ofte ind for at hilse paa hende, navnlig i Sommertiden, naar deres Spadsereture førte dem til Frederiksberg. Ogsaa Præsterne P. C. Kierkegaard og Ferdinand Fenger saas i hendes Hus, naar de opholdt sig i Hovedstaden. — I Løbet af de Aar hun boede paa Frederiksberg, blev hendes næstyngste Datter, Engelke, forlovet og siden (1839) gift med Hr. Søren J. Heiberg, Præst og Forstander for Døvstummeinstitutet ved Kjøbenhavn, og denne Forbindelse blev hende en Kilde til megen Trøst og Glæde, da Heiberg ikke blot var en sjælden opmærksom og elskværdig Svigersøn, men ogsaa ved sit ualmindelige Talent for det praktiske Livs Forhold kunde være sin gamle Svigermoder til Raad og Bistand paa mange Maader. I sine tidligere Aar havde hun oftere været hjemsøgt af en dyb Melankoli — vistnok en sørgelig Arvelod fra den samsøeske Slægt, som hendes Moder tilhørte[2]). Denne Sygdom havde første Gang vist sig efter hendes yngste Søns Fødsel, senere kom den igjen hvert syvende Aar, varede da i længere eller kortere Tid og medførte for hende haarde Smerter og tunge Anfægtelser. I hendes Enkestand vendte Sygdommen kun een Gang tilbage, og da i mildere Grad end forhen. — Alle sine Børn omfattede hun med den ømmeste Moderkjærlighed; med de fraværende, gifte Børn holdt hun en flittig og stadig Brevvexel vedlige, glædede sig inderlig, naar de en Gang imellem besøgte hende med deres Hustruer og smaa Børn,

---

[1]) Udgiveren af disse Blade erindrer som Barn at have set Søren Kierkegaard hos sin gamle Bedstemoder paa Frederiksberg. Han gjorde da Indtryk paa mig ved sine ivrige og højrøstede Dispyter, ved sit stærkt opstaaende Haar og endelig, hvad der berørte mig mest, og just ikke behageligt, derved at han gjorde Spøg med min jydske Dialekt.

[2]) Se »Nogle Træk til O. J. Samsøes Biographi og Characteristik«, foran i Rahbeks Udgave af Samsøes digteriske Skrifter, S. XXIII.

og viste dem ved enhver Lejlighed den kjærligste Deltagelse og al den Omsorg, hun formaaede, for deres timelige og evige Vel. Det var hendes inderlige Ønske, at en af hendes Sønner maatte blive Præst i Ondløse. Det blev ogsaa opfyldt, men først efter at hun selv var gaaet hjem til Gud. I November 1842 blev hun nemlig angreben af en tyføs Feber, der vel ikke medførte store Smerter, men dog lidt efter lidt udtømte hendes i Forvejen svage og skrøbelige Legemes Livskræfter, indtil hun stille henslumrede paa Aarets sidste Dag. Da hendes Børn med Sorg og Vemod stode ved den elskede Moders Dødsleje, saa' hendes Datter Emma af Udtrykket i sin døende Moders Aasyn — hun kunde ikke mere tale eller røre sin Haand — at der var noget, hendes Moder endnu ønskede; den kjærlige Datter forstod det; hun løftede sin Moders afmægtige Hænder og lagde dem foldede sammen — saa fik Guds hjemrejsende, elskelige Barn Ro og sov blidt hen i Guds Fred.

Da hendes jordiske Levninger skulde føres ud af Huset den 6te Januar 1843, talte Præsten Ferdinand Fenger fra Ljunge et Trøsteord til hendes Børn, og hendes yngste Søn, Hr. Peter Rørdam fra Mern, holdt følgende Tale:

Det er den yngste Søns Vidnesbyrd om sin usigelig ømme og kjærlige Moder, I her ville faa at høre, mine Venner! og jeg taler, fordi det altid var mig en Lyst at tale med min Moder og om min Moder, og fordi jeg kan give min Moder det hæderlige Vidnesbyrd, at hun — saalænge jeg mindes hende — altid var sig selv lig — en stille ydmyg Sjæl, fuld af Kjærlighed mod alle sine Børn, men ogsaa fuld Længsel efter at drage herfra; thi, sagde hun, i Himlen der er meget bedre, der er ingen Synd, ingen Død, ingen Pine. — Sine Børn hang hun ved med en Moders hele Inderlighed; over dem vaagede hun sent og tidligt — da de vare Børn, og da de vare store; for dem bad hun, at de maatte vandre for Guds Aasyn i Hellighed og Retfærdighed, bevare deres Fædres Tro og Haab, som de havde arvet fra

deres Fader, Morfader og Mormoder, og fremfor alt var det hendes ydmygelige Begjæring, at Sønnerne, der vare hendes Stolthed, maatte blive Guds Ords rette og ivrige Forkyndere; thi i henved 30 Aar havde hun levet i Ægteskab med en Mand, der i Aand og Sandhed var Præst, og hun var en Datter af to gammeldags gudfrygtige Præstefolk.

Den allerførste Erindring, jeg har om min Moder, er hendes Omsorg for at føre hendes Sønner til Troen. Naar hun havde klædt sine tre smaa Drenge af og lagt dem i Seng, satte hun sig paa Sengekanten, og efterat hun havde sagt: „Børn, læg nu eders Hænder sammen“, spurgte hun: „Troer I paa Gud Fader, som har skabt eder med Øjne og Øren og alle Sandser, — og paa Jesum Christum, som har igjenløst eder, ej med Sølv eller Guld, men med sit hellige og dyrebare Blod, — og paa den Hellig Aand, som har helliggjort eder“? Jeg forstod dengang kun grumme lidt af disse Spørgsmaal; men jeg kunde godt lide, at min Moder bad for os, og hun saa' selv saa godt ud, saa det fornøjede mig at se paa hende; men da jeg saa blev stor og hørte om det Troens og Daabens Ord, som fornyer og gjenføder os paa Sjæl og Legeme til evigt Liv, da var denne Tale mig baade naturlig og kjær — den var mig nu mine Barndoms Tanker, jeg havde kjendt, fast før jeg vidste Forskjel paa højre og venstre — men dette var min gudfrygtige Moders Gjerning. Og der disse Tanker fik Liv, kom der ogsaa Liv i hele min glade Barndom, som fast var forsvunden. Saa mindes jeg og, hvorledes vi sad hos min Moder om Aftenen om det runde Bord og maatte læse i Bibelen for hende og i andre nyttige Bøger, — og den Glæde, hvormed hun tog sine Sønner imod, naar de kom hjem fra Skolen, og den Omhu, hvormed hun beredte det hele Hus til de hellige Aftener.

Min Moder var en gudfrygtig Kone, men hun var ogsaa — som Apostelen siger — en huslig Kvinde: for alle de Hænder, som hun har sat i Virksomhed, og alle de Kjortler og Klæder, hun har gjort! og dog fik hun altid Leilighed til at undervise sine Børn: hun lærte selv sine otte Børn at læse og ene dannede hun sine Døtre; ja det, at undervise

Børn, var bleven hende en saa kjær Beskjæftigelse, at naar hendes Sønners og Døtres Børn kom til hende, begyndte hun igjen paa den vante Gjerning, at lære dem smaa Vers om Himmelen og at fortælle dem Historier — mest af det gamle Testamente.

Og min Moder var nøjsom! ja hvor var hun tarvelig, hvor faa Bekvemmeligheder krævede hun! Men derved lykkedes det hende ogsaa at afbetale den betydelige Gjæld, der hvilede paa os ved min Faders Død, og dette ansaa hun som en stor Guds Naade imod sig, at Gud lod hende leve saa længe, til hun havde betalt enhver sit, saa hun, før hun lukkede sine Øjne, ej var nogen noget skyldig uden Kjærlighed.

Men som min Moder var fuld af Ømhed og Opofrelse for sine Børn og for dem var istand til enhver Selvfornægtelse, saa har hun — saalænge jeg mindes — altid længtes efter at forlade Verden og flytte hjem til Herren; thi hun var ogsaa en tungsindig og sørgmodig Sjæl; hun sørgede dybt over sine Synder, — lange, lange Tider hvilede mørke Tanker over hendes Hjærte; da sad min Fader hele Timer ved hendes Leje og gjentog idelig og idelig: om dine Synder vare som Blod, de skal vorde som Sne; var de som Purpur, de skal vorde som den hvide Uld; thi Jesus Christus, — han tog vore Synder paa sig — han bar vore Piner — Straffen blev lagt paa ham — han blev saaret for vore Overtrædelser, knust for vore Misgjerninger, at vi skulde have Fred ved hans Saar — Jesus Christus er det Guds Lam, som bar al Verdens Synder. Siden min Faders Død har denne Sygdom kun hjemsøgt hende een Gang, og det i en ringere Grad, og den sidste Sommer var den lykkeligste og gladeste, hun har haft, saalænge vi Børn vare om hende. Himlens Fred hvilede over hende, hun var glad som et Barn, al Tvivl og Frygt for Gud var forsvunden, nu troede hun alle Herrens Løfter. Da jeg derfor sidste Gang besøgte hende paa hendes Sygeleje, og hun begyndte at tale om Døden, — den hun havde talt om atter og atter fra min Barndom, saa fornam jeg, at nu var det Alvor, at nu vilde Herren kalde sin Tjenerinde hjem, og kalde hende hjem i Fred. Som

hun havde bedt med mig, ja siddet ved min Seng, saa sad jeg nu ved hendes Seng og bad med hende: Naar det er da den sidste Nat — o, hjælp min Sjæl, den faar dig fat — imedens den fra Verdens Land — til Himmelen opfare kan — hvor i Guds Haand den Hvile faar — indtil det store Gyldenaar; — da skal Højtiden ret gaa an — naar Syn for Sagn derom vi faa — at mesterlig med Guddomshaand — du har forenet Støv og Aand — og evigt sødt skal klinge da — al Skabningens Halleluja —. Derfor mine Venner! staar jeg her ved min kjærlige og trofaste Moders Kiste med det faste Vidnesbyrd, at hun har stridt den gode Strid, bevaret Troen og fuldkommet Løbet, og med det Haab, at Gud vil være hendes Sjæl naadig — ja glæde hendes Sjæl i Himmerig for al hendes Kjærlighed. Men i Opstandelsens store Morgen skal med Guds Hjælp alle hendes Børn se hende igjen, — vore Hjærter skulle glæde sig, og ingen skal tage vor Glæde fra os.

Paa Tølløse Kirkegaard blev hendes Støv stedet til Hvile ved Siden af hendes Ægtefælles og Forældres. Hun blev efter sit eget Ønske baaren til Graven af Tølløse Bys tolv Gaardmænd; hendes Svoger Præsten J. C. Teilmann fra Tostrup og hendes Svigersøn Pastor S. J. Heiberg talte over hende i Kirken og bragte hende et kjærligt Farvel. Jordspaakastelsen forrettedes af hendes Søn Hr. Peter Rørdam, som mindede om de fire retskafne, i Jesu Tro afdøde beslægtede, som nu hvilede ved hinandens Side, og udtalede det Ønske, i samme Tro at ende sine Dage.

3. **Bolette Christine Rørdam,** Datter af Hr. Christian Bolle Rørdam og Hustru Marie Elisabeth Schat, var født den 26de Juli 1778 i Kjøbenhavn, hvor hendes Forældre boede i de trange Venteaar efter Tilbagekomsten fra Vestindien. Hun blev døbt i Trinitatis Kirke af Pastor Schønheider (siden Biskop i Trondhjem) den 10de Avgust s. A., baaren af Madam Hardung (maaske hendes Moders Søster); Fadderne vare hendes Sødskendebarn Jomfru Lovise Friborg,

Major Hans Frick, en Broder til den tidligere omtalte Apotheker Fred. Chr. Frick i Roskilde[1]), Provst Holger Rørdam fra Vigersted og Kateket J. M. Kullerup ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Navnet Bolette, hvormed hun sædvanlig kaldtes, var en Forskjønnelse af hendes Mormoders Navn: Bodil. Da hun var bleven voxen, bestyrede hun for en Del sine Forældres Husholdning i Ullensvang Præstegaard. Hun skildres som en smuk og elskværdig Pige. Efter at Hjemmet i Norge var opløst ved Faderens Død, kom hun 1804 i Huset hos sin Broder Th. Sch. Rørdam i Serup, der i kjærlig Erindring om, hvad hans Forældre havde gjort for ham, søgte at give sine uforsørgede Søstre Erstatning for, hvad der var anvendt paa hans Uddannelse. Den 15de Januar 1812 blev hun i Nakskov ægteviet til Skipper Rasmus Thomsen sammesteds, der havde været gift før. En Brodersøn af denne, der endnu lever som Kjøbmand i Nakskov, fortæller, at da Rasmus Thomsen var bleven Enkemand, gjorde han en Rejse til Bergen, hvor han blev forlovet med Bolette Rørdam. Hun fulgte med ham ned til Danmark »med alle sine rige Ejendele«, men da de kom under Stevns Klint, bleve de overfaldne af en Engelskmand, hvorfor de, for at undgaa Fangenskab maatte forlade Skibet og flygte i Land i en Jolle. Bolette R. fik da fyldt sit Forklæde »med alt sit Sølv«, men ved Springet ned i Jollen faldt det i Havet; hvor det endnu ligger. Da vor Hjemmelsmand ikke var født, den Gang dette passerede, maa det staa hen, hvor meget der er rigtigt i denne Familiefortælling.

Bolette Rørdam døde allerede i Slutningen af Juli 1813 uden Børn, 35 Aar gl. Den omtalte Brodersøn af hendes

---

[1]) En Datter af Major Frick, Petronelle Povline F., blev senere gift med Hr. Peter Teilmann, Sognepræst i Tostrup og Uggerløse (Gjessing, JubelIærere. II, 2, 230. A. Teilmann, Stamtavle over Familien Neergaard, S. 20).

Mand beretter, at hun bragte denne en temmelig anseelig Formue, formentlig 11000 Rdl. Dette er vistnok en betydelig Overdrivelse; men det er dog vist, at hun fik en større Arv efter sin Broder Christian, der døde i Ostindien og nedenfor skal omtales; dog kom Pengene først til Danmark efter hendes Død. Skipper Thomsen giftede sig efter Bolette Rørdams Død tredie Gang med et daarligt Fruentimmer, der forødte hans Formue, saa at han døde i stor Fattigdom. Tidligere havde han været en meget smuk og anseelig Mand, men i sine sidste Aar var han kun en sørgelig Ruin, af hvad han forhen havde været.

4. **Jakob Rørdam,** fornævntes Broder, var født den 28de November 1779 i Ullensvang. Ved hans Daab den 3die December s. A. vare Fadderne: Fru Majorinde Knagenhjelm, Jomfru Frederikke Friborg, Major Knagenhjelm og Hr. Høegh, resid. Kapellan i Kinservig. Navnet Jakob fik han vistnok efter sin Moders Halvsøster, Jakobine Rosenberg, der var gift med den tidligere omtalte Apotheker Frick i Roskilde. — Hans Fader har antegnet følgende: »Den 23de Maj 1794 rejste min Søn Jakob fra os, sine Forældre, til Bergen med Lejlighed herfra, da han var 14½ Aar gammel, efter at han her hjemme havde lagt en god Grundvold i forskjellige Videnskaber, for videre at beredes til Officerstanden. Strax derefter rejste han fra Bergen til Skibs til Christiania til den militære Skole sammesteds, hvorfra han samme Sommer efter faa Uger nedrejste til Artillerikadet-Akademiet i Kjøbenhavn, hvortil han tilforn var indskrevet. Den 1ste Januar 1797 blev han virkelig Stykjunker med Gage 90 Rdl. ialt«. Som Vidnesbyrd om hans Studier kan anføres, at i Katalogen over Oberst Keypers Bogsamling, der solgtes 1855, findes blandt Manuskripterne (Nr. 48) anført: Rørdam, Artillerie Wissenschaft. 1. Band. 1797. Fol. Indtil i Foraaret 1801 laa han i Kjøbenhavn, hvorfra han blev forsat til Rensborg. Da hans Fader døde

1802, var han Secondlieutenandt i Artilleriet[1]). Efter nogle Aars Forløb blev han Premierlieutenant og forflyttedes til Norge, hvor han 1810 ægtede Kirsten Wrigth Lassen, Datter af Forvalter Larsen ved Fritsø Jernværk og Hustru Anne Christine Eeg Kjelmann (en Præstedatter fra Nøttere).

Da Norge 1814 blev skilt fra Danmark, forblev Jakob Rørdam i norsk Tjeneste og udnævntes senere til Kaptajn. I en Række Aar boede han i Brunlagnes. 1826 beskikkedes han til Overtoldbetjent ved Vallø Saltværk, i hvilken Stilling han forblev til sin Død den 10de Juni 1852. Endnu i sin høje Alder var han ualmindelig rask og rørig, og saa' næsten ud som en Mand i sine bedste Aar. Af Breve, han i Aaret 1848 skrev til Slægtninge i Danmark, ses, hvor levende han tog Del i den Kamp, hans Slægts gamle Stammeland den Gang førte for sin Tilværelse. — I sit Ægteskab havde han elleve Børn, af hvilke de ti overlevede ham[2]).

5. **Vitus Bering Rørdam**, ligesom fornævnte en Søn af Hr. Christian Bolle Rørdam og Marie Elisabeth Schat, var født i Ullensvang Præstegaard den 16de Februar 1781. Efter at have nydt en omhyggelig Undervisning i Hjemmet kom han 16 Aar gammel i Bergens Latinskole. I de to Aar han besøgte denne, var han meget yndet af sine Lærere paa Grund af sin Flid og gode Opførsel. Efter at være demitteret af Rektor Arentz tog han i Oktober 1799 Examen artium ved Kjøbenhavns Universitet med Karakteren Laudabilis. Den 8de April 1800 tog han den filosofiske Examen med samme Udfald. Men da hans Fader ikke

[1]) I et Brev, han i Aaret 1848 skrev til sin Brodersøn Dr. H. Chr. Rørdam, da Sognepræst i Fredericia, ytrer han, at han for 45 Aar siden havde staaet ved dennes Vugge i Serup Præstegaard. — En anden af hans Brodersønner, Hr. Hans N. K. Rørdam, mindes ham som en smuk, lyshaaret Mand med et venligt forekommende Væsen, da han engang besøgte sin Broder Thomas Schatt R. i Ondløse.

[2]) Se nedenfor, S. 450.

havde Raad til at holde bam ved Universitetet, maatte han kort efter vende tilbage til sit Hjem i Norge, uden at han endnu havde faaet den filologiske Del af anden Examen, der den Gang plejde at tages et halvt Aar efter den filosofiske Del. Paa Grund af Krigen 1801 og hans Faders senere Sygdom og Død hengik der fire Aar, inden han kunde vende tilbage til Universitetet. Han var den eneste af Provst C. B. Rørdams Sønner, der stod ved Faderens Dødsleje; men det Brev, hvori han underrettede sin Broder Th. Sch. Rørdam om Faderens sidste Strid, vidner paa en smuk Maade om den aandelige Udvikling, der allerede fandtes hos den unge Student[1]). I Aaret 1804, da hans Moder og Søstre forlod Norge, kom han endelig atter til Kjøbenhavn, hvor han underkastede sig den manglende filologiske Del af anden Examen med Karakteren Laudabilis, og begyndte at høre theologiske Forelæsninger. I Maj 1806 blev han Alumnus paa Valkendorfs Kollegium[2]) og fik i December samme Aar Kommunitet. Den 22de Oktober 1807 tog han den theologiske Embedsexamen med bedste Karakter og i Februar og Marts 1808 den kateketiske og homiletiske Prøve, henholdsvis med Haud. ill. og Laud. Strax efter, den 13 April s. A., blev han kaldet (og ordineret den 22de April s. A.) til Kapellan hos Amtsprovsten for Holbæks Amt, Hr. Severin Warthoe, som da var Præst i Nørrejerløse og Kvandløse og senere (1813) i Raklev ved Kallundborg, hvorhen V. B. Rørdam fulgte ham. Da Amtsprovstiets Forretninger vare saa vidtløftige, at de ikke blot optog Provstens hele Tid, men endog gjorde det nødvendigt for ham at holde en Skriver til Besørgelse af de mange Kontorforretninger, var det egentlige Præsteembede saa godt som udelukkende overladt til Kapellanen, der ogsaa ofrede al sin Tid og Flid paa dets tilbørlige og rette

---

[1]) Se 1ste Hefte, S. 83-5.

[2]) Som saadan holdt han paa Kollegiet en Dissertation »de necessitate religionis«.

Udførelse. Navnlig var Sjælesørgerens Gjerning kjær for Vitus Rørdam, og han gik som oftest daglig ud, snart i det ene Sogn, snart i det andet, for at besøge, trøste og hjælpe dem, der havde det behov. At hans præstelige Gjerning i Nørrejerløse ikke var uden Frugt, kan blandt andet sluttes deraf, at da hans Brodersøn, Hr. Hans N. K. Rørdam, over en Menneskealder efter blev Præst i det nærliggende Ondløse, hvor han oftere fandt Lejlighed til at tale med Folk fra Nørrejerløse og Kvandløse Pastorat, hørte han ofte af disse Sognes ældre Beboere Udtalelser, der vidnede om, at de endnu bevarede Erindringen om den unge nidkjære Præst og kjærlige Ven, Vitus Rørdam, i taknemmelige Hjærter.

Som Kapellan i Nørrejerløse og da ogsaa senere besøgte han jevnlig sin Broder Thomas Sch. Rørdam i Ondløse Præstegaard. En af dennes Sønner fortæller om Farbroderen: »Han var en temmelig svær og anseelig Mand, hvis Ansigt var betydelig vansiret af Smaakopper; mild og venlig gik han ofte og smaanynnede, naar han var alene; det var os Børn en stor Glæde at se den Kjærlighed, hvormed Brødrene talte sammen og at høre deres muntre Latter, naar de opfriskede deres Barndomsminder, som f. Ex. da Fader sagde til Vitus, at Grunden hvorfor han var bleven saa stor og anseelig, var den, at den norske Bondekone, som havde opammet ham, og som ikke kunde faa den lille Dreng stor og tyk nok, ikke havde ladet sig nøje med at give ham Mad om Dagen, tidlig og silde, men ogsaa havde vænnet Drengen til, naar han laa og sov om Natten, at saa snart hun rørte ved hans Mund med en Ske, lukkede han Munden op, hvorpaa hun gav ham den ene Skefuld efter den anden saa længe, indtil den lille sovende Dreng ikke mere vilde lukke Munden op«.

Den 13de Juli 1814 blev Vitus Rørdam kaldet til Sognepræst i Kallundborg. Aaret efter ægtede han Hedvig Sofie Adelaide Wolgand, der var født den 19de Marts 1798 og var en Datter af Hr. Johan Samuel Wolgand, der døde

1804 som Sognepræst i Rørby, efterat han tidligere (1793-6) havde været residerende Kapellan ved S. Laurentii Kirke paa Før; Moderen hed Mette Sofie Hansen. Sofie Wolgand var efter sine Forældres tidlige Død antaget som Plejedatter af Amtsprovst Warthoe, saa Vitus Rørdam havde haft god Lejlighed til at lære hende at kjende.

Om V. R.s Virksomhed i Kallundborg er at berette, at han 1820 oprettede et Bibelselskab for denne By, om hvis Stiftelse og Fremgang der haves en Række trykte Beretninger fra hans Haand tilligemed den Tale, han holdt ved Selskabets Stiftelse[1]). Medens han var Præst i Kallundborg skete det, at den gamle, smukke Kirke den 7de September 1827 styrtede sammen, knuste Prædikestolen, fyldte Skibet og en Del af Choret med Sten og Grus, og knuste Jernværket om Alteret og Døbefonden, hvilken Skade først i Aaret 1870 tilfulde er bleven udbedret[2]).

Den samme Samvittighedsfuldhed og Dygtighed, som havde været Særkjendet for Vitus Rørdams præstelige Gjerning, medens han var i den mere underordnede Stilling som Kapellan, udmærkede ham ikke mindre som Sognepræst. Ved sit milde og kjærlige Sind vandt han sin Menigheds udelte Agtelse og Hengivenhed. Men hans Levneds Aar bleve ikke mange her paa Jorden. Som en tro Herrens Tjener satte han sit Liv til i den ham betroede Gjerning. Der udbrød nemlig en heftig Tyfusepidemie i Kallundborg. V. R. gik daglig om og besøgte de syge; navnlig var der i Nærheden af Præstegaarden en fattig og skikkelig Haandværkerfamilie, hvor Mand og Kone og samtlige Børn laa syge. Til dette Hus gik R. flere Gange daglig for at paase, at disse fattige Mennesker fik tilstrækkelig Pleje, og at de ordinerede Lægemidler bleve

[1]) Maanedlige Efterretninger om Bibelselskabet for Danmark, udg. af Prof. Jens Møller. 1821, Nr. 6. 1822, Nr. 8. 1823, Nr. 4. 1824, Nr. 6. 1825, Nr. 6.

[2]) Trap, Beskriv. af Kongeriget Danmark, 2 Udg. 4 Hefte, S. 238.

benyttede, som de skulde. Herved paadrog han sig vistnok selv den livsfarlige Sygdom. Thi en Dag, da han kom hjem fra sine Sygebesøg, klagede han over Ildebefindende, gik til Sengs, og efter faa Dages Sygdom kaldte Herren sin Tjener til sig den 14de September 1828. Hans pludselige og uventede Bortgang vakte almindelig Deltagelse og Sorg i Kallundborg. Et Udtryk herfor finde vi i følgende Mindeord, der ere indrykkede i Aarhus Stiftstidenden, 1828, Nr. 153, Følgeblad:

Vitus Bering Rørdam,
Herrens tro og nidkjære Tjener
for Callundborg Menighed,
er
Søndagen den 14 Septbr. Efterm. Kl. 2,
just som Kirkens Klokker kaldte de Troende
til Templet,
hjemkaldt til det evige Rige
i sin Kraftens Alder, 47 Aar gammel.
Han døde i sit Kald, thi under hans Kjærligheds Gang
som Sjælesørger blev han selv angreben af den grasserende
Feber, som 4 Dage efter endte hans Liv.
Han var elsket af sin Menighed,
derfor sørger den ved hans Grav.

Vitus Rørdam var af en vennesæl og glad Natur. Hans Broderbørn fra Ondløse mindes endnu, hvorledes han, naar han besøgte deres Forældre, holdt af at sidde i Mørkningen og synge de gamle Sange fra Studenterdagene, og med hvormegen Glæde han og hans Ven Byfoged Cederfeldt i Kallundborg modtog deres Fader, naar han kom til Kallundborg. De sørgede derfor meget over den kjærlige Farbroders tidlige Død.

Da V. R. og hans Hustru ingen Børn havde, toge de en lille forældreløs Pige ved Navn Sofie Emilie Høst til sig og opdroge hende som deres egen; efter R.s Død blev hun hos hans Enke som Adoptivdatter under Navn Sofie Rørdam. Denne unge Pige blev den 9de December

1835 gift med Præsten i Tirstrup og Fuglslev, Ditlev Ludvig Oest, der da var Enkemand[1]). Han døde imidlertid allerede efter et halvt Aars Forløb, den 8de Maj 1836[2]). Vitus Rørdams Enke havde under et Besøg i Tirstrup lært en Ungdomsven af Pastor Oest at kjende, nemlig Cand. theol. **Johan** Caspar Theodor Funck. Efter at denne var blevet Præst i Ulsted, Aalborg Stift, blev hun gift med ham den 5te Juli 1835. Funck blev 1856 forflyttet til Præst i Slagslunde i Sjæland, hvor hans Hustru døde den 23de Marts 1866; i hendes sidste Tid var hun blind. Hun havde i sit andet Ægteskab en eneste Datter.

6. **Christian Rørdam**, Broder til fornævnte, var født i Ullensvang Præstegaard den 16de September 1782. Fra sin første Ungdom havde han en stor Lyst til Søen, og ventelig havde han allerede tidlig faaet nogen Øvelse i Søvæsenet ved at færdes paa Sørfjorden, ved hvilken Ullensvang ligger. Det var imidlertid ikke hans Forældres Ønske, at han skulde gaa til Søs; men da han blev fast ved sin Beslutning, fik han endelig deres Tilladelse. Den 1ste Juli 1799 rejste han hjemme fra til Bergen, for derfra at gaa til Skibs til Kjøbenhavn, hvor han ankom den 17de samme Maaned. Her skal han have taget Styrmandsexamen, og da denne var bestaaet, drog hans ældre Broder Thomas Schatt, som dengang opholdt sig i Kjøbenhavn, Omsorg for, at han af Direktionen for det asiatiske Kompagni fik Tilladelse til at gaa som Jungmand med et af Kompagniets Skibe, der laa rede til at gaa til Ostindien. Inden sin Afrejse blev han forsynet med Anbefalingsbreve fra Justitsraad A. Grove og andre formaaende Mænd, til hvem dels hans Fader dels hans Broder havde skaffet ham Adgang.

[1]) Hans første Hustru, Julie Caroline Wolgand, der døde den 7de April 1834, var en Søster til Vitus Rørdams Enke.

[2]) Hans Enke levede endnu for faa Aar siden, og er maaske endnu i Live.

Thomas Schatt hjalp ham med hans Udrustning til den lange Rejse og fulgte den 29de Avgust 1799 sin endnu neppe syttenaarige Broder ombord paa Skibet »Fredensborg« ført af Kaptain Mossin. Han skulde aldrig mere betræde Fædrelandets Jord. .

Sejladsen gik heldig, indtil Skibet naaede Guineakysten. Her lagde Kapitainen ind til Land for at forsyne sig med frisk Vand fra en af de derværende danske Handelspladser. En Dag, da en Barkasse med fyldte Vandtønder var ankommen til Skibet og havde losset sin Fragt, besluttede Kaptajnen at gaa i Land med den tilbagevendende Barkasse for at faa sit Mellemværende i Anledning af Skibets Vandforsyning afgjort, og han tog Anden-Styrmand og Christian Rørdam med sig. Barkassen, der blev roet af 6 Negere, var fladbundet, og havde kun de tomme Tønder til Ballast, saa denne Tur ingenlunde var uden Fare, men Vejret var imidlertid blikstille og Havet glat som et Spejl. Da Barkassen var kommen saa langt fra Skibet, at den ikke mere derfra kunde ses, medens den derhos endnu var saa langt borte fra Land, at ingen Hjælp herfra kunde være tænkelig i paakommende Ulykkestilfælde, opstod en pludselig Hvirvelvind, som oprørte Havet og fyldte Barkassen med Vand, saa at den sank. Kaptajnen og Styrmanden druknede; Negerne svømmede mod Landet, som endnu var langt borte; men Christian R. fik fat i en af Barkassens store Aarer, ved Hjælp af hvilken han holdt sig oven Vande, indtil han endelig lykkelig og velbeholden naaede Landet. De sorte Svømmere vare vel ogsaa komne i Land, men den uhyre Anstrængelse havde i den Grad udtømt deres Kræfter, at de alle, den ene efter den anden, døde samme Dag. Christian R. var saaledes den eneste, der blev frelst. Denne Begivenhed gjorde det nødvendigt, at Første-Styrmand overtog Kaptajnens Plads paa Skibet, medens Christian R. maatte gjøre Tjeneste som Styrmand. Nu gik Rejsen fremad, forbi det gode Haabs Forbjerg; men i det indiske Hav blev den ny

Kaptajn syg og døde, hvilket førte til, at Christian Rørdam maatte overtage Kommandoen. Saa lidet sandsynligt det end maatte forekomme, at saa ung en Begynder i Sømandskunsten kunde fuldbyrde et saadant Hverv, lykkedes det ham dog virkelig at føre Skibet til Ostindien.

Saaledes fortæller Familietraditionen. Thomas Sch. Rørdam skrev i sin Dagbog: »22de September 1800 fik jeg Brev fra Broder Christian, hvoraf jeg fik den glædelige Efterretning, at han var bleven Styrmand med 20 Rdl. maanedlig«. Hvorfra Brevet er skrevet, siges ikke; men vistnok maa derved forstaas en ny Hyre, Chr. R. havde faaet, efter at han lykkelig havde naaet sit første Bestemmelsessted. Siden vedblev han nemlig at fare i de ostindiske Farvande, og ved sin Raskhed og Dygtighed naaede han snart at blive Skibskaptajn. Imidlertid tjente han en Del Penge og ægtede en formuende spansk Dame (nogle sige: en Kjøbmandsenke) fra Manilla, hvorpaa han nedsatte sig som Kjøbmand i Serampore. Som Handelsmand udfoldede han en ikke ringe Virksomhed og blev i faa Aar en velhavende Mand. Da hans Kone imidlertid døde uden at have skjænket ham Børn, blev han indviklet i en fortrædelig Arvesag med hendes Slægtninge, med hvem han maatte skifte sin Formue. Dette gav Anledning til, at han besluttede sig til atter at gaa til Søs. Saa vidt vides, gjorde han et Par Rejser; men tilsidst, da han skulde føre et Skib fra Ostindien til Kina, blev han ved Aaret 1812 borte tilligemed Skibet, uden at det nogensinde erfaredes, hvorledes han var forulykket. Nogle mente, at de malayiske Matroser, som væsentlig udgjorde Skibets Besætning, havde benyttet Lejligheden til at dræbe Kaptajnen og bemægtige sig Skibet, og derpaa havdeført det til et af de Sørøversmuthuller, som de ostindiske Farvande dengang vrimlede af.

Nogen Tid før Christian Rørdams sidste Rejse havde han gjort sit Testament, der i dansk Oversættelse fra Engelsk lyder, som følger:

I Guds Navn, Amen! Jeg Christian Rørdam, førende Skibet Palmer, nu i Calcutta, som befinder mig ved legemligt Helbred og sund Fornuft, gjør vitterligt og erklærer, i Betragtning af de med Rejser forbundne Uheld, Farer og andre Tilfælde (hermed at afværge Tvistigheder efter min Død), at min sidste Vilje og Testamente er følgende: nemlig først anbefaler jeg min Sjæl til Gud, der har givet den, og mit Legeme anbetror jeg til Jorden eller Søen, saaledes som det behager Gud at beslutte, og i Henseende til mit timelige Gods, da giver, legerer og disponerer jeg derover, som følger. Nemlig, først vil jeg, at al min retmæssige Gjæld og Begravelses Omkostninger skal betales og afgjøres ved mine herefter nævnte lovlige Executores, [og dernæst] at de ved min Død mig tilhørende Ejendele i de Herrer Palmer & Co[s] Hænder, skal deles som følger:

Min ældste og højtelskede Søster Bolette Christine Rørdam legerer jeg	Rdl.	5000
Min yngre Søster Elisabeth Rørdam	-	2000
Min yngste Søster Christiane Rørdam. . .	-	2500

og hvad jeg mere maatte være ejende, giver jeg til mine højtelskede Brødre, Holger, Thomas, Vitus og Jakob Rørdam, og jeg udnævner samt indsætter herved de Herrer Palmer & Co. og Dr. Wallich til mine lovlige Executores og Administratorer af denne min sidste Vilje og Testamente, hvorhos jeg hermed tilbagekalder alle ældre Testamenter og Gavebreve, som jeg nogensinde maatte have gjort, og jeg bestemmer og bekræfter dette nærværende at gjælde og antages som min eneste sidste Vilje og Testamente.

Til Bekræftelse haver jeg dette mit Testamente underskrevet og forseglet den 26de Juni 1811.

Chr. Rørdam.

Underskrevet og forseglet, hvor intet
stemplet Papir kan haves, i Nærværelse
af Rugger Ramyssaen. Romellij Laterij.

Efter at man længe forgjæves havde ventet paa Efterretninger fra eller om det forsvundne Skib, tog Skifteretten

endelig Kaptajn Chr. Rørdams Bo under Behandling og indkaldte hans Arvinger fra Danmark, for at de kunde varetage deres Tarv under Boets Opgjørelse. Ved den endelige Opgjørelse fik enhver af hans Sødskende nogle faa tusinde Rigsdaler som sin Andel, da en meget stor Del af Formuen medgik i Skifteomkostninger. »Den Arvepart, der tilfaldt min Fader T. S. Rørdam«, siger Hr. Hans N. K. Rørdam, »var vel ikke stor, men havde imidlertid den væsentlige Følge for mig og min Broder Peter, at Fader bestemte sig til ogsaa at lade os to studere ligesom vor ældre Broder Christian, hvilket ellers paa Grund af hans Uformuenhed havde været ham umuligt«.

7. **Elisabeth Marie Rørdam,** fornævntes Søster, var født i Ullensvang Præstegaard d. 6te Maj 1784. Efter Faderens, Hr. Christian Bolle Rørdams, Død kom hun 1804 med sin Moder i Huset hos sin Broder Holger i Tirstrup Præstegaard, medens hendes yngre Søster,

8. **Christiane Rørdam,** født den 24de December 1785 i Ullensvang, kom til Broderen Thomas Schatt i Serup og 1806 fulgte med ham til Ondløse. Senere vendte hun tilbage til Jylland og opholdt sig med sin ovennævnte Søster, Lise, i adskillige Aar hos Broderen i Tirstrup. Dennes trykkende økonomiske Forhold have formodentlig foranlediget, at Søstrene forlod ham og kom til Ondløse, hvor de opholdt sig en Tid. Den Arv, der tilfaldt dem efter den i Ostindien afdøde Broder Christian, bevirkede imidlertid, at de besluttede at flytte til Kjøbenhavn. Denne Beslutning var vistnok meget uheldig, dels fordi de vare ukyndige i Bestyrelsen af Pengesager, dels fordi der skete det sælsomme, at en yngre Mand, der kaldte sig Højer, vidste at forskaffe sig Adgang til dem og indledede en Kjærlighedsforbindelse med den ældre Søster, Lise, i den Tro, at hun var i Besiddelse af en større Formue. Men da det siden viste sig, at hvad Søstrene ejede, var smeltet

sammen og forbrugt, saa forsvandt Hr. Højer, uden at man nogensinde fik at vide, hvem eller hvad han havde været. Søstrenes Liv blev fra nu af meget sørgeligt: Næringssorger og skuffede Forventninger virkede i den Grad nedtrykkende paa dem, at de begge bleve sindssyge. Christiane kom i Huset hos en Skolelærer i Lyderslev og døde — ikke længe efter sin Broder Th. Sch. Rørdam — paa Sygehuset i Storehedinge. Lise blev tinget i Kost hos en Landmand i Gimlinge i det sydvestlige Sjæland. Hun forblev sindssyg indtil det sidste, forøvrigt var hun rolig og let at komme til Rette med. I mange Aar gik hun og talte om sin forsvundne Ven og haabede paa hans Komme. Hun blev den længstlevende af samtlige otte Sødskende. Først i November 1870 sluttedes hendes sørgelige Liv ved en stille Død.

Af Provst Christian Bolle Rørdams otte Børn, der alle overlevede deres Forældre og naaede den voxne Alder, bleve altsaa de sex gifte, men kun de to, Thomas Schatt og Jakob, havde Børn. Fra den første stammer den danske, fra den sidste den norske Linie af Slægten. En Oversigt over det første Led af disse tvende Linier skal her sluttelig meddeles. Om det skal lykkes mig at give en udførligere Fremstilling af dette — ottende — Slægtleds Historie, maa være Fremtiden forbeholdt[1]).

---

[1]) Til Efterretningerne om Familien Lindam i 1ste H. kan endnu føjes, at den S. 26 omtalte engelske Militær, Oberst Lindam, har to Sønner, der bo i England, og hvoraf den ene er gift og har flere Børn. Den S 25 Not. 2 omtalte Tolder Søren Lindam i Odense rømte 1767 bort paa Grund af uredelig Embedsførelse. Han var gift med en Frøken Nobel af Stamhuset Sandholt. Efter Mandens Flugt vendte hun tilbage til sit Fædrenehjem, hvor hun blev til sin Død. Hun medbragte til Sandholt en lille Søn, Nicolai Christian Lindam (f. 1763). — Den S. 51 omtalte Johannes Freiesleben døde ²²/₁₂ 1873 som General. Havde 8 Børn, hvoraf de 4 endnu leve.

Thomas Sohatt Rørdam,

Provst, Sognepræst i Tølløse og Aagerup, † 18 Sept. 1831.
G. m. Catrine Georgia Teilmann, † 31 December 1842.

Hans Christian Rørdam, f. 16/3 1803. Dr. theol. Sognepræst i Hammer og Lundby. † 21/12 1869. G. m. Conradine Engelbreth. 8 Børn.	**Hans Nicolai Kellermann Rørdam,** f. 12/9 1804. Sognepræst i Ondløse og Søndersted. G. m. Charlotte Valdemardine Birchedal. 8 Børn.	**Peter Rørdam,** f. 3/3 1806, Sognepræst i Lyngby. G. m. Jutta Christiane Olivia Bertha Carlsen (†). 1 Datter.	**Georgine Samsine Rørdam,** f. 23/3 1808. G. m. Provst Arve Christian Linde Heiberg, Sognepræst i Helsingør. 8 Børn.	**Elisabeth Catrine Rørdam,** f. 23/11 1809. ugift.	**Emma Rørdam,** f. 4/9 1812. G. m. Professor Søren Johan Heiberg, Sognepræst i Kjelby (†). Uden Børn.	**Engelke Marie Rørdam,** f. 22/3 1814 (†) G. m. Søren Johan Heiberg, da Præst og Forstander for Døvstummeinstituttet. (†) 9 Børn.	**Bolette Christine Rørdam,** f. 6/11 1815. G. m. Hr. Nicolai Laurentius Feilberg, Sognepræst i Kirkehelsinge og Drøsselbjerg. Uden Børn.

Jakob Rørdam,

Artillerikaptajn, Overtoldbetjent ved Vallø Saltværk, † 10 Juni 1852.
G. m. Kirsten Wrigth Larsen.

Anton Christian Nicolai Rørdam, f. 6/5 1811. Kaptajn i den norske Marine, Tolder i Mandal. G. m. Annette Knutzen. 7 Børn.	**Carl Christian Kjelmann Rørdam,** f. 12/3 1813. Guldsmed. † ugift.	**Marie Elisabeth Gabrielle Rørdam,** f. 13/1 1814. † ugift.	**Ernst Ditlev Christian Rørdam,** f. 7/10 1816. Sømand. † 1836, ugift.	**Jens Vilhelm Rørdam,** f. 12/3 1818. Toldbetjent i Christianssand. G. m. Marie Olsen. 5 Børn.	**Bolette Sofie Rørdam,** f. 3/3 1820, ugift.	**Holgarth Ludvig Rørdam,** f. 4/12 1822. Skibsfører. G. m. Halvorvine Halvorsen. 7 Børn.	**Jakob Thomas Rørdam,** f. 12/5 1825. Bestyrer af Jarlsberg Værk, ugift.	**Jochum Louis Rørdam,** f. 31/3 1827. Assistent ved det kgl. Skibsbyggeri paa Horten, ugift.	**Vitus Bering Rørdam,** f. 12/2 1830. Arbejder paa det kgl. Skibsbyggeri paa Horten. G. m. Bredine Hansen. 7 Børn.	**Josephine Francisca Christiane Rørdam,** f. 3/6 1832. G. m. Apotheker Joakim Andreas Jensen i Svelvig. 1 Datter.

Nogle Stykker af Familiearkivet.

1.

Livets Uselhed og Dødens Vished
Betragtet over Dend
Æ[r]værdige Hæderlige og Vellærde Mand
Sl. Hr. Niels Holgersøn Bruun,
Fordum Værdige Sogne-Præst for Rørbye Meenighed,
Da GUd ved een Sød og salig Død bortkaldede Ham fra denne Verdens Urolighed til sine Frydefulde Boliger dend 24 Nov. og blef da Hans Efterladte Legeme med Høyfornemme Venners Comitat nedsadt udi Rørbye Kircke
Mandagen dend 5. Decembr. Anno 1707.
Ydmygst opsat af dend Sl. Mands Medsørgende Søster-Søn
Vilhelm Lindam.

Imprimatur,
C. Bartholin.
Trykt hos Willads Jersin, Universit. Bogtr.

Skiøndt Solens gylden Mund udpuster blancke Straaler,
Og Fuglene sin Fryd for Morgenstund udskraaler,
Dog vente maa vi strax den sort' og fæle Nat,
Saa Ubestandighed har her sin Bolig sat.
Paa Jordens runde Klod, der kand vi see og skue
Planeter, Stierner og dend hvalte Himmel-bue,
Hvordan de iidelig om Jorden monne gaa,
Men ah Forandrings Malm, og Verden ligesaa.
Saa er der indtet blandt de skabte Ting paa Jorden,
Jeg skue hvor jeg vil Øst, Vesten, Synden, Norden,
Som ævig varer ved, og stedse kand bestaa,
Men under Maanen alt med Tiden maa forgaa.
Hvad er vort Lefnet? og naar mand det ret betragter
Hvad er vor Lif? naar mand det nøye vil paa agte
Det er kun Skygge-Verck, og icke vare kand,
Men staar som det var bygt paa Leer og Flyde-Sand.
Fra første Øyeblick vi hid til Verden komme,
Vi stedse tæncke maa os bier Dødsens Domme,

Thi os er ey bekiendt, hvad for et Øyeblick
Dend grumme Død vil os meddeele sidste Stick.
Med Graad vi kommer frem, med Suck vi vore Dage
Maa leve da saa hen, for Syndens Straf og Plage,
Til GUd behager at os give ævig Roe,
Hvor vi da stedse skal blandt de Udvalde boe.
I denne Bolig da dend Guds Mand nu omfaunis
Af Frelser JEsu sin, og blandt Guds Folck ey saunis,
Hand som taalmodelig med JEsu lidte her,
Hand nu hos JEsum der een Æris Krone bær.
Hans Nafn Berømmelse i Graven ham tilføyer
Og som et Cedertræ til Himlen sig ophøyer,
Hand faldt for HErrens Haand til JEsu Frelse-Land,
Hans Nafn dog stedse groer traadtz Theons bidske Tand.
Hand som Bezaleel i Helligdommen tiente
Med Viisdom og Forstand, at neplig de kand vente
En bedre, hvorfor de det billig sige kand:
Ah! gid vi maatt' beholdt dend drabelige Mand.
Sin Hiord som Hyrden god hand altid meget elskte
Og det fortabte Faar fra Ulfvens Mund hand frelste,
Thi aldrig saae hand en fortabt og snart paa Knæ,
Hand jo i JEsu Saar ham viiste Lye og Læ.
Som Moses, Aron, de berømte HErrens Præster
Saa HErren Israels GUd, ald Jordens HErre og Mester,
Saa seer og denne Præst sin GUd i Glæde stor
Og sig med Lammets Sang for Thronen Evig roer.
Hiert-Elskte Moster! vel i Dag maa sørge saare
Og for Jér Sl. Mand som Enken græde Taare,
I siger, veed jeg vel, det Smerteligst jeg veed
Er det, at icke vi i en Graf sættis ned.
Dybt-Sørgende! i kand ret Jammerligen klage,
At Sorrigs Galde-Drick I alt for tit maa smage,
Det er ey Een ey To men Tredie Gang I maa
Forladt som Eenlig Fugl i Encke-Standen staa.
I som Naomi nu for Eders Hosbond græder
Og Eders Legeme med Sørge-Dragten klæder,
I skal ey sørge saa; Thi nu hand glædis der,
Jér Glæde skal i GUd og stedse være her.

Er end Jér beste Ven hos GUd i Himmel-Sæde,
GUd lever dog igien til Eders store Glæde,
Hans Ord til Jér er saa, jeg er din Mand igien
Og dine mange Børn een Fader og een Ven.
Jeg maa nu holde op og kand ey meere skrive
For Sorrigs Smerte, som mig smerter her i Live,
Thi denne Sl. Mand var min udvalde Ven,
Jeg som min Fader ham begræder dagligen.
Mit Hiert' er Sorrigfuldt, mit Sind det sig nn gremmer,
Min Øyen dagligen i Græde-Floden svømmer
For dend Ærværdig Mand, som hos os levet saa,
At vi til Jorden ham bedrøvet følge maa.
Far vel da Salig Mand! Jér Siæl er i Guds Hænder,
Paa Jorden Eders Roes Jér Leve-Lius antænder,
Indtil ald Himlens Lius med Verden skal forgaa,
Og vi med Eder skal for HErrens Ansigt staa.

Graf-Skrift.

Her ligger dend Ærværdig Mand
Af Lærdom Nafn og Gaver,
Hand er nu i det Himmel-Land,
Hvor Engle-Fryd hand haver.
Du Død hvad har du vundet med
Ved det du dræbte Manden,
Hans Nafn har Roes, hans Siæl har Fred,
Hans Striid dend er ndstanden.
Med Kronen hand der kronis skal
I Himlens Huus og Bolig,
I Paradiis dend Himmel-Sal
Hans Hiem hand har saa roelig.

2.

Klage-Digt over sin H. K. Fader
Ærværdige Hæderlige og fornemme Lærde Mand
Sl. Hr. Niels Holgersen Bruun
Værdige Sogne-Præst for Rørbye Meenighed.
Opsat af dend Sl. Mands Dybtsørgende Stif-Søn
Erick Albert Danielsøn Skrøder.

Ah Hiertens store Væ! Ah! Modgangs beedske Galde,
Er skienckct i for mig, mit Mod maa billig falde,
Thi Lyckens Soel er nu paa Horizonten sin
Nedgangen plat for mig til Hierte-Sorrig min.
Jeg maatte billig her opskrive slig en Rolle,
Som fordum Seeren, om jeg mig kunde holde
Imidlertid for Graad, Begrædelser og Væ
For det jeg nødig maa med mine Øyne see.
Min Lycke er mig tynd, det maa jeg nok bekiende,
Mit Blad ved Skebnens Vind sig ofte nock mon vende,
Saa at om det var ey GUd Fader selv imod,
Jeg torde ønske, at jeg Graven Kroppen lod.
Dend Tid er icke lang, nep tre gang sex Aar siden,
Da Fader mig forlod og jeg var gandske liden,
Dog fick jeg dend igien, som mig har forestaaed,
GUd hielpe mig, om jeg kand sige det for Graad.
Men ah! hvor er det fat, har hand nu og aftacket
Og Verden sagt god Nat, Ovi det vared stacket,
Mit Kikajon var grøndt: nu tænckte jeg saa vist,
Der er min Fader god, men ah nu er hand mist.
Her maa jeg fattig Barn vel græde høyt og jamre,
Nu du har skiult mit Haab i Jordens mørcke Kamre
GUd see da til min Tarv og høre paa mit Raab,
Thi hand er cene dend, hvor til jeg har mit Haab.

Nogle Skoletestimonier.

a.

Amplissimo ordini professorio salutem & observantiam!

Fervida sunt ad laudem et gloriam quorundam vota, qui ad eruditionem videntur pleno veluti gradu contendere; ejus autem ubi aliquam partem adepti sunt, statim subsistunt, primumque illum impetum sinunt vicissim turpiter elangvescere. Non secus ac cursores illi, qui carceribus vix emissi, cum stimulis non deberent parcere, ac si impetum

cursus sustinere non possint, fallaci ungula offendentes ad carceres cum ignominia revertuntur. Ex illorum censu tantnm abest, ut sit politissimus juvenis Oligerus Andreæ Brun, Herlovianus, ut etiam vitio isti bellum semper indixerit infestissimum: qui ut suo ostendat exemplo, sapientiam hydropi similem esse, indies magis magisque ita inardescit, sititque, ut quo plus sint potæ, plus ipsi sitiuntur, ut ille canit, aquæ. Videt nimirum sibi a natura datum esse ingenium gloriæ cupidissimum: quo nomine ut ipsi gratulari possumus, ita laudari non debere recte existimat ipse, nisi laudabilem hanc avaritiam constanti stimulet industria. Itaque cum apud nos aliquot annorum usu dedicerit, non esse in hoc studiorum suorum cursu, priusquam ad metas venerit, deficiendum, de consilio eorum, quibus curæ sunt ipsius studia, Athenas vestras proficiscitur; qnas si eadem, quod spero, pietate, diligentia, modestia ornaverit, qua eum heic erga Deum, Præceptores, tribules summa semper fnisse memini testorque; præterea etiam semina in se a minorum gentium professoribus sparsa sub vestra cnra & cultura fovere perrexerit inque frugem aliquando maturaverit, est unde patria messem sibi polliceri possit uberrimam. Interim vos, Professores celeberrimi, qui soletis omnia prolixe non tam polliceri quam præstare, Candidatum hunc nostrum ut liberaliore benevolentia amplectamini, obnixe rogamus: gratiam, quam heic meremini, ut ille nunquam non referret, ita nos habebimus, dum vivamus. Dabantur Herloviæ a. d. XXX April. MDCXLIIX.

(Zacharias Lundius).

b.

Lectori Benevolo Salutem et amorem.

Christophorus Andreæ natus est Horloviæ Patre M. Andrea viro venerando et docto, qvi postqvam Herloviam reliqvit, nobiscum triennii fermè spatio vixit, iis moribus et disciplinis imbuendus, qvibus è cœno ignorantiæ emergere sese posse putavit. In artes enim liberales ea sedulitate incubuit, ut plerasqve omnes benè didicerit. Stylo operam dedit et scriptiones freqventavit, ut eruditionis

multam conseqvutus sit tandem examinante Reverendo in Christo Patre et Episcopo D. D. Brochmanno. Vitam et mores suos ita instituit, ut nihil, qvod memini, non dicam severiori animadversione, sed ne mitiori increpatione dignum unqvam commisserit. Undè nec obscurum fuerit judicare, qvem in literis progressum fecerit, cum via proxima ad eruditionem sit diligentia, qvam vitæ innocentia non modo insigniter ornat, sed et graviter in opere confirmat. Id antè addendum censeo, qvam claudo, elegantem illum esse Musicum imprimis instrumentalem, ut proinde sperem hand paucos fore, qvi blando hunc Musarum alumnum excipient sinu, et provirili nutrient et fovebnnt: cumqve nberioris disciplinæ hauriendæ gratia à nobis ad Academiam tanqvam ad mercaturam bonarum literarum abeat, neqvaqvam dnbito, qvin eo voto et affectu hunc nostrum Christophorum sit snsscepturus æqvus et benevolus lector, qvo eos maximè decet, qvi erecta ad virtutem et eruditionem indole feruntur. Imprimis autem de clarissimis et excellentissimis Regiæ Academiæ Professoribns, Præceptoribus et favtoribus meis perpetno animi obseqvio honorandis, hoc mihi polliceor, primnm ut ad examen depositionis scholasticæ, uti vocant, admittant; admissum deindè in civitatem suam, idoneum qvod spero si judicaverint, recipiant et receptum tandem rara favoris et benevolentiæ aura complectantur et foveant. Hoc si fecerint, vires maximas et animos ad curriculum liberalium artium mirabili alacritate conficiendum ingenno huic adolescenti addent. Me autem ad omne devotionis et observantiæ genus devotnm sibi et obstrictum reddent. Datum Slaglosiæ die 17 Maij Anno 1650. Sigillo et manu propria firmatum et munitum.

Johannes Corvinus.

c.

Viri Eminentissimi, Proceres Literatæ Reipublicæ maximi.

Ut ut mnltiplici sæpennmero dilacerentnr calamitate, qvi ex literis fortnnam suam unicè moliri nituntnr, mitiora tamen qvam alii omnes experiuntur fata, qvi variis difficultatibus

irretiti gravioris fortunæ turbinis rotantur. Hoc dum apud animum perpendit integerrimæ vitæ adolescens **Oligerus Nicolai Rørdam** post luctuosum Patris tam chari capitis e vitâ excessum, ut dulcissimæ Matri, ex cujus arbitrio tum totus pependit, satisfieret, cum sibi omnia arctiora viderentur fieri, literis se addixit, ut fortunæ insultare disceret. Nec irrita hactenus ejus fuit institutio, cum studiorum et initium et incrementum constituerit pietatem, qvâ Duce aspera omnia prospera ei reddita sunt, ut fortunæ malignitas illi pugnæ non esse videatur. Studia autem sua sic excoluit, ut ingenuis instructus artibus et morum svavitate commendabilis succum inde et colorem traxerit. Laxius autem exercendi ingenii cum jam qværat spatium, vestram intuetur Academiam, Nobilissimi Mæcenates, et egressus ferè ætatis annum decimum octavum, hinc bonis, qvod voveo, avibus migrat, hac spe suffultus, fore ut sacris vestris initiatus municipium Literarum a Vobis impetret. Qvod si sibi à Vobis tribui concedique sentiat, æterno Vobis illum beneficio devincietis. Valete Viri æternitate dignissimi, et Deo Patriæqve diu vivite. Scribebam Calundæ IX Cal. Qvint. Ann. MDCCXVIII.

Franciscus Trojel
Sch: Calund: Rect:

Den hellige Clemens's Legende.

Ved Adjunkt **D. H. Wulff.**

I Ny kirkehistoriske Samlinger I, 186 ff. har J. F. Fenger ved at fremdrage nogle Minder om St. Clemens, til hvem Aarhus Domkirke var indviet, anført et Par Træk af hans Legende, hvortil hine Minder knytte sig, uden forøvrigt at meddele mere af Legenden, der dog kan være mærkelig nok. Det træffer sig imidlertid, at man i nogle Optegnelser, der ogsaa dreje sig om Aarhus Domkirke, har denne Legende berettet temmelig fuldstændig og i en Form, der i det hele slutter sig nær til den, hvori den ogsaa andensteds meddeles, og derfor vel tør antages for i det væsentlige at gjengive den saaledes, som den efterhaanden havde uddannet sig i den katholske Tid.

I Aalborg Stiftsbibliothek opbevares et Manuskript med den Titel: Inscriptiones Aarhusienses, samlede i Aarhus Domkirke af Johannes Wulfgang Rhumann, Sognepræst til Domkirken, nedskrevne med egen Haand, 1666. 4to, et Haandskrift, der i meget har Lighed med vedkommende Partier i Pontoppidans Marmora Danica (1739-41), og som derfor synes enten at have ligget til Grund for disse Optegnelser eller at være udsprunget af en for begge fælles Kilde. Dette Manuskript indledes med en senere tilføjet Beretning af den hellige Clemens's Legende, som meddeles strax nedenfor, hvortil saa siden skal knyttes nogle Be-

mærkninger om, i hvad Forhold den staar til det fornsvenske Legendariums Fremstilling og til Fremstillingen i Jacobi a Voragine's Legenda aurea.

S. Clementis Pave og Martyris Historia.

S. Clemens var født til Rom af adelig Stamme. Hans Fader hed Faustinianus og hans Moder Macidiana. De havde 3 Sønner, den ene hed Clemens, den anden Faustinus og den tredie Faustus. Nu var Moderen en dejlig Frue; derfor fik hendes Mands Broder en utilbørlig Kjærlighed til hende og bad hende etc. Dog vilde hun det ingenlunde; men det var hende en stor Pine, at han hende dermed saa meget overilede, og vilde derfor hellere skaffe sig ud af Vejen fra ham, indtil saa længe at ham den uordentlige Kjærlighed forgik. Optænkte saa en Løgn og sagde til sin Mand: »Kjære Herre! Jeg er saare bedrøvet; thi mig tyktes udi en Drøm, at en Røst sagde til mig: Du skal drage af Staden med dine tvende Børn Faustino og Fausto og fare saa længe udi fremmede Lande, indtil jeg beder dig komme igjen. Gjør du det ikke, da maa du og dine Sønner dø. Derfor beder jeg eder, kjære Herre, at I giver mig Orlov at fare hen«. Derudover blev hendes Herre ganske forskrækket og bad hende at fare hen over Havet til den Stad Athenen. Som hun nu fik en bekvemmelig Skibsfart, tog hun bort med sine forbenævnte tvende Sønner og bad Clemens, at han skulde blive hos sin Fader. Da var Clemens 5 Aar gammel.

Som de nu vare komne paa Vandet, kom der et stort Uvejr paa dem og stødte Skibet, saa at det gik udi Stykker og meget af indhavende Folk druknede; men hun ved Guds Bistand blev ved Livet; thi Vandet bar hende op. Men som hun saa sig om efter sine Sønner og blev dem ingensteds var, da blev hun saare bange og vred begge sine Hænder udaf stor Drøvelse. Folket, som beholdet var, trøstede hende, og iblandt andre sagde en ung Frue

til hende: »Giv eder tilfreds; thi vi maa her lide for det evige Livs Skyld. Jeg havde en Mand, som elskede mig meget og jeg ham igjen. Han druknede paa Havet. Det gjorde mig vel saa ondt, at jeg vil aldrig gifte mig mere, men hjælpe mig ved mine Hænders Arbejde«. Saa tog den unge Frue Macidianam med sig, og de arbejdede begge med deres Hænder for deres Livs Næring at erlange.

Som nu nogle Aar vare forløbne, sendte Macidianæ Herre Faustinianus mange Bud ud at erfare om hende og Børnene og om deres Lejlighed, men saa ingen igjen udaf dem. Han sendte atter flere Bud ud, som bleve længe borte, og der de kom tilbage igjen, sagde de: »Ingen véd enten af Fruen eller Børnene at sige«. Det gik ham saa haardt til Hjærtet, at han endelig selv vilde opsøge dem; fik saa sine Venner sin Søn og alt sit Gods under Haand, bedende, at de vilde lade sig alt være angelegen, og begav sig saa paa Rejsen. Saa strax som han kom paa Havet, kom ham i lige Maade en stor Storm paa og drev Skibet saa langt bort, at han kom ikke heller tilbage igjen.

Nu var Clemens vel 20 Aar gammel og spurgte intet enten til Fader eller Moder eller til sine Brødre. Han var og endnu en Hedning, ligesom og hans Forældre og Brødre, og var en Mester udi den hedenske Filosofi; dog lærte og profiterede han, at Sjælene vare udødelige.

Imidlertid kom Barnabas til Rom og prædikede den kristelige Tro. Da sagde Clemens spottelig til ham: »Est du en Mester, da sig mig, hvorfor en Myg har 6 Fødder og 2 Vinger, hvormed den flyver langt, og er dog ikkun et lidet og let Kreatur; men det store, tykke og tunge Elefantdyr har ikkun 4 Ben og ingen Vinger«. Derpaa svarede Barnabas: »Det er billigt, at I ikke ere vise, I, som ikke have den rette Tro til Gud, som med fuld Almægtighed formaar alle Ting og har skikket Kreaturerne efter sin Villie. Kjende I Kreaturerne ret, da kjende I vel ogsaa Kreaturernes Skaber, og kjende I Kreaturernes

Skaber, da kjende I ogsaa Kreaturerne«; fortalte ham derhos saa meget om den kristelige Tro, at han omvendte sig til Gud, forlod det verdslige Gods og den hedenske Kunst og kom til Apostelen Peder og blev hans Discipel. Peder spurgte ham: »Hvad Tro have dine Venner«? Clemens svarede: »Mine Forældre og mine Brødre ere druknede udi Havet, og jeg tror, at de ere døde«. Det var St. Peder ganske ukjært.

Nu havde Simon Magus tvende Disciple, som hed Aquila og Niceta. Disse fornumme, at deres Mester var en Troldkarl, og vilde derfor ikke længere blive hos ham, men kom til St. Peder og St. Clemens for deres Prædikeners Skyld og kom med dem af Guds Beskikkelse til den Ø [Aradum][1], som Macidiana var. Som der paa Øen gik et stort Ry af St. Peder, kom hun en Dag ved forefaldende Lejlighed udi Tale med ham og klagede ham sin haarde Skæbne og fortalte ham baade om sin Herre og sine tvende Sønner. Da formærkede St. Peder vel udaf hendes Tale, at hun var St. Clementis Moder, og sagde til hende: »Jeg har uden Tvivl din Søn Clementem hos mig, og han er udi et Skib; men forhast dig ikke at entfange ham, saa vil jeg bringe dig udi Skibet til ham«. Det lovede hun ham, men holdt det ikke; thi der hun blev ført udi Skibet og kjendte sin Søn Clementem, faldt hun ham strax med Glæde om Halsen. Han slog hende fra sig og sagde: »Hvo har ført denne galne Kvinde til mig«? Men St. Peder sagde: »Stød ikke din Moder«. Strax kjendte han hende, og de græd begge af Glæde, og St. Peder gjorde hende sund; thi hun havde udaf Drøvelse for sine tvende Sønner bidt sine Hænder lamme paa sig, at hun nu paa Sidkasten[2]) ikke kunde arbejde, men maatte tigge. Derefter sagde hun: »Kjære Søn! Hvorledes gaar det din Fader«? Han sagde: »Jeg tror, at han er død«, hvorud-

[1]) Siden tilføjet i Randen.
[2]) paa det sidste, endelig. Vid. Selsk. Ordbog.

over hun sukkede af stor Bedrøvelse. Og strax paa Timen kom dertil forberørte Aquila og Niceta og forundrede dem, hvad den Kvinde talte med St. Peder. Da sagde St. Clemens: »Jeg har fundet min kjære Moder«, og St. Peder fortalte dem alle Ting om hende, og hvorledes hun havde forloret sine Sønner Faustinum og Faustum. Da bleve de ganske glade og sagde: »Vi ere de samme to Sønner«. Moderen sagde med stor Glæde: »hvorledes kom I ud af det sønderslagne Skib«? De sagde: »Vi sad paa et Skibsbord, det flød med os til Land; saa omskiftede vi vore Navne, og en rig Frue kjøbte os og holdt os for sine egne Børn. Siden bleve vi Simonis den Troldkarls Disciple en ganske rum Tid; men der vi fornumme, at han var en Kogler, da kom vi til St. Peder og hans Disciple«. Da faldt de alle ned og takkede Gud.

I det kom der en gammel Mand gaaende og sagde: »Hvorfor bede I? I bede forgjæves; thi I kalde paa Gud, at han skal hjælpe eder, og det er intet; thi ingen har mere Lykke, end ham er beskaaret«. St. Clemens saa ham an og tænkte, hvor han havde set ham før. Men St. Peder og hans Disciple disputerede med ham og sagde: »Gud har givet os sit Ord, derefter skulle vi rette os etc.«, og udi Diskursen begav det sig, at Aquila kaldte den gamle Mand Fader, hvorfor hans Broder Niceta straffede ham og sagde til den gamle Mand: »Tag det ikke til Mistykke, Fader, at jeg straffede min Broder, fordi han kaldte dig Fader; thi vi skal ingen kalde Fader, som ikke er udaf vores Tro«. Derad lo St. Peder og sagde: »Du har straffet din Broder, fordi han kaldte den gamle Mand Fader, og du har selv kaldet ham Fader«. Han sagde: »Da har jeg gjort det uvitterligt«. Da sagde den gamle Mand: »Jeg kan det ikke lade, jeg maa tro, at der er en lyksalig og en ulyksalig Tid. Det har jeg fornummet; thi jeg var en rig Mand til Rom og havde Hustru og Børn; hun drog fra mig med tvende Børn over Havet og døde. Var det ikke en meget ulyksalig Tid? Havde det ikke

sket, da havde det været for mig en lyksalig Tid». Her hørte de 3 Brødre vel, at det var deres Fader, og vilde strax faldet ham om Halsen; men St. Peder nikkede ad dem hemmelig og sagde til den gamle Mand: »Dersom jeg lader dig se din Frue og dine Børn, vil du da overgive den falske Tro, som du har»? Han sagde: »Lige saa lidt som du kan vise mig min Frue, lige saa lidt kan jeg overgive min Vantro, som jeg udi denne ulyksalige Tid har annammet«. St. Peder sagde: »Skylden er ikke hos Tiden; men du est bedragen. Se nu, hvor Gud har opfødt dine Børn! Se, disse ere Clemens, Faustinus og Faustus«. Da blev han glad og sagde: »Véd ingen, hvor min Hustru er«? Hun kom strax frem og sagde: »Ak, lad mig se min kjæreste Mand«, og der entfangede de hverandre med stor Glæde. Strax blev han til den kristelige Tro omvendt og fulgte St. Peder efter.

Da dette med andet mere var der passeret, rejste St. Peder fra Øen til Rom igjen og tog Clementem og hans Forældre og Brødre med sig, og som han vel vidste, at Døden var ham for Haanden, da gjorde han Clementem til Pave i sin Sted, at han Kristenheden skulde forestaa. Og efter St. Peders Død besad han den pavelige Stol et Aar efter ham og vilde ikke lade sig kalde Pave, at det skulde ikke blive til en Sædvane, at Paverne før deres Død skulde gjøre deres Venner til Paver; dog vilde Folket endelig, at han skulde være Pave.

Han levede med saa stor Hellighed udi sit Embede, at baade Kristne og Hedninger og Jøder havde ham kjær og vilde gjærne høre hans Prædikener. Han gjorde ogsaa mange mærkelige Mirakler, hvorom findes meget antegnet. Derefter satte den romerske Kejser, som var hedensk og afgudisk, efter ham og forjagede ham med mange Kristne til en Ø, hvor den Stad Tersona er. Der gjorde han udi lige Maade store Mirakler og døbte 500 Mennesker, som nedbrød deres afgudiske Templer og opbyggede mange andre igjen Gud til Ære.

Tre Aar derefter sendte Trajanus, Kejser til Rom, en Hertug ud, der skulde aflive alle dem, der troede paa Kristum og ham bekjendte. Han lod fange St. Clementem, lod en Sten binde om hans Hals og lod ham føre dybt ud paa Havet med et Skib og druknede ham.

Som hans Disciple efter hans Død søgte efter hans Legeme, da skilte Havet sig ad paa den Sted, at de fandt en dejlig slet Sand og en Kirke af Marmorsten, som Englene havde bygget over ham; der laa hans Legeme udi en skjøn Kiste. Og som en af dem vilde løse Stenen fra hans Hals, da skete en Røst, at de skulde lade hans Legeme blive udi den Positur, som Gud og de hellige Engle havde lavet det. Siden skilte Vandet sig ad hvert Aar om St. Clements Fest[1], at der var tørt udi syv Dage, at Folket kunde gaa til hans Kirke at ære Gud og denne hans Helgen.

Lang Tid derefter, der de Kristne vare udryddede, og Hedningerne vare komne udi deres Sted, da fandtes ikke mere enten Kirken eller Tilgangen dertil; men en Præst, som havde læst St. Clementis Legende og hed Philosophus, kom til Tersona og bad Gud med stor Andagt, at St. Clementis Legeme maatte ham vises, hvilken Gud bønhørte, at han fandt Legemet og Stenen, som var bunden om Halsen, og førte det til Rom, hvor der skete strax store Jertegn dermed.

St. Clemens dyrkes udi Pavedommet af søfarende Folk, og ere hans hellige Ben udaf den romerske Cathedra siden bevilgede at maatte nedsættes som en stor Helligdom udi Kirken ved denne bekvemmelige Søstad Aarhus, hvor den fornemmeste Kirke er St. Clements, og findes hans Effigies her paa Altertavlen som den, der er secundum istius ætatis constitutionem hujus ecclesiæ cathedralis patronus. Desligeste findes paa Kalken, som vi bruge sub communicatione, under hans Corpus, som hviler paa et Anker, disse Ord: S. CLEMENS PAPA ET MARTYR.

---

[1]) Den 23de November.

Item er affigureret paa Altertavlen her ibid., hvorledes Englene lægge ham udi Kisten.

Conscripta anno 1668 idib. Novembr.

Paa et andet Sted i samme Bog findes en kortere Beretning med Rhumanns Haand om St. Clemens, som i det hele synes at være et Udtog af foranstaaende, men dog har enkelte særegne Træk, der her skulle meddeles for en Fuldstændigheds Skyld. Efter at der er fortalt, at han gjorde mange mærkelige Mirakler, tilføjes der: »Særdeles der han kom til et Sted en Gang, hvor der var stor Mangel for Vand, skal der være set for ham et Lam staaende paa en Klippe og viste ham, hvor han skulde grave udi Klippen, hvor der skulde opspringe en Kilde, og den haarde Klippe skal ipso orante givet Vand, hvilket saaledes har været troet paa de Tider, at han udi Capituli sigillo er indgravet siddende paa sine Knæ med opløftede Hænder«. Og siden, da hans Død omtales, hedder det: »De lod binde et Anker om hans Hals og kastede ham fra Borde; der er saaledes paa vor Altertavle afmalt et Skib, hvor han kastes fra Borde med Ankeret om Halsen; selv staar han udi pavelig Habit udhugget paa Alteret med Ankeret om Haanden. Videre findes afmalt paa samme vores Altertavle tvende Engle, der begrave ham med Ankeret om Halsen udi en Kirke, og mange Halte og Krøblinge staa derom og kaste Krykkerne og gaa derfra«, og ligeledes, at hans Disciple, da de efter hans Død søgte efter hans Legeme og Havet havde skilt sig ad, havde fundet »en dejlig Mand med et Anker om Halsen«, og at, da en af hans Disciple vilde løse Ankeret fra hans Hals, skal være hørt en Røst o. s. v. Og sluttelig tilføjes: »Særdeles skal Skibsfolk have befundet, at han udi Havsnød formaar meget, hvorfor han er dyrket udi Pavedømmet af søfarende Folk, som have ofret til ham, naar de gik til Skibs. Hans Ben er omsider bevilget af den romerske Kirke for søfarende Folks Skyld at maatte nedsættes i en

By, som laa ved en bekvemmelig Søhavn, hvor der skal bygges en herlig Kirke og kaldes efter hans Navn. Da nu saa er, han er nedsat her udi Aarhus, da skal hans Lig være som det første saa og det fornemste, her ligger begravet udi Domkirken.»

Fremdeles læses etsteds i Bogen følgende om denne Helgen: »Ellers, ut testis est historia, skal her udi Aarhus Domkirke ligge begraven Sanct Clemens Papa, ita jubente Papa Innocentio, regnante in Dania Canuto tertio, at St. Clements Lig skulde tages af Trækirken, det laa udi, og med Process lægges udi Domkirken, som blev kaldet St. Clement Martyr og Pave til Ære St. Clements Kirke, ut supra dictum; men hvor hans Begravelsessted er, vides ikke«[1].

Ovenstaaende Beretning med de senere Tilføjelser stemmer i det hele overens med Fremstillingen af samme Legende i »Ett forn-svenskt legendarium« S. 346 ff., meddelt i Svenska fornskrift-sälskapets samlingar IV D., kun at denne er endnu udførligere ved Medtagelsen af et Par Episoder, som mangle ovenfor, og lidt afvigende i nogle mindre betydelige Enkeltheder. Hvor der saaledes tales om, at Clemens bliver Pave i Rom, hedder det i det svenske Legendarium: Sankt Petrus beskikkede Clemens til Pave i Rom i sine Levedage. Saaledes skriver Clemens til Jacobus Alphei Søn: Den Tid Sankt Petrus vidste, at Gud vilde kalde ham herfra, tog han mig ved den højre Haand i Kirken for det kristne Folk og sagde til dem: Denne Clemens overdrager jeg den romerske Stav og Stol efter mig, som har mig længe fulgt. Da jeg faldt ham til Fode og sagde, at jeg var uværdig til den Hæder og Magt, svarede Sankt Peder mig, at jeg ikke skulde undslaa mig, Gud havde givet mig den Naade at blive til Gavn for mange. — Linus og Cletus, som skrives at have været Paver for Clemens, de kaldes og skrives af den Grund Paver, at Petrus gav dem

[1]) Jvfr. Hertel, Aarhus Domkirke. 1 Afd. 2 H. 39 Kap.

fuld Biskopsmagt og Sjælerøgt i hine Dage sig til Lise, fordi han ej selv vilde mere end prædike og tjene Gud Dag og Nat med gudelige Bønner; altsaa vare de som Cardinaler, men Clemens var sandelig den næste Pave efter Sankt Petrus. Clemens var en vis Mand og dydefuld, kjær og afholdt baade af Jøder og Hedninger og især af de Kristne. Han lod skrive sig alle de fattige Folks Navne i hver Stad og Land omkring og lod intet kristent Folk gaa om Brød, men fødte og klædte dem med Kirkens Almisse. Han bragte meget Folk til Kristendommen og gjorde med Guds Naade Domicilla, Kejser Domitiani Søster, til Kristen; ligeledes ogsaa Theodora, den rigeste Kone i Rom, gift med Sisinnus, en af de første i Kongens Raad. Men Sisinnus gik, skjønt Hedning, til den kristne Kirke og vilde vide, hvad Theodora gjorde der daglig, og kom derhen, da Clemens sagde Tiderne, og i samme Stund blev Sisinnus baade blind og døv, da det kristne Folk raabte Amen. Sisinnus bød sine Svende at udlede ham, døv og blind som han var; Svendene ledte ham længe omkring inde i Kirken, og ingen af dem saa eller fandt Kirkens Dør eller kom ud. Theodora spurgte Svendene, hvad sligt betød, og de sagde, at deres Herre var bleven baade blind og døv for hans Nyfigenheds Skyld, da han vilde se og høre lønlig Gudstjenesten, hvad der ej tilkom ham som Hedning. Theodora bad da vor Herre, at de maatte komme ud, og strax fandt Svendene Kirkedøren og ledte deres Herre hjem blind og døv. Theodora siger til Clemens, hvorledes det er tilgaaet, og beder ham møde hende hjemme hos Sisinnus. Clemens kommer og beder til Gud, indtil han giver Sisinnus Syn og Øren vel hørende. Sisinnus fik da at se Clemens og bød sine Svende binde ham og drage ham til Døren og sagde, at han var en Kogler, der havde gjort ham blind. Svendene vilde gjøre deres Herres Bud; men da de troede sig at drage Clemens bunden, da droge de Stokke og Stene, og det syntes og Sisinnus som hans Svende, at de droge Clemens og hans Klærke. Clemens

taler da til Sisinnus: »Du lader gjøre ilde ved dine Guder; de ere Stokke og Stene, og dem drage dine Svende«, og han lod dem drage, medens det lystede dem, og gik hjem til sit Hus og bad Theodora bede til Gud inderlig og idelig for sin Husbonde, til Gud gav ham sin Naade. Sankt Petrus viste sig for Theodora, der hun var i Bønnen for sin Husbonde, og sagde til hende: Frelst og reddet bliver din Husbonde for dine Bønner, som min kjære Broder Paulus skrev fordum, at kristen Kvinde hjælper hedensk Mand. I samme Stund efter dette Syn og Samtale kom til hende Bud fra hendes Husbonde at bede for ham og lade Clemens komme til ham med Guds Fred. Clemens kom og kristnede ham og med ham hans Folk og Tyende tre hundrede og tretten med denne Sisinnus, og ved hans Raad og Exempel bragte Clemens mangen velbaaren Herre over til Kristendommen af de første i Kejserens Gaard«.

»Men en Gang ved St. Clemens's Højtid hen imod den Tid, da den endtes, kom Søen igjen rindende saa strid, at enhver flyttede, som han kunde bedst, undtagen en stakkels Kvinde, der for sin pludselige Angst glemte at bære sit Barn med sig, indtil at hun kom med det andet Folk til Land. Da græd hun og lod ilde, fordi Søen da gik helt over alle Vegne ind til Land. Hun sad længe ved Stranden grædende og ventede forgjæves, at Liget skulde flyde til Land. Endelig gik hun hjem og levede det Aar med stor Sorg og svar Angst. Næste Aar fo'r hun atter, som Skik var, og kom før det andet Folk for at søge at finde noget af sit Barns Ben. Efter at hun havde ligget en Stund i Bøn foran St. Clemens's Skrin, saa hun sin Søn leve og sove paa samme Sted, hvor hun skiltes fra ham. Og hun løftede ham op og vækkede ham, saa at alt Folk saa det og lovede Gud og St. Clemens. Moderen spurgte Sønnen, hvor han havde været; men han svarede, han vidste det ikke, han troede ikke, det havde varet mere end en Nat, og han havde sovet meget sødelig.

Spørges der endelig om, i hvad Forhold vor danske Fremstilling af Legenden staar til Beretningen i Jacobi a Voragine's Legenda aurea, da viser det sig let, at om den end ikke er ordret Oversættelse deraf, maa den dog betragtes som en temmelig tro Gjengivelse, der i det hele holder sig nær dertil, kun at ogsaa her den latinske Text (foruden at den naturligvis mangler Slutningsmeddelelsen om Overførelsen af St. Clemens's Ben til Aarhus Domkirke) er meget udførligere, idet den ikke blot indeholder ovenstaaende Tilføjelser efter det svenske Legendarium, men tillige endnu et Par mindre væsentlige Træk, der dog ikke angaa St. Clemens selv. Saaledes fortælles der et Sted følgende:

En Gang kom der Bud, at Faustinianus's Venner Apio og Ambio vare komne tillige med Simon Magus. Glad over deres Ankomst gik Faustinianus hen for at besøge dem; men se, da kom der et Bud, som meldte, at Kejserens Tjener var kommen til Antiochia for at opsøge alle Troldmænd og straffe dem med Døden. Da drog Simon Magus af Had til Sønnerne, der havde forladt ham, et udtrykt Billede af sit Ansigt over Faustinianus, saa at han ikke ansaas for Faustinianus, men af alle for Simon. Men dette gjorde han, for at han i hans Sted skulde blive grebet og dræbt af Kejserens Tjenere. Men selv drog Simon bort fra hine Egne. Da Faustinianus siden var vendt tilbage til Peter og sine Sønner, blev disse forfærdede ved at se Simons Ansigt, men høre deres Faders Røst; kun Peder alene saa hans sande Ansigt, og da hans Sønner og Hustru flygtede for ham og forbandede ham, sagde han til dem: »Hvorfor forbande I og flygte for eders Fader?« De svarede, at de flygtede for ham, fordi han bar Simon Magus's Ansigt. Thi Simon havde lavet en Salve og overgnedet hans Ansigt dermed og ved Trolddomskunst trykket sit eget Billede paa det. Men han selv klagede sig og sagde: Hvad er hændet mig Stakkel, at jeg paa een Dag er blevet gjenkjendt af min Hustru og mine Børn

og dog ikke kan glæde mig med dem?» Og hans Hustru slog sit Haar ud og græd saare meget tillige med sine Sønner. Men medens Simon Magus endnu var i Antiochia, havde han bagtalt Peter meget og kaldt ham en ondskabsfuld Troldkarl og Morder og havde endelig i den Grad ophidset Folket imod ham, at det ivrig søgte efter ham for at sønderrive hans Kjød med Tænderne. Altsaa sagde Peter til Faustinianus: »Siden du synes at være Simon Magus, gaa da til Antiochia og undskyld mig for hele Folket og tag det, som Simon har sagt om mig, tilbage i hans Skikkelse. Derpaa vil jeg komme til Antiochia og tage dette fremmede Ansigt af dig og give dig dit eget igjen i alles Paasyn«. (Dog er dette paa ingen Maade troligt, at den hellige Peter skulde have befalet ham at lyve, da Gud ikke trænger til vor Løgn. Derfor er Clemens's Rejseberetning, hvori dette er fortalt, en apokryf Bog og bør ikke, som nogle gjøre det, følges i saadant. Dog kan der siges, at Peter, naar hans Ord overvejes rigtig, ikke har sagt til ham, at han skulde sige, at han var Simon Magus, men at han skulde vise Folket det over hans Ansigt dragne Billede og i Simons Skikkelse anbefale Peter og tilbagekalde det onde, han havde sagt om ham. Og hin sagde, at han var Simon, ikke just i Virkeligheden, men kun tilsyneladende, hvorfor ogsaa hvad Faustinianus siden sagde: Jeg Simon o. s. v., bør opfattes saaledes: »Saa vidt det ydre angaar, synes jeg at være Simon«.)

Faustinianus, Clemens's Fader, gik altsaa til Antiochia, sammenkaldte der Folket og sagde: »Jeg Simon forkynder eder og tilstaar, at jeg har opdigtet alt om Peter; thi han er ingenlunde en Forfører eller Troldkarl, men sendt til Verdens Frelse. Derfor, dersom jeg i Fremtiden skulde sige noget imod ham, da skal I bortstøde mig som en Forfører og slet Mand; thi nu føler jeg Anger, fordi jeg indser, at jeg har talet ilde. Jeg paaminder eder derfor om, at I skal tro ham, at ikke I og eders Stad tillige skal omkomme«. — Da han nu havde udført alt, hvad

Peter havde befalet ham, og havde vendt Folkets Kjærlighed til Peter, kom denne til ham og borttog, efter at have holdt Bøn, ganske Simons Billede af hans Ansigt; men Folket i Antiochia modtog ham venligt og med megen Hæder og bævede ham op paa Bispestolen. Da Simon hørte dette, rejste han strax derhen, sammenkaldte Folket og sagde: »Jeg undrer mig over, at I, da jeg dog har givet eder sunde Forholdsregler og budt eder at vogte eder for Peter den Forfører, ikke blot have hørt ham, men endog hævet ham op paa Bispestolen.« Da raabte alle imod ham med Raseri: Du forekommer os lig et underligt Dyr: i Forgaars sagde du, at du følte Anger, og nu søger du at ødelægge dig og os«, og de kastede sig over ham og dreve ham strax bort med Skam. — Alt dette fortæller Clemens i sin Bog om sig selv og har sammesteds indskudt denne Historie.

Aarsagen, til at Macidiana forlod sin Mand Faustinianus, lader endelig Legenda aurea denne sidste fremstille paa følgende Maade, der minder om Josef og Potifars Hustru. »Hun fattede Kjærlighed til en Slave, og da hun frygtede for Skændsel og Fare, flygtede hun med ham og omkom paa Havet; thi, som min Broder berettede mig, elskede hun ham først; men da han ikke vilde føje hende, kastede hun sin lidenskabelige Kjærlighed paa Slaven; dog maa det ikke tilregnes hende, fordi hendes Fødselsstjærne tvang hende til at gjøre saaledes«. —

I alt det ovenstaaende have vi altsaa et Exempel paa, hvorledes en Legende, uden at vi kunne paavise den indbyrdes Forbindelse, paa tre forskjellige Steder er berettet væsentlig ens, noget, der vidner om den nære Forbindelse i Middelalderen mellem Gejstligheden, da ogsaa Rhumanns Beretning vel maa antages at skrive sig fra en gammel Klostermeddelelse.

Peder Christensens Almanakoptegnelser 1584—95.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

I Hjelmstjernes Samling findes der et Bind sammenheftede Almanakker fra Slutningen af det 16de Hundredaar, alle gjennemskudte med hvide Blade, hvorpaa der findes en Del haandskrevne Notitser af en samtidig, hvis Navn dog ikke udtrykkelig nævnes i Notitserne. Den i slige Forhold saa skarpsynede og kyndige Professor M. N. C. Kall-Rasmussen opdagede imidlertid (se Danske Mag. 3 R. III, 166), at Forfatteren af disse Optegnelser er en vis Peder Christensen fra Ribe, om hvem Terpager har meddelt nogle Efterretninger i Ripæ Cimbricæ p. 605-6. Paa Grundlag af disse Meddelelser og ved Hjælp af Optegnelserne i de omtalte Almanakker kunne vi da oplyse følgende om Forfatteren.

Peder Christensen var født 1564 i Ribe, hvor hans Forældre vistnok var jævne Borgerfolk, der døde i hans unge Aar. Foruden den nævnte Søn havde de flere Døtre, af hvilke nogle vare saaledes gifte, at de kunde yde Broderen nogen Understøttelse under hans Studeringer. I Aaret 1584 blev Peder Christensen Student fra sin Fødebys Skole, og Aaret efter fik han Kommunitetet, som han i omtrent sex Aar nød godt af. Da D. Anders Krag fra Ribe 1586 blev Professor ved Universitetet, blev Peder Christensen en Slags Tjener eller Amanuensis hos ham, hørte stadig hans Forelæsninger og fulgte ham paa hans

Rejser, naar han, som hyppig skete, i Lægepraxis blev hentet ud til sjælandske eller skaanske Herregaarde. Den 1ste Oktober 1588 fik han en Plads blandt de allerførste Alumner i det nyoprettede Valkendorfs Kollegium. I September og Oktober 1589 ledsagede han D. Anders Krag, da denne som Læge fulgte med Prinsesse Anna paa hendes mislykkede Rejse ad Skotland til. Fra December 1589 til Juni 1590 opholdt han sig hos Slægtninge og Venner i Jylland. Derefter var han atter et Aar i Kjøbenhavn, hvor han ligesom tidligere havde Kommunitetet og Valkendorfs Kollegium. I Juli 1591 tiltraadte han en Huslærerplads, hvortil Biskop Vinstrup havde anbefalet ham, nemlig hos Fru Kirstine Lykke, Enke efter Rigskansler Ejler Grubbe til Lystrup i Sjæland. Han fik hendes tre Sønner, Christian, Jørgen og Ejler, at undervise; og med de to ældste af dem drog han i Avgust 1595 til Højskolen i Siegen i det Nassovske, hvor flere berømte reformerte Theologer, som Joh. Piscator og Lambertus Danæus, dengang vare Lærere. Efter et toaarigt Ophold her gik Rejsen gjennem Pfalz, Elsas og Helvetien til Genf, hvor Peder Christensen i et Par Maaneder hørte den berømte Theodor Beza og lærte ham at kjende. Derpaa fortsattes Rejsen atter nord paa. I Basel dvælede de i længere Tid, og her tog Peder Christensen Magistergraden under M. Frederik Castalios Dekanat. Nogle Aar efter sin Hjemkomst[1]) blev han 1603 Sognepræst i Vejle og senere Provst i Nørvangs Herred. Men han døde allerede den 5te December 1610, i sin Alders 46de Aar. I Vejle Kirke findes endnu hans Billede. Han var gift med Mette Jakobsdatter, Enke efter Lavrits Hansen Mule, og Datter af Biskop M. Jakob Madsen (Vejle) i Odense[2]).

---

[1]) Hans Hjemkomst sættes af Terpager (ved en Trykfejl) til 1591; Wiberg (III, 504) har Aaret 1601.

[2]) Bloch, Den Fyenske Gejstligheds Hist. I, 66. Kirkehist. Saml. 3 R. I, 348.

Peder Christensens Almanakoptegnelser haves for Aarene 1584, 1586-91 og 1594-5. Tre af de mellemliggende Aars Almanakker mangle altsaa. Hvad der er levnet, indeholder ved Siden af en Del Ubetydeligheder adskillige Bidrag til Tids- og Personalhistorien, som ikke ere at foragte, og saa meget mere fortjene Opmærksomhed, som Optegnelserne hidtil ere lidet benyttede[1]), maaske fordi Læsningen af dem ikke er uden Vanskelighed, da Skriften mange Steder er saa fin og afbleget, at der baade skal gode Øjne og et godt Kjendskab til den Tids Personer og Forhold til for at udfinde, hvad der staar. Det er dog forholdsvis ikke mange Ord, som jeg har maattet lade ulæste. Derimod har jeg udeladt adskillige af de ubetydelige Notitser. Men maaske kunde endnu flere uden Skade være forbigaaede. Grændsen, for hvad der i en eller anden Henseende kan have Interesse i slige Dagbogsantegnelser og hvad der bør udelades, er imidlertid vanskelig at drage. Enkelte Oplysninger ere undertiden indskudte af mig i Texten, men indfattede i Klammer; ligeledes har jeg som Anmærkning tilføjet en og anden Oplysning, som syntes mig fornøden.

1584.

Anno 84 5 die Feb. studiorum gratia Ripis decessi cum Andrea Keiser, Pavllo Arnum et Severino Spanditt.

Den 11 dag Feb. Hafniam veni.

3 die Martij depositus sum. Socij, en hør[er] aff Kiøge, en hør[er] aff Kiøbenhaffn, vnus Roskildensis et nos 4 Ripenses, 7 vna.

---

[1]) I Efterretningerne om Anders Sørensen Vedel har Wegener paa nogle Steder benyttet disse Optegnelser, som han kalder de »Lystrupske Almanakker«, fordi Forf. i de senere Aar opholdt sig paa Lystrup. Jeg anser det for sandsynligt, at Terpager har kjendt Almanakoptegnelser af Peder Christensen for 1596 ff.; derpaa tyde de specielle Notitser, han har om hans Rejse.

6 die Martij hoss Søffren Smed i lille Raahusstrede leiede ieg och Villandz Brøns[1]) herberrig och kiøpte kosten til Paaske huer for 4 Daler.

Den 19 dag Martij fick ieg breff fra min Suager Anders Lund, borger i Ribe, med Knud Matzsen.

21 die Martij elegi mihi præceptorem M. Johannem Erasmium professorem Grammaticæ.

22 die Aprilis kam ieg først til M. Hans Rasmussen, min skoel mester, och fick bord hoesz hannem.

27 die Aprilis auspicatus est Magister Johannes Erasmi secundum Librum officiorum.

31 die Maij skreff ieg til Ribe med Søffren Guldagger.

Den 12 Junij Olaus Strotmand Juuenis skød Papegøien aff.

Den 15 dag Junij fick ieg min fad fra Kolding med seng och nogit til klæder. Och same dag lod Jens Nesbierre mig 1 ℔, som ieg gaff til ferie løn och for det at age etc.

Den 18 Junij Doct. Claudio [Theophilo] in iure professori rectoratu defuncto successit M. Claudius Schauenius.

Den 26 dag Junij lod ieg skere mine klæder i M. Hanses stue aff en skreder, som hed Fredrick i Vognmandgade.

Den 3 dag Julij døde ærlig och høylerd mand Doctor Hans Frandzsen, huis siel Gud haffue.

Den 6 dag Julij bleff begraffuen ærlig oc høylerd mand D. Hans Frandzsen.

Den 8 dag Julij stod hyllingen vdi Ringsted.

Den 9 dag Julij fick ieg breff fra Jens Lund, Anders Lund oc Niels Grisbeck[2]).

Den 10 dag Julij fick ieg 10 daler fra Ribe, som Jacop Hegelund bar mig.

---

[1]) Villads Nielsen Brøns (Fader til den fra Enevældens Indførelse bekjendte M. Peder Villadsen) blev senere Lektor ved Viborg Domkirke.

[2]) Om denne, der senere var Raadmand i Ribe, og ofte nævnes i det følgende, se Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, 224. 295. 304.

Den 11 dag Julij da sende ieg breffue til Ribe med Laue Krestensen, Kresten Persens Søn i Bobel.

Den 11 dag Julij auspicatus est M. Johannes Erasmi Epitomen Lossij[1]).

Den 17 dag Julij betaalde ieg Jens Nesbierre 1 ß, som han lod mig den 15 dag Junij Anno 84.

Den 20 dag Julij stod der hyllingen vdi Skaane.

Item laante 3 ß d(anske) aff Pouel Arnum til at kiøbe mig en par hoser for den 27 dag Julij. Noch 1 ß, som hand lod mig til en par hosebaand den 28 dag Julij 84.

Den 30 dag Julij daa drog ieg offuer til Skaane med min skoelmester M. Hans Rasmussen, professor vdi Kiøbenhaffn.

3 die Augusti suspensæ sunt lectiones publicæ vsque ad diem vltimum huius mensis.

Den 4 dag Augusti da kam ieg hiem aff Skaane, der klocken var mellem 2 och 3, med min skolmester M. Hans Rasmussen, Professor vdi Kiøbenhaffn.

Den 13 dag Augusti dictus est dies examinis publici, cum interfuerunt adolescentes 84, et ego loco inscriptionis tantum potitus sum 42.

17 die Examen finitum est.

Den 18 dag Augusti fick ieg breffue fra Jens Lund, Matz Villomsen och Hans Offuesen vdj Ribe med Kresten Sørensen.

Den 21 dag Augusti sende ieg breffue til Ribe til Anders Lund och Jens Lund, Niels Grisbeck, min Syster Karen og Dorite Per Lagesens med min bud Pouel Arnum som ieg liet did och skulde giffue 4 daler for sin vmag.

23 Augusti Dñus Mag. Albertus [Johannis] se officio suo Ecclesiæ [S. Nicolai] promisso inuitus resignauit de mandato regis Fredericiburgum migraturus[3]).

[1]) M. Lucas Loss, i sin Tid Rektor ved Gymnasiet i Lyneborg.

[2]) For Kommunitetet.

[3]) Se foran, S. 303.

27 die Augusti ad nos allatus est Casparus Theophili Vldall.

Den 7 dag Septemb. drog ieg fra Kiøbenhaffn och offuer til Skaane til M. Niels Huid Bispen for min skolmester Hans Rasmussen. Den 10 dag kam ieg hiem igien.

9 die Sept. auspicatus est D. Jacobus [Matthiæ] doctrinam de tropis.

Den 10 dag Septemb. fick ieg breff fra Ribe med Laue Kræstensen Bobil fra min Suoger Anders Lund, Jens Lund och min systerdatter Mette Lundz datter, Gud være hosz dennem alle sammen.

Den 20 dag Septemb. kom Pouel Arnum fra Ribe och førde mig med sin (sic) 1 lue oc 30 daler fra Niels Grisbeck.

Den 30 dag Sept. døde M. Hans Suaning, Decanus oc Kannick i Ribe, huis siel Gud haffuer.

Den 21 dag Sept. giorde ieg klar regenskab med min skoelmester M. Hans Rasmusen, da betalde ieg hannem for den kost, ieg hade haffd hoss hannem fra paaske oc ind til S. M[ichaelis] dag 13 daler minus 4 ß. 1 daler for herberrig, 1 daler ieg var hannem skyldig. 22 ß for seng.

Den 2 dag Octobris tog ieg bord af M. Hans Rasmusenn paa ny igien, Gud giffue til lycke. Amen.

Den 3 dag Octobris anamede ieg aff Simen til M. Hans Suaniis 4 daler paa Nielses vegne, som hand hade befalet, at ieg skulde tage.

Den 4 dag Octobris gaff ieg M. Hans Rasmusenn 4 daler paa ny Regenskab, och skal haffue kost for dem, saa megit som de kand forslaa, effter 2 ℔ 4 ß om vgen.

Den 25 Octob. da bleff begraffuen her vdi Kiøbenhaffn vdi dom kierken ved høy alter erlig och velbyrdig Juncker Jørgen Rud, som Erick Bylde ihielslog den 27 dag Septembris.

Den 28 dag Octob. kom Morten Persen Hegelund och Søffren Hegelund och Niels Bang i Bouens her til

byen, och da fick leg breff fra Jens Lund och Niels Suane[1], och da sende min syster Volborrig mig en skiorte. Gud være med hende.

Paa alle Helgens nat frøs det først, saa naagen kunde kiende det.

Den 2 dag Nouembris bleff Morten Hegelund deponeret och fem andre.

11 die Nouemb. imposuit finem secundi libri officiorum M. J. E[rasmi].

Den 15 dag Nouemb. skreff ieg breffue til Ribe til Niels Grisbeck, Volborrig min syster och Niels Suane med Laue Bobel. Same dag fick ieg breff fra mine Suagre med Jørgen i Feens.

Den 17 dag skreff ieg til mine Suagre med Jørgen.

Den 5 dag Decemb. bleff Hans Buck deponerit.

Absoluit M. P. H[aggæus] 3 lib. Dialectices Phil. 21 die Decemb.

Absoluit D. Jacobus doctrinam de tropis 23 die Decembr.

Almanakken for Aaret 1585 mangler.

1586.

1 die Januarij vnus finiuit vitam laqueo, qui fuit carceratus i den blaa taarn.

3 — scripsi Johanni Andreæ Lund et Nicolao Grisbeck, Petro Mames broder til Peder Hegelundz.

5 — bleff han steylet, som hengde sig sielff oc hade skreffuen falske breffue.

17 — est fur suspensus quidam apud Hafnienses, cujus patria est Selandia, filius sartoris Roscildensis.

8 die Februarij redijt Johannes Buch och fick ieg breff fra Anders Lund med, oc Jens med hannem til Oluff oc mig.

---

[1]) Den ovenfor under 3 Oktober nævnte Søn af M. Hans Svaning.

18 — obijt diem suum studiosus quidam nomine Laurentius Erasmi.

26 — rediit Johannes Nesbierre.

28 — suspensus est apud Hafnienses sacrilegus quidam, natus Roschildiæ.

4 die Martij misi literas Ripis (!) Nicolao Svaningio, et libros duos Johanni Christophoro.

5 — disputavit M. Nicolaus Schavenius, ipsius respondens Paulus commensalis septimæ mensæ.

7 — var alle Professores vdj Kiøbenhaffn paa Consistorio, oc M. Niels Huid bispen i Skaane oc M. Jacop, som saed der fangen, for hand hade dict en vise om bispen.

12 — rediit Severinus Spandit cum Jacobo Spandit.

16 — feci iter in Patriam. Eodem die decollatus est M. Jacobus Schanus propter crimen famosum.

22 — redij in Patriam.

Vltimo die Martij incensus est ignis in ædibus Johannis Olaj [i Ribe], qvi tamen cito extinctus est. Deus nos libera.

16 die Aprilis misit ad me literas Vilhadus Brøns et Johannes Krøger cum Canuto Thy. Ripis Anno 1586.

21 — incensus est ignis adeo magnus in ædibus M. Andreæ Weleij.

1 die Maij mihi scripsit Johannes Andreæ Lund ex Hollandia. Eodem die slog en mand i Spandit 2 Quinder ihiel, en liden Dreng fick 15 kniff slau, oc Søueren Spandits broder en i hans hoffuit.

9 — rotis affixus est iste accola Georgius Johannis Spandit.

16 — profectus sum Hafniam, Christiano Severino comite.

23 — Hafniam veni.

26 — mihi scripsit Matthias Vilhelmius. Eodem die iterum accessi mensam[1]).

---

[1]) D. e. i Kommunitetet, som Forf. havde faaet 1585 (for hvilket Aar Almanakken er tabt).

28 — Haffniam venerunt 6 de civibus Ripensibus ad agendam causam cum Mauritio Podbusk.

29. 30. 31 — dictæ sunt dies Comitiales.

31 — scripsit ad me mea soror Catharina.

5 die Junij Hans Buck slagen[1]). Scripsi Clementi Christiano cum Johanne Darum.

6 — mihi scripserunt Clemens Christianus et Nicolaus Svaningii [cum] Egidio Laurentij, qui 4 die Junij Hafniam venit. Scripsi Nicolao Grisbeck, eodem qvo die dedit mihi mutuo Jacobus Thornum senator Ripensis 3 daler.

Nocte 17 diei Junij inter 11 et 12 horam obijt diem suum honestus necnon doctus studiosus Johannes Canuti Buck Nagbøl, atque 18 die sepultus.

23 — descendit de jugo turris et in Prætorium funambulus quidam.

24 — bleff M. Peder Hansøn vijet til bispe oc skulle til Gulland; eodem die redijt ex Patria Joh. Darum.

4 die Julij scripsi Johanni Andreæ Lundt et Nicolao Svaningio cum D. Andrea, eodem die mihi scripsit Clemens Christiani cum Benedicto Johanni.

10 — disputavit Christianus Hører, respondente studioso qvodam nomine Conrado.

14 — inter diem Jovis et Veneris, Nocte hora 2[2]), vitam cum morte commutavit clarissimus et doctissimus vir D. Jacobus Matthiæ Arhusiensis, anno ætatis suæ 48; 17 die fiebat funus ipsius.

27 — mortuus est unus filiorum M. Desiderij, Pastoris primarij Hafniensis, nomine Nicolaus.

30 — absolvit D. Andreas Kragius orationem pro lege Manilia.

---

[1]) Se nedenfor under 17 Juni, 6 og 21 Sept og 31 Okt. s. A. Hans Buck omtales i Danske Mag. 4 R. II, 33 som en begavet Discipel af Tyge Brahe; han blev dræbt af en anden Student ved et Stenkast.

[2]) I Aaret 1586 var den 15 Juli en Fredag. D. Jakob Madsens Død bør altsaa henføres til denne Dag.

1 die Augusti scripsit mihi D. Andreas Christiani Ripensis literas nuptiales, et Jacobus Simonis et Johannes Andreæ Lund cum Mamme.

Nocte inter 6 et 7 diem Avgusti hora 2 obiit in Christo Jesu uxor D. Andreæ Roschildensis[1] atque 8 die sepulta est.

11 — scripsi M. Nicolao Vilhelmio[2], Clementi, Nicolao Grisbeck et Andreæ Lund med Mamme.

14 — Nuptiæ Metthæ Severini filiæ cognatæ meæ cum Jacobo Simonis, Ripis.

20 — accepi cum Nicolao Osteri indusium ab affine meo.

21 — Nuptiæ Jonæ Thrøllundz Ripis med Kirstine Viffs daatther aff Kolding.

28 — celebratæ sunt Ripis nuptiæ D. D. Andreæ Christiani Rip. cum Abele filia piæ memoriæ M. Joh. Svaningij.

30 — Nuptiæ Simonis Svaningij cum Catharina Theogari filia, oc vaar Messe i kircken lige som paa en søndag.

1 die Septb. profectus est in Patriam Vilhadus Nicolai Brøensis.

4 — Nuptiæ Olai Thomæ Senatoris Ripensis med en landz encke Ripis. Eodem die nuptiæ Metthæ filiæ Petri Spandit med en rømmit karl.

6 — bleff Hans Buck, salig, optagen aff jorden, oc bleff lagd haand paa hannem, dog hand gaff ingen tegn fra sig.

7 — incidi in febrem. Libera me Deus.

12 — incepit Kragius orationem Ciceronis pro Sestio.

18 — profectus sum in Scaniam [cum] clarissimo viro D. D. Andrea Kragio. Eodem die dedit mihi mutuo Martinus Hegelund 1 ℔ d.

21 — redij ex Scania. Eodem die solutus est ex carcere Nicolaus Christiani.

---

[1]) Prof. Theol. D. Anders Lavritsen.

[2]) Denne havde været Forf.s Rektor i Ribe. De vare vistnok tillige nære Slægtninge. Se nedenfor under 1—14. Febr. 1590

24 — redijt ex patria Pavlus Arnum.

25 — rediit ex patria Christianus Lavrentij, eodem qvoque die contulit se Hafniæ (sic) Thomas Lindit.

26 — redijt D. D. Andreas Rip. cum svavissima Uxore sua Abele. Ac scripsit ad me Clemens cum Nicolao Svaningio, et Nicolaus Grisbeck una cum epistola misit ad me en par skoe, 1 par toffel, 2 skiorter cum Maria olim serviente Johanni Lavrentij. Tertio scripsit mihi Andreas Lund et Johannes Lund cum Mamme.

28 — Hafniam venit Johannes Jacobi Ripensis.

2 die Octob. stod D. Andreæ Christiani Velkom.

4 — cessarunt ex Hafnia Ripenses et scripsi Andreæ Lund cum Mammone.

11 — scripsi Matthiæ Wilhelmio[1]), et misi ad eum vestes, qvas Hafniam misit frater ejjus cum Nicolao Svaningio.

16 — celebratæ sunt nuptiæ honestæ ac pudicæ virginis Ursulæ filiæ D. Matthiæ, quibus ego unà interfui.

16 — depositi sunt Nicolaus Svaningius, Johannes Jacobi et Thomas Lindit.

19 — accepi literas a Matthia Wilhelmio.

23 — dahit (sic) nobis Germaniæ tonnam cerevisiæ Nicolaus Svaningius et Ægidius Lavrentij.

25 — scripsimus literas nuptiales in ædibus D. D. Andreæ Kragij.

31 — soer de mend paa den sag om salig Hans Buck, oc soer Niels Christensen sagen paa.

7 die Novemb. obijt diem suum uxor M. Petri Haggæi. Resurrectio nostra Christus,

13 — celebratæ sunt nuptiæ D. D. Kragij cum Helena filia piæ memoriæ Martini olim civis Hafniensis, qvibus ego una interfui.

15 — drog Christen Søffrensens Quinde bort.

23 — rotis affixus est apud Hafniensis latro qvidam, qvi Falster comhussit uxorem et totam domum.

---

[1]) Broder til den under 11 Avg. s. A. omtalte M. Niels Villumsen.

13 die Decemb. decessit in Patriam Johannes Krøger; cum eo scripsi Andreæ Lund, Nicolao Grisbeck, Matri meæ, Johanni Lund, sorori ipsius et Severino Andreæ et Clementi.

25 — profectus sum in Scaniam [cum] D. D. Andrea Kragio til en hergaard heder Ingelstæd, Junckeren Niels Truidersen[1]) Galt.

31 — redij ex Scania.

1587.

9 die Januarij. Imposuit D. D. Andreas Kragius finem orationis pro P. Sestio. Eodem die incepit D. Andreas Roschildensis Evangelium Johannis.

12 — incepit M. Johannes Aurifaber Rhetoricam Freigij.

16 — Inchoavit D. D. Andreas Ripensis librum Ciceronis de natura Deorum.

17 — incepit orationem M. Christianus[2]) de Xenophontis de repub. Lacedæmoniorum.

29 — Habui declamationem de vicissitudine Fortunæ.

1 die Februarii. Scripsi Johanni Lund, Andreæ Lund cum Jacobo Hollender, et Nicolao Grisbeck cum Johanne Svaningio et Christiano Severini.

10 — accepi literas ab Andrea Lund cum Jona servo Bagonis et a sorore Chierstina cum Georgio Johanne Fardrop.

17 — døde Sitze Guldz om Natten mellem 2 oc 3.

18 — imposuit Kragius 1 lib. carminum Horatii finem.

1 die Martii. Injiciatus (sic) est sacris Johannes Petrejus Ripensis. Eodem die profectus sum Roschildiam [cum] D. D. Andrea Kragio ad Canutum Urne.

4 — redii ex Roschildia.

10 — obiit diem suum uxor Nicolai Revtheri. Accepi litteras ab Andrea Lund, Johanne Lund, Severino Andreæ et Sorore Katerina cum Christiano Severini.

---

[1]) Saaledes synes der at staa; men der bør vel læses: Pedersen se Saml. til jydsk Hist. og Topogr. II, 335).

[2]) Professor M. Christen Michelsen.

11 — dedi juramentum in Consistorio, me servare ea omnia, qvæ antea promisi D. Rectori.

13 — incepit denuo M. Petrus Hagæus declam. Ph. M.

14 — misi litteras Ripis Matthiæ Vilhelmio, Andreæ Lund, Nicolao Grisbeck, sorori Katarinæ, Johanni Lund, et Severino Andreæ et Johanni Krøger, cum Olao Lund et Christiano Severini.

17 — vitam cum morte commutavit matrona Johannis Dal.

21 — obiit studiosus qvidam nomine Tharaldus Avgustini, patria ipsius Stavangria, pater senator ejjusdem, diem suum. Sis nobis propitius Domine.

22 — Imposuit finem primo libro Odarum Horatii D. D. Andreas Kragius Ripensis medicus et latinæ lingvæ professor.

27. 28. 29. — Dictæ sunt dies precationum.

2 die Aprilis. Disputavit Olaus Hører respondente Olao Gotlando.

12 — Obiit diem suum Jacobus Nicolai præpositus Communitatis in Regia Academia Hafniensi, ætatis anno 27.

18 — Misi litteras Ripis ad Clementem Christiani, Johannem Lund et sororem Kirstinam cum Benedicto Johanni Fardrop.

19 — Primo sivit se introduci ad regiam mensam Martinus Hegelund. Eodem die rediit ex patria Vilhadus Nicolai Brøensis.

26 — Initiatus est sacris Petrus Svennonis ......[1])

1 Maji. Peregre profectus sum cum D. D. Andrea Kragio versus Kalundburgum ad Voenserup prædium Andreæ Dreselbierg.

---

[1]) Peder Svendsen (fra Ribe) Prædikant ved Hospitalet i Kbhvn. (ɔ: Helliggejst Hosp., senere kaldet Vartov), fik $^{25}/_{3}$ 1590 Kongebrev paa en af Hospitalets Boder (Sjæl. Reg. 13, 136); senere betegnes han som Kapellan ved Helliggejstes Kirke i Kbhvn. (Kirkehist. Saml. 3 R. 1, 472-3).

7 — Redii. Eodem die Usuram hujjus lucis amisit nobilissima matrona nobilissimi viri Andreæ Dreselbiergs domina. Eadem nocte ante obiit Andreas Francisci.

12 — Misi litteras Ripis Andreæ Lodovici et Johanni Lund cum Severino Spandit.

13 — Accepi litteras a sorore Chirstina cum Benedicto Johanne et 4 daleros a Nicolao Grisbeck.

16 — Imposuit D. D. Andreas Kragius Ripensis finem primo libro de natura Deorum.

17 — Incepit D. D. Andreas Kragius primum librum epistolarum Horatii.

27 — Misi litteras Ripis cum Nicol[a]o Holdensenn ad Nicolaum Grisbeck et Johannem Krøger.

29 — Misi litteras Ripis cum Johanne Avgustini filio ad Nicolaum Grisbeck. Eodem die profectus sum Roschildiam cum D. D. Andrea Kragio ad Johannem Wenstermandt.

31 — Obiit Johannes Leyl, Canonicus Roschildensis.

1 die Junii. Obiit diem suum honesta ac pudica matrona M. Nicolai Arctandri Nidrosiensis, pastoris in arce Regia Hafniensi. (Hende bar ieg). Eodem die redii ex Roschildia.

3 — obiit nobilissimus vir Johannes Ve[n]stermand.

6 — Misi litteras Ripis ad Johannem Lund cum Thoma Johannis f. Eodem die resignavit officium suum pastorale M. Petrus Vinstropius.

11 — Misit mihi pileum Nicolaus Grisbeck et scripsit mihi Clemens Christiani cum Johanne Avgustini.

12 — Skød de papegojen aff oc Christopher Slacter vant den. Eodem huc se contulit Andreas Vardensis.

13 — Obiit honestus ac probus adolescens Jacobus Simonis natus prope Ripensem civitatem. Anno ætatis 20.

17 — profectus sum in Schaniam cum D. D. Andrea Kragio ad Holgerum Wldstand de Skabersøe gaard.

21 — Redii ex Scania.

24 — Obiit diem suum cantor regius et componista Johannes de Vienna.

25 — Celebratæ sunt nuptiæ filiæ M. Christophori Chirurgi.

1 die Julii. Huc venit Dorothea Krage et Mettha, et accepi subuculam recentem a sorore Kirstina et lerrit til en kraffue.

2 — Misit ad me litteras Matthias Vilhelmius cum Petro Michaele tystølfører.

6 — Rediit ex Cimbria M. Christianus et Severinus Spandit.

7 — Misi litteras Ripis ad Nicolaum Grisbeck, et sorores Volborg et Kirstinam et Johannem Lund et Severino Andreæ cum Metta Krage uxore Johannis Hegelund.

9 — Misi litteras Johanni Krøger cum Johanne Fossio, et Rostochiæ ad Matthiam Vilhelmium cum Petro Michaele tystølfører. Suscepit officium pastorale Divi Spiritus M. Jonas [Venusinus].

16 — Obiit honesta ac proba matrona nomine Marina, uxor D. Johannis Francisci, inter 1 et secundam, Anno ætatis 64. Eodem eram in sylvis una cum D. D. Andrea Kragio et M. Petro Johannis Ripensi.

20 — Accepi litteras, qvas ad me misit Johannes Lund cum Andrea Matthiæ.

24 — decollatus est Hafniæ puerulus qvidam, qvi olim inserviebat Olao Gotlando.

26 — Scripsi Nicolao Grisbeck, Johanni Lund et Clementi Christiano cum Christiano Severini. Eodem die dedit mihi mutuo Christianus Severini sex daleros.

27 — mihi scripsit Matthias Vilhelmi cum navta qvodam, cui dedi qvatuor solidos.

28 — Absolvebat D. D. Andreas Kragius primum librum epistolarum Horatii.

29 — vitam cum morte commutavit honestus ac doctus studiosus Torbernus Jonæ Islandus, anno ætatis fere 30, inter 5 et 6 horam vespertinam. Hannom bar ieg.

5 die Augusti profectus sum Hafnia Rostochiam versus.

6 — Rostochiam veni ad fratrem meum Matthiam Wilhelmium.

12 — Scripsi Wittebergam ad Martinum Gronbechium[1] nomine fratris Matthiæ.

21 — decessi Rostochia.

22 — Hafniam veni.

23 — Accepi litteras a sorore mea Kirstina, med en par strømper bunden oc gran ferdit, med en par hose bender. Gud være med hende.

25 — suspensi sunt apud Hafnienses duo fures .....

1 die Septembris. Decessit Hafnia Rostochiam versus Johannes Fossius, cum qvo scripsi Matthiæ Wilhelmio, misi ei postillam Hemmingii.

2 — Rediit Johannes Georgii ex adverso vento repulsus.

4 — Profectus est iterum Joh. Georgii in Falstriam atqve inde ad Rostochiam cum M. Lavrentio, filio M. Nicolai Scavenii.

7 — Scripsi Nicolao Grisbeck cum Christiano Petri rhedario Ripensi. Eodem die incepit D. D. Andreas Kragius secundum librum Ciceronis de natura Deorum.

10 — Disputabat Johannes Johannis respondente Olao Gotlando. Eodem die accepi litteras a Matthia Wilhelmio cum Ezechiele navta Johannis Olai.

19 — Mihi scripsit Nicolaus Tysk. Eodem die misi litteras Matthiæ Wilhelmi Ripis[2], cum qvibus scripsi Matri et Nicolao Griisbeck cum Clavdio Arnesti tum temporis proficiscente.

24 — Scripsi Nicolao Grisbeck cum M. Petro Johanne Ripensi[3].

28 — Profectus est in Patriam Petrus Buch.

---

[1]) Se min Udgave af Lyskanders Scriptores Dan. p. 281. Sml. ndf. under 29 og 31 Dcbr. 1588.

[2]) D. e Forf. sendte det fra Matthias Wilhelmi modtagne Brev til Ribe. Man skulde her have ventet Ripas; men Forf. gjør sig paa flere Steder i Optegnelserne skyldig i lignende Unøjagtigheder.

[3]) Se foran, S. 327, Not. 1.

29 — Profecti sunt in patriam Severinus Skobo et Johannes Darum. Eodem die rediit Johannes Avgustini.

30 — Rediit Michael Flynder et communicavit nobis iiij ℔ d.

2 die Octobris. Flytte Villadz paa kammers til Morthen Hegelund.

4 — injiciatus (!) est sacris D. Johannes Wardensis.

6 — Scripsi Nicolao Petrejjo Arrhusiensi[1]) fatri D. D. Jacobi [Matthiæ].

11 — Hafniam venit Thomas Georgii.

12 — Profectus sum in avlam Gisselfeld Dominæ Mettæ Petri Oxis cum D. D. Andrea Kragio Ripensi Dano.

15 — Celebratæ sunt Ripis nuptiæ D. D. Johannis Lavrentii Amerini Ripensis cum Helena filia M. Jacobi [Matthiæ] pastoris primarii Ripensis.

16 — Redii cum D. D. Andrea Kragio ex avla Gisselfeldt.

24 — obiit peste Nicolaus Grubbe scriba ærarius.

25 — Accepi litteras a Matthia Wilhelmio Rostochii datas, cum studioso, cui nomen erat Nicolao Wiburgensi.

26 — Scripsi Matthiæ Wilhelmio sum Ezechiele navta Johannis Olai.

1 die Novembris. Profectus sum in Scaniam cum D. D. Andrea Kragio et Sigfrido Grubbe, qvibuscum interfui nuptiis filiæ M. Magni Matthiæ canonici Lundensis, quæ die 5 Novembris sunt celebratæ.

9 — Redii ex Scania. Eodem die accepi nuntium ex patria oc 3 alne hollandz lerrit, en alne tuncked lerrit, j alne groft lerrit, en par skoe fra Mari Jens datter. Eodem die moriebatur M. Gerhardus fusor tormentarius.

12 — Edidit in lucem uxor D. D. Andreæ Kragii primogenitum suum filium, cui det Deus gratiam suam et pacem.

14 — Accepi litteras a Matthia Wilhelmio, qvas mihi misit M. Desiderius [Fossius].

---

[1]) Siden Universitetets Foged og Qvæstor (Kbh. Univ. Hist. II, 615, III, 647-8).

15 — Celebratum est puerperium in domo D. D. Andreæ Kragii, qvibus intererat qvæstor regius, et ego una cum aliis administravi.

16 — Moriebatur Andreas Kraagmagger natus Ørderup, senator Hafniensis.

19 — Disputabatur præside Johanne Kanuti[1]), respondente Johanne Pavlli.

28 — Profectus sum Roschildiam cum D. D. Andrea Kragio Ripensi ad Ottonem Brockenhuss, cujjus uxor tum temporis sic satis adversa valetudine est prosecuta.

1 die Decembris. Redii ex Roschildia. Eodem die Petrus Canuti Døstrup prope Frederichsburgum inflixit sibi septem vulnera. Libera nos Deus.

3 — Celebratæ sunt nuptiæ secundæ M. Nicolai Arctandri Nidrosiensis concionatoris arcis Hafniensis, ducentis in uxorem filiam M. Nicolai Scavenii, relictam viduam M. Andreæ Mariagrii.

8 — Discessit Hafnia Thomas Lindit, per qvem scripsi Nicolao Grisbeck et sorori Kirstinæ, et misi domum litteras Matthiæ Wilhelmii. Eodem die mihi scripsit Matthias et misit mihi institutiones juris cum Johanne Olai.

12 — Missæ sunt Thomæ Lindit epistolam qvamdam (sic), qvam ego resignavi, unde intellexi, Petrum Thomæ esse extinctum, cum Nicolao Holdenssenn.

16 — Hafniæ combusta est venefica qvædam nomine Anna Bysseskytter sev Rackerkiste.

20 — Imposuit secundo libro de Natura Deorum finem D. D. Andreas Kragius.

21 — Incepit tractatum de perioridis(?) D. D. A. Kragius.

22 — Rediit Johannes Darum. Communicavit nobis Georgius 2 ℔. Eodem die incidi in contentionem cum Roberto.

23 — Egi caussam cum Roberto in tabulatis, et Decani [Communitatis] noluerunt judicare.

---

[1]) Senere Biskop i Fyns Stift.

27 — Egi secundo cum præposito [Roberto] et mulctatus sum duabus marcis, quæ mihi sunt condonatæ.

1588.

5 die Januarii. Profectus est in Cimbriam Nic. Joh. Dalby, incertus tamen an in patriam meam veni[re]t, per qvem scripsi Nicolao Grisbeck de pecuniis mihi mittendis et Joh. Krøger de ære alieno mihi debito et per Nicolaum mittendo. Eodem die dedit mihi mutuo duas ℔ Bartolomæus serviens Joh. Renholsen.

7 — Transfodebat Namon filius Petri Namonis virum qvendam coctorem cerevisiarum atqve evasit.

11 — Incepit D. D. Andreas Kragius tertium Ciceronis de natura Deorum librum.

16 — Scripsi Nicolao Grisbeck et Johanni Lund per Georgium Johannis.

25 — Si fuerant venti, designant prælia genti: Sed fuerant venti. Libera nos Deus.

26 — Scripsi Johanni N. servienti Jacobo Bibliopolæ Aarhusiensi cum Severino Lavrentii famulo episcopi Aarhusiensis.

31 — Accepi litteras a Clemente et sorore Marina cum Georgio Thomæ.

1 die Februarii. Rediit Nicolaus Joh. Dalby.

(Ved den 2den Febr. er i Randen tegnet et Bæger).

5. 6. 7 — Feriæ imperativæ.

8 — Purgavi me pillulis.

9 — Apud Hafnienses sunt 4 fures e medio sublati, duo decollati, duo suspensi.

14 — Disputabat D. D. Andreas Christiani Rip., respondente Arngrimo [Jonæ] Islando.

20 — Accepi litteras ab Andrea Lund cum Georgio Johanne Stiens.

21 — Obiit Ripis Severinus Christiani Skinder, diu φθήσῃ agebat. Eodem die obiit noverca mea.

24 — Misit mihi Christophorus Walkendorp Jochimicum unum per Andream Kragium. Deus providebit.

29 — Rediit Clavdius Arnesti, qvi dicebat Novercam meam esse vita defunctam. Jesus resurrectio nostra.

4 die Martii. Trogels Frantsenn Ripensis[1]) obiit diem suum hora octava ante meridiem, qvi saltim ægrotabat sesqvi die.

8 — Scripsi Andreæ Lund, Nicolao Grisbeck, Clementi Christiano et Sorori Marinæ per Johannem Haggæum.

12 — Misit mihi Petrus Francisci[2]) propemticum qvoddam, qvod scripsit in honorem Magistri Lavrentii Scavenii Rostochio discedentis in superiorem Germaniam.

15 — Hafniam venit Johannes Michaelis Huidding.

16 — obiit studiosus qvidam Stephanus Christiani filius pastoris primarii Alanburgensis[3]).

22 — Andreas frater Vilhadi [Nicolai] Hafniam venit. Nunciatum est, M. Petrum Hegelund pastorem primarium Ripis esse designatum. Nicolaum Holm suo scolastico munere abiisse. Habuisse successorem Olaum Johannis.

28 — Ex Norvegia Hafniam venit Severinus Vejjel, qvi olim servivit M. Andreæ Vellejjo.

29 — Redierunt ex patria Chanutus Matthiæ et Joh. Krøger.

30 — Rediit ex patria Thomas Lindit, cum qvo mihi scripsit Nicolaus Grisbeck, mittens mihi 6 daler, en par skoe. Soror Katharina mittens mihi avreum nummum oc en skind med och sende mig til en par strømper. Soror Volborg mittens mihi indusium linteum et dalerum. Johannes Lund et soror Marina. Præterea sine chartis misit mihi caligas soror Kirstina.

2 die Aprilis obiit in Scania Domina Metta Petri Oxe.

4 — Misit mihi propempticum Petrus F[rancisci] F. scriptum in honorem Martini Georgii Alanburgensis Rostochio Vittenburgum (!) abeuntis.

---

[1]) Broder til Professor Dr. med. Hans Frantsen.

[2]) Se Lyskanders Scr. Dan. min Udg. S. 297.

[3]) Jvfr. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V, 68 ff.

Fredericus II Rex noster omnium optimus circa 4 horam vespertinam in coeleste Regnum migravit, paa Anderskow slott.

6 — Scripsit mihi Matthias Wilhelmi, et tradidit mihi litteras Vilhadus Tranius.

7 — Begynte de att ringe først i Kiøbenhaffn for vor n. kongis liig.

11 — Misi ad Nicolaum Grisbeck litteras, qvas dedi Nicolao Svaningio Neoburgum perferendas.

12 — Misi litteras Rostochium ad Matthiam Vilhelmium cum Matthia Navta Johannis Olai.

14 — Hafniam venit Nicolaus Christiani. Eodem die appulit nova nupta Johannis Mariager.

16 — Hafniam venit Johannes Ivonis F. Vandel.

23 — Imposuit D. Andreas Kragius finem tertio et ultimo Ciceronis de natura Deorum libro.

27 — Depositus est Johannes Ivonis F.

29 — Hafniam venerunt Johannes Buch, cum qvo mihi scripsit soror Volburga, et Clemens Christiani, cum qvo mihi scripsit soror Christina.

2 die Maji. Scripsi sororibus meis Christinæ, Volburgæ, Katharinæ et Marinæ per Nicolaum fratrem Christiani Vardensis. Eodem die accepi litteras a Matthia Wilhelmio, qvas mihi tradidit Wilhadus Tranius.

8 — Incepit D. Andreas Kragius secundum librum carminum Horatii.

9 — Inchoavit idem orationem Ciceronis pro P. Qvintio.

13 — Hafniam venit Severinus Widesen; eodem venit Hafniam Jacobus Severinus, et ex patria Severinus Skobo.

15 — Deposuerunt cornua Johannes Buch, Clemens Christiani et Severinus Videsen.

18 — Profectus est Hafnia Ripam Jacobus Svaningius, qvem comitabatur M. Nicolaus Severini [Glud] Ludirector Sorensis.

24 — Die Veneris circa vesperas profectus sum Roschildiam ad deducendum funus serenissimi Regis nostri Fred. 2, qvod eo allatum est.

30 — Accepi Bibliam, qvam misit mihi soror Volburga. Eodem die Hafniam venit Petrus Bølling.

5 die Junii. Sepultura regis Fred. II. R. D.

8 — Depositi sunt Nicolaus Holm, Petrus Bølling et Ancherus Petri Koldingensis.

10 — Scripsi sororibus Christinæ et Katharinæ cum Johanne Avgustino. Eodem die habuerunt declamationes D. Joh. Slangendorpius et D. Andreas Christiani in honorem regis demortui.

11 — Incepit M. Petrus [Haggæus] dialecticas institutiones Sonlevtneri.

13 — Profectus est Hafnia dux Johannes Synderburgensis frater Regis nostri defuncti.

14 — In me contulit benevolentiam suam Carolus Dantzæus Legatus Gallicus, dando mihi duos Daleros ob exarationem qvattuor archarum papyri. Adest ipsi Deus.

20 — Creatus est in Rectorem defuncto officio D. Andrea Lymvico M. Johannes Avrifaber, sed intra privatos parietes, et Decanus M. Nicolaus Scavenius.

22 — Profectus est in Patriam contubernalis meus Thomas Lindit nomine Martini Gram, cum qvo scripsi sorori Volburgæ, affini Nicolao et Lodevico Andreæ, cui etiam misi ordinem servatum in sepultura regis et propositiones nobilium.

25 — Circa 7 horam vespertinam e medio sustulit studiosus nomine Erichus Scanus Avlicum qvendam nomine Johannes Venator, in avla Johannis Friiss, in vico canonico, et evasit.

1 die Julii. Rediit ex Patria Johannes Avgustini, cum qvo comitabantur Nicolaus Petri Slacter et Matthias Petri, qvi eodem die deposuerunt cornua.

4 — obiit honesta matrona Johannis Mariagrii in puerperio statim filio in lucem edito, qvæ proximo seqvente die sepulta est. Eodem die mihi scripsit soror mea Marina cum Johanne Severino avlico Alberti Friiss.

8 — Rediit ex patria Thomas Lindit, per qvem mihi scripsit Soror Volburga, qvæ misit mihi dalerum, Catharina et Lodevicus Andreæ.

10 — Profectus est Ripis Johannes Avgustini, cum qvo scripsi ad Lodovicum Andreæ.

14 — Opera[1]) D. D. Nicolai Kragii satisfecit operibus meis dando mihi duas vallenses ob exarationem 4 archarum papyri.

18 — Profectus sum Coagium cum Martino Gram.

19 — Redii.

22 — Absolvebat D. D. Andreas Kragius orationem Ciceronis pro P. Qvintio.

25 — Rediit ex Patria Johannes Avgustini, cum qvo mihi misit Lodovicus Andreæ pugionem cum suo adjuncto nempe visk.

27 — Absolvebat D. D. Andreas Kragius 2 lib. carminum Horatii.

30 — Profecti sunt in Scaniam Thomas Lindit et Martinus Gram.

31 — Profecti sunt in patrias Johannes Mule et Martinus Hegelund, cum qvo scripsi Nicolao Grisbeck et Lodovico Andreæ, cui misi concionem M. Alberti et Responsiones Senatorum Daniæ[2]).

1 die Augusti. Huc venerunt Ripenses. Scripsit mihi soror Marina cum Lavrentio famulo Marinæ Svaningæ.

4 — Nuptiæ secundæ M. Petri Haggæi cum Katharina Suaninga, qvibus interfui.

5 — Redierunt Martinus Gram et Thomas Lindit.

8 — Dedit mihi mutuo duos Jochimicos Dorothea uxor Petri Bagonis.

10 — Profectus est in patriam Matthias Gram comitante Johanne Østess.

---

[1]) Betyder vistnok her: Amanuensis.

[2]) Hofpræsten M. Albert Hansens Anvisning til Bededagsprædiken og Regjeringsraadets Svar til Adelens Propositioner (se S. 493).

11 — Profecti sunt in patriam Vilhadus Brøns et Gellius Lavrentii Ripensis.

13 — Hafnia decesserunt Ripenses.

14 — Peste correptus est Ripis vir ad miraculum doctus Johannes Petri Grundit, qvi in vera confessione filii Dei obdormivit 14 Avgusti Anno 1565.

18 — Profectus sum Hafnia in patriam cum D. D. Kragio. Hafniæ, Roschildiæ, Ringstadiæ.

19 — Ringstadiæ, Slavels, Korsør.

20 — Korsør, Nyborg, Skousbou.

21 — Skousbou, Bramstrup.

22 — Bramstrup, Assens.

23 — Assens, Hadersleff, Ripam veni.

25 — Celebratæ sunt nuptiæ apud Ripenses Johannis Trøllund cum Marina filia Christiani Buntmager.

27 — Ripam venit Martinus Hegelund cum Nicolao Bang.

31 — Suspensus est apud Ripenses fur qvidam nomine Nicolaus Smørmand.

1 die Septembris. Nuptiæ Johannis Thomæ cum filia Pavlli Johannis.

8. 9. 10 — Nundinæ Ripenses. 10 — mihi scripsit frater Matthias[1]), qvamvis ipse veniebat.

14 — Scripsi Johanni Andreæ Lund, qvi est Hamburgi.

16 — Obiit Justus famulus cœnobialis. Composita est lis inter Kragium et hæredes Severini Jacobi[2]). Obiit in Domino Severinus frater Andreæ Vejlensis.

19 — Profectus sum Ripa, veni Gamst.

20 — Gamst, Kolding, Medelfar, Bogens.

21 — Bogens, Ottens.

22 — Ottens, Bramstrup.

23 — Bramstrup, Nyborg.

24 — Nyborg, Korsør, Slavels, Vedby Syndere.

---

[1]) D. e. den tidligere omtalte Matthias Vilhelmi.

[2]) Uden Tvivl Borgmester Søren Jakobsen (Stage) i Ribe. Jvfr. Kinchs Oplysninger om denne og hans Efterslægt i Jydske Saml. I, 220 ff.

25 — Vedby Syndere, Ringsted, Roskild, Hafniam veni.

27 — Redierunt Vilhadus Brøns et Martinus Hegelund Rip. et Pavllus Knevs.

28 — Rediit Johannes Mule.

30 — Incepit D. D. Andreas Kragius orationem Ciceronis pro A. Cluentio.

1. 2 die Octobris. Commigravi in Collegium Valkendorphianum, contubernale Nicolao Find Achab. Dominus providebit.

3 — Profectus est D. D. Kragius Vonserup, comitante illum Pavllo Knevs.

6 — Habuit orationem M. Georgius Wiburgius in templo Divi Spiritus.

9 — Nundinæ Roschildenses.

11 — Rediit D. D. Kragius.

19 — Profectus D. D. Andreas Kragius Helsingoram ad nuptias filiæ Frederici Leill. 22 — Rediit.

26 — Occisus est navta qvidam in Tegelgord strede.

31 — Capite mulctatus est nefandus ille homo, qvi navtam istum e medio tollebat.

3 die Novembris. Habuit declamationem Severinus Randers de humilitate et ejjus vitio contrario, superbia.

5 — Profectus sum in Scaniam cum D. D. Kragio ad Fredericum Vlffeld decumbentem Nes prædii Andreæ Totth.

10 — Disputabat Smolderupsensis respondente Johanne Pavllino.

11 — Redii ex Scania.

15 — Obiit diem suum Nicolaus Petri Skriffuer paa Amagertorff. Hafniam venit Jacobus Svaningius et Justinus Harbo. Accepi litteras ab Andrea Lund cum Petro Nicolai patre Namonis.

26 — Dedit nobis Valkendorphius 1 daler, 2 alne suortt engelst, 5 alne sardug, 5 alne lerritt.

27 — Rediit Olaus Kolding.

28 — Rediit Christianus Blymesterus. Scripsi affini Andreæ Lund et sorori Chirstinæ litteras, qvas cum suis misit Marthinus Hegelund cum Jodoco Harbo.

1 die Decembris. Frandtz Juell.

8 — Ad supulturam deduxi funus, qvod erat mulieris, qvæ olim excipiebat Petrum Olai et Nicolaum Find hospitio.

9. 10. 11. — Scripsi litteras funebres Funeri matris Offue Julls, Absolonis Jull, Nicolai Jull, Iuoni Jull destinatas.

15 — Disputabatur præside Johanne Islando, respondente Daniele Scano.

16 — Obiit diem suum Petrus Brun, cujjus funus ad sepulturam deduxi.

19 — Clavsit suum diem D. Johannes Nicolai Scanus[1]), cum fuerit in officio ecclesiastico annos plus minus 37. Anno ætatis obiit 61, sepultus est 21 ejjus mensis.

26 — Peregre erat Nicolaus Find contubernalis meus.

29 — Obiit M. Martinus Grønnebech, cum laboraverat aliqvandiu calculis.

31 — Sepultus est; ejjus funus ad sepulturam deduxi.

1589.

1 die Januarii. Noctu inter nonam et decimam facta est una cum fulmine cæli ruina, idqve semel saltim. Deus misereatur nostri.

11 — Scripsit mihi Lodovicus Andreæ cum Jona, der thiener till Baggis.

15 — Suspensus est apud Hafnienses fur qvidam, qvi olim fuerat famulus Marci Hess consulis.

18 — Capite mulctatus est Magnus Henrici[2]).

19 — Scripsi Andreæ Lund cum fratre Severini Spandit nomine Bartholomæo.

25 — Profectus est D. D. Andreas Kragius in Scaniam ad Canutum Grubbe, comitante Martino Hegelund.

---

[1]) Kapellan ved S. Nicolai Kirke i Kbhvn.

[2]) D. e. den bekjendte Magnus Hejnesen.

27 — Incepit D. And. Christiani libellum Galeni de ossibus. Mortua est Agneta D. D. Machabæi, Mater M. Christiani Macabæi prioris Sorensis.

2 die Februarii. Disputabatur præside Nicolao Hører, respondente Otto Islando[1]. Ego opposui.

4 — Rediit ex Cimbria D. Nicolaus Kragius.

5 — Sepulta est Agneta Machabæi. Eodem die dedit mihi dalerum Christopherus Walkendorphius.

7 — Ildebrand ved Sanct Nicolai i Kiøbenhaffn i 3 Huse. Samme tid i Badstoff strede.

15 — Gaff Christopher Walkendorph oss huer it hundrit stived. Dominus prospiciet nobis p..

16 — Obiit pia et honesta femina Gertruda matrona Nicolai Andreæ Bibliopegæ. 17 — sepulta est. Hende bar jeg. Rediit D. D. Andreas Kragius.

17. 18. 19 — Litaniæ publicæ.

24 — Rediit ex patria Johannes Nessbiergh.

26 — Celebravit Christopherus Walkendorphius in consecratione sui novi collgeii convivium opimum, ad qvod ego nomine Kragii invitavi omnes professores, pastores et comministros. Gaff han Niels oc mig 1 daler, for wi var først lystig. Eodem die accepi litteras a Lodovico Andreæ, qvas mihi tradidit Pavllus Krag.

1 die Martii. Primo docuit Kragius in collegio Walkendorphiana. Rediit Clemens Christiani nuncius Christiani Blymestri et Chiliani Erasmi.

4 — Imposuit D. Andreas Kragius orationi Ciceronis pro A. Cluentio finem.

6 — Inchoabat Kragius Heavtontimorumenon Terentii.

12 — Scripsi M. Nicolao Wilhelmio, Volburgæ, Kirstinæ, Lodovico Andreæ cum D. Jano Boch.

13 — Mortuus est affinis meus Andreas Lund Ripis inter x et xi vespertinam.

---

[1]) Formodentlig Odd Ejnarsen, som dengang allerede var valgt til Biskop i Skalholt og laa i Kjøbenhavn for at faa Stadfæstelse af Valget og blive bispeviet (jvfr. nedenfor under 22 Marts a. A.).

16 — Disputabatur præside Olao Hører respondente Olao Gotlando.

19 — Profectus est Christianus Martini famulus episcopi Otthoniensis.

20 — Injiciatus est sacris D. Christianus Hører, Capellan thill Nicolai.

22 — Hafniam venit Jodocus Harbo. Designatus est episcopus Islandiensis Dominus Ottho Islandus.

23 — Hafniam venit Consul Ripensis Johannes Andreæ et Mamme, cum qvo mihi scripsit soror mæsta Volburga et ipse affinis ante mortem, oc sende mig en par skoe. Item Lodovicus Andreæ.

25 — Scripsit mihi frater meus Matthias Wilhelmi cum Johanne Olai. Hafniam venit M. Joh. Fossius.

1 die Aprilis. Profectus sum Malmogiam cum D. D. Andrea Kragio.

2 — Scripsi sorori Volburgæ, Johanni Andreæ Lund et Ludovico Andreæ cum Mammone.

3 — Redii.

5 — Scripsi fratri meo Matthiæ Wilhelmio cum Petro Buch tum temporis Rostochium proficiscente.

7 — Terræ mandatum est corpus virginis Johannæ Oxe. Capite mulctatus est navta homicida; interfectus est carnifex.

8 — Profectus sum Laalandiam cum D. Andrea Kragio thill Maribo kloster.

12 — Erant paa Maribo kloster Cancellarius, Georgius Rosenkranz, Christopherus Walkendorphius.

15 — Var ieg paa Knud Urnis gaard Aasmarck, oc var der Sigvardus Grubbe, Petrus Grubbe.

16 — Obiit diem suum Clavdius Revterus Consul Hafniensis.

19 — Hafniam veni. Accepi litteras a Matthia Wilhelmio et Petro Franzio cum Johanne Zythagato[1]).

[1]) Jens Sørensen Ølgod (se min Kbh. Univ. Hist. III, 443. 603).

21 — Scripsit mihi soror mea Volburga cum Andrea Matthiæ.

30 — Disputabatur præside D. Andrea Roschildensi, respondente Conrado Aslachi.

9 die Aprilis. Obiit Henricus van Møsen. Eodem die rediit Rostochio Petrus Frantzius.

20 — Accepi litteras a fratre meo Matthia cum Johanne Olai.

22 — Mihi scripsit Petrus Fabritius domi commorans. Eodem die moriebatur commensalis meus Jacobus Lauindsfar.

23 — Sepultus est et ipsum ad sepulturam deduxi.

24 — Hafniam venit episcopus Wiburgensis.

25 — Hafniam venit D. Jacobus Horskier, Joh. Avrifaber consul Ripensis, Mamme, Georgius Lavrentii.

29 — Hafniam venerunt D. Martinus Jelling, D. Johannes pastor primarius Hottersnensis, Christianus Severini, Christoffer Skriffuer.

31 — Disputabatur satis pro imperio (?) præside M. Petro Haggæo, respondente Nicolao Svaningio. Ego Theses oppugnavi.

1 die Junii. Accepi litteras a Johanne Andreæ Lund cum Johanne Bundonis, qvi cum M. Andreæ Wellejo venit.

2 — Occisus est Michael Mulenus aff en Jenspender.

4 — Sepultus est.

5 — Rediit ex patria Christianus Andreæ commensalis meus.

10 — Scripsi Nicolao Griisbeck cum Johanne Jacobi svend i Aarhuss.

13 — Tradidit mihi interulam Johannes Bundonis, qvam mihi misit soror Volburga.

15 — Disputabatur præside Christophero Norbagge respondente Lavrentio Jiortt (?) Norbagge.

17 — Scripsi fratri Matthiæ cum Ezechiele.

18 — Initiatus est sacris D. Matthias Scanus commensalis meus.

19 Hafniam venit legatus Hispanicus.

20 — Obiit pater M. Johannis Erasmi. Scripsi Johanni Lund cum Mammone. Profectus est Clemens Ripensis, cui tradidi negotia expediunda.

22 — Accepi literas a fratre meo Matthia cum Doctore Eschillo Walburgensi.

28 — Profectus est legatus Hispanicus.

29 — Celebratæ sunt nuptiæ Fredrici Munck. Egimus Tragœdiam Jephtæ. Occisus est avlicus. Helsingoram venerunt Scoti proceres.

5 die Julii. Scripsit mihi frater meus Matthias Wilhelmi cum rustico Amagrico.

7 — Scripsi fratri meo Matthiæ Wilhelmio et misi ipsi Catechesin Ursini. Suspensi sunt apud Hafnienses duo fures.

8 — Moriebatur Johannes Sturm.

13 — Scripsit mihi soror mea Kirstina et Johannes Lund cum Clemente Christiano.

16 — Dedit mihi Christopherus Valkendorphius tres vallenses. Deus ipsum custodiet. Hafniam venerunt legati Scotici.

18 — Capite mulctatus est Hafniæ faber lignarius ob homicidium.

20 — Disputabatur præside Marthino N., respondente Wilhado Brøense.

21 — Absolvebat Kragius comœdiam Heavtontimorumenon.

24 — Creatus est in Rectorem D. Pavllus Matthias.

25 — Obiit honesta matrona Agatha M. Jonæ [Venusini].

27 — Sepulta est. Accepi litteras a fratre Matthia cum Johanne Olai. Suspensæ sunt lectiones.

3 die Augusti. Inavguratus est episcopus Lundensis M. Magnus Matthias.

8 — Profectus est in patriam Petrus Lercke.

9 — Redierunt legati ex Scotia.

13 — Discesserunt in patriam Petrus Buch et Pavlus Knevs.

16 — Fick ieg paa renteriet thil kleder 7 al. blaa engelst, 6 al. bommesie, gaff Christopher Valkendorph mig en daler, som ieg skal haffue .... mig thil Scotland.

18 — Profectus sum Helsingoram cum D. D. Kragio, qvi vocatus est a cancellario ad Henricum Ramelium.

20 — Celebrata sunt sponsalia filiæ Regis Daniæ cum comite Regis Scotiæ atqve ejjus vice in arce Helsingorensi.

22 — Redii Helsingora. Hafniam venit Regina Scotiæ, filia regis Daniæ.

23 — Fick ieg iij aln engelst paa Slottit oc 6 aln bomesie thil en kledning thil den skotske reyse.

24 — Egimus Avtularium Plavti in arce Hafniensi.

28 — Dedit mihi mutuo D. D. And. Kragius 6 ꝑ.

29 — Vestes meas a sartore accepi.

1 die Septembris[1]. Solvimus navem Regiam Gedionem cum filia Anna Regis Daniæ ituri in Scotiam. 2 Bysseskytter ihielskutt paa Scansen.

2 — Log vi en vege siøs vden for Kronborg. Bleff der en bysseskytter ihielskutt paa Gedion aff ett stycke, som gick synder.

3. 4. 5. 6 — i Søen.

7 — Kom vi ind i Sandvig i Norge ved Merdøe.

7. 8. 9 — Merdøe.

10. 11. 12. 13. 14 — Segellet vi aff Merdøe oc kom i Søen oc Skiben bleff leck oc vinden gick imod oss, saa vi nødes ind i gamel Sielør.

15. 16. 17 — Gamell Sielenør.

18 — seglet vi aff Sielør oc fick modvind oc motte thilbage i samme haffn. 18 — 22. Sielør.

[1]) Notitserne vedkommende den mislykkede Rejse til Skotland i det følgende ere saa utydelig skrevne, at det er yderst vanskeligt dechiffrere dem. Om denne Rejse se forøvrigt Norske Saml. i Oktav. I, 462 flg.

23. 24. 25. 26. 27 — bleff der giordt nogen skade paa Josva oc Gedeon, som daa log i Fleckerøe, oc theraff bossmanden bleff død oc drucknitt, en anden knust ihiel mellom Skibene.

28. 29. 30 — Giorde vi løss fra Sielør oc var paa dett neste den halve reyse mellom Skotland oc Norge, men bleff dreffven thilbage bode aff storm oc modbør oc skibens lechheed.

1 die Octobris. Kom vi ind i Fleckerøe.

2 — Conclusum est, att Frøcken skulle hiem igien thil Foraaritt.

3 — Løb der thoe aff vore skibbe thil Kiøbenhaffn, som var Musen oc Rosen.

4 — Kom Vilhelm Stubvartt ind i Fleckerøe thil oss aff Skottland med forgyllete breffue thill Frøckenen.

5 — Conclusum est, att Frøcken skulle bliffue i Opsloff i vinter.

6 — Drog Frøiken ind paa Raskell(?), oc seglede da den ganske flode, løfe en partt thil Opsloff, de smaa, de store thil Danmark.

7. 8 — i Søen.

9 — Kom vi thil Varbierg, om natten thil Falkenbierg.

10 — Halmstad oc Lauholm.

11 — Lauholm, Rydseholm.

12 — Wedeholm. Redierunt naves Regis Daniæ.

13 — Rydseholm, Skeldinge, Helsingborrig.

14 — Helsingborrig, Kronburg. Hafniam veni.

22 — Incepit Dn. D. Andreas Kragius comoediam Adelphorum. Scripsi sorori Volburgæ cum Severino Feiger, et Petro Frantzio cum puero qvodam avlico.

26 — Profectus sum Hafnia Helsingoram.

27 — Helsingora Helsingburgam, Engelholm.

28 — Engelholm Lavholmiam.

29 — Lavholmia Halmstadiam.

30 — Halmstadia Falkenbierg.

31 — Falkenbierg Varbiergensem arcem veni cum Dn. D. Kragio profecturo cum Regina.

1 — 16 die Novembris. Varbierg slot, stille. Erat in Norvegia Rex Scotiæ.

4 — Mortuus est Hafniæ D. And. Roschildensis.

6 — Sepultus est D. Andreas.

14 — Profecta est Regina cum al Hoffuen. D. D. Andreas [Kragius] remansit apud Andream Bing, qvi decumbebat[1]).

17 — Profectus sum Varberga ad Falkenbierg.

18 — Falkenbierg, Halmstad, Lauholm. Peperit filiam mortuam uxor Andreæ Kragii.

19 — Lauholm, Engelholm, Helsingborg.

20 — Helsingborg, Kronborg, Hafniam veni.

21 — Profectus sum Frederichsburgum.

22 — Redii. Obiit Kirstine Klaus bogførers.

28 — Profecti sunt in Norvegiam Coruitz Tønisen [Viffert] et Georgius Brade excepturi regem Scoticum.

1 die Decembris. Scripsi litteras funebres funeri Absolonis Jull.

2 — Profectus est D. D. A. Kragius Varbergam.

3 — Profectus sum in Patriam Hafnia Hersted.

4 — Hersted, Roschild, Ringsted, Slavels. (etc.).

9 — Ripam veni. (I den følgende Del af Aaret: Apud Ripenses eram.)

21 — Exceptus convivio ab episcopo.

22 — Decollata est Helena Beg.

1590.

1. 2 die Januarii. Celebratæ sunt nuptiæ in arce Ripensi.

4 — Sponsalia Annæ Svaningii filiæ.

6 — Ripam venit M. Jacobus Matthiæ.

---

[1]) Jvfr. Hans Lauritzøns Ligprædiken over Anders Bing (Bricka og og Gjellerup, Den danske Adel I.)

11 — Profectus est M. Jacobus Matthiæ episcopus Fionensis.

15 — Profectus sum Wiburgnm cum Lodovico Andreæ. (Til Viborg kom Forf. d. 20de, som Stationer paa Vejen nævnes Gadbierg, Kollemorten, Fundesbech, Wig, Karup).

20. 21. 22 — Wiburg. (Her er aftegnet et Hjærte, gjennemboret af Pile og et flammende Ildbækken).

(24 til 31 — Rejse fra Viborg til Balle Præstegaard; Stationer: Hjøberg, Lenno, Rye, Hottersnes, Vuldum, Nykiercke, Gadbierig).

1 — 14 die Februarii. Balle[1]).

8 — Balle ubi habui concionem, idqve primam.

14 — Balle. Apud Ripenses cremata est Catharina Lasdatter.

15 — Ripam veni cum Johanne Olai. (Indtil Midten af April s. A. opholdt Forf. sig i Ribe).

17 — Accepi litteras a Wilhado Brøensi.

21 — Misi litteras Thomæ Linditt.

22 — Moriebatur D. Petrus Fardrop. pastor.

1 die Martii. Conflictatus cum Andrea Eqvo, idqve invitus. (Ved Siden af er tegnet en Kaarde.)

3 — Obiit Bundo Petri. 5 — Sepultus est.

8 — Mihi scripsit soror Marina.

10 — Ripam Hafnia venerunt Vilhadus Brøns et Severinus Spandit.

16 — Ripam venit M. Nicolaus Wilhelmius.

18 — Injiciatus est sacris D. Christianus Flynder, sacellanus thil Nørup og Randbyll.

19 — Decessit M. Nicolaus Wilhelmius.

21 — Communicaverunt mihi Capitulares Ripenses valenses qvinqve.

22 — Dedit mihi dalerum Johannes Broch.

---

[1]) Præstegaarden i Bredsten. Her var den under 16de Marts s. A. nævnte M. Niels Villumsen (tidligere Rektor i Ribe) Præst.

25 — Habuit concionem M. Ivo Hemmettensis in templo divæ Catharinæ. Eodem die profecti sunt Lavrentius Stephani et Johannes Lund in Hollandiam. Deus ipsis faveto.

1 die Aprilis. Ripam venit Johannes Augustini cum Wilhado Bøssenskytter.

2 — Exceptus sum convivio a M. Nicolao Severini Glud.

4 — Scripsi Willhado Nicolao Brøensi cum Olao Bundonis.

6 — Hafniam decessit Palemon Georgius[1].

8 — Rediit ex Hollandia Lavrentius Stephani cæteriqve cives Ripenses.

10. 11 — Rip. erat Kirstina Severini, Lavrentii Stephani cognata, cum qva scripsi Helenæ Stephani filiæ.

15 — Profectus est Hollandiam Severinus Andreæ.

16 — Profectus sum Ripa Hafniam. Prestkier.

17 — Becke, Balle, Jelling.

18 — Jelling, Veyle, Knabderup, Balle.

20 — Balle, Høyn. Scripsi Johanni Olai cum famulo Kiliani Brokenhus.

21 — Høyn, Gauerslund.

Occisus est Petrus Frantzius[2].

23 — Gauerslund, Høyen.

24 — Høyen, Jerlou, Balle. Accepi litteras a Johanne Olai cum eodem nuncio. (I den følgende Tid indtil Begyndelsen af Juni s. A. opholdt Forf. sig i Balle, hvorfra han undertiden gjorde Udflugter til Jelling, Nykirke, Tyregodlund og Vejle).

30 — Scripsi D. Martino Jellingensi cum famulo ipsius.

17 die Maji. Balle, habui concionem, idqve secundo.

24. 25. 26 — Interfui nuptiis i Kierbølling cum virginibus Alberti Friis.

[1]) Siden Præst i Jerne og Skadst.

[2]) Formodentlig den Student af dette Navn, der omtales flere Gange i det foregaaende (se S. 491).

4 die Junii. Profectus sum Balga Hafniam comitante fratre Matthia.

9 — Hafniam veni.

10 — Communicavi commensalibus meis 5 ℔.

14 — Disputabat Severinus Vløu respondente Olao Brender.

15 — Cremata est venefica diffvels mater.

16 — Ex patria rediit Conradus Johannis Ripensis[1].

18 — Primo accessit mensam M. Nicolai Arctandri frater meus Matthias [Wilhelmi].

23 — Rediit commensalis meus Georgius.

30 — Designatus est Rector D. D. Andreas Christiani Rip.

1 die Juli. Scripsi M. Nicolao Wilhelmio cum scholastico.

3 — Decessit in patriam Severinus Horsens.

6 — In patriam decessit Christianus Kolling.

7 — Calent apud M. Nicolaum Norvegianum.

12 — Dedit mihi pileum Petrus Arnoldi.

14 — Decessit in patriam Martinus Hegelund et frater ejjus, cum qvo scripsi amicis omnibus. Decessit in Cimbriam Petrus Arnoldi.

16 — Gladsax cum D. Kragio.

19 — Nuptiæ Severini Randers. Ripis celebratæ nuptiæ M. Nicolai Glud.

20 — Decessit Anglia Theodorus Norvegus in Germaniam.

22 — Laqveo finivit vitam suam mulier paa Kiødmanger gade.

26 — Disputabatur præside Olao Gotlando respondente Zacharia Kremnitz (?).

29 — Decessit domum Christianus Hegelund, cum qvo scripsi Nicolao Find.

30 — Profectus sum Walløe cum Kragio rursus. (Indtil 5te Avgust var han paa Vallø.)

---

[1]) Se Kjøbenhavns Universitets Hist. 1537-1621. IV, 357-8

8 die Avgusti. Rediit ex patria Martinus Petri.

9 — Nuptiæ Annæ Svaning.

11 — Rediit ex Cimbria Christophorus Walkendorph.

12 — Misi litteras in patriam ad sororem Kirstinam, Johannem Olai, Marthinum Hegelund et Kirstinam M. Lavrentii Kolling med en ligger nomine Jens Barfod.

13 — Obiit venerandus senex M. Nicolaus Scavenius.

14 — Suspensi sunt apud Hafnienses duo fures.

16 — Incidit frater meus Matthias in morbum istud epidemicum. (I Randen er tegnet et Bæger).

20 — Scripsi M. Nicolao Wilhelmio cum Nicolao Kolling.

21 — Accepi literas a Nicolao Griisbeck et thoe aln engelst med Søffren Hegelund.

22 — Hafniam venit carceratus Jacobus Scriba consul remotus.

23 — Nuptiæ Holgeri Ulfstand.

25 — Profectus sum Malmogiam cum And. Kragio ad Holgerum Ulfstand laborantem morbo epidemico.

29 — Hafniam veni.

30 — Nuptiæ Clavdii Podebusk Hafniæ.

2 die Septembris. Sepultura Erici Bilde. Accepi literas a contubernali meo Nicolai Finde cum fratre ipsius Georgio.

4 — Dedit mihi qvinqve daleros Christopherus Walkendorph. Crematæ duæ veneficæ.

5 — Scripsi Marinæ Stephani filiæ cum Mathia Skolmester (?).

6 — Nuptiæ Georgii Benedicti, qvibus interfui.

8 — Dedi Christiano Lem literas perferendas Johanni Olai, episcopo Ripensi et M. Andreæ [Wellejo].

9 — Disputabatur pro doctoratu a M. Georgio Dibvadio.

11 — Accepi literas a Ludovico Andreæ cum D. D. Andrea Christiani, tradidit Mammo.

15 — Gradu doctoratus ornatus est D. D. Georgius Dibvadius a D. D. Slangedorpio.

17 — Profectus sum Helsingoram cum And. Kragio.

18 — Redii Helsingora.

20 — Nuptiæ Gye thil D. Jørgens. Hafniam venit Anglus. Accepi literas a M. Nicolai Wilhelmi.

27 — Nuptiæ Thomæ Steenhus.

1 die Octobris. Profectus est in Patriam frater meus Matthias, comitantibus Abraham Vejel et Severinus Soel; cum Matthia scripsi M. Nicolao et sorori Marinæ.

6 — Deductum est cadaver Magni Heinesen Hafnia in Cimbriam Allanburgum.

8 — Profectus sum Ibstrup.

9 — Ibstrup, Lundby, Hafniæ.

17 — Disputabatur præside M. Ivaro [Stubbæo] respondente Nicolao Jyde artium baccalavreo.

19 — Bleff Margret svoren thil ilden oc de thr..... Accepi literas a Nicolao Find med en Gridno skude. Obiit Nicolaus Holst inter 11 et 12.

26 — Obiit Marcus Hess, olim Consul Hafniensis.

28 — Sepultus est. Rediit ex Germania Petrus Ivari Borch[1]).

30 — Obiit pius et venerandus D. D. Pavllus Matthiæ, Daniæ Archiepiscpous, ætatis 63.

3 die Novembris. Obiit uxor M. Desiderii, Dorothea Hasebart.

4 — Sepultura D. episcopi D. D. Pavlli Matthiæ.

8 — Disputabatur præside Christiano Lavrentii respondente Andrea Hottersnensi.

17 — Scripsi Nicolao Grisbeck, Lodovico Andreæ, Kirstinæ sorori, Petro Arnoldi, et Christiano Koldingo cum Benedicto Johannis Fardrop.

22 — Nuptiæ Henrici Walkirck bibliopolæ Hafniensis cum filia Clavdii bibliopolæ, olim civis Hafniensis, Kirstina, qvibus interfui.

24 — Obiit Petrus pharmacopola.

---

[1]) Denne Notits kjendte jeg ikke, da jeg i Kirkehist. Saml. 3 R. I, 318 ff. meddelte Efterretninger om denne Mands Levned.

29 — Nuptiæ Jacobi Brun cum Anna Clavdii Revteri superstite. Rediit Petrus Buch. Obiit Magdalena Friermutt.

2 die Decembris. Dedit nobis Christopherus Walkendorph 1000 stived, thil hver kammer 90.

6 — Nuptiæ Abrahami Scribæ cum Marina Petri Johannis filia, Koagiæ.

8 — Scripsi Marthino Hegelundo et Wilhado Brøensi, tradidi literas Henrico Walkirkio.

13 — Nuptiæ Arnoldi Apoteker cum filia D. Johannis Scani.

17 — Rediit ex patria Nicolaus Suane, cum qvo sorores miserunt mihi interulas duas.

20 — Dies disputationi dictus, præside Michaele Flyndereo, respondente Olao Brender. Obiit diem suum Lavrentius Hjort Norvegianus, cujjus cadaver ad locum sepulturæ deduxi, oc gick alle studenter for hannom oc ingen aff skolen.

24 — Obiit Severinus Holst studiosus. Hafniam venit Michael Klocker.

25 — Obiit mater M. Johannis Erasmi.

26 — Rediit Benedictus Johannis Fardrop, cum qvo mihi scripsit Lodovicus Andreæ.

(Ved den 28de og 29de Decbr. er aftegnet en Øxe og et Sværd, vistnok Antydning af en Affaire, Forfatteren har haft).

1591.

5 die Januarii. Profectus sum Roschildiam cum Johanne Bang et Wilhelmo Schel.

8 — Roschild, Sengeløs, Vallensbech, incidi in febrin.

9—14 — Decumbebam plane.

10 — Perorabat Kragius pro professione physica.

14 — Accepi literas a Martino Hegelundo, qvas mihi tradidit Henricus Walkirk.

15 — Convalui aliqvo modo.

18 — Scripsi Nicolao, D. Severino Nykircke, D. And. Jelling, Matthiæ, Marinæ, Lodovico et Nicolao Griisbeck cum Johanne Buch.

23 — Hafniam ex patria venit Christianus Kolling.

25 — Suspensus est Thomas Studkal. Recitatæ sunt publicæ nostræ leges, non privilegia.

26 — Incidimus ego et Christianus Kolling in contentionem cum Johanne Trapmand.

27 — Profectus est in Germaniam Jacobus Svaning, comitante Thoma Lindit.

29 — Obiit Michael Aarbo anno ætatis 60.

Circiter hoc tempus obiit Clemens Christiani hen ved Sundby.

1 die Februarii. Profectus sum Slalosiam cum D. D. Andrea Kragio.

3 — Obiit commensalis meus Georgius Thomæ Hafniensis.

5 — Hafniam rediebamus. Obiit Byrgo Petri consul Hafniensis.

6 — Obiit Nicolaus Severini gubernator navticus Regius.

8. 9. 10 — Dies imperativæ.

11 — Obiit Christina Hans Hamborgs, ætatis 84.

12 — Obiit Jacob Brygger.

14 — Nuptiæ D. D. Jacobi Hasebart cum Kirstina filia Nicolai Paask, ad qvas invitatus sed non interfui.

16 — Scripsi Nicolao Find cum Severino Severini commensali meo, qvi tunc abiit.

18 — Rediit ex Jutia Petrus Arnoldi.

21 — Nuptiæ relictæ viduæ Kanuti Hølffuerup.

22 — Accepi literas a Matthia, Marina sorore et Ludovico Andreæ cum Johanne Buch, et misit mihi Matthias dalerum daturum hæredibus D. D. Pavlli [Matthiæ].

25 — Misi literas ad M. Nicolaum Wilhelmium et Matthiam Wilhelmium cum Johanne Buch.

26 — Obiit Kirstina Johan. Petri, Johanna Baltzers, cujjus funus ad sepulturam duxi.

28 — Nuptiæ Nicolai Bruss[1]) cum famula M. Johannis Aurifabri.

[1]) Universitetspedel.

7 die Martii. Disputabitur publice præside Petro Christiani Ripensi[1]), respondente Johanne Clementis Lundensi.

19 — Incidit in phrenesin q[vidam] Lavrentius Jeremiæ, qvi mihi et Christiano Kolding peperit molestias magnas.

22 — Suspensus apud Hafnienses fur qvidam, et mulier qvædam palo publico affixa. — Obiit H. Ingvord[2]).

23 — Absolvebat Kragius 1 lib. physicorum Aristotelis. Rediit Theodoricus nactus vocationem, qvam affectabat.

24 — Obiit uxor D. Ingvardi de Lyndby.

29 — Hafniam venit electus Rex Daniæ etc. Christianus IIII.

30 — Scripsi Nicolao Find cum famulo Nicolai Petri, cui .... cum eodem scripsi. Scripsi Nicolao Griisbeck et Lodovico Andreæ cum Severino Vandalo, qvi comitatus est Theodoricum Cheilerum abeuntem in Patriam ad munus pastorale obeundum. Scripsi M. Jacobo Matthiæ episcopo Fionensi cum eodem Theodorico.

31 — Obiit Nicolaus Bilde.

6 die Aprilis. Herlufsholmiam decessit Petrus Ivo Borch, accepturus scholam Herlufsholmianam.

10 — Scripsi M. Petro Vinstrupio et Nicolao Petri cum famulo Erici Vogensens.

13 — Accepi literas a Nicolao Find cum Andrea Høg.

14 — Hafniam venit Lago Christiani Ripensis[3]).

16 — In Germaniam abierunt Nicolaus Svaningius et Henricus Walkirck.

17 — Depositus est Lago Christiani Ripensis cum 11 aliis.

21 — Eram in bruderøll cum Kragio.

25 — Scripsit mihi Petrus Ivonis Borchius cum Johanne Hviddingio. Obiit And. Mønboe.

28 — Dedimus Olao Gotlando suum testimonium.

---

[1]) Forfatteren af disse Opiegnelser.

[2]) Hr. Ingvor Olsen, Præst i Kongens Lyngby.

[3]) Se Kbh. Univ. Hist. III, 440. 549. 592. IV, 465-6.

30 — Discessit suscipiendum scholam Malmogiensem Olaus Gotlandus.

1 die Maii. Rediit ex patria Severinus Horsens.

2 — Nuptiæ Torberni Ripensis scribæ Hafniensis.

3 — Hafniæ suspensi duo fures.

4 — Rustning i Kiøbenhaffn.

5 — Accepi literas a Petro Ivari, cui et statim rescripsi. — Constitutus est præpositus communitatis Hafniensis Severinus Lavrentii Medelby.

8 — Profectus est Slaloviam D. D. Andreas Kragius.

9 — Disputabat Christianus Andreæ et habuit respondentem Petrum Johannis Chienium.

11 — Rediit Kragius.

12 — Disputationem habebant pro gradu magisterii Andreas Dallinus, Jonas Gamst[1]), Johannes Cervinus, Jacobus Albertius, pastores, et Franciscus Køge[2]).

14 — Promoti in magistros prædicti.

15 — Obiit Nicolaus Severini Ripensis Senator Hafniensis.

17 — Accepi literas a sorore Kirstina, qvæ et misit mihi cibum aliqvem, en hal forkrop, en ost, en j torsk, et boste, en Snes flynder.

18 — Profectus sum Roschildiam cum D. D. Kragio.

20 — Roschildiæ, Thureby.

21 — Thureby, Køge, Hafniam redii.

23 — Accepi literas a Nicolao Find, qvas mihi tradidit Christianus Kolling.

25 — Decessit Christianus IIII electus rex Daniæ in Norvegiam cum Cancellario, Haqvino[3]) et Petro Munck ad electionem.

27 — Abdicavit se officio suo præpositurali Severinus Lavrentii Medelby, dedimus ipsi testimonium.

---

[1]) D. e. Jon Jensen Kolding, Præst i Gamst (Andst).

[2]) D. e. Frants Jonsen, Rektor i Slagelse.

[3]) Hak Holgersen Ulfstand.

28 — Sepultura Nicolai Bilde in templo Divi Spiritus. Discessere in Germaniam M. Isacus [Grønbeck] et Petrus Arnoldi.

29 — In Germaniam abiit Magnus Johannis.

30 — Scripsi Nicolao Find cum Anna sorore D. D. Andreæ Kragii.

1 die Junii. Profectus Ringstadiam cum Kragio.

2 — Ringstadia Hafniam redii.

5 — Accepi litteras a fratre Matthia cum scholastico qvodam.

8 — Smørum.

9 — Scripsi Nicolao Griisbeck et Ludovico Andreæ cum Christiano Harboe.

11 — Amager.

15 — Accepi literas a Nicolao Find cum sorore D. D. Andreæ Kragii Anna.

18 — Profectus sum Hafnia cum servo Dominæ Kirstinæ de Lystrup.

19 — Coagiam veni.

20 — Scripsi Christiano Leem cum famulo episcopi.

21 — Lystrupium veni.

26 — Hafniam veni.

28 — Accepi literas nuptiales a M. Nicolao Wilhelmio cum Christophero Friis.

1 die Julii. Profectus sum Hafnia Lystrupium.

2 — Lystrupium veni suscepturus pædagogiam puerorum nobilium Dominæ Kirstinæ Lycke.

6 — Scripsi Christiano Leem cum Severino, Dominæ Rhedario.

9 — Accepi literas a Christiano Leem et misit mihi min thromme cum rustico qvodam.

11 — Scripsi Christiano Leem cum nostro Christophero.

13 — Misit mihi Christianus Leem Catechesin Ursini, gladium meum, et vaginam cultrariam.

15 — Faxoviæ eram, ubi suspensus est fur qvidam.

18 — Nuptiæ sororis meæ Marinæ Balgæ cum Canuto Nicolai, Senatore Viellensi.

20 — Rediit F[ru] Chirstina, et comitabatur eam Valdemarus Pasbierg et uxor ejjus, soror Chirstinæ. Accepi min brette[1]) oc den contrafey med fruens Suendt.

23 — Scripsi Petro Ivonis duas literas, alteram cum proprio scholastico, secundam cum M. Johanne Greiffenhagen.

25 — Scripsi Christiano Leem cum Severino Kusk. Eodem die misit Dn̄us Nicolaus de Faxe mihi en par spender thill min skoe.

27 — Accepi literas a Petro Ivonis Borch cum M. Johanne Greiffenhagen.

1 die Avgusti. Accepi literas a Christiano Leem et Nicolao Find cum Severino Kusk. Rediit Domina.

3 — Lystrupio Herlufsholmiam profectus sum. Nestvediæ eram.

4 — Herlufsholmio Lystrupium veni.

8 — Lystrupii sunt celebratæ nuptiæ Hilarii Jacobi[2]) et Johannæ Nicolai, Dominæ Kirstinæ Lyckis pedisseqvæ.

11 — Profectus est Vordingburgum sponsus cum sua sponsa et omnes cæteri invitati ad nuptias.

12 — Profectus sum Koagiam cum Christiano discipulo meo.

13—28. Koagiæ in ædibus Abr. Joh. scr. Reg. Daniæ.

22 — Nuptiæ Simonis Petri cum Pernilla Petri filia olim scribæ Hafniensis. Koagiæ. His interfui. Nuptiæ D. D. Nicolai Kragii Otthoniæ.

28 — Koagiam venit Domina et Canutus Rud.

29 — Profectus sum Koagia Lystrupium.

3 die Septembris. Dedit mihi Christianus Grubbe ij ℔ d.

---

[1]) Baret, Hue.

[2]) Kaldes i det følgende: Hilarius Scriba. Maaske den senere Borgmester og Tolder i Vordingborg. (Anmærkningen i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 757 bør nemlig udgaa).

4 — Profectus est Lavrentius Friis in Cimbriam, scripsi Christiano Leem cum nostro præfecto.

15 — Profectus sum Lystrupio Koagiam cum Christiano Grubbe et cæteris pueris, eodem die accepi 3 daleros a Domina Chirstina Lyckes.

19 — Obiit M. Petrus Haggæus Hafniæ.

22 — Profectus sum Koagia Lystrupium cum solo Christiano.

25 — Profectus sum rursus cum Christiano Lystrupio Koagiam. Koagiæ erat regina ex Lolandia reversa.

28 — Accepi literas a Benedicto Johannis Fardorp cum Johanne Hviddingio.

29 — Scripsi Lodovico Andreæ et sorori Kirstinæ cum Johanne Hviddingio.

1 die Octobris. Scripsi Christiano Leem cum Lavrentio Friis, Coagiæ.

17 — Domum rediit Chirstina Lycke.

19 — Profectus sum Lystrupium Coagia cum pueris.

20 — Mynstring paa Adelen offuer all Danmarcks Rige.

6 die Novembris. Dedit mihi Doctor Eschillus 3 daleros nomine Nicolai Friis.

7 — Habui concionem Lystrupii, idqve primo.

14 — Secundum habui concionem Lystrupii.

28 — Tertio habui concionem Lystrupii.

29 — Scripsi D. D. Andreæ Kragio, Benedicto, et Dorotheæ Kragio, cum Severino.

Almanakkerne for Aarene 1592 og 1593 mangle.

1594.

1 die Januarii. Habui concionem Lystrupii.

6 — Habui concionem Lystrupii.

8 — Lystrupii erat Claudius Podebusk et Geronymus Høcken.

13 — Habui concionem Lystrupii.

15 — Vemmetoft eram. Lystrupium veniebat Sigvardus Grubbe.

17 — Profectus est Sigvardus Grubbe. Lystrupii erat Hilarius Scriba.

20 — Habui concionem Lystrupii.

3 die Februarii. Habui concionem Lystrupii.

4. 5. 6 — Dies imperativæ.

7 — Lystrupium veniebat Johanna Hilarii Scribæ.

8 — Profecta Domina Hafniam. Obiit Ridder Hans.

9 — Profecta Lystrupio Johanna Hilarii.

11 — Rediit Domina Hafnia.

(21 Febr. — 8 Marts foretog Forf. en Rejse fra Lystrup til Ribe, og derfra tilbage igjen).

10 die Martii. Lystrupium veniebat Nicolaus Gyldenstiern.

16. 17 — Lystrupii erat Sigvardus Grubbe.

23 — Profecta est Domina Hafniam una cum Nicolao Avristella.

30 — Rediit Domina Hafnia.

5 die Aprilis. Lystrupium veniebat Nicolaus Avristella.

6 — Profectus sum Vordingburgum cum Domina, Nicolao et pueris.

9 — Vordingburgo redii.

10 — Sepultura Petri Gyldenstiern.

18 — Profecta Domina Hafniam cum Nicolao Avristella.

27 — Rediit Domina et N. G[yldenstiern].

28 — Habui concionem Lystrupii præsente Nic. Avristella.

4 die Maji. Profecta Domina Hafniam cum Nic. Gyldenstiern.

13 — Rediit Domina Hafnia et Christianus Grubbe qvoqve. Accepi a Domina — 3 alne hundzgott Saden (?).

17. 18 — Noctu Lystrupium veniebat Nic. Avristella.

20 — Lystrupio Hafniam decessit Domina et Nic. G. Accepi a Domina — 10 thr.

24 — Lystrupio Hafniam profectus Christianus Grubbe.

31 — Lystrupio Hafniam profectus sum cum pueris.

2 die Junii. Hafniæ celebratæ nuptiæ Nicol. Avristellæ et Kirstinæ Lycke.

7 — Hafniæ decollatus est Jacobus Rostrup.

8 — Funambulus decedebat e Turri cerulio ad hortum principis, Hafniæ.

9 — Decessit ANNA.

18 — Profectus sum Hafnia Frederichsburgum cum Christiano Grubbe[1]).

19 — Redii Frederichsburgo Hafniam, unde statim profectus cum pueris Lystrupium.

29 — Obiit Hafniæ Nicolaus Kaas Cancellarius Regni Daniæ pavllo ante 4 vespertinam.

2 die Julii. Visitavit præpositus M. Pavlus de Dalby templum Kongstadianum.

4 — Lystrupii erat Predbjørn Gyldenstiern.

5 — Dominus et Domina erant Totterupholm. Lystrupii erat Sigvardus Grubbe.

6 — Profectus rursus. Lystrupii erat Nicolaus Friis.

10 — Sepultura Ottonis Brockenhuss, Roskildiæ. Coagiæ eram nomine Dominæ.

21 — Nuptiæ Domini Olai pastoris Ecclesiæ Heddingensis minoris ducentis in uxorem filiam Dñi Petri pastoris Ecclesiæ Egedensis orientalis Ingertham, puellam castam et probam, qvibus interfui per tres dies.

25 — Lystrupium veniebant Domina Katharina Holgeri Rosenkrantz, Domina Ermgaard etc.

27 — Hafniam profectus N. G[yldenstiern] et Domina cum cæteris Dominabus.

28 — Sepultura Magnifici ac nobiliss. viri Domini Nicolai Kaas Cancellarii Daniæ, Hafniæ.

1 die Avgusti. Rediêre Dominus et Domina Hafnia.

11 — Habui concionem Lystrupii.

---

[1]) Christian Grubbe, den ældste af Forf.s Elever, blev for en Tid optagen ved Hoffet, maaske som Page, eller for at undervises sammen med den udvalgte Konge. Se nedenfor under 17de Novbr. 1594.

16 — Accepi a Domina de mercede — iiij daler. Lystrupii erat Henricus Gøe et mater ejjus.

17 — Giorsløff profectus est Dominus et Domina cum cæteris convivis.

18 — Sepultura virginis Margretæ Svave vdi Støffnsherritt.

19 — Lystrupii erat Petrus Grubbe et domina ejjus.

21 — Lystrupii erant Henricus Gøe et Christopherus Galde.

24 — Rediit Dominus et Domina.

29 — Lystrupii erat Sigvardus Grubbe.

6 die Septembris. Lystrupium veniebat Christianus Grubbe.

13 — Nundinas Koagienses profectus Dominus et Domina.

14 — Rediêre rursus. Sagittavi en Raae.

15 — Nuptiæ M. Johannis Alburgi Landzkrone.

29 — Nuptiæ Andreæ Dressenberg cum virgine Katharina Skinckel Vognserup.

30 — Profectus Dominus, Domina et Christianus Grubbe Hafniam. Lystrupium veniebat Ingebore Mandrups et Domina Nicolai Parsbergs.

2 die Octobris. Lystrupii erant Sigfridus Grubbe et Canutus Vrne.

4 — Rediit Dominus et Domina Hafnia et intulerunt secum novam pedisseqvam.

13 — Nuptiæ Marci Bilde cum virgine Susanna filia Hilarii Brockenhus de Nackebyl Fioniæ.

15 — Lystrupii erat electus Rex Daniæ Christianus 4.

18 — Profectus Dominus et Domina Vordingburgum.

19 — Profectus sum Prestø. 20 — Redii rursus.

21 — Rediit Dominus et Domina Vordingburgo.

26 — Gisselfeld eram.

27 — Nuptiæ Jacobi Hardenberg cum virgine Marina Skram Hottersnesiæ.

1 die Novembris. Habui concionem Lystrupii.

5. 6 — Lystrupii erant Henricus Lycke et Domina ejjus et Jacobus Lycke.

7 — Profectus Dominus cum Domina Hafniam, inde Frederichsburgum ad electum regem.

17 — Rediit Dominus et Domina et Christianus Grubbe demissus ab avla.

26 — Incepit Christianus Grubbe de integro discere sub mea ferula.

15 die Decembris. Sepultura Hacki Vlffstand, Gjennerup Scaniæ. Accepi a Domina vallenses qvattuor, qvos tradidit mihi Christianus.

27 — Profectus sum Lystrupio Hafniam.

Soli Deo gloria.

1595.

1 die Januarii. Profectus sum Hafnia Lystrupium.

6 — Habui concionem Lystrupii.

6 die Februarii. Rediit Simon. Cum qvo verba ab amica.

8 — Manumissus est Andreas Skultz.

10 — In servitium venit Severinus Faber ferrarius.

20 — Capite mulctatus est Faxoviæ Rusticus qvidam, qvi vitiavit cognatam uxoris suæ.

23 — Hafniam profectus Dominus, Domina et Christianus Grubbe, cum qvo scripsi D. D. Andreæ Kragio.

27 — Rediit Dominus, Domina et Chr. Grubbe, cum qvo mihi scripsit D. D. Andreæ Kragius.

1 die Martii. Brentued eram.

6 — Faxoviæ suspensus fur.

9 — Habui concionem Lystrupii.

18 — Profectus Simon Jutiam.

24. 25. 26 — Litaniæ publicæ. 26 — Habui concionem Lystrupii.

31 — Accepi a Domina iiij daleros, qvos mihi tradidit Christianus.

1 die Maii. Enixa est Domina Cathrina Banner virginem.

14 — Lystrupium veniebat Domina Beata Brahe et Elisa Grubbe.

16 — Lystrupio decessit Domina Beata Brahe, qvam comitatus est Dominus cum Domina et Christiano Korsøram.

20 — Rediit Dominus cum Domina et Christiano Korsøra.

21 — Princeps Faxoviam transivit.

28. 29 — Lystrupii erat Albertus Friis.

6 die Junii. Lystrupii erat Henricus Lycke.

8 — Accepi a Domina iiij thaleros, qvos mihi tradidit Christianus.

15 — Sepultura Dominæ Margretæ de Vemmetoft, cui interfuit Dominus et Domina.

29 — Lystrupium veniebat Sigvardus Grubbe.

1 die Julii. Hafniam profectus Sigvardus Grubbe.

3 — In Cimbriam, Ripam nempe, profectus Matthias Cimber de Kongsted, meo nomine.

7 — Accepi a Domina xij dr. ij ℔ 13 ß.

11 — Profectus sum Hafniam cum pueris.

(Et Blad er udrevet).

1 die Avgusti. Lystrupii erat Domina Petri Grubbe.

2 — Profectus Dominus cum Domina ad nuptias.

3 — Nuptiæ Johannis Bilde cum filia Vincentii Juell, Giorsleviæ.

8 — Lystrupii erat Domina Henrici Gyldenstierns, Bertha Trolle.

11 — Lystrupii erat Sigvardus Grubbe, ubi contrahebamus inter nos de itinere Germanico. Accepi ab ipso ducentos qvinqvaginta thaleros in iter vel studia nostra apposita.

15 — Lystrupio profecti sumus Vordingburgum, unde tendebamus Germaniam.

(Paa Rejsen til Siegen (ved Nassau), hvor de ankom d. 13de September, efter først at have gjort en Omvej til Frankfurt v. M., passerede de følgende Stationer: Skøring paa Falster, Mariebo, Tostrup (hvor de blev en Uge), Rødby, Femern, Oldenburg, Niensted, Lübeck, Mölln, Lüneburg, Surborg, Øsen, Giffhorn, Brunsvig, Geffuenhagen, Seitzen, Nurthen, Mynden, Cassel, Wuterbeck, Førster, Kirkhagen, Humelsberg, Wittelsbeck, Giesen, Busbeck, Friburg, Frank-

furt (hvor de opholdt sig et Par Dage og hvorfra Forf. skrev til Sivert Grubbe og Fru Kirstine Lykke med en Kjøbmandskarl fra Flensborg), Friburg, Busbeck, Wetzlar, Herborn, Dillenberg og Heiger).

13 die Septembris. Sigenam veni. Opem fer Domine.

14 — Sigenæ contrahebamus cum hospite, ut darem ipsi hac septimana 1 Slet daler for oss huer.

22 — Conduxi hypocaustum apud consulem Johannem Schichert hac semestri hyemali, cum igne, lotione et lectis duobus, et pollicitus dare ipsi — xvi daler etc.

24 — En stor Snee thill Sigen. In album studiosorum Sigensium receptus sum, Rectore Piscatore. Ad qvartam classem inscripti pueri mei. Dedi hospiti nostro commodato — j[e] daleros.

27 — Affbethald voris Vert for bord — v daler j weispfening.

30 — Celebratæ nuptiæ filiæ M. Johannis Piscatoris Sigenæ.

3 die Octobris. Sigenam venit comes Johannes junior et comes Georgius de Nassow.

6 — Introducti pueri in qvartam classem.

14 — Sigenæ celebratæ nuptiæ D. D. Althavsii cum vidua Sigenensi.

25 Affbethald for kost 10 daler 2 weispfening.

28 — Cæpit laborare Lambertus Danæus febri, ex qva obiit qvoqve die sabbathi undecimo (Novbr.), stylo novo, post horam sextam matutinam Anno Dn. 1595, ætatis vero suæ 63.

3 die Novembris. Decessit Escbillus in Daniam cum qvo scripsi Sigvardo, Nicolao Gyldenstiern, Dominæ et Ludovico Andreæ.

22 — Affbethald for kost 10 daler ij weispfening.

25 — Sigenæ celebratæ nuptiæ D. D. Victorini Melis cum virgine Marpurgensi.

4 die Decembris. Dedi hospiti 10 daleros. Abiit Ferdinandus.

20 — [Betalt for Kost] x daler 2 weispfening.

Oplysninger om den pietistiske opvækkelse i Jylland i begyndelsen af dette århundrede.

Ved **L. Koch.**

Den pietistiske opvækkelse i Jylland er et eksempel på, hvor mangelfuldt vort kendskab kan være selv til begivenheder, der næsten endnu ligge indenfor mands minde, og som dog have vakt en betydelig opsigt. Det er ved århundredets begyndelse, eller i ethvert tilfælde i de sidste år af forrige århundrede, at vi første gang høre tale om denne sag. Dog må det ikke forstås således, som om opvækkelsen den gang begyndte; der er ingen tvivl om, at vi her have en levning af den almindelige pietistiske bevægelse. Det nedenfor under nr. 8 meddelte aktstykke viser, hvorledes bønderne i Rårup og de omliggende sogne i Kristian VI så idealet af en konge, »verdens Salomo, tvillingrigets Josias«. Men det vil vist nok nu være forgæves at søge efter bevægelsens ophavsmand eller dens tidligere udvikling. Det er først i det den støder sammen med Rationalismen, at den vækker så megen opsigt, at den får en historie. De vigtigste trykte kilder til denne ere: 1) Spredte efterretninger i Fallesens månedsskrift, hvilke dog må benyttes med nogen varsomhed, da de alle hidrøre fra opvækkelsens bitre fjender, 2) J. C. Lindbergs Dannebrog 1841 (aftrykt i »Kirkehistorisk folkelæsning« 1870), der dog især skildrer en senere tid, men tillige efter tradi-

tionen beretter en del om vor periode. 3) Rasmus Sørensen, »Et par ord om gudelige forsamlinger«, der kun beretter lidet af vigtighed og ikke fortjener synderlig tiltro. 4) Helvegs kirkehistorie II, s. 339, 355—57, 436—40, hvor det hidtil nævnte er benyttet, Fallesens månedsskrift dog næppe tilstrækkeligt; men han har tillige havt utrykte kilder. 5) Bang, H. N. Hauge, Kristiania 1874 s. 361 ff. Dog er det kun af ringe betydning, hvad her meddeles om denne sag. — Men desforuden findes der et skrift, affattet af en af bevægelsens bovedmænd, og som derfor er af stor vigtighed, når vi ville danne os en forestilling om dennes karakter. Dets titel er: »Et ufuldkomment sangoffer i nogle visse tilfælde, publiceret for de af Sions pillegrimme, som måtte befinde sig under lige åndelig førelse; så og for andre, som måtte attrå at underkaste sig den tugtende, drivende og ledsagende Guds ånds vejledning. Ved Guds uskatterlig nåde forfattet af en i sig selv ringe og foragtet bonde ved navn Peder Laursen [1]), boendes i Rårup. Haderslev 1804«. Uagtet dette skrift er anmeldt i Fallesens månedsskrift V. s. 703, synes det hidtil at være bleven overset, hvad det dog ingenlunde fortjener; ti det vidner både om forfatterens begavelse og giver et levende billede af hans og hans meningsfællers tankegang.

Selv med benyttelse af alt, hvad der af disse kilder kan samles, bliver opvækkelsens historie kun meget fragmentarisk. For de første ti år af århundredet er det ikke lykkedes mig at fremdrage noget nyt. I kultusministeriets arkiv findes næppe synderligt. Ti kancelliet greb ikke ind i denne tid. Af en skrivelse fra 1803 til biskop Birch (kancelliets brevbog n. 534) ses det, at denne har omtalt sværmerne i sin visitatsberetning, og kancelliet kræver indberetning om processen mellem Peder Laursen og provst Brechner (Helveg s. 356). Men det har dog næppe blandet sig i sagen, der blev afgjort af domstolene. Snarest måtte

[1]) Helveg kalder ham urigtigt s. 339 og 356 Peder Larsen.

man vente, at Århus bispearkiv kunde indeholde nye oplysninger. På min anmodning har biskop Brammer med stor velvillie ladet det efterse, uden at noget er fremkommet. Det er dog rimeligt, at bevægelsen allerede i denne tid, vistnok især ved lægprædikanten Peder Fransen Rytter, har antaget en fanatisk karakter (Fallesens månedsskrift IV, 612 og IX, 245), og denne beholdt den en tid lang, indtil det synes, at den rensedes ved forfølgelserne.

For årene 1807—10 mangle hidtil alle efterretninger. Derimod er det lykkedes mig for de følgende år at finde de her meddelte aktstykker nr. 1—12 i kultusministeriets arkiv, ligesom nylig afdøde pastor Bechmann i Hunseby har meddelt mig sin faders, konsistorialråd H. G. Bechmanns korrespondance med biskop Birch og amtsprovst Blicher i anledning af konfirmationen af sværmernes børn (nr. 13—18). Om det end er langt fra, at alle spørgsmål derved besvares og alle tvivl opløses, tør det dog sikkert siges, at meget, der hidtil har været ukendt eller uvist, derved kommer til at stå i et klarere lys.

Som alt nævnt, har dr. Helveg også brugt aktstykker fra kultusministeriets arkiv, navnlig indberetninger fra biskop Birch og amtmand Selmer samt en indstilling fra konfessionarius Liebenberg, alle fra årene 1817 og 18. At jeg ikke har fundet disse, er let forklarligt, da min tid var så kort afmålt og jeg selv så uerfaren i arkivundersøgelser, at jeg langt fra kunde give disse den fuldstændighed, jeg kunde have ønsket. Hvad her er meddelt, må altså betragtes som et supplement til det alt af dr. Helveg fremstillede. Men tillige vil det forandre den hidtil almindelige opfattelse af opvækkelsens karakter. Ingen vil, efter at have læst det nedenfor meddelte igennem, længer kunne sige, at de jydske bønders »hele forbrydelse bestod i, at de vilde holde ubrødeligt fast ved den lutherske lærdom« (Helveg s. 436); ti i det mindste en del af dem fortjente ærlig det navn af sværmere og fanatikere, som de måtte bære.

De her meddelte aktstykker ville blive benyttede i en skildring af den danske kirkes historie i den første del af dette århundrede, der vil udkomme i den nærmeste fremtid.

1.

Kapitain Falkenskjold til provst Brøchner i Rårup. D. 28 septbr. 1811.

Ved det mig allernådigst anbetroede kompagni har jeg havt en underjæger ved navn Niels Tomassen Rårup, som nu herved hjemsendes som uduelig til Hs. maj's tjeneste; han anstiller sig at have indskydelser af guddommelig åbenbaring og søger idelig at gøre proselytter og forføre andre til grillenfængeri; jeg har forsøgt ved godhed, fornuftgrunde og strenghed; men intet kan bringe ham fra hans vrange meninger. Han har nogle skrækkelige og for den borgerlige rolighed farlige begreber om tro og lydighed samt troskab mod sine foresatte.......

2.

Herredsfoged Brorson til Vejle amtshus. Beretning om en sammenkomst med sværmerne i Rårup. D. 14 novbr. 1811.

.... At beskrive denne scene vilde være vanskeligt og utroligt for den, der ej har hørt end sige kan tænke sig disse ulykkeliges forvirrede begreber. Johanne Marie Jensdatter, som har havt forstand og en utrættelig taleorgan, førte ordet. Lig hin Sybbille, som hun må fuldkommen ligne, når hun bliver begejstret — således denne — hun rystede, hævede sit bryst, græd, og hine gamle teologers ordspild om nåde, arvesynd og genfødelse, Kristi røde blod, med utallige talemåder og distinktioner i Pontoppidan og desuden bibelsprog flød fra hendes læber som en henrivende strøm i fulde tre kvartér, uden at jeg deri fandt mindste sammenhæng. Hun troede, de, der ej tænkte som hende, var fordømt....... Sammenkomster holder hun ikke, men hendes lære er den sande, grundende sig på de

10 bud, Pontoppidans forklaring, artiklerne, de symbolske bøger, Luthers huspostil ..... Jeg betragter kvinden som en, der, når hun falder paa en vis galskab, taber forstanden. Ti hun skal ellers være en flittig kone .....

I Korning er denne sekt også, og smeden der, en lige så moralsk mand som duelig arbejder, geråder derover i armod. Historien er denne: Efter at smeden vel nogen tid heldede til sekten, men dog passede flittig sin dont — kom en kvinde i vinter ind til ham i smedien, sigende, han havde lovet at være hendes broder; men han smedede, og de røde ånder (gnisterne) fløj om ham. Smeden, der flyede plovjærn, kastede straks hammeren sigende: det skulde koste blod, før han smedede. Denne før agtbare mand arbejder nu intet ..... Marie Jensdatter fortæller hendes omvendelseshistorie med megen følelse og kan ej sige, hvad anger og ruelse hun gennemgik, før Gud en nat benådede hende .....

3.

Forhør optagen ved Bjerre og Hatting herred i anledning af en klage fra præsten Kiær i Løsning og Korning over sværmerne i sognet. D. 21 novbr. 1811.

.... Hans Nielsen Smed forklarede, at han ikke følte sig overbevist om, at hans børn kunde være tjente med at læse i Balles lærebog, da den ikke var skreven af en igenfødt lærer eller fremsatte lærdommene således, som de findes i Pontoppidans forklaring, der er grundet på Luthers, Herlefs [1]) og flere genfødte læreres lærdomme, der indeholde grunde til salighed, nemlig igenfødelsen .... Han følte, at det var tungt, at han skulde sætte sig imod den til brug for hans børn, men Guds bud var højere end herrebud .... Og at han nedlagde sin profession i den forrige smedie, det var Guds indskydelse, og han smedeie ikke mere i den, men i en anden, han har indrettet sig, fordi han syntes, han havde

[1]) Formodentlig Hersleb.

for meget arbejde, og nægter ikke, at Jens Iversens kone kom til ham i smedien og erindrede ham om, at han skulde være Gud tro, og dette gav anledning til, at han ikke mere smedede i denne smedie, da hun havde flere gange havt bud til ham fra Gud, og en anden desforuden. Som prøve på disse budskaber, han har havt, fremlagde han et skriftligt, som bliver akten at vedhefte.

Derefter fremstod Jens Iversens hustru Karen Hansdatter og forklarede: at hun havde Guds åbenbaring til visse tider, men ej al tid, og disse åbenbaringer sendte han hendes hjærte, og han befaler hende, at hun skal udbrede hendes åbenbaringer til de andre, hvilket hun også gør, når hun bliver det befalet af Gud. Hendes mand er af samme tanker som hun, men har ingen åbenbaringer. Hun har tre børn, og disse må ej heller undervises i Balles lærebog, og den første undervisning, hun har fået, har hun fået af Hans Nielsen Smed; men nu underviser hun ham igen, når hun dertil bliver befalet af Gud. Der var flere i sognet af samme sekt som hun, og grunden til, at hun hellere vil, at hendes børn skal læse Pontoppidans forklaring end Balles, er, fordi den første har den guddommelige oplysning, som den sidste mangler. I skolerne, forklarede de begge, lærtes ikke andet end Papisteri, så som at fange muldvarper og kende fugle m. v., ja der er endog bøger, hvori er banden etc.

Karen Hansdat er forklarer, at hun var nærværende i kirken d. 16 november sidst ved skriftemålet. Hun læste og sagde til de andre i stolen, at de skulde læse for at arbeide paa deres salighed, førend de kom i skriftestolen til præsten; ti ellers kunde de ikke vente, han kunde forlade dem deres synder; hvad hun ellers mere sagde, véd hun ikke. De andre bleve vel fortrydelige på hende og svarede noget; men hun véd ej hvad.

[De førte vidner bekræftede alt dette, idet dog en kone berettede, at Karen Hansdatter havde sagt til hende, at hun havde ingen gode af at gå til skrifte, og da hun spurgte hende, hvorfra hun vidste det, svarede hun: jo på frugterne skal træet kendes].

Bilag: Karen Hansdatters åbenbaring:

Her haver jeg en befalning fra den himmelske konge, at han fordrer en stridsmand ud fra eder. Jeg haver sendt tre gange bud efter ham med sikkretøren[1]) den Helligånd; men nu skylder sig[2]), at han ikke må komme ud fra eder formedelst eders verdslige forhindringer, som I holder ham fangen udi. Nu sender jeg ham det sidste budskab med sikkretøren, som lyder således: Hvorfor er du ikke din konge tro? Haver han ikke sagt, at du straks skal slippe og følge ham? Dersom du ikke straks følger, skal det koste dit evige og timelige liv .... Al verdens herlighed far vel! Jeg er beredt til himmelen at flytte, jeg gør et bedre bytte, jeg Jesu brud skal være i evig fryd og ære. Alle de, som nu vil være venner med mig i Kristo, og vandre med mig på saligheds vej og med mig adlyde den himmelske faders villie, de have del i Gud, så og i mig, men de, som ikke have del i Gud, have ej heller i mig. Gud er min forsvar!

4.

Hr. Kier i Løsning til biskop Birch. D. 28 jan. 1812.

Blandt flere fanatiske mennesker i Korning udmærker sig i særdeleshed en Jens Iversens kone i Korning. Ved en samtale med hende igår erklærede hun, at Gud åbenbarede sig for hende og blandt flere ting havde befalet hende at gå til byens smed, en mand af samme sekt, og forbyde ham at smedde for verdens børn, hvori han og rigtig adlød hende. Da jeg fandt hende ikke så vel funderet i kristendommens sandheder, anbefalede jeg hende på ny at gennemlæse den befalede lærebog, som hun tilstod en gang at have lært, hvortil hun svarede: Det skal Gud forbyde, at enten jeg eller nogen af mine børn skal nogensinde læse den; ti den indeholder intet andet

[1]) Sekretæren.

[2]) Skjuler han sig.

end djævelens lærdom. Ifølge sådan deklaration, udsagt i vidners påhør, drister jeg mig ikke til at antage dette menneske til herrens nadvere uden efter højere ordre; ti enten må hun betragtes som en afsindig eller yderst vankundig og følgelig uskikket til nadverens annammelse, eller og hun må anses for en gudsbespotter og altså endnu værre skikket.

[Biskoppen svarer under 31 jan., at hvis hr. Kier ikke ved sagtmodig og kærlig overtalelse kan få hende til at genkalde, skal hun formenes den hellige nadvere].

5.

Biskop Birch til kancelliet d. 11 avg. 1812.

Det vil uden tvivl være i det kongelige danske kancellis gunstbehagelige erindring, hvorledes jeg tog mig den frihed i skrivelse af 26 maj d. å. at udbede mig det høje kollegii tilladelse til at måtte foranstalte, at de i Rårup og Korning sogne værende fanatici fremdeles havde at møde for den nedsatte kommission [1]), der skulde forsøge, hvor vidt der ved dens bestræbelser ligesom ved en af mig til gendrivelse af disse fanatikeres vildfarende meninger forfattet afhandling [2]) kunde foranlediges en forandret overbevisning hos disse personer. Hvilket mit forslag af det høje kollegium blev bifaldet og det fornødne herom mig meddelt i højstsammes bevågne skrivelse af 4 juli sidstafvigte.

Kommissionen, endskønt den siden ikke har holdt samling, har dog fortsat sit arbejde, for så vidt nemlig, at Dhrr. præster i de sogne, hvori disse fanatici opholde sig, hr. provst Brøchner og hr. Kier, have meddelt disse min i et populært og fatteligt sprog skrevne afhandling, hvori deres sætninger prøves og modsiges, og ved sagtmodig samtale herover forsøgt at formå dem til nærmere at undersøge deres meninger og indse disses ugrund. Men de beklage,

[1]) Provst Brøchner, pastor Kier og pastor Rosendal.

[2]) Denne er vist nok ikke bleven trykt.

at deres arbeide har været forgæves..... Hovedmanden for denne sekt, nemlig Mattias Nielsen i Rårup og smed Hans Nielsen i Korning, erklære at ville vedblive deres vrange meninger, og at ingen grund skulde formå dem til at frafalde disse, hvilket de anse at stride mod deres samvittighed.......

Da det altså ikke er at formode, at vedkommende kommission, om den og fortsatte sine arbejder, vil kunne udrette noget hos disse genstridige, tør jeg formene, at det vil være aldeles overflødigt at foranstalte flere møder i det øjemed at overbevise dem.... Jeg vover allerærbødigst at foreslå en pengemulkt for deres børns forsømmelser af skolegang og udeblivelse fra katekisation i kirken og en endnu større, hvis de befindes at holde sammenkomster til deres meningers udbredelse.

[Kancelliet billigede dette ved skr. 17 oktbr. 1812].

6.

Kancelliet til biskop Birch. D. 20 november 1813.

Under 18 september sidstleden tilmeldte kancelliet Deres højærværdighed, at dette kollegium under s. d. bl. a. havde anmodet amtmanden over Vejle amt om at kalde smeden Hans Nielsens søn Peder for sig og advare ham om i overensstemmelse med anordningerne at gå til præsten for at præpareres til konfirmationen m. m. Fra bemeldte amtmand er kancelliet nu bleven underrettet om, at bemeldte Hans Nielsen har forlangt, at sønnen ikke må konfirmeres efter andre lærebøger end Luthers katekismus og Pontoppidans forklaring, og at sønnen, som forhen har ytret det ønske at blive konfirmeret, erklærede at måtte adlyde sin fader og ikke kunne gøre andet, end hvad han ønskede. I denne anledning skulde kancelliet tjenstligst anmode Ds. højærværdighed om behagelig at ville tilkendegive vedkommende, at det i betragtning af omstændighederne og især med hensyn til den pågældendes alder, i hvilken det må antages at være besværligt at lære nogen anden

lærebog, tillades, at ovennævnte Hans Nielsens søn Peder må antages til konfirmation, når han til førstkommende påske konfirmationstid har lært så meget, at han kan anses for vel oplyst efter Luthers katekismus og Pontoppidans forklaring. Men hvis han ej til den tid vil eller kan tages til konfirmation, forventer kancelliet indberetning.

7.

Biskop Birch til kancelliet. D. 3 december 1813.

Efter at have kommunikeret sognepræsten til Løsning og Korning, hr. Kier, det kongelig danske kancellis resolution af 20 novenber sidstleden, i hvis følge det tillader smeden Hans Nielsens søn Peder at måtte forberedes til konfirmation efter den vejledning, som Luthers katekismus og Pontoppidans forklaring giver i religion, er mig fra bemeldte hr. Kier tilstillet en skrivelse med bilag, som herved allerærbødigst forelægges det høje kollegium sub litt. A, hvori han godtgør, at bemeldte unge person ikke alene i skolen er bleven undervist i den anordnede lærebog, men endog ved den offentlige katekisation i kirken er bleven adspurgt efter denne og altså må kunne anses at være så bekendt med sammes indhold, at der fra denne side ikke kan gives nogen nødvendighed at forberedes efter Luthers katekismus og Pontoppidans forklaring, ligesom han og forestiller, at det er at befrygte, at denne undtagelse fra en almindelig anorduing måtte forårsage uorden i undervisningsvæsnet, som og have en skadelig indflydelse på de i sognet værende sværmere, hvis genstridighed mod den anordnede lærebog og uvillie til at lade deres børn undervise efter denne upåtvivlelig vilde forøges. Da hr. Kier i denne skrivelse erklærer, at han ikke tør skride til bemeldte unge persons nndervisning, før han i denne sag har erholdt det kongelige danske kancellis eller min nærmere bestemmelse, fordrister jeg mig allerærbødigst at forelægge sagen for det høje kollegium og tillader mig

lige ærbødigst at ledsage den med min uforgribelige erklæring.

Hvad hr. Kier anmærker om de følger, som denne exception med Hans Nielsens søn Peders forberedelse til konfirmation efter Luthers katekismus og Pontoppidans forklaring efter al formodning vilde drage efter sig, tør jeg efter den nøje kundskab, jeg haver om sognenes sværmere, ikke anse at være blottet for al grund. Ved min nærværelse i Løsning og Korning sogne d. 11 og 12 juni sidstafvigte fandt jeg lejlighed at tale med flere af disse sværmere og iblandt dem med Hans Nielsen Smed, der er at anse som hovedmanden, og jeg må beklage, at resultatet af denne min erfaring er den, at det vil være ugørligt ved fornuftgrunde og forestillinger at overtyde dem om, at deres modbydelighed mod den evangelisk-kristelige lærebog er ugrundet. De erklære den rent ud for en skadelig bog, ja som en, der undergraver den kristelige religions væsen og fremmer ryggesløshed. Uagtet alle mine bestræbelser for at overtyde dem om deres vildfarelse, kunde jeg intet udrette. Selv den forestilling, at de ved deres overhørighed mod regenten og hans love (da de erklærede ingensinde at ville lade deres børn undervise i religion efter lærebogen), der lidet sømmede folk, der vilde anses som ægte kristne, måtte pådrage sig vel fortjent straf, var frugtesløs som de øvrige. Med al den ærefrygt, jeg skylder mine foresatte, kan jeg derfor ikke tilbageholde det ønske, at det måtte befalle det høje kollegium at forandre den under 20 november givne resolution derhen, at Peder Hansens forberedelse til konfirmation måtte ske alene efter Luthers katekismus som en autoriseret religionsbog, og at Pontoppidans forklaring som en i tyve år ikke brugt lærebog ikke her måtte anvendes. Man vil ellers anse dette skridt som en triumf, sværmeriet ved sin standhaftighed har opnået, og således præstens og biskoppens autoritet, der have skildret forventningerne om en sådan tilladelse som et aldeles

skuffende håb, vil synke så dybt hos disse mennesker, at man for fremtiden ikke vil agte vore forestillinger.

Med hensyn til det indtryk, denne formentlige triumf, den gode sag har vundet over sine modstandere, vil gøre, ville ligesindede sekterere, der med sværmerne i Korning stemme overens i den punkt, at Pontoppidans forklaring indeholder den sande anvisning til den ægte kristendom, ikke undlade at anholde om dennes brug ved deres børns undervisning. At dette er mere end en blot formodning, vil det kongelig danske kancelli behagelig erfare af den sub lit. B. heri allerærbødigst indesluttede ansøgning fra nogle fanaticis i Rårup sogn, der allerunderdanigst ansøge Hs. maj. om, at deres børns konfirmation og forberedelse til konfirmation måtte ske, ikke efter lærebogen, men efter den højt ansete Pontoppidans forklaring, hvis fortrin de i ansøgningen søge at stille i sit sande lys. Koncipisten til denne ansøgning er en gårdmand i Rårup sogn, Peder Laursen, en mand af megen retskaffenhed og megen læsning i den hellige skrift samt andre opbyggelsesskrifter. Ved min nærværelse i Rårup afvigte september havde jeg efter hans ønske en samtale med ham, som angik netop denne genstand. På hans ytring om hans forsæt at indgive en ansøgning til majestæten om at erholde tilladelse til, at han og flere måtte lade deres børns undervisning og forberedelse til konfirmationen ske efter Pontoppidans forklaring, søgte jeg at gjøre det begribeligt for ham, at en sådan ansøgning ingenlunde af mig kunde anbefales til allernådigst bønhørelse. Jeg gav ham til den ende at betænke, at det ikke var til at forvente, at regeringen for at føje enkeltes ønsker kunde svække sin autoritet og gøre indgreb i en lov, hvorved den evangelisk-kristelige lærebog er fastsat som almindelig religionsbog i Danmark, en sådan bevilling måtte drage utallige andre lignende efter sig, så som det lettelig kunde skønnes, at de forældre, som i deres ungdom vare underviste efter Pontoppidans forklaring, måtte ynde denne af dem mere kendte religionsbog frem for den nyere, at det

i så tilfælde måtte blive nødvendigt, at undervisningen i skolerne måtte lempes efter denne forskel i lærebog, og at denne adskillelse vilde drage splid og uenighed imellem familier og menigheder efter sig, da erfaringen desværre har lært, hvor meget denne forskel i religionsmeninger føder had og forfølgelse af dem, der have en anden mening. Den offentlig katekisation i kirker, denne så nyttige øvelse for at vedligeholde religionskundskaber og udbrede sand kristelig oplysning, måtte efterhånden tabe sin agtelse og værd, da det vel var at forudse, at de unge mennesker, som vare vejledte efter Pontoppidans forklaring, ikke vilde møde ved en religionshandling, hvor præsten efter lovbefalet forskrift måtte lægge en dem fremmed religionsbog til grund. At disse og flere grunde forfejlede deres virkning på min antagonist, måtte jeg erfare, da jeg nogle uger efter vor samtale modtog en af ham konciperet og af flere beboere i sognet underskreven allerunderdanigst ansøgning, den samme jeg herved har den ære at forelægge det kongelige danske kancelli tilligemed herredsprovstens, hr. Brøchners, derover afgivne sub lit. C vedføjede erklæring, og over hvis indhold jeg tillader mig at ytre den formening, at så megen agtelse disse gode, retskafne og ærlige mænd i øvrigt kunne fortjene, kan jeg ikke andet end anse deres begæring af en sådan natur, at den ikke kan anbefales til at erholde en allernådigst bønhørelse.

Bilag A. Hr. Kiers skrivelse til biskoppen. D. 25 november 1813.

Indlagte viser, at den fornævnte grund, hvorpå kancelliets resolution af 20 ds. er bygget, er såre svag. I flere år have Hans Nielsens børn fremstillet sig til undervisning i kirken efter den anordnede lærebog, og kun sværmerisk tilvækst har foranlediget vægringen at lade sine børn undervise efter bemeldte lærebog. [Hr. Kier omtaler endvidere den uorden, der vilde opstå, når han skulde adlyde kancelliets resolution, og det had, han vilde blive lagt for, når han skulde afslå andre, hvad der var indrømmet Peder

Hansen. Han erklærer at ville afvente nærmere resolution, inden han antager P. Hansen til konfirmation på den befalede måde. — Vedlagt sender han en attest fra skolelærer Vilmerding, at P. Hansen er bleven undervist efter Balles lærebog i skolen. »Vel protesterede Hans Smed med flere af denne sekt derimod; men da det af sognepræsten, hr. Kier i Løsning, blev dem tilkendegivet, at ifald deres børn ikke læste den befalede nye lærebog, måtte de ikke vente at blive forberedte til konfirmation af ham, siden den tid forblev det også derved.«]

8.

Ansøgning til kongen ... Støttrup, d. 29 september 1813, underskreven af: Peder Laursen, Fredensbjerg; Jens Andersen, Skovlund; Niels Jørgensen, Lundgård; Jens Madsen, Kraglund (?); Peder Pedersen, Støttrup; Rasmus Sørensen, Brunsvang. — Ansøgningen indsendtes af biskoppen som bilag B. med den under nr. 7 meddelte skrivelse.

[Efter en hel side fuld af ønsker for kongens og kongehusets vel:] .... At Sjette Frederik måtte ej alene ligne, men endog højt overgå den højstsalige og for tvillingriget udødelige og til verdens ende prisværdigste Sjette Kristian, verdens Salomo, tvillingrigets Josias! Så at hin stadige landefred, de mangfoldige vise og gudelige anstalter og befordringsmidler til gudsfrygt, de mange gudelige skrifters befordring i Dansken publiceret, måtte formedelst ... kongers fyrstes protektion under Deres højkongelige maj's regimente fornemmes, handthæves og stadfæstes til flor og fred for Ds. højkongelige maj's. arvetrone, kirken og landet, at de samtlige måtte nå den allerhøjeste lyksaligheds spidse, som nogen tid i dette dødelige liv er sket eller skal ske. Dette kærlige og tro arveundersåtlige ønske være og forblive et ja og amen i Kristo Jesu.

Under dette hjærtelige ønske, under hint stadige håb nærmer vi underskrevne bønder og arveundersåtter af Rårup sogn os videre med allerunderdanigst supplikation i

ærefrygt og tillid til Deres højkongelige maj. for os og vore små umyndige børn, at Ds. høikgl. maj. vilde af sær kgl. mildhed, bevågenhed og omhu for at komme Deres undersåtter til hjælp i samvittighedssager (en egenskab, som besynderlig har udmærket Deres gudelige og højst salige forfædre på den danske trone af udødelig og højlovlig ihukommelse) allernådigst tillade, at vore børn måtte skånes for at lade sig konfirmere med den nye lærebog, og at samme måtte i det sted ske med den gamle, nemlig forklaringen over Luthers katekismus, at de måtte på det nærmeste blive ved Luthers egen ret grundige og rensede lærdom. En lærdom, som både Deres højkongelige maj. selv og vi ere opfødte i og af gudelig erfaring tør sige, at den frem for mange andre svarer til sin titel, nemlig en sand lærdom til gudfrygtighed.

Her er nu ikke sted eller tid til udførlig at fremlægge årsagen til denne allerunderdanigste exception og begæring. Dog kan det vel heller ikke tillades at gå samme ganske forbi. Allerkortest kan man vel henføre den i særdeleshed til efterfølgende trende, hvorunder vel det udførlige kan indfattes.

Den 1ste er: At den gamle bliver nøjere ved den hellige skrifts egne udtryk, som vist maa være bedst skikket til til enhver tid at røbe fordærvelsens hemmelighed. Ti det har jo al tid været en hovedskade i Guds kirke, at sikkerheden, blindheden, afvejene og den dybe fordærvelses masse, endog når den skulde synes at have nået den højeste spidse, har for de allerfleste af samme tids mennesker været en hemmelighed, ved hvilken de have drømt om fortrin. Og hver tids skændsel er først bleven almindelig åbenbaret ved dens historie, som har bevist, at alle nationers mindste, men bedste del har efter dens egen beskaffenhed og tidernes grundsætninger enten været forhadt eller forfulgt, og protestanter, som i tiden selv sukkede under den for mængden ubekendte fordærvelse, har søgt at råde bod derpå, har således vundet noget bifald. Til

bevis tør ikkun opgives et eneste eksempel: Det Nye testamentes skrifter og forfattere indbefatter alle vantroens børn under navn af verden. Deri findes heller ingen udflugt, uden ved forsætligt bedrag, for alle, som må tilstå, at verdslig lyst, ære og begæring er deres hovedsag.... [nogle ulæselige ord]. Denne måde efterfølger den gamle; men den nye udmærker sådant ved ugudeligheds navn o. desl., hvilket den største hob, som er skinhellige, hyklere og Farisæere, skubbe langt fra sig. Følgen heraf kan ej alene sluttes, men endog ses, tages på og føles.

Den 2den årsag er, at den gamle er mere fuldstændig og mere fuld af erfaring ved at handle om tiderne, menneskene og selvkundskab, som næst Guds og Jesu Kristi kundskab er den vigtigste, ja dermed nøje forbunden. I den henseende er dens fortrin allermest indlysende og kendes deri, at den sætter det ene ud fra det andet, det ene i lyset ved det andet og ej alene underkaster sagen løselig, men en skarp og virkelig prøve. Men endog prøve på prøve, ja peger nøje i almindelighed på tid, på sædvaner, på fordomme, på kendetegn og på alle udvortes omstændigheder, hvorved samvittigheden hos den sikre hob måtte vækkes samt drives og forhjælpes til ret at kende og udvælge det bedste, hvilket efter det menneskelige hjærtes naturlige tilstand må være såre nødvendigt, om hvilket Guds Ånd vidner Jerem. 17, at det er bedrageligt mer end alle ting og ulægeligt og kan næppe kendes.

3die. Er den gamle formedelst sin fuldstændighed mindre tvetydig end den nye. Dette kendes blandt flere steder tydeligst ved undervisningen om de verdslige forlystelser. Hin peger tydelig på sådanne forlystelser, som korsdragere eller stridende kristne ingen del kan tage i, da de kun tærer tid, kræfter, formue og borgerlig nytte, hvorfor man ej kan anse sådanne for patrioter engang, i hvad embede de så end i kirken eller staten beklæder, som forfægter dem. Denne tilsteder fornøjelser i almindelighed, når det efter verdens mening og autoriserede talemåde ej

går over skræv, det er inden visse grænser, hvilke verdens børn sjældent har til hensigt og end mindre følge, da ingen tilbørlig forskel gøres på de nødvendige forfriskninger og gudelige gavers rette brug, og sådanne, som til verden hengivne menneskelige hjærter have opfundet for at glemme Gud, spilde tiden, døve samvittigheden og begrave sig ved adspredelser i det synlige og sanselige; så mener verdens børn deri at have fuldkomment forsvar for sine vildfarelser.

Denne korte erfaringsmæssige forskel imellem den gamle og den nye lærebog består da i en sum deri: At hin er i udtrykkene nøgen skriftmæssig, uden skadelig afknappelse, men fuldstændig, mere skikket til at føre læseren til sand oplysning ved omvekslende prøve og ved at pege direkte på omstændighederne, og derfor mindre tvetydig end den nu brugelige.

Da sagen nu ved guddommelig oplysning vil befindes således, så håbes det fast, at Deres højkongelige maj. for vort og vore børns og den danske kirkes bedste, for at glæde de tro og velmenende undersåtter, for at afværge anstød og krænkelser fra vore samvittigheder og for at befordre almindelig tillid og hengivenhed for Deres regering og mere og mere at befæste Deres fædrene karakter vil allernådigst reflektere herpå og krone vores tillidsfulde og ydmyge begæring og lægge Amen dertil ved Deres højkongelige allernådigste tilladelse.

De udvortes omstændigheder i kirken give os et tydeligt vink, hvad vi tør håbe af Deres højkongelige maj. og betager os den kvælende frygt, vores hjærtelige længsel måtte være underkastet for det uvisse udfald, da De viser sig ved mildhed at være alle alt, og vil ej trænge, mindre krænke nogens samvittighed, da de ved Guds forsorg allernådigst tillader til vilkårlig brug adskillige salmebøger, katekismer og bibelske historier, af hvilke kan vælges de, til hvilke haves mest tillid og formedelst tilliden kan ventes mest opbyggelse.

Det menes og at give vor allerunderdanigste ansøgning betydelig vægt, at vores sognepræst, hr. provst Brøchner, som næst Gud bedst kunde tænkes at kende vore gudelige og uforfalskede hensigter, ikke vil gøre os nogen forhindring, men vilde endog højligen og faderligen understøtte vor attrå. Ligesom vi og med grund formode, at stiftets højærværdige biskop ved erklæring herudi ingenlunde vil præjudicere os.

Vi bede ydermere endnu ydmygt og allerunderdanigst Ds. højkgl. maj., at den af os allerunderdanigst attråede tilladelse måtte allernådigst blive alle vore medundersåtter til del, som allerunderdanigst ansøge derom, dog alene med den forudsætning, at de have deres sognepræsts samtykke og ved anstillet examen besidde de kvaliteter, som udfordres til selv at undervise deres børn, hvilket de i slig fald billig ved natur- og folkeret have fortrinsret til, på det det allernådigst forventede patent skulde formedelst forskelligheden ikke have ubehagelig konsekvence ved skolevæsnet, indtil om muligt at den allerhøjeste og hans salvede en gang omsider skulde efter alle gejstlige hjærters ønsker behage at indsætte denne ædle lærebog i dens forrige lustre.

Endelig til slutning bønfalde vi tillidsfuldt Ds. højkgl. maj., at Ds. højkgl. nåde og bønhørelse ej må nægtes os, fordi andre, som have attrået det samme, have fremgået med mer eller mindre visdom, beskedenhed, forsigtighed eller underkastelse.

Efterdi vi da ikke beder Deres kongelige maj. om hævn over fjender, om lettelse i byrder, om fritagelse for almindelige eller personlige pålæg, pligter og besværligheder, hvilket vi ret med undersåtlig glæde og hengivenhed ville yde af al formue — og da hensigten kan ikke være mageligbed, da vi attrå den fuldstændigste lærdom — ikke heller egensindighed eller indbildning, da årsagen til vor allerunderdanigste supplication er bevist af sande, fattelige og antagelige grunde, men alene en faderlig omsorg efter

samvittighed at få det fasteste og reneste grundlag til vore børns timelige og gejstlige livs befordring dem vedbragt, at de måtte blive enfoldige ved den uforandrede og uforkrænkede lutherske lærdom, så ville vist Ds. højkgl. maj. med landsfaderlig gunst bøje hjærte og øren til disse ringe, enfoldige og gudelige ønsker og begæringer, som tvært imod uden svig haver Guds ære, kongens vel, landets tarv og vore umyndige børns og efterslægtens muligste oplysning og kristelige og patriotiske livs lyksalighed, vor og alles, til øjemed.

[Denne ansøgning er aldrig forelagt kongen, uagtet ansøgerne i en ny skrivelse af 21 juni 1814 bede, at dette må ske].

9.

Kancelliet til Århus biskop d. 24 december 1813.

I anledning af Ds. højærværdigheds skrivelse af 3 d. m., hvori De bl. a. indstiller, at smeden Hans Nielsens søn, Peder Hansens forberedelse til konfirmation alene må ske efter Luthers katekismus som en autoriseret lærebog, skulde kancelliet tilmelde Ds. højærværdighed til fornøden efterretning og videre bekendtgørelse for vedkommende, at dette kollegium bifalder Deres højærværdigheds indstilling i den henseende.

10.

Herredsfoged Brorson til Vejle amt d. 6 oktbr. 1818.

[D. 20 septbr. 1817 har kancelliet befalet skoledirektionen at mulktere de børn, der ikke søge skolen, efter anordningerne »samt at betyde dem, at børnene ikke under noget som helst påskud ville blive antagne til konfirmation med Pontoppidans forklaring eller uden at have læst den anordnede lærebog i religion«. Men H. Nielsen Smed, J. Pedersen og J. Iversen ville ikke sende børnene til skole. Al straf vil intet hjælpe, da de anse den for et martyrium].

.... Børnene bør altså tages fra dem; thi det bliver ellers i tiden en hel republik af disse sværmere, hvis grundsætninger ere ikke kristelige, men indeholde foragt for andre deres medmennesker. Så rigtigt som jeg derfor

formener, det må være, at vise tolerance mod de gamle, da det modsatte kun opvækker halsstarrighed og skryderi hos dem, hvilket almuen anser som en besynderlig standhaftighed, beundrer denne og drages derved ind i deres sværmeri, så tror jeg, at landet ikke er tjent med, at ungdommen forfalder til denne sekt, skønt en del af disse børn ere så fanatiske, at de vanskeligen nu derfra afvendes. Således erindrer jeg, at en af Hans Smeds børn, omtrent ni år gammel, da han hørte, jeg formanede moderen til at lade ham søge skolen ved en indførselsforretning der i huset i denne anledning, [svarede mig], at han ikke gik i skolen eller læste lærebogen. Det værste er, at forældrene intet have at betale for børnene med, når de tages fra dem; ti de ere så idelig udpantede, så at børnenes underholdning vil afholdes af en eller anden offentlig kasse.

11.

En udpantningsforretning. D. 6 oktbr. 1818.

Anno 1818, d. 6 oktober indfandt jeg undertegnede sognefoged mig hos efterskrevne beboere i Korning for at gøre udpantning hos dem for skolemulkter, som de ikke vil betale:

Hos Jens Pedersen i Korning 4 køer og to kvier, 1 lysegrå og 1 hvid og 2 sortebroget og 1 sort og 1 sortgrimet, vurderet alle sammen for 72 rd. 1 ℔ 2 ß n. v.

Hos Jens Iversen 1 rødmalet egedragkiste, vurderet for 12 rd., 1 fyrstandskab 6 rbd., 1 fyrhængeskab 4 rbd., 2 dyner og 1 hoveddyne og et par lagener, over og under; dynen er rød og blåstribet, og hoveddynen er rød og hvidstribet, hele sengen vurderet for 20 rd., en sort hoppe 10 rd., 1 do. sort og brun 2 rd., en vogn med fuldbehør, halv beslagen og halv trævogn 20 rd., 1 plov og 1 harve 4 rd., 1 fyrbord 2 rd., 1 seng med en rød og blåstribet overdyne og en hvid vadmels underdyne, et par hovedpuder

og en hoveddyne, rød og hvidstribet og et par lagener 24 rd. 3 ℳ 3 β, alt n. v.

Hos Hans Smed 5 får og en bede og 5 lam, vurderet alle sammen for 22 rd., 1 rødmalet fyrdragkiste 15 rd., 1 fyrstandskab 10 rd., 1 fyrhalvkiste 6 rd., 1 blåmalet hængskab 5 rd., 1 egekiste 5 rd., 1 rødmalet fyrbord 4 rd., 2 træstole 2 rd., 1 spinderok 2 rd. 3 ℳ, 1 faldbænk 5 rd., 1 timse 2 rd., 1 rødmalet stol 1 rd.

Som vidner ved denne udpantningsforretning

.... Rasmussen m. p. p. Niels Nielsen m. p. p.

Korning d. 6 oktbr. 1818. Mads Olsen.

Pantet står endnu hos beboerne.

12.

Kongelig resolution, 4 november 1818.

Vi bemyndige Vejle amts skoledirektion til at fratage Hans Nielsen Smed, Jens Pedersen og Jens Iversen i Korning sogn, Vejle amt, deres skolepligtige børn og foranstalte disse underviste i overensstemmelse med lovgivningen. Børnene blive imidlertid at forsørge af amtsfattigkassen, for så vidt forældrene måske ikke formå at opfylde denne pligt.

Frederik R.

13.

Konsistorialråd Bechmann til den nylig udnævnte præst i Løsning og Korning, Grüner. 1820, sandsynligvis d. 9 marts.

Deres velærværdigheds ærede skrivelse under 4de ds. beretter mig følgende: 1) at biskoppen og amtsprovsten har bragt i erfaring, at nogle af de såkaldte helliges børn i Korning sogn ere gangne over til Rårup sogn for der af mig at konfirmeres. 2) At disse børn ikke have søgt skolen eller ere udskrevne af samme. 3) At der hviler en kancelliresolution af 20 september 1817 for at ingen præst må konfirmere disse uden oplysning i Balles lærebog.

4) At det er Deres velærværdighed befalet af biskoppen at melde ham, hvorledes sagen forholder sig, og indberette ham, hvad det er for folks børn af Korning, der er draget over til mig for at konfirmeres.

Efter skyldighed skulde jeg da herved give Ds. velærværdighed den fornødne oplysning om disse poster, og da til

1. At de helliges børn i Korning under vakancen sammesteds ikke lige så vel i Rårup som i et andet sogn måtte nyde konfirmationsundervisning uden at vække biskoppens og amtsprovstens særdeles opmærksomhed, dertil må der være en særdeles årsag, hvilken jeg slet ikke kjender eller kunde være vidende om. Og at disse børn, som tjenende i Rårup sogn, ikke kunde formenes at nyde konfirmationsundervisning med Rårup sogns ungdom, dette har rigtignok været min formening, og om nu deri skulde være noget urigtigt, da er jeg sandelig aldeles uvidende også derom.

2. At disse såkaldte helliges børn ej har gået i skole i flere år, er jo en almindelig bekendt sag og ligeledes tilfældet med samme slags udi Rårup sogn; og deraf følger naturligvis, at disse børn, som ikke have gået i skole, umulig kunne udskrives af skolen. Men for det første har de såkaldte helliges børn her mødt ved den befalede skoleeksamen og således have af skolekommissionen erholdt sådan karakter, hvorefter de blive berettigede til at nyde konfirmationsundervisning, hvilket kan ses af examensprotokollen. For det andet kan det jo ikke med nogen fornuftig grund påstås, at når et barn uden skolegang har erhvervet sig den fornødne bekvemhed til at nyde konfirmationsundervisning, det da bør afvises fra denne allerede på den grund, at det ikke har gået i skole. For det tredie er den kongelige skoleanordning vist ikke udgivet for at forhindre folks børn i at komme til konfirmation, men alene i den fornuftige hensigt at lette og des bedre fremme konfirmationsundervisningen i almindelighed.

3. Den benævnte kancelliresolution af 20 september 1817 har jeg været aldeles uvidende om [1], ellers havde jeg jo naturligvis strax efterlevet min skyldighed og indberettet sagen og min forehavende fremgangsmåde til biskoppen og amtsprovsten. Men formedelst denne min uvidenhed har jeg først under dags dato kunnet efterkomme denne min skyldighed. Forresten kunde jeg aldeles ikke, uagtet denne min uvidenhed, handle imod denne resolution. Ti den hele her til konfirmationsundervisning antagne ungdom, 60 i tallet, hvoraf 15 er af de såkaldte helliges børn, nyde alle til hobe en og samme undervisning i kristendom, alle sammen på én og samme tid, så vel som på én og samme måde efter de anordnede lærebøger og navnligen efter Balles lærebog, hvilken jeg desuden siden 1796 har årligen og alt for vel gennemstuderet, til at jeg ej skulde benytte den. Desuden har jeg nogle gange, når tid forundtes, hvergang efter fuldendt undervisning, taget Pontoppidan frem for at gøre den hele forsamling opmærksom på, hvorledes Balles lærebog langt tydeligere og lettere fremsætter sandhederne, hvis hovedbegreb i enhver sætning udmærkes med større bogstaver og få ord, der lettere fattes og beholdes, end efter Pontoppidan, der fremsætter sandhederne med mange ord og vidtløftige forestillinger, som ej kunne af ungdommen således samles i korthed, derfor såre vanskelig ret fattes og beholdes. Derved har jeg vundet, at disse helliges børn selv have indsét og erfaret den sag og således fattet lyst til lærebogen Og på den måde alene kan vedkommendes stive vedhængen til Pontoppidan uden anstød med tiden rent hæves for disse børn, som ellers ere sindige og lærvillige [2].

---

[1]) Bechmann var dengang ikke i embede. Da han ved sit andet giftermål blev ejer af gården Røsk i Hvirring sogn, tog han 1811 sin afsked som præst for Hvirring og Hornborg. Først 1819 udnævntes han atter til præst i Rårup

[2]) Det er således urigtigt, når justitsråd With siger, at Bechmann •lod børnene sidde med Balles lærebog for sig, men underviste

På denne og anden fornuftig måde fik jeg også dette væsen efter en tre års tid til helt at forsvinde fra Hornborg, der ligger midt imellem Korning og Uldum, og det i al stilhed uden dermed at besvære øvrigheden, der kan få besværinger nok alligevel. Rigtignok var dette væsen den gang der i sin begyndelse, men var dog kommen så vidt, at der begyndtes hos en mand at holdes forsamlinger. Tiltror man mig noget urigtigt i den sag, vil man om det modsatte kunne få fuld oplysning hos pastor Steenstrup på Falster, daværende præst i Uldum, og hos hr. pastor Plesner, nuværende præst i Dalbynedre, som i mange år var præst i Uldum.

4. Heraf ville Ds. velærværdighed behageligen se, hvorledes den sag forholder sig, og at intet er i gerningen forset uden af uvidenhed, nemlig den betimelige anmeldelse til biskoppen og amtsprovsten, men at dette var aldeles umuligt for mig, før nu jeg blev vidende om benævnte resolution.

De børn af Korning sogn, som her nyde konfirmationsundervisning, ere navnligen:

1. Hans Nielsens sønner Mikkel, 17 år, og Johan, 15 år.
2. Terkel Pedersens søn Søren, 15 år.
3. Jens Iversens søn Hans, 16 år.
4. Jens Pedersens datter Appelone, 15 år, meget tungnem, men alle sindige, sædelige, lærvillige.

---

og examinerede dem efter Pontoppidans forklaring«. Lindberg har allerede modsagt denne påstand (Dannevirke 1841, aftrykt i Kirkehist. folkelæsn. s. 51). Men det trænger også til modifikation, når Lindberg siger, at B. »ikke havde noget imod at undervise børnene efter Pontoppidans forkl.« (s. 10) Smign. Helveg, Kirkehist. II s. 410. Børnene blev underviste efter Balles lærebog. Bechmann, der i det hele var en beundrer af Balle, havde selv skrevet: »Overhøring efter lærebogen«, der udkom i den tid, han ikke var i embede; men den nåede kun til det 5te kap., da kritikken ikke modtog den gunstigt.

14.

Konsistorialråd Bechmann til Biskop Birch.

[D. 9 marts 1820 skrev pastor Bechmann til biskoppen og amtsprovst Blicher og gjorde undskyldninger, fordi han ikke havde kendt resolutionen af 20 september 1817. Desuden indberetter han det samme, som i brevet nr. 13 er meddelt pastor Grüner. — Af brevet til biskoppen:]

.... Herved synes det at kunne vindes:

Dels at de helliges børn således lærte selv at indse lærebogens fortrin for Pontoppidans forklaring og således med tiden tabte forældrenes vedhængen til samme.

Dels at den sag for fremtiden ej behøvede således at hendrages for den høje øvrighed, hvorved slig sag vinder ufortjent navnkundighed, hvilket just er det, vedkommende ønske.

Dels vandtes også, at derved bortfaldt så ganske denne de helliges ikke ugrundede indvending, nemlig: hvorfor disse ikke lige så vel kunne benytte Pontoppidans forklaring, som andre kunne benytte enten Campes ledetråd eller Holsts ledetråd, hvilke dog aldrig have været anordnede.

Dels vandtes også dette, at for mange af disse hellige, når deres børn således skulle have tvende lærebøger, vilde lysten dertil forgå formedelst besværligheden, og Pontoppidans forklaring vilde således med tiden lægges til side af sig selv.

Dels vandtes også, at det for disse hellige anstødelige i rent ud at forbydes Pontoppidans forklaring, som var en anordnet lærebog for dem og deres fædre, dette anstødelige bortfaldt aldeles herved, og det på en aldeles human måde, hvorved gemytterne tillige vilde beroliges og tilfredsstilles og al splid, tvist og forargelig adskillelse i menighederne da vorde formindsket og hævet.

...... Forældrene forlangte rigtignok, at disse børn måtte nyde både særskilt undervisning og alene efter Pontoppidans forklaring; men da jeg forestillede dem, at præsten, som skal forkynde fredens evangelium, kan ingenlunde

deltage i, meget mindre hjælpe til at befordre adskillelse i menigheden, så lode de sig endda temmelig villig bevæge til at opgive deres fordring og forlangende ....

15.

Konsistorialråd Bechmann til amtsprovst Blicher. D. 14 marts 1820. Svar på et brev fra Blicher af 9 marts.

[Efter at have indberettet, at de 15 af de helliges børn, der gik til konfirmation i Rårup, vare: 8 af Rårup sogn mellem 15 og 17 år; 5 af Korning sogn mellem 15 og 17 år; 1 af Ølsted sogn, 20 år; 1 af Lundum, 19 år.]

Det er en bekendt sag, at disse forældre langt mer end andre forældre sørge for børnenes undervisning hjemme i deres eget hus. De allerfleste af disse børn læse også med en ikke almindelig færdighed indenad, en følge af den idelige læsning hjemme.

[Efter at have udtalt den formening, at det er præsterne i Ølsted og Lundum, der have klaget over ham, og kaldt dette nidkærhed uden forstand, da de selv burde have sørget for at få disse børn konfirmeret:] Det er ellers en sørgelig erfaring, at der er lige så blinde ivrere mod Pontoppidan, som de såkaldte hellige ere blinde ivrere for Pontoppidan; men når en blind leder en anden blind, hvad kommer da derud af. Det er forresten langt fra min tænkemåde og fremgangsmåde at ville eller kunne holde med disse såkaldte hellige i deres stive vedhængen til Pontoppidans forklaring. Nej! jeg arbejder daglig derimod, dog ikke med blind iver, men med kristelig, fornuftig alvorlighed og oprigtighed, ved alvorlige og kristelige forestillinger og ved en fremgangsmåde, som er uden al forargelse og tillige sikkert virkende, nemlig ved at lade dem beholde deres gamle forklaring og desuden undervise disse børn efter lærebogen, hvis fortrin i henseende til lethed og tydelighed børnene selv bringes derved til at indse og selv at erfare; ved sådan fornuftig og human fremgangs-

måde afdrages børnene efterhånden fra denne forældrenes stive og blinde vedhængen ved Pontoppidan.

Endelig: hvorfor kan man ikke også gerne lade disse såkaldte hellige beholde deres gamle forklaring, som disse selv have læst og derfor bedst kende, når man tillige lader deres børn læse og underviser dem efter lærebogen? Alle kongens embedsmænd og undersåtter over 50 år, ja kongen selv er jo konfirmeret efter Pontoppidans forklaring. Ja det var endog at ønske, at hele Evropa i de sidste 30 år havde benyttet Pontoppidans forklaring i stedet for og fremfor de ....[1]) lærebøger, hvorved det letsindige Evropa har ombyttet bibelens kristendom med den ulykkelige fornuftreligion, der så rundelig har udstrøet en sæd, hvoraf der er opvokset tusindfold forvirring i folkets tanker og forvildelse i folkets sind, hvorved det ulykkelige Evropa for største delen har næsten rent tabt begrebet om synd, ligervis som begrebet om hellighed, og derfor har måttet grulig bøde og bløde! Det kunde vel være nok!

Oven i købet er jo Pontoppidans forklaring ikke en af regeringen forbudt bog. Hvi skulde man da ligefrem forbyde samme for disse hellige, der med al deres vedhængen til samme dog ere flittige, stræbsomme, tarvelige, nøjsomme, sædelige borgere, samt tro og redelige undersåtter! Og det på en tid, da man tåler iblandt andet de såkaldte lejebiblioteker, hvorfra der gives folket i hænder bøger, igennem hvilke folket i lange drag indsuger forkertheder og uhumskheder i tanke og sind. Lader os ikke si myggen af og nedsluge kamelen!

16.

Amtsprovst Blicher til konsistorialråd Bechmann.
D. 21 marts 1820.

Til svar på hr. konsistorialrådens to breve af 9 og 14 d. m. meddeles tjenstligst følgende:

---

[1]) Et ulæseligt adjektiv.

De melder, at De har antaget sværmernes børn fra Korning til konfirmationsundervisning i denne vinter, »fordi — således skriver De — De ingen fornuftig grund kunde se, hvorfor disse børn ikke ligesom andre folks børn i landet måtte nyde konfirmationsundervisning, og hvorfor denne undervisning ikke lige så vel måtte gives i Rårup som noget andet sted i landet, siden der gives vakance i Løsning og Korning og ingen konfirmation til påske der kan finde sted«. — Fornuftig grund til at nægte de omtalte børns antagelse til konfirmationsundervisning er, at deres forældre ej have villet underkaste sig anordningen for skolegang m. m., men især fordi de efter mange kærlige og alvorlige forestilliger ikke har villet rette sig efter den dem forkyndte kongelige resolution om deres børns undervisning. Ved at have henvendt Dem til vedkommende vilde De have erholdt kundskab såvel herom, som om, at der er sørget for, at konfirmationsundervisning meddeles ungdommen af Løsning og Korning sogne, den derværende vakance uagtet, hvilket af vedlagte extrakt af cirkulæren om vakancens besørgelse i bemeldte sogne vil erfares. Det blev provst Rosendal i Hatting, som påtog sig at forberede ungdommen af Korning sogn til konfirmation. Det Dem forekommende særegne i anførte tilfælde vilde således have bortfaldet af sig selv.

De siger om sværmerne, »at de som bekendt ikke holde deres børn til skole, og derfor ej heller kunne udskrives af skolen«. Den første del af denne sætning er rigtig; men slutningen, De heraf uddrager, at fordi børnene ej have gået i skole, de da ej kunne udskrives af skolen, er urigtig. Ifølge nævnte skoleanordning have forældrene vel tilladelse til selv at undervise deres børn, eller at lade disse undervise af andre, uden at de behøve at søge den skole, under hvilken de henhøre; men i dette tilfælde bør det bevises, at deres børn virkeligen gøre fremgang i de forskellige undervisningsdele, seneste skoleanordning § 23 byder. Det bliver derfor pligt for disse forældre at lade

deres børn forestille ved den befalede halvårige skoleeksamen i det distrikt, hvor de opholde sig, på det børnenes fremgang der kunde prøves, da ellers ingen kontrol kan holdes med forældre, der vel påstå, men ej bevise, at deres børn lære, hvad de burde. Er det af denne prøve klart, at børnene kunne gøre tilstrækkeligt rede for de læregenstande, bemeldte § omtaler, bør attest herfor meddeles dem af skolekommissionen, og ligeledes, hvis de have erhvervet sig de kundskaber, der udfordres til udskrivning af skolen, dem da meddeles attest efter § 27. Vel beretter konsistorialråden, at de omtalte børn have af skolekommissionen erholdt sådan karaktér, som berettiger dem til at nyde konfirmationsundervisning, hvilket ses af eksamensprotokollen. Men beviset derfor mangler, ligesom ej heller nogen genpart af eksamenslisten for Rårup sogn er fra dette sogns skolekommission siden hr. Bechmanns ankomst til Rårup indsendt til amtsskoledirektionen, som dog ifølge forordningens 25 § og sammes bilag B § 12 burde være meddelt. Desuden kan det ikke indses, til hvad nytte en sådan attest vilde blive for Dem, da dette jo var at vidne i sin egen sag. I kancelliets skrivelse af 20 septbr. 1817, som og læses i Århus stifts trykte landemodsakter for 1818, der findes blandt Deres embedspapirer, bestemmes udtrykkeligen, »at det skal betydes de fanatici, som holde deres børn fra skole, at deres børn ikke under noget som helst påskud ville blive antagne til konfirmation uden at have læst og lært den anordnede lærebog«. Hvorledes lader sig nu hermed forene, hvad De påstår, »at der ingen fornuftig grund kan gives, hvorfor disse børn skulle afholdes fra konfirmation, fordi de ikke have gået i skole; det var jo at mishandle« etc. Disse børn nægtes ikke antagelse til konfirmationsundervisning, fordi de ikke have gået i skole, men fordi de ikke have lært hvad de skulle lære, og fordi forældrene hårdnakket modsætte sig de kongelige anordninger. Ofte må jo børnene lide for forældrenes synder. Senere er der og rådet bod på dette onde,

da regeringen har anordnet, at slige børn og deres undervisning efter anordning m. m. besørges på offentlig bekostning. Ventelig vilde dette også have fundet sted med de 15, der hos Dem gå til konfirmationsundervisning. Om Deres fremgangsmåde med disse konfirmanters undervisning så ganske og aldeles — som De selv ytrer — skulde stemme med biskoppens mening om denne sag efter hans skrivelse af 6 decbr. 1818, kan jeg ikke vide. Bedre havde det vistnok været, at De, før end De antog fanatikernes børn til konfirmation, først havde indhentet biskoppens eragtning i denne henseende. De, som anledigede min sidste skrivelse til Dem, var, som De formoder, præster, og navnlig Münster i Ølsted og Grüner i Løsning. De anser Deres andragende til mig som et bevis på nidkærhed uden forstand. Hvorledes De har kunnet give disse to mænds andragende en sådan benævnelse, forstår jeg ikke. Når forældre holde forsætlig deres børn fra skole, fra katekisation i kirken og fra den offentlige eksamen i skolen, når de ere mindede om det strafskyldige i sådan deres adfærd, når de endog har været hos Hs. maj. kongen selv, der ligeledes har formanet dem til at holde sig anordningerne efterrettelige, og har endvidere ladet sin ufravigelige beslutning bekendtgøre, som på flere måder og flere gange er dem bekendtgjort, og dem derved betydet, at følgen af deres vedholdende genstridighed vilde blive, at deres børn da skulde fratages dem og under opsigt vorde underviste i de anordnede lærebøger, når de alt dette uagtet ikke adlyde, men endog trodse anordningerne, burde da vedkommende præster have tiet, eller var det ikke meget mere deres pligt at gøre indberetning om disse børns bortflyttelse til et sogn, hvor flere af samme sekt bo, og hvor der altså kunde befrygtes en nøjere forening til sektens udbredelse og dens ønskers opfyldelse. Anmelderne have alene klaget over sagen, men ingenlunde over Dem. De mener, at før end anmelderne havde gjort indberetning, burde de først have erkyndiget sig om Deres fremgangs-

måde, bevæggrunde og hensigt i denne sag; men sådant forlangende vilde efter mit skøn have været højst upassende. For Deres bevæggrunde til Deres fremgangsmåde og hensigten med Deres forretninger skylder De ikke Deres embedsbrødre noget regnskab. Iblandt de flere dyder, De tillægger sværmernes børn, som gå i konfirmationsundervisning til Dem, er og lærvillighed og sindighed, to dyder, som de ingenlunde kan lære i omgang med deres forældre. Ti det er bekendt nok, hvor heftige disse mennesker have vist sig, selv når deres foresatte søgte med den største rolighed og godmodighed at overtyde dem om deres vildfarelser i religionen og deres vrange og ubibelske forestillinger om Gud, hvorledes de da fældte fordømmelsesdom over dem, der ikke bifaldt deres falske grundsætninger, og med hvilken ulærvillighed og stivhed de hænge ved deres forudfattede mening mod lærebogen, hvis lærdomme de ivre imod med den største bitterhed og ofte have erklæret, at de hellere vilde lide, hvad det skulde være, ja hellere dø, end tillade deres børn deri at vorde underviste. Alt dette er kendsgerning, som ikke kan påtvivles. Dog, det er vel muligt, hvad sindighed angår, at de kan vise sig bedre i den huslige kreds.

Når det således forholder sig med de oftomtalte 15 konfirmanter, at de ifølge Deres indberetning erkende lærebogens fortrin for Pontoppidans forklaring med hensyn til den førstes lethed og tydelighed — hvorom jeg ifølge Deres anmeldelse ikke har grund til at tvivle — og disse konfirmanter tillige erkende læresætningerne i lærebogen, samt fremdeles efter fornævnte kancelliskrivelse af 20 september 1817 aflægge prøve på, at de have læst og lært lærebogen, og dette bevidnes, foruden af Dem selv, af en kompetent dommer, indser jeg ikke, der kan være noget imod disse børns antagelse til konfirmation. Imidlertid vilde jeg dog, når jeg var i Deres sted, til min betryggelse udvirke om muligt hos biskoppen — da sagen er delikat — tilladelse til at møde hos ham med de 15 børn, samt

tillige udbede mig af ham, at han vilde ulejlige sig med at eksaminere dem og derefter afgive sin dom over disse unge menneskers modenhed til konfirmation. På denne måde synes mig, De sikrest vil nå hensigten med Deres anvendte flid.

De er streng, meget streng i Deres ytringer om de præsters forhold mod de 7 af de 15 pågældende konfirmanter, som De har fået fra andre pastorater. At sige om Deres embedsbrødre, at de behandler en af deres vigtigste kaldsforretninger med ligegyldighed, at de ingen umage gøre sig, men sky besværligheder, hvor vedholdende anstrængelse er aldeles uundværlig, er slemme beskyldninger. Dog disse fejl kunne ikke med rette tillægges nogen af de nævnte præster. Præsten i Lundum kender jeg ikke; han er — som De véd — i et andet amt. Grüner, som nylig er kommen til embedet, har endnu ikke havt noget med disse sværmere at bestille, og kan altså ikke have gjort sig skyldig i de omtalte forsømmelser. Han besøgte mig den 1 d. m. og bestemte mig til at skrive mit brev af 9 d. m. Vi havde en vidtløftig samtale om den bedste måde at behandle de korningske sværmere på. Jeg skjulte blandt andet ikke min tvivl om det, man håbede at vinde ved at forene lærebogen med Pontoppidans forklaring hos dem af de Korning sværmeres børn, som have været hjemme til konfirmationsalderen. Disse anse Pontoppidans forklaring som en bog, der er inspireret af Gud selv; om lærebogen har de en modsat mening, og de tro, at den fremsætter gudsbespottelige lærdomme, som de både skriftligen og mundtligen give til kende; hvorledes skulde det da kunne ventes, at deres voksne børn skulde på nogen måde give lærebogen fortrin for Pontoppidans forklaring? Det er så meget mindre at håbe, da disse børn have med modersmelk indsuget fordom mod lærebogen, ere i en række af år ved daglig undervisning af forældrene i denne fordom blevne styrkede og derimod vante til at betragte hvert et ord i Pontoppidans forklaring som lutter orakel-

sprog. Når De tiltror Münster i Ølsted nogen skødesløshed i hans embedsførelse, tager De mærkeligen fejl. Jeg har kendt ham og kender ham nøje og fra mange sider, og har stedse fundet i ham en retsindig præst, der sparer ingen møje, men samvittighedsfuldt iagttager enhver pligt, hans embede fordrer. At den gamle konfirmant, De har fra hans sogn, er bleven så gammel uden at være forberedt til konfirmation, er ikke hans skyld. Uvedkommende, som De taler om, at de ledes af heftigt og hidsigt sind, drives af misundelse og nid og have lyst til kiv og strid, befatter jeg mig ikke med. De siger om vor nuværende konge, at han selv er konfirmeret efter Pontoppidans forklaring; men heri fejler De. Det var efter Sporons »Den kristelige religions hovedlærdomme til kronprinsens brug« han blev undervist og beredt til konfirmation og derefter konfirmeret.

Gaverslund præstegård d. 21 marts 1820.

N. Blicher.

17.

Biskoppen til konsistorialråd Bechmann. D. 21 april 1820.
Meddelelse af en kancelliresolution:

.... Da Ds. højærværdighed imidlertid har været i tvivl om, hvor vidt det kunde tillades de ommeldte børn at stædes til konfirmation, skulde man herved tjenstligst tilmelde Deres højærværdighed, at når børnene have erhvervet sig de fornødne kundskaber, kunne de konfirmeres, endog på en særskilt helligdag[1], så fremt præsten dertil er villig.

18.

Biskoppen til konsistorialråd Bechmann. D. 29 septbr. 1820.
Meddelelse af en forespørgsel fra kancelliet.

Fra det kongelig danske kancelli er mig under 23 f. m. tilskrevet følgende:

---

[1]) Tilladelsen kom nemlig først efter den almindelige konfirmationssøndag, der indtraf d. 9 april.

Efter at kancelliet har modtaget Deres højærværdigheds skrivelse af 7 juli sidstleden betræffende at 5 af de i Korning sogn værende fanatikers 8 børn til sidst afvigte påske vare antagne til konfirmation af hr. konsistorialråd Bechmann i Bårup sogn, tilskrev dette kollegium direktionen for Vejle amts fattigkasse, om dette amts fattigkasse nu ikke i overensstemmelse med den kongelige resolution af 4 novbr. 1818 kunde overtage bestridelsen af de til de øvrige børns underholdning og undervisning medgående omkostninger. Da bemeldte direktion nu hertil har indberettet, at den under dens bestyrelse værende fattigkasse for nærværende tid ikke kan overtage udredelsen af de ommeldte omkostninger, så skulde dette kollegium for Deres højærværdighed tjenstligt fornemme, om ikke de øvrige tre børn kunde ventes underviste og konfirmerede af bemeldte hr. Bechmann?

[Biskoppen forespørger da, om Bechmann er villig dertil, hvad denne under 4 oktober svarede bekræftende på.]

Medens ovenstaaende Aktstykker bleve satte, modtog jeg fra Hr. Kapellan H. Gregersen i Ølgod Afskrift af et ret mærkeligt Brev til Grundtvig fra Peder Laursen i Fredensbjerg, Raarup Sogn, skrevet i August 1813, og hidrørende fra P. Laursens endnu bevarede Brevbog. Men da Afskriften indeholdt nogle meningsløse Steder, henvendte jeg mig til Hr. Pastor C. J. Brandt med Forespørgsel, om selve Brevet ikke mulig endnu skulde være blandt Grundtvigs efterladte Papirer. Da det fandtes der tilligemed et tilhørende Brev fra en Kjøbmand A. Friis i Horsens, hidsættes begge her efter Originalerne, der velvillig af Pastor Brandt ere udlaante til dette Brug. Noget Udkast til Svar findes ikke blandt Grundtvigs Papirer. — P Laursens Brev meddeles bogstavret, men med lidt Forbedring af Skilletegnene. Det er skrevet med en smuk og dannet Haand, der vidner om megen Færdighed i at føre Pennen Men Stilen har jo rigtignok adskillige Besønderligheder, dog ikke flere, end at man vel kan skjønne, at Peder Laursen har besiddet ikke ringe Begavelse og Oplysning. Det kan nemlig ikke være tvivlsomt, at Brevet virkelig er egenhændigt. H. Rørdam.

a.

Ærbødigst P. M.

I Gaar forekom mig en liden Piece, som deres Velær: er Forfatter til, 'som en af mine Venner ved Leylighed har faaet fra Kiøbenhavn. Ved Giennemlæsning af mig og flere have vi Erfaret, at den ingenlunde har den almindelige Smag, som høres fra Talerstolene; hvilket endskiønt det er en Lovens Lærdom, den blotte Moral, ia de fleeste Steder en Hedensk Moral, dog alligevel ej tiener til andet end til at føde Vantroe og Sikkerhed, som desværre meesten har oversvømet alleting.

Her i denne Egn har Gud ved sit Ord og Aand i en Tid af 24 Aar, men især fra dette Seculi Begyndelse, uden hielp af Læreembedet, opvakt endeel, hvis Førstegrøde blev af Vantroens Børn og deres Forfægtere anseet som en Pharisæisk eller vildfarende Slægt, iust fordi man i Mands Minde ej havde hørt om noget deslige.

Deres Tal er saare lidet imod den store Hykkelske og Ryggesløse Hob, af hvilke de, især af Præsterne, bliver forfulgte med Forhør, Arrester, Beneficerede Prosseser, Pengemulcter, forhaanelse og Forbittrelse, hvilket (!) deres Hevn de udføre ved de Purpurfarvede, paa hvilke de vides i Krig. Hvilke, som hist Pilatus, af Blindhed og Fordomme lader sig bruge til at udføre deres Bloddom.

Den gamle Fiende har nu for en Tid, efter sin Sædvane, forandret sin Skikkelse, og efter Løgn og Mord, som har forskrækket nogle, vil ved Smigger og Falsked fange de øvrige. Men da dette ikke heller slaar an hos alle, søger han umiddelbar ved Hovmod og Indbildning om egne Fortrin i Lærdom eller Levnet at angribe Hiorden, og adskille den indbyrdes ved Splid, uenighed og Tvedragt i Secter. Dette har og desværre alt for vel lykkedes, saa de opvaktes Tal her kan ansees som det tørre Sand i Haanden, der løber ud imellem alle Fingere. — Allene Tre Ting synes der at være eenighed iblant de opvakte [om] indnu. Deels, at alle for deres opvækkelse fra den almin-

delige Sikkerhed have gaaet paa Fordømmelsens brede Vey. Deels, at den store Hob, som i Vantroe og Sikkerhed forblive paa denne Vey, umuelig kan blive Salige. Og endelig Deels, at Læreembedet paa de allerfleeste Steder beklædes af saadanne Sikre Synder[e], hvorved dets Hensigt, som en rigtig Følge, forhindres; og om end Læreembedet paa sine Steder synes bedre, er Ledeembedet dog forvendt, hvorved Frelserens Ord alt for tydelig gaaer i Opfyldelse, Matth. 15, 14. Da dette sidste vel desværre har været Tilfældet det sidste halve Seculo, saa ere vi alle eenige i, at Lærdommen baade i Prædikener, Skrifter og Lærebøger i denne Tid her i Landet, Bibelen og de Symboliske Bøger nndtagne, ere saare forkrænket; hvilket, endog frem for ugudeligheden, meenes at fremkalde de truende Guds Domme.

Desaarsag have meesten alle opvakte selv søgt, uden Skolegang, selv at underviise deres Børn i Luthers Catechismus og den derpaa grundede Forklaring. Dette have Lærerne søgt ved hielp af Øvrigheden og dens Anordninger at forhindre; og da nogle have egenmægtig villet trænge igiennem for deres Børn, at de maatte blive oplærdte og Confirmerede med Catechismus og dens Forklaring, ere de blevne igientagen Mulcterede. Nogle have derved ladet Hænderne synke, da dem syntest alle Veye tilsperrede, og have ladet deres Børn Confirmere med den brugelige Lærebog. Men andre, hvis Børn ej har været aldrende nok før denne Tid, og har været Tilskuer af de forrige Schiener, synes at fornye deres Kraft paa en Ordentligere Maade, ved Udkast til Ansøgning om Kongelig Patent, at deres Børn maatte confirmeres med de Gamle Lærebøger; hvilket i Copia er foreviist Biskoppen og Prousten for at høre deres Betænkning, skiønt man ej iust har til hensigt at antage dem gandske til Rettesnor.

Midt under alle disse Trængsler og rædselfulde forventninger af en vedvarende Sikkerheds Nat, høres med desto mere Glæde og Beundring deres Velær: Vægter-

stemme paa det øde Zion, med temmelig Forsikring, at Dagen end engang endnu skulle bortsprede Nattens skummelhed. Desaarsag finde vi os meget mere beføyede at høre og reflectere paa deres Velær: Raad og Betænkning, end paa nogen andens, som vi dog formedelst Menneskelig Ordning ej gandske kunde gaae forbi.

Paa Grund af alt dette, ønske og begiere vi ydmygst og ærbødigst, at deres Velærværdighed ville paa vor Bekostning værdige os et Giensvar. Og blant andet, hvad de i Guds Raad finder for godt at tilmelde os, ville især give Svar paa følgende Spørgsmaal: 1. Om De ere eenige med os i, at Lærdommen i almindelighed i den forhen angivne Tid og nærværende Kirke-Periodus er saare forkrænket og nær ved at blive en Hedensk Morale. 2. Om den her i Danmark indførte Lærebog, som haver fortrængt vor aanderige Catechismi Forklaring, i særdeleshed er egentlig en Natur og Fornuft Lære, i grunden af samme Kilde og Beskaffenhed, som den meest hærskende, skiønt den ikke vil synes at gaae saa frit den Christelige Naades Orden og øvrige Vilkaar i Naadens rige gandske forbi. 3. Om Forfatteren til denne Lærebog og den saakaldte Evangelisk Christelig Psalmebog ej er een, nemlig Biskop Balle. 4. Om deres Velær: vil opfylde vort Haab og understøtte os med Raad og Daad, at den ommeldte Ansøgning kunde forebringes Kongen og naae sin Hensigt; hvilken vi i slig fald ville tilsende Dem til nogen regulering. 5. Om De ikke har Kundskab til en Nordmand, nemlig Hans Hauge, eller til hans i Trykken befordrede Skrifter, som ere mange, og ere trykte paa samme sted som Deres liden Piece er trykt. Hans Skrifter er for nogle Aar siden ved Kongelig Plakat forbuden solgt eller uddeelt, og han haver i nogle Aar udholdt Arrest, hans Gods confisqueret, og været bragt til mange Forhør for hans Lærdom m. m. uden at der, saavidt mig er bekiendt, er falden nogen Dom over hans formeente eller virkelige Forbrydelser. Hvad ieg ønsker er dette: om De ikke veed, hvad udfaldet er bleven, om De

har Kundskab til ham, og hvad de dømmer om hans Lærdom og Foretagende.

Til Slutning ønsker Brødrene her, at Overhyrden Jesus Christus Naadeligen ved sit Ord og værdige H. Aand vil styrke Deres Velær: at som Fienden, det de vel veed, vil anvende sin gandske Magt for at styrte eller forskrække Dem, for ved at fælde Hyrden at opsluge Hiorden, eller ved at forhindre og stoppe deres Vægterrøst paa Zions Muure, i Verdens Ørk maatte formedelst Sikkerheds Søvn fortsætte sin Mordbrand og Ødelæggelse, at denne Hyrdernes Fyrste ville give deres Velær: overflødig, ia ret proportionerlig Kraft og Mod til at undertræde den uhyre Mørkets Magt og Fiendens gandske Kraft uden afladelse under Fødder, og giøre dem til Nordens Luther, der maatte atter trænge, fortrykke, ia om mueligt gandske udrydde det fiine og forklædte Pavedom, som hersker iblant deres Ordensbrødre. Dette Troemenende Ønske være Ja og Amen i Christo Jesu.

Allerærbødigst af

Peder Laursen m. f.

Fredensbierg i Raarup Sogn, Weyle Amt, Nørre Jydland ved Kiøbstaden Horsens, Hvor, dersom Deres Velærv: ville behage at skrive os til, kunde Brevet fra Posthuuset aflegges hos Kiøbmand Andreas Friis til sikkrest Befordring.

NB. Til Underretning ved Addresen erindres, at vi ej ere andet end ringe Bønder. Gudsfrygt er sielden blant de ringere og endnu sieldnere hos de Høyere.

Begyndt Skreven den 16 Aug., men formedelst Tidens travlhed oftere fortsat, hvorved Grunden og Stilen kan have tildraget sig nogen Uorden, hvilket med nutidens (?) feylbarhed og tiltagen Frihed og Dristighed ønskes Kierlig undskyldt.

Udskrift: Velærværdige og Høylærde Hr. Grundtvig, Cappelan i Udbye ved Præstøe i Sælland

Frit. a Udbye.

b.

Høyst Ærede Hr. Grundtvig.

Da Jeg for En kort Tid siden var i Kiøbenhavn, hørte Jeg adskillige talte baade om dem og deres udgivne bøger, og hvor Jeg Tillige kiøbte End (ɔ: en) af dem holden Tale paa Alle helgens Dag, og da den befaldt mig vel, gav det mig Anledning til at tage mig den Frihed at skrive dem til, Og da fleere her i Egnen Opvakte Menesker har seet Bogen, var deres Begiering, at Jeg skulde skrive dem til, og tilkiendegive dem Deres Længsel og Ønske samt Glæde over at høre fra End Retskaffen Lærer. De Faae Menesker her i Egnen har i det sidste Aar havt adskillig Strid — foruden den Indvortes har de, som har Børn og som ey ville ladet dem lære den Nye Lærebog, er bleven Pantet betydelig, og da de Imer vægrer dem for at lade dem lære den, vil det maaske ey blive derved. Hvad Ellers Angaaende Tilstanden her, da gaaer det langsom med Christendomen, deels af forskielige Grunde, deels af Misforstand, og det Meeste og Værste er Iblandt os, at den sande Indvortes Strid Imod alle Syndige Lyster ey angribes, da det Synes for nogle for tungt, andre kan have lettere Vey, og det Værste er, at Mangen Stoeler paa den dem Engang skienket Naade, eller da Gud har draget og overbevist dem om ved Indvortes Følelser, hvor god han er. Dette med meere hindrer virkelig Guds Naades Gierning Iblandt os her. Ved Leylighed ønskes at faae Erfare Et Brev fra Dem, skulde Leylighed falde Igiennem Jyland, bedes dem Meeget om at besøge os. Og Tillige Ønsker dem Guds Naade til at gaae frem i det Gode og blive baade os her og Andre til Bestyrkelse. Guds Naade, Fred og Kierlighed være dem og alle Troende tilønsket af deres Tienstskyldigste Tiener

Horsens d. 28 August 1813. And. Friis.

Udskrift: S. T. Herr Grundtvig i Udbye Præstegaard
Frit. ved Præstøe.

Smaastykker.

V.

Christiern II's Beskatning af Gejstligheden i Aarhus Stift 1522.

Efterfølgende Indberetning fra den kgl. Sekretær Peder Villadsen indeholder de Svar, som Kapitlet og Vikarierne i Aarhus, samt Klosterforstanderne og Præsterne i samme Stift gave paa Christiern II's strænge Forlangende om, at de 1522 skulde yde en Skat, der udgjorde Trediedelen af den visse Indtægt, de havde oppebaaret i det foregaaende Aar, og desuden Trediedelen af den Værdi, hvortil deres Løsøre og rørlige Gods kunde beløbe sig. Stykket, der ikke vides forhen at have været trykt, findes i Afskrifter i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 598 q. Fol. og 1301 e. Fol.

Responsa data Petro Villatsen Scribæ Regio à Clericis Diocesis Arhusiensis super subsidio per Majestatem Regiam postulato Anno MDxxii.

Kiereste naduge Herre. Som Ethers Nadis Høgmectughet haffde nw siist forscreffvit tiill Aarss Biscopsdomme met meg om then hielp, som Ethers nade var begierindis at haffve aff Capittell oc Presther uti Aarss, sammeledis aff Abbether, Provester, Prierer oc menige Prestemendt offuer all Aarhuus Stiifft, som ær trediæ partenn aff theris wisse rentte oc løssøræ, theris rørendis godts etc. Verdis Ethers Nade at wide, at myn Her Biscopen aff Aarhuss for[ne] Ethers Nadis willige oc

begere haffver met stoor fliit oc arbede wti myn nerwærelse forhandtlet met hans Capittell, Abbether, Prierer, Provesther oc menige Prestemendt ther wti Stifftet, oc giorde all syn fliit ther till, at the Ethers Nadis williæ oc begere skulde samtycke oc indgange, met mange gode raad oc thale, han thennem forsatte.

Swarede først menige Capittell, Vicarier oc Prestemendt wti Aarhuss, at the altiid ville gierne wære effther Ethers Naadis villige, hves i theris mact oc formwe ær: meden the bekiende thennem storligenn theris storæ armodt oc fattiigdom, som mange af them haffver, oc sagde, at the haffde inthet at leffve aff end theris visse renthe, som er Guds allmossæ; oc mange aff thennem haffde neppelig saa meget, the kunde haffve theris kledæ oc fødæ aff: saa at nar aaret førløbet var, tha haffde the neppelig saa meget offver theris tæringe, at the kunde fange eth par hosser fore. Met mange flere ordt oc hrysther, the hekiender thennem therom at haffve. Tha paa thet siisthe effther myn Herre Bispens gode raad oc nnderwisning, han them gaff, swarede de endeligenn, at paa thet Ethers Nade schall fynde thennem fore villighe undersaatthe, oc Ethers Nade will wære then Hellige Kirke oc thennem alle en gunstiig Herre, oc holde thennem wedt then Hellige Kirkis friihedt, som Ethers Nadis kiere Herre Fader oc andre Konnynger fore Ethers Nade giordtt haffver, Endog thet ær emodt then Hellige Kirkis friiheder oc Privilegier, tha ville the komme Ethers Nade till hielpe paa thenne tiid, wti saa made, ath the wille giffve Ethers Nade tridie parten aff theris visse renthe, som the oppehaarit haffver thette neste forløbenne aar, vti saa made aff kornn, fore orten I marc: aff smør, fore tønden VIII marc: oc tridie parten aff theris pendinge, the haffve till visse renthe; men aff anden visse renthe, som ær lamb, høns oc giess, kunde the ingenledis utgiffve tredie parten aff.

Om løssøre oc rørendis gotz svarede de saa, ath the ingenlunde affsteedt komme knnde fore theris armodt, fattigdom, oc mange andre orsagher, the gaffve tillkiende. Men paa thet siisthe formedelst myn Herre Bispens raad oc underwisning, paa thet at Ethers Nade schall finde them willighe

altiid emodt Ethers Nade, tha beraadhe the them saa, at the ville giiffue oc skenke Ethers Nade then swm guld oc pendinge, som Ethers Nade them skuldige ær, som er IIII hundret Rinske gulden, the nu siist lonthe Ethers Nade, som the haffve Ethers Nadis breff oc recognitz paa. Oc sagde the uthermeere, at the haffve fast meere giort, end theris effne ær; thi at somme aff them, som the sagde, haffde icke endnn bethalet igien then gieldt, the wti komme, ther the siist hiolpe Ethers Nade met theris sølff, og sagde the, at ther samme søllff var udlagd, tha haffde somme icke mere sølff wti theris være end en sølff skee.

Thenne for[ne] hielp aff kornn, smør oc pendinge, som the haffve tiill wisse renthe, ville the udgiiffve tiill gode redæ till Sancht Michels dag nest kommendis, oc tha fran them antworde samme recognition, som the haffve aff Ethers Nade paa IIII hundret gulden, uti thet steedt the utgiiffve skulde tridie parten aff theris rørendis gotz. Oc sagde, at huess theris løssøre skulde vurderis, tha skullde tridie parten icke opgaa for[ne] IIII hundret guldenn.

Bethendis oc begerindis ydmygeligen oc gierne, at Ethers Nade vill ansee saadanne theris velvillighet, oc være then hellige Kirke oc thennem en nadiige oc gunstiig Herre, oc holde thennem vedt then Hellige Kirkis friiheder oc privilegier, som Ethers Nadis Forfædre for Ethers Nade giordt haffve. The ville alle være Ethers Nadis troo tienere oc Capellaner till then allsommectiigste Gud.

Responsa Vicariorum.

Saa swarede Vicarii uti Aarhuss paa Capittell, at the vilde gierne altiid være effther Ethers Nadis villige oc begere, oc sagde, at the ville ligerwiss som Cannickerne ther sammesteds (thii the ære en Kirkis oc Capittels læmmer) wdtgiffve till Sancti Michils dag nest kommendis tredie parten aff theris korn, smør oc pendinge, the haffue tiill visse renthe; I marc for orting (!) korn; II marc for fierding smør. Oc sagde, at the icke kunde giiffve wthermere aff andre theris wisse renthe, for theris armodt skiild.

Om theris løssøre oc rørendis godts swarede the, at the icke affsteedt komme kunde. Thii the sagde them at være

saa arme oc fattige, at the kunde icke giffve pendinge for tredie parten theraff. Men paa thet at Ethers Nade schall bekiende theris gode willige, tha ville the gerne giiffve Ethers Nade then Recognition the haffve af Ethers Nade paa noget Sølff, the lontte Ethers Nade nw siist; Oc paa thet at the mwe komme till at brughe oc nydæ saadann then hellige kirkis friihedt oc Privilegier, som the haffve nydt oc brwgdt wdi Ethers Nadis Forfæderes tiidt.

Thenne hielp wille the utgiiffve Ethers Nade nw Sancti Michels dag nestkommendes till gode redæ. Oc tha fran them antworde for^ne Recognition. Bedendis Ethers Nade kierligen at wille sliigh theris fattiigdom ock gode villige ansee, oc være them gunstig; The ville være Ethers Nadis troo tienere oc ydmyge Capellaner tiill vor Herre.

Responsa Abbatis Øm Closther, qvi festo dedicationis præpeditus, solus comparuit.

Saa swarede Abbedenn aff Øm Closther oc sagde, at hann schulle nu Sancti Michels dag nest kommendis giiffve Ethers Nade fem hundert Rinsk gulden wti guld. Aff hvilcke hann sagde sig icke endnw at wide xx. Oc sagde han uthermere, at han icke fick en Lybske skilling eller hwidt effther then Abbet, som for hannem var. Oc sagde sig ingenlunde at kunde udtgiiffve tredie partenn aff Closthers renthe, wdenn Ethers Nade wille tage for^ne fem hundret Rinsk guldenn ther uti, met myndre end Clostheret skall bliffve aldelis ødæ oc tiill inthet. Endelig swarede han saa, at huess Ethers Nade icke fordrage vill, tha vill hann giøre aff then utherste formwe, handt affsteedt komme kandt.

Om rørendis godts swarede handt saa, at thet ær icke hannem mweligth at kunde affsteedt komme tredie parten vti pendinge aff Clostherets rørendis godts; men hann vill sielff thale met Ethers Nade der om.

Responsa Abbatis Monasterii Oræ, qvi certis, ut ait, implicitus negotiis, solus comparuit.

Saa swarede Abbedenn aff Oræ Closther, at hans Closther var meget forarmet, saa hann siisth wdtgaff VIII af Closthers kalcke; thi handt icke anden hielp haffde wdt at giiffve. Oc sagde han seg ingen raadt at wide till at wdgiiffve tredie

partenn aff Closther Renthe, thi hann icke mere haffver end nytthen lesther kornn, oc en lest smør; men ingen pendinge till visse renthe indt at komme. Oc ther met schall han hollde xx brødre uti Guds tieneste med kleder oc spisnyng. Oc sagde hann, at Ethers Nade haffver altiid været thennem myldt oc en gunstig Herre serdelis wti thet steedt: saa troor han Ethers Nade endnu. Men endelige sagde han saa, at hvess Ethers Nade icke fordrage vill, tha vill han giøre effther Ethers Nadis villige aff hans formwe. Oc ther met sagde hann sig at ville sielffver thale med Ethers Nade ther om.

Om rørendis godz swarede handt saa, at Clostheret icke sligt rørindis godts haffde, udenn enesthe then visse renthe the hafde indt at komme.

Responsa Abbatum, Priorum ac Præpositorum.

Saa swarede Abbedenn aff Essenbeck, Abbedenn aff Alling, Provestenn aff Twilom, oc Prior aff Sancht Hans Closther wti Horsens, at the ville altiid være Ethers Nade velvillige fore af theris utherste formwe. Men sagde them ingenlunde sligt affsteedt at komme kunde nw strax, som ær tredie partenn aff theris visse renthe, som the haffve oppebaaret thette nesthe forløbenne aar; thi aff then renthe er mesthe parten fortæret. Oc sagde at somme aff thennem skullde kiøbæ bodæ kornn oc anden deell at holdæ Closteret med, tiill saa lenge the kunde fange aff thenne tillkommendis rente. Menn strax the kunde wpbære thenne nesthe aars rentte, tha ville the gerne giiffve Ethers Nade tredie parten ther aff lighe som Capittell, wti saa modæ, aff ørte kornn en marc, aff tønne smør VIII marc, oc tredie parten aff theris pendinge the haffve tiil rente. Meden aff andre theris Rente kunde the ingenledis wdtgiffve tredie partenn. Oc thenne hielp sagde the thennem at ville wdtgiiffve till gode ræde nw Sancht Martini dag nestkommendis. Her for indenn sagde the thennem inthet at kunde wdtgiffve eller affsteedt komme, for sliigh sager oc flere, som the gaffve tiillkiende.

Om theris Løssøre oc rørendis godtz swarede the saa oc sagde, ath thet er thennem wmwgelight at fange the pendinge at løsse tredie partenn met ther aff. Medenn the sagde

saa, at will Ethers Nade haffve tredie partenn theraff, som thet ær forfundenn, som er øxne, køør, lamb, heste etc., tha wille the gerne samtycke Ethers Nade at fange, om Ethers Nade icke met thennem fordraghe will.

Ther offver beklage the thennem storligenn, at theris tienere er thennem aldelis wlydighe oc whørsomme for, oc achte thennem inthet. Bethe the Ethers Nade kierligenn, at the motte her effther brughe sligh then hellige Kirkis privileger oc friiheder, som the haffve brwgdt oc nødt wti Ethers Nadis Forfædris tiidt. Oc sagde the paa theris Conscienzie, at the wille wthermere giøre, endt theris effne oc formwe ær: Oc wille gerne wære Ethers Nadis Capellaner till Gud.

Responsa Sacerdotum Rnralium.

Saa swarede menighe Prestemendt oc Provester aff Kiøbstederne oc Landtzbyer uti thet første, at the ingenledis sligh hielp affsteedt komme kunde, for theris armodt oc store fattiigdomm. Tha paa thet siisthe effther myn Her Bispens oc Capittells mangefoldelige nnderwiisningh oc raadt, indtgick the at ville wdtgiiffve Ethers Nade tredie partenn af theris rentte, som er kornn oc smør, ligerwiss somm Cannicker oc Vicarii, oc icke aff anden theris Renthe. Ock beklagede the thennem ønckeligenn, at the icke ytthermere kunde affstædt komme for theris store armodt. Thesligeste oc bønderne oc theris sogne folck ville icke giffve thennem nw tiill gode redæ som tiillforn rettighet, thennem bøør aff thennem at haffve. Thii the maa icke brwge then Hellige Kirkis privileger oc friiheder offver thennem nw som tiillforn. Oc sagde the thennem ingenlunde at kunde sligh hielp wdtgiffve førre Sancht Morthens dag nestkommendis: tha wille the udtgiiffvæ for[ne] hielp till gode redæ.

Om theris Løssøre oc rørendis godtz sagde the aldelis ney tiill, oc sagde thennem thet ingenslunde affsteedt at komme kunde eller wdtgiffve fore theris store armodt oc fore mange flere andre sagher, som the gaff tillkiende paa samme tiidt: oc war icke well mwelight at scriffve them alle. Oc sagde dog paa siisthe, at the vilde wære effther Ethers Nadis villige oc troo tienere oc Capellaner till Gudt.

Responsa Prioris Conventus Spiritus Sancti in Randrusia.

Saa swarede Prior aff Helliggestis wti Randerss, at hann wiil altiid wære effther Ethers Nadis villige, endog at hann føghe oc ganske liden Rentte haffver. Meden hann sagde paa hans eedt, at Closther ær wti III twsindt marc gieldt oc mere, oc han icke wisthe raadt till at bethale hundret marc ther aff. Oc sagde han, Prier aff Aallborge haffde scriiffvit ham tiill saa, at Ethers Nade will wære tillfredts met samme Closther, tiill saa lenge Ethers Nade kommendis worder ther uti landet personnelig, oc tha forfare, om theris effne ær at kunde giiffve tredie partenn aff theris Rentte.

Responsa Abbatisse de Mariagher per Confessorem in scriptis relata.

Saa swarede Moder aff Mariagher met hynnes budt oc scriffvelse, at the ville gerne giøre Ethers Nade effther Ethers Nadis williæ, men hun haffve will siith budt hoess Ethers Nade inden en kortt tiidt met theris budt aff Marieboe, om Ethers Nade vil nogen nade giøre met them ther iblanth. Andre swar gaff hunn icke wdenn i hynnes scriffvelse. Sagde seg oc hennis søsther at wille gerne wære Ethers Nadis tienere till Gudt allsommectiigste.

VI.

Satire over de kjøbenhavnske Præsters Nidkjærhed mod Komedier.

Nærværende lille Stykke, aabenbart forfattet i Begyndelsen af Frederik V.s Regjering og vel helst 1747, paa den Tid da Erik Pontoppidan just var udnævnt til Biskop i Bergen, men endnu ei havde tiltraadt Embedet, er af Undertegnede afskrevet efter et af de noksom bekjendte, i alle Samlinger forekommende Blandingsbind, der indeholde forskjellige satiriske Poesier, hvorpaa Datiden satte Pris og som sneg sig omkring fra Mand til Mand i Afskrifter. Stykket, der saa vidt jeg veed, ikke er trykt, har

trods sin Ubetydelighed nogen Interesse, navnlig ved de smaa Noter, hvormed Forfatteren har ledsaget det, om det daværende kjøbenhavnske Cleresi.

Christiania 10 Januar 1879.

L. Daae.

Christiani Democriti Rediviri satiriske Betragtning over de kjøbenhavnske Præsters utidige Nidkjærhed mod de nye oprettede Kongl. privilegerede Opera og Comoedier.

I Aar, jeg veed ei hvor det kom, Og hvad for Drift mig førte,
At jeg i Kirken saa mig om, Opmærksom Præster hørte,
Der iblandt andet prækede Om Opera og andet,
Som var en stor Forargelse For Riget og for Landet [1]).
De talte om Comoedi-Spil Som Djevlens Strik og Snare,
Enhver af dem, som gik dertil, Dens Sjæl stod i høi Fare [2]).
De tordnede om Lufte-Spring Og andre Gøgle-Kunster,
Om andre tusind lystig Ting, Hvorfor de svedte Dunster.
Af Nidkjærhed dem Sveden randt, Fremviste knytte Næver,
Og svoer, at Kjøbenhavn ei vandt Ved sidste Spil og Leeger,
Da Opera ageret blev, Og Alting fuld af Glæde,
Vulcanus Spot med Ilden drev, Fryd endtes med at græde.
Det deilig Slot Amalien-Borg Med nogle hundred Sjæle
Forvoldte mange største Sorg I Tidens Eftermæle.
Da de sad udi Roe og Fryd I operistisk Glæde,
Fik Piben strax en anden Lyd Og Jammer-Sang at qvæde.
Det os prognosticere skal, At Gud det ei vil lide [3]),
I finde kand deri Gefald, Hold derfor op itide,

---

[1]) Ved disse nye privilegerede Comoediers Oprettelse begyndte alle Kiøbenhavnske Præster at spille Øine og strax derpaa i alle deres Prædikener at tordne og lyne derfor, og baver de stændig ridet til Dato med denne Materies Afhandling med en stor utidig Nidkjærhed og dumdristig autorité og selvtagen Myndighed, indtil de ventelig faar Bagsmæk for denne deres Næsviished. Ellers haver Provst Hvid til Holmens Kirke betjent sig af ovenanførte Ord paa Prædike-Stolen.

[2]) Dette sagde Hr. Brodersen paa Prædikestolen i St. Nicolai Kirke.

[3]) Dette haver Hr. Pastor Rhone sagt paa Prædikestolen i tydsk Kirke.

I allerkjæreste Guds Børn! Og udi Christo Venner![1])
Det er altsammen Guds Fortørn, I Djevlens Paafund kjender.
Andægtige Tilhørere! Hvad Skue-Spil vel andet,
End djevleblændt Forargelse, Med syndig sød Gift blandet[2]).
Nu Synd privilegeret er Og frit kan dem nu gjøre,
Ei nogen dem maa komme nær, Som Synden vil afføre.
Priviligered Syndere Af Kongen er tilladte,
Af ham priviligerede Og fast paa Fod nu satte[3]).
Nu nær er Verdens Undergang Og lakker mod sin Ende,
Da Synder gaa saa høit i Svang, Og man i Snaren render[4]).
Saa vogt dig for Comoedie, Hvoraf det onde følger;
Anledning til Forargelse Den ingenlunde dølger,
Der følger Sviter af med Hoer, Løsagtig, frekke Fagter,
Uhøvisk', raadne, ublu Ord, Paa Sviir man derved agter,
Man Ho'edet fuld af Griller faaer, Phantastiske Grimacer[5]),
Naar man paa Skuespil hengaaer, Man Sted sig da anmaaser
Blandt Daare-Kisters Narre-Flok Og blandt den djevelsk Skare,
Som Hovedet gjør kruset nok, Og Sjælen før i Fare.
Man til et Ordsprog siger vel: At Narrer og at Herrer
Har Frie-Sprog, man med samme Skjel Paa Præster applicerer.
De sige, hvad de sige vil, Man ei maae Modstand gjøre,

---

[1]) Saaledes tiltalte Hr. Kaasbølle til Hellig Geistes Kirke sine Tilhørere.

[2]) Dette haver Præsten paa Christianshavn sagt paa Prædikestolen.

[3]) Denne høist utilladelige og ugrundige og forargelige Tale-Maade haver Hr. Giese til Garnisons-Kirken brugt i sin Prædiken.

[4]) Med denne Talemaade skal Hr. Biskop Pontoppidan ladet sig forlyde i Christiansborg Slots-Kirke, da han prædikede for det Kongelige Herskab og begyndte i en hæftig og høi Tone at tordne om Comoedier, da han efter giort Prædiken fik det sindrige og artige Svar af Hans Majestæt: Vi veed ikke af, at der holdes Comoedier i Bergen. Med hvilket majestætiske Svar Hans Majestæt vilde lade ham forstaae, at naar han kom til sit Bispe-Sæde i Bergen, han da ikke havde nødig at bekymre sig for Comoediers Oprettelse i Kjøbenhavn i denne korte Tid, han var her, og for Bergen havde han ikke nødig at viise sig saa utidig nidkjær, siden der ere ingen Comoedier oprettede.

[5]) Disse og andre flere Indvendinger gjøres gemeenligen mod Comoedier, som jeg haver i Side at igjendrive i en aparte Tractat, som skal være en Apologi og Forsvar for alle Comoedier i Almindelighed og for de nye i Særdeleshed.

Men holde Mund og tie stil Og lade op sit Øre,
Naar de saa myndig prædiker Med Levi myndig Kjole,
Man Hódet dukker, tier qvær, Naar de paa Præke-Stole
Slaar Slag i Slag og tumler om Ret som en Pikkel-Hæring,
Og som da Harlequin fremkom Paa Pladsen som en Træring.
De tordner, galer, lyner saa, Ret som en Boanerges,
Udfnyser Ild i hver en Vraa, For Snaus kan let opærges.
Men vogt, at Lyn-Ild ikke dig Paa Pelsen selv opbrænder,
Som tordner, lyner mesterlig Og godt Folk dermed skjender,
Vogt dig, at Torden ei slaar ned Og Lyn-Ilds skarpe Pile
Paa dig, naar du det ikke veed, Langt fra paa femten Mile.
Naar Kongen det anordne vil, At Opera skal være,
Og holdes lystig Skuespil, Hold da din Mund, min Kjære!
At Munden ei tilsidst faaer Skam, Som den med Ret fortjener,
Og bliver spæget og gjort tam, Som sig til Skjælds-Ord venner.
Bliv da ved Texten, kjære Præst! Og lad det andet slippe,
Thi det dig tjener allerbedst, Man ellers vil beklippe
Dig dine Vinger, som i Vær Saa høit sig vil opsvinge,
Naar man saa stækker dine Fjær, Kan man dig straxen tvinge.

VII.

Om Hofpræst Johan Bartholomæus Bluhmes Forhold til Kong Christian VI.

Da D. G. Zwergius i sin Tid samlede Bidrag til sit Værk »Det Siellandske Clerisie«, fik han en Del Præster til at yde Bidrag ved at indsende deres Autobiografier, og deriblandt den i Overskriften nævnte mærkelige Mand. Hvad denne (1748) meddelte, benyttede Zwergius i det nævnte Værk (S. 800 ff.); men da Bluhme havde udtalt sig temmelig uforbeholdent om sin egen Stilling efter Christian VI's Død, fandt Zwergius det rigtigt at forbigaa adskillige af hans herhen hørende Ytringer, der dog fra et kirkehistorisk Synspunkt ikke ere uden Interesse. Da Bluhmes Autobiografi endnu er bevaret i Zwergius's Afskrift, finder jeg

det passende her at meddele det Stykke af samme, som denne er gaaet lettere hen over, fordi det mere berørte Samtiden. H. Rørdam.

Anno 1746 d. 6 Augusti gefiel es dem Herrn über Leben und Tode meinen frommen und recht gottseeligen König Christian den VI durch einen allzufrühen und recht schmertzlichen Tod auf Hirschholm nicht allein mir, sondern dem gantzen Vaterlande zu entreissen, da ich noch vor 8 Tagen in der Schloss-Kirche zu Hirschholm vor Ihro Majest: gepredigt. Das Verhängnis war mir desto empfindlicher, weil nicht so bald aus Copenhagen kommen könnte, das ich dem gottseeligen Herrn in seiner letzten Noth noch einige Treue hätte leisten können, ob er wohl hertzlich nach mir verlanget, und einige mahlen gefragt, ob ich noch nicht da wäre.

Wie schmertzlich es mir nun gewesen, einen solchen Herrn zu verlieren, der mir mit so ungemeiner Gnade beständig zugethan gewesen, mir einen so freyen oftmahligen Zutrit gegönnet, so fleissig mit mir correspondiret, so vertraulich sich mit mir unterredet, in so vielen Dingen Jesu Reichs Besten angehend sich nicht allein meines Raths bedienet, sondern denselben so oft gefolget, weis niemand besser, als der, welcher alles weis: Dem ist zur Genüge bekannt, wie viel Kummer und Verdrieslichkeiten mir dieser Tod zu Halse gezogen, und welche betrübte Folgen derselbe gehabt. Die Welt, die arge Welt, die mir nie gut gewesen, weil ich ihr nicht gut seyn können, hat mich gleich abgesetzt, und da solche Absetzung nicht gleich folgete, doch gehoffet, sie würde bey der Krönung folgen, weil sie meinte, ich als ein Teutscher Hoff-Prediger könnte nicht Dänisch vor der Königl. Tafel nach Gewohnheit beten. Aber der Herr hat sie mit allen ihren Vermuthungen, Pasquillen, Lästerungen, Neid und Misgunst an mir armen zu Schanden gemacht. Denn ich ward von unserm itzigen allergnädigsten König bald nach Antrit seiner Regierung mündlich und schrifftlich in meinem Ampte confirmiret.

Bey der Krönung bekam ich den allergnädigsten Befehl Confessionarii Stelle zu vertreten, und vor dem Tisch zu

beten, so auch mit Approbation unter Gottes Beystand geschehen. Auf dem hernach erfolgten Begräbnis-Tage unsers gottseel. Königs habe ich die Gnade gehabt in der Schlos-Kirchen allhie die Teutsche Leich-Predigt zu halten, welche, ob sie gleich Leib, Seel und Gemüth hart angegriffen, so ist sie doch unter Gottes Beystand gehalten, und hernach auf allergnädigstem Befehl gedruckt worden. Seit der Zeit bis 1748 d. 1. Octobr. da ich dieses schreibe, und eben das 41ste Jahr meines geführten Predig-Ampts zurücke geleget, habe ich mein heiliges Ampt so fortgeführet, das es noch nie an Kräften gemangelt, die ordentliche Ministerialia zu verrichten, obwohl Alter und Schwachheit zu drücken anfangen. Gott aber, welcher nun geholfen mein 67tes Jahr bald vollenden, und das 41te Jahr meines Amptes zurückzulegen, wird nicht vergessen seiner gnadenvollen Verheissung auch an mir armen zu erfüllen: „Ich will dich heben und tragen in dem Alter", und wird mich nicht verwerffen, wenn ich schwach werde[1]).

Wie überschwänglich viele und grosse die Wohlthaten gewesen, womit mich Gott von Kindesbeinen an bis auf diese Stunde an Seel und Leib, in meiner Kindheit, Jugend, Ampt und Ehestand überschüttet, vermag weder mein Verstand auszurechnen, noch Mund und Feder auszudrücken. Unter selbige sind wohl die Vornehmste, das seine Gnaden-Hand mich der Seelen nach ergriffen, zu sich gezogen, und zur Gemeinschaft seines Sohnes gebracht. Hernach, das er mich geholfen in in meinem Ampt, sein Wort an dreyen Orten so rein und lauter vorzutragen, das [ich], so viel ich weis, noch nie einiger Unlauterkeit in der Lehre bin beschuldigt worden. Hoffe auch, das der Vortrag solcher Lehre, welche immer auff den wahren lebendigen Glauben an Jesum und Ausübung des rechtschaffenen Christenthums gerichtet gewesen, nicht ohne Seegen geblieben. Und da der liebe grund-fromme König Christian der VIte sich offt allergnädigst meines obwohl unvollkommen Raths zu Jesu Reichs Besten bedienet, so ist meine Freude gewesen, das ich dadurch Gelegenheit gefun-

[1]) Her følger nu i Mskr. Oplysninger om Bluhmes Børn, men da disse ere benyttede af Zwergius, forbigaar jeg dem her.

den, so wohl das Wohlseyn der Kirche Gottes überhaupt, als absonderlich unsers Dänischen Zions auf mancherley Art und Weise zu befördern, bald durch Recommendation und Vorschlag solcher Candidaten zum h. Predig-Ampt, welche bey einer gründlichen Erudition auch ein wahrhafftig zu Gott bekehrtes Herz und eine redliche Intention dem Herrn Jesu Seelen zuzuführen, an sich blicken lassen, worauf ich mein Auge so einfältig gerichtet, als mir nur durch Gottes Gnade möglich gewesen. Bald bin ich dem gottseel. Könige zu Hand gegangen in Einrichtung guter Ordnungen, welche dem Reiche Christi könnten zuträglich, und dem Reiche des Teuffels nachtheilig seyn. Dahin gehören das heilsame Catecheten-Ampt, das bey mancher Gemeine ist eingeführt worden; Die angeordnete über alle Massen erweckliche und erbauliche Confirmation der Kinder, die zum ersten Mahle wollen zum Heil. Abendmahl gehen; Die so allgemeine Catechisation, welche denen Predigern auf dem Lande, so wohl als in den Städten ist injungiret worden; Die durch Gottes Gnaden eingerichteten Schulen in beyden Königreichen, da ausser denen von dem gottseel. Könige Friderico IV eingerichteten schönen Reuter-Schulen annoch in jedem Königreich über 1000 Schulen erbauet, und zum Nutzen der armen unwissenden Bauren-Kinder eingerichtet worden; Die eingeführte öffentliche Communion nach Anweisung der H. Schrifft, und nach dem Exempel der ersten Kirchen die verbesserte Sabbaths-Verordnung, darin so viel heydnische Greuel von Julstuben, Fastnachts-Greuel, und Sommer-Reiten abgeschaffet worden, von welchem allen Gott allein die Ehre gebühret.

Bey dieser Gnade, so Gott verliehen, etwas gutes auszurichten, hat es der Herr mir auch an Creutz und Widerwärtigkeit nicht ermangeln lassen, sondern nach dem allemahl heilsamen Willen Gottes habe ich der Leyden Christi viel gehabt. Denn habe ich Gelegenheit gehabt wackere Candidatos zu befördern, so sind diejenigen alle mir gram geworden, welche mit ihren fleischlichen Absichten nicht durchdringen können; und wenn 20 einen Dienst gesucht, und nur einer solchen erhalten können, sind mir 19 bös geworden, und haben die Schuld auf mich geworfen, das sie nicht

befördert worden, und wenn auch ich zu des einzigen Beförderung nichts beygetragen, so habe ich doch die Schuld tragen müssen, dass die Anderen zurückgesetzt worden. Habe ich was böses gehindert, so sind fleischliche Menschen bös geworden, das sie ihre fleischliche Lust nicht mehr haben treiben können. Sind gute Ordnungen eingeführt worden, so ist man bös geworden, das es nicht bey dem Alten geblieben, und was noch so gut, und der Seelen noch so zuträglich gewesen, ist als ein von mir angerathene Neuerung angesehen worden. Was also der gottseel. König selbst wider den fleischlichen Sinn vieler Unterthanen angeordnet hat, das ist nicht Ihro Majestet, sondern mir armen beygemessen worden. Ich aber habe es nicht allein für eine Gnade gehalten, mit Paulo an Jesum zu glauben, sondern auch um seinet willen was zu leiden. Und so sind auch der Leiden nicht wenig gewesen, welche mir Gott im leiblichen von Anfang meines Lebens bis hieher empfinden lassen, da mir Gott 5 schwehre Krankheiten zugeschickt, die zum Theil 14, zum Theil 18 Wochen angehalten, wodurch ich einige Mahl bis an die Thore des Todes geführet worden. Die Lästerungen und Verläumbdungen sind unzählich gewesen, womit meine Ehre und guter Nahme gekräncket worden, die aber der Herr auch vor der Welt Augen vielfältig zu Lügen gemacht. Absonderlich hat der Herr nach dem Tode unsers gottseel. Königes ein Leiden über das andere kommen lassen, da in zwei Jahren mir über 12 meiner nächsten Anverwanten abgestorben, und ich sehen müssen, wie die Welt mit ihren fleischlichen Lüsten und sündlichen Lust-Handlungen als mit einer rauschenden Fluth zu uns eingedrungen, viele Seelen von Gott abgerissen, und in Gefahr gesetzt, wo sie sich nicht bald bekehren, in den Abgrund des Verderbens hinabgerissen zu werden. Das alles zu ertragen wären menschliche Kräfte viel zu ohnmächtig gewesen, wenn nicht Gottes Kraft mich unterstützet hätte, und ich gehe noch in der Kraft des Herrn einher, achte es vor eitel Freude um des Nahmens Jesu und nach seinem Willen etwas zu leiden, wünsche mir treu zu bleiben bis ans Ende, und unter der Zahl derer zu stehen, von denen Paulus sagt Ebr. X, 39: Wir sind nicht von

denen, die da weichen, und verlohren gehen, sondern die da glauben und die Seele erretten; welche Gnade mir doch Gott um seines lieben Sohnes willen wolle schencken, und dazu helffen, dass ich meinen Kampf wohl auskämpfen, meinen Lauf glücklich vollenden, mein mühsames Leben durch einen seeligen Tod beschliessen, und nach dem Tode in Abrahams Schos zur Ruhe und zum Genus der über alle Massen ewigen und wichtigen Herrlichkeit kommen möge.

VIII.

Norges Helgener, af Prof. Ludv. Daae.

Den lille Plads, som her er levnet, benyttes til at henlede Kirkehistoriens Venners Opmærksomhed paa ovennævnte nys i Christiania udkomne Værk. Det giver en højst interessant Fremstilling af Emnet. Man mærker, at den lærde Forfatter i mange Aar og med stor Kjærlighed har syslet dermed, thi det er Resultatet af en ualmindelig grundig Forskning, som her meddeles, og det i en saa tækkelig og læselig Form, at enhver med Fornøjelse vil kunne følge Forfatteren i hans Redegjørelse for de Spor af norske Helgeners Dyrkelse, som han har fremdraget ikke blot fra sit Fædreland, men ogsaa fra de omgivende Lande. Han har set sig saa godt om i Litteraturen, at der uden Tvivl kun vil være lidet at tilføje. Nærværende Anm. maa ialfald tilstaa, at han med Hensyn til Olafsdyrkelsen kun har savnet Henvisningen til Herman Weigeres Reineke Foss, hvor „S. Oluf i Lunckend" (i Skaane) nævnes som et af de Steder, hvorom „der digtedes Eventyr og Mirakel". Men Reineke Foss er jo da just heller ikke et Skrift, hvor man skulde vente at finde Omtale af sligt.

H. R.

Gudme Kirke i Fyen og dens Malerier fra 1488.

Af Dr. Henry Petersen.

Gudme Herred i Fyen er rigt paa Minder om Fortidslivet, der for Middelalderens og de senere Tiders Vedkommende væsentligt ere knyttede til Kirkerne og Herregaardene. Mellem disse naaer Broholms nuværende Hovedbygning tilbage til Tiden ved 1600, Hesselagergaard — der i Valdemars Jordebog 1231 anføres som Kongsgaard — staar som et interessant Bygningsmonument fra Renaissancens tidligste Dage her i Landet, opbygget 1538[1]), og endelig have vi som den ældste og mærkeligste af alle Fyens Herregaarde, den firfløjede Ryegaard, der i sit Ydre og tildels i sit ubeboede Indre er bevaret saaledes som den opførtes i Kong Hans' Tider. Det hedder vel i »Danske Herregaarde« og andre Skrifter, at Bygningen er opført 1593; men Munkeskiftet i samtlige fire Fløje, de gothiske Gavlprydelser og Savnet af ethvert Motiv fra Renaissancen, der ikke svigter i andre Herregaarde fra denne Tid, vidner blandt andet bestemt om en mindst 80—90 Aars større Ælde. Det er ikke sjældent, baade hvad Kirker og Herregaarde angaar, at Herremændene have tillagt sig mere Ære af »Ombygninger« og »Restaurationer«, end Ret var, og saaledes dateret Bygningerne fra en yngre Tid, end Murene gjennemgaaende vidne.

[1]) Indskriften paa Hovedbygningen; jfr. Danske Atlas III, 557.

Hvad Monumenter fra Middelalderen angaar, maa vi forøvrigt i denne Egn som andensteds i Landet se hen til Kirkebygningerne. Kun Svinninge Kirke er yngre end Reformationen, opført paany fra Grunden af Christoffer Valkendorf 1577[1]).

Vi skulle her særlig dvæle ved Kirken i den Landsby, der har givet Herredet Navn, og som derfor i fordums Tider i administrativ og, efter Analogi andensteds fra, vel nogenledes i topografisk Henseende har betegnet Herredets Midtpunkt. De Herredsgrændser, indenfor hvilke Gudme kan have været Midtpunkt, maa dog i saa Fald tidligt være forandrede; thi allerede i Valdemars Jordebog 1231 se vi Herredet strække sig i en Arm mod NV, der helt har forrykket Gudme som topografisk Centrum. Naar man i Slutningen af det 16de Aarhundrede ser Gislev betegnet som Herredsthingstedet[2]), skjønt Herredet i Tiden siden 1231 maa være formindsket mod NV[3]), fristes man til at antage, at Thingstedet allerede i det 13de Aarhundrede har været ved denne By. Dets Plads kunne vi endnu paapege. Under Iglemosegaard østlig paa Gislev Marker, Matr. Nr. 41 a, bærer den Dag i Dag en Løkke Navnet »Thinget«; paa Udskiftningskortet fra 1789 staar Marken betegnet »Gamle Thing«. Lokaliteten er, som det paa Fyen kaldes »en Tange«, temmelig højtliggende med Dalstrøg og Vandløb til Siderne, naar undtages mod Vest, hvor Tangen staar i jevn Forbindelse med det tilstødende Terrain. Et gammelt Vadested fører over Aaen mod Øst. NV for Thinget ligger »Gallemarken«, hvor Galgen har staaet paa en endnu kjendelig Højning ved Sydsiden af Landevejen.

---

[1]) Cfr. Marmora Danica I, 237.

[2]) Biskop Jakob Madsens Visitatsbog, udgiven ved A. Crone. S. 164.

[3]) O. Nielsens Udg. af Jordebogen S. 109, Anm. sammenholdt med Johannes Steenstrups Bemærkninger i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 302—3.

[4]) Bevares paa Herregaarden Lykkesholm.

Gudme Herred anføres i Jordebogen delt i visse Distrikter (Fjerdinger?). De to østlige vare »Gudme Herred udenfor Skoven« (Uthænskov) ɔ: udenfor[1]) den langs Vestgrændsen løbende 3 Mile lange Dungskov[2]) og Gudme Herred oven Skoven ɔ: ovenfor en Skovarm, som i fordums Tid maa antages at have strakt sig i V—Ø fra Ryegaardegnen langs Stokkebækaaens Løb ud imod Beltet[3]). Gudme har saaledes ligget i »Uthænskov« Distriktet.

Opførelsen af en Kirke i Gudme, hvor den sikkert til alle Tider har ligget som nu paa en lav Banke nordlig i Byen, kan med Rimelighed antages at gaa tilbage til den Tid, da Kirker først byggedes i Herredet. Navnet Gudme viser i sin Sammensætning hen paa en ældgammel, hellig Betydning for Stedet. Var Hovedthingstedet for Herredet her i den hedenske Tid, maa vi ogsaa i denne Egn snarest søge Pladsen for Herredets Hovedhov, i alt Fald er der ingen andre Stedsnavne i Herredet, der snarere end Gudme og det nær vest for liggende Gudbjerg kunne minde om Hedenolds Gudedyrkelse. Den ældste kjendte Form for Bynavnet Gudme er Guthum (i Valdemars Jordebog og i et Diplom fra 1348). I Aaret 1380 forekommer Guthume(herred) og senere Gudeme[4]) og Gudtme, indtil Gudme viser sig

[1]) Langebek I Script. VII, 581, Anm. til 523. O. Nielsen: Valdemars Jordebog 108.

[2]) »Dungskoff begynder i Gudme Herred ved Sørelslage (?), er 3 Mile og ender ved Rysebølle i Jerneskov i Sunds Herred«. Jak. Madsens Visitatsbog S. 167.

[3]) Smhld. Gravhøjenes Sparsomhed paa dette Strøg (det antikv. Kort i i F. Sehested: Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm). Om Ovenskov-Distriktet haves Erindringer i Gaarden »Ovenskov«, der forekommer 1515 og 1519 (Aktstk. til Fyens Hist. I, 112—164. O. Nielsens Udgave af Jordebogen, 108. Anm.). Det er denne Gaard, der nu kaldes Anhof (ɔ: Anna — hof efter Generallieutenant Ahlefeldts Hustru Anna Rumohr) — ifølge Geheimeraad Adlers topogr. Optegnelser, bevarede paa Herregaarden Lykkesholm ved Nyborg, et Manuskript, der ofte citeres i Danske Atlas.

[4]) 1464. D. Mag. IV, 238. Smhld. Saml. til Fyens Hist. IV, 311.

sig gjennemgaaende fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede[1]). Endelsen — um vil vel i Analogi med andre Stedsnavne kunne forklares som oprindelig »heimr[2])«; Goðheimr altsaa: et til Guderne viet Distrikt, om ikke en oprindelig Form Goðaheimr ɔ: Godens Gaard, Bygden, hvor den øverste Thing- og Hovstyrer havde Bo, er ligesaa sandsynlig. For Fyen er Godenavnet ved Runestenene særligt fastslaaet som benyttet i Hedenold.

En Kirkes første Anlæg skyldes oftest en Enkeltmands Initiativ, snarest Egnens fornemste Høvding; Borg og Kirke kunne tidt ses ligge hinanden nær eller et saadant oprindeligt Forhold paavises.

I Gudme Sogn ligger nu i henved en Fjerdingvejs Afstand fra Gudme By Herregaarden Broholm, hvis Navn og dermed Beliggenhed paa dette Sted kan følges langt op i det 14de Aarhundrede, men nærmere ved Byen ved »Ejsemosegaardene«, ikke langt NØ for Kirken, paavises Tomten af en anden gammel Gaard[3]), hvis Jorder Traditionen siger delte i de 6 Gaardlodder, hvoraf 3 nu bære hint Navn[4]). Maaske har »Broholm« oprindeligt ligget her; det ses sædvanligt, ogsaa i Gudme Herred, hvorledes Herregaardene i Tidens Løb flyttes længere og længere bort fra de Byer, til hvilke de oprindelig vare knyttede, eller som havde dannet sig om dem. Imidlertid maa det mærkes, at der 1411 forekommer en Fru Karine, Jens Nielsens Efterleverske af Egsmose[5]), 1425 Henrik Perssen i Egsmose[6]), og

---

[1]) Forskjellige Dipl. 1 Aktstk. til Fyens Hist. — I Suhms Saml. II, 2, S. 3, staar 1513 Gudomherrit.

[2]) N. M. Petersen: Saml. Afhandl. III. 160.

[3]) Se F. Sehested: Fortidsm. og Olds. fra Egnen om Broholm, S. 207.

[4]) Af de andre tre Lodder repræsenteres én af Ejsemoseløkken under Broholm; til to ligge Gaardene i Byen.

[5]) De ældste danske Arkivregistraturer III, 364.

[6]) I Seglet et utydeligt Vaabenskjold (med en Fisk?) Geh. Ark., Baag Hrd. 15.

1477 Hans Mathiasen af Eegmose[1]) — en Gaard, hvis Beliggenhed paa Fyen snarere er at søge, hvor Ejsemosegaardene ligger ved Gudme, end — som man, skjøndt tvivlende, har hentydet til ved Anførelsen af Fru Karines Gaard — hvor Egemosehusene ligge i Søllested Sogn, Baag Herred. Der er ingen skriftlige Vidnesbyrd, ej heller Traditioner knyttede til noget Voldsted[2]), der kunde støtte den sidstnævnte Antagelse, medens vi derimod i et Domsbrev endnu i Aaret 1558 træffe »Egemosegaarden« i Gudme Sogn anført som en større samlet Ejendom[3]) og se dens »Voldsted« den Dag idag.

Vi kunne i Regelen ikke ad historisk Vej paavise nogen synderlig Ælde for Kirkesognene omkring paa Landet. Monumenterne, Kirkebygningerne selv, vidne gjennemgaaende om en langt større Ælde for Sognene end Aarstallene i de ældste Dokumenter, der angaa dem. Saaledes er det da ogsaa Tilfældet i Gudme Herred med Undtagelse Hesselager Sogn, Nabosognet til Gudme mod NØ; thi allerede saa tidligt som 1183 træffe vi nævnet en »Sacerdos de Heslaker« ved Navn Robertus, der den 20de November i Odense besegler et Gavebrev, udstedt af Knud, Fyrst Prizlavs Søn, til St. Knuds Kirke, til hvilken han skjødede sine Godser paa Als[4]). En mærkelig Gravsten, indmuret i Ore Kirkes Chor, viser tydeligere end Kirken her, at dette

---

[1]) Geh. Ark. Vinding Hrd. 8. I Skjoldet fører han et nøgent Ben.

[2]) Meddelelse fra Pastor Gjellebøl i Søllested. At Henrik Perssen i Egemose optræder som Thingsvidne paa Baags Hrds Thing, behøver jo heller ikke at betyde, at hans Hovedgaard laa der i Herredet.

[3]) Da klager Søren Jørgensen i Egemose paa egne og Medarvingers Vegne paa Kongens Retterthing over, at en Bondegaard i Gudme var bleven fratagen dem af Frants Brokkenhus (til Egeskov), uden at der dog gaves ham Medhold i Klagen (Koldernp-Rosenvinge: Gl. danske Domme II, Nr. 197). Ejeren synes efter Navnet at have været en Bonde. — ifølge Matrikelen af 1661 paa Geh. Ark. var Ejendommen dengang delt i to Lodder.

[4]) Meklenb. Urkundenb. Nr. 137.

Nabosogn til Gudme mod SØ i en omtrent ligesaa tidlig Tid var Kirkesogn, og det samme kunne vi, som det senere skal vises, antage for Nabosognet Gudbjerg mod Vest. Deri tør vi se indirekte Vidnesbyrd om, at et »Gudme Kirkesogn« paa hin Tid — og rum Tid i Forvejen — hørte med til Sogneinddelingen i Herredet[1].

Af at Hesselager-Præsten besegler hint Brev kan, paa Grund af Vidnernes tydeligt tilfældige Sammensætning, ikke antages, at han havde Forrang for de andre Præster i Gudme Herred — man kunde som Minde om ældre Tilstande vente saadant for Gudme-Præsten —, men senere i Tiden synes et saadant Forhold bestemt at fremtræde.

Spørgsmaalet om Provstedømmernes Antal paa Fyen i Middelalderen er endnu ikke ret klaret. Helveg[2]) og senere Rørdam[3]) har antaget, at der har været 2 Provster, en i Odense, den anden i Assens (Gamtofte), modsat Pontoppidans Efterretning om 4 Provster[4]). Nu træffe vi imidlertid i Hesselager gjentagne Gange nævnet en præpositus, nemlig 1389 og 1390 Tymme Klenben[5]), og 1419 Petrus[6]), altsaa et i alt Fald for en Stund fast Provstesæde i

---

[1]) Sogneinddelingen i Herredet maa i det hele langt tilbage i Middelalderen have været den samme som nu. Øxendrup Kirkebygning og dens gamle Granitdøbefont tyder hen paa en langt større Ælde, end man skulde antage efter Registraturen af et Brev fra 1376 i de ældste danske Arkivregistr., I, 32—33, der nævner Øxendrup »i Svinninge Sogn«. Der foreligger udentvivl en Skrivfejl; den ene Gaard i Øxendrup anføres meget paafaldende, efter at kort forud alle 12 Landbostavne i Byen ere sammenfattede, og man angiver endog Sognebetegnelsen ved denne ene, som var Lokaliteten ny. Her skulde derfor sandsynligvis have været skrevet et andet, nyt Navn, f. Ex. Lamdrup.

[2]) De danske Domkapiteler 75.

[3]) Saml. til Fyens Hist., I, 203.

[4]) Annales Eccl. Dan. I, 246.

[5]) Brev udstedt 1389 paa Fyens Landsthing, Geh. Ark., Baag Hrd. 2. — 1390. Suhm XIV, 266.

[6]) Arnemagn. Dipl. Fasc. II., 13.

Hesselager, ligesom der ogsaa kan henvises til Forekomsten af Vilhelmus Præst og Provst i Fjelsted, Vends Herred 1382, og Andreas Olavi, Præst i Asperup, Provst i Vends Herred 1448 og 1449. I Overensstemmelse med den ældre Antagelse af 4 Provstedømmer — paa Herredsprovstier tør man ikke tænke — skal henpeges paa, hvilken naturlig topografisk Ordning de 4 ovennævnte vilde repræsentere.

Af Præsterne ved Gudme Kirke i Middelalderen kjendes kun faa: Hr. Nicolaus in Guthum besegler med flere fynske Præster paa en Synode i Odense, Dagen før Mikkelsdag 1348, et Brev om St. Knudsbrødrenes Ret til ene at vælge Biskoppen[1]. — Hr. Laurentius' Navn (Dns Laurentius Mand) forekommer i en Klokkeindskrift 1441, og endelig kan — vistnok som den sidste katholske Præst — nævnes Hr. Villads, der 1530, St. Bartholomæus Apostels Dag (24de August), besegler et Pantebrev til Johan Friis af Hesselager paa 2 Hesselager Kirke tilhørende Gaarde. Dette Pantebrev udstedtes for 200 Mark danske Penninge, som var Prisen paa en af Johan Friis kjøbt Klokke til Hesselager Kirke, $4^1/_2$ Skippund vægtig[2].

Gudme Sogn skal ifølge et gammelt Sagn oprindeligt have været større end nu, idet Mændene fra Brudager søgte did til Kirke[3]. Fraskillelsen af Brudager som et særegent Sogn maa dog ifølge Kirkens Bygningsmaade og dens Døbefonts Ælde være sket i den tidligere Middelalder, men dens ringe Størrelse mellem Egnens andre Kirker kunde netop tyde hen paa, at den var opført som en Annexkirke eller Kapel og saaledes hjemle Sagnet Ret.

---

[1]) Suhm XIII, 814.

[2]) Aktstk. vedk. Fyens Hist., II, 152. I Kirketaarnet hænger en Klokke med Indskriften: frater cristiernus abbas monasterii carainsula me fieri eccit (!) anno domni mcd lxxx xv. Den er efter al Sandsynlighed erhvervet af Johan Friis under Ophold med Kong Frederik II. paa Emborg Slot og siden ophængt i Hesselager Kirke; i alt Fald er det neppe den ovenomtalte

[3]) Manuskr. om Fyen, Thottske Saml., 4to, Nr. 2351.

»Stenkirkerne« skulle jo efter den almindelige Antagelse gjennemgaaende have afløst Trækirker, forsaavidt som der ikke, samtidigt med at denne ydre Forandring foregik, tillige er oprettet helt nye Kirkesogne (f. Ex. Brudager?). I de fyenske Kirker er Graniten det almindeligste og tidligst anvendte Materiale, Fraadsten synes slet ikke benyttet i denne Landsdel. Snart ere Stenene tilhugne i Kvaderform, snart kun kløvede eller endog raa. Kirker opførte helt af Tegl ere temmelig sjældne og hidrøre fra en forholdsvis senere Tid af Middelalderen; de udmærke sig langtfra ved en Arkitektur som den, de sjællandske Landsbykirker af Tegl fra tidligst c. 1200 eller de noget yngre laalandske og falsterske Kirker frembyde.

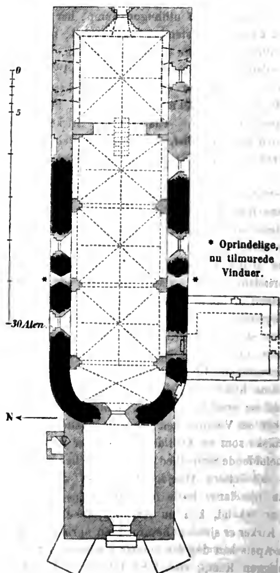
De fyenske Granitkirker præsentere sig ikke for Beskueren paa samme Maade som de jydske. Dels ere selve Kvaderstensmurene paa Fyen almindelig skjulte ved Overkalkning, dels falder de fyenske Kirkers Bygningshistorie i Middelalderen i flere Afsnit end almindelig i de andre Landsdele. Man har ikke blot føjet Taarne til og indbygget Hvælvinger, men revet ned og bygget om saa til den ene, saa til den anden Ende af Kirken, temmelig periodisk for den hele Ø. Man skal derfor lede om Granitkirker, der præsentere sig eller ved Bortfjernelse af Kalkskorpen kunne komme til at præsentere sig i en oprindelig, helstøbt Skikkelse. Det er saaledes intet Under, at man ved Studiet af vor Middelalders arkitektoniske Monumenter hidtil ikke har følt sig tiltrukken af de fyenske Landsbykirker (den særegne Rundkirke i Horne undtagen), og at lidet eller intet foreligger i Literaturen om dem. Forf. nødsages derfor i det følgende til at antyde en almindelig Baggrund, hvorpaa den enkelte Kirkebygning maa ses, for at vi kunne forstaa dens Bygningsmaade og dens Historie.

Samtlige 12 Landsbykirker i Gudme Herred ere opførte af Granit: Kirkerne i Gudbjerg, i Gislev og oprindelig vistnok tillige Hesselager af tilhugne Kvadersten. Kvaderstenskirker ere ikke sjældne i Naboherrederne: i Sunds Herred f. Ex.

i Skaarup, Kirkeby og Kværndrup; i Vinding Herred f. Ex. Vinding, Ellested og den fordums Kjøbstad Herrested. I de Kirker, der opførtes af utilhugne Kamp, har Mejselen dog ikke blot banet en bestemt formet Sokkel, men ogsaa tildannet alle Hjørnestene som Kvaderstene. Sokkelen er vel almindelig kun tilhugget med en simpel Skraakant, men under Kvaderstenskirker ses ofte en dobbelt Sokkel, hvis øverste Parti da er prydet med en Rundstav, i Gudme Herred f. Ex. Gudbjerg Kirke. Paa Ryslinge Kirke er Sokkelen prydet med Rundbuerelief. Blindingsornamenter paa Skibets Sider forekomme f. Ex. paa Skaarup og Tved Kirker i Sunds Herred.

Overfor disse almindelige Forhold, hvad Behandlingen af det anvendte Materiale angaar, indtager Gudmes af raa Kampestene opførte Kirke en ejendommelig Stilling. Ikke blot er Sokkelen kun lagt af utilhugne Stene af en passende aflang Form, men den tilbagestaaende Del af den oprindelige Kirke viser, at man endog har skyet Anvendelsen af hugne Kvaderstene til Hjørnerne mod Vest (andre oprindelige Hjørner ere ikke bevarede), der derfor begge ere skraat afskaarne eller rettere jevnt buende mod den vestre Endemur. Selv i »Annexkapellet« i Brudager ere Hjørnestenene tilhugne som Kvadre.

Gudme Kirkes Skib har haft smaa rundbuede Vinduer med en smal Lysaabning, anbragte tæt under Taget. Til Stikket om Vinduesbuen har man anvendt ubanede Kridtsten maaske som en Art Udsmykning, der lidet bødede paa den iøjnefaldende Simpelhed; den oprindelige praktiske Motivering, det lettere Arbejde at tildanne dem efter Buen, var man her langt borte fra. Hvorledes det oprindelige Chor har set ud, kan nu ikke afgjøres. Choret paa de fyenske Kirker er sjældent bevaret i sin oprindelige Skikkelse, men en Apsis kan dog forekomme i Kirker, der ere opførte af utilhuggen Kamp, som f. Ex. Ullerslev i Vinding Herred. For Kirker af huggen Kamp har den været almindelig f. Ex. Gudbjerg i Gudme Herred, Herrested i Vin-

Grundplan af Gudme Kirke.

ding Herred, Stenstrup[1]) i Sunds Herred, Fraugde og Allerup i Aasum Herred, Husby i Vends Herred, Tanderup og Kjerte i Baag Herred. I de fleste af de nævnte Kirker ses nu kun de buede Kvaderstene fra den oprindelige Apsis, ind satte i det senere ombyggede, lige afskaarne Chor. Efter Gudme Kirkes simple Bygningsmaade kan en Apsis dog neppe have prydet Choret her. Hvorledes Kirkens oprindelige Døre have set ud, er der intet Spor af. Sjældent have de fyenske Kirker nogen udsmykket Portal; Dørkarmen bøjer simpelt af i en Retvinkel med Ydermuren. En Søjleportal som den i Tanderup Kirke ved Assens, der bærer en Tympanon med et temmelig raat, palmetrælignende Ornament, er vistnok enestaaende paa Fyen. I Herrested Kirke ere de øverste Stene i Dørkarmen prydede med indristede Bladslyngninger; Dækstenen, der paa Midten er forhøjet i en Firkant, bærer tilsvarende Ornamenter til begge Sider af et Kors[2]).

Den Forskjel, der viser sig i Stenkirkernes oprindelige Bygningsmaade selv indenfor det enkelte Herred, kan vel stundom blot have sin Aarsag i samtidig Forskjel i Velstand hos de Herremænd eller Sognebønder, der lode dem opføre. Saadant kunde være Grunden til, at man i nogle Kirker nøjes med tilhugne Granitstene i Sokkel og Hjørner. Men Forskjellen bliver aabenbart i flere Tilfælde at maale ved Afstand i Tid, der ytrer sig ved Materialets forskjellige Behandlingsmaade og den ved Bygningens Opførelse anvendte større eller mindre Omhu, hvor meget end »Stilen« nærmer dem til hinanden. Kampestenes Anvendelse til Kirkebygningerne ophævedes ikke ved Kjendskaben til Teglen, blot blev

[1]) Naar Indskrifttavlen over Indgangsdøren paa Taarnets Vestside siger Kirken opbygget Aar 1600 af Absalon Gøje til Kjelstrup, Befalingsmand paa Dalum Kloster, gjælder det i alt Fald ikke det østlige Parti, hvis Hvælving under Restaurationen i 1878 viste Spor af malede Dekorationer fra en ældre Tid. Udvendig vare Murene blevne dækkede med Cementpuds.

[2]) Et lignende Ornament findes paa Chorbuens Kragbaand.

Arbejdet mere og mere raat[1]). De nye Kirker, der byggedes ude paa Landet, opførtes i mange Tilfælde med Nabokirkerne som Forbilleder, hvilket foranledigede, at den gamle Stil, »Rundbuestilen«, vedblev at gjøre sig gjældende omkring paa Landet rum Tid efter at Spidsbuestilen fra første Halvdel af det 13de Aarhundrede havde gjort sig gjældende i de større Kjøbstæder, navnlig ved Opførelsen af Kirker og Klostre til Sortebrødrene og Graabrødene.

Forskjellen mellem Landsbykirkerne i Gudme-Egnen viser sig, trods Ligheden i Stil, skarpest mellem Nabokirkerne Gudme og Gudbjerg. Man maa vist sætte Tidsforskjellen til omtrent et Aarhundrede, men den sidstnævnte, med størst Omhu af Kvadersten, med Apsis og dobbelt Sokkel opførte Kirkebygning, bliver da den ældste. Et saa langt Tidsrum som et Aarhundrede, maa der i alt Fald være gaaet, inden den med Gudbjergs overensstemmende Kirke i Kværndrup, der var opført af bugne Granitkvadre med smuk profileret Sokkel, maatte næsten helt nedrives og ombygges paa en Maade og af et Materiale, der ganske svarer til det vi se udelukkende anvendt i Gudme Kirke ved dennes første Opførelse. I det af raa Kamp med delvis Benyttelse af den gamle Bygnings Sokkelsten opførte (ombyggede) vestre Parti af Kværndrup Kirke, ses mod Syd et lille rundbuet Vindue, der godtgjør Samtidigheden af denne »Ombygning« og en Stenkirkes første Opførelse i Gudme, og et ganske lignende Forhold — en Udvidelse mod Vest med raa Kampestene til en oprindelig Kvaderstenskirke og Anbringelse af smaa rundbuede Vinduer i det saaledes tilbyggede Parti — forefindes i Kjerte Kirke, Baag Herred. Havde der i Gudme staaet en ældre Kirke af

[1]) Om den Kjendsgjerning, at det ombyggeligt behandlede Materiale gjennemgaaende i Landet hidrører fra en tidligere Tid end det raat tildannede, se »Danske Mindesmærker«, Sørup Kirke i Angel, af J. J. A. Worsaae.

Kvadersten, vilde der som andensteds sikkert være Rester af denne at se i de nuværende Mure.

Naar vi saaledes have bestemt Gudme Kirkes Alder relativt som mindst hundrede Aar yngre end de tidligst opførte Landsby-Stenkirker paa Fyen, gjælder det at undersøge, naar disses Opførelsestid falder. Aarstallet 1140, der staar udhugget paa Granitkirken i Gjellerup, midt i Jylland ved Herning, kan vel være vejledende, men ikke almindelig gjældende for hele Danmark. Af større Betydning for Granitkirkernes Ælde i de fyenske Landsbyer er det, at paa Kong Niels's Tid († 1134) bliver i Odense den til hellig Knud Konge viede Kirke opført af »udmærket Stentavleværk«[1]; før den har næppe nogen Landsbykirke staaet opført af Granit. En nærmere Tidsbestemmelse for de ældste af Granit opførte Landsbykirker lader sig fremføre ved følgende monumentale Betragtning.

Det anførtes ovenfor, at Ryslinge Kirke i Gudme Herred har haft en Sokkel prydet med søjlebaarne Rundbuer, udhugne i Relief. Vel er et saadant ornamentalt Motiv almindeligt for Rundbuestilen, men dets Benyttelse som Ornament paa Granitstene er saa særlig knyttet til en begrændset Lokalitet — Taasinge og Langeland — at det maa antages som Kjendetegn for en nær Samtidighed mellem forskjellige derværende Monumenter, som andre Kjendetegn henføre til den ældre Middelalder, ja man fristes til at antage, at de skyldes en individuel Smag, én og samme Mester. Rundbuerne findes paa Sokkelen under Bjerreby Kirke paa Taasinge og ligeledes paa Sokkelen under Magleby Kirke paa Langeland; endvidere paa de prismatiske (tagdannede) Gravstene paa Magleby og Tullebølle Kirkegaard[2]) sammesteds og paa den kistedannede Runegravsten paa Bregninge Kirkegaard paa Taasinge. Men denne sidst-

---

[1]) Ælnoth, i Scriptores III, 379.

[2]) Se J. B. Løfflers Afbildninger af sidstnævnte 2 Gravstene i Aarb. f. nord. Oldk. 1877, S. 89.

nævnte angiver os da ogsaa Navnet paa Mesteren — »Mester Bo gjorde mig« — og dens Runer datere den som tilhørende Tiden ved og snarest noget efter 1200[1]). Ved denne Tid dannedes altsaa Sokkelen til Bjerreby og Magleby Kirker[2]). — Bjerreby Kirke, der nu er meget ombygget, har aabenbart været opført med Omhu af kløvet Kamp med tilhugne Hjørnekvadre. Magleby Kirke er opført ene af hugne Kvadre og har to Søjleportaler, hver med sin glathugne Tympanon.

Naar der i Tiden henved 1200 rejstes Kirker som disse paa den fyenske Øgruppe, tør vi kun føre de færreste Stenkirker og da ene saadanne Kirker, som svare til Landet paa Taasinge[3]) og Gudbjerg i Gudme Herred, tilbage til det 12te Aarhundredes Midte. Men da tør vi heller ikke datere Ombygningerne af Kværndrup og Kjerte Kirker som ældre end henved 1300, og samme Tidsbestemmelse naa vi derfor for den ligesaa raat opførte Stenkirke i Gudme. At der endnu saa sent har staaet en Trækirke i denne By, kunde dog opfattes som et Vidnesbyrd om, at i Gudme var en af de solideste, maaske den største og smukkest ud-

[1]) Ifølge Erklæring af Prof. Stephens og P. G. Thorsen. En kistedannet Gravsten, der hidrører fra Landet Kirkegaard, svarer i Karakter saa nøie til Bregninge-Gravstenen, at man maa antage den som et yderligere Vidnesbyrd om Mester Bo's Virksomhed indenfor hint Omraade.

[2]) Det maa bemærkes, at Rundbuerne paa Ryslinge Kirkes Sokkel synes at vidne om en anden Mesters Haand. Ornamentet er ikke »forstaaet« saaledes som paa hine Monumenter, navnlig forlænge Søjlehovederne sig umotiveret til den ene Side, saa at de næsten støde helt sammen. — Døbefonterne i Kværndrup og i Brudager bære mellem andre Ornamenter ogsaa hint Motiv.

[3]) Denne Kirke, der er opført af Granitkvadre med halvrund Chorslutning, hvilende paa en dobbelt Sokkel og prydet med forskjellige Skulpturer, var indtil 1875 den bedst bevarede, den smukkeste og interessanteste af Granit-Landsbykirkerne i Fyens Stift, som overhovedet paa de danske Øer. Dog da tog Kirkesynet ikke i Betænkning at give sit Minde til Nedrivelse af den smukke søndre Portal med sin mærkelige Tympanon — for at anbringe en Kakkelovn i Vaabenhuset.

skaarne Trækirke opført, oprindelig som Herredets Hovedkirke paa det gamle Thorshovs Plads[1]).

Stenkirken i Gudme stod i sin oprindelige Skikkelse dækket med et fladt Bjælkeloft i mindst et Aarhundrede. Men i Overgangen til det 15de Aarhundrede begyndte nye Krav overfor Kirkebygningerne at gjøre sig gjældende, der fremkaldte en delvis Ombygning, som ses gjennemført fra den ene Landsbykirke til den anden. Kirkerne bleve udvidede ikke blot mod Vest for Menighedens Skyld, men ogsaa almindelig mod Øst, ret som en Forandring var sket med selve Gudstjenesten og Gejstlighedens Optræden under denne. Ogsaa i de større Domkirker se vi netop paa samme Tid Choret ombygges eller indrettes paa ny Maade.

Vi have bevaret indirekte historiske Vidnesbyrd om saadanne betydeligere Ombygningsarbejder ved de fyenske Landsbykirker i de ikke faa Afladsbreve, udstedte saa for en, saa for en anden af dem. Den Begejstring, der paa en forbavsende Maade i Middelalderens første Aarhundrede lod den ene Kirkebygning rejse sig ved Siden af den anden, først af Træ, siden af Sten, maatte nu vækkes og holdes vedlige ved særlige Midler.

Tidligst i Rækken træffe vi 1307 og 1308 Allerup Kirke i Aasum Herred ved Odense. Her havde hidtil staaet en lille Kvaderstenskirke med Apsis. Man rev denne helt ned og opførte en Teglstenskirke i Steden, i hvilken Kvaderstene fra den gamle Kirke benyttedes som Sokkelstene. Teglstensbygningen fik ligesom den nedrevne Kampestensbygning smaa rundbuede Vinduer; rigtignok fremkom en svag Tilspidsning af Chorvinduet, men alene i dettes inderste Bue. Afladsbrevet fra 1308 er udtrykkeligt be-

---

[1]) Ringe Kirke, nordvestlig i Gudme Herred, falder forøvrigt ved Opførelsesmaaden af raa Kamp i Tid nær sammen med Gudme. Et tilmuret oprindeligt Vindue paa Skibets nordre Side synes at vise en svagt tilspidset Bue.

regnet »ad structuram«, men den nye Kirke var kun lille og havde ene Bjælkeloft; som Resultat af Afladsbrevene 1398, 1407, 1423, 1430, 1433 og 1434 maa vi antage, at Udbedringer fremgik saasom Murenes Forhøjelse og Indbygning af Hvælvinger, Tilbygning af Taarnet og senest af Vaabenhuset. 1317 gives Aflad til St. Johannes Baptiste Kirke i Skaarup, maaske skriver Skibets Udvidelse mod Vest sig fra denne Tid. Men navnlig fra Aarhundredets Midte og indtil det følgende Aarhundredes Midte bliver Mængden af Afladsbreve til de fyenske Landsbykirker stor. Ingen anden Del af Riget viser noget tilsvarende Forhold, men som ovenfor sagt, vise Kirkerne heller ikke andensteds Spor af saa mange Udvidelser og Ombygninger som i Fyen[1]).

---

[1]) Vi hidsætte til Oplysning følgende Liste, uddraget af Annales Eccl. Dan. og Hamforts Annaler i Script. Rer. Dan. med Jevnførelse af Croues Afhandling om de fynske Bisper i Saml. til Fyens Historie.

Allerup, Aasum Hrd. 1307, 1308, 1398, 1407, 1423, 1430, 1433, 1434.
Skaarup, Sunds Hrd. 1317.
Iudslev, Vends Hrd. 1331, 1421.
Brenderup, Vends Hrd. 1349, 1404, 1407, 1422, 1445.
Fraugde, Aasum Hrd. 1355, 1377, 1392, 1398, 1407, 1419, 1429, 1430.
Snøde, Langelands Nørre Hrd. 1360, 1403.
Søllinge, Vinding Hrd. 1362, 1374, 1387, 1395, 1398, 1402, 1407.
Hellerup, Vinding Hrd. 1366, 1387, 1392, 1395, 1416, 1430.
Dalby, Bjerge Hrd. 1357, 1428, 1433, 1434.
Kjølstrup, Bjerge Hrd. 1371, 1395, 1433.
Stenstrup, Sunds Hrd. 1372, 1373, 1445.
Dreslette, Baag Hrd. 1372, 1397, 1445.
Ellested, Vinding Hrd. 1374, 1394, 1395, 1398.
Aasum, Aasum Hrd. 1377, 1392, 1425, 1447.
S. Broby, Salling Hrd. 1392, 1397.
Kværndrup, Sunds Hrd. 1393, 1394, 1396, 1419, 1433, 1445.
Haarslev, Skovby Hrd. 1394, 1397, 1424, 1445.
Haarby, Baag Hrd. 1397, 1433, 1439, 1445.
Orte, Baag Hrd. 1403, 1429, 1442.
Hsastrup, Salling Hrd. 1407, 1423.
Seden, Aasum Hrd. 1412.
Balslev, Vends Hrd. 1416.

Afladsbrevene udstedtes af Biskoppen i Odense, almindelig under Konventer, hvorved andre af Rigets Biskoper slutte sig til ham i denne fromme Gjerning og hænge deres Segl ved Siden af hans. Skaarup Kirkes Afladsbrev er udstedt af Paven i Avignon. Brevene love Syndsforladelse paa 40 Dage til dem, der besøge Kirken paa de store Højtidsdage og visse angivne Helgendage; til dem, der følge med Hostien og den sidste Olie, naar det bringes til en Syg; til dem, der, naar Aftenklokken ringer, bede 3 Ave Maria, eller som gaa Kirkegaarden rundt og beder et Fadervor og et Ave Maria, endelig (og det var Hovedsagen) til alle, som hjælpe til Kirkens Bygning, til Alterlys, eller hvad Kirken ellers trængte til.

Gudme Kirke kan ikke anføres mellem de Kirker, om hvis Ombygning Afladsbrevene ere bevarede. Men de Forandringer, den undergik, maa dog være samtidige med dem, der foretoges ved de andre Landsbykirker. Kirkens Skib var strax ved Stenkirkens Opførelse bygget større end Skibet i de ældre Stenkirker (c. 60' l. 23½' br.)[1]; Ombygningen indskrænkede sig til Choret, der blev revet ned og opbygget i Flugt med Skibet, (jvf. Grundplanen S. 586). Kirkens (nuværende) Længde blev saaledes ialt 88' 6". Det ved Ombygningen anvendte Materiale var baade raa Kamp og Tegl, dette sidste benyttedes til østre Gavl. Men Teglen anvendtes samtidigt til Indfatning om de nye større Vinduer, der gjennembrødes i hele Kirkens Længde. Vinduerne bleve alle fladbuede — en

---

Findstrup, (nedlagt Kirke i Diernisse Sogn) Salling Hrd. 1416.
Hundstrup, Salling Hrd. 1416.
Egense, Sunds Hrd. 1419.
Gjestelev, Salling Hrd. 1419.
Svanninge, Salling Hrd. 1424, 1434.
Lumby, Lunde Hrd. 1475.
Føns, Vends Hrd. 1478.

[1]) Til Sammenligning kan tjene.

Gudbjerg Kirkes Skib:	39' 3" l.,	25' 6" br.
Langaa —	38—39' (opr.),	16' br.
Brndager —	27' 10" l.,	19' 5" br.

Form, der fremfor Spidsbuen er gjennemgaaende for alle de paa denne Tid ombyggede fyenske Kirker — og til hver Side forsynede med tredobbelt Karmsnit. Døren paa Sydsiden blev ligeledes fladbuet; over den anbragtes et mindre Vindue, hvis Karme forlænge sig ned i Flugt med Dørkarmene. Der er nu ikke Spor at se af nogen Indgangsdør mod Nord. I Skibets Vestende blev der, som det ogsaa skete paa hin Tid i andre fyenske Kirker, aabnet en større spidsbuet Portal. Chorgavlen bærer Kamme og er prydet med Tandskifte; den har et blindet Vindue af Form og Størrelse som de andre samtidige Vinduer.

Det østligste Parti af Skibet har ved Ombygningen af Choret været nedbrudt; den brede forholdsvis lave Triumfbue hidrører saaledes fra denne Tid. Det nye Chor blev overhvælvet, og Hvælvingerne i Skibet bleve udentvivl indbyggede ved samme Lejlighed; de ere, som det snart skal vises, i ethvert Fald ældre end 1488; Skibets Mure bleve af denne Grund forhøjede.

En Forandring ved Gudme Kirke, der her som andensteds efter det ejendommelige Munkeskifte ogsaa skriver sig fra Slutningen af Middelalderen, er Tilbygning af et Taarn for Vestenden. Taarnet fik en anselig Højde; dets underste Del blev indrettet til at tjene som »Forhal« til Kirken foran den spidsbuede vestre Portal, og det havde derover 2 Lofter eller Stokværk med en fladbuet Indgangsdør til hvert fra den murede Vindeltrappe. De saaledes dannede Taarnkamre vare uden Lysaabninger. Om de ikke desto mindre have været bestemte som Opholdssteder eller Tilflugtssteder, naar en Fjende var i Egnen, maa henstaa. Vidnesbyrd om en fortifikatorisk Hensigt med Taarnets Opførelse fattes her ligesom i Egnens andre samtidige og meget solidt byggede Kirketaarne. Gudme Kirketaarn var tidligere meget højere end nu; det havde et Sæt Lydhuller over de nuværende og bar Kamgavle. Men i indeværende Aarhundredes første Halvdel blev Taarnets Skrøbelighed udbedret ved at man rev dets øverste Del ned, saa at kun

det ene Sæt Lydhuller blev tilbage, hvorpaa Taarnet dækkedes med et lavt, pyramideformet Tag. Samtidigt løftedes Forhallens Loft, hvorved det nederste Taarnkammer forstyrredes. Indgangen fra Taarnet til Kirken blev da paany gjennembrudt, efter at den i lange Tider havde været tilmuret, muligt fra 1603, da et Vaabenhus ifølge Aarstallet paa dets Gavl opførtes foran Indgangsdøren paa Kirkens Sydside. Endnu paa Biskop Jakob Madsens Tid var der intet Vaabenhus, og Hovedindgangen var, som i den sidste katholske Tid, igjennem Taarnet — i hvilket der dengang forøvrigt laa Brædder og Halm, tilhørende Præsten[1]).

Ved Gudme Kirke stod paa Jakob Madsens Tid en Tiendelade, der af ham betegnes som god[2]); den er imidlertid nu forlængst nedreven, ikke engang Pladsen kjendes. Saadanne Kirkelader ere blevne opførte ved de fleste fyenske Kirker; adskillige af Kamp og Tegl fra Slutningen af den katholske Tid ere endnu bevarede (i Gudme Herred f. Ex. i Hesselager). —

Naar man for et Par Aar siden traadte ind gjennem Taarnet i Kirken, viste alle Hvælvinger og Vægge sig som sædvanligt hvidtede, og saadanne ensformige hvide Flader havde frembudt sig for Øjet, saa langt Mands Minde naaede tilbage. I Efteraaret 1876 røbedes imidlertid ved tilfældig Afstødning af Hvidtekalken en Indskrift over Indgangsdøren fra Taarnet, og da der ovenover de fremkomne Spor af Indskriften ved en nærmere Prøve viste sig en Rosetdekoration, lod Kirkens Ejer, Kammerherre Sehested

---

[1]) J. Madsens Visitatsbog S. 175. I Skaarup Taarn laa Præstens Øl. 213. I Tved Taarn laa Hø, tilhørende en Husmand. 215.

[2]) Denne Bemærkning er tilfældigvis overset af Visitatsbogens Udgiver i det meget utydeligt skrevne og uordentlige Manuskript. Jakob Madsens Rids af Gudme Kirke yder ingen mærkelig Oplysning.

til Broholm, i Januar 1877 under Forf.s Ledelse Hvidtekalken afbanke hele Kirken igjennem. I samme Forsommer bleve Malerierne saavidt muligt gjenopfriskede ved Prof. Kornerup; navnlig lykkedes Restaurationen fuldstændigt paa alle Hvælvingskapper og Buer; andre Steder, saaledes omkring Vinduerne og paa Væggene i Choret, vare Malerierne altfor meget ødelagte.

Hvælvingsdekorationerne i Gudme Kirkes Skib have deres særlige antikvariske Interesse ved at vise Aarstallet 1488. Aarstal anbragt mellem de malede Dekorationer forekommer meget sjældent her i Landet; hidtil kjendes endog kun et Par saadanne men yngre Dateringer paa Kalkmalerier fra Middelalderen, nemlig Aarstallet 1511 i St. Birgittes Kapel paa Nordsiden af Roskilde Domkirke, og 1519 paa Malerier, der for nogle Aar siden fandtes i Herrested Kirkes Chor. Der er Spor af, at Kirken har haft malede Væggedekorationer, før Hvælvingerne indbyggedes; de bestaa dog kun i en simpel, ved Bueslag dannet Roset, der fortsætter sig ind bag den vestligste Hvælvingspille paa Nordsiden. Gaa vi over til nærmere at betragte Malerierne fra 1488, se vi Hvælvingsribberne baade i Choret og i Skibet prydede med røde og graa, i Spidsvinkel sammenstødende Striber. Nærmest Rosetten, hvori de samle sig, er der paa hver af Chorhvælvingens 8 Kapper malet en gul Blomsterkurv, fra hvilken en Plante slynger sig op om et i Kurven staaende Espalier. Man har stræbt at afvexle med 4—5 Planteformer, men bestemt kjendelig er dog kun Vinstokken med Drueklaserne — Vinstokken er Kristus, Grenene: Bekjenderne af hans Evangelium (Joh. XV, 1—5) —, de andres hvide Blomster ere saa temmelig ens. Bladene kunde tyde paa Tidsel og Lilie. Paa Væggen i Choret har været malet Fremstillinger af Kristi Lidelseshistorie, dog har intet Billede været anbragt paa den østre Væg, hvor Altertavlen staaer. Tydeligt er nu kun: Kristus, bærende sit Kors, til Siden for Triumfbuen. Mod Nord har

der, at dømme efter en Haand med løftet Svøbe, været afbildet Hudstrygelsen og desuden Fremstillingen for Folket. Paa den søndre Væg ses kun Rester af Bygninger, Taarne og Mure, der maa have forestillet Jerusalem, men som Baggrunden for Billederne. Senere Dekorationer og Mindetavler have ødelagt dem paa begge disse Steder.

Malerierne fra 1488 i Skibet udmærke sig ved Afvexling i ornamentale Motiver, forskjellige Hvælving for Hvælving, men ere forøvrigt i Udførelse og Planløshed i Overensstemmelse med, hvad andre Dekorationer fra den sidste katholske Tid lære os om hin Tids Smag og kunstneriske Sands (se de medfølgende litograferede Billeder)[1]. De 1488 anvendte Farver ere kun rødt og graat med regelmæssig Afvexling. Tavlemønstret paa Pillerne vexler med rødt og hvidt, i den tavlede Paneldekoration og en enkelt Gang andensteds kommer gult til. Paneldekorationen, der ogsaa findes i Choret, har ikke været ganske ensartet hele Vejen; men Sporene af de andre, i Karakter med hin overensstemmende Variationer vare saa svage, at det ved Restaurationen besluttedes at gjennemføre den, der var den bedst bevarede og almindeligste. Der har været Malerier ovenover Panelet omkring Vinduerne i Skibet, men de vare ødelagte, undtagen i andet Fag paa Sydsiden fra Ø., hvor nederst ses Maria med Kristi blodige Lig paa Skjødet. I Bladdekorationerne langs Hvælvingsbuerne er der megen Afvexling, snart ere de som Sivblade, snart som snørklede Ranker eller fine Bladstængler, hvilket sidste navnlig er Tilfældet i den vestligste af Skibets fire Hvælvinger, som man paa Grund af de buede Hjørner i Skibets Vestende

---

[1]) At disse saa vel som Grundplan af Kirken have kunnet medfølge denne Afhandling, skyldes Kammerherre Sehested til Broholm. Det Billede, der fremstiller Dekorationen af Skibets østligste Parti, er samlet efter to af Prof. Kornerup udførte Tavler; man har derved maattet forskyde Perspektiven meget. Chorbuen viser saaledes ganske andre Vidde- og Højdeforhold end i Virkeligheden.

ved Indbygningen har maatte give en smallere, uregelmæssig Form fremfor de andre. I den anden Hvælving fra Øst ses Plantestænglerne paa en naiv Maade hævende sig frem af to mønstrede Hankekander.

Hvad angaar Malerierne paa Hvælvingskapperne, da ses de over Chorbuen at tyde hen paa, at vi her nærme os Kirkens helligste Parti. Paakaldelsen af Maria træder navnlig frem: i et Monogram staar hendes Navn tegnet over en raat malet Enhjørning, der er Symbol paa Jomfruens Undfangelse, og lidt til den ene Side staar »Ave Maria«, skrevet med Tidens sædvanlige Minuskelbogstaver. Det her benyttede Monogram for den hellige Jomfrus Navn forekommer flere Gange anvendt i Middelalderen herhjemme; vi se det saaledes i et Segl, som Præsten Bo Nielsen i Hviding Herred førte 1480[1]), og i et andet, som Prioren for Ø Kloster i Limfjorden, Jens Nielsen, førte 1506[2]); det findes paa Midtlaasen til det paa Museet bevarede forgyldte, med smukke Jernbeslag prydede Skrin fra Sorø Kloster, svarende til Bogstaverne A V E paa Sidelaasene[3]), og paa Siden af et lille, rundt, som en Medaillon formet Sølvrelikviegjemme, der paa den modsatte Side viser Bogstaverne I. H. S. (ɔ: Jhesus hominum salvator, eller hyppigere kun Jhesus); det er fundet paa Falsterbo Slotstomt og bevares i Museet i Lund. Endelig have vi det udskaaret paa Siden af en stor Benfingerring (til Tommelfingeren), hvis Midtplade viser Bogstaverne I. H. S.[4]).

---

[1]) Geh. Ark., Ribe Stifts Breve, 348.

[2]) Geh. Ark., Vennebjerg Hrd. 3.

[3]) Afb. i Worsaae: Nordiske Oldsager, Fig. 606. Bogstaverne ere noget utydelige.

[4]) I Museet f. nord. Olds. Den maa være fra den sidste katholske Tid, men nærmere vides ikke om den: den var i sin Tid i Museum Wormianum og blev af Ole Worm anset for at være baaret som afværgende Epilepsi, Krampe og lignende Sygdomme.

Enhjørningen var det voldsomme og utæmmelige Dyr (Hjobs Bog 39, 12), der ikke kunde fanges af nogen Jæger, men naar det saa en skær Jomfru, da lagde det sig roligt i hendes Skjød. En Engel jagede det ved 3 Hunde — Spes, Fides, Caritas eller Caritas, Veritas, Humilitas — i Jomfru Marias Skjød; ɔ: ved de tre guddommelige Dyder undfanges Sønnen i Jomfruens Skjød. Vi have herhjemme en større malet Fremstilling heraf i Gislev Kirke i Gudme Herred paa den østligste Hvælvingskappe i Skibet fra Tiden ved 1500, og paa et Antemensale i Gyrstinge Kirke, Alsted Herred mellem Ringsted og Sorø, fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede (nu i Museet).

Nær Monogrammet og Enhjørningen staar Korset som Symbol for Sønnen; flere andre Steder paa Hvælvingskapperne findes lignende større Kors malede, et saadant mod Syd i den østre Hvælving er tegnet over »Hagekors« — ligesom man tegner »spansk« S over et vist, paa en bestemt Maade stillet Antal Prikker. I den anden Hvælving fra Ø. har man udfyldt de saaledes fremkomne Mellemrum i et Kors med vexlende rød og graa Farve. Ved dette Kors findes et Par større, ejendommelige Rosetter, der ende i Lilieornamenter og se ud som store Blomster paa tynde Stængler. Ogsaa Mønstrene i disse ere fremhævede ved Afvexling med Farverne rødt og graat. En tydeligere »Blomst« ses nedenunder Enhjørningen over Chorbuen, men forøvrigt er der her paa en vidunderlig planløs Maade anbragt Rosetter og »Sole«, Marekors — det ene mislykket i sin Konstruktion —, samt forskjellige Bogstaver og Mærker foruden Aarstallet 1488, skrevet med arabiske Tal, der fra Midten af Aarhundredet findes anvendte ved Siden af Romertallene.

Det vil være vanskeligt at give nogen sikker Forklaring af Mærkerne og Bogstaverne. Nærmest Korset staar 2 Mærker sammen, der kunde se ud til at betyde et Alpha og Omega, en symbolsk Betegnelse (jeg er Begyn-

delsen og Enden), vi saa tidt se anvendt; men paa den 3die Hvælving i Skibet findes paa den østre Kappe det, der skulde betyde Alpha, ved Siden af et umiskjendeligt Bomærke, saa at vi maa antage denne Betydning for alle de andre Mærker af lignende Konstruktion. De betegnede snarest Malerne, der have arbejdet i Kirken — ligefra Mester Bo ved Aar 1200 kunne vi følge denne Tendens hos Haandværkerne til paa en meget fremtrædende Maade at bringe sig selv i Erindring ved deres Konstværker (smhld. Røgelsekar, Døbefonte, Kirkedøre m. m.). Et af Bomærkerne er dog maaske Præstens [1]).

Men vi kunne da ogsaa antage, at Bogstaverne ligesom Bomærkerne ere Personmærker: P betydende f. Ex. Petrus og det sammenslyngede L S f. Ex. Laurentius Severini. At læse dem alle som ét Navn, f. Ex. Peder Laurensøn, forbyder Tidens Skrivemaade (ligesom Afstanden). Man benyttede enten ét Bogstav — Begyndelsesbogstavet til Fornavnet — eller to, begge Begyndelsesbogstaver; Fremhævelsen af Efternavnets sidste Stavelse tilhører senere Tider. — Dog den Gisning lod sig vel ogsaa fremføre, at navnlig de i Korsskæring sammenslyngede S og L efter deres Plads havde en dybere, hellig Betydning, f. Ex. var en Forkortelse for Sanctus Laurentius.

I Gudme Kirketaarn hang fordum en Klokke, der bar Indskriften:
Jesus Nazarenus rex Judæorum miserere nobis. Maria Mater gratie, tu nos ab hoste protege. Anno Domini

---

[1]) Den store, smukke Altertavle i Faaborg Kirke, der bærer Aarstallet 1511, viser et Skjold ved Fødderne af hver af de fire store Helgenfigurer, der ere malede udvendig paa Fløjene. Det ene af disse Skjolde viser Bispen Jens Andersens Vaaben, de tre andre Skjolde, hvoraf ingen er Vaabenskjold, maa sikkert minde om forskjellige af de øverste Gejstlige ved det gamle Kloster, hvad der er tydeligt for det ene, der bærer et Dobbeltkors mellem Bogstaverne p og n, ɔ: Petrus Nicolai presbyter et prior hospitalis sancti spiritus in oppido Foburg (Aktstkr. til Fyns Hist. I. S. 135).

M.CD.XXXXI factum est hoc opus in honorem Domini nostri Jesu Christi et S. Laurentii per Magistrum verum et curator: Dn. Laurentium Mand. Amen[1]).
Klokken er forlængst omstøbt, saa at der ikke kan bødes paa forskjellige Besynderligheder i Indskriftens Ordlyd, men Hovedsagen er den: Kirkeklokken er støbt til Ære for St. Laurentius, som om han var Kirkens Skytshelgen. Vel kunne vi ikke se bort fra, at Præsten, der lod Klokken støbe, hed Laurentius, og at saaledes vistnok St. Laurentius — som almindeligt i Middelalderen den Helgen, hvis Navn man bar — var hans private Skytspatron; men det er dog rimeligt, at her er et tilfældigt Sammentræf. St. Laurentius var én af de Helgener, der tilbades mest her i Landet i Middelalderen, men hans Helgennavn var ogsaa meget tidligt kommet i Ry i Folket, navnlig da Lunds Domkirke i det 11te Aarhundrede indviedes til hans Ære. I den bekjendte Legende om Laurentius og Trolden Fin, der havde lovet at bygge Domkirken for ham mod at faa Sol, Maane og den hellige Mands Øjne, med mindre han kunde nævne hans Navn, finde vi endog kun en Omstøbning af en Mythe om de hedenske Guder. Af fyenske Kirker vides f. Ex. Kirken i Kjerteminde[2]), endvidere Kirkerne i Dalby(?)[3]) og Stubberup[4]) Bjerge Herred, Fraugde[5]) i Aasum Herred, Kværndrup[6]) og Stenstrup[7]) i Sunds Herred og Fjeld-

[1]) Marmora Danica, I, 241.
[2]) Præsteber. fra 1706 i Suhms Samlinger, I, 91.
[3]) Danske Atlas, VI, 572. Ifølge Jakob Madsens Visitatsb., 158, var Kirken viet til St. Peder (smhld. Altertavlen).
[4]) ifølge Jakob Madsen, S. 157 — Danske Atlas nævner St. Peder. Der maa aabenbart og snarest i D. Atlas foreligge en Forvexling mellem de to Kirker Stubberup og Dalby, hvilken sidste da snarest er den til St. Peder viede. Forøvrigt vides St. Peders Navn kun knyttet til Sønderse Kirke, der endog var viet »Peder og Paul« (Indskr. paa Kirkedøren).
[5]) D. Atlas, 556. Suhm, l. c. 34.
[6]) Afladsbrevene.
[7]) Scr. rer. Dan. I. 383.

sted[1]) i Vends Herred viede St. Laurentius. Ligesaa ofte findes St. Michaels[2]), St. Mortens[3]) og St. Katharinas[4]) Navn knyttede til fyenske Kirker; kun St. Nicolaus' Navn forekommer hyppigere[5]), — hans Helgentilbedelse havde i Hellerup Kirke, Vinding Herred, antaget en egen Karakter, idet hans Billede hver Lørdag Aften smykkedes med Urter og Baand af Egnens Piger for et godt Giftermaal[6]).

Hvor vanskeligt det er i den malede Dekoration at finde nogen gjennemgaaende Tanke, der nøje harmonerer med Stedets Hellighed, og ikke hvert Øjeblik afbrydes af Malerens øjeblikkelige, mere eller mindre verdslige Indskydelse, som han strax har ladet sin Pensel følge, ses foruden af Bomærker, Marekors o. desl. af en Art »Dekoration« om et Lydhul mod Syd i den østligste Hvælving. Man fik den Ide at gjøre dette til Centrum for en Dekoration — den eneste paa hin Hvælvingskappe — og malede saa med røde Konturer et karikeret Ansigt af en Riddersmand med Fjerbaret, i hvilket Hullet tjente som den gabende Mund, der var omgivet af et let Overskjæg og Fipskjæg. Næsen var tyk og klumpet. Dog slige frivole Udskejelser i den kirkelige Dekoration vare almindelige for hine Tider. Som omtrent samtidigt Exempel fra Fyen kan anføres, at der paa en Hvælving i St. Knuds Kirke i Odense kom en Figur frem med spids Hue, der med Fingrene videde Munden ud til begge Sider og rakte Tungen ud af Halsen[7]). Et lignende Hoved fandtes i Gislev Kirke. — I den 3die

---

[1]) I Sognet holdes St. Laurids Marked. D. Atl. 651.

[2]) f. Ex. Sanderum, Oure (Gudme Herred), Hjadstrup og Brenderup (?).

[3]) f. Ex. Rorup, Ø. Skjerning, Krarup, Skovby (?). — Bjergby paa Taasinge, Tullebølle paa Langeland.

[4]) f. Ex. Lumby, Mesinge, Skjellerup og Vejstrup (?).

[5]) f. Ex. Middelfart, Bogense, Assens, Svendborg. — Drigstrup, Gjeldsted, N. Broby, Kullerup, Hundstrup, Svanninge, Skamby, Orte og som det synes: Ryslinge, Ugerslev, Allese, Hellerup, Brenderup.

[6]) Suhm, Saml., I, 76.

[7]) En Tegning heraf forevistes 1875 Forf. af Maler Bærentsen i Odense.

Hvælving fra Ø. i Gudme Kirkes Skib er i nogen Afstand fra hinanden malet 2 spidssnudede røde Sko af forskjellig Størrelse, med Snuderne i modsat Retning.

Af stor Interesse, tiltalende ved en smuk til Grund liggende Tanke som ved Naivetet i Fremstillingen, er det over Hovedindgangsdøren til Kirken paa vestre Væg malede Billede. Vi se her en Borg med sit hele Bygningskomplex af Huse og Taarne, med de omgivende Mure og den nedladte Bro, der danner Forbindelsen med Omverdenen. Midt i denne Borg sidder den skæggede Borgherre i Husdragt med sin Frue ved Siden, begge malede som Brystbilleder af uforholdsmæssig Størrelse midt imellem Borgens Tage. Overfor Borgen ses til den modsatte Side af den spidse Dørbue en Drage, der med rejst Kam hæver sit gabende Svælg imod Borgen. Det ser ud, som om den har haft Vinger, udgaaende ved Korsglorien (se Afb.). Ved Kalkens Afbankning saas der Spor af, at den havde været fremstillet omgiven af Flammer. Dragen er Fredsforstyrreren, al Ondskab, der søger at bane sig Vej i Menneskets Sind, al Ulykke, der truer hans Hjem og hans Hus. Men Kirkens hellige Velsignelse er lyst over Borgen: P a x h u i c d o m u i e t o m n i b u s h a b i t a n t i b u s i n e a.

At Velsignelsen er lyst over det H u s, man her har villet fremstille, og over de daværende B e b o e r e, man ligeledes har søgt at portraitere, bliver tydeligt ved, at Indskriften begynder til Siden i Hvælvingskappen, umiddelbart over Borgens Taarne, skjønt den krævede saa stor Plads, at den trods dristige Forkortninger (bitantibus for habitantibus) maatte fortsættes hen over den nærmeste Kappe. Var det Kirken og de Kirkesøgende, Velsignelsen gjaldt, havde man sikkert stillet Indskriften mere symmetrisk og næppe i Forbindelse med en Fremstilling, der kunde tillade en anden Opfattelse. Dog særlig Indskriftens Ordlyd og Brugen af h a b i t a r e tyder paa det verdslige Hus.

Den med sin Hustru fremstillede Borgherre er aabenbart den Mand, der har bekostet den maleriske Udsmyk-

ning 1488, maaske tillige Kirkens Ombygning. At Kirkens Velgjører saaledes lader sig selv afskildre i Kirken, have vi Exempler paa baade fra den ældre og den yngre Middelalder[1]), og at denne Velgjører snarest er en i Sognet boende Herremand, tør vi bestemt antage. Nu er det vel ovenfor omtalt, at der nær ved Kirken laa en Hovedgaard, Egemose kaldet; men denne Gaard kan ikke have været nogen saa stor eller stærk befæstet Borg, som Billedet tyder hen paa, og dens Betydning som Ejendom maa netop paa hin Tid have været i Aftagende. Man kan med al Rimeligbed — selv om der ej tør benpeges paa den fremtrædende Maade, paa hvilken man har ladet Broen til Borgen afmale i Forgrunden paa Billedet, medens almindeligt paa Billeder fra Middelalderen kun Ringmuren danner Forgrunden — antage Borgen for at forestille »Broholm«, hvis Herre var en ganske anderledes Rigmand end Egemosegaardens Ejer. Broholm er opført i en opdæmmet Eng med Tangeaaen som Afløb, paa tvende Holme. Det var de brede Grave, der, efter Sagnet, i Grevens Fejde frelste Broholm fra at dele Skæbne mad Ørkil Slot og Tidselholt, men paa Nordsiden, hvor Gravene ere temmelig smalle og hvor Broen til Gaarden altid har været, maa sikkert stærke Ringmure og Forsvarstaarne, saaledes som vi netop se antydet paa Billedet — hvor fortegnet dette nu end er —, have afgivet et vigtigt Værn. Hvad Taarnene angaar, er det at mærke, hvorledes deres Tag rejser sig indenfor Murkrandsen, bag hvilken der har været Plads til Forsvarerne og Skytset. Det vil erindres, bvorledes der ved den for faa Aar siden foretagne Restauration af Gaasetaarnet ved Vordingborg blev givet Taget den selv samme Plads, medens det før laa ud over og skjulte Murkrandsen. Man

---

[1]) F. Ex. Asker Ryg og Fru Inge i Fjenneslevlille Kirke, Valdemar den store paa Portalen i Slesvig Domkirke, Adelsdamen af de Pøyskers og van Haghens Slægt i Saxkjøbing.

kunde dengang kun følge udenlandske Forbilleder: ved det her beskrevne Billede har denne Restauration faaet en yderligere, hjemlig Bekræftelse.

Broholm, der tidligst nævnes i Valdemar Atterdags Tid[1]), havde i første Halvdel af det 15de Aarhundrede været i Ulfeldernes Eje. Navnlig er Peder Nielsen Ulfeld, der tidligst forekommer nævnet »af Broholm« 1429[2]), ofte fremhævet paa Grund af Thingsbrevet 1462, der forbyder Øgenavnet Stegefisk, som en af hans Svende havde givet ham, og bevidner, »at han alle Dage har været en retvis god kristen Dannemand« [3]). Gjennem Fru Marine Nielsdatter, formentlig Søster til Peder Nielsen, gik Broholm 1473 i Arv til Fru Margrete Andersdatter, g. m. Johan Fickesen, Ridder; tidligst (1459) nævnet som Dronning Dorotheas Hofsinde[4]).

Hr. Johan Fickesen, der forekommer som Befalingsmand paa det faste Slot Ravnsborg paa Laaland[5]), skrives endnu 1499 »til Broholm«. Det er altsaa paa hans Tid, at Sognekirkens Hvælvinger modtage den maleriske Udsmykning, og saaledes hans og hans Frues Billede, vi se gjengivne indenfor Borgens Mure. Slægten bar Navnet Fickesen som sit Stammenavn (Johan Fickesens Søn skrives »Laurens Johannesen, som Fickesen kaldes«); lignende Slægtnavne have vi f. Ex. i Emmiksen, Kortsen, Stensen. Navnet Ficke, der er almindelig i Slægterne Møltike, van Vitzen, kunde tyde hen paa tydsk Oprindelse, og ligesom man ikke i Slægttavlerne kan føre den længer tilbage her i Landet end til Erik af Pommerns Tid, nemlig til Johan Fickesens Fader, Ficke Fickesen, saaledes er der en Tradition, der knytter den til denne Konge. Klevenfeldt fortæller i sine haandskrevne

[1]) se »Broholm« i Danske Herregaarde, udg. af Richardt og Becker.
[2]) Geh. Ark., Ringsted Hrd. 91.
[3]) Danske Mag. IV. 238.
[4]) Diplomat. Christierni I. S. 112.
[5]) De ældste danske Arkivregistr., I. 117.

Samlinger i Gehejmearkivet: »Udi den mig communicerede Optegnelse om den Gyntelbergske Familie anføres, at Ficke Fickesen var med Kong Erik af Pommern paa Jagt, skjød der en Hjort og kastede sig paa samme; men den saarede Hjort gav sig i Havet med hannem og holdt fast ved ham, indtil Døden trængte ham til Landet igjen. Og som Kongen ikke vidste andet, end at de begge vare døde, saa bød han Fickesøn forandre sit Vaaben, som forhen havde været en gul Rude i et blaa Feld, og i den Sted at føre en halv rød Hjortevide og 2 blaa Bølger i Skjolden og en half hvid Hjortevide paa Hjelmen« [1]. —

Altfor ofte optræde Ukyndige som Dommere over de Malerier, der komme frem under Kalkskorpen i vore Landsbykirker, og en Fordømmelse til at udslettes for alle Tider bliver da de gamle Billeders almindelige Skjæbne. Men den raa og simple Malning, de fortegnede Skikkelser og naive Grupperinger kan i mangt et Tilfælde afgive Tidsbilleder, der ere af stor Interesse for Studiet af vore Fortidsminder. Der er neppe mange Kirker paa Fyen, som ikke vise Spor af malede Dekorationer fra Middelalderen, naar Hvidtekalken bankes af deres Hvælvinger; i Gudme Herred har i Langaa Kirke længe været Malerier fremme; paa Triumfbuen paa Nordsiden: Pilatus, der toer sine Hænder, paa Sydsiden: Kristus med Opstandelsesfanen. Dekorationen vil kunne følges videre omkring i Kirken. I Ryslinge Kirke har Forf. ogsaa overtydet sig om, at gamle Farver komme frem under Hvidteskorpen, og i Gislev Kirke er paa Foranstaltning af Jægermester Lindegaard til Lykkesholm i Sommeren 1878 afdækket og restaureret en Suite Malerier i 2 Hvælvingsfag, nemlig i Choret og det nærmeste Fag i Skibet. Paa et enkelt Bil-

[1] Paa Hjelmen førtes foruden Hjortevien et Vesselhorn (ifølge Adelslexikonet, der angiver andre Farver end ovenfor, var det rødt). — Ridder Johan Fickesens Vaabensegl findes i Gehejmeark. Hyldinger 13. (1457).

lede nær ere de alle Fremstillinger af Jesu Historie. Tiden er ved 1500.

Reformationen har neppe raset saa meget mod de malede Billeder som mod de udskaarne »Afgudsbilleder«. Overhvidtelsen er vist ofte temmelig sen og navnlig foranlediget ved den Bekostning, Vedligeholdelsen vilde kræve. Det viser sig snart i en, snart i en anden Kirke, hvorledes man strax efter Reformationen saa vel som senere, ganske som i Middelalderen pryder Kirkens Vægge med Malerier, holde disse sig end strengere til Bibelen end de tidligere.

Det er dog tvivlsomt, hvorvidt den gamle Dekoration i Gudme Kirke var fremme endnu 1693, da Jørgen Skeel til Broholm og Fru Lisbeth Bille lod Partiet omkring Chorbuen ud mod Skibet dekorere med malede Figurer. Paa Væggen over Herskabsstolen i Skibet fremkom under Kalkskorpen en i en Ramme malet Indskrift, som dog kun ufuldstændig kunde fremdrages:

Gud til ERE oc
Kiercken til Prydelse Haffuer
Höie oc Velbyrdige Jørgen Skeel til Broholm
K. M. Estads oc Cantceli Raad med sin Velb. frue
Elisabet Bilde Ladet staffere — — — med
— — offwer Korsdøren oc andet — —
— — — — Anno 1693.

Det over Triumfbuen hængende store Træcrucifix fra den sidste katholske Tid blev gjort til Centrum i Dekorationen; Maria og Maria Magdalene bleve malede til Siderne for dette; en Engel nedenfor hver af dem igjen, og nederst til den ene Side Moses, til den anden Aron. Der er ikke her fundet Spor af ældre Malerier under de nyere; hvilken Tidsalder Malningerne paa Triumfbuens Underside tilhørte, var umuligt at afgjøre efter de tilbageværende Spor. Paa Jørgen Skeels Tid maa i alt Fald sikkert de gamle Billeder i Choret have været overkalkede; han lod store Ahnetavler ophænge og Rammer male uden om dem paa den nordre Væg.

Selv alle Jørgen Skeels Udsmykninger af Kirkens Vægge vare i vore Dage skjulte under Hvidteskorpen; og nye store Vinduer i senere Tider brudte ud og fejlagtig gjorte spidsbuede. Dog Kirkens Historie kan, som vist, trods alle Forstyrrelser, endnu læses paa dens Mure.

Vi skulle nøjere se at følge hine Fortidens Spor gjennem Kirkens Inventarium og Monumenter.

I Gudme Kirkes rummelige Chor, hvor Sørgefaner med gyldne Indskrifter hænge i Række som Minder om de Slægter, der hvile i Gravkapellet under dets Gulv, og store malede Ahnetavler vise de der slumrende Skeelers og Billers adelige Herkomst og Stammetræ, pranger Kirkens gamle katholske Altertavle i sin fornyede gyldne Glands endnu paa Alteret. Til hver Side af denne staar en større Kirkestol af Egetræ med gjennembrudte Ornamenter og anden Udskjæring, der fører ogsaa dem tilbage til den katholske Tid, og samme Ælde har et stort, ærværdigt klodset Egetræsskab, der har Plads i det ene Hjørne ved Skillemuren til Skibet ligeoverfor Kampestensdøbefonten. Alterbordet er kun sammenslaaet af Fjæle; det murede Alterbord maatte nedbrydes ved Indrettelsen af Gravkapellet under Choret i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Et falmet gult Alterklæde med brede, lodrette, blaa Striber og prydet med Jørgen Skeels og hans Frues Navnetræk hænger endnu under det røde Fløjels Klæde. Den udskaarne Altertavle viser i Midten Kristus korsfæstet paa Golgatha mellem Røverne; et stort Antal Figurer ere fremstillede foran Korsene; paa Fløjdørene ses:

Kristus bærer sit Kors	Opstandelsen
—	—
Hudstrygelsen	Gravlæggelsen.

Udvendig maa Fløjdørene have baaret Malerier, men de ere gaaede tabte. Tiden for Tavlens Forfærdigelse vil kunne sættes til sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede, en Tids-

bestemmelse, der vil passe for Hovedmængden af de udskaarne Altertavler fra den katholske Tid. I Biskop Jakob Madsens Visitatsbog anføres saadanne Altertavler for næsten hver en Kirke; somme Landsbykirker havde flere end én, idet ogsaa de ofte havde Sidealtre for specielle Helgene. Om Sidealtre i Gudme Kirke vides intet.

Malmlysestagerne ere som almindeligt i Kirkerne fra 16—17de Aarhundrede, men savne Indskrift; tidligere brugtes oftest Træstager med en Jernpig foroven, hvorpaa Lyset fæstedes; i Jakob Madsens Visitatsbog anføres saaledes for Gudme Kirkes Vedkommende, at der da paa Alteret fandtes »et Træ til at sætte Lys paa«.

Kirkens Døbefont er en stor, raat tilhuggen Granitkumme uden nogetsomhelst for dens Tidsalder betegnende Ornament. Sokkel fattes nu, eller der har maaske aldrig været nogen; ogsaa for den ældgamle, med brede Tovsnoninger prydede Døbefontskumme i Ryslinge Kirke kunde dette antages. I Døbefontens Simpelhed skiller Gudme Kirke sig ligesom i andre Henseender fra Egnens Kirker, hvis Døbefonter alle vise Profilering og Ornamenter af forskjellig Art, der føre dem tilbage til den tidlige Middelalder; om derved er betegnet Ælde eller Ungdom for Gudme-Døbefonten maa lades uafgjort. At den tilhører den katholske Tid er sikkert; den svarede som de andre gamle Døbefonte ikke til Tiden, da man efterhaanden undlod at neddyppe Børnene og kun øste Vand paa Hovedet — endnu Biskop Peder Plade taler om de to Spande Vand, der bleve fyldte i Kummen, af hvilke den ene om Vinteren var med lunkent Vand. Metaldøbebækkenerne, vi i vore Kirker se anbragte oven i Døbefontene, ere ingensteds ældre end Frederik den andens Tid, men sædvanlig netop anskaffede i sidste Del af det 16de Aarhundrede. I Gudme Kirke træffe vi den almindelige Type: Mariæ Bebudelse i Bunden med den sædvanlige, flere Gange gjentagne Indskrift; Fremstillingen af Hunden, der jager Hjorten, findes gjentaget hele Randen rundt. Paa denne staar Rosen-

vinge-Vaabenet med Skjoldform fra Frederik den andens Tid, derover M, underneden K R D, i Bunden er indslaaet et Skjold med Bogstaverne K N og under Skjoldet Aarstallet 1635.

Det gamle jernbeslaaede Egeskab gjemmer ikke længer nogen af de Gjenstande, det oprindeligt var bestemt til at indeslutte: saasom Kirkens hellige Kar, Monstransen, Messebøger og Røgelsekar. Slige fritstaaende Skabe vare, som det ses af Jakob Madsens Visitatsbog, ikke ualmindelige i de fyenske Kirker. Museet besidder et meget mærkeligt, med rige Udskæringer og Indskriften: »Ave caro Christi pro me palla fuisti 1480«, fra Nørrebroby Kirke.

Choret har i den katholske Tid som almindeligt i Kirkerne været aflukket fra Skibet med et Tralværk; et saadant fandtes endnu paa Bisp Jakob Madsens Tid[1]), og Prædikestolen var da »offuer for Choret«. Den var oftest kun en Bogstol af Træ (lectorium); der er i Jakob Madsens Visitatsbog Antydning af, at den stundom har været anbragt ovenover det egentlige Tralværk og staaet i Forbindelse med en Art Pulpitur[2]). Prædikestolenes Anbringelse i Skibet skriver sig først fra Tiden efter Reformationen. I Gudme Kirke var der paa Jakob Madsens Tid en saadan nede i Kirken foruden den i Choret. Præsten klager over, at denne er for høj for hans Hoved; Bispen betegner hin Prædikestol som »Skarn«. Den nuværende Prædikestol bærer Aarstal 1675 samt Jørgen Skeels og Lisbeth Billes Vaabener.

De nuværende Stole for Menigheden ere uden Interesse; en enkelt Rest af ældre Endestykker er bevaret og tyder hen paa den senere Renaissanceperiode. Tidligere havde Menigheden ikke siddet ned under Guds-

[1]) Smhld. Bispens Bemærkninger om Lyndelse, Grindeløse, Oure, Sørup, V. Hæsinge m. fl. Kirker.

[2]) Saaledes i Kjerteminde, Oure, Sørup, Ouby og Gjestelev Kirker.

tjenesten. Stolestaderne i vore Kirker gaa ikke længer tilbage end Frederik den andens Tid[1]); kun Degnestole og Skriftestole kjendes fra den katholske Tid. Til saadant Brug have de udskaarne Stole, der nu staa hver til sin Side for Alteret, sandsynligvis været bestemte[2]). I Skibet hænger en 12armet Messinglysekrone med Aarstal 1682 og I S — L B (Jørgen Skeel og Lisbeth Bille).

Kirkeklokkerne ere uden antikvarisk Interesse; den mindste er støbt 1795 af D. C. Herbst i Kjøbenhavn, den største er omstøbt (vist af den gamle Klokke fra 1441) 1737 af Johan Barthold Holtzmann i Kjøbenhavn paa Foranledning af Obrist-Lieutenant Niels Sehested og Fru Elisabeth Skeel.

Af Gravstene fra Middelalderen ere ingen bevarede i Gudme Kirke, skjønt vi maa antage at flere af Broholms og Egemosegaards adelige Ejere og deres Slægt have fundet Hvilested i Sognekirken, navnlig i dens Chor. Deres Grave ere rimeligvis ødelagte, og Gravstenene sønderslaaede ved Indrettelsen af den store Begravelseskjælder under Choret i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Fra Tiden forud for dette er overhovedet kun ét Gravmonument bevaret: et Epitafium over en af Gudme Præster. Det er en sort Trætavle omgiven af en rigt udskaaren malet Ramme; Indskriftens forgyldte Bogstaver ere tildels udslidte:

Her ligger b — — — rlig
Bellærde nv Sl. Mand H — —
— — — — — — Fordum sogne
Pr — — — udme og Broager vdi 20 Aar

---

[1]) I Næraa, Skam Herred, klagedes til Jakob Madsen, at Mouritz Podebusk havde ladet bygge 4 Stole til sine Karle og 3 til Fruens Piger nedenfor deres egne Stole, saa at Sognefolket maatte staa i Taarnet.

[2]) Øverst paa Nordsiden var tidligere en lukket Herskabsstol, med en særlig Indgang gjennem en i Kirkemuren brudt Dør. Denne er nu tilmuret ligesom ogsaa selve Stolen er omdannet i Lighed med de øvrige Stole for Menigheden.

som (hensov i) Herren dend (1)5 April 1679 i hans Alders 55 Aar
— — — — — ederlig og Gudelskende
Matrone — — — Datter i —ondrup med hvil-
ken hand Lefvede et — — — — og Kierlige ecte-
skab i 16 Aar — Uger 9 Dage — og afflede een Søn
og een Daatter, hafver hannem til een hæderlig
Amindelse dette Epitaphium Ladet oprette.
I Himel-Hiemet nv hans Siel sin hvile tager,
Han troig tiente Gvd i Gudme og Broager,
hans gode Navn og Lof i ære-minde staar,
Og Kroppen gjemmes her til Herrens dag angaar.
Saa hviler udi Fred I Levninger og beene
Forinden Gravens Muur. I hver en aar og Seene
Skal Faa liv igien og Vorde lutter nye
Naar Sidste Verdens Dag begynder seent at grye.

Det udvidskede Navn paa Epitafiet er Niels Madsen Lørup, hvis Hustru hed Karen Hansdatter Lottrup eller Lopdrup[1]).

Paa den nordre Væg i Choret hænge to store malede Ahnetavler, der vise Stamtræer med Jørgen Skeels og Fru Lisbeth Billes 62 Ahners Vaaben og Navne gjennem fem Generationer. Udenom dem har med graa og sorte Farver været malet en større Dekorationsramme med en stor allegorisk Figur til hver Side, hvoraf Rester kom frem ved Kalkens Afbankning. Tavlerne bringe ingen nye genealogiske Oplysninger. En enkelt Fejl har derimod indsneget sig, idet i øverste Række paa Jørgen Skels Stamtavle Christen Sandberg (Fader til Kirsten S., g. m. Albert Andersen Skeel) er anført som gift med Fru Sophie Skinkel. Hans Hustru hed Anne Sommer, Datter af Oluf Sommer og Anne Rosenkrands[1]). I heraldisk Henseende er én

[1]) Wibergs Præstehistorie. Nogle her angivne Tal ses berigtigede af Epitafiet. — Sønnen hed Mathias Nielsen og blev Præst i Sønder-Broby.

[1]) V. S. Skeel: Optegnelser om Familien Skeel, S. 66. Jfr. Barner: Rosenkrantz'ernes Hist. I. 223. — Omtr. samtidig med Anne Sommer levede der en Sofie (Jørgensdatter) Skinkel, gift med en Anders Sandberg. Maanedskr. »Orion«. III. 360. (Meddelt af C. F. Bricka).

Fejltagelse at mærke. Lungevaabenet paa Jørgen Skeels Stamtavle (hans Moder var Ide Lunge, Datter af Jørgen Lunge til Odden) er gjennem de tre yngste Led rigtig Dyre-Lungernes Vaaben (med to Vesselhorn), men i de to ældre Led se vi Lungevaabenet med de 3 Lilier indtage dets Plads. Denne Lunge-Slægt (de rette Lunger, da den anden Lunge-Slægt egentlig var Dyrer) var uddød et Par Generationer forud for den, der staar øverst paa Ahnetavlen.

Billernes Slægt har endnu en anden Mindetavle, bekostet af Jørgen Skeel til Broholm 1693; den hænger paa nordre Væg i Skibet nær Chormuren. Ogsaa om den har der været malet en sort dekorativ Ramme med vingede Kugler foroven. Tavlen fremstiller en paa Grønsvær hvilende graaskjægget Kriger i fuld Rustning med Bille-Slægtens Skjoldmærke. Bag hans Lænd rejser Stamtræet sig med Vaabenskjoldene hængende paa Grenene, begyndende med Peder Billes til Allinge. Indskriften under denne Fremstilling lyder:

Her Thørne Bilde er dend første vi ved Naffn paa. Hand haffuer boed paa Alinge Gaard i Selland paa dend Tiid de vaare Hedninge, oc liger hand begraffuit der paa Marken i en Høi, oc der staar en stor Steen paa hans Graff, der paa staar de Bilder Vaaben vdhuget, oc der hoes er skreffuen, Her liger begraffuit Her Thørne Bilde til Allinge Anno 781 [1]. Er fra dend Tid indtil denne Tid 912 Aar. Nu feyller der 3 eller 4 Bilder paa Sner Siden, som man ikke nu veed Naffn paa fra denne Her Thørne Bilde oc denne første Her Peder Bilde saa oc disse 3 Bilder deris Fruer aff hvad Slegt de haffver vaaren. Det er icke ringe at beklage dend store Forsømmelse voris gamle Forfædre haffuer ganske faa hafft Løst deris Forældre oc Forfædres Naffne oprictige oc merckelige Bedrifter at optegne Efftterkommere til Videnskaff oc under-Retning. Vell er den største Aarsag der til en Part Stammer ia de Fleste er kaldit efter deris Fader, oc icke med deris til Naffn; det er dog alle vitterligt de Bilder at være en med de eldste oc fornemste Slegter i Danmarck. Gud endnu formere oc forfremme denne Slægt, att

---

[1]) Klevenfeldt kalder Stamfaderen Themme; om det omtalte Monument meddeler han: Nogle berette, at Sten Brahe til Knudstrup skal have ladet samme Sten føre derfra til en af sine Gaarde.

dend kand bliffue saa mangfoldig herefter aff Topen paa dette Træ, som det er af Roden til denne Top.
Anno 1693 haffuer dend Høy Edle oc Velbaarne Herre Jørgen Skeel til Broholm Kongelig Mayest Etads oc Cantzeli Raad med sin Høyt berømte Velbaarne Frue
Fru Elisabet Bilde ladet denne Taule opsette de Bilder, som nu lever til Ære saa vel som Efterkommerne til Berømmelse oc venlig Amindelse.

Fra Væggen overfor Ahnetavlerne hænge 5 Silkefaner frem midt under Chorhvælvingen. De 4 ere sorte, den femte rød og har en rødmalet Stang, saa at dens Anbringelse synes at have en anden Grund end en Sørgehøjtid. Kun af to af de sorte Faner var saameget bevaret, at det kunde ses, over hvem de vare ophængte. De forgyldte, nu restaurerede Indskrifter vise Navnene Christopher og Otto Skeel (se nedenf.).

I Gravkapellet under Choret staar 25 Kister, 14 med Lig af voxne Personer, 11 med Lig af Børn. Det Tidsrum af 120 Aar (1690—1811), disse Kister tilhøre, har paa en karakteristisk Maade afspejlet den vexlende Smag og Stil i Kisternes Form og Udsmykning. Samtlige Kister have ved Kammerherre Sehesteds Omsorg i Sommeren 1878 undergaaet en omfattende og omhyggelig Restauration ved Conservatoren ved Museet for de nord. Oldsager V. Steffensen.

Paa alle Kister ligge Indskriftplader. Efter disse skal her sluttelig gives en Fortegnelse over samtlige de i Kapellet begravne Personer, idet det dog anses for overflødigt at gjengive Indskrifterne in extenso. Det vil ses, at flere af dem, navnlig hvad Datoer angaar, afgiver Rettelser til forud offentliggjorte Stamtavler, særlig Skeelernes.

1) Jørgen Scheel til Broholm og Arreskov, Kgl. Majst. Etats- og Cancelliraad, Søn af Otto Scheel til Katholm og Frue Ide Lunge til Valbygaard. Født paa Katholm 4 April 1634. Kom i Ægteskab med Jomfru Elisabet Bille, Datter af Rigens Mars (!) Hr Anders Bille til Damsboe og Sophia Rosenkrands til Ledsmos, og stod deres Bryllup i Odense den 4 Maj

1662. Udi deres Ægteskab velsignede Gud dem med 8 Sønner og én Datter, nemlig Christopher, Otto, Anders, Jørgen, Albret, Erich, Christen, Mogens og Jomfru Idde Scheel, hvoraf den ene ved Døden er bortkaldt og de 8 igjenlever. Død d. 24 December 1696, 62 Aar 8 Maaneder og 6 Dage gl.

2) Fru Elisabeht (!) Bille til Vindom-Overgaard g. m. Jørgen Scheel (see ovenf.). Datter af Rigens Mars (!), Ridder og Høvedsmand paa Skanderborg Slot Anders Bille og Fru Sophie Rosenkrands. Fød paa Arnsborg Slot d. 12 November 1639. Død d. 7 April 1714 paa Broholm 74 Aar 4 Maaneder 7 Dage. (De 6 Sønner ere ved Døden bortkaldte).

Deres Børn:

3) Christopher Scheel til Arreskov. Kgl. Maj. velbestalter Capitain under Livgarden til Fods. Fød paa Broholm d. 25 Febr. 1663. Død paa Hammelmose i Jylland d. 5 April 1699.

4) Otte Skeel. Kgl. Maj. velbestalter Ritmester. Fød paa Broholm d. 20 Febr. 1664, og død sammesteds d. 24 Januar 1690, 26 Aar gl.

5) Jørgen Scheel til Broholm. Kgl. Maj velbestalter Commandør-Capitain til Søes. Fød paa Broholm d. 27 Januar 1666. Død i Kjøbenhavn d. 23 Juli 1704.

6) Holger Pax Scheel, Søn af sidstnævnte J. S., Commandør-Capt. til Søes og Frue Anna Sophia Pax. Fød paa Sæbygaard i Vendsyssel 21 Dec. 1699. Død smstd. 24 Januar 1701[1]).

7) Albret Skeel til Broholm. Kgl. Maj. velbest. Capitain ved nu sl. Generallieutenant Trampis Regimente. Fød paa Broholm d. 3 Juli 1667. Død smstds. d. 26 Juni 1709.

8) Christen Skeel til Broholm. Kgl. Maj. velbest. Lieutenant ved Prinds Friderichs Regiment. Fød paa Broholm d. 18 Maj 1671, død paa Gjeldskov den 17 Januar 1708.

---

[1]) Paa Birkelse bevares et Sølvbæger, der foroven bærer Navnene Jørgen Scheel — Anna Sophie Pax. 1703. (Paa Midten til den ene Side staar Billernes og Gyldenstjernernes Vaaben og 1699 S. K. B. — M. G. S. Til den modsatte Side, under Indskr. fra 1703, staar Sehested-Skinkel-Vaabenet K. K. S. Pax-Vaabenet S. H. L. P. 1707).

9) Mogens Skeel, Herre til Broholm, Bjørnemose og Turøe. Kgl. Maj. velbest. Major under Generalmajor van Endtens Regiment. Fød paa Broholm d. 3 Sept. 1674. Død d. 11 September 1729, 55 Aar 8 Dage gl.

Paa en lille oval Plade staar:

O Salig Mogens Scheel, Som ligger her til Hvile
Du var Oprigtig From, dog Maatte fra os ille.
Gud ævig glæde Dig, det ynscher hver en Mand
i Gudme Sogn og By; Lev vel i Herrens Land.

Der er bevaret 4 Kaarder, der alle maa have tilhørt Skeel'erne; de to have ligget paa Kisterne, de andre to have tilligemed et Par forgyldte Sporer været ophængte paa Væggen i Choret.

10) Niels Sehested, Herre til Timgaard, Karsholm og Broholm [1]). Fordum Kgl. Majest. Obrist Lieutenant til Hest. Søn af Jens Sehested til Timgaard og Holmegaard og Fru Sophia Gyldenstjerne til Karsholm. Fød paa sin Fædrenegaard Holmegaard d. 17 Marts 1685. Død paa Broholm d. 8 Maj 1745, 61 Aar, 6 Uger, 5 Dage gl.

Grav-Skrift.

Hvad kand i Verden vel imodstaa Dødens Vælde,
Kand Rigdom, Høyhed ey, Kand Byrd og Æt ey gielde,
Er der da Intet, som kand fri os fra at døe,
At hver io selle skal den staalte Dødens Søe.
Ney sallig Sehesteds Støv kand øyensynlig vilse
sig ingen udaf sligt udødelig bør prise,
men at de Ædle og de Rige, Høye maa
den gamle alfar Vey, naar Døden banker paa.
Nu lagde Døden da end dine træte Bene
I denne Kiste ned, skal dend dog ey formene
Din Gudsfrygt gode Nafn hos os io være skal
Udødelig som alt din Siel i Himlens Sal.
til Løcke da med dend Dig skiængte Himmel Glæde,
Vi Efterlate, som din Dyd maa høyt begræde,
vi trøste os dog ved, at i opstandelsen
[den] store Livets Gud os samler vist igien.
(Paa Kisten ligger en Kaarde).

---

1) Hans Portrait findes paa Rydhave i Jylland.

11) Hans Frue **Elisabeth Scheel**[1]). Datter af Anders Scheel, Capitain i den kgl. Livgarde til Fods og Fru Sophia Amalia Wind, Datter af Canceller Wind og Fru Margrete Giedde. Fød i Kjøbenhavn Aar 1696. 1) 1718 g. m. Niels Sehested, med hvem hun levede i Ægtestand i 27 Aar og avlede 7 Sønner og 6 Døtre. 2) 1747 g. m. Vice-Admiral Caspar von Weessel og levede med hannem indtil Aaret 1760, da hun døde i hendes Alders 64 Aar.

(Gravskriften slutter med et kort Vers).

Niels Sehesteds og Fru Elisabeth Scheels Børn:

12) **Sophia Sehested.** Fød paa Mullerup d. 13 November 1718, død smstds d. 3 Febr. 1719, 11 Uger 3 Dage gl.

Saa snart blev Livets Lampe slugt,
saa Hastig Lugtes Øyed
Paa Mig Min Moders Første Frugt,
Jeg er dog vel Fornøyed
Mit Legems Levning Hviler Her
I Gravens stille Boelig,
Min Siæl I Jesu Hænder Er
Heel Vel Tilfreds Og Roelig.

13) **Jens Sehested.** Fød paa Mullerup d. 1 Januar 1723. Død smstds d. 9 Maj 1724, 1 Aar, 4 Maaneder, 8 Dage gl.

(Vers).

14) **Sophia Margaretha Sehested.** Fød paa Mullerup d. 13 Febr. 1724. Død paa Broholm d. 4 Sept. 1733, 9 Aar, 7 Maaneder, 3 Dage gl.

Schal end min Krop
Fra Taa til Top
Her blive Orme Føde,
Schal mine Been
End hver og Een
Her mulne blant de Døde,
Jeg ønscher dog
Fra Verdens Ploug
At Jesus mig vil Spende
Alt for at Faae
Min Siæls Attraa
I Eye og i hænde.

[1]) Portrait (I hendes første Ægteskab) findes paa Rydhave.

15) **Jens Sehested** til Timgaard. Kgl. Hofjunker og Cornet ved Livgarden til Hest. Fød 1728. Død 1752 i Stockholm som Cavalier ved den kgl. danske Ambassade, 34 Aar gl.

16) **Erich Sehested.** Fød i Gislef d. 6 Septbr. 1729; død smstds d. 18 Marts 1730, 6 Maaned. 1 Uge, 5 Dage gl.

(Vers).

17) **Mogens Sehested.** Fød paa Broholm d. 12 Febr. 1731, død smstds d. 17 July 1734, 3 Aar, 22 Uger, 2 Dage gl.

Har min Gud da mig Beschiæret
Livet Kuns en Haand-bred lang,
Er det midlertiid Fortæret
Under jefnlig Sygdoms Tvang,
Jeg dog inderligen Tacher
For hver Time; helst ieg veed,
Det saa snart mod Aften Lacher
At mit Lives Soel gaar need.

18) **Regitza Sophia Sehested.** Fød paa Broholm d. 20 Maj 1732, død paa Mullerup d. 26 Aug. 1736. 4 Aar, 14 Uger.

(Vers).

19) **Jørgen Sehested.**

Spørg nogen ad, hvo her er lagt,
da Kand paa saadan Spørgen
Strax svares saa: her Hviler sagt
den lille Juncker Jørgen.

En liden Søn af høyædle og velbaarne Hr. Obriste-Lieutenant Niels Sehested og Høyædle og velbaarne Frue Elisabet Schel fød paa Broholm d. 13 Janr. 1734 død same Sted d. 28 eiusdem mensis et anni.

I Wugen Jeg at tælle ved
Knap fulde Femten Dage
men Evighedens herlighed
mig ingen fra Kand tage,
den ieg nu ind er gaaen til
Igiennem dødens Skuge;
thi haalde ieg min Kiste vil
Langt bedre end min Wuge.

20) Caspar von Wessel. Kgl. Majest. Wice-Admiral [1]). Fød udi Trundhjem Aar 1693, indlod sig første Gang i Ægteskab med Fru Ædel Catharina Kaas, Geheimeraad Eicksteds Enke 1721 og avlede med hende en Søn, som døde efter 1 Aar og 2 Maaneder. Udi dette Ægteskab levede hand 21 Aar, og da hans sl. Frue døde 1742, forblev han udi Enlighed Stand 5 Aar, da han indlod sig anden Gang udi Ægteskab 1747 med Fru Elisabeth Scheel, sl. Obristlieut. Niels Sehesteds efterladte Enkefrue. Udi dette Ægteskab levede han 12 Aar, da hans sl. Frue i Herren hensov Aar 1760, hvorpaa han sin øvrige Levetid forblev udi Enligheds Stand, indtil Aar 1768, da haud i Herren sl hensov udi hans Alders 75 Aar, Anno 1768.

(Ved Kistens Restauration fandtes 1878 under Pladen en Kapsel af blaat Silke. Den var omsvøbt med et Blad Papir i Octav, hvorpaa stod:

Skuld nogen finde det, som herudi er lagt
Og spørge: hvad det er, skal det ham være sagt
Det er Hr. Admiral von Wessels Seyersskiorte,
Med hvilken han var fød. Med sig begiert til Jorde.
Da Glemsomhed forvoldt den ey er bleven bragt
I Kisten, Er den under denne Plade lagt).

21) Anders Sehested. Kgl. Maj. bestalter Obrist-Lieutenant af Cavalleriet. Fød d. 10 Juni 1720. Gift d. 3 Marts 1747 med Frk. Wibecke Maria v. Pultz. Død d. 30 Sept. 1799.

22) Fru Wibecke Marie Sehested, f. Pultz. Fød d. 8 December 1729. Gift d. 3 Marts 1747 med Obrist-Lieutenant Anders Sehested, Herre til Broholm. Død d. 13 Febr. 1811.

Deres Børn:

23) Caspar Sehested. Fød i Skaane paa Karsholm d. 1 Marts 1753. Død paa Brudagergaard d. 26 Oktober Aar 1756.

(Vers).

24) Caspar Sehested. Fød paa Brudagergaard d. 15 Nov. 1758. Død smstds d. 29 Januar 1760.

---

[1]) Portrait findes paa Nedergaard, Langeland.

Stat Vandrings Mand og see
See som et Blomster yndelig
Jeg blev afhugget hastelig
Af Dødens skarpe Lee,
Kom hid betragt mig nu.
Hvad du nu er, det var jeg før,
Hvad jeg nu er, du blive tør,
Min Ven, Kom det ihu:
Har Døden fældet mig
I min Ungdoms Blomstrend Aar
Hvad da! Jeg nu for Lammet Staar
I søde Himmerig.

25) En Datter dødfødt paa Broholm d. 14 Nov. 1764.

Fem Præstebiografier.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Blandt de Mænd, som have arbejdet i Danmarks Kirkehistorie, har neppe ret mange i udholdende Flid overgaaet Ditlev Gothard Zwergius. Vistnok var det forholdsvis kun en mindre Del, han fik udgivet af sine betydelige Samlinger, skjønt hans Sjælandske Kleresi er et baade ved Indhold og ved Omfang ikke uanseeligt Værk; men det kongelige Bibliotheks Manuskriptsamlinger gjemme dog meget mere, skrevet med hans faste og tydelige Haand, hvilket viser, at han har anvendt en stor Flid paa Indsamling af kirkehistorisk Materiale, særlig Biografier af kirkelige Personligheder. Blandt disse hans Samlinger har jeg af et af hans Haandskriftbind (Thottske Saml. 1921. 4to) udvalgt fem Præstebiografier — tildels forfattede af vedkommende Præster selv — der her meddeles. Et Par af dem ere især mærkelige ved Forfatternes vidtløftige Rejser. Som det gik Niels Vandstad eller Johan Adolf Jacobæus, saaledes gik det ikke faa andre Akademikere i hin Tid, der efter, ofte i Aarrækker, at have gjennemkrydset en stor Del af Europas Lande, dvælet ved de berømteste Lærdomssæder og færdedes med mange af Tidens navnkundige Videnskabsmænd, endte i en stille og ubemærket Virksomhed i en dansk eller norsk Præstegaard. En og anden Gang har da vel de gamle Minder fra Rejselivet lysnet for Aandens Øje, og naar yngre

Videnskabsmænd ved en Hændelse kom i deres Nabolag, da har det været dem en Glæde at tage Rejsebogen frem eller at fortælle, hvad de havde oplevet paa deres vidtløftige Vandringsfærd i de unge Dage.

1.[1])

Niels Andersen Vandstad var født den 11te Marts 1625 i Vandstad i Skaane. Hans Fader, Hr. Anders Nielsen Trelleborg, var i 34 Aar Præst i Vandstad og Tholange i Fers Herred; Moderen, der forud havde været to Gange gift, hed Dorthe Thuresdatter og var født i Lund. Efter at være undervist af Lærere i Hjemmet indtil sit 15de Aar, kom Niels Vandstad i Lunds Domskole, som han besøgte i tre Aar. Men da Biskop D. Peder Vinstrup havde fundet ham moden, blev han 1642 af Rektor M. Oluf Hansen Bagger dimitteret fra Skolen til Universitetet i Kjøbenhavn. Efter at være examineret her, blev han optaget i Studenternes Tal, da D. Hans Hansen Resen var Universitetets Rektor og M. Erik Olufsen Torm Decanus i det filosofiske Fakultet. Ved Universitetet opholdt han sig paa femte Aar; medens han selv studerede, underviste han tillige sin Fætter Niels Olufsen Leodoreus (Løderup) og dimitterede ham privat til Universitetet (han blev senere Præst i Skaane[2]). Ved Michelsdagstid 1646 drog Niels Vandstad hjem til sine Forældre og blev Vinteren over hos dem. Men i Marts 1647 forlod han dem for i Holland at fort-

---

[1]) Biographia Dni Nicolai Wandstadii, Pastoris Schamstrup- et Torbenfeldensis et Præpositi Nomarchiæ Tudsensis, ab ipso consignata 1655. (Dette Aarstal kan dog kun gjælde den første Del af Biografien). Zwergius's Afskrift udgjør 16 Blade paa Latin. Her meddeles et forkortet Udtog, hvori dog intet væsentligt er udeladt.

[2]) Se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, 34. V, 69—70. Han var en Søn af Niels Vandstads Farbroder, Oluf Nielsen Trelleborg, der var Degn i Løderup i Skaane.

sætte sine Studier. Han kom først til Universitetet Franeker i Frisland, hvor han blev i noget over et Aar. Her forfattede han et Skrift, som han kaldte Metaphysica Anti-Maccoviana eller Abstractiones Metaphysicæ; men da Trykningen deraf var begyndt, forbød Professorerne Joh. Cloppenburg og Joh. Coccejus ham at fortsætte dermed, saa kun ni Blade bleve trykte. Ligeledes forfattede han sammesteds et græsk Skrift mod Kalvinisterne; men det lykkedes ham heller ikke at faa dette trykt. Dernæst drog han til Leiden, hvor han opholdt sig i 1½ Aar, og derfra til Amsterdam. Her gav et Skrift af en engelsk Professor ham Anledning til at forfatte et Modskrift, som han udgav under Titel: Parergon Theologicum contra Roberti Baronii Philosophiam ancillantem de Psychetesia et Propagatione peccati originalis (Amstel. 1650, 8). Efter at have besøgt Utrecht, Groningen og Harderwick, hvor han gjorde flere lærde Bekjendtskaber, vendte han i Efteraaret 1650 hjem til sine Forældre, hvor han under fortsatte Studier blev til Paasketid 1652, da han af Christen Skeel til Fusingø, Lensmand paa Tryggevelde, blev kaldt over til Kjøbenhavn for at overtage en Hovmesterstilling for hans tre Brodersønner, Jørgen, Albert og Otto Skeel, Sønner af afd. Otto Skeel til Katholm. Efter under et to Maaneders Ophold i Kjøbenhavn at have givet Prøver paa, hvorledes han magtede sin Opgave, drog han med de unge Skeeler til Akademiet i Sorø, hvor de blev i to Aar. Da hans Disciple her havde aflagt Prøver paa deres Fremskridt ved offentlige (latinske) Taler og Disputationer, blev det bestemt, at de skulde drage udenlands. Imidlertid døde Niels Vandstads Moder den 10de Maj 1652; hans Fader den 21de April 1654. For nærmere at aftale Planen til Rejsen drog han med de unge Skeeler over til deres Moder, Fru Ide Lunge paa Katholm, og efter at alt her var aftalt og ordnet, og Skeelerne havde taget Afsked fra deres Slægtninge og Venner, begav de sig den 30te September 1654 paa Rejsen fra Katholm gjennem Jylland og Holsten til Ham-

borg, hvor de tilbragte 8 Dage. Derfra gik Rejsen over Lyneborg, Magdeborg, Leipzig, Dresden, Nyrnberg, Nørdlingen og Ulm til Tybingen. Niels Vandstad fortæller i sin Biografi om alle de Mærkværdigheder, de saa paa Rejsen; navnlig dvæler han ved Magdeborg, som efter Tillys forfærdelige Ødelæggelse var en sørgelig Ruin af fordums Herlighed; kun Domkirken stod uskadt, og her fremvistes saadanne Mærkeligheder som det Stenkar, hvori Vandet var, som Jesus forvandlede til Vin, den Stige, hvorpaa den Hane stod, som galede, den Gang Peder fornægtede Herren, og det Fad, hvori Pilatus vaskede sine Hænder, da han bevidnede Jesu Skyldfrihed.

I Tybingen, hvor de ankom den 11te November 1654, lod de sig immatrikulere hos Universitetets Rektor, Dr. jur. Joh. Gravius, og her blev de i 11 Maaneder, men foretog dog i denne Tid en større Udflugt, der optog et Par Maaneder, og paa hvilken de besøgte Ulm, Augsburg, Memmingen, Lindau, Constanz, Schafhausen, Basel, Strasburg, Speier, Worms, Frankfurt, Darmstadt og Heidelberg. Under Opholdet i Tybingen udarbejdede Niels Vandstad en Udsigt over Statsvidenskaben til Brug for de unge Skeeler, hvilke ogsaa her optraadte med offentlige Taler (der bleve trykte i Fol.). Jørgen Skeel talte »de ordine inordinato«, d. e. om de Mangler, der pleje at hæfte ved enhver Forfatning. Talen blev tilegnet Kong Frederik III. Albert Skeel talte »de Imperio, quod judicio, non fortuna administrari debet« (tilegnet Prinds Christian); Otto Skeel »de Monarchiæ præstantia« (tilegnet Rigshovmester Joachim Gersdorff).

Den 11te Oktober 1655 drog de fra Tybingen til Heidelberg, hvor de tilbragte Vinteren. Under den theologiske Professor Joh. Henr. Hottingers udmærkede Vejledning lagde Niels Vandstad sig her med Flid efter de orientalske Sprog, Hebraisk, Syrisk og Arabisk. Her fik han den 13de Januar 1656 Brev fra Hr. Søren Pedersen Asferg, der nys var kaldet til Præst i Spentrup og Gassum,

hvori det meldtes ham, at hans Faders Eftermand, Hr. Rasmus Sørensen Thrane[1]), der var gift med hans eneste Søster, var afgaaet ved Døden, et Budskab, der nedslog ham meget.

Den 10de April 1656 forlod de Heidelberg og drog over Strasburg, Basel, Zürich, Solothurn, Bern, Lausanne, Genf (hvor de dvælede nogle Dage og hørte Professorerne) til Lyon. Her maatte de standse nogle Maaneder paa Grund af den overvættes stærke Hede. Den 8de September drog de endelig videre gjennem Dauphiné, Provence, Languedoc, Guienne og Anjou til Saumur, hvor de blev i fem Maaneder. Paa Rejsen havde Niels Vandstad i Rupelle et Sammenstød med en gammel Jesuit, der var Forstander for det derværende berømte Jesuiterkollegium. Denne søgte at fange Kjætteren i sine sædvanlige Syllogismer; men han havde truffet den urette Mand, da N. V. var meget øvet i den Tids logiske Fægtekunst og bragte Jesuiten i en saadan Knibe, at han paa en høflig Maade afbrød den frugtesløse Disputats. (Hele Forhandlingen refereredes udførlig i N. Vandstads Rejseberetning).

Fra Saumur drog Rejsefællerne over Tours, Amboise, Blois, Orleans til Paris, hvor de ankom den 24de Februar 1657 og forblev nogle Maaneder. I Maj s. A. rejste de igjen syd paa. Atter tilbragte de den varmeste Sommertid i Lyon og drog derpaa i September ind i Schweiz, som de paany gjennemkrydsede. I Zürich kom N. Vandstad i særlig fortroligt Forhold til Professor Joh. Henr. Ottho, der tillige var Præst og roses som en baade lærd og saare beskeden Mand. Han var meget stærkt afficeret ved de Angreb, som den lutherske Theolog Dannhauer nylig havde gjort paa ham og paa Kalvinisterne overhovedet i sit Skrift Syncretismus, og han bevidnede, at han og hans Meningsfæller gjerne vilde slutte Fred med Lutheranerne,

[1]) Se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. III, 96.

naar det kunde komme til en offentlig Forhandling, og at de vilde opgive de Udtryk, man især fandt Anstød ved, »vi forlange ikke, at Lutheranerne skulle indrømme os andet, end hvad de kunne gjøre med en god Samvittighed«.

Den 5te Oktober 1657 kom de rejsende til Padua: »her glimrer vor Landsmand (Joh.) Rhodius, hvis dybe Lærdom Italienerne beundre og betragte ham som den ypperste Smagsdommer«. Over Venedig, Ferrara, Bologna, Florents naaede de i Februar 1658 til Rom, hvor N. Vandstad søgte Omgang med berømte lærde som Lucas Holstenius, Leo Allatius, Kircher, Pallavicini o. a. I Maj s. A. drog de tilbage til Venedig, hvor de forblev i nogle Maaneder. De tænkte nu paa at rejse til England, da de fik Brev om at komme hjem. Den 17de Avgust forlod de Venedig og rejste gjennem Kärnthen og Steiermark til Wien, hvor de overværede Festlighederne i Anledning af den nys udvalgte Kejser Leopold I's Indtog i Staden. Her fik de det sørgelige Budskab om Svenskernes troløse Angreb paa deres Fædreland, hvorfor de i største Hast skyndte sig hjemad. Den 28de September kom de til Hamborg, drog derfra til Lybek og saa igjennem Holsten til Femern, hvorfra de bleve satte over til Laaland, hvor de ankom den 12te Oktober. Her opløste Rejseselskabet sig. Jørgen og Albert Skeel fandt Lejlighed til at komme hjem til Jylland. Otto Skeel blev paa Laaland, og Niels Vandstad ilede over Møen til Kjøbenhavn, der var indesluttet af Fjenderne. Han naaede Byen den 25de Oktober 1658; faa Dage efter ankom den hollandske Undsætning efter en sejrrig Kamp med Svenskerne i Øresund. N. Vandstad udbryder i Tak til Gud over den naadig forundte Hjælp. Stormen paa Kjøbenhavn den 11te Februar 1659 har han kortelig beskrevet. Lidt over Kl. 12 om Natten gjorde Svenskerne voldsomme Angreb paa tre Punkter, men Borgerne tog med saadan Tapperhed imod dem i den danske Konges Paasyn, at Svenskerne Kl. 6

om Morgenen, »trætte af at kjæmpe og at dø«, trak sig tilbage; deres Tab var 566 døde og 1500 svært saarede.

Imidlertid blev det bestemt, at Jakob Rosenkrands, der var en Søn af Rigsraad Gunde Rosenkrands til Vindinge, og i et Aar havde været Kammerjunker hos Prinds Christian, skulde rejse udenlands. Til hans Ledsager blev Niels Vandstad, der allerede havde saa megen Erfaring i Rejselivet, antagen. Den 23de Maj 1659 sejlede de fra Kjøbenhavn og kom fire Dage efter lykkelig til Lybek. Herfra gik Rejsen over Hamborg, som de temmelig pludselig maatte forlade af Frygt for fjendtlig Overlast, videre til Lands gjennem Oldenborg og Frisland til Amsterdam, hvor de ankom den 18de Juni. Her og i Haag synes Niels Vandstad at have opholdt sig over et Aar; Krigen hindrede ham i at rejse hjem, skjønt hans Hverv som Jakob Rosenkrands's Ledsager var fuldendt. Endelig forlod han den 18de Oktober 1660 Amsterdam og naaede efter en haard og vanskelig Sørejse den 12te November s. A. Kjøbenhavn.

En Maanedstid efter rejste han over til Skaane og besøgte sin Svoger, Præsten i Vandstad, og sin Søster[1]), hos hvilke han forblev til den 3die Februar 1661. I Kjøbenhavn tilbragte han derpaa 6 Maaneder under flittigt Arbejde, dernæst var han atter et Par Maaneder i Skaane, men vendte igjen tilbage til Kjøbenhavn, hvor han saa opholdt sig i længere Tid. Imidlertid havde Fru Sofie Kaas til Vognserup flere Gange ladet forhøre hos ham, om han ikke vilde rejse udenlands med hendes Søn Jørgen Pasberg, og da der ikke ret vilde tilbyde sig noget for ham i Fædrelandet, modtog han endelig Tilbudet. Forinden sin Bortrejse havde han i Foraaret 1662 Bryllup med sin forlovede, Magdalene Povlsdatter, der var Kammerjomfru hos Fru Ide Lunge til Valdbygaard (Skeelernes

[1]) Hun var altsaa efter sin første Mands Død (se ovf.) bleven gift med Eftermanden i Præsteembedet.

Moder). Efter at have faaet Fruens Tilladelse til Forbindelsen, opnaaede han ogsaa hos denne, at hun lovede at sørge for hans Hustru, medens han var udenlands.

Med Jørgen Pasberg rejste han over Hamborg, Hannover, Hildesheim, Minden, Kassel, Marburg, Giessen, Frankfurt til Heidelberg, hvor de ankom den 18de Juni 1662 og forblev i længere Tid. Herfra foretog de imidlertid en Udflugt (25de Avgust — 22 September s. A.), paa hvilken de blandt andre Steder besøgte Heilbronn, Neuenstein, hvor de fandt venlig Modtagelse hos Greverne af Hohenlohe, Ansbach, hvor Markgreven af Brandenburg opholdt sig og indbød dem til at spise Frokost hos sig, Nürnberg, Regensburg og München. Her var paa den Tid stor Højtidelighed i Anledning af Kurfyrstens førstefødte Søns, Maximilian Emanuels, Daab. Ærkebispen af Salzburg var mødt med et Følge paa 600 Personer og Fyrsten af Neuburg med 460. Efter at have endt denne Rejse skriver Niels Vandstad: »Gud give, at vi paa de usikre Veje gjennem denne ustadige Verden maatte lære at finde den Vej, ad hvilken vi kunne naa til det himmelske Fædreland ved en sand Tro paa Jesus Christus«.

Den 25de Februar 1663 forlod de Heidelberg og drog til Tybingen, hvor Niels Vandstad fandt venlig Modtagelse af Professorerne, der kjendte ham fra hans forrige Ophold der. Efter nogle Dages Forløb drog de videre over Ulm, Augsburg og videre over Alperne til Venedig og derfra til Padua, som de naaede den 20de Marts s. A. Her fik de den 9de Juni Budskab om, at Fru Sofie Kaas, Jørgen Pasbergs Moder, var død. De forlod derfor snarest mulig Padua og begav sig paa Hjemrejsen, der gik gjennem Tydskland. Som Stationer paa Rejsen nævnes: Venedig, Treviso, Augsburg, Nürnberg, Naumburg, Leipzig, Magdeburg og Hamborg. Den 23de Juli 1663 ankom de vel beholdne til Vognserup.

Hermed ender Niels Vandstads Optegnelser. Om hans senere Levned kan her kun bemærkes, at efter at han

1665 havde taget Magistergraden i Kjøbenhavn, blev han den 10de Maj 1665 — maaske af Jørgen Parsberg — kaldet til Sognepræst i Skamstrup og Torbenfeld; senere blev han tillige Provst i Tudse Herred. Han døde i Aaret 1677. Foruden det tidligere omtalte Skrift mod Robert Baro har han udgivet en Ligprædiken over Mandrup Brahe, Kbh. 1671 (Fol.). Han efterlod sig flere haandskrevne Arbejder, der vidne om hans grundige Studier [1]).

2.

Mag. **Niels Pedersen Huus,** fordum Sognepræst for Sneaasens Menigheder, er født paa Hedemarken og Solers Distrikt søndenfjelds udi Norge Anno 1642 [2]). Efter sin Faders (som var Sorenskriver udi ovenmeldte Solers Distrikt) Død gik han til Fods til Roskilde udi Sjæland i sin Alders 16de Aar, havende der nogle faa Venner paa sin Moders Side, begav sig i den latinske Skole, hvor han under megen Fattigdom trængte igjennem, indtil han maturus til Academiet blev antaget i de hæderlige Studenters Tal. Da han havde 2de Aar med al Flid og Vinskibelighed som Studiosus fortsat sine academiske Metas, blev han adjungeret den da værende Præst til Holmens Kirke i Kjøbenhavn udi Embedet, i hvilket Embede han udi en Tid af 2 Aar continuerede. Derpaa blev han kaldet til at være Skibspræst paa Hs. Maj.s, højlovlig Ihukommelse, sl. Kong Christian den Femtes eget Skib og efter allerunderdanigst Pligt iblandt andet og holdt Bøn paa samme Skib i Hs. Maj.s egen høje Nærværelse i værende mærkelige

[1]) 1. Syntaxis Attica Græca. 2. De æquali hominum lapsorum in ipso lapsu conditione, cui absolutum illud Prædestinationis decretum ab Amyraldo superstruitur. 3. Discursus Oratorius de Syncretismo 1664. 4. De vera et recta vivendi ratione Dissertatio 1664.

[2]) Dette Aar passer ikke med Mandens nedenfor angivne Alder ved hans Død.

store Storm, til hvis Erindring det forgyldte Anker endnu er paa det kgl. Raritetskammer at se. Han biværede og det store, mærkelige Søslag i Kjøgebugt paa Admiral Juels eget Skib. Siden Feltprovst i samme høilovligste Konges Christiani 5ti Krig, saa vel paa den tydske »Bond« i Wismar, som den skaanske Bond, Lund og Landskrone. Efter 4 Aars saadan allerunderdanigst Krigstjeneste baade til Lands og til Vands blev han Diaconus til Trondhjems Domkirke; men efter 16 Aars Tjeneste der blev ham allernaadigst givet Sneaasens Kald, Aar 1695, hvor han var en velsignet Tid af 42 Aar, imidlertid han efter Guds urandsagelige Raad og Vilje maatte udstaa adskillige Fatalia, især at han udi sidste svenske Krig blev sidst in Septembri fangen bortført Anno 1718 fra sin Avlsgaard, Hyllen kaldet, ind udi Sverig til Salaberget, 18 Mile fra Stokholm. Thi som han, udi allerunderdanigste Følge Hs. Maj.s, højlovligst af Ihukommelse, Kong Frederik den Fjerdes allernaadigste Befaling, erholdt under stor Bekostning Kundskab fra de Svenske til Hs. Maj.s Tjeneste, da, mistænkt derfor af de Svenske, maatte han sidde en fangen Mand udi forbenævnte Salaberg indtil Fredens Slutning 1719, da han først in Aprili samme Aar blev sit Fængsel entlediget og hjemforlovet. Da han endnu var i samme sit Fangenskab, blev han af et svensk Parti, som indfaldt paa Sneaasen, 600 Mand stærk, paa alt hvad han ejede in totum udplyndret og ruineret, saa at han hjemkommende fra Sverig var en til det yderste fattig Mand. Anno 1733 havde han den Naade personlig at staa for Hs. Maj. saligste og højlovlig Ihukommelse Kong Christian den 6tes højstmildeste og livsaligste Ansigt udi Trondhjem og under allernaadigste Tilladelse mundtligen for Deres Maj. at opregne sit Levnedsløb og de ham i samme af Gud tilloddede Fataliteter; nød og fra den Tid af sær kgl. Naade Kongens Tiende af Sneaasens Kald, saa længe han levede. Anno 1737 in Februario blev han af Gud ved en hel sagte som salig Død henkaldet udi hans Ministerii 67. Aar og

Alders 97 Aar 2 Maaneder. — Udi Embedet som Sognepræst succederede ham hans eneste Søn, Hr. Peder Johan Muus, efter at han under sin Fader haver tjent som Kapellan til Sneaasens Menighed i 33 Aar, som Missionarius ved Missionens første Begyndelse udi 11 Aar; var Sognepræst til Sneaasen udi 13 Aar, da han af Gud blev hedenkaldet in Julio 1750 udi sit Ministerii 46. Aar og Alders 67. Aar. Ham fulgte og igjen udi Embedet som Sognepræst til Sneaasens Menighed hans og daværende eneste Søn Hr. Povel Muus, som endnu lever og samme Embede betjener, efter at han havde tjent som Missionarius til Sneaasens og Overhaldens Finner i 18 Aar og været sin Fader udi Embedet adjungeret udi 8 Aar.

Saa vidt Hr. Povl Muus's Optegnelser om sin Farfader. Videre Efterretninger om Mag. Niels Pedersen Muus findes hos Erlandsen: Biografiske Efterretninger om Gejstligheden i Throndhjems Stift, S. 398—99.

3.

Johan Adolph Jacobæi Levnedsbeskrivelse, af ham selv forfattet d. 8. Maj 1753.

Jeg er født i Kjøbenhavn d. 12. Maj efter gammel Stil 1698, af Holger Jacobæus, Justitsraad, Doctor og Professor Medicinæ ved Kjøbenhavns Universitet, og Anna Margrete Bartholin, den lærde D. Thomæ Bartholins Datter, som døde af hidsig Sygdom 6 Dage efter min Fødsel. Jeg var og ej mere end 3 Aar gl., da min Fader, bemeldte D. Holger, døde. Forblev derefter i nogle Aar hos min Stivmoder Fru Anna Tistorph, som, siden hun flyttede af Professor-Residensen, logerede hos hendes Svoger, daværende Sognepræst til S. Nicolai Menighed i Kjøbenhavn. Derefter tog min Mormoder, Fru Magdalena Rode, som da var ældgammel, mig til sig, hvor jeg forblev til hendes Død og et Aarstid derefter under en Studiosi Information,

navnlig Mads Thorup, som siden blev Sognepræst i Jylland til Rær, Hansted og Vixø. Derefter blev jeg tinget i Kost hos min Morbroders Enke, Johanna Maria Dobbelstein, da boende paa Vor Frue Kirkegaard, og, da hun giftede sig med Assessor Lorensen, boende i Studiistrædet og kongelig Bogtrykker, flyttede jeg og derhen, og imidlertid var Paranymphe for sl. Etatsraad Gram, da han tog Magistergraden, hvilket var udentvivl 1708 eller 1709, og den sidste Gang saadan Stads blev brugt ved Magistergrad. Noget derefter kom Rector i Sorø Skole til Assessor Lorensens at examinere mig, som paa den Tid var Professor Foss, hvilken dømte mig værd at sidde i tredie Lectie, og blev jeg da med kgl. Bevilling, som da maatte ske, didsendt 1710 og sat øverst i tredie Lectie af Sorø Skole under Mag. Sneedorph, som paa den Tid var Hører, og, da Professor Foss blev kaldet til Kjøbenhavn at være virkelig Professor, og i hans Sted 3die Lectie-Hører Mag. Sneedorph som Rector bestilt, var jeg under en anden Hørers Direction, hvis Navn var Broderus Faber, som blev fra 2den Lectie-Hører forflyttet til 3die Lectie-Hører og døde et Aarstid derefter af hidsig Sygdom. Da mine to Aar vare [til Ende] udi i tredie Lectie, blev jeg 1712 forfremmet til Mesterlectien, hvor jeg de to første Aar var øverst paa den nederste Part, og de to sidste Aar anden-øverst paa den øverste Part, og saaledes forblev, til jeg 1716 med det saakaldte Testimonio fra Rector Mag. Sneedorph til Kjøbenhavns Universitet blev forsendt, og logerede i min Morbroders Dr. og Professor Casper Bartholins Hus, som og uden Betaling forundte mig Kosten. Derefter blev jeg efter foregaaende Prøvestil, forfattet efter Professor Lintrups Mund, som da var Decanus, og efter den saakaldte Examen artium med de da brugelige Ceremonier, nemlig Salt og Vin, indviet til Student, da Professor Lintrup, som forrettede Vielsen, brugte ved Saltet, der blev givet enhver i Munden, dette Motto: Ut arceat morum putritudinem; og ved Vinen, som blev øst paa Hovedet, dette Motto: Capiti, non gulæ.

Ved hvilken Solennitet jeg var anden-øverst for hele Troppen af dem, som bleve Studenter, og von der Oosten, nuværende Geheimeraad, var øverst, holdt den saakaldte Petitionem eller latinske Oration i solut Stil for Ceremonien, og efter Ceremonien holdt jeg den saakaldte Gratiarum actionem eller Taksigelsesoration paa latinske Vers. Aaret derefter blev jeg atter examineret i de philosophiske Videnskaber, og ej længe derefter blev jeg under Professor Frølund, som da var Decanus, med sædvanlige Ceremonier indviet til at være Baccalaureus tilligemed mange andre, som dels ej erindres, dels og vare ubekjendte. Noget derefter blev jeg med Professorernes Samtykke indlagt i Borcks Collegium (og spiste hos min Morbroder Caspar Bartholin), hvor jeg 4 Gange disputerede physiske Materier, indtil Aaret 1721; og imidlertid gik et Collegium theologicum igjennem hos min Morbroder D. Hans Bartholin, hvorefter jeg var til Attestats d. 10. Decembr. 1720 under D. Hans Bartholin og Professor Steenbuch, som fandt for godt at give mig Karakteren Laudabilem; og derefter d. 7. Februar 1721 prædikede jeg for Demis i Hellig Geistes Kirke i Kjøbenhavn.

I Avgust Maaned 1721 forlod jeg Borcks Collegium og med mine Venners Samtykke rejste udenlands, da jeg allerførst begav mig paa et Fartøj, som skulde gaa til Lybek, og Morgenen derefter landede ved Oldeslohe, hvorfra jeg efter en liden Forfriskning rejste paa en aaben Vogn til Lybek, og, efter at jeg en Dags Tid der havde opholdt mig, roede jeg mod Aften med en liden spids Baad paa et Riveer, og kom silde om Aftenen til en Landsby to Mile fra Hamborg, til hvilket Sted jeg kom paa en stor aaben Vogn om Eftermiddagen Dagen efter. I Hamborg forblev jeg Søndagen over, hvor jeg saa', at Raadet gik med Pibekraver paa til Kirke, ligedanne gjort som Præsternes hos os. Og om Mandagen accorderede jeg med en hollandsk Skipper at sejle med ham til Amsterdam, hvorhen jeg og efter nogle Dages Sejlads lykkeligen ankom.

Og som jeg havde et Brev med mig fra en Commandeur i Kjøbenhavn, som havde en nær Slægt i Amsterdam, gift med en Kjøbmand og Kobbersmed, ved Navn Henrik Voorradt. boende op de Gelderse Cay, antraf jeg lykkelig en af mine bedste Venner, som et halvt Aars Tid tilforn var rejst derhen, nemlig Dr. og nu Justitsraad og Professor Buchwald, som og logerede hos samme Voorradt og havde sit Kammer oven over Værkstedet. Som Buchwald om Morgenen tidlig Kl. 6 hørte min Røst, som han kjendte, talende en Mundfuld Højtysk, som Voorradts Hustru forstod — thi paa den Tid kunde jeg ej tale Hollandsk — kastede Buchwald noget paa sig, saa igjennem Vinduet, og, da han saa', at det var mig, kom strax ned, omfavnede mig, som han virkelig elskede og endnu elsker indtil denne Dag, og derfor, efter kort Hilsen, fik jeg Logement i samme Hus, hvor blev gjort Accord om Kost, Kammer etc. Efterat Dr. Buchwald og jeg havde været samlede der en Maaneds Tid, fik vi Breve, hver fra sine, at vi begge kunde rejse til Frankrig. Og begave vi os strax paa Rejsen med Trækschuyter, det meste vi kunde, igjennem Antwerpen, hvor vi besaa det mærkværdigste, og derfra til Bryssel, hvor adskillige Fremmede laa, dog ej een af dem bekjendt af os, som og vilde til Paris, men turde ej, fordi Pesten deromkring grasserede. Vel skrev jeg et Brev fra Bryssel til Dr. Vinsløv i Paris, om man uden Fare kunde komme derhen og tilbage, men fik ingen Svar, hvorpaa Buchwald og jeg resolverede efter nogle Dages Ophold der i et fornemme og for os altfor kostbart Logement, at rejse lige tilbage til Amsterdam, som og skete, og vi kom der til Byen just paa den Tid, da de Amsterdammer holdt deres saakaldte Kermes eller fornemmeste Marked, og da vi gik lige igjennem det Sted, hvor vi vidste vor forrige Vært, Værtinde og Børn sad og solgte deres Varer, kjendte de os strax, bade os velkommen tilbage og tilbøde os det samme Logement, som og blev imodtaget. — Noget derefter blev min tro Ven og Staldbroder Dr. Buchwald og

jeg skilte ad ved en Skrivelse, Buchwald fik fra sin Fader, at rejse til Helmstädt in Decembri; men jeg blev Vinteren over i Amsterdam at fuldføre et Collegium i Anatomien, begyndt med Dr. Sermes, boende bag Raadhuset, som og havde de samme Præparationer, som den gamle Dr. Ruysch der fremviste, og med hvilken jeg adskillige Gange talte, da han var meget høflig, naar jeg iblandt andre indfandt mig paa det offentlige Anatomikammer. Imidlertid om Foraaret 1722 begav det sig, at min Fætter Philip Julius Bornemann, som da var Præst til den danske Kirke i London i England, var rejst til Kjøbenhavn, efterdi hans Moder og min Moster Else Cathrine Bartholin var død, ved hvilken Lejlighed jeg, efter Forespørgsel hos mine Venner, oppebiede denne min Fætters Tilbagekomst igjennem Holland, og rejste tilligemed ham til Rotterdam, hvorfra der jevnligen gaar Skibe, lavede med Køjer i Kahyten, bekvemme for Passagerer, som vil til England; og kom i Efterhøsten 1722 til London, hvor bemeldte min Fætter, som iforvejen vidste sit Følgeskab, havde hestilt Logement for mig, saadant som i en Hast kunde faas i Nærværelsen af den derværende danske Kirke. Siden forskaffede jeg mig et andet paa den Plads kaldet Wellclose Sqvare eller Marien Sqvare, hvor Kirken er bygt; hvor jeg og forblev, al den Tid jeg var i London. Først maatte jeg lægge mig efter Landets Sprog, som og temmelig snart lærtes, at jeg kunde tale med Landets Folk, lære Vejen etc. i Byen. Da jeg først gik at se offentlig Anatomi, gav en engelsk Student, som saa', at jeg var fremmed, sig i Snak med mig, og, da han fornam, at jeg lagde mig efter de Videnskaber, som høre en Medicus til at vide, spurgte han mig ganske høflig, om jeg ej vilde gjøre dem den Fornøjelse at se, hvad nogle af dem forhandlede i deres Kluh eller lidet Societet, som de imellem sig selv, for at forfremme den botaniske Videnskab, havde oprettet, og dertil havde udvalgt en fremmed, en Tydsk, til deres Præses, som ellers af hans Skrifter i det Slags Videnskab var bekjendt og he-

rømmelig, nemlig Dr. Dillenius fra Giessen. Men da jeg sagde, at jeg ej turde komme i Selskab, som mig aldeles var ubekjendt, tilbød den engelske Student (som siden blev Doctor Medicinæ, ved Navn Uxley, og søgte, samt oprettede et særdeles Venskab med mig) at give mig Adresse, og tale om mig i deres Forsamling, satte mig og Stevne paa deres Mødetid, da jeg og mødte og blev ganske anstændig modtagen, og efter den Samlings Fuldendelse blev mig tilbuden at være et Lem af deres lidet Societet, som og med Glæde blev modtaget. Nogen Tid derefter kom den gamle og særdeles i Botanikken berømmelige Doctor juris William Sherard, hvis Hovedstudium var Botanikken, i Tale med foromtalte lidet Societets Præses, Dr. Dillenius (som var bemeldte store Mands Amanuensis og efter hans Død ved Testamente beskikket ikke uden Modstand, siden han ingen indfødt var, Professor Botanicus i Oxford), om der ej i London kunde findes en Dansk, som kunde forskaffe ham de ham manglende Urter af Peder Kyllings Viridario Danico; hvorpaa Dr. Dillenius svarede, at han kjendte en Dansk, ved Navn Jacobæus, og da Dr. Sherard spurgte, om det var Dr. Holgers Søn, svarede Dillenius ja, da den gamle Mand sagde: Skaf mig fat paa ham; thi jeg har kjendt hans Fader i Oxford for 30 Aar siden. Derpaa kom Dr. Dillenius en Søndag Eftermiddag til den danske Kirke i London, satte sig hos mig og bivaanede Gudstjenesten, og da den var til Ende, sagde han, at Dr. Sherard begjærede, jeg vilde besøge ham, hvilket enhver kan tænke, jeg med største Fornøjelse efterkom, da den gamle Mand tog imod mig med større Belevenhed og Godhed, end saadant et ungt Menneske kunde vente, meget mindre fortjene. Siden forsømte jeg ikke ofte at opvarte denne min uforventede Velynder paa et fremmed Sted, og, foruden det, at jeg nu og da havde den Ære at discurrere med denne min Patron og spise med ham, samt med ham at rejse udenfor Byen at bese de udenlandske Træer, Urter, Rødder etc., som der i Haverne

fandtes, havde han ogsaa den Godhed at spørge, om jeg ej havde Lyst til at se, hvad der i det kongelige Societet blev foretaget; tog mig og med sig, og med Tilladelse indførte mig. En Tid derefter spurgte Dr. Sherard, om jeg ej havde Lyst til at være et Membrum eller Medlem af det kongelige Societet; hvorfor da takkedes. Og rejste sig saa den gamle Dr. Sherard i en af Societetets Samlinger, og proponerede mig at være et Medlem af Societetet, hvortil ogsaa tvende engelske Doctores Medicinæ, som kjendte mig, hjalp med deres Recommendationer, tilligemed min Fætter Hr. Bornemann. Derpaa blev jeg med fleste Stemmer først i Consilio eller Raadet, og siden ligeledes af alle Membris udvalgt, hvorefter jeg som sædvanligt blev introduceret af den gamle store Sir Isaac Newton, da værende Præses, og tog derpaa mit Sæde iblandt de andre Lemmer, hvilket skete i Aaret 1724. Ellers i den Tid, jeg opholdt mig i London, blev jeg og ved Dr. Sherards Recommendation bekjendt med Dr. Wagstaff, som var den ene Medicus i det store Londons Hospital, hvilken tog mig med sig at se, hvorledes de syge, saa vel de sengeliggende, som de der kunde gaa oppe, bleve behandlede, saa og hvad Medicamenter der til deres Kur bleve anvendte, hvilket skete næsten i et halvt Aar, til min Velynder Dr. Wagstaff døde, da hans Collega ansaa det med skele Øjne, og efter hans Død gjorde de Anstalter hos Direktørerne, at ingen uden indfødt maatte nyde den Frihed. Jeg saa' og i samme Hospital paa een Eftermiddag 14 Mennesker skjæres for Sten, hvoraf ikkun to døde. For Resten kunde jeg aldrig fornøjeligere anvende [den Tid,] der var tilovers at forfriske Sindet, end [ved] at igjennemgaa, ikke uden Bekostning, physiske Experimenter.

1726 om Efterhøsten blev mig tilladt at rejse til Paris, da jeg og blev af mine londonske Velyndere recommenderet til en Del af de parisiske Lærde baade ved Breve og curieuse Pakker, og blev saa strax ved min Ankomst

bekjendt med de mest renommerede Lærde, nemlig Dr. Duvernais, Dr. Danti d'Isnard, som var en stor Botanicus, saa vel som og Dr. Jussieur og Dr. Woolhouse, Oculist etc., men fornemlig agerede jeg Prosector i Anatomien hos den store Dr. Vinsløv om Dagen, og om Natten øvede jeg Jordemoderkunsten hos en stor Mester i den Videnskab, for Betaling. Efter at jeg saaledes havde holdt ud en hel Vinter i Paris, rejste jeg i April Maaned 1727 tilbage igjen den samme Vej, jeg var kommen did, nemlig over Calais og Dover til London. Neppe havde jeg været i London 14 Dage, førend jeg ved Skrivelse fik Ordre at forføje mig hjem som snarest, efterdi der ved Kjøbenhavns Universitet var et Professorat ledigt, som gaves Haab om at faa. Men da jeg med et engelsk Skib var kommen hjem, befandt jeg, at Hr. Londeman, som var Professor designatus poëseos og Præst i Jylland, var kommen til Kjøbenhavn for at antage samme Professorat, som han og fik. Da det Haab var slaget mig fejl, sammenskrev jeg imidlertid en liden Piece, som blev udgiven i Trykken og har denne Titel: De Plantarum structura et vegetatione Schedion. Jeg lod mig og examinere af Facultate Medica, som derpaa udgav deres Testimonium eller Attest, skrevet paa Dansk, hvilket blev skikket til det danske Kancelli.

Om Efterhøsten 1728 resolverede jeg til at rejse til England igjen, og til den Ende havde Admiral Norris, da liggende med en Eskadre engelske Orlogsskibe paa Kjøbenhavns Red, lovet at tage mig med paa Flaaden, naar den gik tilbage til England. Der blev ej heller noget af; hvorefter jeg rejste ned til Helsingør, og paa et engelsk Koffardiskib, som kom fra Østersøen og skulde gaa til London, kom efter 3 Ugers Sejlads til London igjen, da jeg fandt alting i forrige Stand, undtagen nogle af mine Patroner vare døde; især var vor Præses ved det kongelige Societet, Sir Isaac Newton, død, og var jeg med per Vota at udvælge, som dog ej uden Modstand skete, den berømmelige Sir Hans Sloan i hans Sted, efterdi en Del af de

engelske Lærde vare bange for, at Sir Hans Sloan, som var en stor Velynder af fremmede, skulde, naar han blev Præses, være de fremmede for meget bevaagen til de Engelskes Præjudice. Noget derefter, da den nu højsalige Prinds af Wales var kommen til det engelske Hof, fik det hele kongelige Societet Ordre til at gjøre Opvartning til Hove en vis Dag, hvoriblandt og mig Ordren ved en Pennypost blev tilstillet; da jeg og til bestemte Tid indfandt mig, og, da Prindsen var kommen i Forgemakket til St. James, hvor alle Societetets Lemmer vare samlede, vendte Præses, Sir Hans Sloan, sig til mig og spurgte, om jeg ej havde Lyst at kysse Prindsens Haand, efter det Lands Maner; og da jeg bejaede det, gav han Prindsen det tilkjende, som og strax naadigst vendte sig til mig, hvorpaa jeg strax faldt ned paa det højre Knæ, og havde den Naade at kysse paa Prindsens Haand; og efter at jeg havde rejst mig op, var Hans Kgl. Højhed saa naadig at spørge mig paa Engelsk, hvad Landsmand jeg var, da jeg i samme Sprog svarede, at jeg var en Dansk. Han spurgte mig atter, om jeg var af Societetet, hvilket jeg underdanigst besvarede med ja. Men jeg havde neppe været 3 Uger i London, førend den ulykkelige Ildebrand var overgaaet Kjøbenhavn, som og strakte sig til mig, hvor langt jeg var borte. Thi derved mistede jeg en stor Del philosophiske, physiske, botaniske etc. Bøger af bedste Slags og andre Sager, som jeg havde indpakket og efterladt i sl. Konferensraad Bartholins, min Morbroders, Hus, af 500 Rdl.s Værdi, og havde jeg ej Raad til i den korte Tid, jeg siden var i England, at forskaffe mig uden ganske faa af de Bøger igjen, jeg tilforn havde. Thi i Aar 1730 blev jeg hjemkaldt med højlovlig Ihukommelse Kong Frederik den Fjerdes Løfte at blive Professor designatus ved Universitetet, naar jeg som sædvanlig havde disputeret. Hvorover jeg og, saa snart ske kunde, kom hjem med et engelsk Koffardiskib, og strax forfærdigede en Disputats, og i Juli Maaned samme Aar disputerede, og selv præ-

siderede i Consistoriihuset, efterdi Auditorium superius da var afbrændt. Den nuværende Professor Søren Hee var Defendens, og 3 af Professorerne opponerede, nemlig Dr. og Professor Horrebow, Professor Thestrup og Dr. Frankenau; og vare de daværende Professores mig saa gunstige, at alle nærværende fra Rectore Magnifico af kom op og gratulerede mig, førend jeg nedsteg af Cathedra. Men noget derefter døde Kong Frederik den Fjerde, og ved de Forandringer, da skete, gik alt mit Dessein overstyr.

Noget derefter, ved Paaske 1731, blev Ledø og Smørum Menigheders Præstekald ledigt, og ved kgl. Rescript til Universitetet allernaadigst bevilget at kalde Præst dertil, og blev mig underhaanden tilspurgt, om jeg vilde resolvere der at være Præst; da jeg og strax gjorde Ansøgning og imidlertid prædikede for Biskop Worm i St. Nicolai Kirke. Professorerne vare mig saa gunstige enstemmigen at give mig Kaldsbrev paa samme Præstekald som Sognepræst, dat. 23. Maj 1731, hvilket Kaldsbrev og højlovlig Ihukommelse Kong Christian den Sjette allernaadigst confirmerede, dat. Rosenborg Slot 25. Maj 1731. Derefter blev jeg indsat af Hr. Niels Louman, Sognepræst til Vallensbæk og Provst i Smørums Herred, d. 19. Avgust, efter at jeg tilforn var, efter foregaaende Examen, ordineret af Biskop Worm d. 8. Avgust 1731. Men jeg kom til en ganske forfalden Præstegaard, hvorudover jeg maatte sætte mig i stor Vidtløftighed, efterdi de faa Midler, jeg havde, kunde ej andet end gaa med ved Rejser paa niende Aar, snart til ingen Nytte for mig. 1733 d. 19. Febr. blev jeg med kgl. allernaadigst Bevilling viet paa Edelgave Gaard til Edelgave Gaards Ejers, Sigr Christian Weldinghs ældste Datter, Regine Magdalene, med hvilken jeg har avlet 11 Børn, hvoraf 3 ere døde, og 8 endnu leve, nemlig 4 Sønner og 4 Døtre.

Saa vidt Hr. Johan Adolph Jacobæus's egne Optegnelser. Han døde den 3die Avgust 1772. Hans Skrifter anføres i Worms Lexicon, III, 380.

4.

Peter Henrik Kold[1]) er født 1715 den 27 Januar udi Aggershus Stift i Norge paa Hejde Præstegaard i Fosnæs Bygden, som kaldes saa af de tvende Herregaarde Fosn og Næs. Min Fader Hr. Johan Kold var paa denne Tid Sognepræst til Hejde og Borge, blev siden, efter at Provsten Rumohr fangen var bortført af de Svenske, i samme Kald Provst over Nordre-Borgesyssel, og omsider Sognepræst til Nordre-Frederikshald[2]). Han er paa fædrene og mødrene Side af den ældste Slægt, som nuomstunder er bekjendt her i Landet. Jeg forbigaar Halvor Kold, om hvilken Snorro Sturlesøn melder, at han levede i Kong Haagen Haagensøns Tid Aar 1240, saa og Peder Kold, hvis Datter Inger havde Kong Sverkers Søn af Sverig, Tule Sverkersen den yngre, til Ægte. Jeg vil alene tale om dem af min Slægt, som jeg i lige Linie kan gjøre Rede for: Min Faders Fader var Mag. Isak Kold, Provst over Hedemarkens Provsti, og blev Sognepræst til Rommedal Aar 1675. Hr. Isak Kolds Broder og min Faders Farbroder var den Jakob Kold, som Kancelliraad Wielandt melder om i hans lærde Aviser, at han var Major ved et trondhjemsk Regiment og siden Kommandant paa Agerø Fæstning og døde Aar 1726. Hr. Isaks Kolds Fader var Hr. Anders Kold, som blev Sognepræst til Øjer i Gudbrandsdalen Aar 1627. Hr. Anders Kolds Fader var Mads Kold, Laugmand udi Oslo. Mads Kolds Fader var Anders Kold, i lige Maade Laugmand i Oslo. Anders Kolds Fader var Tore Kold, Laugmand i Tønsberg, om hvilken Hvitfeldt i hans Krønike melder, at han Aar 1489 var med andre af Adel forsamlet og hyldede Kong Chri-

---

[1]) Familien skrev sig ellers sædvanlig: Cold.

[2]) Hans Biografi findes i hans af Biskop Fred. Nannestad 1767 udgivne »Tanker«. Om hans øvrige Skrifter findes Meddelelse i Nyerups Literaturlexicon, S. 125.

stian den Anden. Hvad denne Slægts Vaaben angaar, da findes det ganske rigtig afstukket i Kancelliraad Wielandts lærde Aviser. Min Moder hedder Anna Maria Nicolaj. Hendes Fader var Henrik Nicolaj, fordum Foged over Id og Marker. Men fra mødrene Side nedstammer hun fra de Lembakker. Min Faders Moder, Hr. Isak Kolds Hustru, var Mette Hover.... Hendes Moder var Ingeborg Evensdatter Bedske. Hr. Isak Kolds Moder og Anders Kolds Hustru var Sara Frantsdatter Hummer. Hun blev 114 Aar gammel og var i sin Tid saa god som en Krønike. Hendes Moder var Hustru Berte Benkestok; Hustru Bertes Moder var Hustru Brynild. Denne Brynild var Lensherrens Mogens Svales Datter, om hvilken der meldes i Kong Frederik den Andens Krønike paa den 141. Side, at han 1565 afslog den svenske Anfører Mads Torne, der havde indført et stort Antal Krigsfolk udi Solør i Norge, forfulgte ham 9 Mile ind ad Skovene og skjermysserede med dennem 3 Gange paa Vejen. Dette er da den Forklaring, som jeg efter Begjæring kan gjøre om mit Fødested og Slægtregister. For Resten har jeg hørt, at mine Forfædre paa min Faders Side har været besvogrede med de Grener og Skaktavler.

I de første Aar holdt min Fader en Student i Huset; men da min Fader blev kaldet til at være Sognepræst for Bergs Menighed, hvortil Nordre-Frederikshald da var Annexet, blev jeg sat i Frederikshalds Skole, som strax derefter kom ret i Flor, da den berømmelige Mand Hr. Magister Johannes Schrøder, som nu er Rector i Frederiksborg, blev Rector sammesteds. Han gav Anledning til, at jeg kom til Helsingørs Skole, hvor hans Svoger Mag. Peder Clod var Rector. Der var jeg i 2 Aar og opholdt mig i hans Hus. Med hans gode Skudsmaal kom jeg til den høje Skole i Kjøbenhavn, Aar 1731, hvor jeg opholdt mig i nogle Aar, og imidlertid nød Undervisning af vore danske Professores, Steenbuch, Wøldike, Gram, Horrebow, Thestrup og Provsten paa Klosteret Hr. Mag. Nold. Jeg

fik Laudabilem til Examen philosophicum, og blev Baccalaureus Philosophiæ Aar 1733, den 21. Maj. Jeg fik i lige Maade Laudabilem til Examen Theologicum og for min Demisprædiken. Aar 1735 havde min Broder Hr. Isak Andreas Kold, som nu er Doctor og Professor Juris ved det ridderlige Academi udi Sorø, udstaaet sin Examen philosophicum, derfor fandt min Fader for godt, at vi begge skulde rejse til tydske Universiteter.

Det første Universitet, vi kom til, var Helmstädt i Brunsviger Land. Det var da vor Lykke, at vi havde taget Extrapost fra Brunsvig og kom to Timer efter den sædvanlige agende Post til Helmstädt; thi ellers havde vi maattet udstaa samme Forhaanelser, som de andre, der befandt sig paa den sædvanlige Postvogn, idet Studenterne forfulgte samme Vogn fra Byens Port til Posthuset med Skjældsord og Skrig, og kastede Stene paa de rejsende. Men da vi kom, var alting roligt, og vi kjørte i Fred. Blandt de Professores, som her især stod mig an, var Hr. Abbed Mosheim og Johann Nicolaus Frobesius. Jeg maa ikke heller forglemme den gamle forunderlige Hermannus von der Hardt. Han var virkelig en af de største Mænd paa de Tider i de orientalske Sprog; men han var derhos saa fordybet i de jødiske Fabler, og havde selv saa uregjerlig en Indbildningskraft, at Origenes og alle hans Efterfølgere har kun været Sinker imod ham i at fordreje den hellige Skrifts Mening. Thi han forstod ingen Ting efter Ordene, ikke engang de tydeligste Historier. Som f. Ex. den første Mosebog var efter hans Tanker en Spaadom om Israels Børns Skjæbne i Kanaans Land, og var det ikke Moses's Øjemærke i denne Bog at beskrive Skabelsen, men [han] tog kun Anledning af Skabelsen og lignede den paa Israels Børns tilkommende Tilstand. At Mennesket var skabt af Jord, det betydede, at Gud skulde tage Israels Børn af Ægypten, hvor de arbejdede i Jord, havde jordisk Sind etc. og gjør dem til Mennesker, da de før vare som Fæ. At Gud satte vore første Forældre i

Paradis, betydede, at Gud skulde sætte Israels Børn i Kanaans Land. Livets Træ var der Messias, som de ingen Del i fik for deres Vantros og Ulydigheds Skyld, og kom derfor ikke til at leve evindelig. Kundskabens Træ paa godt og ondt var Hedningernes Afguderi; saa snart de befattede sig dermed, maatte de ud af Paradis eller Kanaan. Men om de tvende Cherubim, som forbøde dem Indgangen igjen, sagde han: Weis Gott, meine Herren, das waren die Babylonischen Soldaten. Paa saadan Maade gik han det hele gamle Testamentes Bøger igjennem, og var derfor forbuden at holde Collegia. Han havde smaa sammenrullede Papirer i en Æske, hvorpaa stode enten Skriftens Sprog eller andre korte Sentenser. Af dem tog han et hver Morgen og rettede sig derefter den hele Dag. Fik han nu et, som syntes at advare om en forestaaende Ulykke, saa gik han ikke ud den Dag. Han sagde og, at dette en Gang havde frelst hans Liv; thi idet han holdt sig inde, blev en anden stukken ihjel af en, som laa under Trappen, da det ellers maatte have gjældt ham selv. De, som besøgte ham, maatte og tage et saadant Sprog. Og her gik det da som hos den Medicus, der havde Recepter mod alle Slags Sygdomme i een Potte, og naar nogen kom til ham for at høre hans Raad, sagde han: Tag en Recept af denne Potte, men bed til Gud, at du maa faa en lykkelig. Jeg var saa lykkelig at ramme paa saadan en Seddel, at von der Hardt gjorde sig gode Tanker om mig, thi jeg fik det Ord: Candor. Samtalen blev da de Candore animi et corporis. Han berømmede de Norske, fordi de har hvidt Haar, og Landet, fordi der om Vinteren er megen Sne. Derimod maatte Italienerne holde for, fordi de har sort Haar. Slutningen blev da denne: Jo nærmere mod Norden, jo oprigtigere Folk, og jo nærmere mod Sønden, jo værre. Min Broder fik det Ord: Conscientia, og da han strax lagde Seddelen i Lommen, efter at han havde læst den, vilde von der Hardt vide, hvad han studerede, og da han

hørte, min Broder var en Jurist, sagde han: Ja, ja, jeg ser nok, Juristerne har Samvittigheden i Lommen. Ellers maa de helmstädtske Theologer berømmes for, at de ere mere kjærlige, end sædvanligt er ved andre Universiteter, og ere ikke saa saare til at forkjætre andre, som ikke har samme Mening som de, men anser andre for Brødre, naar de ikke modvillig strider imod Troens Grundvold. De holder sig det efterrettelig, at Christus elskede sine Disciple, endskjønt de i Begyndelsen havde mange og store Vildfarelser. Gudsfrygt var her som andre Steder i Tydskland kun liden blandt Studenterne, hvor Selvraadighed, Ryggesløshed og Naturalismus hos en stor Del har taget Overhaand. Naar de undertiden gik i Kirke, havde nogle af dem Hunde med sig, som de kneb i Ørerne, og gik ellers under Gudstjenesten op og ned ad Gangene i Kirken med Hattene paa. Strax ved Helmstädt Bys Mur ligger et Kloster, hvori findes katholske Munke, og over Porten staar disse Vers: anno ConfLICtVs qVo traX est MVstafa VICtVs, tVrCICa porta rVIt, nostraqVe strVCta fVIt. Studenternes Tal var i denne By ikke over 200.

Fra Helmstädt rejste vi til Jena, hvor min Broder især havde Lyst til at høre den berømmelige Køhler. Paa denne Rejse var vi en Nat i Frygt, efterdi der indfandt sig tvende Karle med Øxer, som vare bekjendte med vor Kudsk og ligesaa liderlige som han. Han bad dem sætte sig op paa Vognen, og de satte sig bag os paa vor Kuffert. De fortalte ham, at de nu kom fra Merseburg, hvor de havde været for Inquisitionen for et Mord, som de havde været beskyldte for. Men som de den hele Tid, da de sade paa Vognen, ikke løftede nogen af Øxerne op, saa bleve vi og fri for at stikke dem igjennem, hvilket ellers ganske vist havde sket af Frygt. Blandt andet hørte jeg i Jena et Collegium hos en vis Mand over Historia Ecclesiastica, men det gik her efter den gamle Slentrian, saa at Kjætterne i det første hundrede Aars Tider bleve tillagte Vildfarelser, som man neppe kan begribe, at fornuftige

Mennesker kunde falde paa; men denne gode Mand havde ikke Dygtighed nok til at vise, hvorledes Kjætterierne havde deres Oprindelse af den østerlandske Filosofi, som da var i Moden; thi naar man først forklarer, hvori Filosofien da bestod, da bliver Kjætterierne noget anderledes og lidt mere begribelige. Og omendskjønt samme Mand i et af hans Skrifter kun vil tilstaa de nordiske Folk Ihukommelsen, saa at de kan lære, hvad andre har opfundet for dem, men har selv kun liden Forstand og Indbildningskraft, saa viste han dog selv kun liden Skjønsomhed, idet han blandt Lærerne i det første hundrede Aars Tid handlede om Josef og Maria, og drev desforuden lang Tid bort med at fortælle om, hvad Temperament og hvad Slags Haar Apostlerne havde haft. Jeg kommer nok i Hu, at Peder blev gjort til en Colericus, fordi han drog Sværd i Urtegaarden; men hvorledes de andre vare beskafne, har jeg glemt; det kan og være lige meget. Her forsamlede Studenterne sig om Søndagen, naar Gudstjenesten var ude, og stode i 2 Rader for Kirkedøren, saa at Byens Fruentimmer maatte ligesom gaa Spidsrod eller Gadeløb imellem dem, og det kaldte de deres Kirkeparade. Det, som ellers siges om de nordiske Folk, at den stærke Kuld i deres Land forvolder, at Legemets Varme gaar indad til Blodet og Hjærtet, det maa siges om mange Studenter i Jena, at Legemets Varme synes alene at søge til Maven; thi de har saa uslukkelig en Brand i Maven, at de tørster baade Nat og Dag, og er det utroligt, hvor mange Potter Øl saadan en kan sætte til Livs paa en Aften. I Jena er de studerendes Tal hen imod 2000. Herfra gjorde vi en liden Rejse igjennem Weimar til Erfurt, at se Jesuiternes Procession paa deres Christi Legems Fest. I denne Procession havde den, som forestillede Moses, Horn og et Bomulds Skjæg. Der fortaltes om en Statholder her paa Stedet, som for verdslig Forfremmelses Skyld havde forladt vor Kirkes Samfund og bekjendt sig under Pavens Lydighed, at han plejede at sige: den evan-

geliske Lærdom er god nok, men forbandet fattig. Hvor fattig denne Mand har selv været paa Christi Tro og Kjærlighed, er let at slutte.

Fra Jena gave vi os til Halle. Der var iblandt Theologerne især berømmelig den lærde og gudfrygtige Baumgarten, saa og Michaelis. Hos den gamle Lange hørte jeg et Collegium over Epistelen til de Hebræer. Men istedenfor at vise, efter en fornuftig Hermeneutica, hvad Meningen var af Ordene, da var hans Bevis idelig dette: Dette er den Helligaands Mening, og deri maa I tro mig som en gammel igjenfødt og som en gammel Lærer, der har aandelig Erfarenhed og et prøvet Sind. Her fandtes skikkeligere Opførsel iblandt Studenterne end enten i Helmstädt eller Jena. Deres Tal var omtrent 3000, og kan man regne, at de der fortærede 500000 Rdl., som ikke er liden Fordel for denne smukke By.

Fra Halle rejste vi til det dejlige Leipzig, hvori vi opholdt os 8 Dages Tid, for at bese det mærkværdigste. Fra Leipzig droge vi til Meissen og besaa der Porcellainsfabriken paa Slottet. Fra Meissen kom vi til Dresden, hvor vi strax gjorde vor Opvartning hos den gamle norske Løvendal. I denne By antoge vi en Lejetjener, for hvis Troskab Værten var vor Borgen. Han antoges hver Aften i ny Tjeneste til Dagen derefter. Den Orden, som toges her i Agt, at komme over Broen imellem gammel og ny Dresden, behagede mig meget vel; thi i Midten kjørte Vognene, og paa begge Sider gik de, som var tilfods. Men de, som vilde ind til Byen, holdt sig altid til den ene, og de som vilde ud til Forstaden, holdt sig altid til den anden Side, saa at hverken Vogne eller Folk nogen Tid kunde møde hinanden eller være hverandre til Hinder. Denne Skik kunde meget vel indføres i alle store Stæder baade paa Broer og Gader. Endelig maa jeg berømme Dresden, fordi fremmede blive der saa artig modtagne; thi det blev os ikke alene uden nogen Anmeldelse tilladt at se det kongelige Herskab spise, men saa snart vi kom til

Slottet og der i Vagten sagde, hvad vort Ærende var, og at vi vare fremmede, var en Officer færdig, som førte os op, blev hos os den hele Tid og forklarede os, hvad vi spurgte om. Fra Dresden rejste vi til Wittenberg, derfra til Berlin og siden til Potsdam, hvor vi toge ind til en af de store Grenaderer, som var en Mand af store Midler. Kongen af Preussen kunde ikke tro, at Studenter kom fra Halle til Potsdam, uden de havde noget at søge om, derfor sendte han to Gange en Ordinans til os, og lod spørge, om vi intet havde at søge om for Studenterne i Halle. Vor Vært var en artig og fornuftig Mand. I hans Hus stod det vel til, og var det noget nyt for os, at en Grenader kunde fremsætte for os et Kaffebord, der var prydet med alt det Sølvtøj, som dertil hører. Hr. Schubart, som var Præst paa Stedet, blev meget rost af en Grenader, som var vor Landsmand; derfor besøgte vi denne Præst og vare tilstede i hans Opbyggelsestimer, som han holdt for nogle Grenaderer og Haandværksfolk. Dog kunde jeg ikke give ham Bifald i, at disse Folk, som kom til ham, vare Kjernen af de opvakte Sjæle i Potsdam. Thi hos nogle af dem fandt jeg en stor aandelig Hovmodighed, som jeg mærkede deraf, at naar de skulle sige deres Betænkning over det Capitel af første Johannis Epistel, som Præsten havde læst op for dem, gik al deres Tale ud paa at fordømme andre, og af al deres Tale kunde let sluttes, at de ikke holdt andre i Byen for Guds Børn uden alene dem, som besøgte Hr. Schubarts Opbyggelsestimer.

Fra Potsdam begave vi os til Altona. Denne Gang toge vi os lidt længere Tid at bese denne saa fordelagtig bygte By, end den forrige Gang, da vi rejste her igjennem. I den katholske Kirke paa den venstre Haand ved Alteret blev jeg vaer et Skilderi, hvorpaa Maria med Barnet var malet, men Skildreren havde været saa ublu, at han havde sat under Skilderiet paa Latin: Ipsa etc. det er: hun skal sønderknuse Slangens Hoved. Hos Borgmester Poppe i Hamborg, som hidindtil havde modtaget vore Vexler, nød

vi stor Artighed; han gav os nogle Breve med til Kjøbmænd i Lybek og Kiel, hvis Virkning vi siden fornam, da disse Folk ligesom stred med hinanden, hvo der kunde skaffe os størst Fornøjelse. Blandt andre maa jeg især berømme Monsr Hohenholtz i Kiel. Da vi en Dag kun spurgte, hvor langt den danske Fæstning Christianspris eller Friderichsort laa derfra, vilde han samme Dag følge os derhen, hvilket og skete; og da vi siden reddede ham ud af et Selskab, hvor det syntes, et ondt Menneske stod efter hans Liv, og fulgte ham i Sikkerhed hjem til hans Hus, elskede denne Mand os saa højt, at han siden undskyldte sig for at tage Afsked med os, efterdi hans ømme Hjærte ikke tillod det. Her gjorde vi vor underdanige Opvartning hos den unge Prinds, som nu er Storfyrste i Rusland. Man kan sige, at hvor ung han var, saa fremskinnede Forstanden af hans Øjne. Her saa vi og den nu regjerende Konge i Sverig. Vi havde her en Indbydelse af Studenterne, som en Aften fornøjede sig med et smukt Fyrværkeri paa Vandet; men vi vare altfor nøje bundne til vor Kjøbmand, end at komme i andre Selskaber, end hvor han førte os. I Slesvig mærkede vi, at Byen tog daglig af, og der var en stor Misfornøjelse. I Flensborg var der i Værtshuset hos Madame Hollesen en ung Cornet, som foragtede det danske Sprog og holdt det for unødvendigt at lære det. Men da siden Oberstlieutenant Schinckel og en anden Major spiste med os om Middagen, og vi maatte fortælle dem adskilligt om Tilstanden i Tydskland, skete det altsammen paa Dansk. Men Cornetten forstod intet deraf og havde ikke et Ord at indføre. Dette smertede ham saa meget, at han siden sagde os, han havde forandret sine Tanker. Thi han kunde umulig forestille sig, at fornemme Folk vilde tale Dansk. Men de gode Flensborgere har foruden Tvivl selv givet ham Aarsag til Foragt for Sproget; thi enhver vil der tale Tydsk, enten han kan eller ikke, og mener, der er nogen Ære ved, da dog enhver Bonde i Tydskland kan gjøre det bedre. Da

vi længtes efter at høre en dansk Prædiken og spurgte, naar Gudstjenesten begyndtes, svarede de: den holdes Kl. 12 og er kun for Tjenestefolk. Det var ret ufordøjeligt at høre af Folk, som bo i Sønderjylland. Fra Flensborg gik vi til Vands, og kom til det kjære Kjøbenhavn. Men hvor maatte vi ikke her atter igjen tænke paa Cornetten i Flensborg, da de første Ord, vi paa Toldboden hørte, vare disse: Woher kommen sie? Was bedienen sie? Denne tydske Modtagelse gjorde en anden Gang en fransk Officer, som satte over med mig fra Helsingborg til Helsingør, saa forundret, at han sagde til mig: Hjærtens Herre, til hvad for et Land ere vi nu komne?

Da jeg neppe havde været i Kjøbenhavn i 2 Aar, blev jeg uventelig kaldet til at være tydsk Præst paa det adelige Frøkenkloster Vemmetoft i Hr. Johann Jacob Lamminiths Sted, som derfra var kaldet til sin Fødeby Memmingen i Svabenland. Dette skete Aar 1740, den 26 Augusti. Der havde jeg en Menighed, som uden Tvivl var en af de mindste, men tillige end af de artigste i Landet; thi den bestod den Tid af 12 Frøkener. Og kan jeg ellers sige, at der baade inden og uden for Klosteret var en Samling af fornuftige, artige og dydige Mennesker. I dette jordiske Paradis levede jeg 3 Aars Tid, indtil jeg efter Guds Forsyn blev kaldet til tydsk Præst her paa Bergstaden Kongsberg, hvor jeg Gud ske Lov lever fuldkommen lyksalig. Af indfødte Tydskere skal her neppe findes en Snes Stykker, som dog alle forstaa godt Dansk. Derimod er her undertiden 3 og 400 Norske om Søndagen til Guds Bord, som ikke forstaa et Ord til Nytte af den tydske Prædiken, jeg holder. Derimod prædiker jeg hveranden Uge til Aftensang og om Torsdagen dansk, saa jeg dog, Gud ske Lov ikke arbejder ganske forgjæves; men Gud glæder mig og med et og andet Menneskes Omvendelse. Førend jeg drog her op til Kongsberg, begav jeg mig i Kjøbenhavn i Ægteskab, og Gud har velsignet mig med en gudfrygtig, from og husraadig Kone ved Navn Helena Catharina Paulin. Hendes

Fader var forrige Consistorialraad og Domprovst i Roskilde Hr. Peder Paulin. Hendes Moder var Tabita Fleischer, en Datter af Mag. Esaias Fleischer, fordum Sognepræst til Helllg Gjæstes Kirke i Kjøbenhan. Gud har velsignet vort Ægteskab med en eneste Søn, ved Navn Johan Kald, der er født her paa Kongsberg den 7 Maj Aar 1744, og har jeg Aarsag at takke Gud, fordi han tegner til det, som godt er. Guds Navn være velsignet for alle Ting!

Saa vidt Hr. Peter Henrik Kolds egne Optegnelser. Af Worms Lexicon over lærde Mænd I, 233; III, 156. 918, erfares, at han 1760 udgav en Jubeltale i Anledning af Enevældens Hundredeaarsfest, og at han døde 1771.

5.

Hr. **Peter Lorents Herslebs** Levnedsbeskrivelse.

Udi den urolige Krigstid Aar 1718, d. 7 Octobris, saa jeg først denne usle Verden paa det gamle norske Herresæde, kaldet Egge, beliggende paa et Promontorio yderst udi Stods Præstegjæld under Indherreds Provsti i Trondhjems Stift i Norge. Paa samme Gaards Grund haver i ældgamle Tider den ellers ubekjendte gamle Kjøbsted Stenkjær været bygget[1]). — Min Fader er den endnu levende fromme Mand, Hr. Jacob Hersleb, Provst over Indherreds Provsti og Sognepræst for Stods Præstegjæld, dets fire Sogne, For, Qvam, Egge og Følling, hvor min Farfader, Mag. Christoffer Hersleb og var Sognepræst. Min Oldefader var Jacob Jensen Hersleb, Tolder og Kongens Foged paa

---

[1]) Forf. meddeler udførlige historiske og topografiske Notitser om Egge og Stenkjær, hvilke dog her forbigaas. I det hele er Biografien forsynet med en Række tildels vidtløftige Anmærkninger, af hvilke kun en Del (betegnede med Bogstavmærker) her ere medtagne.

Nordmøre[1]). Min Moder er den endnu levende hæderlige Matrone Inger Marie Frost af de Anglers Familer paa mødrene Side. Hendes Moder er den endnu i Live værende gamle Margrete Frost, af hvis Liv nedstiger over 160 Børn og Børnebørn, Børnebørns-Børn og Børnebørns-Børnebørn udi fjerde Led. — — — Af disse Forældre ere vi i alt 14 Børn, 8 Sønner og 6 Døtre, hvoraf 4 Sønner og 5 Døtre endnu ere levende, dels gifte, dels ugifte[2]). Udi Orden er jeg det femte Barn og fjerde Søn, født paa før ommeldte Gaard Egge, da min Fader der boede som Eventual-Sognepræst til sin Faders Kald.

Siden mit Fødselsaar indtræffer just i den Tid, da Krigen imellem Sverig og Danmark var nordenfjelds paa det heftigste, da den svenske General Armfeldt[3]) med 10000 Mand var indfalden nordenfjelds, og i adskillelige Partier adspredt udi Trøndelagen, var jeg ikke endnu kommen af Svøbet, før 500 finske Ryttere under Oberstlieutenant Armfeldts Anførsel indfaldt i Sognet kort før Jul og allerførst besøgte Egge Gaard i min Faders Fraværelse[4]). Saasnart var ikke Anføreren indkommen i Stuen, førend han gik hen til Vuggen og tog mig paa sine Arme og indsvøbte mig udi sin Rejsepels, sigende: «Aldrig gjør Du Svensken noket ondt», saa jeg vel kan siges at have i min spæde Barndom været i Fjendens Hænder, men dog ved en from Mands Hjærte, som denne brave Herre viste, hvor han frem-

[1]) Forf. meddeler videre Efterretninger om sine Forfædre, som her forbigaas, da de kunne læses paa Stamtavlen over Familien Hersleb hos Gjessing, Jubellærere II, 2, 260.

[2]) Forf. meddeler i en Anmærkning nogle nærmere Efterretninger om sine Sødskende. (Se Gjessing anf. St.).

[3]) Hdskr. har Adlerfeldt.

[4]) Paa samme Tid grasserede i alle Sognene en Forskrækkelses Feber, som foraarsagede, at Præsten ofte i trende Dage i Rad ikke kom til sit Hjem, dels formedelst de syges Tal, dels formedelst Vejens Længde og Besværlighed, da alle Broer vare afbrudte.

drog*). Da han nu ogsaa nedlagde mig i Vuggen, vendte han sig om til min forskrækkede Moder, sigende: »Når jag ser slika gossar, täncker jag på min fru heima, som jag förlot fruchtsom«.

---

*) Det skulde maaske ikke være ubehageligt, om jeg her indrykkede adskillige Omstændigheder, som paa den samme Tid tildroge sig udi Indherred med bemeldte svenske Parti: Da min Fader om Aftenen var hjemkommen, spurgte Anføreren ham, hvad Klokken var; han tog da sit Ur op og sagde Besked. Uret forlangte Anføreren strax, og da han havde uden Vægring faaet det, puttede han det til sig, seende min Fader stivt i Ansigtet, og derpaa forføjede sig til Leje. (Om Morgenen leverte han min Fader sit Ur tilbage med en venlig Mine sigende: Jeg ville probere Jer Kyrckoherda, om I var som de andre). Om Aftenen, da alle vare faldne i Søvn, paakom en gammel Mand i Gaarden saadan Ivrighed, at han kom ind og spurgte min Fader, om han ikke maatte tage sin Tømmerbile og hugge for Fode, siden de alle sov indtil Skildvagterne. Hans Ivrighed blev dog ved Forestillinger standset. — Derefter kom Fjenden til Præstegaarden, hvor min sl. Farfader da boede og var sengeliggende og i dyb Sorg for sin Hustru, som nylig var død. Der holdt de Julekost og Prædiken paa Finsk Helligtrekongersdag. Og var det mærkværdigt, at den finske Præst, i Steden for Præludio for Prædiken, spillede en Arie paa en Violin i Prædikestolen og ligeledes sluttede. Da nu Fjenden begyndte at ransage i Skovene efter nedgravet Gods, fik min Faster hos Anføreren udvirket, at en Del Gods maatte blive ført hjem og ej blive rørt; og ved sin Bortrejse efterlod han sig et Skrift, at hvilket svensk Parti, som der kunde komme, skulde handle som Venner mod disse Indbyggere. Efter nogle Dages Forbliven rejste de fort længere i Øster til Snaasen, hvor Præsten Mag. Niels Muus lod røre Trommen og samle Bønderne til Landeværn; men de bleve strax adspredte, og Præsten blev opsøgt og funden paa sin Gaard Parnasso under Fjeldet, hvor han tillige med sin Karl blev fangen, og med to Soldater skulde over Fjeldet sendes til Sverig. Paa Vejen overlagde de, at de skulde skilles ad, saa enhver Soldat skulde passe paa sin Fange. Da de nu vare adskilte, ihjelslog Mag. Niels Muus sin Vogter ved et Gjærde, og Karlen undløb sin og søgte igjennem vilde Stier hjemad, som og lykkedes; men Præsten, som fulgte Vejen, mødte et andet Parti Svenske, som skulde over Fjeldet, af hvilke han blev atter fangen og henført til Stokholm, hvor han sad længe fangen, indtil Freden var sluttet, da han kom tilbage og til sit Kald igjen. Efter nogen Tids Forløb

Efter at min Fader havde succederet Mag. Christoffer Hersleb i Embedet og var flyttet op til Præstegaarden For at bo, blev jeg tillige med mine trende ældre Brødre sat under privat Undervisning; og var mine første Lærere Hans Helsing og Ole Christoffer Meldal, som siden bleve Præster og allerede i Herren ere hensovede. Den tredie og sidste var de første i Gemyt og i Læremaade meget ulig, ved Navn Peder Krog[2]), et ungt Menneske omtrent paa 19 Aar, der i sin Ungdoms ubesindige Aar underviste os paa samme Maade, som Gideon gav Mændene i Suchot Forstand paa, idet han tærskede deres Kjød med Torne og Tidsler. Saadan alt for streng Undervisning ej alene hindrede vores Forfremmelse, men haver endog efterladt sig i alles vores Sind en Gruen og Angst for alle offentlige Forretninger, som kjendelig ytrede sig hos en Del af os, da vi kom til offentlig Examen. Og ser man deraf, at ikke enhver Alder er skikket til Børns Undervisning, allermindst de, som ej endnu have Skjæget ret udvoxet paa Hagen, eller, som man siger, ikke ere tørre bag Ørerne.

Under dette mit første Kors lærte jeg allerførst af Hjærtet at bede og paakalde Herren, som aldrig har ladet mig gaa værgeløs, men alletider reddet mig af Nød og øjensynlig Dødsfare, hvorpaa jeg kan anføre ikke et ringe Bevis udi min Alders 15de Aar, da jeg og min sl. Broder fik

---

kom Fjenden paa Bagrejsen om Aftenen til Egge, hvor de forefandt deres Post. Da de sad ved Bordet, begyndte nogle at aabne deres Breve, og strax derpaa begyndtes en Hvisken imellem dem, indtil de bleve vaer, at Anføreren var falden hen i Afmagt[1]). Da han var bragt til Rette, raabte han ud af Vinduet: Rippa, Rippa. Hvorpaa de i en Hast kom af Gaard og søgte deres Grav paa Fjeldet tilligemed de øvrige, som noksom er bekjendt. Nogle forfrosne Svenske saa' vi siden omsværme uden Tæer, Ben, Fingre etc.

[1]) Ventelig har Anføreren ved den nævnte Lejlighed modtaget Efterretningen om Karl XII's Død.

[2]) Formodentlig den senere Præst i Værdalen, der var gift med en Søster til Forfatteren.

Tilladelse at rejse til Trondhjem for at se den højsalige og af højlovlig Ihukommelse Christian 6, som da var i Vente. Da vi nu vare komne til Lodehammeren, en Havn 2 Mil fra Byen, hvor Roerfolkene agtede at hvile: imidlertid fik jeg tillige med en anden Person, ved Navn Hogen, Lyst til at bese den Kjærling, som øverst i Bjerget præsenterede sig i hvid og graa Sten med en Hund ved det ene Knæ. Vi stege begge til den Ende sammen op i Bjerget; men der det begyndte at blive noget vanskeligere at komme op, vilde den anden ikke længere stige, men blev staaende at se paa min forvovne Adfærd. Jeg blev da alene ved at klatre, snart skraas ad, snart op ad, indtil jeg mødte en bred Revne i Bjerget, som gik fra oven til neden. Da jeg ikke kunde springe over dette brede Gab, besluttede jeg at krybe inden i Kløften og saaledes ud paa den anden Side. Jeg kom og rigtig allerinderst i Kløften, som begyndte at blive mere og mere stejl, saa der var lidt at staa paa, mindre at holde sig ved, thi det gik immer løs, hvad jeg tog paa, baade mit Fod- og Haandfæste gik løs paa een Gang, og jeg i et Øjeblik saa' mig staaende allernederst i den dybe Bjerghule, hvor jeg knap kunde se Dagens Lys. Strax derpaa kom adskillige smaa Sten bag efter mig, som jeg i Farten maa have revet løse, hvilket nødte mig til at søge under Heldingen. Endelig løsnedes et stort Stykke af Klippen oven i Hullet og faldt til midt i Hulen, hvor den blev hængende og ganske betog mig Dagens Lys. Ved dette Fald syntes mig mit Hoved revnede til mine Øren, endskjønt Stenen var over 2 Alen fra mit Hoved. Da jeg efter denne Dundren kom lidt til min Hørelse igjen, hørte jeg en ynkelig Klagemaal af min Kammerat udenfor, som havde set det store Stykke at falde ned, og nu begræd min formente Død. Men han blev ikke lidet forundret, da han saa' mig komme op af et Hul mellem det nedfaldne Stykke og den faste Klippe. Vi ginge derpaa til vor Baad, da jeg fornam at have faaet Skade i den højre Fod, hvilken ved Ankomsten til Trondhjem

meget formerede sig, at jeg maatte holde Sengen i 14 Dage. Soli Deo gloria!

Aar 1733 blev jeg tillige med min sl. Broder sat i Trondhjems Cathedralskole under daværende Rectors, Mag. Jonæ Schanches[a]), Undervisning, hvor vi forbleve til Aar 1734, da vi fra Skolen bleve dimitterede. Vi begave os strax derefter til Søs og ankom ikke til Kjøbenhavn, før Examen artium var forbi, saa vi ikke før i November tillige med 15 andre bleve antagne til Examen artium sub Decanatu beati Dr. Thestrupii; og udvalgte jeg mig den kjærlige Mand Dr. og Professor Anchersen, nu Kgl. Maj.s Justitsraad, til Moderatorem studiorum. Efter at Examen philosophicum var tagen, blev jeg af min kjære Fader hjemkaldt, som ikke længere kunde udstaa at holde 4 Sønner ved Academiet paa een Gang, og derfor Aaret tilforn havde hjemkaldt min sl. Broder. Hjemrejsen skete over Søen til Christiania, hvor jeg forefandt og kjærlig blev imodtagen af min allerelskeligste Farbroder, Biskop Hersleb, som da nylig var beskikket til Biskop i Kjøbenhavn. Der traf jeg ogsaa min ærlige Broder Mag. Jacob Peter Hersleb, som samme Dag var kaldet til Conrector ved Christianiæ Cathedralskole.

Efter 14 Dages Forblivende i Christiania begav jeg mig kort før Jul over Land til Trondhjem og passerede med stor Besværlighed Dovrefjelds Drivelv, hvor Skytshesten druknede under Isen og Træskavlene paa Slæden [blev] afbrudte, og jeg Natten over til den tilkommende Dag maatte herbergere udi en Bjergkløft, indtil Karlen med frisk Hest og Kjøretøj kom tilbage, da jeg fortsatte Rejsen og kom

[a]) Rector Jonas Schanche var en god dansk Poet og haver udsat Jonæ Profeti paa alexandrinske Vers, som ej er bleven trykt. Det skulde være en Imitation efter Virgilii Libros Æneidos, og var det i alle Maader bedre end det bekjendte Poema Don Pedro. Samme Mag. Schanche blev tillige med sin Søn Jonas Jacob indviet til Præst for Melhus Menighed, da han var stegen til en høj Alder.

Juleaften til Trondhjem og forefandt en Del Slægtninge og Venner forsamlede til Bords hos Madame Frost, min Mormoder. Kort derefter ankom min Fader til Trondhjem, agtende sig til Christiania for at tage Afsked med sin Broder Biskoppen, som havde bestemt sine Sødskende og Svogre til sig, om muligt paa een Gang, for at tage Afsked med hverandre. Da jeg nu med Glæde havde omfavnet min allerkjæreste Fader, begav jeg mig paa Vejen til min Faders Hus. Og var det ret mærkeligt, at da jeg satte først Fod paa min Faders Grund ved Stenkjær, kom min sidste Informator over Færgestedet, og vi, uden at kjende hinanden, mødtes paa Strandbredden, og som vi begge agtede os til eet Sted, fulgtes vi ad til min Faders Hus, hvor jeg forefandt min kjære Moder sengeliggende og det hele Hus i Frygt derover. Dog samledes begge mine Forældre igjen med Helbred, da min Fader kom hjem fra Christiania.

Der jeg paa 3die Aar havde været hjemme og imidlertid informeret tvende af mine smaa Søskende og undertiden øvet mig i at prædike, som alletider skete med usigelig Hjærtensangst, besluttede min Fader atter at sende mig til Academiet for at klargjøres.

Aar 1740, som er mit fatale Aar, paa hvilket Gud saa kjendelig gjorde alle mine vidtudseende Anslag til intet og saa dybt fornedrede mig, at jeg baade i Henseende til Temperament og Sinds Tanker blev forandret; og kan jeg ret fra dette Aar regne en ny Periodus i mit Liv. Den 19de Maj forlod jeg begge mine Forældre paa Stenkjær Fjord med stor Vemodighed og Hjærteklemmelse, ej vidende, hvad mig forstod, og kom den 21de til Trondhjem, hvorfra jeg tillige med 6 andre Passagerer, hvoriblandt var tvende af Biskop Hagerups yngre Sønner, Amund og Richard, som skulde sættes under Hr. Rector Abildgaards Information i Helsingør, begav mig til Skibs, ført af en Skipper fra Aarhus, ved Navn Thomas Hansen. Og kom vi den 1ste Juli ud i rum Sø, efter at vi i 8 Dage havde ventet i Hammersund paa føjelig Vind. De første 7 Dage

var Vinden føjelig, men den 8de, da vi vare Lindesnæs forbi, blev Vinden skral, saa vi med stor Nød kom indenfor Skagen. Den 9de Juli oprejstes en Storm af Sydvest, som hindrede os, at vi ej kunde gjøre andet end lavere og gaa over Stag uden at vinde en Smule frem, men var og blev udenfor Læsø. Den Dag var saadan Søgang og Storm, at ingen af os Passagerer turde komme op paa Dækket, men holdt os, uden at faa Mad, nede i vore Køjer, nogle for, nogle bag i Skibet, og Lugerne tillukt over os. Omtrent Kl. 4 om Eftermiddagen kom en Baadsmand ned i Rummet til os, og uden at tale noget, drog sine Støvler paa, lukte siden sin Kiste op, tog deraf først Penge, siden nogle rene Skjorter og stak i sin Barm. Alt dette opvakte hos os ikke ringe Betænkninger og Frygt, som blev formeret ved det, at vi hørte Pumpen bestandig at gaa. En Del af os begyndte da at ville tage Klæder paa, da i det samme Forlugen blev aabnet, og Skipperens fæle Røst kom ned til os: Op, op, berge Mand, vi ere færdige at synke. Nu kan ingen uden Erfaring forestille sig, hvorledes Menneskene nu saa ud; nogle vare ganske uden Overklæder, nogle skrege, nogle bad, nogle pumpede, andre favnede dem, som pumpede, andre løb fra en Ende af Dækket til en anden med udstrakte Arme, andre laa kraftesløse paa Dækket og bleve overslagne med Sø; in Summa ingen tog sig noget retskaffent fore. Omsider resolverede vi alle Mand at bruge vore yderste Kræfter til at pumpe, og med et Blylod i den anden Pumpe efterforskede, hvor højt Vandet var steget i Lasten. Men det var alt forgjæves, thi medens vi pumpede allerstærkest, voxede Vandet til 4 Alen, hvorover vi forlod Pumpen og søgte at sætte vor Jolle og Chaluppe ud. Den første kom hel ud; men den største, som kunde bære alle Mand, blev slagen i Stykker paa Dækket. I den Forstyrring løb nogle til Pumpen igjen; men den kunde ikke røres, og Loddet i den anden Pumpe viste 11 Fod Vand i Skibet, hvoraf sluttes, at en Planke under Vandgangen maa være sprungen. Alt Haab var da

ude om Skibets Redning, og den lille Jolle, som i det højeste kunde bære 6 Mand, var det eneste Redningsmiddel for os alle 13 Mennesker. Sejlene var imidlertid blevne løste og flygtige, og Skibet overgivet ganske for Bølgernes Magt, hvilket var en Hovedforseelse og maaske en stor Anledning til den store Ulykke, som vederfores de tilbageblivende, hvorom siden skal meldes. Nu stode vi alle i en Klynge omkring Stormasten og bejamrede vor Tilstand, endskjønt ikkun faa kunde noget tale; thi de, som bleve borte, vare allerede blaa om Læberne og ligesom in agone, hvorover de intet rørte sig eller kunde søge nogen Redning. Men Skipperen holdt det raadeligst at stige i Jollen med saa mange, som kunde; hvortil fandtes liden Lyst hos de fleste, efterdi det syntes farligere at sidde i Jollen iblandt de stolte Bølger end paa Skibet, som endnu var oven Vandet. Skipperen tog mig ved Haanden og bad mig følge, hvilket en Depositurus ved Navn Ole Frost og en Matros og gjorde, saa at vi tillige med Kokken, som før var i Baaden, da den blev udsat, vare 5, som første Gang stak fra Borde. Det varede ikke længe, førend Skibet blev usynligt for os, og de Skibe, vi før paa Dækket havde øjnet omkring os, kunde vi ikke se, uden naar vi vare ovenpaa Bølgerne. — — — [1]). Endelig kom vi uforvarendes lige for et lidet Skib, som i Laurvigen var ladet med Jern og Trælast, og agtede sig til Horsens, hvis Skipper hed Mikkel Gylling. Vi raabte alle Mand med fuld Hals: Berge Mand, berge Mand. Men de arme Jyder bekjendte siden for os, at de holdt os for Sørøvere og turde ikke holde til os, indtil vi kom dem saa nær, at de kunde se vor Uselhed og grant høre vor ynkelige Raaben; da de strax kastede mange Tov ud til os, som vi heftede os fast ved. Men den Glæde varede ikke længe; thi Skibet, som blev

[1]) Forf. fortæller udførligt om, hvorledes det kostede dem den største Møje at holde sig i Jollen, og at de søgte at praje flere forbisejlende Skibe, men uden Held.

idelig bevæget af Bølgerne, kom væltende over vores ved Siden nærliggende Baad, saa at alle i det samme maatte søge at komme op, hvor de bedst kunde. Vores Skipper bad den fremmede Skipper, at han vilde holde noget nærmere op imod Vraget, at man ikke skulde have saa langt at ro som før, hvilket han og villigen gjorde, og kom vi da Vraget paa en halv Mil nær og kunne se, at det laa væltet paa Siden med Rælingen under Vandet. De tvende Baadsfolk maatte da, skjønt nødig, ro til Vraget igjen, og Skipperen, Monsr Frost og jeg bleve tilbage. De kom strax tilbage med 4 Folk, sc. Richard Hagerup, en Skriverkarl Bruun og 2 Baadsfolk. Men da de kom til os, gik det som forrige Gang, at Skibet trykte Jollen under; alle Mand søgte at entre op; i samme Skynding var og den lille Hagerup saa nær ved at komme op, at han havde sine Fingre indenfor Skibsbordet; men idet at Skipperen greb efter hans Haar, slog den fra Skibet kommende Jolle ham paa Skuldrene, saa han slap sit Haandfæste og sank ned mellem Baaden og Skibet, men kom strax op et lidet Stykke fra Skibet, hvor jeg saa ham ligge i min Slafrock ovenpaa Bølgen uden at kunne redde ham med mit Liv; thi Baaden var i den Forstyrrelse skilt fra Skibet, hvilken om vi havde beholdt, holdt jeg det ikke umuligt at kunne have reddet ham, eftersom han nogle Gange gik op og ned ovenpaa de stolte Bølger, ja endog efterat have gaaet under Vandet, kunde vi se Skinnet af den blaa og hvide Slafrock, han havde paa. Endnu vare paa Vraget 4 Mennesker, sc. den ældre Amund Hagerup, Proviantforvalter Fyens Søn i Trondhjem, depositurus, et ungt Menneske af stort Haab, Bastiant Stabel, en Student, og en Matros; men Baaden var borte, hvormed de andre vare hentede. Vi stormede da alle endrægtelig med vore Bønner til den ny Skipper om at lade udsætte sin Baad, som vor Skipper med 200 Rdl., han havde reddet, vilde betale; men han vægrede sig, uagtet vi andre bød ham Guld og grønne Skove, undskyldende

sig med den Fare, vi da alle stode udi, ifald samme Baad blev forloren, og tillige forsikrede os, at hans Skib havde været læk den hele Dag, som vi befandt sandt at være. Dog lovede han at ville holde sig op imod Vraget, saalænge han kunde, ifald nogen paa Vragstykker kunde reddes. Ved saadan hans Flid kom vi Vraget omsider saa nær, at vi kunde se Skibets Bagdel at være sunken og Skibet liggende paa Siden, og den lange Matros staaende alene foran paa Bovsprydet, hvoraf vi sluttede, at de andre allerede vare bortskyllede af Bølgerne. Da vi nu saa dette Syn, begyndte vore Hjærter i os at bløde, og vi alle fordoblede vores Begjæring om Baad at komme til Vraget med; men vor Bøn blev afbrudt ved en forfærdelig Søgang, som slog langs ad Skibet og fyldte Kahyten fuld. Den fremmede Skipper raabte: læg af; og det varede ikke længe, før vi forlorede Vraget af Syne, mest fordi Mørket formeredes. Denne Nat var os ikke mindre bedrøvelig end den forrige Dag, dels for vore Stalbrødres ynkelige Afgang, dels for den ny Frygt for atter at sætte til paa Anholt. Vi dreve da efter overlagte Raad for Takkel og Tov den hele Nat, og bleve i Lysningen vaer Anholts brydende Grunde, hvilket gjorde os atter blege Kinder. Dog kom vi ved Guds synderlige Hjælp Anholt forover i rum Sø. Den Morgen sade vi alle 8 bergede Mennesker nede i Kahyten og gnavede paa nogle haarde Skibskavringer, siden vi mærkede til nogen Sult; men den liden Fornøjelse varede ikke længe; thi en Søstyrtning fyldte Kahytten saa fuld af Sø, at Vandet gik igjennem Næse, Mund og Øren paa os alle, og syntes jeg den Gang at være Døden nærmest; thi vor Aande gik fra os, saa vi ikke det mindste kunde hjælpe os selv, før Vandet sank saa meget; at Kahytporten blev aabnet, og vi kunde komme ud paa Dækket.

Efter stor udstanden Møje og Livsfare kom vi omsider med samme Skib lykkelig til Helsingør d. 10 Juli, og bleve 8 af 13, sc. Skipperen med 4 Baadsfolk, Mnsr Bruun og

Frost[a]) saavelsom jeg, frelste ved Guds besynderlige Naade fra de stolte Bølger, saa vi med David maa sige: Havde Herren ikke været hos os, da havde Vandet løbet over os, ja da havde det stolte Vand gaaet over vor Sjæle: vor Sjæl er undkommen af Fuglefængerens Snare, vor Hjælp er i Herrens Navn, som gjorde Himmel og Jord.

Ved Hr. Rector Abildgaards gode Beværtning i 10 Dage kom jeg mig saa vidt, at jeg fra Kjøbenhavn blev forsynet med nødvendige Klæder og kunde begive mig til Kjøbenhavn den 20de Juli. Da jeg gik ind ad Nørreport, tænkte jeg paa den vises Ord: Omnia mea mecum porto. Det første Menneske, jeg traf, som var mig bekjendt, var Broderen til de druknede Brødre Hagerup, som vel havde hørt om sine Brødres haarde Skjæbne, men fandt nu sin Sorg oprippet ved at se mig[1]). Fra Helsingør havde jeg med første Post skrevet baade til sl. Biskop Hagerup, saa vel som til mine Forældre. Men Rygtet kom før end Brevet til mine Forældre; thi Biskoppen stod færdig at rejse paa Visitats udi Indherreds Provsti, da mine Breve ankom til Trondhjem, hvorover de bleve sendte med Biskoppen, som skulde visitere hos min Fader. Men det varede over tre Uger, inden Visitatsen kom til Stods Præstegjæld, og Brevet til min Fader blev derover sinket. Imidlertid var Tidende kommen til min Faders Hus, at Biskop Hagerups tvende Sønner vare forulykkede; hvor kunde de da tænke, at jeg skulde være frelst. De havde derfor alle i min Faders Hus ej alene begrædt mig, men og anlagt Sorgen for mig,

---

[a]) Samme Ole Frost blev siden Missionær i Nordlandene, og da han agtede sig til en Ø i præstelige Forretninger, kuldsejlede Baaden paa Fjorden, og han tilligemed flere andre druknede og blev funden ved Strandbreden — en vias Dei inpervestigabiles!

[1]) Forf. meddeler i en Anmærkning nogle Vers over de omkomne Brødre Hagerup, deriblandt et af deres ovennævnte Broder Anton Ulrik Hagerup, »der siden blev Capellan pro officio til Alstahougs Præstegjæld paa Helgeland, hvor han siden red sig ned igjennem en Is og druknede«.

da Biskoppen ankom til Visitatsen, og da først blev jeg i deres Tanker levende igjen. Min kjære Moder contesterede derfor i sin første Skrivelse, at hun baade havde grædt og sørget for min Død, og begjærte min Kvittering, at hun ikke skulde komme til at sørge anden Gang. Den sl. Biskop Hagerup sagde sig ikke før at have haft Stunder til at sørge for sine 2 Sønner, men der vilde han begynde at sørge og af min Fader lade sig trøste. Mig er bleven fortalt, at han, da han læste mit Brev, som begyndte saaledes: »Gud give, jeg aldrig havde lært at skrive, saa havde jeg aldrig været nødt til at melde saa bedrøvelige Omstændigheder« etc., skal have kastet sig ned paa en Lodbænk med taarefulde Øjne, men strax derefter begivet sig paa Rejsen uden at tale med nogen i Byen.

Strax efter min Ankomst til Kjøbenhavn var jeg i nogle Maaneder plaget af stærk Hovedpine, som brød ud omsider til en Byld i Næsen. Dog blev jeg ved den unge Hr. Doct. Bing lykkelig cureret, og ved den frie Adgang, mig blev undt til min allerelskeligste Farbroders Hus og Bord, glemte jeg med Patriarken al min Møje og al min Faders Huses. Det theologiske Studium begyndte jeg da for Alvor, betjenende mig af Collegio privato Dr. Marci Wøldike in Theticis & Dr. J. F. Reusii in Moralibus, Exegeticis et Asceticis; blev dog meget forhindret i mine Studeringer af Hypocondri og Febri lenta. Aar 1743 d. 17 Januar indstillede jeg mig til offentlig Prøve in Studiis Theologicis, Examinatoribus Dr. Wøldike & Dr. Reus, og vare de saa gode at være fornøjede med mine Responsis, og stedede mig til ny Prøve paa Prædikestolen Dom. Quasimodogeniti samme Aar over Aftensangstexten 1 Joh. V, besynderlig det 4de Vers, hvormed de in Testificatione dimissoria vare fornøjede.

Strax derefter bekom jeg min Faders Vocation til at være hans Kapellan og Medarbejder i Embedet. Men det blev siden forandret, at han vilde oppebie sin ældste Søns Klargjørelse; og blev han da siden voceret og af højlovlig

Ihukommelse højsalige Kong Christian den Sjette med Jure successionis benaadet paa sin Faders Kald. I dette Kald findes den Raritet, at der fra Reformationens Tid har været een Præsteslægt, enten Søn eller Datter, forbleven i Kaldet. Gud give, de efterfølgende Konger af den højlovlige oldenborgske Stamme vilde allernaadigst conservere samme Raritet.

Samme Aar, da adskillige Krigstilberedelser bleve foretagne baade til Lands og Vands, stod det mig frit for enten at foreslaas til Skibs- eller Feltpræst. Efter velberaad Hu udvalgte jeg mig heller det første end det sidste, skjønt til mine Venners store Forundring, tænkende, den samme Gud at styre paa Vandet som paa Landet, og Omkostningerne for en Skibspræst mindre end for en Feltpræst, og Faren at være den samme [1]). Til den Ende blev jeg tillige med 11 andre Canditatis d. 4 Sept. af Mag. Peder Hersleb investieret og indviet til det hellige Præste- og Prædikeembede paa den kgl. Orlogsflaade, og forklarede Ordinator ved samme Anledning sin Materies anden Del af Apoc. 3, 15—16. Dagen derefter bleve vi ordinerede Skibspræster ved Holmens Provst fordelte paa de Skibe, som endnu manglede Præster; og blev jeg da Præst paa Orlogsskibet Elephanten (en Todækker af 80 Kanoner, liggende tæt ved Admiralskibet og ført af den fromme og ædle Herre, Hr. Commandeur og Kammerherre Greve Danneskjold-Samsø, nu salig hos Gud). Da jeg i dette Embede ret betragtede min Menighed og dens Situation, min liden Myndighed og alle Forhindringer paa den ene Side, og det store Ansvar og Regnskab paa den anden Side, blev jeg ret hjærtebled og syntes ret at være ført i Ørken for at

[1]) Forf. anfører i Anm. Professor Dr. Anchersens (hans tidligere Privatpræceptors) Attest, dat. 11 Sept. 1743, der af Notarius Academiæ indførtes i hans Testimoninm publicum, hvori nævnte Professor »havde gjort sig smukke Betænkninger over denne Resolution«.

fristes. Jeg aabnede ofte mine Tanker for en fornuftig Officer[a]) om Præsteembedet til Skibs, som og var af min Mening, nemlig at der udfordredes erfarne Mænd, som baade vare expedit og frimodige, til at være Skibspræster, og synes mig saadant vigtigt Embede ej at burde være en Præsts Læreklud[b]).

Den meste Tid laa vi stille paa Kjøbenbavns Red for Anker; men da de andre lagde ind for at aftakles, fik Elephanten Ordre som et nyt Skib at besejles og prøves med Orlogskibene Oldenborg og Trekløver. Vi begave os til den Ende ud i Østersøen og gjorde i 8 Dage adskillige Søexercitier og Vendinger, og kunde vi da ofte sejle 16 Mile i een Vagt ɔ: 4 Timer. Jeg fornam da stor Forskjel paa at være paa et Orlogskib og paa en jydsk Galiotb. Sidst i Novbr. kom vi hjem, og Skibene bleve alle indlagte i Hochen (!) for at aftakles, og den ønskelige Fred vedligeholdt. Kjøbenhavn havde da i den Vinter godt Forraad paa Præster, hvilket var os ret en Vederkvægelse, at vor allernaadigste Konge forundte os Vartpenge, og vi uden Hinder kunde habiliteres til Præsteembedet ved daglig Læsning og Øvelse. Endelig blev vi Tid efter anden adspredte paa adskillige Steder i Herrens Vingaard[c]).

Aar 1744 i Novbr. blev jeg imod Formodning af min

---

a) Kaptain Vest, en fornuftig og civiliseret Officer, som efter sin Død er bleven savnet af mange,

b) Vi vare i alt 20 Skibspræster, iberegnet de 2de Hospitals-Skibspræster, som alle have faaet Brød, undtagen den fromme Hr. Groes, som for nærværende Tid [1753] er paa det marokanske Togt. Gud ledsage dem vel hjem! [Om den nævnte Hr Andreas Groos se Im. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhist. I, 143—6].

c) Til Erindring af alle Skibspræster, hvis Menigheder i Flaaden indtog knap 2 Mils Distance, og nu saa vidt ere adspredte, haver en vis Pen samlet alle deres Navne udi følgende Stropher:

Hr. Schade, Hammersteen, Hr. Bentzon, Vestphal, Høg,
Hr Viborg, Engelhart, Hr. Tyrholm, Steenbech, Bøg,
Hr Einsberg, Hedemarch, Hr. Zimmermand, Banfein,
Hr. Suchow, Hersleb, Braëm, Hr. Galschjøt, Gros og Klein

allerelskeligste Farbroder Biskop Hersleb kaldet til Sjælesørger for Brønshøj og Rødovre Menigheder her i Sjælland, hvor jeg nu paa 9de Aar har arbejdet ej uden Frugt; thi Gud være Tak, som dog lader os faa nogen Sejer i Christo, idet vi aabenbare hans Kundskabs Lugt.

Siden det er begjært, at Præsterne i deres Biografier vilde tillige lade indflyde noget om deres Embedes Førelse, vil jeg, førend jeg ender, give sligt i Korthed tilkjende. Men om andre ret skal kunne forstaa en anden Præsts Embedsførelse, udfordres en Slags Naturalbeskrivelse over ens Menighed, hvorpaa Embedets Førelse skal grunde sig; thi man tilstaar mig vel, at Præsteembedet maa føres anderledes ratione prudentiæ ecclesiasticæ i Norge end i Sjæland, og at en Malabarer ikke overtales paa samme Maade som en Grønlænder. Jeg nægter ikke, at jeg som en Normand har haft stor Umage ved at finde mig udi dette Lands Indbyggeres Sindelag og Omgjængelse, da de ganske ikke plages af Ærlighed, som de Danske selv tillægge de Norske som et Proprium Nationis, og falder det ofte en ærlig Normand forunderligt, at han for sin Ærlighed bliver belét af Sjælandsfarer, ja med al sin Ærlighed og Godhed bliver agtet for en Tosse. Jeg veed ikke, om ieg herudi vildfares eller ej, men mig synes, ej andre prædominerende Affecter at findes hos Sjælandsfarer i Almindelighed end Frygt og Vrede: Frygt for Overmagten, enten de have gjort godt eller ondt; Vrede og Hævn, naar de selv blive Overmænd, baade imod onde og gode. Jeg er falden paa denne Mening ved adskillige Exempler iblandt Bønderne baade her og andre Steder, som vise saa kjendelig Forskel paa deres Opførsel i og uden Sognet. Thi mange af dem, som inden Sognet ere blevne agtede for Exempler paa Kristendom og et anstændigt Liv, have, naar de vare uden Sognet, enten til Torvs eller anden lang Rejse, hvor de mente sig at være ubekjendte, aflagt Prøver paa de allerstørste Uforskammetheder, endog imod dem, som bære Kongens Tegn. Det er derfor ikke saa rart i

Kjøbenhavn, at Bønder, som hjemme agtes for velholdne og reputerlige Mænd, blive for smaat Tyveri udi Hørkræmmernes Boder med Tjære oversmurte paa Ryggen. Udi denne Materie har jeg engang talt med en Præst, hvis Tilhørere vare mesten Del Kulsviere (en Titel, som hos skikkelige Folk ikke betyder meget godt), og iblandt andet spurgte ham, om hans Tilhørere vare lige saa umenneskelige inden som uden Sognet. Han svarede: nej, ikke alle Tider, thi iblandt dem selv søge de en Slags Ære, som de ikke af fremmede forlange. At saadant kommer en stor Del af alt for strængt Hoveri og anden haard og uretfærdig Medfart, kan tydelig ses af en Del Herregods, hvis Ejere ere indtagne af sunde Principiis, som med Skjønsomhed practiceres, hvor de ligesom til Menneskelighed blive optugtede; og er det paa et vist Herregods i Sjæland, hvor man ikke kan kjende Sjælænderne igjen.

Iblandt de nogenledes raffinerede Sjælandsfarer mener jeg Brønshøjerne kan regnes (jeg mener hele Sognets Indbyggere), hvilke, dels fordi de ere Kongens Bønder og ej plages med Hoveri, dels for deres Nærliggende ved Kjøbenhavn og daglige Omgang med civiliserede Folk, ere saa uformærkt humaniserede, saa at adskillige kjønne Folk fra Kjøbenhavn drage ud til Bønderne om Sommeren for at fornøje sig i 2 à 3 Dage, og uden Væmmelse kan benytte sig af Bøndernes Dug og Disk, Seng, Brød og Melk, hvorimod de faa Smag igjen paa hines The, Kaffe og Chocolade. Hvorudover jeg paa 2 à 3 Steder af Bønderne med The er bleven beværtet og paa samme Maade har revangeret deres Godhed. Klædedragten er her mere end andre Steder splendid med Brocade og massivt Sølvarbejde, især hos de unge, som have rige Forældre; og tilstaa de selv, at Stads i Klæder udi en Tid af 50 Aar har mægtig formeret sig, saa at det vil falde en Mand nu meget kostbart at føre sine Døtre op efter Moden. Bøger, især gamle, ere de Elskere af, og præferere altid en gammel Bog for en ny. Ved Husbesøgelse haver jeg stundom funden hele Hylder og

Skabe fulde af forskjellige gode og sjælden forekommende Bøger, især hos en Bonde i Emdrup, hvis Bibliothek jeg haver taxeret for 20 Sldlr. og derover, bestaaende af Resenii og Svaningii Bibel vel conserveret, Saxonis Grammatici Krønike, Brochmandi & Naschovii Huspostiller, Jersinii Scripta etc., og beklagede han sig endda at have mist adskillige Bøger ved Udlaan, saa at man her kunde fremvise en liden Catalogum librorum rustici Bronshoviani. Visebøger findes overalt temmelig tykke, hvor jeg haver iblandt andre fundet en Vise om Peter Schumacher. De lærdeste Bønder disputere gemenlig i Selskaber om bibelske og historiske Ting, hvilke, naar de først blive udraabte for boglærde og tillige ere brevlærde, ere siden ansete iblandt de andre for Rabbiner. Skilderier og malede Stykker paa Træ findes ikke sjælden, og haver jeg tiltusket mig et smukt Stykke af den ældre Christian den femte med Gemal, item Frederici tertii, formodentlig da han var Prins.

Man ser heraf, hvad Adgang man i Embedets Førelse kan have til saadanne Tilhørere med at udsprede Bibler og ny Testamenter iblandt dem, hvilket jeg og har benyttet mig af, og i min værende Tid udspredt 250 Ny Testamenter og 20 hele Bibler iblandt de unge konfirmerte, hvilke de bringe med sig i Kirkerne. De 5 første Aar afhandlede jeg hver Søn- og Helligdag til Indgang et Stykke af de 5 Catechismi Hovedparter, og da jeg dermed havde gjort Ende, blev jeg af adskillige begjært at ville ligeledes forklare af det gamle Testamentes Historier, som jeg og foretog mig, og allerede udi disse halvfjerde Aar har igjennemgaaet Skabelsens Bog Vers for Vers ud til Gen. Cap. 47, som igjen ved Catechisation bliver repeteret, og ved Sognets Aftenlæsning atter gjentaget: hvilket jeg haaber at skulle frugte mere end blotte Søndagsafhandlinger, i Henseende til at de blive nødte til selv at læse i Bibelen og gjøre sig den bekjendt. 2 á 3 temmelig stærke Biblici haver [man] i Sognet, hvilke med Færdighed fornøjede Biskop Harboe udi sin seneste Visitats i Brøndshøj Kirke, især

en, som havde begyndt udi min sl. Formands Tid, og nu er ret Attestats-lærd; han haver ret en velsignet Indsigt i Guds Ord, og skal kunne resolvere et Spørgsmaal saa godt som nogen. Man kan altsaa med liden Vanskelighed komme til at saa og plante her i Menigheden, dels fordi de selv ere lærvillige og have god Forraad paa det skrevne Ord, dels for de gode Anstalter, som den høje Øvrighed har gjort til Børnenes Undervisning i Skolen. Men her desidereres endnu, hvorledes Planterne rettelig og forsigtig skal plejes og forbedres. Og erindre jeg mig herved, hvad en omvandrende Franskmand engang, da han hørte den sl. Dr. Ph. J. Spener catechisere for sin Ungdom og igjen deres hurtige Svar, spurgte Doctoren om: hvorledes faar man alt det, Hr. Doctor, fra Hovedet til Hjærtet; hvorpaa han svarede: Gud giver Væxten.

Derpaa faar det og hos os at komme an. Imidlertid fattes her saa vel som andre Steder duelige, edsvorne og lovlig beskikkede Medhjælpere, hvorom dog Loven saa vidtløftig handler, ved hvis Hjælp en Præst kunde komme under Vejr med mange Ting, som ellers ere ham forborgne. Hvad Medhjælpere kan udrette, haver jeg lært hos min Fader i hans Embedes Førelse; hans 8 Medhjælpere kunde ofte med deres simple Overtalelser mere udrette end Præstens skriftmæssige, lange Forestillelse. Jeg haver vel søgt at ophjælpe denne Skade, men naar jeg haver talt om Ed og lovlig at beskikkes, har jeg strax faaet Opsigelse fra Embedet; thi de mene, at de da skulle agere Sladrere og saaledes drage sig Had paa Halsen. Da jeg hørte tale om Lovens anden Bogs Forbedring ved Cleresiet, holdt jeg det ikke ugjørligt at faa den Sag bedre sat paa Fode ved at lade det forblive ved den gamle Chr. 4ti Recesses Formelding, at de for Ægt og Arbejde skulde være befriede; thi naar Befrielse for Hoveri og Arbejde laa tillige til Medhjælpernes Embede, vilde de vel med begge Hænder tage derimod. Saaledes er det regleret overalt i Norge, at Medhjælperne for Skytsfærd ere befriede. Jeg ser ikke

heller, hvad Hjælp Præsterne kan have af sine Medhjælpere, naar de skal gjøre Hoveri som andre; thi da kunne de være borte, naar de bedst behøves, og gradus admonitionis gaa overstyr ved deres Udeblivelse. Intet er derfor tjenligere, end at der er mange Medarbejdere i en Menighed, især af de ringere. Der behøves ikkun een Fader, men mange Tugtemestere, endog Tugtemesterinder, om man ret skal opelske sig en Ecclesiolam in Ecclesia; thi ellers kunde man let blive bedragen af de fineste Hyklere, naar man ikke havde Anledning til at give nøje Agt paa saadannes Levned og Forhold, hvilket af Medhjælpere bedst kan mærkes.

For nogle Aar siden blev et Himmelbrev udspredt overalt saa vel her som andre Steder. Dette Brev havde denne Underskrift: Jeg Jesus haver skrevet det med min egen Haand. Hvorudi var lovet stor Velsignelse for alle dem, som havde Udskrift deraf i deres Huse, og derimod stor Forbandelse over dem, som foragtede samme. Da saa' man, hvor let de vare til at lade sig drive af hvert Lærdoms Vejr, og hvor snart de bleve ligesom fortryllede til at fatte Tillid til dette urimelige Brev, menende det ikke at være umuligt, at Gud kunde og aabenbare sin Vilje udenfor Skriften. Ja dette gik i Annexet saa vidt, at de, som talede imod saadant himmelfaldent Guds Ord, bleve holdte for Antichristi: og jeg, som havde nogle Gange rørt derom i mine Catechismi Prædikener, fik ej mildere Dom. Da jeg dette fornam, besluttede jeg ej at tale videre offentlig derom, men i adskillige Hussamlinger skjæmtede med disse Breviariis og bad de andre mærke, om al Velsignelse her efter boede hos dem, som gjorde stort af dette Brev. Ikke længe derefter blev en af Breviariis sat fra Gaarden, og ved hans Fald den ny Religion ganske omstødt. Imidlertid mærkede jeg ved saadan Casus, at jeg fattedes rigtige og fornuftige Medhjælpere, der, førend det kom saa vidt, kunde have givet Raport derom; men til Ulykke vare begge Medhjælperne selv i Annexet be-

fængte. — Dette var da et Stykke af Historia hæretica apud nos.

Hvad Ungdommens Undervisning hos os er angaaende, da ere Anstalterne gode nok, Skolemesterne ikke udygtige, men Methoden fattes her som andre Steder; thi de, som end have lært den lange Catechismi Forklaring, ere just derfor ikke de bedste, efterdi den rigtige Lærdoms Form paa de sunde og salige Ord i Tro og Kjærlighed endda fattes dem. Viva vox er derfor lige saa nødvendig ved Ungdommens Undervisning in Ecclesia plantata, som plantanda, og Lærdommens idelige Repetition ved Spørgsmaal og Gjensvar saare nyttig. Ved Ungdommens Præparation til Confirmation haver jeg undertiden brugt til Slutning at opsætte efter Saligheds Orden Spørgsmaal uden Svar, dog saaledes at det efterfølgende Spørgsmaal bliver hartad et Svar paa det foregaaende. De, der kunde læse Skrift og vare ellers drevne, gave ret artige Svar derpaa, som de havde selv tegnet ved; dog er det at befrygte, at de gjerne vil pløje med en andens Kalv; men i det mindste koster det dem dog en liden Studering. Catechismi Spørgsmaal uden Gjensvar kaldes ellers gemenlig Ketzer-Catechismus, endskjønt den i og for sig selv haver intet Kjætteri udi sig; men Methoden har alene været brugt af adskillige Kjættere for des bedre at skjule deres vildfarende Meninger. Den Maade skulde derfor ikke bruges, før end de have faaet en rigtig Lærdomsform og god Grund af Catechismi Udlæggelse og bibelske Sentenser.

Vidtløftigen vil jeg ikke være her udi, siden det alene er sket for at opfylde alle Poster, som den gode Provst Zwergius udi sin Circulair-Skrivelse haver forlangt af os Præster udi Sokkelunds Herred.

Aar 1748 indlod jeg mig udi Ægteskab med Birgitte Marie Huulegaard, Enke efter sl. Hr. Niels Arsleben, forrige Sognepræst til Kongsted Menighed; udi hvilket Ægteskab vi af Gud ere velsignede med en Søn, kaldet Jacob, som

nu er i femte Aar. Gud lade ham høste Ephraims og Manasses Velsignelse efter sin Farfaders Ønske.

Siden jeg ikke endnu haver kjendt mig selv dygtig til at være Autor for noget vigtigt Skrift, haver jeg heller intet villet i Trykken publicere uden min Jubelprædiken over Ps. 89, 1—6, som dog ikke var min Hensigt, da den første Gang blev indsendt, hvis jeg ikke af en kjær Mand var bleven opmuntret, som behagede at tillægge Prædiken nogen Ros, at lade den trykke. In Manuscripto haver jeg en Oversættelse af Skabelsens Bog paa den indenfor Trondhjem brugelige Dialect, hvormed jeg haver arrangeret alt, ligesom jeg i mine Søndagsafhandlinger haver gaaet frem. Jeg haver derved observeret, hvorledes adskillige Ord i Grundtexten have bedre ladet sig oversætte paa norsk Dialect, som haver adskillige expressive Ord og prægnante Talemaader, hvorfor jeg haver og confereret den islandske, svenske og engelske Bibel og funden derudi megen Overensstemmelse. Af Naturen haver jeg haft en liden Geni til Poesi, hvoraf jeg i forrige Tider haver været større Elsker end nu. Adskillige Vers ere komne fra min Haand, som dels ere trykte, dels utrykte. Men nu er min meste Forlystelse at igjennemse den danske Psalmebog, dels for at kjende Psalmernes Autores & Translatores, dels og for at faa dem raffinerede, at de kan synges efter sin visse Tone uden at halte, hvortil man maa have en Slags Indsigt i Musikken, hvilken om Autor til den sjungende Theologus havde haft, havde han ej forfattet Psalmer paa 17 Vers efter den Tone: Aleneste Gud i Himmerig. Men da jeg haver kun lidet Forraad til en Psalmopœographia Danica, bliver det vel hængende in pio desiderio.

Hermed vil jeg da ende mit usle Livs Beskrivelse, takkende Gud for hver Dag, han hidtil haver opholdt og forsvaret mig, forventende i den øvrige Tid hver Dag paa, naar min Herre behager at løse mig af Tjenesten og skaffe mig Hvile. — — —

Saa vidt Hr. P. L. Herslebs egenhændige Optegnelser, der ere underskrevne: »Brøndshøj Præstegaard d. 7 Martii 1753«. Han blev den 15de April 1768 kaldet til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Trondhjem, men døde allerede den 27de April 1769. I sit Ægteskab havde han i det hele fem Børn, hvoraf to omtales som værende i Live 1783, Peter Thomasius Hersleb, der var født 11 Apr. 1753 og blev Student 1775, og Christoffer Hersleb, der var født 4 Dcbr. 1758 og blev Student 1777[1]). Foruden den fornævnte Jubelprædiken i Anledning af den oldenborgske Kongestammes Trehundredeaars Fest, betitlet: Undersaatternes Jubelfryd, Kbh. 1749. 4, har P. L. Hersleb ogsaa udgivet et latinsk Mindedigt ved sin berømte Farbroders Død 1757 (»Defuncti Præsulis P. Herslebii cantio cygnæa«. Hafn. s. a. fol. obl.), samt endvidere: »Andagt at bruge for og efter Skriftemaal til Nytte for Brøndshøj og Rødoure Menigheder«, hvoraf 3die Oplag udkom i Kbhvn. 1765, i aflang Oktav.

[1]) Gjessing, Jubell. II, 2, 260 Tab. Erlandsen, Trondhjem Stifts Gejstlighed, S. 70.

Smaastykker.

IX.

Til Viborg Stifts Reformationshistorie.

Af Adjunkt Dr. A. Heise.

I Ny kirkehist. Samlingers 5te Bind har jeg allerede for en Del Aar siden meddelt nogle Oplysninger om Tilstanden i Viborg Stift paa Reformationstiden, bl. a. ogsaa om den Strid, som Biskop Jørgen Fris havde med Kongen og dennes betroede Mænd (Jens Hvas, Rentemesteren Mester Kr. Hvid m. fl.) om de Skatter (»Hjælp«), som vare paalagte Gejstligheden ved forskjellige Lejligheder, men som man kun ved de yderste Tvangsforholdsregler kunde faa Biskoppen til at aflægge ordentligt Regnskab for, ligesom han stod tilbage med en Del af Pengene (S. 535 ff.). Desværre kjendte jeg den Gang ikke flere af denne Sags Akter, deriblandt de af Jørgen Fris selv indleverede Regnskaber, som findes i Geh. Ark. (Dske Saml. 76, 20). I det hele taget staar Jørgen Fris ikke i noget heldigt Lys i denne Sag; men paa den anden Side maa man indrømme, at hans Stilling har været overordentlig vanskelig, og at det ikke er noget Under, at han hadede Frederik I grundig. Kongen anvendte yderlige Midler mod ham for at faa Regnskaberne og Pengene; men naar Jørgen Fris skulde opkræve Pengene, nægtede adskillige Præster at

betale, fordi de havde — kgl. Beskjærmelsesbrevet I ovenanførte Afhandling har jeg søgt at paavise, hvorledes adskillige Præster i Viborg Stift tidlig vare gaaede over til Reformationen eller havde giftet sig; at dette ikke har været ualmindeligt, vise Regnskaberne, idet adskillige Præster havde kgl. Beskjærmelsesbreve, disse Breve, der hos Katholikerne fremkaldte saa stor Vrede, efter at det første af dem var givet Hans Tausen i Oktober 1526. Vel havde Kongen under Herredagsforhandlingerne i Odense (August 1527) udtalt, at han ikke vilde udstede nye Breve af den Art; men da dette ikke gjentages i Kongens sidste Svar, hvor han ligeoverfor Prælaternes gjentagne Fordring om, at de alt givne Beskjærmelsesbreve skulde tages tilbage, atter afslaar dette uden at gjentage sit Løfte om, ikke at udstede flere nye, har han formodentlig ikke anset sig for bunden ved denne lejlighedsvis givne Udtalelse [1]. I hvert Fald udstedes ogsaa senere lignende Beskjærmelsesbreve [2], eller ogsaa gjøres det, hvor Kronen har Patronatsret, i Kaldsbrevene til Pligt for Præsten at lære og prædike »det hellige Evangelium« [3].

Til bedre Oplysning om denne Sag hidsættes de Notitser fra Regnskaberne, som have mere almindelig Interesse. Det første Regnskab er indleveret til Kongen paa Gottorp Septbr. 1528 (jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 535 med Noten) og har følgende Paategning:

Hr. Jørgen Friisszes til Viborig regenskap, quitancer oc registre, recepte Gottorp mdxxviij feria 6ta post Michaelis.

Bl. a. findes heri følgende (fra anno domini 1524, da hver Kirke gav 15 Mark):

---

[1]) Paludan-Müller, Herredagene i Odense 1526 og 1527, S. 65, 70—71, 73, 89.

[2]) Se f. Ex. Fred. Is danske Registranter, Kbhvn. 1878, S. 237 (1527). Dog ere disse Breve aabenbart i Reglen ikke indførte i Registranterne.

[3]) f. Ex. smstds. S. 207 (1529), vistnok det første af den Slags Breve; senere blive de almindeligere.

Wiborg kircker. vj kircker lod bispen regne — lxxxx mrc.

Restant: Sancti Laurencii kirke,
Sancti Trinitatis, Drottenn,
Sancti Michaelis [1]).

Senere:

Anno domini mdxxvj, ther huer kircke oc prest til hobe vdi Wiborg stigt gaff xv mrc.

Restantes: alle the kircker vdi Wiborg by, som bispenn kunde inthet fannge aff.

Det senere Regnskab er affattet Marts 1529 (Ny kirkehist. Saml. V, 537 ff.) og er mere oplysende:

mdxxiiij restantes y Omersyssel, wdti Viborigh
Sancti Magni kirki xx mrc.
Sancti Petri — x mrc.
Sancti Martini — x mrc.
Sancti Trinitatis — x mrc.

Rolldt kirki — x mrc., og ere the alle kronens tienere oc wille incthet tiende.

Sønderholm kirki — xvj mrc.; then haffve the ius patronatus till till Restrop, oc wille kirkiwerger inthet suare biscoppen.

Slet herret, Wilstet kirki — xvj mrc. . . . oc ville thii icky sware biscoppen, quare est ecclesia regis.

---

[1]) Sammenlignes denne Opgivelse med Dsk. Mag. 4. R. II, 46, ses, at de 6 Kirker, som Bispen lod regne (og hvorpaa han havde Kongens Brev, se nedenfor) vare: Sti Magni, Sti Matthie, Sti Nicholai, Sti Martini, Sti Petri, Sti Johannis. De tre her nævnte Kirker: Sti Laurentii, Sti Trinitatis og Sti Michaelis, nævnes ogsaa i Dsk. Mag. anf. St., men med Tilføjelse ved hver: Non est computata. Jfr. Opgivelsen nedenfor ved 1529. Af Byens 12 Sognekirker (jfr. Dipl. Vib., Indl. S. XXIII) savnes saaledes her: Sti Botulfi, Sti Willehadi, St. Ibs og maaske St. Stephans. Saaledes vilde der blive 13; men muligvis bestod en af dem ikke længere (f. Ex. Botulfi, se anf. Skr. S. LX), eller ogsaa regnes St. Laurentii Kirke, der laa udenfor Byen, ikke med til de 12 Sognekirker.

Restantes aff then siste skat, ther prest oc kirky gaff xv mrc. mdxxvj.

Wiborigh bye oppebar Jens Hwas.

Her Jesper aff Asmild — viij mrc.

Mester Tames canik y Aarss — xv mrc. aff Tiele, Vingi oc Føvlom, oc hand beklager segh, at her Mogens Lauritzen[1]) haffuer tagett hannem them fraa oc vill ther fore inthet giffue.

(Aars Herred). Her Niels i Wlstrup xv mrc., hand haffuer beskiermels breff.

(Slet Herred). Her cantor[2]) — xij mrc. — her Søffren i Nesborig xv mrc., oc haffue bode thisse beskiermlsse breffue, oc wille ther fore inthet suare biscoppen.

(Gislum H.). Her Jep i Durup x mrc.; han haffuer beskiermelss breff.

(Hornum H.). Her Hans i Sønderholm xij mrc., hand er gifft oc haffuer beskiermelss breff.

(Sallings Nørre H.). Her cantor[3]) xv mrc., hand haffver beskiermelss breff oc haffucr thet beste prebende i stigthet er.

Her Peder Tomssen[4]) xv mrc., oc haffver beskiermelss breff.

Item 1 mrc. aff thee kirker vdi Wiborigh, som bispen oc haffde k. m. breff paa, oc the nw i tisze dage same kirker affbrodt[5]).

---

[1]) Løvenbalk, til Tjele.

[2]) ɔ: Mester Niels Friis, Kantor ved Domkirken, Biskop Jørgen Frises Halvbroder, luthersk sindet, havde Sebber Kloster i Slet H. i Forlening; jfr. Ny kirkehist. Saml. V, 565 ff.; Diplomatarium Vib., Indl. S. LVII.

[3]) Ovennævnte M. Niels Fris, til hvis Prælatur bl. a. en Del af Øen Fur ved Salling hørte.

[4]) i Torum, senere ev. Superintendent i Vendsyssel Stift; se Ny kirkehist. Saml. V, 558.

[5]) Kongebrevet, hvorved det tillodes Borgerne at nedrive de 12 Sognekirker, er af 23de Febr. 1529 (Dipl. Vib. Nr. 226; jfr. Ny kirkehist. Saml. V, 534 ff.). — Mærkelig er den Oplysning, at Bi-

X.

Bidrag til fynsk Præstehistorie.

Meddelte af Lærer S. Jørgensen i Kistrup.

1.

Om Hr. Hans Allesen (Bunkeflods) Afsættelse fra Rektoratet i Assens og fra Præstekaldet i Gislev-Ellested [1]).

1554 havde Kong Christian d. III givet Borgmesteren i Assens Inspektion over det til Latinskolen sammesteds henlagte Jordegods, sikkert nok i den gode Mening, at sammes Ruin derved skulde forhindres. Dette var imidlertid saa langt fra at være Tilfældet, at der i det Sted blev derved lagt en tung Byrde paa de arme Bønder, der hørte under Skolen. Dette Forhold havde strax den Virkning, at Skolebønderne foruden de Ydelser og Plovningspenge, de efter Jordebogen skulde svare Rektor som deres Husbonde, velvilligen (!) gik ind paa at gjøre Borgmestrene hver 3 Dages Arbejde aarligen. Denne Villighed blev i Aarenes Løb ikke blot en Ret, men den blev i den Grad udvidet, at der i Grunden ingen Grænse var for det Pligtarbejde, Borgmestrene fordrede af Skolegodsets Bønder. Dette kunde dog næppe ske uden Rektors i alt Fald stiltiende Samtykke, og da den ene Tjeneste jo dog er den anden værd, var det ganske rimeligt, at de Herrer Inspektører slet ikke toge det saa nøje med Inspektionen,

---

skoppen havde Kongens Brev paa (de 6 ovenfor S. 676 i Noten nævnte?) Kirker. Dog bleve de efter Kongens Brev til Borgerskabet nedrevne! Det er intet Under, at man paa Herredagsforhandlingerne i Fred. Is Tid klagede over, at »Brev blev givet mod Brev«. — Forøvrigt ses det af Mag. Kr. Eriksens Optegnelser (Dipl. Vib., S. 359), at Fred. I. i Aaret 1527 (altsaa som Følge af Paalæget 1526) fik udbetalt 15 Mark Penge af Kirkeværgen til Trinitatis Kirke, og af Værgen til St. Hans Kirke ti Lod Sølv.

[1]) Kilder: Baag, Vindinge og Gudme Herreders Thingbøger.

men lode Rektor forøvrigt gjøre sig Godset saa nyttigt, som han kunde.

Da Hans Allesen 1668 d. 10/11 blev Rektor i Assens, tog han sig strax med Iver af Godsets Bestyrelse; hans Uvenner sagde, at han tænkte mere paa Godset end paa Skolen. De forrige Rektorer havde i flere Tilfælde brugt den Skik at bortfæste Gaardene til Børn, der saa igjen udlejede Boligerne og Jorden til andre, indtil de selv bleve saa gamle, at de kunde overtage dem. Disse Fæstere lod han indstævne til Baag Herredsthing og fik Dom over dem, hvorved Fæstebrevene erklæredes ugyldige (15/3 1669, Baag H. Thingbog). Inden Aarets Udgang kom det til et voldsomt Sammenstød mellem ham og de tvende Borgmestre, Johan Clausen og Jørgen Nielsen. Anledningen dertil gav følgende Andragende fra samtlige Skolens Tjenere:

Vores gode Skolemester i Assens ønske vi alle selvbegjærlig Velstand og Lykke udi al sit Forehavende! Gode Husbonde, vi underskrevne ere ydmygelig af Eder begjærendes, at I vilde hos den gunstige Lehnsmand Herr Niels Banner samt hos Hs. Højærværdighed Bispen tale et godt Ord for os, at som den Gaard i Voldtofte nu desværre er afbrændt, og vi, hans Skat og Tynge foruden, vort eget skal aflægge, hvilket os i denne besværlige Tid besværligt at gjøre forefalder, eftersom de Gaarde, Skolens Tjenere bebo, ikkun ere mod de andre at ligne som Boel og ringe forsatte Steder, der skylde langt over deres Evne, de gode Herre derfor af deres medfølende Fromhed samt christelige Medynk lade sig vores høje Nød og Trang gaa til Hjerte og os enten med noget andet udi en eller anden Maade være behjælpelige, med Hjultømmer eller Gjærdsel, eftersom der paa Skolens Stavn ej findes saa meget som til en Hjuleg, men vi med tiggende Bøn og rede Penge os det hos andre langvejs borte maa forskaffe. — Foruden dette besvære Borgmestrene i Assens os alle baade Gaardmænd og Husmænd hvert Aar med Hovning og det i den travleste Tid, naar vi med vore Naboer vor egen Avling skulde tage vare enten at saa eller høste. Da, efter deres strenge Bud og Befaling maa vi for-

lade vort eget og passe paa deres, og naar vi formedelst Vejens Besværlighed ikke kan komme ud, Arbejdet for dem at gjøre, maa vi rede Penge dem efter vore Evner forskaffe, saa den Hovning, vi dem maa gjøre, falder os langt besværligere end de Hovningspenge, vi til vores Husbonde skal udgive. Det er dog Synd, at vi fattige Mænd mere end andre skal slaas med to Sværd og til saa mange skylde. Gud ved, det os længere at gjøre er umuligt, og dersom vi herudi ingen Lindring kan faa, nødes vi med vore fattige Kvinder og Børn hver at gaa fra sit Sted, og dersom vi ikke nu med saa stor Tynge havde været besværede mere end vores Formænd, vilde vi endda hver efter sin Evne Borgmestrene gjerne tjene, men nu, naar vi efter vores haarde Slæb og sure Sved for adskillige Udgifter ofte selv maa æde vort Brød tørt, kan de, naar vi give vor Husbonde Hovningspenge, det ej begjære. Beder gjerne, at vor gode Husbonde han vil mage det saa, at alting bliver til vort bedste for os, hans fattige Tjenere, og sit eget Gavn; vi med vore fattige Kvinder og Børn ville igjen have den christelige Øvrighed samt vores gode Husbonde udi vores Bønner hos Gud aarle og silde ihukommet og forblive altid af vores ringe Evner deres ydmygeligste Tjenere. Assens d. 17 November 1669.

P. N. S. N. P. S. Jørgen Christensen eg. Hd. P. L. S. P. J. S. K. H. S. L. P. S. Kans Hermandsen eg. Hd. A. M. S.[1].

Hans Allesen lod nu Borgmestrene kort og godt vide, at de ikke paa slig Maade skulde befatte sig med hans Tjenere, og 1670 synes disse heller ingen Hovning at have gjort. Den $^{21}/_{11}$ 1670 begyndte Borgmestrene en Proces med ham ved Baag Herredsthing og fremsatte i deres Indlæg den Formening, at han ikke selv bør tage sig af Skolens Gods, eftersom det siden Christian d. IIIs Tid har været Borgmestrene i Assens, der have haft Skolens Gods i Inspektion. Hans Allesen svarede hertil, at de kun kunde betragtes som Fogder over samme Gods og vare aldeles

[1]) Baag H. Thingb. f. 1669.

uberettigede til at fordre Hovning. — I deres Svar herpaa d. 5/12 1670 skumle de over, at Skolemesteren tænker paa at gjøre dem til sine Ridefogder, og true ham med Afsættelse, hvis han ikke bedre end hidtil passer Skolen, thi de formene da, at det er plat umuligt, at han baade kan passe Skolen og Godset og rejse til Thinget. Hans Allesen svarer dem meget skarpt herpaa og fører Thingsvidner for, hvorledes en af Skolens Bønder havde maattet kjøre Borgmesteren til Svendborg og der biet efter ham i 8 Dage, og i den Tid gav Borgmesteren ham ikke en Skilling til Underhold, saa han der maatte tærske for Føden til sig og Hestene. En anden, der i sin Tid havde negtet Borgmesteren Arbejde, havde denne derfor truet med at jage ham af Gaarden, »han fik vel flere Bejlere til den Brud.«

Den 30/1 1671 faldt Herredsthingsdommen, at Borgmestrene i Assens vare uberettige til at forlange Hoveri af Skolens Bønder. — Men denne Sejr kostede Hans Allesen sit Embede; Borgmestrene havde saaledes benyttet deres Indflydelse hos højere Vedkommende, at Rektoren omtrent paa samme Tid blev afsat. Den 14/6 1671 begjærer han paa Herredsthinget Skudsmaal af Skolens Bønder, hvorledes han havde forholdt sig mod dem. De ere alle mødte og give ham »det bedste Skudsmaal og Rygte. Han havde hellere givet dem Afslag i deres Landgilde end taget af dem, og de havde gjærne ønsket, han havde blevet deres Husbonde, saa længe, han havde levet.«

Af Blochs »Fynske Gejstlighed« 2, 188 ses det, at Rektoren ogsaa har forlangt sig meddelt Skudsmaal af Præsterne i Assens, Hører og Disciple ved Skolen, men at Provsten, Hr. Hans Andersen i Barløse, har negtet dette under Foregivende af, at Bispen, som dette ogsaa angik, var paa Visitats.

Fra Assens kom Hans Allesen til Gislev, hvor han blev Medhjælper hos den gamle Sognepræst, Broder Brodersen Riisbrigh, og da denne 1674 døde, blev han af Patronen, Erik Sehested paa Lykkesholm, kaldet til at være hans

Eftermand. Hr. Broder havde en stor Børneflok, og det var en Aftale mellem Familien og Hr. Hans, at de ikke skulde »forskydes Kaldet«, men at han skulde ægte en af Døtrene. Hr. Broder kunde vistnok siges at være en velstaaende Mand, i alt Fald havde han i tidligere Dage havt mange Penge at laane ud. Efter Dødsfaldet skulde disse indfordres, og ved den Lejlighed optræder Hr. Hans Allesen til Gislev-Ellested som Sagsøger »paa egne og Medarvingers Vegne«. Saaledes søger han i denne Egenskab d. $^{18}/_{12}$ 1675 Enken efter Forpagter Jakob Pedersen paa Fjellebro for tvende til Hr. Broder udstædte Obligationer, hver paa 100 Rd., den ene af $^{22}/_{4}$ 1651, den anden af $^{1}/_{1}$ 1654. Stærkere kunde Hr. Hans ikke betegne, at han agtede at blive et Lem af Familien.

Det kom imidlertid ikke til at gaa saaledes til, hvad saa Grunden end maatte være. Præsteenken synes just ikke at have været den behageligste Dame, i det mindste havde hun en slem Mund, og Hr. Hans var ganske sikkert en temmelig selvstændig Mand, der vistnok ligesaa lidt her som i Assens vilde vige af fra det, han mente var hans gode Ret. 1676 var Præsten endnu ikke gift, men i aaben Fejde med Præsteenken, der søgte at gjøre ham al den Skade, hun kunde, og det var slet ikke saa lidt. Maren slg. Hr. Broders stod i høj Gunst hos Patronessen Fru Margrethe Rammel og kom ofte til Lykkesholm. Ved et af disse Besøg kom de til at samtale om et lokket Kvindfolk, Karen Christensdatter, og Maren Hr. Broders gav da Fruen et lille Vink om, at hun kom til at passe godt paa med Skjøgen, thi det var Præsteenken bekjendt, at Hr. Hans Allesen allerede havde bestilt den Vogn, der skulde bortføre hende. Fruen udbrød i største Forundring over at skulle høre sligt; det havde hun aldrig før hørt eller anet. Det faldt hende dog slet ikke svært at tro saadant, thi Hr. Hans var falden i største Unaade hos hendes Mand og laa i aabenbar Proces med ham om Præstens Ret til at faa Svin paa Olden. Præstens Ret var i dette Stykke ganske

utvivlsom, men Erik Sehested var en temmelig urimelig og voldsom Herre, om hvis Haardhed og Vilkaarlighed Thingbøgerne bære mange Vidnesbyrd. Nu viste der sig en Mulighed til at bøje den paastaaende Præst og maaske spille med ham om Kaldet. Skjøgen blev anholdt og taget i Forhør. Ubeldigvis havde Fruen fæstet saa god Tro til Maren Hr. Broders Udsagn, at hun ikke brugte den Forsigtighed først at lægge Kvinden de Ord i Munden, hun skulde udsige; denne sagde da, hvad der vistnok ogsaa var rimeligt, at det var en Rytter, hun havde mødt ved Herbæk, der var hendes Barnefader. Heldigvis var Forhøret ganske privat, og det var kun Fruens egne Tjenere, der havde hørt derpaa; disse maatte love Tavshed, men talte dog derom, maaske endogsaa til selve Præsten, thi han lod dem, da han mærkede, at han blev sigtet, stævne til Thinge at vidne, hvad de havde hørt i dette første Forhør. Dette vidste Erik Sehested og hans Fogder længe at forhindre, og da Præsten endelig fik Niels Hansen i Magelunde til at møde i Retten, havde denne ikke saa lige hørt, hvad Skjøgen sagde.

1677, vistnok i Juli Maaned, kom Sagen for Provsteretten. Provsten i Gudme Herre, Hr. Mathias Reutze i Ryslinge, med Assessorer, Hr. Niels Mortensen i Ørbek og Hr. Cort i Frørup, havde da det lokkede Kvindfolk for sig, saavelsom Præsten og samtlige Vidner, deriblandt Fru Margrethe Rammel. Provsterettens Dom, der, hvis den har været bevaret saalænge, er brændt med det øvrige Provstearchiv i Herrested 1844, kjendes ikke, men den har sikkert ikke været efter Herskabets Ønske. Retten synes tvertimod saa temmelig at være kommen efter Sandheden, i det Fruen i sin Ivrighed gjorde sig skyldig i den Uforsigtighed at sige, at hun havde aldrig faaet dette at vide, dersom ikke Maren slg. Hr. Broders havde sagt det for hende og advaret hende om, at Præsten havde lejet Vogn til Kvindens Bortførelse. Gjort opmærksom paa, hvor slet dette stemmede med, hvad der ellers foregaves, vilde hun

fragaa sit Udsagn og negtede med største Frækhed at have sagt saadant, hvad der foranledigede et hæftigt Skænderi mellem Rettens Medlemmer, særlig Hr. Cort, og hende, saa denne Akt fik et lille Efterspil ved Vindinge Herredsthing d. $^{5}/_{9}$ 1677, hvor Erik Sehested vilde rense sin Frue for den Beskyldning, Hr. Cort havde udslynget mod hende, at hun havde sagt Løgn for Provsteretten. Dette lykkedes kun meget slet for Herremanden, der maatte høre temmelig drøje Ting af Hr. Cort uden dertil at have noget at sige.

Ganske vist lykkedes det Herskabet at faa Hans Allesen afsat, men deres Ære, der gik dem til Haande dermed, kan vist næppe siges at have vundet ved denne Bedrift. Parenthesen i Pastor Wibergs Præstehistorie 1, 227: »Der vare de, som mente, [at Afsættelsen skete] mere af Had end af virkelig Brøde«, synes at have truffet Sandheden i denne stygge Sag temmelig nøje.

2.

Om Hr. Mathias Hoff i Svaninge og hans ægteskabelige Forhold[1]).

Hr. Mathias Hoff blev født i Jordløse ved Faaborg 1666 og var en Søn af Præsten ssteds, Hr. Lavrids Andersen Hoff, og dennes anden Hustru Maren Madsdatter Barfod. Aaret efter hans Fødsel døde Faderen. 16 Aar gammel blev han Student, og 1694 blev han kaldet til Præsteembedet i Svaninge, i hvilket Embede han blev indsat Mariæ Bebudelsesdag s. A. Hans Moder fulgte med ham til Svaninge og døde her d. $^{16}/_{11}$ 1706. En Helsøster til ham, Maria Hoff, var gift med Mads Christensen, Maaler og Vejer i Faaborg.

---

[1]) Kilder: Blochs Manuskript om d. f. Gejstlighed, Universitetsbibl., Salling H. Provsteretspr. og Thingb. f. Salling Herred.

Samme Aar han kom i Embedet, og da han, som det vil ses, var 28 Aar gammel, blev han gift med Enken efter de tvende forrige Præster, Dorthe Christensdatter, der da var 44 Aar gammel. Dette Ægteskab blev til en vis Tid temmelig ulykkeligt, og Skylden derfor er lagt paa Hr. Hoff; men — som det følgende vil vise — kunde ikke saa lidet tale til hans Undskyldning og bidrage til, at Dommen over en ellers i det hele brav og duelig Mand kom til at lyde gunstigere.

Dorthe Christensdatter var ikke af nogen god Slægt. Hendes Fader, Christen Nielsen af Heden By, havde været Herredsfoged i Salling Herred, men afstod efter den svenske Krig sin Bestilling til Sønnen Lavrids Christensen og drev en Laaneforretning med én ikke ubetydelig Kapital. To af Sønnerne, Lavrids og Jens, tjente i flere Aar paa Frederiksgave hos Niels Banner og samlede sig her, den ene som Ridefoged, den anden som Skriver, smukke Formuer, medens deres Herres Bo ved hans Død viste sig at være fallit. Jens Christensen blev siden Amtsforvalter i Ribe og kjøbte Herregaarden Stensgaard ved Faaborg. Hans Søn var den i Egnen meget bekjendte, men ikke vel omtalte Etatsraad Frederik Jensen Hejn. Dorthes tidligere Liv havde ikke været meget hæderligt; medens hun som ugift opholdt sig i Broderen Lavrids's Hus i Faaborg, som hun bestyrede i hans Enkestand, nedkom hun 1674 med en Datter, der i Daaben fik Navnet Anna, og som $^{5}/_{10}$ 1693 blev gift med By- og Raadstueskriver i Faaborg, Peder Christoffersen Rosenkilde. Som sin Barnefader udlagde hun Rektoren ved Faaborg Skole, Jakob Hansen Coppen eller Køpping. Denne betydelige Forseelse blev ingen Hindring for Coppens Befordring, snarere det modsatte, thi da Svaninge Præst, Hr. Hans Hansen Lock, 1678 afgik ved Døden, blev Coppen hans Eftermand og blev samme Aar af Biskop Kingo viet til Dorthe Christensdatter. Hr. Coppen døde Natten mellem 8—9 Juni 1682, og Eftermanden blev den hidtilværende Huslærer hos Chr. Rothkirk paa Stensgaard, Hans Olufsen

Tage. Han blev $^{23}/_{8}$ s. A. ordineret og trolovede sig Onsdagen efter Quasimodogeniti det følgende Aar med Formandens Enke; Brylluppet stod $^{4}/_{7}$ 1683. Biskop Bloch siger om ham i sit Manuskript om den fynske Gejstlighed, at det af en Dagbog, han har ført, ses, at han har været en Nathanael. Ligeledes giver samme Biskop ham det Lov, at han har ført Kirkebogen med megen Nøjagtighed. At han saa klarere og dømte mere fordomsfrit end de fleste i sin Tid, har Meddeleren havt Lejlighed til at se af hans Vidne i en Proces, der 1686 førtes ved Salling Herredsthing mod en Hex fra Svaninge. 1693 fik han en Hverdagsfeber, der i hans blomstrende Aar gjorde Ende paa hans Liv. Den $^{6}/_{1}$ 1694 havde han endnu Kraft til at være oppe og indføre noget i Kirkebogen; den 10 s. M. afgik han ved Døden. Han efterlod sig 3 Sønner: Jakob, 10 Aar gl., Christoffer, 8 Aar, og Christian, 5 Aar.

Forholdet mellem Hr. Hoff og Dorthe blev ikke godt, men Skylden var næppe ene Præstens. Han opdagede, at hans Kone stod i et utilladeligt Forhold til en Bonde der i Byen, til hvem hun lod alt, hvad hun kunde overkomme, henbære, naar Præsten ikke var hjemme. Han lod derfor holde stadigt Tilsyn med hende; i hendes Klage til Bispen angiver hun endog, at han om Natten lod en Karl staa Vagt ved sin Seng, »fordi han ikke kunde unde de fattige, at hun gav dem lidt«. Ved Juletide 1708 havde hun set Lejlighed til at faa 1 Td. af Præstens Godtøl ført hen til nævnte Mand; Hr. Hoff opdagede det Juleaften, da hun gik ind i Kjælderen for at hente Godtøl til Folkenes Julegrød; Ølkjælderen var ved Siden af Præstens Spisestue, hvor han netop opholdt sig. Præsten og Konen kom nu til at skjændes, og Folkene hørte Præsten sige: »Hvad, vil du slaa mig«? Da de hørte, at der blev Tummel derinde, lukkede de Døren op og gik derind; de saa da, at Konen havde revet Præstens Paryk af og rev ham i Ansigtet, men Præsten holdt hende i Haaret. Avlskarlen tog da Præsten om Livet og satte ham hen paa en Bænk, og han forholdt

sig rolig, men Præstekonen undsagde ham, at han skulde faa en Ulykke, fordi han havde slaaet hende. Juledag prædikede Præsten med forrevent Ansigt, og Konen og Sønnen, Jakob Tage, skreve en Klage til Biskoppen og vedlagde samme hendes Haarbaand med nogle afrevne Haar.

Biskop Müller sendte nu Provsten, Hr. Claus Mikkelsen Mule i N. Broby, en Paamindelsesskrivelse, som han i de to Nabopræsters, M. H. Griff i Ø. Hæsinge og Anders Svitzer i B. Trolleborg, Nærværelse skulde oplæse for Hr. Mathias Hoff. Dette skete ogsaa den $^{30}/_{1}$ 1709, og blev han efter senere taget Provsterets Vidne begegnet med al Høflighed og formanet til at forlige sig med sin Hustru uden Rettergang. Dette lovede han ogsaa og gav Provsten og de tvende Præster sin Haand derpaa.

Senere fortrød han dette Forlig og sendte Biskoppen en Beskikkelse, hvori han spotter »Stueretten«, som Biskoppen havde ladet ham møde for. Han forlanger at faa Sagen for den verdslige Ret og der ført Thingsvidner om sit og Hustrues Forhold. Sagen kom nu for Provsteretten, hvor den kom under Behandling d. $^{23}/_{4}$ og $^{14}/_{5}$ 1709, og Dommen faldt d. $^{28}/_{5}$ s. A. Hr. Mathias Hoff havde ikke givet Møde, men sendte for sig d. 14 Maj en Skræder af Svaninge, den 28 Maj Raadmand Marinus i Kjerteminde. Dommen lød paa, at Præsten ved næste Landemode skulde tage den til Biskoppen udsendte Beskikkelse tilbage, bede sin Bisp om Forladelse, samt betale 30 Rdl. i Bøde til fattige Enker og Sagens Omkostninger med 8 Rdl.

Ved Ansøgning til Kongen fik Præsten nedsat en Kommission til at bedømme Sagen; den kom til at bestaa af Landsdommer M. Rosenvinge til Ørbeklunde, Borgmester Jakob Jørgensen i Faaborg, J. Sørensen, Ridefoged i Sorø, og M. Christensen, Herredsfoged i Merløse Herred i Sjælland. I Mødet for Kommissionen d. $^{15}/_{7}$ 1711 bad Jakob Tage »sin hjærtekjære Fader om Forladelse for hvad Uret, han havde gjort ham«. M. Hoff paa sin Side tilbagetog de haarde Ord, han havde brugt om Sønnen i sine Skrivelser.

Præstekonens haarde Klage til Biskoppen blev kjendt magtesløs, og Provsteretsdommen dømt »uefterrettelig og ugyldig«. Præsten maatte lade denne Kjendelse læse ved hvilke Retter, han det fandt fornødent.

Bispen synes nu at have faaet Sagen paakjendt for Højesteret, hvor den vist har faaet et for Præsten mindre gunstigt Udfald, thi da Biskop Müller var død, skrev Hoff et uforskammet Brev til hans Enke, hvori han omtalte den afdøde Bisp som sin store Hader og Forfølger osv. Hun lod ham da stævne for Provsteretten, der $^{18}/_{7}$ 1713 afholdtes i Vesterskjerninge Kirkes Vaabenhus, hvor han da blev tilholdt at efterkomme Højesteretsdommen og til næste Landemode tilbagetage sine Beskyldninger mod den afdøde Bisp samt betale 8 Rdl. i Sagsomkostninger.

Dorthe Christensd. døde $^{26}/_{6}$ 1715, og Hr. Hoff giftede sig anden Gang d. $^{3}/_{11}$ 1717 i Kjerteminde, hvor Bryllupet stod i Sebastian Friis's Hus, med sin Farbroders Datter, Ane Hansdatter Hoff, der i flere Aar havde været i hans Hus. Hun var en brav Kvinde, der længe mindedes med Venlighed. Efter Præstens Død 1720 boede hun i et lille Hus paa Præstegaardens Grund, til dette afbrændte i den store Ildebeand, der lagde Præstegaarden og en Del af Byen i Aske 1723. Hun flyttede da til Kjerteminde, hvor hun døde $^{17}/_{9}$ 1751.

Sognepræst i Gimlinge Ebbe Jensen Bruns Autobiographi.

Meddelt af Cand. polit. G. L. Wad.

Originalen til den her meddelte Levnedsbeskrivelse er et lidet, enkelte Steder stærkt medtaget, Haandskrift i Duodez paa det kgl. Bibliothek (Thott 535 b). Det er aftrykt bogstavret, kun ere Forfatterens Beskrivelser af fremmede Byer og nogle Recepter forbigaaede, hvilke næppe have nogen Interesse. Jeg har anset det for rigtigst ikke at fylde Pladsen med Noter om de af Forf. omtalte Personer, da de allerfleste ere saadanne, om hvilke enhver Historiker med Lethed vil kunne finde det nødvendigste. Om Forf. selv har jeg intet nyt at meddele udover, hvad han selv fortæller. Et meget kortfattet Udtog af Haandskriftet er meddelt i Blochs Bidrag til Roskilde Domskoles Historie, 3. Hefte, S. 18 fg.; Treschow fortæller i sine Jubellærere, S. 288, at Ebbe Jensen Brun var en lærd Mand og især en stor latinsk Philolog, at han døde 10. Juli 1671, og at hans Søn Jens blev øverste Borgmester og Hospitalsforstander i Slagelse*).

*) Da jeg i mine Samlinger har fundet nogle Notitser om Ebbe Jensen Brun, vedføjes de til Slutningen. Taltegnene i Texten henvise da til disse Anmærkninger. H. F. Rørdam.

In Nomine Patris, Filij et Spiritus sancti Biographia seu brevissima Vitæ Eberi Jani Brunovij delineatio. Eberus Jani Brunow.

Anno 1591. den neste Søndag effter Hellig Tre Kongers Dag, bleff Jeg Ebbe Jenssøn barnfød j Kolding. Min fader var Jens Søffrenssøn Brun, min Moder Maren Søffrensdaatter, Ectefolk och borgere j Kolding.

Anno 1598 den 1. Maij, som [var] S. Walpurgs dag, bleff satt j latinske Schole j Kolding, gick der j Schole paa tolffte Aar. Jmidler tid bleff ieg anno 1603 degn till Almind Sogn, da Her Anders Buck var Capellan j Kolding och Sognepræst till Almind.

Anno 1604 bleff ieg anammit iblant di 8 personer, discipler, som haffuer Kongens fri Kost i Kolding, haffde samme Kost j femb Aar, jmidler tid var mine Scholmestre M. Pouel Pouelssøn och det siste Aar M. Jørgen Hegelund.

Ao. 1610. den 12 Febr. drog ieg fra Kolding Schole och till Roskild Schole, huor M. Matz Kolding da var Scholmester, var der paa sette Aar. Nogit effter ieg kom did, bleff ieg Korsdegn hen ved it Aar och 3 maaneder. Ao. 1612 bleff ieg Sogne degn till Thunesogn, da prest Her Søffren Assens. Ao. 1613 bleff degn till Winding sogn, som hører till Sognepresten j Roskild, som da var M. Pouel N. huis Capellan till Winding da var Her Johan j Reersleff.

Ao. 1616 in Januario bleff Deputator j duebrødre j Roskild och degn till Himmeløff, da prest Her Erick Jacobssøn.

Ao. 1616 den 1. Decemb. tog mit testimonium fra Roskild Schole, drog til Kiøbenhaffn at studere, deponerede den 16. Decemb. Var der at studere paa andet Aar.

Ao. 1617. Søndagen for Pindtze dag fick Kongens fri Kost i Communitetet.

Ao. 1618. den 18. April. promoverede ieg in Baccalaureum Philosophiæ; Monetz dag der effter, som var den

16. Maij, responderett ieg publice vnder M. Elia Eisenberg professore physico. Theses de Unione animæ cum corpore.[1]

Samme Aar 8 dage for S. Hans Baptistæ dag bleff ieg vocerit till fierdelexe j Riber Schole, da M. Christen Fris Scholmester. Kom der i venskab met min hustru G. A., bleff troloffvit S. Hans Bap. dag [1619]. Min dater Sara fød den 8 Augusti 1619.[2]

Ao. 1619. pridie Baptistæ tog mit Testimonium fra Riber Schole, bleff Erlig och welb. Erick Billis till Kiersgaard j Fyen hans kiere Sønners Stehen Billis[3] och Laffue Billis Scholmester, bleff hiemme paa gaarden hos dem paa tridie Aar.

Jtinera.

Ao. 1622. den 29. Maij drog ieg i Jhesu Naffn aff Danmarck met mine velb. discipler, gick till Skibs for Nysted j Lolland morgenen ved femb Slett, kom till Rostock ved tolff Slet. Er elleffue Vegsøess.

Geste ind till Hans Erker vdj Steenstrasse, fant da samme dag j Rostock velb. Ejler Krasse och Erick Grubbe mett deris Scholmester Wickmand Hasenbardt, som om anden dagen tilforne var kommen did.

Bleff j Rostock j femb dage at besee huad der var at besee, iblant huilcket dette er det fornemste, Collegium, Kirckerne och Vandkunsten. Holdis och dett for it naffnkundigt till Rostock, at mand siger der er 7 gange 7 at besee till Rostock, som er, 7 Kircker, 7 dørre paa en Kircke som S. *) Kircke, 7 spitze paa Radhusit, 7 gader fra Torffuit, 7 porte ved Stranden, 7 møller i byen, 7 linde i Rosengaard. — —

Den 3. Junij reiste fra Rostock paa Kudske met Ejler Krasse, Erick Grubbe, deris præceptor Wichman Hasebard och deris dreng Henning, met huilcke vi sidben reiset fort til Leipzig.

*) Aaben Plads i Haandskriftet.

(3. Juni til Gøstrow; 4. Juni til Kruchou, Plawe, Meideburg, Perswolt; 5. Juni til Hagelberg, Sande, Schönfeld, »bleff der om natten till Hans Huithouns, laa paa gulffuen j halmen, gaff j ℔ danske for halmen at ligge paa, j ℔ for 15 hønse eg, for en liden Kande øl 8 ß«. 6. Juni videre til Buchou »laa der om natten till Jacob Handorps, gaff j ℔ aff den bare halm at ligge paa. NB. her kunde vi slet ingen mad bekomme till Kiøbs, gaar vi derfor till Presten och beger at kiøbe nogitt, huad hand haffde at afhende; hand haffde intet vden en halff snes hønsseeg, ville haffue derfor 2½ gode groschen, er saa megit som 10 ß danske; di Tydske prester giffuer intet bortt. Her motte vi sue remmer«.

7. Juni kom de til Wittenberg og drog ind i »den suartze Beer«, hvor de bleve i 5 Dage. »Anden Pindsdag var Niels Krabbis, M. Oluff Vinds, Niels Pouelssøns[4] gest paa M. Oluffs Stue«. 11. Juni til Leipzig[5]. Geste ind j det ny Witenbergiske herberg i Nicklasgasse. Laa der i 5 eller 6 Dage, indtill vi forhørde oss om disk och Stue: gaff der en halff rixdr. for moltidet paa personen.«

Den 16. Junij som var Trinitatis Søndag trad ieg met mine hørmend till doctor Blumitz disk, gaff for Kosten j rix dr. om Vgen paa personen. Gick der till disk indtil den 1. Septemb. nest der efter. J midler tid bleff alting dyrerer, och derfor ville lade sin disk steigere, trad aff, kom till Doct. Heinthe, gaff der indtill Michaelis ij rix dr. om Vgen. Siden steigerte alting mere, gaff derfor siden 2 rix dr. om Vgen. Var der indtill den 6. Januarij Ao. 1624. Reiste derfra i Danmarck igien, om huilcken reisze her effter.[6] — —

Den 19. Aug. 1622 drog ieg met mine hermend till Hald, geste ind j den gyldne Arm, laa der ickon en nat. Krassen, Grubben och Sinclar och deris præceptores var i Selskab did mett, gaff i herbergit en Rix dr. paa perssuen for moltidet. — —

»Den 8. Aug. 1623. drog ieg met mine discipler till Dressen.« 9. Aug. kom de til Meissen »geste ind j den

gylden Løffue«; samme Aften kom de til Dresden, »geste ind i den gylden Ring«. — — 12. Aug. fra Dresden til »Freiberg, geste ind j den gylden Flactørn«. 13. Aug. til Lomnitz; 14. Aug. til Strelle, Belgern, Torgaw, »geste ind i den gylden Løffue«. Den 15. Aug. til Eilenburg og tilbage til Leipzig.

Anno 1624 den 6. Januarij reiste Ieg met mine hermend fra Leipzig paa hiemreissen till Danmarck igien offuer Landsberg, Swibel, Serbest, Rodegast; 7. Jan. til Køthen o. s. v. 8. Jan. til Magdeburg, samme Dag videre til Colwitz, 9. Jan. til Garlegen og Jübern, 10. til Olstad, »her laa ieg først i Seng, siden ieg drog fra Leipzig«, 11. til Lüneburg, »geste ind i den gylden stierne«. Den 12. Jan. til Liershusen og Litho, 13. til Müllen, 14. til Lübeck, 15. til Fegtaske, 16. til Kiel, 17. til Ekenflor og Slesvig, 18. over Flensborg til Pols Kro, »der laa och samme natt Herlo Daa«. Den 19. til Haderslev og Kolding, 20. til Middelfart og den 21. til Kiersgaard.

Var saa hiemme paa gaarden hos Steen och Laffue Bille indtill den 13. Aprilis samme Aar, drog met dennem siden, effter deris faders begering, till det nylig stiftede Soer Academj, var der hoss dennem itt Aars tid indtill Paaschen Aar 1625. Bleff dog stille paa Soer, fick andre Discipler, velb. Christopher Vllfelds till Suenstrup i Skaane hans tuende Sønner Knud och Arild Vlfeld, var deris præceptor i thu Aar[7], indtill den 30. Maij, der Jeg i Herrens naffn bleff ordinerit till prest vdj Roskilde Dombkircke Aar 1627 effterat ieg var kaldet aff hans Mayestet selff til Slotsprest paa Andtvorskoff[8]. Sang saa min første Messe først i Hellig Gejstis, siden paa Slottet Andtvorskouff, den 3. Søndag effter Trinitatis.

Den 11. Søndag effter Trinitatis, som indfaltt den 16. Augusti ao. 1629, stod mit brøllup i Randers mett erlig och gudfryctig quinde Giertrud Andersdaatter. Gud giffue oss begge vdj voris Ecteskab lycke och velsignelse till Guds ære och oss til Glæde och Salighed.

Den 13. Septemb. 1630, der Klocken slo tolff om middagen, paa en mandag, bleff min lille Søn Jens Brun fød her i Slagelsse, kom till den hellige daab Søndagen der nest effter, som var den 19. Sept. Gud giffue hannem velsignelsse och lycke til Siel och liff. Hans faddere vaaer Anders Jesperssøn Raadmand, Albert Spemand, Kremer, Simon Anderssøn, Slotzskriffuer, Maren Peder Mortenssøns och Mette M. Andersis.[9]

1632. den 6. Novemb. om natten imellom 11 och 12 bleff min lille daatter Kathrine Ebbis daatter fød, och kom till den hellige daab den 18. Novemb. Gud lade hende voxe och tage till udj alder, visdom och naade hos Gud och mennisker. Hendis fadder var aff mandspersoner, welb. Wentzel Rotkirck Slotzherre, Eiler Pedersen Berider, Mickel Brun min broder, Niels Graa och Hans Riber; aff quinder, Jngeborg Jensdaatter, som och bar barnett till daaben, Maren Jørgen Kufoeds; aff Piger Maricke Hansdaatter och Mette Mickelsdaatter.

Ao. 1634 den 18. Martij om afftenen, der Klocken var it Korter till 10, bleff min daatter Maren fød, Gud giffue hende att voxe udj all vissdom och naade hoss Gud och mennisken. Den 23. Martij, som var Dominica Judica, bleff hun døbt j den hellig trefoldigheds naffn. Hendes fadder var Wogn Kremer och Jens Oluffssøn Raadmend, Offue Jenssøn Slotzskriffuer paa Andtvorskouff, Maren Alberts, som bar barnett, Maren M. Nielsis[10], Maren Christopher Graais och Sidzel Karstens.

Ao. 1635 den 9. Julij døde min S. Hustru Giertrud Andersdaatter, der Klocken var Elleffue om dagen, och bleff begraffuen i den store gang i S. Mickels-Kircke i Slagelse den 12. Julij. Gud giffue hende mett alle tro Christne en glædelig och ærefuld opstandelse.

Ao. 1637 den 26. Julij stod mit Festensøll i Bierby met erlig och gudfryctig Pige Bodel Hanssdaatter. Gud giffue oss lycke og Velsignelsse ved Jesum Christum Vor Herre, Amen.

Ao. 1638 den 8. Aprilis, som indfalt den 2. Søndag effter Paaske stod mit Brøllup her i Slagelse met erlig och gudfryctig Pige Bodel Hansdaatter, Gud giffue til lycke for Jesu Christi skyld, Amen.

Ao. 1639 den 20 Feb. en onssdag ad afften, der Klocken var hardt ad nj, bleff min daatter Sara fød, och strax for sin svaghed skyld inddøbt. Den 24. Feb., som var neste Søndag der effter, kom lille Sara till Kircken och [bleff] christnet. Hendis fadder var Jørgen Kufod Borgemester, gaff ʝ rossenobel och j rixdr., Hans Berider, j guldkrone, Anders Kudsk, j rinssgylden, Eiler Berider, 2 rixdr., Hans Schriffuer, j Rosenobel. Karen M. Bertels, som bar barnet, 3 dr. Slette, Sara Ribers, 2 dr. S., Anne Erickis, ʝ Rosenobel, Anne Klemends, j guldkrone, Else Albertsd. j rixdr., Kirstine Stephensd. j rixdr. Gesterne, foruden fadderne, vare Lenssmanden och fruen och hendis tuende Systre Jomfru Karren og Jomfru Beata Redtz, forærit intet. M. Niels Korsør, j rixdr., M. Anders, j rixdr., M. Bertell, 2 dr. Slette, M. Knud Hanssen, j rixdr., H. Frederick, j rixdr., Albert Spemand, j rixdr., Hans Riber, j rixdr., Klemend Pederssen, j riinssgylden, Peder Hanssen j Slet dr., Kirstine Hans Beriders j rix dr., Inger Jørgen Kufods 2 rixdr., Anne Jens Oluffsøns j rixdr., Anne Mickels j rixdr.

Ao. 1640 Dominica Jubilate bleff kaldett i Jesu Naffn fra Slotzkaldett til Sogneprest i Gimblinge. Gud giffue till lycke till Guds ære etc.

Ao. 1640 den 21. Decemb., der Klocken var halffgangen 11 formiddag, bleff min lille Søn Hans Ebbesøn fød, Gud lade hannom at voxe och forfremmis udj alder, visdom och naade hoss Gud och mennisken.

Den 27 Decemb. som var 3. Juledag, som och falt paa en Søndag, bleff lille Hans døbt udj Gimblinge Kircke ved M. Bertell i Bierby. Hans fadder var Karsten Rickertssøn Raadmand i Slaugelsse, forærit 2 dr. M., Albert Anderssøn Borgemester i Skelskøer, 2 rixdr., Christen Hanssøn Bierby, 3 rixdr., Karen M. Bertels, som bar barnet til Kircke,

2 rixdr., Elsse Ejlers, ½ Rosonobel och j rixdr., Jngeborg H. Mickels i Høye, it stycke guld paa 10½ ℞.

Ao. 1642 den 20. Augusti en løffuer dag om natten, der Klocken var it Korter nær tolff, bleff min lille Søn Hans Ebbessøn fød och bleff døbtt ved M. Bertell Jørgenssøn den 31. Augusti en onssdag, Gud lade bannom voxe och forfremmis udj alder, vissdom och naade hoss Gud och mennisken. Hans fadder var M. Jacob Pederssøn i Hyllested Proust, j Rosenobel, H. Morten Pederssøn i Skørpinge, 4 dr. M., Niels Nielssøn Raadmand j Skelskør, j Rosenobel, Hans Thomssøn j Skelskiør, j Rosenobel, Erick Knudssøn Ridefogit til Andtvorskou Slott, j guldkrone, Jomfru Beata Redtz, som bar barnet, 3 dr. Slette, Margrette Lauritz Nielssøns paa Pebering gaard, 4 rixdr., Bold A[l]bertz i Skelskiør, hendis daatter Anne var i hendis sted, j Sølffkrone, Karen Peder Thayssøns i Skelskiør, j rixdr., Dorethe Fredericksdaatter, 2 rixdr., Kirstine Hans Beriders, 2 rixdr., Maren Quistis, j rixdr. Gesterne foruden fadderne: M. Frederich, j sølffkrone, M. Bertel i Bierby, M. Hans Raffn, j Rosen., H. Mickel j Høye j rixdr., H. Peder i Haasleff j rixdr., Eiler Berider, Anders Knudssøn j rixdr., Karsten Rickartssøn, Anders Albertssøn j rixdr., Christen Hansen B., Gyde Graass j slet dr., Elsse Eilers j rixdr., Maren A[l]bertz j rixdr. och et stycke guld 7½ ℞, Anne Anders Jesperssøns j dobbelt Krone, Jngeborg H. Mickels j rixdr., Karen M. Bertels, Sitzel Karstens.

(Herefter følger 6 Blade med Anvisning til Tilberedelsen af conserva melissæ, conserva rosarum, oleum hypericonis, et Middel »for ansictens wreenhed« og »en drick for Pesten«, nedskrevne af Ebbe Brun i Aaret 1624).

Ao. 1644 den 27. Januarij en løffuerdag, der Klocken var halffgangen trej om eftermiddag, bleff min lille Søn Peder fød, Gud giffue hannom lycke och velsignelsse till liff och Siell.

Bleff døbtt den 5. Søndag effter helligtrekongers dag, som var den 4. Feb., her i Gimbling Kircke aff min Suoger M. Bertell j Bierby. Hans Fadder var M. Peder Willatsøn,

Sogneprest til S. Mickels Kircke j Slagelse, forærit 2 rixdr., Her Laffue i Wemmeløff, j rixdr. och it stycke guld paa 7½ ℔, Eiler Berider 2 dr. Mønt, Hans von Steinberg 4 rixdr. Helmer Mencke j Rosenobel, Sitzel Karstens 2 dr. Mønt, Dorethe H. Frederichis 4 dr. Mønt, Lisbeth H. Jørgens 2 dr. Mønt, Maren H. Mortens 3 rixdr., Maricke Hanssdaatter 2 rixdr., Johanna Matzdotter 2 rixdr. Gester herforuden: M. Bertell Jørgenssøn, Karen M. Bertels, H. Mickel i Høye j rixdr., Ingeborg H. Mickels, j rixdr., Hans Berider j rixdr., Lauritz Capteln paa Pebering 7½ ℔, Margrete Capteins j rixdr., M. Hans Raffn Scholmester i Slagelse 2 rixdr., Karsten Rickartssøn, Anne M. Jacobs i Hyllested 2 dr., Albert Kremer j rixdr., Christopher Nielssøn herritzfoget 2 rixdr.

Ao. 1647 den 16 Aug. it Korter effter nj formiddag, bleff min lille Søn Lauritz fød, Gud giffue hannom lycke och Velsignelse.

Hans fadder vare: M. Anders Jenssøn Sogneprest til S. Peders Kircke och Prouist i Slagelse herritt, 2 rixdr., H. Niels Anderssøn, Sogneprest til S. Peders Kircke i Nestued och Prouist i Tybergherritt, j Rosenobel, H. Niels Christenssøn i Gierleff, 3 rixdr., H. Frederick Hanssøn Skoning Capellan i Slagelse, j guldkrone, H. Mickel Jenssøn i Høye, 7½ ℔, Lauritz Nielssøn Capteln, paa Pebering, j Rosenobel, Peter von Steinberg Captein paa Skousgaard, 4 rixdr., Peder Pederssøn, Skriffuer paa Andtuorskou, j Rosenobel, Karen M. Bertels i Bierby bar barnet, Anne Hans Steinbergs j Rosenobel, Sara Hans Ribers 2 rixdr., Anne Clemends 10½ ℔, Maren Qvistis j Skelskør 2 rixdr., Else Albertsdatter i Slagelse j rixdr. Gesterne: M. Bertel som døbte barnet, Karsten Rickartssøn, Ejler Berider, Christen Hanssøn, Peder Tayssøn j rixdr., Christopher Nielssøn j rixdr., Sitzel Karstens, Margret Lauritz Nielssøns, Dorethe Peter Steinbergs, Anne H. Nielssis i Nested, Karen Peder Taysøns, Anne M. Jacobs 7½ ℔, Dorethe H. Frederikis, Anne Erick Knudssøns 2 rixdr., Heluig Peder Dypkows 2 dr. Sl. Af Bønderne: Eskild Jesperssøn paa Wolderup-

gaard j rixdr., Oluff Hanssøn och hans qvinde j dr. M., Oluff Lauritzøn och hans qvinde j dr. M., Morten Pederssøn och hans qvinde j dr. M., Niels Boessøn och hans qvinde j dr. rix., Marcus Pederssøn och hans qvinde 2 ℔, Lauritz Jørgenssøn och hans qvinde j dr. M.

Ao. 1649 den 17. Junij fødde min hustru Bolde itt døtt drengebarn, bleff begraffuen her i Kircken den 19 Junij.[11]

Anno 1653 den 11. Martij en fredag, der Klocken var halffgangen fire om eftermiddag, føde min kiere hustru B. H. it deiligt pige barn, bleff kaldett Karen, effter min qvindis S. Moder Karen M. Bertels, bleff døbt onsdagen den 23. Martij. Frue Dorethe Abildgaard Slotzherrens frue bar hende till daaben, forærit 6 Spe. dr. Ellers var hendis fadder: M. Frederich Klyne, forærit 4 dr. M., M. Hans Raffn 2 spe. dr., M. Morten i Hyllested 2 spe. dr., Ejler Berider 2 spe. dr., Caspar Brandt Ridefogit 3 spe. dr.*), H. Andersis qvinde Anne j Stillinge 6 slette dr., Peiter von Steinberg, Captein paa Skousgaard, en ducat och j rixdr., Mickel Skriffuer 2 rixdr., Peter Peterssøn Berider 2 rixdr., H. Christen i Bierby 10 ℔ Sl., Hans Steenberg 2 rixdr., Maren Anders Mogenssøns 3 rixdr., H. Nielsis daatter i Giersleff 2 rd., H. Mickels daatter i Høye, Anne, 2 slette dr. Gesterne: Frue Marje Vlfeld paa Basnes, Jomfru Sophj Kaas var paa hendis vegne, 3 rixdr., H. Niels Lauritzøn i Wallebye, som och predickede och døbte barnet, 2 rixdr. och j ducat, H. Niels Christenssøn i Giersløff, 2 rd., H. Christen i Egitzløff, j rixdr., H. Augustinus i Skelskiør, j rixdr., hans qvinde Inger j rixdr., H. Christopher i Skørpinge j rixdr., H. Mickel i Høye j rixdr., H. Malz i Tiereby j rixdr., hans qvinde Inger Bruns j rixdr., H. Matz i Sørby och hans qvinde Anne, 2 dr. Mønt, Christopher i Haldager j rixdr., Karren M. Mortens 2 slette dr.

---

*) Denne C. B. blev senere Borgmester i Korsør, hvor hans og Hustrus Portrait i Legemsstørrelse er ophængt i Kirken Han omtales i Danske Saml. V og VI (se Registrene).

Anno 1656 den 26. Julij døde min datter Maren och bleff begraffuit j Gimblinge Kirkis Sacristj den 29. Julij. H. Hans j Bierby giorde ligpredicken.

Den 17 (sic) Augusti døde min Søn Hans Ebbesen, och bleff begraffuit j Gimblinge Kircke den 16. Augusti.

Den 11. Septemb. døde min lille Daatter Karen Ebbesdatter och bleff begraffuit i Gimblinge Kircke den 15. Septb.*)

Anno 1664 den 19. Januarij døde min allerkieriste S. Hustru Bodild Hansdaater, och bleff begraffuit j Gimlinge Kircke den 26. ejusdem, H. Hans Karstenssøn j Bierby giorde lijgpredicken, Gud giffue hende en ærefuld opstandelsse paa domens dag.[12]

Anmærkninger.

1. Se Rørdam, Kbhvns Univers. Hist. 1537—1621. III, 642.

2. Den her antydede Forseelse, idet Datteren var født før Ægteskabet, foranledigede, at Ebbe Brun maatte søge kongelig Oprejsning for begaaet Lejermaal, inden han kunde blive Præst. Bevillingen, udstedt af den udvalgte Prinds Christian, under hans Faders, Kong Christian IV's, Fraværelse ved Krigen i Tydskland, lyder som følger efter Kopien i Sjælandske Registre, Nr. 18, Fol. 67.

C. 5tus. G. a. v., at eftersom os elsk. hæderlig og vellærd Ebbe Brun for en rum Tid siden af Ubetænksomhed haver forset sig med en Kvindesperson og med hende avlet Barn, hvorudover han ikke aleneste i stor Ulejlighed er geraaden, men endogsaa formedelst denne hans Forseelse tit og ofte afstødt fra allehaande gode Vilkaar, som hannem haver været tilbudet og offereret, da have vi af vor synderlig Gunst og Naade naadigst undt, bevilget og tilladt, saa og med dette vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at for[ne]

*) Disse Optegnelser fra 1656 ere skrevne med rystende, højst utydelig Haand.

Ebbe Brun [maa være] for denne hans Gjerning kvit og fri udi alle Maader, og ej denne Sag skal komme hannem til Hinder eller Skade, hvor han lovligen nogensteds til noget Præstekald kan blive kaldet. Forbydendes alle og enhver, ihvo de ere eller være kunde, hannem herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre, eller i nogen Maade Forfang at gjøre. Givet paa Antvorskov Slot den 1 Octobris Anno 1625.

3. Udførlige Efterretninger om Sten Bille findes hos Vedel Simonsen, Bidrag til Kongeborgen Rugaards Historie II, 2, 1 flg., hvor der ogsaa gives Meddelelser om Ebbe Jensen Brun.

4. Sikkert den som theologisk Professor siden bekjendte Niels Povlsen Schandorf.

5. Om alle de nævnte unge Danskes Immatriculation i Leipzig se Ny kirkehist. Saml. II, 524.

6. Under Opholdet i Leipzig modtog Ebbe Brun med de nævnte unge Herremænd og deres Hovmestere Dedication af et Skrift af Prof. Joh. Friderichus (se Suhms Saml. I. 3, 144). Selv har Eberus Brunovius Coldingensis skrevet et Æreværs til Ejler Krause af Egholm i dennes Tale „De Nobilitate", Lips. 1623.

7. I Acta Consistorii for 23de September 1626 læses følgende: „Ebero Brun bleff beuillgett Universitetis testimonium, efftersom hand haffde her deponeret fra Roschilde Schole 1616 in Decemb. och haffde her verret in Majum 1618. Siden vaar Collega Scholæ i Ribe paa ett Aahrs thid. Haffuer siden i 4 Aahr verrett inden- og udenlands med Erik Billes Børn. Og siden været paa Soer hos Christoffer Ulfelds Børn. Er Baccalaureus, og haffuer responderet under M. Eliam, som haffde verret hans privatus præceptor". Ebbe Bruns Testimonium publicum, overensstemmende hermed og dateret 24de Sept. 1626, findes endnu i Afskrift i en samtidig Kopibog (Thottske Saml. 1051 Fol.).

8. Kaldsbrevet for Ebbe Brun som Slotspræst paa Antvorskov — udstedt af Christian IV — er dat. 23de April 1627 (Sjælandske Registre Nr. 18, Fol. 189).

9. M. Anders Jensen, Sognepræst ved S. Peders Kirke i Slagelse.

10. M. Niels Jensen Korsør, Sognepræst ved S. Michels Kirke i Slagelse.

11. I Aaret 1650 erhvervede Hr. Ebbe Brun (ifølge Sjæl. Regist. 22, 430) følgende kgl. Benaadning for Gimlinge Præstekald:

Frederik III. G. a. v., at eftersom os elsk. hæderlige og vellærde Hr. Ebbe Jensen Brun, Sognepræst i Gimlinge, for os underdanigst haver ladet andrage, hvorledes der skal findes en Gaard i bemeldte Gimlinge By, som af Arilds Tid smaa Landgilde skal have givet, og endnu giver Præsterne i bem. Gimlinge alle trende Tiender, som en Kjendelse at samme Gaard egentlig skal have hørt Præsterne til som en Annexgaard, med underdanigst Begjæring, at og Arbejde af bem. Gaard maatte bevilges at følge Præstegaarden, dens ringe Avling til Forbedring: da have vi naadigst bevilget og tilladt, saa og hermed efter Hr. Ebbe Jensens underdanigst Anmodning naadigst bevilger og tillader, at Ægt og Arbejde af bem. Gaard i Gimlinge, som alle trende Tiender med Landgildet til bem. Gimlinge Præst givet haver og endnu giver, maa herefter, indtil vi anderledes tilsigendes vorder, for Kaldets Ringhed følge forbemeldte i Gimlinge Præstegaard. Forbydendes etc. Hafniæ den 15 Julii Anno 1650.

12. Til Supplering af disse Optegnelser kan anføres: Af et Brev fra Universitetets Professorer, dat. 6 Maj 1657, ses, at Hr. Ebbe Jensen Brun da var Provst i Vester Flakkebjerg Hrd. (Kirkehist. Saml. II, 243—4), hvad han skal have været i 22 Aar (Treschow, Jubellærere, S. 288). Som Provst skrev han den Beretning af 17de Marts 1658 om den ulykkelige Præst i Magleby, der er trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 302—3. I Synod. Roskild. for 16de Juni 1658 findes følgende Notits: „Hr. Ebbe i Gimlinge havde indstevnet et Par trolovede Folk, som var udlyst for, og vilde ikke lade sig vie; hun mødte og vilde indgaa Ægteskab; han mødte ikke. Blev vist til Lensmanden at holde ham før at lade sig vie; vil han ikke ved Trusel, da Kvinden at indstevne det for

Kapitel". (Ny kgl. Saml. 1171. 4to. Af de i dette Vol. afskrevne Synodalia ere en Del optegnede af Hr. Ebbe i Gimlinge selv). Siden 1655 havde han til Kapellan Hr. Peder Lauritsen Skaaning, der blev underkastet en haard Forfølgelse, fordi han — vistnok uskyldig — blev mistænkt for den 21de Februar 1658 at have dræbt den svenske Rytter, der laa som Salvegarde hos Hr. Ebbe Jensen i Gimlinge Præstegaard (Ny kirkehist. Saml. V, 326—8).

Da Pladsen tillader det, hidsættes her endnu et lille Brev fra den ovenfor S. 698 nævnte Fru Marie Ulfeld, til Vidnesbyrd om hendes venlige Forhold til Egnens Præster og Degne. Hun er ellers bekjendt som Forfatterinde af en Række Optegnelser om sine egne og sin Mands Sødskende og Børn, trykt i Danske Mag. III, 362—5. Brevet lyder, som følger, efter Originalen blandt den bekjendte M. Hans Ravns Papirer i Universitetsbibliotheket:

Jh.

Ynschendis min gode Ven, Mester Hans Raffn vdi Ørsløff, en løchsallig god dag, Giffuendis Eder herhos venligen at vide, att Niels Degens Brøllup iche bliffr holdit vdi Morgen effter mit forsett, ti hand haffr begierit aff mig, at det maate opholdis Nogit, formedelst Else Her Iffuers[1]) var bleffuen siug, ti hand gierne vilde haffue sin præst och præstequinde till sitt Brøllup, om det saa behager Gud, att Else maa komme til pas igien. Hermed Eder Gud befallit med ald Velferdt, som vi ynscher Eder samptligen.

Basnis 15. Juni Anno 1661.

Marie Vllfeld
Sl. Axel Arnfelds.

Udskrift: Hederlig och høylerd Mand Mester Hans Raffn, Sognepræst til Ørsløff och Biere Sogner, min synderlige gode Ven, gandsche venligen.

[1]) Upaatvivlelig Hr. Iver Hansen i Boslunde.

Aktstykker til det højere Skolevæsens Historie i ældre Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Efterfølgende Aktstykker, som jeg allerede for mange Aar siden har samlet, men ikke før haft Lejlighed til at offentliggjøre, ville forhaabentlig kunne yde den, der vil gjøre et grundigere Studium af vort højere Skolevæsens — de latinske Skolers og Gymnasiernes — Historie, adskillige Oplysninger, som ikke ville være at foragte.

i.

Til Superintendenterne om flittig Indseende med Skolerne.

Christian then Fierde etc. Vor synderlige gunst thilforn. Wider, adt wi komme wdi forfaring, huorledis adt naar nogen Schole, enthen store eller smaa, offuer alt vort Riige Danmark bliffuer ledige, och ther thill skulle forordnis Scholemestere och andre Schole personer, skulle ther thil forordnis och indsettis the, som ere megit wnge, wlærde, wforstandige och wduelige, som aff en part ther thil formedelst Slect, Byrd, Suoffuerskab, Vild och Venskab indskickis; en part och aff thennem, som nu allerede paa adtskillige Stæder ere forordnede wdi Scholethieniste wdi Scholerne, ere ther thil saare lidet tienlige; Scholerne och icke aff en part aff Superintendenterne aarligen saa fliteligen visiteris och besøgis, som thet sig vel billigt burde,

och theris Kald och Bestilning thennem thilholder, huor aff och Scholerne her wdi Riigit megit forderffuis, wngdommen, som ther wdi skulle wdi boglige Konster institueris, læris och opdragis, megit forsømmis, och menige Indbyggere, som sette theris Børn thil Schole wdi then forhaabning, adt the thil alt gaat skulle holdis och wnderuisis, ther offuer bedragis och lider Schade. Tha paa thet saadan wskickelighed och wflidt, som her thil dags wdi mange och adtskillige Scholer her wdi Riigit haffuer verit holden, och paa en part stæder endnu dagligen for en ond Seduane brugis, huor offuer det hellige Ministerium och andre Riigens nøduendige Leilighed paa thet sidste lider skade, maatte forekommis och endeligen affskaffis, bede vi Ether och her medt alffuorligen befaler, adtj althid her effther, och saa tit som I wddrage wdi Visitatz wdi Ethers Stict, tha medt største flidt och vinskibelighed visitere alle Scholerne, saa vel the store som the smaa, offuer alt Stictet, och examinerer och offuerhører saa vel Scholemesterne som Hørerne och Disciplerne, huorledis the haffue promoverit och forbedrit sig vdi theris studiis. Och ther som tha Scholemesterens eller nogen aff Hørernis brøst och wflidt befindis, adtj tha then affskaffer, och wdj hans Sted igien forordner enn anden, som Scholen och wngdommen medt all flidt wdi Lærdom och Leffnit kunde forestaa, som thet sig bør; och lader Ether for^ne Visitatz alffuorligen och medt største flidt vere anliggende och befalet, saa frempt I ther fore icke ville stande Oss thilbørligen thil Rætte. Ther medt skeer vor Vilie och Befalning. Befalendis Ether Gud. Screffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn then 8. Aprilis Aar etc. 1594. Wnder vort Signet.

Hogbe^te wor allernaadigste vdualde Herre Prindtz oc Konnings tilforordnede Regerings Raad.

Niels Kaas	Jørgen Rosenkrantz	Steen Brahe
egen haand.	egen haand.	egen haand.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 1128. 4 og Thottske Saml 2041. 4. Jvfr. Rietz, S. 85 fg.

ii.

Formula juramenti præceptorum.

1. Ego N. N. promitto, qvod velim mihi Juventutem commissam aut committendam in hac mea Functione Scholastica pie at fideliter in Catechismi Doctrina, bonis Literis et honestis moribus, omni adhibita diligentia, juxta Ordinationem Regiam et præscriptum, ex Superintendentis mandato regere et formare.

2. Qvod velim in castigando modum servare, et rationem ætatis et delicti habere, ne vel levitate mea ad petulantiam Juventutem invitem, vel atrocitate poenarum a studiorum proposito eorum animos avocem.

3. Qvod velim vitam meam ita instituere et mores formare, ne scandalum aliqvod mea vita aut mores præbeant Juventuti aut aliis, cum qvibus mihi conversandum erit, ne propter me Schola male audiat, aut ordo Scholasticus in contemptum deveniat. Sic me Deus adjuvet!

Ego N. N., Dei providentia et arbitrario Magistratus decreto et voluntate Scholæ N. designatus Rector, huic juramento mea manu subscribo, Anno ætatis meæ etc.

Afskrift i Kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 1227. 4. Udateret, men vistnok fra Christian IV's Tid. Hermed kan sammenlignes den senere Rektored i Kirkeritualet.

iii.

Betænkeligheder i Anledning af Planen om Oprettelse af Gymnasier i Stiftsstæderne (1618?).

1. An Episcopus aliquis præter cœtera negotia officij quotidiani, et interdum urgentissima, quæque dilationem non patiuntur, sufficere possit vel vegetus adhuc vel in senio tandem solus istis laboribus, qui Lectori Theologo perpetuo, et ipsi simul, quoties alterum adiuvare posset, impositi sunt, in Ordinat. Eccles. F. 77. 78. 85. 95. 157.

2. An Rector et Conrector sufficere valeant et negotijs Scholæ Trivialis, quibus necessario curandis destinati sunt (ut istis impeditis desiderentur auditores Collegij simul)

et illic in Collegio extra Scholam, quod non credo posse commode fieri.

3. An Schola Cathedralis possit suppeditare anditores collegij sufficientes, nisi ingeniosiores ex minoribus in eam quoque ex usu suo necessario ad fundamenta percipienda ante omnia, sicut prius ordinatum erat, translati fuerint, et reliquis adhuc passim nimis multis stupidioribus, qui fortasse neque Gymnasio neque Academia digni sunt, aut unquam esse possunt.

I Randen findes følgende egenhændige Bemærkninger hertil af Kansler Christian Friis til Kragerup. Til 1: »En aff presterne, en lerd mand, schal hielpe, och aff capellanerne hielpis in suis«. Til 2: »Sint ergo in Scholis«. Til 3: »est tamen suprema classis, ingeniosiores asciscendi«.

Orig. Optegnelse uden Tid og Forfatternavn i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., »Kirkevæsen«.

IV.

Bisperne wdi Danmarch och Norge finge breffue Skolerne anrørendis.

Christianus Quartus.

Wor gunst tillforn. Wiider, att efftersom wij naadigst forfarer, att wdj en diell Skoeler herudj wore Riger oc Lande haffuer weritt hid indtill seduanligt, dennom at forløffue och opgiffue i hundedagene, och efftterdj saadant fast forhindrer vngdommens Studering, meere och for Lærernes end tilhørernis Leiglighed er sched, er ey heller i disse lande den tid, om Aarett saadan befunden, att wngdommen derfore schulle nechtis och betagis denn tilbørlige opsiunn: [Thi biude och befale wi], at schoellerne saaledis wdj eders Stifft iche forløffuis och oppgiffuis, med mindre nogen smitsom siuge paakommer, wdj huilckett tillfall wij erachte saadant iche allene gaffnligt, medenn och fornøden. Huoreffter i eder schulle haffue att rette. Befallendis etc. Haffniæ d. 15 Februarii Anno 1621.

Sjælandske Tegnelser XXI, 552.

v.

D. Jesper Brochmand fick missive, colloquia latina att colligere.

Christianus 4. W. G. T. Wi bede eder och wille, att I med første, muligt kand were, for Skolerne her udj Rigitt Colloquia latina colligerer, dennem och saaledes stiller, som vngdommen beste profect oc fremgang aff dennem kand erlange. Der med scheer wor willie etc. Hafniæ den 15 Febr. 1622.

Sjælandske Tegnelser XXII, 17. Jfr. Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 72.

vi.

Bisperne offuer begge Rigerne nogle bøger, som her effter i Skolerne skall lesis, anrørendis.

C. 4tus. V. S. G. T. Vider, att epthersom oss elsch. hederligh oc høylærd D. Casparus Bartholinus, professor Theologiæ vdj Vniversitetet her vdj vor Kiøbsted Kiøbenhaffn, nu nyligen attschiellige sine bøger for vngdommen her vdj Rigerne i thrycken haffuer ladett vdgaa; thj bede vij eder och ville, attj med skolemesterne vdj stifftt skolerne eller andre store skoler vdj eders stifftt forordner, att vdj den nest øffuerste lexe skall læsis den lille Logica, och vdj den øffuerste denn store och den lille Rhetorica och Oratoria. Vdj de andre skoler, som allene ere threi eller fire lexer, skall lesis i den øffuerste lexe den lille Logica och Rhetorica med Oratoria. Desligest attj alle præceptores flitteligen paaminder att holle sig fra deris egen dicteren, och vngdomen med exempler driffuer och øffuer, saa och ad lade selff giøre attschiellige exempler thill altt huad som lesis. Datum Hafniæ den 31 Martij 1625.

vii.

Doctor Hans Reisener, D. Matz Jensen, D. Hans Michelsen finge samme breff effther efftherschreffne copie.

C. 4tus. V. S. G. T. Vider, att epthersom oss elsch. hederlig och høylærd D. Casparus Bartholinus, professor

Theologiæ vdj Vniversitetet i vor Kiøbsted Kiøbenhaffn, nu nyligen attschiellige sine bøger for vngdommen her vdj Rigerne i thrycken haffuer ladet vdgaa, som ere Rhetorica major, Oratoria major, Logica major locupletata, præcepta Physica, Metaphysica, Enchiridion Ethicum, præcepta Logica, præcepta Rhetorica et Oratoria; thi bede vij eder och ville, attj med skolemesterne (osv. som ovf.). Vdj det Gymnasio vdj eders stifftt (eller Collegio) schulle Professores lese den store Logicam och store Rhetoricam et Oratoriam, dernest och for[ne] D. Caspari Ethicam, Physicam et Metaphysicam. Desligeste skulle I och præceptores paaminde etc. vt in superiori (ɔ: $^{31}/_{8}$ 1625).

Sjælandske Tegnelser. XXIII, 35.

viii.

D. Hans Resener fick Breff de exercitiis Pietatis.

C. 4. V. S. G. T. Wiider, att wij naadigst haffuer for gott anseett, at exercitia Pietatis med største Fliidt vdj Skolerne schall driffues. Thj bede wij eder och wille, at j med Theologorum her sammesteds deris Betenckende nogett derom forfatter, och siden dett de andre Episcopis communicerer, paa det udj Skolerne offuer allt her udj Rigerne en Liighed der med kan holldes vdj slige maader, att der udj achtes, att de Hedensche Auguders naffne, som her udi Skolerne hidt indtil megett haffue weret brugt, affschaffes. Dermed etc. Hafniæ den 6 Decemb. 1630.

Sjælandske Tegnelser XXIV, 457.

ix.

Thil Bisperne offuer begge Rigerne Skoletienere anlangendis.

C. 4. V. S. G. T. Wiider effiersom wij naadigst (!) forfahre den store Groffhed, saavel in lingvis som i Cathechismi rette Grundt och Forstand, som befindis hos de personer, som fra Skolerne sig till vortt Vniversitet begiffue att studere, foraarsagett aff deris vflittighed, som y scholerne vngdommen vnderviise schulle: Daa bede vy

eder och naadigst wille, attj hermed haffue indseende, att saadant her effter iche wiider sig tilldrager, efftersom y sellff for oss dett wiide att forsuare, haffuende flittig tillsiun, att de vdychtige Skolethienere forandris, och huo hereffter till Skolethieniste forfremmis, dychtige och saa wiit i deris Saligheds Sag funderede ehre, att dj Vngdommen grundeligen och nødtørffteligen derudj vnderwiise kunde. Hafniæ den 7 Decembris 1630.

Sjællandske Tegnelser. XXIV, 461.

X.

Uddrag af Acta Consistorii vedrørende Forhandlinger mellem Professorerne i Kjøbenhavn og i Sorø om det lærde Skolevæsen, 1631 [1].

26. Marts. Med D. Meursio kand Notarius tale oc lade hannem vide, ad Mandagen negst effter dominicam Quasi modi geniti er berammet at komme sammen paa ad deliberere de Uniformitate constituenda exercitiorum scholasticorum, ad hand Professoribus Sorensibus det vill significere.

15. April. Deliberatum est a Professoribus ad mandatum S. R. M. de punctis concernentibus Uniformitatem exercitiorum scholasticorum, ne imparati inveniantur, ubi Sorenses Professores advenirent.

18. og 19. April. Convenerunt in Consistorio Academiæ Hafniensis Professores Mag. Dn. Rector, Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Nicolaus Petræus, Dn. D. Finckius, Dn. D. Wormius, M. Johannes Erasmi, Decanus M. Longomontanus, M. J. Finckius, Notarius, Dn. Thomas Bangius, Dn. Jacobus Matthiæ, M. Andreas Hegelundius: et Sorenses Academiæ Professores Dn. D. Christianus Matthiæ, Dn. D. Joannes Meursius, Dn. D. Joachimus Burserus, Dn. D. Johannes Laurenbergius, M. Nicolaus Martini Schelderupius,

[1]) Anledningen til disse Forhandlinger erfares af et Kongebrev af 14. Marts 1631, der er trykt hos Rietz, Skånska Skolväsendets Historia, S. 629—31.

M. Stephanus Johannis Stephanius, Dn. Daniel Matras, una cum Dn. D. Christiano Joannis R. M. Concionatore aulico, ad mandatum S. R. M. deliberatum de punctis præsignatis.

Præmissa autem a Mag. Dn. Rectore gratiarum actione ad Deum pro sua clementia, qvod velit R. M. adeo solicitam esse etiam de eo, ut omnia in scholis bene sint constituta, simulque allata causa conventus tam freqventis, mandatum sc. et voluntatem R. M. concernens negotium exercitiorum scholasticorum: Audita est singulorum de singulis punctis sententia, tandemque resolutio generalis omnium concepta est a Notario, publiceque prælecta, quæ rescribenda ulterius diducta, singulisque .... [1]), ut, si quid adhuc addendum, addatur, priusquam S. M. tradatur. Atque ita gratiarum actione Synodus finita.

22. April. Constitutionem pro scholis concipient Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Nicolaus Petræus, M. Joh. Erasmi, M. Joh. Resenius et M. Stephanus Johannis, subjiciendam deinde censuræ consistorii.

6. September. Convenerant in Consistorio Mag. Dn. Rector, Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Nicolaus Petræus, Dn. D. Wormius, M. Longomontanus, Notarius, M. Thomas Bangius, M. Jacobus Matthiæ ad consultandum de observationibus pro Institutione Juventutis scholasticæ, quæ etiam Professoribus prælectæ sunt, et notæ quædam a Notario conceptæ.

xi.

Forhandlinger i det akademiske Konsistorium om Professorernes Gjennemsyn af forskjellige Skolebøger, 1633—5.

1633.

31. August. Bleff leest H. Cancelers Fortegnelse om den nye Grammatica [2]), att fem ex professoribus, nemblig D. Nic. Petræus, M. Joh. Erasmi, M. Thomas Bangius oc

[1]) To ulæselige Ord.

[2]) Se Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 98.

M. Joh. Christophorus och M. Petrus Winstrupius schulle den horis antemeridianis revidere, oc med Grammatica Gissensium, Jersini, Rhenii et Smidii conferere, oc huis aff dennom da bliffuer noteret i saa maade, schall om Efftermiddag aff det gandsche Consistorio igennomseeis. Och skal her paa nestkommende Mandag Hora 7 begyndis. H. Canzelers Fortegnelse her om bleff dno Episcopo ved M. Pet. Winstrupium tilskicket, som strax sende thilbage sit skrifftlig suar, som bleff leest oc paaskreffuit, oc Dno Doct. Nicolao medgiffuen, det H. Canzeler efter Dni Episcopi begering att offerere, som loffued ocsaa att tale med hannom, att mand fanger it exemplar novæ istius grammaticæ, som er correct oc wel schreffuen.

23. December. De notæ literarum in gram. schal icke settis in contextu, men supra apices volum., huilcket Salomon (Sartor) loffuede att haffue i act. Desligest att Setteren acter flittig correcturen. Notæ schal settis strax post præcepta, som in grammatica Gissensium.

1634.

15. Januar. Efftersom det werck in Consistorio med Grammatica latina wil endnu ware nogen stund, syntis Professoribus gaffnligt, att noget publice bleff leest imidlertid, huorfore Doct. Plumius offerered sig att lese, disligest M. Resenius, oc schal det indiceris dennem ved schiffuerne wdj Klosteret, oc paa Mandag nu kommendis begyndis[1].

3. Februar. H. Cancelers breff bleff leest, anlangende att Professores strax schulle revidere Colloquia oc Vocabularium M. Stephanii, oc strax lade Melchior bekomme den att trycke.

11. Februar. Melchior Martzan bleff significerit, att hand ex consilio Cancellarii schulle trycke colloquia M.

---

[1]) Man ser heraf, hvad ogsaa fremgaar af andre Conclusa, at Forelæsningerne vare suspenderede, saa længe Grammatikkens Revision stod paa.

Stephani pro Scholis, att hand derfor holder sine typos ferdig, oc med første indlegger en prøffue aff Trycken.

30. Marts. Den Studiosus, som skriffuer Grammaticam latinam, oc er en fattig Karl, maa bekomme Stipendium Virginis.

19. April. Om Grammatica Græca vil der videre deliberereris.

16. Maj. Efftersom Grammatica latina er absolverit usque ad syntaxin, skal der strax effter helligdagen begyndis [paa Syntaxen], oc kand der thil brugis foruden de autores, mand thilforn haffuer hafft, Sylvius Ambianus, Vogelmannus, Analecta Goclenii, Gotschalcus, Bencius, Hadrianus Cardinalis, Orlandus a Peschet; oc schal noteris, att

1. Elegantiæ føris thil sine regeler.

2. Skal Elegantiæ vere loco notarum.

3. Om nogle Elegantiæ ere generaliores, end de kand føris ad certas regulas, skal der om mentioneris in appendice syntaxeos.

14. Juni. Leffuerede Dn. M. Wulfgangus Rhumannus 2 libros Nomenclatoris Dn. M. Stephanij till Rectorem, som hand haffde paa sig tagett att revidere och conferere med andre Autoribus.

10. Juli. Bleff Salomon Sartor opfodret in Consistorium, och hannem faareholdet, huorfor hand saa lidett haffde forferdiget udaff Grammatica: och bleff hannom befahlet, hereffter absque intermissione paa det flitigste att fortfare med samme trøck.

24. November. Refererede Rector, att hand haffde taalt med H. Cantzler, huis befalning war, at Grammatica Græca med det første schulde fuldferdiges, och icke ware saa lenge, som med Latina scheed er. Och schall udj media futura Grammatica trøckes alle præcepta, som staar in Maxima Grammatica med stoor Style: efftersom der ochsaa schall trøckes minima eller Donatus.

3. December. Begynte i Herrens Naffn Professores att revidere Syntaxin Latinam.

1635.

3. Juni. Er Her Cantzlers willie, att Dn. M. Jacobus Matthias will igiennomsee Dn. M. Stephani Colloquia minora, saa och Corderi minora Colloquia, och notere minus congruas et latinas phrases.

13. Juni. Tager D. M. Jacobus Matthias Vmagen paa sig at revidere die smaa Colloquia.

Kand Grammaticum opus komme igien till consistorium, och Dn. M. Bangius i saamade noget subleveris. Loffuede professores om onsdag att wilde komme tilsammen, dett offteste mueligt war.

xii.

Kgl. Befaling til Universitetets Professorer om Gjennemsyn af Skolebøger.

Christian dend Fierde med Guds Naade Danmarchisz, Norgisz, Wendisz och Gottisz Konning.

Wor Synderlig Gunst Thilforn. Wj bede eder och Naadigst wille, attj de bøger, som for Skollerne concinneris, fligtig igiennemb seer effter dennd Manuduction, som aff begge Academiers professoribus giortt er, och alt saadant med forderligste och wden opholdt forrettisz, och at de Alle siden, Ingen wndtagen, tryckisz nu strax effter handen, effter som paa dennemb bliffuer forferdigett, dog at Grammatica Græca, Latina, Colloqvia och Nomenclatores først forferdiggesz, huilcke 1 och saa well som de andre schollebøger Bisperne skulle effterhanden tilschicke sampt medfølgende worisz Missiver, och naar nogen hereffter kommer fra schollerne til Universiteterne, da schulle de tilholde dennemb at frembuisze de Bøger, de i schollerne lærtt haffuer, saa well som deris Compositz Bøger, och saa frempt i da forfarer iche at forholdis i schollerne effter denne nu giordte Anordning, Osz wnderdanigst deromb

lade andrage. Dermed scheer wor Wilge. Befallendis eder Gud. Schreffuit paa wort Slott Kiøbenhaffn den 11. Octobris Anno 1633.

Wnder wort Zignett.

Christian.

Udskrift: Osz Elsche Hæderlig och høylerde Rectori och Menige Professoribus vdj Vniversitetitt her i vor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Leest in Consistorio den 29. Octobr. 1633.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191.

xiii.

Missiue thill Bisperne vdi Danmark och Norge Skolebøggerne anlangendis.

Christianus Quartus.

W. S. G. T. Wider, att efftersom wi aff Kongelig forsorg for vngdommens beste her udi Rigett, Gud allermegtigste thill ehre och skolerne thill forfremmelse, naadigst haffuer paalagt professorerne paa begge wore Vniversiteter vdi Kiøbenhaffn och Soerøe en manuduction att forfatte, huor effter alle Skolerne vdi begge Riger schulle vniformiter och paa en wiis reguleris; derhos och befalet nogle wisse Scholebøgger att forfattis och revideris; och efftersom saadant allerede er satt vdi werchet, Gud den Allerhøyeste giffue sin Naade och Velsignelse derthill for Jesu Naffns schyld: da bede vi eder och hermed aluorligen befale, attj aldelis eder her effter forholder, och alting i Skolerne effter same manuduction lader anstille; saa och de bøger, som allerede ferdige ere, nemblig Grammaticam, Colloqvia och Nomenclatorem, strax i Skolerne introducere, dennem och ingen andre Vngdommen lader læris och forholdis, vnder thilbørlig straff och wide, saa vel som och de andre bøger, som effter haanden forferdigis och aff forbemelte professorer eder thilschichis; och paa dett nogen iche schall

bruge thil vndschyldning, att andre bøger lesis for mangel aff Exemplaribus, da schulle I i thide, naar mangel befrychtis, aduare Professorerne i forbemelte wor Kiøbsted Kiøbenhaffn, som bogtrycherne schulle tilholde altid at haffue exemplaria i forraad. I haffuer och med all fliid att befordre de personer thill officia scholastica, som vdi liff och leffnet schicheligen ere och selff thill gaffns forstaa, huad de schulle lehre andre, och gaffuer haffue vngdommen rett att anlede; och eragte wi gaffnligst, att Colloqvia maxima och Nomenclator maximus thill en begyndelse vngdommen lehris och forholdis i Skollemesters Leixe, effterdi de dennem iche i de nederste Leixser hørt haffue, dog de andre, som dennem i de nederste Leixer well lert haffuer, behøffuer dennem siden i Skolemesters Leixe iche att bruge videre, end Skolemesterne for de forsømmelige selff effter haanden nødigt erachte; och paa dett de fattige, som aldelis ingen formuffue haffuer, i begyndelsen ey schulle besuergis de bøgger at kiøbe, som de første gang bruge schulle, da haffuer I aff de Penge, som Skolerne haffue eller samble, saa och aff Collectis, att tage saa megett, som Exemplaria wbunden kaaste kunde, saa mange som i begyndelsen och paa denne gang giøris fornøden thill saadanne aldelis fattige, som forbemelt er; dog de, som engang Jersinij Grammaticam Latinam lertt haffue, kunde forbliffue wed den, meden alle de, som i nogen Leixe indflyttis och paa en større Grammaticam begynde eller nogen paa nye schall begynde, schall I thilholde vden vndschyldning denne nye reviderede att lehre. For det sidste schulle i befale Skolemesterne, naar de nogen dimittere fra scholerne thill Universitetit, att de dennem thilholde de bøger med at tage, som de i scholerne lert haffue, saa vel som deris Compositz bøger, thill Professorerne, att de i dett, de lehrtt haffue, examineris kunde och iche i andet. Effter alt forbemeldte haffue i eder endeligen att forholde, med mindre i os dett wille ansuare. D. Hafniæ d. 11. Octobris 1633.

Bisperne, som finge forschreffne breffue, ere disse efftterfølgende:

D. Hans Reisener . . . . Siellandtz Stifft.
D. Madtz Jensøn . . . . Sckaane Stifft.
D. Hans Michelsøn . . . Fyens Stifft.
D. Jens Dinisen . . . . . Ribe Stifft.
D. Hans Wandell . . . . Wiborg Stifft.
M. Morten Madtzen . . . Aarhus Stifft.
M. Christen Hansøn . . . Wendelbo Stifft.
M. Niels Simensøn . . . Opsloe Stifft.
M. Tommes Cortsen. . . Staffuanger Stifft.
M. Peder Skielderup . . . Trundhiems Stifft.
D. Niels Paaske . . . . . Bergen Stifft.

Sjælandske Tegnelser, XXV, 203-4.

xiv.

Kgl. Befaling om Skolebørnenes Plads i Kirkerne.

Vi Christian den Fierde med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis Konning, Hertug udi Slesuig, Holsten, Stormarn och Dytmersken, Grefve udi Oldenborg och Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at vi naadigst haffver betenckt, hvorledis ungdommen och fornemblig skolebørnene her udi Riget gemeenlig under prædicken pleie att staa udi Choret eller paa de steder, hvor de icke kunde vell och beqvemblige høre prædicken, saa at de fast deris gandske ungdom, som Gud den Allerhøyeste fornembligen borde att ofris, uden Guds ords och prædickens hørelse giennemdrager, och saaledis vennis derfra och till andre tancker paa de tider at øffve och haffve. Thi byde vi och hermed alvorligen befale alle och hver vore befalings mend, goede mend, Universiteter, Capiteler, Borgemestere och alle andre, som udi Sielands stifft med Kirckebygning hafve att befale och forrette, och med dette vort obne breff besøgis, att de os Elsk. hederlig och høylærdt Doctor Hans Reisner, Superintendent ofver Sielands Stifft, ere beforderlige, saa-

danne steder, popeltur eller andre steder att bygge och beskicke, hvor ungdommen beqvemmeligen kunde høre Guds ord oc prædicken, saa och udi alt rammis Guds æris och Menighedens opbyggelse. Dertil Gud Allermectigste giffve sin naade och velsignelse for Jesu Christi skyld. Giffvet paa vort Slot Kiøbenhaffn den 7 Augusti 1634.

Vnder vort Zignet.

Christian.

Er en ret Copie, testor J. P. R(esenius).

Originalkopi i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191. Lignende Breve udgik til Rigets øvrige Bisper.

XV.

Forhandlinger i det akademiske Konsistorium om Gymnasierne.

1640.

1. Avgust. Var Mfcus Rector paa Her Cancelers Vegne begjærendes, at Professores vilde deres Mening om Gymnasiis per Daniam tilkjendegive, enten de vare nyttelige eller ej [1]. Blev sluttet, at derom skulde in pleno Consistorio handles.

5. Avgust. Magnificus Rector begjærede nu atter igjen paa Her Cancellers Vegne at vide Professorum samtlige Betænkende om Gymnasiis, om de ikke vare Skolerne skadelige og absumerede deres reditus. Hvortil Bispen[2]) svarede, at han kunde intet sige om de Gymnasiis, som skulde instituere, eller om dem, som paa andre Steder vare, men om det, som allerede var institueret udi Roskilde, vilde han gjerne give sin Mening tilkjende, efterdi den Inspection var ham befalet. Men der Mgfcus Rector anholdt, at han tanquam Primus Professorum vilde om alle i genem sit Tykke udsige, svarede han som efterfølger:

Cum rogor sententiam de Gymnasiis non tam institutis et apertis quam instituendis et aperiundis, præmitto merito preces, quibus Deo meo in nomine J. C. supplico, velit

[1]) Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 444.

[2]) D. Jesper Rasmussen Brochmand.

R. M. in multos annos salvam et florentem, ut quæ Religionem et rem Literariam in hunc usque diem habuerit sibi commendatissimas. Et tantum abest, audeam ego quicquam dicere, quod adversetur Regiæ voluntati fundationibus publicatis declaratæ et ad Capitula transmissæ, ut potius humillime rogem Deum, velit hoc studium scholis et literatis benefaciendi in ipsius Majestate et ejus animo continuatum, et si fieri potest, auctum. Qvo paucorum verborum voto præmisso, libens faciam, quod jussus a Rectore Mf^co facere debeo: sed ita, ut de iis, quæ mei non sunt officii, haud quicquam temere pronunciare velim.

Gymnasia instituenda utilia esse an possint, rectius me dicere poterunt ii, qui istis Gymnasiis præerunt. De Gymnasio meæ fidei a Regia Majestate commisso quid sentiam, paucis signabo. Judico institutum Roscbildiæ Gymnasium juventuti fructuosissimum esse, modo omnia decenter administrentur, Professores designentur et eligantur et operi præficiantur, qui ea norunt, quæ alios docere debebunt, et qui valeant dexteritate docendi explorata in scholis. (Nam sæpe usu venit, quempiam egregia doctum esse, sed ad docendum parum aptum). Ordo in disciplinis in Gymnasio tradendis servetur, et compendia brevia sed perspicua proponantur, ita ut stato tempore singulæ Philosophiæ partes compendio absolvantur, et omnia ita attemperentur, ut Professores in Gymnasio non captent vanam gloriam, sed discentium utilitatem unice spectent. Crebrum sit exercitium Orationum Latinarum publice recitandarum. Quæ etiam Inspectoribus exhibebuntur æstimandæ, ubi in juventutis profectum quovis anno sæpius inquiritur. Non eximantur ulli, qui in Gymnasio sunt, a scholastica disciplina: sed qui discipuli Rectoris sunt, Professores, qui in Gymnasio docent, audiant, et ita quidem ut singuli, qui docent, discipulorum negligentiam castigent. Quæ et alia, in Gymnasio Roschildensi ordinata, et posthac ordinanda, si observentur, non tantum spero sed etiam confido, Ser. Regem, Gymnasium Roschildiæ dum instituit, publico lite-

rarum bono quam maxime consuluisse. Nec ego videre possum, quomodo juventus Academica matura fieri possit publicis Professorum prælectionibus audiendis, si ea tantum norint, quæ in hunc usque diem novisse debuerunt, ut digni censerentur, qui Sacris Academicis initiarentur. Nam hucusque obtinuit, ut in numerum civium Academicorum reciperetur, qui orationem condere posset non bene Latinam, sed quæ in tritas Grammaticæ regulas ruditer non impingeret. Qvos qui fecit in lingva latina progressus nimis tenues, qua ille ardeat cupiditate audiendi Professores, qui Lingvam Latinam in Academia cum laude profitentur, experientia nimis locuples testis est. Cum enim virum latine loquentem, sed paulo cultins et disertius, vix intelligant, inde est, quod qui hanc lingvam publice tradant, subsellia auditoribus vacua dolentes videant. Nec fieri potest, ut qui aut Physicam, aut Mathesin, aut abstrusiores Philosophiæ partes publice tradunt, freqventiore auditorio, quo digni sunt, gaudeant, quod qui Academiam ingressi sunt, in scholis nihil harum rerum audiverint. Unde fit, quod Auditorium Professoris Philosophici ingressi in ignota versentur sylva, nec ament quæ docentur, nec, si amarent, intelligerent: cum Professor non possit more et modo, quo pueri instituuntur, Philosophiam tradere, ne honori Academico quicquid decedat. Quam etiam gaudeat numerosis Auditoribus, qui Lingvam Græcam in hac Academia docet solus, nemo certius dicere et docere potest eo, spartam hanc qui ornat. Nihil dicam de Lingvarum Orientalium Professoribus, qui dubio omni procul Auditores, quos merentur, habituri essent, si juvenes, qui sacris initiantur Academicis, vel lectione (?) callerent, quam ut Professores Academici publice doceant, præter dignitatem Academicam esse quivis concedet. Totum hoc malum si non penitus tollet, saltem minuet Gymnasium: inprimis si rigor censorum Academicorum accesserit. Si namque juventus imberbis, quæ in publicum ut plurimum cruda protrudit studia, tamdiu in scholis Gymnasiisque sub justa disciplina

detineretur, usque dum Orationem conderet bene Latinam, Græcos Scriptores, si non omnes, saltem Xenophontem et Isocratem probe intelligeret, Philosophiæ partes omnes stato tempore absolvendas didicisset compendiose, rudimenta lingvæ sanctæ intelligeret, habitura procul-dubio esset Academia patria juvenes, quos et cum voluptate et fructu instituere posset. Norunt Professores, quod, utut offerant juventuti operam in disputationibus privatim habendis, et quidem gratuitam, tamen recusent, quod dubio procul læti cum gratiarum actione facerent, si gustum aliquem disciplinarum meliorum ad Academiam afferrent. Nec negari poterit quisquam saltem cordatior, quod is in Academia servari non possit docendi modus, qui in schola et gymnasiis, ubi quæ proponuntur, repetuntur, et qui officium negligentius faciunt, castigantur. Jam universus juventutis Academicæ conatus in eo occupatur, ut ea tempore brevi discere possint, quæ proménda sunt censoribus Theologicis; ita ut simul ac juvenis Academiam ingressus est, cultum Lingvarum et Philosophiam velut abjiciat, in eo unice desudans, ut testimonium profectus in sacris auferre possit. Absque quo examine non foret ullum retinaculum, quo juventus in officio retineri posset, cum paucissimi sint, qui studio Lingvarum et Philosophiæ tangantur, cum non usque magna ignoti soleat esse cupido. Crederem vero præclare consultum iri publico bono, si juvenes ut lingvas & Philosophiam in Gymnasiis compendio discerent, ita rerum sacrarum solida fundamenta ibidem jacerent. Sic enim futurum esset, quod Professores Theologi habituri essent maturos prælectionibus Auditores, et in publico eorundem examine partibus suis ita fungerentur, ut præclaro profectus donati testimonio, utilem Ecclesiæ locare possent operam. Rogo Deum per J. C., velit huic operi adesse et efficere, ne quicquam, quod bene constitutum est, turbetur. Quod facile fiet, si rei abusus rei ipsi non imputetur.

NB. Med denne Mening overensstemmede Pars reliqua Senatus Academici.

1641.

6. Februar. Rector Mfcus proponerede, at Dn. Cancellarius var Professorum Betænkende begjærendes at vide, om hvorledes Juventus Danica kunde med Frugt e scholis ad audiendum lectiones publicas dimitteres, da lod Bispen recitere nogle Artikler, som han til den Ende havde sammenskrevet, quorum titulus est hic:

Ut scholæ divina benedictione efflorescant etc.

Hvilke Artikler vare tilsammen 15, og bleve alle af reliqvis Dnis Professoribus approberede. Hvorpaa et Brev til Hr. Kansler blev af Notario forfærdiget, hvis Kopi findes i Kopibogen.

XVI.

De kjøbenhavnske Professorers Brev til Kansleren om Gymnasierne.

Magnificentissime Domine Cancellarie (etc.). Efftersom Eders Magf. haffuer aff Christelig Omsorg for Vngdommens Forfremmelse vorrit begierendis at wide wort betenchende, huorledis juventus Danica kunde med fruct fra Skolerne hijd til Academiet dimitteres, oc her siden in publicis lectionibus audiendis oc privatis Studiis sin tijd vel anlegge, paa det den med diss større nytte Riget derefter kunde betiene: Saa haffue vj saadan E. Magnificenzis Ville oc Befalning fliteligen at effterkomme oss paa vort Consistorio forsamlet, oc der effter lang Deliberation vort betenchende i nogle faa Articler forfattet, huilcke vi E. Magf. hermed offuersende, sampt en consignation (de qua in tertio articulo meminimus) paa huadsomhelst in Gymnasiis effter Fundatsen skal doceris, oc aff dem, som derfra hijdsendis, bør at vides: ganske ydmygeligen begierendis, at naar E. Magf. same Articler haffuer igiennem lest oc derhos tegnet, huilcketsomhelst derudi behagis eller forandris skal, de da Oss igien, med det første, maatte bliffue tilskickede

med befalning, at saadanne til trycken skal befordris oc dereffter til Bisperne oc Scholarum Rectores forsendis, paa det en huer kunde vide, huad for Disciple fra Skolerne maa forløffuis oc her in numerum civium Academicorum annammis. Imellom Paaske oc Pintzedag nestkommendis skal Depositzen holdis: huorfaare vi saae gierne, at for"" Article, om de saaledis Øffrigheden teckis, inden den tijd kunde blive divulgerede, paa det at Skolemesterne derved kunde erindris, at de til same Depositz ingen aff deris Disciple tilstede hertil at komme oc angiffue sig, nden de som effter Articlernis indhold til saadant dyctige befindis. (Resten af Brevet handler om andre Ting). Kiøbenhaffn den 11 Februarii 1641. Rector oc Professores.

Udskrift: Erlig, welbyrdig oc strenge Herre, Her Christian Thomæsøn til Stougaard, Ridder, Danmarckis Riges Raad, Kongl. Mayst. vor allernaadigste Herres Canceller oc Befalingsmand paa S. Knuds Closter udi Odensø, vor gunstige oc høyærede Patron, ganske venligen oc tienstvilligen tilskreffuit.

Konsist. Kopibog III, 476—9.

xvii.

De kjøbenhavnske Professorers Betænkning om de lærde Skoler og Gymnasier.

Ut scholæ divina benedictione efflorescant, et juventus scholastica immaturius non initietur sacris academicis:

1. Præficiantur juventuti erudiendæ, qui pares sint operi. Quod etiam ut fiat, non concredetur ulli schola regenda, qui non probaverit Professoribus Academicis suum in lingvis et philosophia profectum, pariter et suam in docendo dexteritatem, trimestri aut semestri experimento, in schola non ostenderit. Nam [non] raro usu venit, ut qui egregie docti sunt, parum ad docendum apti sint. Ex usu autem erit, ut hi majoribus scholis præficiantur, qui in erudienda minorum scholarum juventute suam luculenter estati sunt scientiam, fidelitatem, industriam ac in docendo

dexteriatem. Quod si tales haberi possunt, ulteriore non est opus experimento, ut de docendi dexteritate certi esse possint scholarum curatores.

2. Stipendia tanta tribuantur informatoribus scholasticæ juventutis, quanta ad mediocritatem sufficere poterunt.

3. Evulgentur quæ Professores Academiæ Hafniensis et Soranæ jussu Regio dudum consignarunt de scholasticæ juventutis institutione. Quod si hic quicquam occurrit emendandum, consilio Episcoporum et Rectorum scholarum majorum mature emendetur, ut tandem omnibus scholarum moderatoribus innotescat, quem in docendo sequantur ductum. Nec enim facile dici poterit, quantum damni varietas auctorum, scholasticæ juventuti prælectorum, scholis attulerit.

4. Non donetur quisquam civitate academica, nisi qui (1) Catechesin Lutheri et Witenbergensium probe nôrit. (2) Grammaticam Latinam et Græcam exacte didicerit. (3) Orationem Latinam condere possit, eamque talem, quæ testetur, Ciceronem, Terentium aliosve purioris Latinitatis autores diligenter lectos esse. (4) Novi Testamenti textus Græcos intelligat et grammatica analysi expediat. (5) Logicam et Rhetoricam cognitissimas habeat: earundem usum in autoribus ostendere possit. (6) Arithmeticæ quatuor species una cum regula aurea in numerato habeat. Perinde vero fuerit, e qua schola prodeant juvenes, dummodo quæ scire debebunt, sciverint. Cæterum cum Regia Gymnasiorum fundatio multo plura ab his requirat, qui e Gymnasiis ad Academiam mittentur, pauci vero sciant, quem fundatio Regia Gymnasiorum requirat a juvenibus profectum, ut digni censeri possint, qui ad Academiam amandentur: innotescat Rectoribus Scholarum vicariâ Rectoris Academici operâ et quidem typis publicis conscripto programmate, quantum fundatio Gymnasiorum ab his exigat profectum, qui civibus Academicis annumerabuntur. Adjungimus autem consignationem eorum, quæ juventus, e Gymnasiis manumittenda, scire debebit, ut civitate Academica donetur.

Porro ne fraudentur suo præmio, qui e Gymnasiis prodeunt, doctiores his, qui e schola ad Academiam mittuntur, ad gratuitam in Regia Communitate quadram præ aliis admittentur Gymnasiorum alumni, nisi qni e scholis adventant, pares sint profectu: cujus solius habenda est ratio. Quin et scholasticæ juventuti non præficientur, nec Professorum Theologorum testimonio ornabuntur, tamquam digni, qui ad functiones ecclesiasticas admittentur, qui illa omnia non didicerint, quæ Regia Gymnasiorum fundatio præscribit discenda.

5. Qui se subducunt disciplinæ scholasticæ sine testimonio transactæ vitæ dimissi, hi nec a scholarum Rectoribus in ullam scholam recipientur, sub officii amissione, nec ab aliis, quantumvis secularibus, sine gravi pœna in servitium admittentur: ne minus luant, qui hic peccant, quam qui alias invito hero et inscio domino officio abeunt.

6. Civium liberi, aut scholas frequentent aut certum opificium discant: nulli autem vagentur otiosi. In quam curam ut urbanus magistratus incumbat, mandato Regio urgendus est.

7. Eliminentur e scholis, et ad artes manuarias amandentur, qui annum ætatis egressi XVI, ingenio deprehenduntur esse ad artes liberales discendas minus apto.

8. Rectores scholarum cathedralium sint perpetui. Num quam damnosa sit ista mutatio, inprimis crebrior, nimis notum est experientià.

9. Rectores aliarum scholarum et collegæ, apti qui juventutem informent, condicant scholis operam suam ad certos annos, saltem triennium, ne vix ingressi scholam, de abitu cogitent. Quod maximo juventutis damno non raro fieri, norunt quibus juventutis scholasticæ inspectio commissa et concredita est. Ne vero ipsis longioris in schola moræ pœniteat, præ aliis ad functiones sacras admittantur, modo donis pares sint competitoribus.

10. Qui ad academiam e scholis adventant juvenes, ut civitatem academicam doctrina et pietate ambiant, afferent

secum ut libros styli, ita omnes autores, qui ipsis in schola prælecti fuêre. Hac enim ratione non modo commodius explorari poterit juventutis profectus, sed etiam certo sciri, an rectores et collegæ scholarum eum in docendo servent ductum, qui autoritate publica præscriptus et imperatus est.

11. Qui civitatem academicam immaturius affectant, passi repulsam, remittentur sine mora ad scholam aut gymnasium: nec enim licebit in urbe aut ruri sub privata disciplina vivere. Nam quantum incommodi hinc redundet in juventutem ignavam et petulantem, usu longo didicimus.

12. Ne recipiatur ullus in civitatem academicam, qui luculentis testimoniis docere non poterit, ubi vixerit a tenera ætate ad illud usque tempus, quo nomen suum apud Professores academicos publice profitetur.

13. Professores Academici haud ornent quenquam honore baccalaureatus, quem vocant, aut magisterii, qui honore isto non sit dignus. Nam cum rectores et collegæ scholarum debeant esse aut baccalaurei aut magistri, dici vix poterit, quam profuturum sit scholis, si soli illi, qui hos honores merentur, admittantur. Utile vero fuerit, ne quisquam hoc honore decoretur, cujus et profectum in linguis disciplinisque et integritatem vitæ privatus præceptor decano philosophiæ non commendaverit.

14. Qui juventuti instituendæ præficientur, hi in istis inprimis libris a professoribus academicis examinabuntur, quos discipulis prælegent. Percurrentur vero in examine omnes et singuli libri, ut professores de profectu eo certiores esse possint, nec adprobent quenquam, qui hic se non probaverit gnavum et scientissimum.

15. Res foret et optatissima et scholis fructuosissima, si rector et collegæ scholæ in una et eadem domo quadra gratuita gaudere possent. Nam dum cibum apud cives emendicant, non raro impediuntur et a necessariis officii laboribus non uno modo avocantur, maximo discipulorum damno.

Consignatio eorum quæ juventuti literatæ in Gymnasio (Roschildensi) prælegentur.

Lector Theologiæ.

I. Absolvet quavis septimana unum religionis christianæ articulum. Quod ut eo commodius præstare possit, prælegentur tantum discipulis definitiones et dicta scripturarum, quibus singula definitionum membra probari possunt: et tam illæ quam hæc ediscentur. Communicabit vero hic consilium lector theologiæ cum rectore scholæ, et juncta opera efficient, ut ea in schola ediscantur scripturarum dicta e Novo Testamento Græco, quæ firmandis fidei christianæ articulis maxime serviunt.

II. Absolutis christianæ religionis articulis, proponet lector theologiæ juventuti Sulpitium Severum, et quidem ea brevitate, ut trimestri spatio ad finem perduci possit totus.

III. Quovis mane recitetur memoriter summa unius capitis Bibliorum et quidem lingva Latina. In quem finem discipuli cubitum ituri et mane surrecturi caput unum in Bibliis justa diligentia et devotione legent ac meditabuntur.

IV. Eo ubi progressa est juventus, ut articulos fidei et historias biblicas probe norint, tandem initia linguæ sanctæ discipulos docebit.

Lingvæ Latinæ Professor.

I. Juventuti præleget Terentium, Cæsarem, Ciceronem, hunc observaturus in prælectionibus ductum, ut discipuli, Gymnasium ingressi, autorem ipsi Danice interpretentur, emendandi a professore, sicubi aberraverint. Quo autem discipuli his partibus optatiore successu defungi possint, nominabit professor aliquem, qui autorem, quem interpretabuntur, commentario brevi et facili et ad captum juventutis illustraverit: quem quoque domi consulent.

II. Monstrabit professor artificium in autore, quem proponit, logicum et rhetoricum, et curabit, ut ediscantur a discipulis tum singulares, quæ occurrunt, loquendi formæ,

tum sententiose dicta; omnia autem ac singula ad usum decenter transferet.

III. Die Lunæ, Martis, Jovis et Veneris præscribit argumentum Danicum in lingvam Latinam vertendum, jam liberum jam ad authoris, qui prælegitur, imitationem. Adornabunt etiam quovis octiduo geminato disciputi oratiunculam, quam professor adumbrabit, ut ipso præeunte orationes condere discant: cui exercitio dies Mercurii et Saturni destinabuntur.

IV. Excerpet e probatissimis poetis, historicis, oratoribus lectiores sententias, sed brevissimas, quas discipuli ediscant. (Quibus lingvæ Latinæ professoris partibus rector scholæ in schola defungetur, professore lingvæ Latinæ ob defectum stipendii nondum constituto).

Lingvæ Græcæ Professor.

I. Juventutem in lectione Novi Testamenti Græci diligenter exercebit et hoc aget, ut ea memoriæ mandentur dicta, quæ adstruendis fidei christianæ articulis quam maxime accommoda sunt.

II. Eos quando auditores in lectione Græca fecere progressus, ut obvia quæque promte interpretari possint, orationes Isocratis faciliores præleget professor: quas ut discipuli eo fructuosius domi expendere possint, comparabunt sibi Isocratem Græco-Latinum, qui prodiit Parisiis, facili textus analysi succincte illustrato.

III. Novo Testamento Græco et orationibus Isocratis facilioribus probe cognitis, accedet juventus ad legendum aurea carmina Pythagoræ, Theognidem, Phocyllidem: quibus adjungi possunt tandem faciliores Homeri versus.

IV. Quavis septimana præscribetur paucarum periodorum argumentum Latinum, quod ad imitationem Græcorum scriptorum, qui juventuti præleguntur, in sermonem Græcum transfundetur. (Quas professoris lingvæ Græcæ partes rector scholæ in schola subibit, cum de stipendio professori Græco nondum prospectum sit).

Philosophiæ Professor.

I. Docebit juventutem arithmeticam vulgarem, quam non dictabit, sed scriptorem eliget typis publicis exscriptum, quem in hoc genere judicaverit facilimum et compendiosissimum.

II. Arithmetica absoluta et a discipulis probe cognita, præleget faciliores et magis necessarias Euclidis Propositiones, quas ex opere Euclideo excerptas typis mandari curabit.

III. A propositionibus Euclideis ad sphæram cœlestem et terrestrem seu geographiam accedet, et tam illius quam istius concinnum compendium typographi opera exscribendum adornabit.

IV. Sphæra cœlesti ac terrestri expeditâ rectâ perget professor philosophiæ ad canonem triangulorum tam planorum quam sphæricorum, quem e scriptore compendiosissimo, typis exscripto, proponet.

V. Doctrinæ sphæricæ, jam perceptæ, subjungetur epitome physices, quam beatæ memoriæ D. Bartholinus conscripsit.

VI. Physica compendiose absoluta, tradi poterit Metaphysica pauculis paginis a D. Bartholino comprehensa.

Afskrift i Konsist. Kopibog III, 508—11. Stykket er udateret, men Tiden for Udfærdigelsen fremgaar af de foregaaende tvende Stykker.

xviii.

Kansler Chr. Thomesens Svar paa Professorernes Brev om Gymnasierne.

Min gandsche wenlig helsen nu och altid forsend med Gud wor Herre. Kierre M. Christen, Gud were altid hos Eder och beware Eder fra alt ont.

Eftersom Jeg haffuer bekommit meenige Professoren schriffuelše, och derhos eet Concept aff atschillige Puncter, Skolerne och Gymnasia anlangendis, med begiering, at derpaa motte følge befalning, att saadant schulle trøckis och publiceres, saa efflerdi derudi atschilligt befindis, som med ingen effect kand tryckis, førend den høye øffrighed

haffuer dertil forordnet tienlige middell, da haffuer Jeg [icke] wildet anholde derom, at det motte publiceres, førend Gud will Jeg kom til Kiøbenhaffn och med Professorene selff derom haffde confereret.

Huad belanger det Naadsens Aar efter Sal. Niels Friis, derom skall jeg forschaffe Breeff till Susanna Krabbe, at hun lader Vniuersitetet sin Rettighed wden widere Ophold bekomme. Will hermed haffuer Eder Gud befalet.

Actum Colding den 5. Martij Anno 1641.

Ch. Thomesen. Mpp.

Udskrift: Hæderlig och hoilærd Mannd Mester Christen Lombaard, Rector och Professor udi Kiøbenhaffn, min gode Wen, wenligen.

Paategnet: Lest paa Consistorio den 20. Martij 1641.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191.

xix.

Nogle Forhandlinger i Konsistorium om Trykning af Skolebøger, 1657.

15. April. Der blev talt om Skolebøgerne, at der med forderligste Lejlighed kunde suppliceres, at Universitetet maa selv lade trykke Skolebøgerne, paa det der kan ske god Indseende med dem, at de blive correct trykte og paa godt Papir, og hvis Lucrum deraf kan erlanges, det til Professorum Enker i Fremtiden uddeles. D. Bangius exciperede saa vidt, at dersom han ikke kunde capitulere med Universitetet om sine Skolebøger, som han haver Privilegia paa, da han selv dennem at lade trykke for sig selv, efter sine allerede meddelte Privilegia, hvormed Professores vare tilfreds. Og naar der kommer Resolution fra Hove paa forn. Supplication, da strax at tales om, hvad for Bøger der skal trykkes, og hvo dertil skal have Tilsyn, efter Magnifici Cancellarii Begjæring ved Rectorem Academiæ.

17. April. Rector oplæste den Supplication, som han havde conciperet om Skolebøgerne, i sin Mening, om Hs. Kgl. Mj. vilde forunde Universitetet selv at maa lade

trykke Skolebøgerne, paa det de kan blive trykt korrekt og paa godt Papir, og hvad lidet Lucrum deraf kan komme, det at komme Universitetets Enker og deres Børn til Gavn og Gode.

XX.

Kgl. aabent Brev om Tilsyn med Trykningen af Skolebøger.

Wii Friderich dend Tredie (o. s. v.) Giør alle witterligt, at efftersom for oss vnderdanigst andragis, huor gandsche v-correct, skiødisløs och vitieux de Bøger, som forordnede ere i Skolerne at brugis, aff adschillige Bogtrychere opleggis och trychis, til merchelig hinder for dennem, som i Skolerne oplæris, iche vden deris vanære, som for^{ne} Skolebøger til Vngdommens Brug haffuer forfærdiget, da til saadan V-orden, Hinder och Skade for de Vnge betideligen at forekomme, haffuer wi Naadigst for godt befunden, woris Universitet her i Kiøbenhaffn at befale, som wi och hermed Naadigst wil haffue anordnit och befalet, at alle saadanne Skolebøger, som imoed derom vdgangne Kongelig Befalinger til Vniversitetet, befindis uden Academiets Revision och Approbation at were trøgt eller imod Autoris Consentz och widenskab paa Nye at were oplagte och v-correcte eller vitieux trøgte, schall, saa snart andre, reteligen corrigerede, kand forfærdiget worde, strax affschaffis, casseris och annuleris, och iche meere enten in publicâ eller privatâ institutione brugis, som wi och til saadanne skadelige trøchis affschaffelse hermed Naadigst wil haffue befalet och forordnet, at woris vniversitet her i Kiøbenhaffn, och aldelis ingen anden, hereffter schal forlegge och i trøchen lade forfærdige alle de Bøger, som enten allerede forordnede ere, eller herefter forordnede worder udi Skolerne at brugis, huilche de och derfor alle sambtlig, store og smaa, paa got brugelig Papir i dend bequemmeligste Format for Skolebørn, correct och ret schal lade trøche, dog at de tilforn beherligen censurerede saa och well reviderede, corrigerede och, huor behoff giøris, reformerede worder, saaat ald ting dermed til Vngdommens forfremmelse och beste bliffuer anstillet. Och schall for^{ne} woris Vniversitet tilholde Bog-

trøcherne, at de holder saadant et perfect trycherie, och saadan goed reen Stiil, som til for^{ne} Skolebøger i de dertil fornødne Sprog at lade trøche, nødwendige eragtis, och at Bogtrøcherne de for^{ne} Skolebøger, saa snart de nu till denne nye trych censurerede, reviderede, corrigerede och reformerede ere, strax anfanger at trøche, och dennem vden ophold forferdiger och trøcher, saafrembt de deris Bestalling, Privilegier och trøcherie agter at nyde. Huorimod ingen enten Bogtrøchere eller huem det och were kand, enten her i Rigerne eller vden fore, sig maa vnderstaa nogen aff for^{ne} Skolebøger, enten liden eller stoer, at efftertrøche eller oplegge, eller andensteds trøgte och oplagte i woris Riger och Lande at indføre. Befindis nogen Bogtrøcher, her i Riget boesiddendis, herimoed at giøre, schal hand iche alleniste sit trøcheri dermed haffue forbrutt, och iche tilstedis det her i Rigerne meere at bruge, mens endoch derforvden i Straff och Bøder til oss were forfalden, huilcken Straff de Bogtrøchere och iligemaade schal were vndergiffuen, som for Vniversitetet trøcher, om de befindis, naar de for Vniversitetet nogen Skoleboeg trøcher, nogen tilschud enten for sig sielff eller andre i trøchen at giøre. Huis nogen anden, huem det och were kunde, sig schulle vnderstaa nogen aff for^{ne} Skolebøger paa andre Steder at lade trøche och imoed woris Vniversitets willie hid indføre, dette woris naadigste privilegie til præjuditz, da schal alle saadanne Exemplarier, som dend haffuer med at fare, iche alleniste were confiscerede, menns endochsaa dend, dem indfører, schal udj pengestraf til os were forfalden, och paadet dend ved forrige Kongelig befalninger, uniformitet in præceptis Pietatis ac Artium et in Autoribus offuer alle Skolerne i woris Riiger Danmarch och Norge at holde, hereffter iche alleniste in publicis scholis, mens och i alle deris privat Institution, som agter ved sine Studeringer at betiene nogen enten Skole eller Kirchetieniste her i Rigerne, en Gang for alle retteligen maa bliffue introducerlt, stabilerit og v-foranderlig hereffter holdet, wille wi hermed woris Erchebischop med menige

Bisper offuer Danmarchis och Norgis Riger, som nu ere eller hereffter kommendis worder, alvorligen haffue befalet, at de alle Rectores och collegas udj deris Sticters Skoler strengeligen befaler, at de vden ald innovation holder sig ved de allerede forordnede, och de som hereffter forordnet worder, baade præcepta och Autores, for deris Discipler at læse, och iche vnderstaa sig enten selff Præcepta at dictere, eller udj de paabudne nogen forandring, vden det gandsche Vniversitets approbation och consensu, at tentere, vnder deris Embedis fortabelse, om de sig herimod motvilligen forgriber. Til huilchen Ende wi och hermed woris Præsident i Consistorio med Rectore och Professoribus alvorligen vil haffue ankyndiget och befalet, at de ingen effter denne Dag, enten ex publicâ eller privatâ institutione, til Examen depositionis admitterer, som iche først med sine i Skolen brugte och med sin Præceptoris egen haand certificerede bøger kand vdvise, at hand de herom vdgangne kongelig ordinantzer och befalinger fra første Barndomb i sin gandsche Institution med tilbørligste lydighed, fligtighed och schicheligbed haffuer efterleffuet. Huoreffter alle och enhuer wedkommende sig tilbørligen haffuer at rette och forholde, vnder for enhuer tilforn ommelte Straff, och for alle vnder wor Hyldest och Naade. Giffuet paa wort Slot Kiøbenhaffn dend 27 Januarij Anno 1666.

Vnder wort Zignet
Friderich.

E. Krag.

Paategnet: Vnderdanigst lest paa Consistorio 1666, den 15 Decembr.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 191.

xxi.

Kongebrev om Midler til Trykning af Skolebøger m. m.

Wii Friderich dend Tredie (o. s. v.). Gior alle witterligt, Efftersom Os Elschelige hæderlige høylærde Præses Consistorij, Rector oc Professores udj Vniversitetet her i voris Residentz Stad Kiøbenhaffn for os underdanigst hafuer

ladet andrage, huorledis til huis Skolebøger, som bemelte Vniversitet af os er anbefalit at lade oplegge oc correct trøche, een anseelig fundus at udkrefuis, som icke hoes Vniversitetet i forraad skal findis. Dissligeste oc at pladerne til de figurer, som findis udj voris Elschelige kiere her Faders salig oc høylofflig lhukommelsis store dansche Bibel, ere formedelst udleg effter afgangne Melchior Martzan tuende Borgere kommen til Eye, som dennem igien til nogle fremmede Kiøbmend skal ville afhende, huilcke paa nye at bringe til Weye, naar Bibelen igien skulle opleggis, stor omkostning wille giffue. Saa effterdi til bemelte tuende Posters bekostning (som sig effter giorde beregning i nøyeste ofuer Fire Tusinde Rigdaler skal kunde beløbe) iche nærmere middel vides, end at wi effter underdanigst forslag naadigst wille forunde, at dertil af huis beholdning, som hoes Vniversitetets Kircker findis, maatte tagis: Da haffuer wi effter herom underdanigste ansøgning oc begiering naadigst bevilget oc tillat, saaoc hermed beuilger oc tillader, at af huis beholding, som hoes bemelte Vniversitets Kiercker, saa vel her som uden for Staden, findis, maa tagis, saauiit til forschreffne bekostning i lideligste maader behøffuis, dog de Kiercker undtagen, som os Elschelige hæderlige oc høylærde Mester Rassmus Vinding, Assessor udj Cantzli Collegio oc Professor udi bemelte Vniversitet, allerede forundt er. Dissligeste maa oc huis som af bemelte Skolebøgers forhandling kand erverbis, forblifue til Professorum oc deris Enckers Underholding, indtil wi anderledis tilsigendis vorder. Forbydendis alle oc enhuer hermod, efftersom forskreffuit staar, at hindre eller udj nogen maade forfang at giøre, under vor Hyldist oc Naade. Giffuit paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 4. Decembris A° 1667.

Vnder vort Zignet
Friderich.

P. Schumacher.

Paaskrift: Underdanigst lest paa Consistorio 1667 die 14 Decembr.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 191

xxii.

Bogtrykker Johan Lauerentzens Skrivelse til Universitetet om Trykningen af Skolebøger.

Velædle og Velbyrdige Hr. Rector Magnifice, samt Assessores og Professores udi det Kongl. Kiøbenhavns Universitet og Consistorio, Højgunstige Patroner og Velyndere.

Saasom jeg allerunderd. haver været foraarsaged at supplicere til Hans Kongl. Ma[t] angaaende den Misbrug, som ved Trykken af Skolebøgerne foreløber, efterdj Højlofligste Konge Christian den Femte end og ved Politimesteren haver allernaad. haandhævet afgangne Joh. Philip Bockenhoffer, som i Bestillingen for mig var, ved Skolebøggernes Privilegium, og mig end ydermere ved Kongl. Dom og Decisum af d. 25 April Aar 1699, grunded paa hans Ma[ts] troe Mænd og Raads Beretning efter den dennem given Commission, at mig skal stande frit og uformeent for Skolebøggerne efter egen Behag at lade oplegge, som mig end og af den nu lyksalig regerende Konge er confirmeret, saa samme Bøgger end og efter min Død med lige Frihed maa sælges, saasom Sl. Joh. Philip Bockenhoffers Enke de overblevne Bøgger nu sælger efter hendes Mands Død: Og sligt Kongl. Decisum vel ikke aleneste af Medlidenhed til den store Afgang i Privilegierne er skeed, men end og Enken til gode, er falden. Altsaa vilde jeg allerydmygst bede og formode, at det Højloflige Universitets Senat vilde højgunstigst og forlene mig dens kraftige Hielp og Bistand til Privilegiernes Vedligeholdelse og Skolebøggernes rette Bruug, som baade ved Eftertrykningen og andre sammenskrevne og nye trykte meget svækkes, saa og forandre den Lære-Rigtighed, som i Skolerne engang sat er; ti en hver Lærer elsker vel at forplante sin egen Lærdom. Hvilket da det Højloflige Universitet saa meget des mere i Gunst vilde attraa at giøre, efterdj jeg dog i Universitetet intet andet Privilegium haver at trøste mig ved uden det samme, Hoved-Fundatzen og tilsiger, at der skal være

Typographus privilegiis munitus, som og Universitetets mig givne Bestallings-Brev forjætter mig. Med mindre Universitetet vilde gunstigst legge dette dertil, som og maneerligt andenstæds kand være, at Studiosi allene lade trykke i dets privilegerede Boogtrykkerie for saa billigt som nogen andenstæds: Hertil saa begiærer jeg ikke efter egen Behag at lade oplegge Skolebøggerne, saasom det Kongel. Decisum mig forunder, men vil gierne derudj efterleve Universitetets Rectoris og Professorum Behag, om noget i Trykken til Ungdommens Fremtarv og beste kunde forandres og forbedres, og derforuden med et Emolumento til Universitetet taknemmeligen indkomme for slig Umage, bedendes paa det ydmygste, at til Lære-Rigtighedens Forplantelse i Skolerne og mine føje Privilegiers Vedligeholdelse ej andre Skolebøgger, som af Ungdommen der bruges kunde, vorde censurerede, end de som Universitetet til en almindelig Bruug i Skolerne maatte finde duelige, og de da udi Hans Ma^ts og Universitetets Bogtrykkerie efter Privilegierne at blive trykte og derfra forhandlede.

Udi det øvrige gandske ydmyg herhos erindret, at jeg for Aar 1699 og Aar 1700 ingen Residentz-Penge haver bekommet, da jeg for den Tiid haver giordt Universitetet virkelig Tieniste, naar befaledes. Hvad sig 1698 Aars Oppebørsel angaaar, da formoder jeg, at have fuldkommen betalt det Aars omtvistede Opvartning, ja endog Hr. Professor Steenbuks Disputats, som i højeste Ret mod mig bleev lagt i Rette, foruden det, at jeg sidste halve Aar udi det Aar 1698 haver ladet Professoribus opvarte med hvis Kongel. Forordninger, samt Danske og Tydske Adviser, som den Tiid i Trykkeriet taldt hos mig. Jeg haaber derfor, at Universitetet lader mig i Gunst nyde slig min villig Opvartning got ad. Ellers skal Intet befindes, som Universitetet mig haver tilsendt at lade trykke, det jo skal være efterkommet. Jeg stiller derfor alting udi ydmygeste maader hen til det højloflige Universitets Højgunstige og retsindige Kiendelse, og tilbeder mig ganske ydmygeligen i

alt dens højformaaende Hielp og Bistand, hvorfor jeg sær forpligted forbliver

Velædle og Velbyrdige Hr. Rectoris Magnifici samt
Hr. Assessorers og Professorers
Ærbødigste ydmyge Tiener
Johann Lauerentzen

Kiøbenhavn d. 3 November 1701.

Udenpaa: Ydmygst Memorial.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191.

xxiii

Kongebrev om Professorernes Revision af Skolebøger.

Friderich den fierde af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst.

Wor Bevaagenhed tilforn. Eftersom vi komme udi erfaring, at de fleeste Skolebøger, som nu en tid lang haver været i brug, ere enten ilde trykte og fulde af vildelser, eller formedelst for megen viitløftighed i det, som er mindre fornøden, og udeladelse af en deel, som er mere nyttigt, ikke noksom indrettede til Ungdommens tarv og nytte, som det sig bør; da paa det en Uniformitet ved Ungdommens lære og præceptis i Skolerne, som høy nødvendig eragtis, kunde erlangis, er voris allernaadigste villie og befaling, atj enten samtlige eller nogle visse af Eder, som j selv haver at deputere, Eder med forderligste Skolebøgerne foretager, dennem med flid efterseer, og hvor fornøden giøris, corrigerer og derefter paa Universitetets bekostning ved os Elskel. Johannes Lauerentzen, Assessor i Consistorio og Directeur over voris privilegerede Bogtrykkeri, for saa billig priis, som det hos nogen anden her i voris Kongel. Residents Stad Kiøbenhavn skee kand, forlegger. Dermed skeer vor Villie. Befalendes Eder

Gud. Skrevet paa vort [Slot] Kiøbenhavn dend 28 Januarii Anno 1702.

Under vor Kongelige Haand og Signet.
Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelige velædle og velærværdige Rector og Professores ved Universitetet i voris Kongelig Residenz Stad Kiøbenhavn.

Paategnet: Allerunderdanigst læst paa Consistorio d. 25 Februar 1702.

J. Bartholin
Univers. Secretar.

Orig. i Konsistoriets Arkiv Pakken Nr. 191.

Anmærkning.

Anledningen til det ovenfor S. 706 meddelte kgl. Forbud af 15de Februar 1621, mod at Skolerne maatte opgives i Hundedagene, erfares af en udatereret Skrivelse[1]) fra Biskop Hans Michelsen i Odense til Kansler Christian Friis til Kragerup (Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adelens Hist. Fasc. 16, Nr. 67). Heri andrager Biskoppen nemlig paa: „At Scholerne icke skulle opgiffues i Hundedagene, eptherdi det er aldelis wfornoden, och disciplerne saa vel som deris foreldre haffue aff saadan hiemloff stor skade". Hvor forskjellige vare dog ikke den Tids Livsforhold fra vore!

---

[1]) Den findes nu indlagt i et andet Brev af 14de Avgust 1621, men dermed er jo ikke givet, at den oprindelig har hørt dertil. Tvertimod kan det med Sikkerhed siges, at den maa være ældre end den nævnte kgl. Anordning.

Pröver aflagte af Studenter, der i Biskop Jens Gödesens Tid (1593—1626) sögte Ansættelse som Præster og Lærere i Aarhus Stift.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Da Meddeleren i Aaret 1868 var i Randers som Deltager i det kirkehistoriske Møde, forærede den ved sin Kjærlighed til fædrelandske Minder hæderlig bekjendte Prokurator, Kancelliraad C. Olsen ham til Benyttelse i Kirkehist. Saml. et originalt Haandskrift, der er af ikke ringe personal- og kirkehistorisk Interesse, og af hvilket et Uddrag derfor her meddeles. Det er et Foliobind uden Titelblad eller nærmere Betegnelse, men Indholdet oplyser noksom, hvad Bestemmelsen har været. M. Jens Gødesen, der i Aaret 1593 blev Biskop i Aarhus, har nemlig ladet om ikke alle, saa dog de fleste af de Studenter, der i hans Tid ønskede Ansættelse i Kirkens eller Skolens Tjeneste i Aarhus Stift, heri indføre en Prøveskrift, der har udgjort en Del af den Examen, som det var paalagt Bisperne at anstille med dem, som attraaede gejstlig Ansættelse i deres Stifter. Prøveskrifterne bestaa sædvanlig af en ikke sønderlig lang Stil, dansk Text paa den ene Side, og latinsk Oversættelse paa den modstaaende; Indholdet er meget forskjelligt, undertiden er det pastoralt, men ofte er det hentet andensteds fra. Undertiden ser det ud, som om vedkommende Kandidat selv har forfattet Texten (f. Ex. en lille Betragtning over

det sidste Søndagsevangelium), men ofte faar man Indtrykket af, at Bispen har læst et eller andet op af en Bog, som han saa har ladet Kandidaten nedskrive, saa godt han kunde, først paa Dansk og siden paa Latin. Undertiden (og især i den første Tid) har Bispen istedenfor anden Prøve ladet vedkommende skriftlig fremsætte sit Andragende til ham; undertiden har han nøjedes med at lade Kandidaten, hvis Dygtighed rimeligvis mundtlig var undersøgt, forfatte og nedskrive en Forpligtelse til Troskab i det Embede, han nu skulde overtage. Ved adskillige har Bispen tilføjet et »non admissus«, og rimeligvis ere endnu flere blevne rejicerede, end dem, ved hvis Prøveskrifter det udtrykkelig er bemærket; thi i det hele give de foreliggende Prøver kun en ringe Forestilling om Dannelsesgraden hos den Tids Præsteemner, om der end er dem, der paa en hæderlig Maade rage frem blandt Mængden. De Forpligtelser, som en Del Kandidater have skrevet, ere, hvis de skulle gjælde som Ordinationsløfte — og det lader det til —, mærkelige ved deres store Forskjellighed. Det synes at have været vedkommende overladt at love, hvad de selv vilde, kun at Løftet i Almindelighed gik ud paa Troskab i deres Kald og paa sædelig Vandel. Kun en eneste Kandidat (se ndf. 88) have vi fundet, der lover at lære overensstemmende med den augsburgske Bekjendelse. Rektorerne ved Skolerne forpligtede sig almindelig til at fratræde Embedet igjen efter tre Aars Forløb, dersom deres Øvrighed eller Byens Borgere ikke bestemt ønskede deres Forbliven. Deraf forklares tildels den hyppige Vexel. Aarhus Skole synes saaledes i Løbet af en halv Snes Aar at have haft 5—6 forskjellige Rectorer. I det følgende Udtog ere alle de i Regelen sparsomme personalhistoriske Notitser, som forekomme, medtagne. Naar intet Aarstal er tilføjet, saa findes der heller intet i Originalen. Da Prøveskrifterne osv. imidlertid staa i kronologisk Orden og en Del af dem ere mærkede med Aarstal, saa kan man dog nogenlunde finde sig til Rette i Tiden. Navnene ere her gjengivne saaledes,

som de findes i Originalerne, hvor de sædvanlig kun findes i den latinske Form. Oversættelsen vil dog i Almindelighed ingen Vanskelighed have; kun Navnet Johannes eller Joannes volder nogen Uvished; men det kan bemærkes, at man paa hin Tid som oftest gjorde den Forskjel, at man oversatte Hans ved Johannes, og Jens ved Joannes. Enkelte Oplysninger ere af mig tilføjede, indskudte i [ ], andre ere satte som Noter under Texten; det vilde have været let for mig at tilføje flere, hvis det ikke væsentlig kun havde været min Hensigt at give en Forestilling om det foreliggende Haandskrifts Indhold. En Sammenligning med Wibergs og Hundrups personalhistoriske Arbejder om Præster og Lærere vil vise, at de kunne modtage ikke faa Berigtigelser og Tillæg ved de Notitser, som forekomme i det følgende.

Angaaende Haandskriftets Skjæbne kan bemærkes, at det efter Biskop Jens Gødesens Død ikke mere benyttedes paa samme Maade som forhen. Rimeligvis er det kommet i private Hænder, og er blevet anvendt til forskjelligt Brug (bl. a. til Nodebog). I Begyndelsen af forrige Aarhundrede ejede en Mand i Odense det og meddelte den flittige Litterator Albert Thura enkelte Notitser deraf[1]). Derefter ejedes det af den forhenværende Rektor Jørgen Rhode i Aarhus, som man ser af et Brev af 1738 fra Etatsraad P. Fogh paa Ryomgaard til Gram angaaende Slægten Bording[2]); endelig har en Litterat ved Navn Mag. Andreas Kønig benyttet det i sine hdskr. Samlinger om Rektorerne i Horsens, og hans Optegnelser ere atter komne C. F. W. Bendz til gode i dennes Bidrag til Horsens lærde Skoles Historie, 1848.

---

1. Henricus Johannis meddeler Provsten [i Sønder Hald Hd.], at han af Lensmanden og Bispen er samtykt at

[1]) Se Tauber, Hist. Scholæ Aarhus. p. 74 Not.
[2]) Dette Brev skal muligvis ved en anden Lejlighed meddeles.

succedere sl. Hr. Peder i Søby; begjærer derfor, at det maatte tilstedes ham at prædike i Søby Kirke næste Fastelavns Søndag, at Almuen kunde lære hans Gaver at kjende, og han siden forvente et lovligt Kald.

2. Nicolaus Erasmi Oldorphius beder Universitetets Rector om Testimonium, da han var kaldet fra sine Studier til at tjene i det hellige Ministerium.

3. Nicol. Jacobi[1]) beder Bispen paa Embeds Vegne at give sit Samtykke til, at han maatte blive Medtjener hos Hr. Seffren i Nærdt, saa fremt han kunde kjendes at være nogenlunde duelig i sin Bog dertil.

4. Seuerinus Georgii f. Oritzleuius, der med Bispens Samtykke var kaldet til at forestaa Skoletjenesten i Horsens, forpligter sig til at vise Troskab og Flid i denne Tjeneste og at fratræde den om tre Aar, hvis det ikke behagede hans Øvrighed, at han længere skulde forestaa den.

5. Dansk og latinsk Prøveskrift af Jacobus Laurentii Arhusiensis. (Bispen har tilføjet: til Tued).

6. Tørchillus Martinius Snedensis meddeler Bispen, at Lensmanden paa Skanderborg har befalet og Sognefolket i Tolstrup og Øretsløff har begjæret, at deres Sognepræst, Hr. Peder Gregersøn Raale i Kattrup, vilde kalde sig en Medtjener, paa det de som andre Sognefolk her i Stiftet til rette Tid kunde nyde deres Tjeneste. Han (»jeg fattige faderløse Person«) beder derfor om at maatte forhjælpes og ordineres til Hr. Peders Medtjener.

7. Wilhadus Nicolai f. Rhandrusiensis, der var kaldet til Rektor ved sin Fødebys Skole, lover Biskop Jens Gødesen at tjene tre Aar i dette Embede, med mindre han imidlertid skulde blive lovlig kaldet andensteds hen[2]). Dat. Randers 12 Maj 1597.

8. Michael Melchioris beder Bispen om at samtykke og ordinere ham til Medtjener i Torning og Karup hos

---

[1]) Navnet er tilføjet med Biskop Jens Gødesens Haand.

[2]) Blev senere Dr. med. og Læge i Bergen.

hans Fader, Hr. Melchior, der paa Grund af Alderdom og Sygdom ikke fandt sig »duelig og færdig at udrette, hvad hans Kald og Kirketjeneste kræver« og derfor ønskede en Medtjener.

9. En Student, hvis Forældre vare i Randers Hospital, havde forhvervet velb. Eske Brocks Skrivelse til Bispen, om at han maatte blive Præst i Gimming efter den nu afdøde Hr. Christen. Han tilstaar, at han endnu kun var ung og vel kunde behøve at studere mere; men for sine gamle, trængende Forældres Skyld beder han om Kaldet og lover »med højeste Flid at lægge Vind paa at forbedre sig i sin Bog og at skikke sig i Lærdom og Levned, som det bør en retsindig og tro Evangelii Tjener«. (Bispen har tilføjet: non admissus).

10. »Jeg Anders Pedersøn kjendes med egen Haandskrift at have forpligtet mig til hæd. Mand Mester Jens Gødesøn, min Superintendent, at skulle med højeste Flid, af den Naade, Gud vil give, forbedre mig udi min Studering, efterdi jeg ikke er funden saa lærd og duelig at tjene i det hellige Prædikeembede, til hvilket jeg af Guds Forsyn nu er kaldet, og han paa sit Embedes Vegne, for mine fattige Vilkaars Skyld, ved hvilke jeg ikke haver ydermere at studere med, haver samtykt og ordineret mig, og forpligter mig at comparere igjen til Examen uden al Gjensigelse, naar han det af mig begjærendes vorder. Skrevet udi Aarhus Skjærtorsdag Ao. (15)98.« (Bispen har tilføjet: vocatus ad Gimming et Lem).

11. Prøveskrifter af Joannes Danielis og Elias Jacobus Daugordanus.

12. Do. af Bartolus Krog, sacellanus Skanderburg., og af Severinus fil. D. Joh. demortui de Weilby. Den sidste har Vedtegning: non admissus.

13. Do. af Severinus Joannis Quist af Aalsø; af Nicolaus Petri Fogius; og af Johannes, Severini Scribæ fil.

14. Do. af Andreas Christierni Laurbergius — non admissus. [Siden Præst i Refsnæs].

15. Severinus Katholmius søger om et »lidet Kirkekald«, der nu var ledigt i Hald Herred.

17. Prøveskrifter af Olaus Johannis »Famulus meus«.

18. Do. af Christophorus Esberni f. Arhusiensis, »hoc tempore non admissus«, i Form af et Brev, dat. Aarhus 9 Januar 1600, til Bispen, hvori vedkommende omtaler, at han for Tiden ikke var funden duelig til Præsteembede, men at Bispen vilde være ham behjælpelig med Midler til at studere videre.

19. Nicolaus Villehadus (Bispen har tilføjet: vocatus Grenaam) har som Prøveskrift givet latinsk Oversættelse af et Brev, dat. Grindaa 16 Maj 1600, fra Menigheden i Grenaa til Bispen, hvori meddeles, at den i Forening med Sognepræsten Hr. Torkild Pedersen smst. havde kaldet nærv. Niels Villadsen til Medtjener og Kapellan, hvorfor de bede Bispen at ordinere ham.

20. Johannes Bartholinus Rhandrusiensis har som Prøveskrift indført et Brev til en fornem Mand ved Navn Sigvardus (vistnok den kgl. Sekretær Sivert Beck): af sin Broder, der var Tjener hos bemeldte Sigvardus, havde han erfaret, at denne havde Vilje til at tage sig af ham; han beder ham derfor enten udvirke en kgl. Anbefaling eller selv anbefale ham til »vor kjære Lensmand« Eske Brock, at han kunde faa et Præstekald, da han fandt det besværligt længer at være i »denne Skoletjeneste«.

21. Petrus Johannis Sallius skriver til Bispen: hans Fader var gammel og svag og trængte til Kapellan; men da Sønnen ikke kunde gjøre sig Haab om at succedere Faderen[1]), og denne ikke formaaede at understøtte ham videre i hans Studier, saa beder han Bispen hjælpe ham til en præstelig Kaldelse.

22. Prøveskrift af Christiern Windius Thomæ f. Ao. 1600.

23. Do. af Joannes Petri Hvering — »non admissus«.

24. Joannes Joannis Urlevius (Bispen har under hans Navn skrevet: non admissus) forpligter sig til at styre

[1]) Paa Grund af det kgl. Forbud af $^{10}/_{8}$ 1597, se Ny kirkehist. Saml. V, 43

Horsens Skole saaledes, at ingen med Føje kunde klage over ham. Tillige forpligter han sig til ikke at beholde Embedet mere end tre Aar, med mindre Borgerne efter den Tid fremdeles ønskede hans Tjeneste. Dat. Arhusiæ pridie Bacchanaliorum 1601.

25. Otto Lagonis Corvinus skriver til Bispen: Sognepræsten i Skjødstrup, Hr. Peder Andersen, kunde paa Grund af Alder og Skrøbelighed ikke længer forestaa sit Embede, han havde efter godt Folks Raad samtykt Corvinus »at maa begjære et lovligt Kald til samme Sogn«. Denne beder nu om Bispens Samtykke til, at han maatte »være om samme Kald«.

26. Prøveskrifter af Christianus Petri Hveringius, 14 Febr. 1604. (Der er tvende Sæt Prøveskrifter indførte; kun det sidste er dateret. Det første er vel da fra en tidligere Tid, ventelig 1601).

27. Do. af Petrus Christianus Fursmannus.

28. Styge Andersen, der med Samtykke af den kgl. Sekretær Sivert Beck og Biskop M. Jens Gødesen var kaldet til Medtjener for Hr. Morits Jespersen i Ørum, forpligter sig til Troskab i dette Embede.

29. Erasmus Nicolai Blegindt, hvis Fader Hr. Niels Simensen i Blegind var død, beder Valdemar Parsberg, at han paa Kgl. Maj.s Vegne vilde samtykke, at Sønnen »maatte være om et lovligt Kald til de Sogne, hans sl. Fader fradøde«.

30. Prøveskrifter af Severinus Petri Montanus; af Andreas Ivonis, vocatus ad scholam Hobroensem; af Johannes Joannis Smidstrupius; af Gregorius Johannis[1]); af Olaus Petrejus; og af Chilianus Joannes.

Anno 1602.

32. Georgius Matthiæ Middelfardensis har skrevet en Prøveskrift, hvis danske Text lyder: »Efterdi mange fattige Studenter nødes til, og de der fejle Hjælp og Underholdning

[1]) Blev Præst i Feldballe.

i deres Studiis, at give sig i Tjeneste med ærlige Adels Folk, enten at de forestaa hos dennem nogen Pædagogi, eller og lade sig i andre ærlige og lovlige Bestilling bruge, da bør dem, som paa samme Hofgaarde skulle tjene, med højeste Flid at vogte sig for hvis grove Synd og Forargelse de se der at ske, være sig Letfærdighed, Overflødighed, Hovmodighed og andre saadanne Laster, som stride imod Guds Vilje og Lov, og forføre mangen uskyldig Sjæl; thi daglig Forfarenhed viser det, at den fordærvede Natur i os lader sig lettelig røre og føre til saadanne Laster og Kjødsens Gjerninger, saa den gamle Lærer sagde med god Skjel: Domesticam habemus omnes ad deteriora propensionem«.

33. Prøveskriver af Andreas Severini, fil. Dn. Severini de Nykirke in dioecesi Ripensi; af Petrus Johannis Aaleuius; af Severinus Joannis Veylby; og af Johannes Erasmius Barrethinus.

34. Lauritz Jensøn Trane, der var kaldet til at forestaa den lille latinske Skole i Mariager og til undertiden at være Sognepræsten smst. til Hjælp, naar det kunde være Skolen uden Skade og Forsømmelse, lover Troskab i denne Bestilling. Aarhus Tirsdag efter Ascensionis Mariæ 1602.

35. Prøveskrifter (handlende om »denne strænge Landeplage og skadelige Pestilense, hvormed Gud haver søgt os«) af Jacobus Jacobæus Arhusianus, og af Ericus Severinus Hingius.

36. Do. af Christianus Nicolai Randrusiensis. Den danske Text lyder: »Efterdi vi fattige Litterati ikke vide, hvad os fejler, førend vi skulle til at bruge det, da bør os med højeste Flid, den Stund vi have Aar og Tid at studere udi, bevise [os] flittige og samle paa det, vi derefter skulle bruge, paa det vi ikke skulle, naar os betros noget Embede, findes uværdige og ufærdige, og det skal ramme paa os, som Profeten Jeremias truer med og siger: Forbandet er den, som gjør Herrens Gjerning med Falskt«.

37. Do. af Nicolaus Petri Montanus; af Johannes Torchilli f.; af Nicolaus Christianus Rye; af Joannes Joannis Braschius (om den nu aftagende Pest); af Canutus Duropius, factus Pastor ruralis in diœcesi Wibergensi; af Andreas Nicolai f. Manck [muligvis kan der læses: Munck]; og af Laurentius Christierni Mariagrius.

38. Nicol. Spendorpius ansøger Bispen om den Skoletjeneste [i Randers], som Hr. Erasmus Joannis, der nu var kaldet til Præsteemhede, hidtil havde forestaaet.

Anno 1603.

39. Prøveskrift af Nicolaus Petri Hors:, vocatus in comministrum a D. Pavlo Schan(derburgensi).

40. Do. af Theogarus Michaelius Randrusiensis, »non admissus ad Ecclesiam«.

41. Do. af Ottho Christierni; af Nicolaus Johannis Bredallinus; og af Nicolaus Seuerini Rampthius.

42. Johannes Severini, der af Bispen var kaldet »ad functionem scholasticam apud Aarhusienses sustinendam«, lover Troskab i sit Embede som »Ludimoderator«. Aarhusiæ feria 2 Pentec. A° 1603.

43. Canutus Andreæ Skomstrup, der var kaldet til et Præsteembede, men rejiceret ved Bispeexamen, lover at afstaa fra Kaldet og se at faa sine Kundskaber opfriskede. Aarhusiæ ad vesperas S. Johannis Bapt. 1603.

44. Prøveskrift af Olaus Gronbecchius And. filius; af Torchillus Seuerini — »non admissus«; af Erasmus Michaelis. (Rasmus Michelsen Præst, der var kaldet til »Kirketjener og latinsk Skolemester udi Grindau«, men som havde forglemt en Del af sine Kundskaber, lover at studere og forbedre sig, saa vidt muligt, og stille sig vel i den ham betroede Kirke- og Skoletjeneste. Aarhus 27 Sept. 1603); og af Olaus Christiani Pindius.

45. Et Brev fra Christianus ordingius[1]) til Bispen og Kapitlet i Aarhus: han havde studeret to Aar udenlands

[1]) Siden bekjendt som Læge. Dette Brev er formodentlig fra 1604.

med Kapitlets Understøttelse; nu ønskede man, at han skulde overtage et Skoleembede i sin Fædreneby. Skjønt han ikke gjerne forlod sine medicinske Studier, ansaa han det dog for urigtigt at afslaa sine Velgjøreres Ønske og indvilgede derfor i for en Tid at overtage den omtalte Skoletjeneste. — Senere har han nedenunder skrevet: »Abdicaturum me officio ad proxime instans festum Paschatos testor manu mea, Christ. Bordingius«.

46. Prøveskrift af Severinus Georgii f. Hierum; af Joannes Nicolai Snedensis, fil. Pastoris Dn. Nic. de Snede; af Stephanus Andreæ, vocatus ad Kragelund, af Joannes Joannis Ripensis, vocatus ad Wære; af Otho Severinius Vincentius; af Torchillus Nicolai; af Nicolaus Erasmi Horsnensis; af Nicolaus Hermolai Randrusiensis; af Nicolaus Petri Fogh; af Samuel Kragius Hauniensis; af Nicolaus Severini Fab., filius D. Severini in Nykirke; af Nicolaus Petrejus Mariagrius; af Joannes Lundum; af Joannes Severini Fogius; af Nicolaus Petrus W. [vistnok den samme, som forekommer 56]; og af Joannes Galthen.

47. P. Theocarus Rhandrusiensis, der med Bispens Samtykke var kaldet til et Skoleembede [i Randers], lover al Troskab i denne Tjeneste.

48. Prøveskrift af Christianus Olai Snedensis.

49. Michael Matthiæ f., der ikke havde Testimonium publicum fra Universitetet, lover Bispen at skaffe et saadant inden Pindse, da ingen maatte kaldes til Præsteembede uden sligt Testimonium. VII Id. Apr. 1606.

50. Johannes Canuti Coldorphius, der var kaldet til Rektor i Horsens, lover al Troskab i dette Embede. Penult. Cal. Maji 1606.

51. Prøveskrift af Hieronymus Arnoldi de Fine; af Nicolaus Christiani Hiordzuang; af Joannes Joannis Galthen; af Andreas Seuerini Midiotrajectensis, vocatus ad Mari-Magdalenæ; af Christianus Christiani; af Gregorius Thomæ Rhandrusiensis; af Joannes Pauli Adzleviensis; af Severinus Petri Alburgensis; af Matthias Danielis Kaa; af Petrus

Christierni Kaa, collaborator scholæ Rhandrusiensis; og af Gunderus Olai, discip. Rhand. 3 Sept. 1607 (denne sidste skulde rimeligvis være Hører ved Randers Skole, nu da fornævnte Peder Christensen Kaa var kaldet til Præst, og indstillede sig derfor til Prøve hos Bispen).

52. Prøveskrift af Seuerinus Erasmi f. Giessingius; og af Petrus Johannides Rhandrusianus.

53. Biorno Matthiæ Holbæccianus[1]), der var kaldet til Rektor i Randers, lover Troskab i dette Embede. Dcbr. 1607.

54. Prøveskrift af Lago Matthiæ Hiort Horsnensis.

55. Nicolaus Christiani, der af Hr. Anders Thomesen, som i omtrent 40 Aar havde været Præst i Holme, og af Beboerne smst. var kaldet til Kapellan hos den gamle Præst, udbeder sig Bispens Samtykke hertil og lover Troskab i Embedet. Han takker Bispen og hans Familie for flere Velgjerninger. Aarhus 24 Okt. 1608. (Et ualmindelig vel skrevet Brev).

56. Prøveskrift af Nicolaus Petri Wlwild.

57. Christianus Matthiæ f. skriver til Bispen, at hans Fader, Hr. Matz Mickelsen i Holbæk og Udby, paa Grund af høj Alder og Skrøbelighed fandt det besværligt længere at forestaa sit Embede, hvorfor han gjerne vilde afstaa det til Sønnen, saa fremt denne kunde erholde lovlig Kaldelse dertil og forøvrigt fandtes duelig. Bispens Bistand udbedes. 12 Dcbr. 1608.

58. Prøveskrift af Chilianus Joannis f. Tranius, 8 Id. Mart. 1609; af Fridericus Arnoldi de Fine; af Jacobus Petri Mariagrius, 1609; af Olaus Petri Balle; af Erasmus Hadbergius Christiani f.; af Andreas Christierni Kaaë Randrus.; af Torchillus Nicolai Oelstadiensis; af Hans Albertzøn, Student, der ved Guds Forsyn og lovlig Middel var kaldet at være en Tjener i det hellige Prædike- og Præsteembede; af Æschylus Gyntelbergius[2]); og af Joan. Andreæ W. (De

[1]) Se Uddragene af Stephanius's Brevbog, Kirkehist. Saml. 3. R. I. 768

[2]) Endte som Præst i Rørbæk og Gryndørup i Viborg St.

sidste to Prøveskrifter tyde paa, at Personerne skulde overtage Lærerstillinger).

59. Severinus Olai Hottersnensis lover Troskab i det ham betroede Præsteembede.

60. Laurentius Johannis Oldorphius »in patriam scholam Arhusiensem vocatus« lover Troskab i dette Embede.

61. Severinus Chiliani f. Saxildius, Søn af Præsten Hr. Kjeld i Saxild, der var død for 11 Aar siden, efterladende 6 Børn, af hvilke nærv. var næstældste, søger om et Skoleembede og lover ved den første Baccalaurpromotion, der holdtes ved Universitetet, at erhverve denne Grad. Marts 1611.

62. Prøveskrift af Severinus Nicolai Læth.

63. Severinus Joannis Soding, der var kaldet til Rektor i Grenaa, lover Troskab i dette Embede.

64. Prøveskrift af Franciscus Joan. Lundom (handler om Krigen med Sverig); af Casparus Pauli, der skulde være Præst og i Prøveskriftet tiltaler sig selv (»expergiscere Caspare!«) og foreholder sig selv, hvad der krævedes for rettelig at forestaa et saadant Embede.

65. Christiernus Georgii Horthersnensis, der var kaldet til et Skoleembede, lover Flid og Troskab i samme. 1 Okt. 1611.

66. Prøveskrift af Bartholus Jani f. Galthenius.

1612.

67. Prøveskrift af Nicolaus Petreus S. (2. Januar).

68. Petrus Christiani Blichfeldius, der var kaldet til Skoleembede »in schola patria« [Aarhus], lover Biskoppen Troskab i samme.

69. Prøveskrift af Joannes Christierni Randrusiensis (skrevet i Paasken); af Georgius Nicolai Engum, der var mødt hos Bispen med Anbefalingsskrivelse fra Knud Brahe, Lensmand paa Bygholm; af Severinus Petri f. Balle; af Holigerus Gabriel Egibergius; af Ericus Johannis Horsnensis.

70. Prøveskrift af Nicolaus Martinæus Lundinus, 18 Maj 1613; af Petrus Hermannus F.; af Nicolaus Petri f.

1614.

71. Prøveskrift af Nicolaus Jacobi Arhusius, 11 Januar; af Matthias Pauli Adslevius, 1614; af Joannes Petri Azenius, postridie dominicæ de bono pastore; af Petrus Lau. Albinus Rh.; af Lambertus Christiani f. Spendorpius, postridie Domin. Trinit.; af Christiernus Matthiæ Rindcopius, 22 Juni; af Nicolaus Christierni Voldom; af Mauricius Joannis collaborator Scholæ Calundburgensis; af Christiernus Thomæ Weringh; af Nicolaus Michaelius Rhan(drus.); af Martinus Laurentii F., hebdom. Dominicæ quartæ Adventus.

1615.

72. Prøveskrifter af Georgius Johann. Rhand. 2 Januar; af Severinus Bartholdi Cneus (Bispen har tilføjet: Lisb.); af Joannes Nicolai Colingius (Bispen har tilføjet: Sams.), die Martis post Lætare; af Laurentius Joannis Aarhus., in septimana dominicæ Exaudi; af Erasmus Nicolai G., pridie Dominicæ de iniqvo dispensatore; af Johannes Erasmi Dallius, in hebdomade 15 Trinitatis; af Matthias Christophori Horsnensis; af Simon Nicolai Blegindius (om Skoletugt); af Michael Petri f. Horsnensis; af Petrus Olai f. Gammelgardius; af Simon Francisci; af Petrus Nicolai Fersleviu[1]).

73. Prøveskrifter af Matthias Petri Krag, factus collaborator scholæ Rhandr., hebdomade secunda a festo S. Paschatos [1616]; af Severinus Ericius; af Christianus Johannis; af Christophorus Danielis Galthenius, factus parochus in Houelberg; af Martinus Christiani Ørre.

74. Laurentius Jonas Coldingius, der var kaldet til Rektor i Horsens, forpligter sig til Troskab i dette Embede.

75. Jens Søffrensøn Ørsted, der af Aarhus Kapitel var kaldet til Locat ved Aarhus Skole, forpligter sig til at tage Baccalaurgraden, saa snart Promotion holdtes ved Universitetet, og derfra at medbringe »et ærligt testimoninm eruditionis, vitæ et morum«. Aarhus 19 Oct. 1616.

[1]) De sidste henhøre maaske til Aaret 1616.

77. Prøveskrift af Johannes Andreæ Mariagrius; af Severinus Andreæ Grenovius; af Erasmus Erasmi Samsingius (Bispen har tilføjet: Collaborator scholæ nostræ); af Christianus Johannis Aarhusiensis (Bispen har tilføjet: Ludimagister Arhusiensis); af Olaus Martini f. Fabricius (Bispen har tilføjet: vocatus ad Vormsløff); af Simon Joannis f. Lætus, Fielderup; af Niels Thommesøn Randers, in septimana de nuptiis in Cana [1617]; af Laurentius Petri Aarhusius (Bispen har tilføjet: Ordinatus in Sacel. pastoribus nostris Clementinis); af Christianus Svenonius Barmer, dominica Jubitate (Bispen har tilføjet: Ord. Dño Pavlo de Niim in suffraganeum); af Gothardus Petri f. Azenius, hebd. Cantate (ordinatus in sacellanum Hors.); af Albertus Joannis Aarhusianus, hebdom. S. Pentecostes (Bispen har tilføjet: factus Parochus in Knebel et Olsiøe Molsæ).

78. Olaus Olaides Wortburgius (Sielandus); der af [Lensmanden paa Silkeborg, Christian] Holk var kaldet til Sognepræst i »Lennov« og Dallerup, lover Troskab i dette Embede. 4 Avgust [1617].

79. Prøveskrift af Andreas Jani Cellarius, postridie Dominicæ X Trin.; af Laurentius Erici f., vocatus in suffraganeum a Stubeo[1]) Anno 1618; af Severinus Andreæ (successurus defuncto pastori de Gludt).

80. Christianus Petri Thystadensis, der skulde være Konrektor ved Aarhus Skole, lover Troskab i dette Embede.

81. Prøveskrift af Petrus Olai Gammelgardius[2]); af Johannes Laurentii Fusingius, vocatus a M. Petro Theochari [i Randers] in symmistam, post dom. 19 Trinit.; af Johannes Abelln Jacobi f. Aarhusiensis; af Andreas Nicolai Sveystorpius, vocatus D. Andreæ de Winding in comministrum; af Nicolaus Pauli Brantzonius Arh. (vocatus ad succedendum in officio Dn. Nicol. Torup de Skioldeleu).

[1]) M. Christen Stub var Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus.

[2]) Se 72. Blev nu Rektor i Randers. Hans Prøveskrift (kun paa Latin) er en lille Afhandling »de præstantia Logices«, om hvilken han bemærker, at den er skreven »stylo extemporaneo«.

82. Sueno Johannis Arboe Arhusiensis havde paa Grund af Pesten, som rasede forfærdelig i Kbhvn (1619), maattet forlade Universitetet, hvorfra næsten alle Studenter vare rejste bort; strax efter hans Ankomst til Aarhus var en af Hørerne ved Skolen død; denne Plads søger han nu om og lover al Flid og Troskab, samt at han med det første vil tage Bauccalaurgraden. Andragendet er ualmindelig vel skrevet. (Bispen har tilføjet: vocatus in Collaboratorem scholæ nostræ).

83. Erasmus Severinus Revtherus, der var kaldet til Hører i Aarhus efter den afdøde Ørsted (se 75) lover Troskab i Embedet. [Siden Præst i Skjødstrup].

86. Prøveskrift af Palæmon Amdini, pridie Annunciat. Mariæ A°. 1620. (Bispen har tilføjet: futurus pædagogus Ebbeltoft. Senere: Apædagogia accitus ad pastoratum in Agri).

87. Do. af Johannes Thomæ Tiestadius (Bispen har tilføjet: in Rect. scholæ Mariager); af Christianus Joannis, admissus ad collaboratorium scholæ patriæ, quæ est Arhusiæ; af Joannes Laurentii Mariagrius, hujus scholæ Aarhusiensis futurus hypodidascalus; af Nicolaus Matthiæ Alb. (Bispen har tilføjet: Accitus in famulit. mihi, completo semestriirediit ad studia); af Severinus Andreæ Morsingius Schyttius, 19 Debr. 1620. (Bispen har tilføjet: missus Hafniâ in Conrectorem nobis).

88. Severinus Jani Harthenius, der den 4. Januar 1621 var kaldet til Præst i Horsens, blev den 24. Jan. s. A. ordineret i Aarhus af Biskop Jens Gødesen. Løfte: »omnem in docendo sedulitatem ac fidelitatem, et ea me docturum nihil aliud quam conforme est sacrosanctæ scripturæ et Augustanæ confessioni, pro gratia, quam concesserit Altissimus, et in vita pie, sancte et modeste victurum me spondeo«.

89. Prøveskrift af Olaus Canuti Ringius, 3 Idus Sextilis 1621; af Joannes Johannis Gronbecchius; af Johannes, Dñi Johannis de Coling filius (repulsam passus); af Christianus Joannis Alburgius; af Christianus Erici f. (vocatus

in symmystam pastori de Hingi); af Andreas Petri Malmogius, 12 Juli [1622] (accitus in scholæ [Aarh.] infim. collabor.).

90. Johannes Samuel Horlevius, Præst i Horsens, lover Bispen inden Michelsdag at skaffe sit Testimonium fra Universitetet.

91. Prøveskrif af Michael Andreæ f. (factus collaborator scholæ [Aarh.]); af Simon Nicolai, dominica 1 Adventus (accitus in comministrum Dn. Petro de Galthen); af N. Lassonius, in hebdom. Purif. Mariæ [1623] (ufuldendt, vocatus in dioecesin Ripensem); af Joannes Erasmius Lennoe, in septimana post D. Judica (in ludimagistrum Ebeltofft); af Fridericus Pauli Scandorphius Cimber.

92. Andreas Nicolaus Toxotius, kaldet til Rektor i Mariager, lover Troskab.

93. Prøveskrift af Christianus Henrici, 12 Sept.; af Joannes Nicolai Storvordus, accitus in comministrum ad Divæ Virginis Arhusii; af Joannes Joannis, collab. scholæ Alburg. vocatus ad parœcias Borup et Hald; af Simon, famulus Spentorphii[1]), post Domin. Misericordiæ [1624]; af Laurentius Barthol. fil. pastoris diœc. Rip., hypodidascalus scholæ Wib. et Baccal., accitus Dn. Martino de Lundom in symmystam, 31 Avgustt.

94. Christianus Nicolai Crogstrupius (Skipper N.s Søn, vocatus ad Par. Randløw), aflægger Præsteløfte.

95. Prøveskrift af Ovenus Christiani Nimtofft, collaborator scholæ Rhand. vocatus ad comministrum Dñi Olai Olai de Rhanders.

Anno Christi 1625.

96. Thomas Johannis, verbi evangelii comminister ad ædem D. Virginis, quæ est Arhusiæ, aflægger Præsteløfte, 19 Jan. 1625.

97. Johannes Johannis Aarslevius, der var kaldet til nederste Lectiehører i Randers, lover Troskab. 23 Juli 1625.

[1]) Navnet er tilskrevet af Bispen. Spentrup (se 38) var Sognepræst ved Domkirken i Aarhus.

98. Nicolaus Petri Rhanderh., der under den i Randers grasserende Pest var kaldet til en præstelig Betjening smst., lover Troskab i samme, samt at han med det første vilde skaffe sit akad. Testimonium. 3 Avg. 1625.

99. Prøveskrift af Laurentius Joannis Raffn (collab. Scholæ Viburg., M. Petro Theocari Rhandr. in comministrum) in septimana Dom. 9 Trinit.; af Ericus Christiani Paschatius (vocatus ad Parœciam Wium cis Wiburgum).

Anno 1626.

100. Prøveskrift af Joannes Michaelius 22 Febr.; af Clemens Matthiæ; af Nicolaus Thomæ Ferslevius Ericafontanus (D. Thomæ de Liungaa fil., vocatus in collab. scholæ nostræ); af Erasmus Nicolai T. (filius D. Nicolai de Todberg, vocatus ad Rimsøe, Baccal.) post Dominicam sanati Hydropici.

Tillæg.

Til nærmere Oplysning om flere af de i det foregaaende nævnte Personer hidsættes en Liste over samtlige Præster i Aarhus Stift, affattet 1620 af Biskop Jens Gødesen og indsendt til Universitetet i Anledning af den i Ny kirkehist. Saml. VI, 54 meddelte kongelige Befaling af 10de Debr. 1618, om at enhver Præst skulde yde en Daler til Universitetet.

Register paa Opbørsel aff Prester vdi Aarhus Stict, aff Vicarier vdi Aarhus Domkircke, oc aff nogle Studenter, som nyligen ere ordineret, at offuersende til Kiobenhaffns Universitet.

Vorherret.

Joannes Johannis de Wære[1]).
Joannes Johannis de Gengsted.
Joannes Joannis de Sneptrup.
Oligerus Gabriel de Hylke.
Casparus Pavli de Bircke.
Martinus Nicolai de Lundom.
GeorgiusMatthiæ de Katrup.

[1]) Foran hvert Navn staar: Dominus; og efter det: 1 Daler, hvilket for Pladsens Skyld her udelades.

Biergeherret.

Severinus Andreæ de Glud.
Petrus Joannis de Assens.
Martinus Christiani de Raarup.
Johannes Dalinus de Skiold.
Lavrentius Erasmi de Barid.
Elias Nicolai de Neffsager.
Nicolaus Findsen de Stonby.
Severinus Balle de Ørum.
Severinus Joannis de Vrløff.

Hattingherret.

Georgius Nicolai de Engom.
Matthias Andreæ de Heinsted.
Johan. Tavsanus de Løsning.
Erasmus Johannis de Tyrsted.
Georgius Francisci de Hatting.
Torchillus Nicolai de Ølsted.

Nimherret.

M. Johan. Canutius de Horsens.
Christianus Petri de Huerring.
Christianus Snenonis de Nim.
Gothardus Petri, sacellanus de Horsens.
Matthias Nicolai nosocom. de Horsens.

Vratsherret.

Joannes Petri de Aale.
Severinus Petri de Torsting.
Joannes Pavli de Hammer.
Nicolaus Lavrentius de Snede.
Olaus Gronbecius de Thøm.
Joannes Nicol., Coadjutor de Snede.

Tørstingherret.

Andreas Petri de Winding.
Otto Avonis de Vissing.
Thomas Joannis de Ring.
Severinus N. de Tøning.
Turnus Olai de Rye.
Andreas Nicolai, sacell. de Vinding.

Hielmsleffherret.

M. Georgius Petri de Skanderborg.
Joannes Canutus de Ring.
Matthias Pavli de Atzleu.
Erasmus Nicolai de Blegind.
Nicolaus Andreæ de Sueistrup.
Christiernus Georgii Symmysta de Skand.

Framleffherret.

Severinus Giesing de Borum.
Christianus Nicolai de Skiffholm.
Severinus Nicolai de Sielou.
Nicolaus Petri de Storring.
Matthias Daniel de Haløff.

Østerlisbiergherret.

Otto Corvinus de Skødstrup.
Justinus Saxo de Mørcke.
Petrus Sommerius de Hornslet.
Nicolaus Erasmi de Todbierg.
Johan. Pavli de Torsager.
Michael W fuild de Hiortzhøy.
M. Christianus Fossius de Eggou.
Nicolaus Rampten, comminist. de Torsager.

Molsherret.

Severinus Joannis de Agri.
Albertus Joannis de Knebel.
Severinus Joannis de Wistofft.
Jacobus Petri de Tuedt.
Olaus Dalinus de Helgenes.
Nicolaus Petri de Ebeltofft.

Sønderherret.

Gregorius Johan. de Feldballe.
M. Hinricus Christiani de Tistrup.
Severinus Joannis de Weilby.
Nicolaus Severini de Liungby.
Severinus Chiliani de Aalsøe.
Jacobus Severini de Hyllested.
Joannes Petri de Colling.

Nørherret.

Petrus Skoumand de Anholt.
Petrus Albinus sacell. ibid.
Lavrentius Joan. de Grenaa.
Martinus Lavrentii de Tøstrup.
Christianus Haggæus de Nimtofft.
Olaus Pindius de Ørum.
Sveno Joh. de Wegersleff.
Joh. Severini de Gerild.
Georgius Pindius de Karleby.
Petrus Nicolai de Hameløff.
Nicolaus Olai de Fiellerup.
Simon Pavli de Rimsøe.
Erasmus, Comminist. in Grenaae.

Roseherret.

Severinus Olai de Ørsted.
Petrus Nicolai de Wore.
Christ. Matthiæ de Holbech.

Sønder Haldherret.

M. Lavrentius Nicolai de Christrup.
Andreas Medelfardensis de M. Magdal.
Erasmus Matthiæ de Favxing.
Nicol. Bredal de Giesing.
Lavrentius Severini de Wifuild.
Heinricus Joh. de Søby.
Erasmus Andreæ de Wering.
Canutus Joan. de Østeralling.
Johannes Petri de Aarsleff.
Severinus Quist de Mygind.

Galtenherret.

Joan. Joannis de Galthen.
Daniel Christophori de Larberg.
Hieronymus Arnoldi de Ødum.
Petrus Christiani de Verum.
Chilianus Erasmi de Haslom.
Johannes Joannis, Comminist. de Galten.

Vester Lisbiergherret.

Jacobus Torchilli de Søfften.
Joannes Badius de Grundførd.
Severinus Bartholinus de Lisberg.
Johannes Joannis de Trigi.

Saubroherret.

Gregorius Thomæ de Witten.
Thomas Nicolai de Liungaa.
Nicolaus Taarup de Skioldeløu.

Hatzherret.

Bartholomæus Nic. de Gylding.
Nicolaus Olderup de Torild.
Georgius Magni de Halling.
Jacobus Jacobi de Saxild.
Lavrentins Matthiæ de Odder.
Nicolaus Martini de Gosmer.
Joannes Matthiæ de Randleff.
Erasmus Joan. de Hundzlund.
Fridericus Arnoldi, Sacell. ibid.
Simon Petri de Alrød.
Lago Matthiæ de Endelage.

Giernherrret.

Joannes Petri de Hammel.
Jacobus Petri de Rogend.
Olaus Olaides de Lenaa.
Joan. Christiani de Alling.
Nicolaus Vragerus de Skaarup.
Nicolaus Michaelis de Giern.
Erasmus Christ., Sacell.

Hitzherret.

Georgius Nicolai de Serup.
Petrus Michaelis de Gøduad.
Stephanus Andreæ de Krage-lnnd.
Michael Severini de Seiliug.

Liusgaardherret.

Pavlus Andreæ de Almind.
Andreas Palladius de Torning.
Ericus Nicolai de Høebierg.
Theocarus Joannis de Wiom.
Johannes Severini de Hiugi.
Nicolaus Foggius de Grønbech.
Severiuus Michaelis de Løffring.

Houelbiergherret.

Joan. Severini de Hoslo.
Petrus Johannis de Wærløff.
Christophorus Daniel de Houelbierg.
Petrus Fnrsmand de Haurom.
Nicolaus Christiani de Sal.
Joannes Christiani de Wegersleff.
Martinus Lavrentii de Saël.

Nørhaldherret.

M. Bndæus Nicolai, pastor Rhanders.
Petrus Nicolai, pastor Nosoc. ibid.
Joannes Lycke de Tuedt.
Joannes Braschius de Kousted.
Petrus Fornpius de Asfferie.
Andreas Quist de Tørsleff.
Lambertus Christierni de Spentrup.
Joan. Nicolai de Glendstrup.
Nicolaus Langskou, symyst. de Randers.

Støffringherret.

M. Petrus Theocari, past. de Rhanders.
Michael Matthiæ de Støffring.
Andreas Petri de Gimming.
Christianus Thomæ de Harritzløu.
Biorno Matthiæ de Borup.
Johannes Lanrentii Fusing, Sacell. de Rhanders.

Onsildherret.

Joan. Severini de Hobroe.
Johan. Abelen de Mariager.
Chitillus Trane de Huornum.
Petrus Kaae de Synderonsild.
Johannes Severini de Hem.
Nicolaus Mariager de Falsleff.

Gierloffherret.

Olaus Petri de Dalbynedre.
Andreas Severini de Wdbynedre.
Erasmus Joannis de Todsleff.
Andreas Petri de Gierløu.

Ningherret.

Martinus Andreæ de Wieby.
Nicolaus Christierni de Holme.
Lavrentius Michaelis de Morslet.
Lavrentius Joannis de Beder.
Nicolaus Erasmi de Malling.
Christophorus Andreæ de Astrup.
Olaus Martini de Wormsleff.
Thomas Nicolai, comminist. de Astrup.

Hasloherret.

M. Christiernus Petri, Conrector, de Aaby.
Nicolaus Morsing de Braband.
Nicolaus Bassius de Aarsleff.

Ministri verbi et comministri Arhuss.

M. Nicolaus Wilhadi.
M. Christiernus Stubæus.
M. Nicolaus Spentorpins.
Christiernus, Symmysta.
Paschasius Joannis.
Lavrentius Petri, Coadjutor.
Lavrentius Erici, Sacell.

Samsøeherret.

M. Johan. Bangius de Onsbierg.
M. Joan. Christierni de Norby.
Bartholinus Galthen de Tranbierg.
Severinus Nic. de Kaalby.
Joan. Nicolai, Symmyst. de Onsbierg.
Mavritius Joan., Sacell. de Kalby.
End aff Encken i Galten i Galtenherret.
Aff Presten paa Tunø.

Summa paa for[ne] presters opbørsel — 197 daler.

Opbørsel af Vicarier i Capitlet.

M. Daniel Knoff aff Vicariatu Clementis.
Villom Dop aff Vicar. Lavrentii.
Peder Andersen Sanger aff Vicar. Corporis Christi.
M. Peder Thøgersen aff Vicar. Erasmi.
Hans Brockroch aff Vicar. Joh. Evangel.
Her Christiern Matssen, Hospitals Prest vdi Aars, aff Vic. Nicolai.
M. Aegidius i Ribe aff Vicar. Margaretæ.

Anders Friis Renteskriffuere aff Vicar. Catharinæ.

M. Jens Jacobsen, Lector theol. Arh., aff Vicar. Petri ad vincula.

M. Christiern Stub, past. Arh., aff Vicar. Kitilli.

Doct. Mathias Jacobsen, Medicus in avla, aff Vicar. visitationis Mariæ.

Summa accepti a vicariis est — 11 thaler.

Opbaaret aff Studentere, som ere bleffne ordinerede, siden Kong. Matts. breff gick vd, til neruerende Paaske 1620.

Thomas Christierni til Capellan vdi Viom.

Olaus Canutius til Capellan vdi Tyrsted.

Johannes Lavrentii Odderus til sin g. Faders Capellan.

Petrus Petri Sommer at vere Sogneprest til Mørcke.

Christiernus Joan. til at vere Capellan vdi Elbeck.

Andreas Cellarius til at vere Capellan vdi Ring.

Petrus Petri[1]) Gammelgaard til at vere Sogneprest til Galten.

Nicolaus Pavli at vere Sogneprest til Saubraae.

Joannes Johan., hypod. Wiburg., til at vere Sogneprest udi Væring.

Melchior Jani in Symyst., Ecclesiæ de Schanderborg.

Summa hujus — 10 Daler.

Summa acceptorum in toto — 218 daler.

Joannes Aegidius mea manu.

Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken 184.

[1]) Det kan ikke være tvivlsomt, at her er en Fejlskrift for Petrus Olai (se foran S. 751, under 81). Dette maa være et Vink om, at Biskoppens Liste ikke skal betragtes som absolut ufejlbar. Navnlig fortjener den at sammenlignes med den Fortegnelse over Præster i Aarhus Stift, der kan uddrages af Indberetningerne fra 1623 til Oluf Worm, meddelte af Dr. O. Nielsen i Danske Saml. 2. R. VI, 143—61.

Smaastykker.

XI.

Et Par smaa Bidrag til den danske Salmehistorie.

Meddelt af Sogneprest J. N. Skaar i Gjerpen.

I.

I den danske »Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt« er under Nr. 150 optaget »De hellig tre Konger saa hjertensglad«. Allerede Begyndelseslinjen viser, at Salmen er digtet med Evangeliet paa Hellig tre Kongers Dag for Øie. Dens første Halvdel taler om, at de hellige tre Konger reiste til Bethlehem, tilbad der Barnet, ofrede Gaver og drog saa hjem igjen, medens den sidste Del er en Opfordring til Menigheden at gaa hen og gjøre ligesaa. — I de »Oplysninger om Salmernes Oprindelse og Bearbeidelse m. m.«, hvormed den nævnte Salmebog er ledsaget, er kun anmærket, at Salmen er en gammel Folkesang, og at den findes i Pontoppidans Salmebog. Pontoppidan, hos hvem den begynder saaledes: »De hellig tre Konger lystig og glad«, har imidlertid efter al Sandsynlighed hentet den fra »En ny og fuldkommen dansk Psalme-Boog, indeholdendes 1010 Psalmer etc. Kjøbenh. 1709.« Efter denne Samling, kjendt i Norge under Navnet »Tusind og ti«, er den ogsaa aftrykt i »Den Danske Psalmedigtning« (II, Nr. 710) blandt Salmer af ubekjendte For-

fattere, og Udgiverne ytre om den: »At Sangen om de hellige tre Konger (Nr. 710) skriver sig fra en forprotestantisk Tid, kunne vi vel ikke føre noget Bevis for, men tro neppe, at Nogen, der kjender lidt nøiere til vore Salmer, vil tvivle derom« (anf. Skr., Bidrag til en Dansk Psalmehistorie, S. IV). I Forordet til »Tusind og ti« er det dog udtalt, at de Salmer, som findes i dette Verk, ere »alle de bedste og brugelige gamle Salmer og dernæst andre geistrige og nye Sange til Opbyggelse, saaledes som de ere Tid efter anden til Trykken samtykte«. Denne Oplysning vækker straks nogen Tvivl angaaende Salmens forreformatoriske Udspring; thi da den ikke kan henregnes til de brugelige gamle Salmer, er den her betragtet som en ny Sang, ikke hentet fra Folkemunde, men fra et eller andet trykt Skrift. Men længere end til Tvivl fører den heller ikke.

Under et Ophold i Kjøbenhavn for at samle Materiale til et salmehistorisk Arbeide stødte jeg paa en af de Kilder, som »Tusind og ti« har øst af. Bogen findes i Universitetsbibliothoket, og dens Titel er »Vandre-Bog udi Riim: Indeholdende Morgen- og Aften-Sange Til hver Dag i Ugen, Særdelis og andre adskillige Bønner og Sange, Paa alle Fæst-Dage, saa og udi allehaande anliggende at læse og siunge, Forfattet og dictet enhver Gudelskende til Tieneste af Peder Nielsøn Kiøge Byefoged udi Assens, saa og Herridtz-Skrifver udi Baag-Vendtz Herrid ud i Fyen. Kjøbenhavn 1693«[1]) Af dette Verk har »Tusind og ti« hentet følgende Salmer:

Nr. 211. O Gud, jeg kommer nu til dig (Skriftemaals-Salme).
213. Du store Gud, jeg takker dig (ligesaa).
978. Gud ville vi nu prise (Julesang. Aftrykt i Den Danske Psalmedigtning, II, Nr. 721, og af Rudelbach henregnet til „det bedste og fuldendteste, den danske Salmeliteratur har at fremvise“ — Om

[1]) Bircherods »Approbatio« er dateret 20. December 1691.

Psalme-Literaturen, S. 342 og 343 — en vistnok altfor velvillig Bedømmelse).

Nr. 454. De hellig tre Konger lystig og glad (Paa Hellig tre Kongers Dag. Aftrykt, som anført, i Den D. Psalmedigtning, II, Nr. 710)

981. Kom hid, o Christen bange (Langfredagssalme).

982. O mildeste Jesu, min Glæde og Del (ligesaa).

340. Christus Guds Søn, vor Frelsermand (Pintsesalme).

210. Hold op at straffe, store Gud (Pønitense og Syndernes Forladelse).

997. Jeg takker dig, o Frelser stærke (Frelse fra Fristelse).

813. Hvorfor skal jeg med Sorrig mig saa græmme (Udi adskillige Anliggende).

814. Vær trøstig kun og ei forsage (ligesaa).

818. Min Gud og Herre mild og blid (ligesaa).

974. Af denne Verdens dybe Dal (ligesaa).

At den Salme, som her nærmest er Tale om, er kommen ind i »Tusind og ti« fra Peder Kiøges Vandrebog, kan der ikke være nogen Tvivl om; men dermed vil man maaske ikke anse det for afgjort, at den ogsaa er digtet af ham. Den bærer unægtelig et stærkt Præg af Folkevisen saavel i Aand som i Form, og kan det ikke antages, at Byfogden i Assens har efter Folkemunde optaget den i sin Bog? Vistnok ikke. Han fremhæver jo allerede paa Titelbladet, at Bønnerne og Sangene ere forfattede og digtede af ham, og i et Ord »ad lectorem« siger han:

Saa tag til tacke Læser dog
Denne liden Vandre-Bog,
Som jeg eenfoldig har opsat
Det beste jeg har kund formaat.

Man faar, synes mig, tro ham paa hans Ord, at Verket er hans eget, at han ikke har samlet, men selv forfattet, digtet, opsat, hvad han her frembyder.

Grunden til, at han har givet sin Salme paa Hellig tre Kongers Dag en Form, som minder om Folkevisens, er ikke vanskelig at finde. Saavel i sine Rimbønner som

i sine Salmer viser han sig ofte stærkt paavirket af ældre Salmedigtere, og ikke mindst af den Mand, af hvem har laant sin Bogs Titel, Hans Kristensøn Sthen. Næsten overalt støder man paa Udtryk og Vendinger, som findes i ældre Salmer. For Hellig tre Kongers Dags Vedkommende var det dog ikke saa meget Salmer, der foresvævede ham, som, efter Sthens Forbillede, en eller anden af de Viser, hvori de hellige tre Konger besynges, og jeg tager neppe feil, naar jeg mener, at det var en allerede 1642 trykt »Stjernesang«, der saaledes var gaaet ham in succum & sanguinem, at han ikke kunde digte sin Salme over samme Emne uden at ogsaa endel af Visens Udtryk fulgte med. Jeg skal efter Nyerup anføre nogle Vers af »Stjernesangen«, og udhæver med spærret Tryk, hvad der gjenfindes i Salmen.

4. Der Christus var født i Bethlehems Stad,
De hellig tre Konger baade lystig og glad
5. Af Susa den Stad i Persien-Land
De reiste og drog med Heste og Mand.
23. Som (o: Stjernen) ledsaged dennem aabenbar
Til Huset frem, som Barnet var.
24. De ginge i Huset med Glæde og Lyst,
At de havde fundet det Barn saa trøst.
25. De nejed og bukked de Konger saa fro,
Paakalded' og hilsed' det Barn der laa.
26. De ofrede hannem det røde Guld,
Bad, han vilde være dem naadig og huld.
27. De ofred ham Virak og Myrra saa skjær,
At han skulde være deres Gud og Herre.
28. Saa drog de hjem til Østerland,
Og prisede Gud, deres Frelsermand.
29. Gud give, vi maa det ogsaa gjøre,
Hans Ord gjerne lyde og høre.

Udv. af Danske Viser, udg. af R. Nyerup, 1821, I, Nr. 55.

Maaske jeg tør haabe, at Byfoged Peder Nilssøn Kjøge for Fremtiden faar Plads blandt de danske Salmedigtere, og at Salmen »De hellig tre Konger lystig og glad (saa hjertensglad)« bliver opført under hans Navn.

II.

Peder Jenssøn Roeskilde, født i Roeskilde 1575, blev 1601 Sogneprest til Vester-Hæsinge og Lyndelse Sogne i Fyens Stift, og døde 1641. Han er i Literaturhistorien bekjendt som Oversætter af Virgils Bucolica, 1639, og som Forfatter af en Prosodia Danica eller det danske Sprogs Rimkunst.

I Haandskriftsamlingen i Karen Brahes Bibliothek findes under Nr. 138 et Verk af ham med følgende Titel: »Aandelig dagtieniste, Den ævige, høilofvede oc Hellige Tre-enige Gud oc HErre tilære, Oc hans sande Christne, dybt-underdanige Tjenere til timelig velfært oc ævig salighed, Ved den daglig Hus-bøn, oc atskillige foregaaende oc efterfølgende nyttige Sange, paa visse tider fra Morgen til Aften, i enhver Hus-Kircke, udi denne sidste onde Verdens farlige, Besværlige oc bedrøfvelige tiid, gudfrycteligen at brugis: Dictet, oc ordenlig efter dagens Lob tilsammenskrefvet af Peder Jenssøn Roiskilde, Prædikant til Vesterhæsing oc Lyndilse Sogner. 1631«. Aarstallet er tilføiet med en anden Haand, men er rigtigt, da det Dedicats-Brev (til Jørgen Brahe og Anne Gyldenstjerne og deres Børn), hvormed Bogen begynder, er dateret S. Michels Dag 1631. Af de Salmer, som dette Skrift indeholder, er en senere kommen ind i Kirkesalmebøgerne:

„Om Medaften, naar saa behageligt oc belejligt er, kand siunges denne Fredsynske:

Christe, lad din ædel fred
Vær' hos os i ævighed;
Trøst hver som bedrøfvet er,
Være sig fjern eller nær:
Var din Christen Menighed,
Oc vort Herskaf, hver i sit sted,
Gif til Fred lycksalighed.

2.

Ærens Kong, o JESU blid,
See til os i nødens tid,

Vend fra os din Vredis riis,
Oc os naade din beviis;
Synd forlad, hielp os til bod,
Oc til Troens Sejer god
Ofver Satan ved din Fod.

3.

At din Naadis Rige saa
Kand paa fod lycksaligt staa,
Oc for Freden timelig
Her paa jorden tacke dig,
Siden der faa Himmels fred,
Ævigt ved dig self beredt,
I dit Rigis herlighed."

Den ældste Samling, hvori den findes trykt, er formodentlig Cassubens Salmebog 1661. Her har den dog endel fra Originalen afvigende Læsemaader:

V. 1: trøst hver den, som sorrigfuld er.
V. 2: Ærens Kong, o Herre bljd .....
giff vor Konge et gudeligt Mod[1]), send
os Troens Seyer god, Sathan at sla under Fod.

Fra Cassubens Salmebog gik den uforandret over i Kingos og derfra i Pontoppidans og Guldbergs. — Det første Vers er det af Hans Kristensøn Sthen digtede Slutningsvers til Salmen »Sjunge vi af Hjertens Grund«, men Resten, V. 2 og 3, maa Peder Jenssøn nyde Æren for at have »tilsammenskrevet«. Af hans øvrige Salmer er der navnlig en, som maaske fortjener at komme frem i Dagen; den kan i ethvert Fald maale sig med meget af det, som omkring Midten af det lærde Aarhundrede blev udgivet paa Prent.

---

[1]) Det er meget betegnende, at en Bøn om Bod og Syndernes Forladelse omgjøres til en Bøn om et gudeligt Mod for Kongen

Aarons Velsignelse-sang.

1.

Velsign os HERRE Gud, vor Fader god,
Som ved dit Ord al Verden gjorde,
Tag bort forbandelsen ved din Søns blod,
Lad Lovens strenghed kraftløs vorde:
Bevar os vel fra Satans list,
Fra Kjøds begjer, oc Verdens tvist,
Fra Pest oc dyre tide,
Fra Sjels oc Legems qvide.

2.

Velsign os HERRE Gud, du Faders Søn,
Som os fra synd oc død forløsde,
Lad ljus' ovr os dit Ansict klart oc skønt,
Benaad os, som vi os fortrøste;
Forlad vor synd, o JESU sød,
For din wskyldig pin' oc død;
Gjør os Retfærdig hære,
Oc salig, ævigt dære.

3.

Velsign os HERRE Gud du Hellig Aand,
Som hellig-gjør den sande Kyrcke,
Løft op dit Anled ofver Qvind oc Mand,
Lær os Gud ret at kjend' oc dyrke:
Gif os din Fred i hjert' oc sind,
I Kirck', i land, i Huset ind
Til vi i Fred henſofve,
Saa skal vor Sjel dig lofve.

III.

I »Kong Davids Psalter, sangvis udsat« anmærker Arrebo ved Ps. 150, at den »synges som det skjønne Wachet auf af D. Phil. Nicolai, fordansket af D. Paschasio, S. B.«. Saavidt jeg ved, er dette alt, hvad man hidtil har vidst om denne Oversættelse, og jeg tør heller ikke love,

at man nu skal faa vide mere, thi det er væsentlig kun en Gisning, jeg har at byde. — Et Haandskrift i Karen Brahes Bibliothek (Nr. 136) giver i Registret den Oplysning, at det indeholder Salmer, »som Steen Bilde den Eldre, Jens Bildes og Karen Rønnous Søn, selv haver digtet og endel af Tydsk paa Danske verteret«, en Oplysning, som Karen Brahe har gjentaget i en Paaskrift, hun paa første Side har givet Haandskriftet. Men om man end her har en ikke liden Samling Salmer fra Sten Bildes Haand, kan dog ikke alt, hvad Heftet indeholder, tillægges ham. Der findes blandt andet »Nu ville vi gaa at spadsere« (fol. 72), der, om jeg ikke erindrer feil, er Hier. Justesøns »Fuglevise«. Fremdeles findes en »Præfatio qvædam« af Nic. Paschasius (fol. 80) og, som Slutningssang (fol. 83) en Oversættelse af Nicolais Salme »Wachet auf, ruft uns die Stimme«. Det er muligt, at Bilde er ogsaa denne Salmes Oversætter; men da Haandskriftets sidste Del synes at være ham uvedkommende, og da Afskriveren strax forud har optaget et Rimverk af Niels Paaske, er det ikke usandsynligt, at det er dennes Oversættelse af »Wachet auf«, vi her finde afskrevet. I ethvert Fald have vi her et af de første Forsøg paa at omplante Nicolais Salme paa dansk Grund, og Oversættelsen har derfor Krav paa at blive meddelt her.

Ex Germanico D. PH. N.

1.

Vaager op, raabe tillige,
De Wectere som af taarnet skriige,
Vaag op du stad Jerusalem,
Midnat denne stund nu kaldes,
Her raabes lydelig offuer Alle,
Huor ere i kloge Jomfruer,
Op, her er Brudgommen,
Flux op, huer tage Lampen,
Haleluia,

Verer bered til Bryllupet,
Gaar nu strax vd mod Brudgommen.

2.

Der Røsten nu saa monne klinge,
Zions Hierte gantz frewdig springer,
Hun opvaagner, och er flux paa færd,
Thi hendis Kierist paa bannen
Da kommer fuld af Naade og sandhed,
Hendis klare Lysz och stierne gaar op,
Kom nu du ædle Kronne,
Herre Jesu Christe Guds Søn,
Hosianna,
Dig følge wi alle ind i din Sall,
At holde med dig Afften-mahl.

3.

Gloria skall dig nu siunges,
Aff Menniskersz och Englers tunger,
Med lifflig Harper och Cymbler fin,
Aff tolff Perler Porterne erre
Paa din stad, och wi nu mon være
Englernis Consorter om tronnen din,
Intet øye haffuer seet,
Intet øre haffuer hørt
saadan glede.
Thi ere vi fro, io io,
Euig in Dulci jubilo,

Amen Halelnia.

Hr. Pastor Skaar har ønsket, at jeg skulde tilføje nogle personalhistoriske Oplysninger om den ovennævnte Byfoged Peder Nielsen Kjøge i Assens. Dertil ser jeg mig for Tiden ikke i Stand. Derimod benytter jeg Lejligheden til en Bemærkning om Forfatteren til en Ny kirkehist. Saml. I, 549—50 meddelt Bearbejdelse fra 1612 af Davids 23de

Salme. Forfatteren skriver sig kun med Begyndelsesbogstaverne af sit Navn: E. J. R. Men det kan efter Tid og Forhold neppe være tvivlsomt, at derved betegnes Enoch Jakobsen Roskilde, der, efter i fem Aar at have været Hører ved Roskilde Skole, 1612 blev Sognepræst i Jyllinge og Gundsømagle, og som ogsaa ellers er bekjendt som Forfatter af Salmer[1]. H. F. R.

XII.

En Retssag mellem Dr. Caspar Bartholin og Bogtrykker Salomon Sartor, 1628.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Efterfølgende Sag giver os et Indblik i de litterære Forhold i en længst forsvunden Tid og fortjener derfor Opmærksomhed, saa meget mere som den vedrører en saa berømt Mand som den lærde D. Caspar Bartholin, da Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, men dog særlig berømt som Fysiker og Anatom og som Stamfader til en anseelig Slægt af lærde Mænd. Sagen meddeles her efter en samtidig Afskrift i Konsistoriets Kopibog II, 235—40.

Copia aff en domb mellemb Doctor Casp. Bærtelsen och Salomon Sartor Bogtrycker.

Rector och menige Professores i Kiøbenhafns Universitet kiendis och giøre vitterligtt for alle, adt Aar effter Guds Byrd Tusent Sechs hundret otte och tiuffue den 13 Septembris kom for oss paa Consistorio hederlig och Høylerd Mand D. Caspar Bærtelsen Theologiæ P. P. voris kiere Collega och Medbroder, som udi rætte hafde stefnit ehrlig och velacht

---

[1]) Se Nyerups Lit. Lex. S. 287. Rørdam, Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 224. Wiberg, Alm. d. Præstehist. II, 44.

Mand Salomon Sartor Inwohner och Bogtrycker her samesteds, for adtskillige Poster och Puncter hand sig offuer hannem hafde adt beklage, som ochsaa møtte. Och inlagde D. Casper sitt skriftlig forsett sametid mod benenfde Salomon Sartor, lydendis Ord fra Ord som effter følger:

Er dette mitt klagemaall ofuer Salomon Sartor i Kiøbenhafn Bogtrycker, som efterfølger:

I. Adt hand efter hans bestallings bref icke vill trycke det som Professores hannem tilbyder for Vngdommen nyttig, och endochsaa saadanne bøgger som af kong. Mayt. er befaalt att skulle forfattis for Collegier och Vngdommen, endochsaa saadane som hand self med eget bref och Segel hafuer sig obligered till adt trycke, for Exempel Metaphysicam adt forfatte blet mig befahlet ved kong. May.tz bref for Collegiis och Stiftskoler[1]), huilcken jeg och i nogen Aar hafuer haft ferdig liggendis, och hand mig en tid efter anden hafuer oppeholdet, och nu nyligen jeg hannem igien derom anmodede ved mit bud, suarede hand mig, som mig bleff beret, om jeg hafde penge adt gifue hannem, eller Rostocheren hafde jo penge nock adt lade trycke for. Jeg vill inted tale om andre bøgger, hand vell hafuer lofuet adt trycke strax om Jull forgangen, men som der er inted blefuen af, hafuer jeg mott lade trycke andensteds med slemmere typis, da hand doch till gode typos er kommen ved kong. May. beneficia thill den brug, som hanss bref liuder: Och saaledis hafuer jeg nu siden Jull inted kund faa træct hoss hannem uden en disputatz.

II. Hafuer hand en af mine Bøgger hoss sig paa andet Aar, huilcken Her Cantzler befalet mig ad lade udga, och hafuer icke ennu begynt der paa.

III. Hafuer hand icke ennu holt hans bref och Segell med mine Operibus Philosophicis adt trycke sammen in Folio.

IV. Holder hand ingen Correctorem thill sitt Typographie, som rette Typographi uden Lands giøre. Thi i mit Systemate Physico, som er nogle ofuer firesentztiufue Arch, hafuer jeg self med stor møde och Umage mot corrigere bode

[1]) Se foran S. 707-8.

ørst och sidst, och icke hand gifuer mig it gott Ord der for, end sige andett.

V. I same Systemate hafuer hand vdlat en heell tabulam Anemographicam, jeg hannem anttvordet, huorpaa doch texten i Bogen sig refererer, och saaledis hafuer hand vexeret alle de bogen leser.

VI. Och der jeg efter vor Contract och sedvane skulle hafue 100 Exemplar paa Skrifpapir af hannem om Jull, der Bogen var ferdig, hafuer jeg en stor part af dennem icke kundet bekommet førendt lungt ud paa Sommeren efter lang Manen, och saa got som pracken och tryggelen, inthiil de siste jeg fick, deribland sende hand mig 17 paa tryckpapir i Steden for Skrifpapir imod vor Contract och forord.

VII. Och som nochsom er att erachte, adt hand stor fortieniste hafuer haft aff mange mine bøgger, huilcke hand flere gange hafuer oplagt, eller paa ny tryckt, saa er min klage, adt hand saadanne oplegger icke allene uden min minde, eller mig uadspurt, men end ochsaa saa ganske periodi, definitiones &c. udladis, som jeg strax er offuerbødig at beuise, och hafuer ofte self i Closteret hørt Studenter at rixere om saadant i deris Exercitier, huor hand hafuer en vrang definition sett till itt fremmit definitum.

Jeg vill intett tale her om adskillig Fortred, Snurcken och Pucken, jeg hafuer lidt af hannem, eller anden sma gield, defect i Exemplarer &c. oss imellem er, som kan bliffue till sin tid. Men efter forberørte leilighed, Poster och puncter setter tilbørligen i Rette for Magnifico Domino Rectore sampt Amplissimo Senatu Academico, først om hand icke hafuer handlet mod Kong. May.tz bref, som er gifuen pro Typographo; dernest om hand icke hafuer handlet imod udgifuen Contract; for det tridie om hand icke bør adt contentere mig for de fem mellemste Puncter eller Poster, som er den 2, 3, 4, 5, 6. Och er her paa en retferdig domb begierendis. Datum Kiøbenhafn Anno 1628, 13 Septemb.

Casp. Bartholinus.

Och dess till beuiss inlagde D. Caspar derhoss itt Kongebref, skreffuit till D. Caspar, om adtskillige bøgger

adt forferdige och lade udgaa thill Vngdommens udi de ny Collegier, som den tid skulle stiftis, nytte och gafn. Daterit Kiøbenhafn 1619 in Julio. Disligeste en skriftlig Contract, som D. Caspar och Salomon Sartor imellem gangen var, huorudi D. Caspar oplader Salomon Sartor rettighed till sitt privilegium forhuerfuit af Kong. Mayt. i Dannemarck om sine bøgger adt trøcke, och Salomon Sartor obligerer sig till adt trøcke D. Caspars opera Philosophica tilsammen in folio, saa vell som andere tractatus in minori forma, som deris Contract vitleuftiger inholder. Daterit Kiøbenhafn den 5 Januarii Anno 1622.

Huortill adt suare inlagde Salomon Sartor ochsaa sitt skriftlich forsett Ord fra Ord liudendis som efterfølger:

Hederlige och hoylerde Mend, Magnificus Rector, samtliche Professores i Kiøbenhafns Universitet, efterdi jeg fattige Mand blifuer nød till, adt forsuare mig mod D. Caspars vfornødene och vforskylte klagemaall och angifuende, som skede den 13 Septemb. 1628.

Først adt jeg icke vilde trøcke det som Professores befalede adt trycke, och efterdi ingen af de andere gode mend klage paa mig om saadant, uden D. Caspar allene, saa siunes dett adt skee mesten af had. Vdi same første punct foregifuer D. Caspar, adt hand motte lade trøcke nogle Arck andensteds med ringere styll, hafuer D. Caspar self skyld, thi jeg hafde same tid adt trøcke med den self same litera for M. Christen Longemont:, som jeg och lod see D. Caspar de 3 første Arck af, och icke skulle lenger bidet end 3 Dage, huilket hand icke giøre vilde &c. Vdi same første punct, adt jeg var komen till gode typos ved Kong. May.tz beneficium, da suarer jeg D. Caspar, adt jeg icke motte annamme det ringeste aff K. M. beneficiis, førend jeg havde forskaffuit alle typos, som mig paa den tid blefue forlagde, som den gode Mand D. Caspar Brochman derom nocksom vidne skall, om behov giøris &c.

Den 2 Punct ad jeg skulle hafue en Bog hoss mig paa andett Aar, och den var icke ennu begynt, saa ved jo D. Caspar vell, adt jeg arbeidede paa Systema Physi: foruden anden Arbeid, Professorene ere blefuen befordret med.

Den 3 Punct, adt jeg icke ennn hafde holt mitt bref och Segell med D. Caspars Operibus Philosophicis adt trycke in folio, derom videre en anden tid.

Den 4 Punct om Correctorem, hafuer ingen af Professorene, ey D. Caspar self (sic), men gierne corrigeret huis de publicerer til prenten.

Den 5 punct, adt udi D. Caspars Systema en Tabel var vdeglemt, och jeg skulle saa vexeret alle de som bogen læse, so hafuer jo D. Caspar self de første Exemplaria ladet vdkomme och icke jeg &c.

Den 6 punct, ad D. Caspar angifuer, adt han icke skulle hafue bekommet fulle 100 Exemplaria af Systema Physicum, men deriblant skulle verit 17 Exemplaria paa tryckpapir, der hafuer D. Caspar self skyld udi, thi der den første part var ferdig, loed hand hente nogle Exemplaria och lod binde till velbyrdig Mand Jost Høyg, och derudofuer blefue saa mange Arck udi de siste parter tiloffuers, och blefue vi dog derom saa forligt, efter D. Caspars egne Ord, adt jeg skulle gifue hannem 3 Exemplaria for huer 2 Exemplaria hand fattedis paa skrifpapir, och doch vfornøden her indført hafuer.

Den 7 Punct, synes D. Caspar fortryder. om jeg hafde fortient noget paa hans sma bøgger, och derfor angifues, adt hele periodi ere udlat, saa hafuer jo D. Caspar self derudi skyld, efterdi hand icke rettet saadane forseelser eller ladet de Arck omtrycke, och efterdi saadant icke skeed er, hafuer hand sig herudi intet adt beklage.

Beslutningen som staar till gode Mens sigelse, om jeg nogen tid talt nogne Ord till D. Caspar, som hans reputation kunde vere for nær, dessligeste om nogen defecter, och om sma gield, huad D. Caspar dermed meener, kan D. Caspar tydeliger erklere. Nock paa denne tid och er jeg ochsaa skriftlig resolution begierendis. Actum Kiøbenhafn den 4 Octobris 1628.

Salomon Sartor B.

Och efterdi Salomon Sartor vdi enden paa sitt skriftlich suar begerer videre forklaring paa nogle puncter, som hand icke nocksommeligen forstaa kunde, inlagde D. Caspar sin replicam paa same suar, lydendis ochsaa som efterfølger:

I indgangen kalder hand mit klagemaall vfornøden, huor om icke hand men Dommeren kunde dømme, dernest kalder hand det vforskylt, huorom enhuer kand dømme, huo mest af den anden forskylt hafuer, enten den som hafuer vmage, eller den som hafuer fortieniste och kan nære sig af en andens arbeid, naar kloglig med vmgaes.

Om dett første klagemaall: Staar for fulde efter hans egen bekiendelse paa Consistorio, adt hand bode afuiste mig thill den Rostocher, och siden der Rostocheren ville dett forlegge paa sin egen Omkostning, ville hand icke heller det giøre. Hanss vnskyldning i en anden punct, om det hand trechte for M. Christen, suarede jeg sidste gang paa Consistorio, adt hand forbigaer det sønderligste, som hand mercker sig adt vere imod, som adt hand mange vgger tilforne hafde lofuet mig det lille opusculum Theologicum paa 2 eller 3 Arck adt trycke: och som jeg huer dag i saa lang tid ventede, hand skulle ville begynde, tog hand siden andet for at trycke, huilcket hand omtaler, endog dette er dett ringeste som paa klagis, och hand taler intet om de fire Opusculis, jeg motte lade trycke hoss Jørgen Hansk med slemmere typis nu i Sommer, siden hand mig fra Jull hafuer oppeholdett.

Till mitt første Klagemaall henhører endnu at hand mange andere Poster i kong. May.tz bestallings bref ennu icke hafuer fulkommet, som er adt holde it perfect Typographie aff allehande fremmede Sproch af saa reen och perfect Styll som i velbestilte tryckerier i Frankrich, Engeland eller Nederland, da hand doch huerken hafuer Syrisk eller Arabisch Styll och suar lit af Hebraisken: Item adt holde en Boglade paa Frantzøsische eller Nederländische maneer &c.

Om dett andett. Suar: dett Systema var ferdig forgangen Jull.

Om dett tridie. Dett forbigaer hand.

Om dett fierde. Autores gierne corrigerer allersist, men icke de første gange.

Om dett femte. Huor mine Exemplaria henkommer, kommer Salomon icke ved: Naar jeg kunde icke faa dem

anderlediss end imperfect. fick jeg dennem at annamme, huorpaa jeg end klager.

Om dett siette. Henger hans suar inthed sammen. Ti baade af den første part och de andre fick jeg, strax nogett var tryct. tre Exemplaria och icke flere. som hand af sine suenne nock kan erfahre, huilcket hand mig och afregnede i tallet; kand hand anderledis beuise. saa vill jeg tabe denne punct. Och dersom hand tuifler self, huilcket jeg doch icke troer. om hand hafuer samvittighed. daa er jeg erbødig saadant med min æd adt beuise, adt Dommeren icke skall tuifle. endoch dett hannem kommer till adt beuise. Och adt dommerne kunde kiende, adt hand gifuer snack i vere for denne Post: om skylden hafde veret min. hnorledis skulle hand komme till ad ville gifue mig tre paa tryckpapir for huer to paa skrifpapir, endoch jeg den tijd hafde for Endrechtigheds skyld annammet dennem saa, hafde hand mig dennem ladet bekomme.

Om dett Syuende. Er itt vnderligtt suar: att jeg skulle rette dett, hand trøckt och solt hafde mig vuitterlig och imod.

Om dett Ottende. Efterdi hand begierer her videre forklaring, sa er i nogle Exemplarer af de bøgger, hand for mig tryct hafuer och jeg af hannem bekommet, nogle smá defecter paa nogle Arck; Item hand er mig skyldig fem Currente Daler for fyrretiufue Exemplar tractatus Danici bekommet den 13 Julii 1627 de Cæna, foruden hand hafuer brugt mit kobberstycke uden beloning. huilcket jeg vill afregne med hannem i nogle sma bøgger, jeg hoss hannem hafuer bekommet.

Setter derfor endnu som thilforne for Magn. Domino Rectore sampt Amplissimo Senatu Academico i rette: Først om hand efter mit første Klagemaall och derpaa hans suars Replicam, saa vell som nogle af de andre Klagemaall. icke hafuer handlet imod Kong. May.tz bref gifuen pro Typographo. Dernest om hand icke hafuer handlet mod vdgifuen Contract efter første, tridie och siete klagemaall. For det tridie. om hand icke bør att contentere mig for de puncter i dett andett, tridie, fierde, femte, siette och syuende klagemaall i

forsettet, och for det ottende i Replica, serdelis adt holde hans Segel og bref, och er her paa en rætferdig domb begierendis. Datum Kiøbenhafn 1628 11 Octobris.

Caspar Bartholinus.

Och efterdi Salomon Sartor nogen gange var paalagt, om hand hafde nogett der till ad snare, adt hand dett med dett snariste och schriftlich igien skulle giøre, och sønderlig till den 5 Novemb., som var den rette Techte dag, daa inlagde hand dette giensuar, saaledis Ord fra Ord lydendis.

Salomon Sartors Giensuar mod D. Caspars Replicam, hand inlagde den 11 Octob. 1628.

Att efterdi D. Caspar indfører ett ny klagemaall. adt jeg icke enn hafuer forskaffuit Syrisch och Arabisch Styll, derom besees Salomon Sartors vdgifne Obligation. Om den Fransøtsische och Nederländische Boglade at holde, ved D. Caspar vell bedre. end hand foregifuer, och doch ingen flere paaklager. Den siste punct, om voris beggis Contract om D. Caspars Opera adt trycke, som skede Anno 1622 den 8 Januarii, suarer jeg korteligen der till, adt D. Caspar same Aar forhuerfuede sig Churførstens aff Sachsen Privilegium paa ny daterit Dresden den 10 May ut supra; item Anno 1623 den 7 Martii forhuerfuede D. Caspar Kayserlig May^tz Privilegium, daterit Radisbon ut supra, som jeg her klarligen beuiser in Consistorio med D. Caspars Syntagmat. Medic. & Chirurg., som privilegierne prentede staaer; setter jeg derfore for Magnifico Rectore sampt Ampliss. Senatu Academico i Rette, om jeg bør eller kand holde bemelte Contract, som D. Caspar saa høyligen paaklager, om Boggerne skulle ochsaa tryckes vdenlands, och derudofuer kunde gerade i største skade, huilcket jo intett Menniske ville begiere, och beder jeg gierne, att saadant med mine andere forsuar maa udi dommen inføris. Kiøbenh. den 5 Novemb. 1628.

E. altid v. Tiener

Salomon Sartor B.

Derhoss møtte daa ochsaa som paa den rette Techte dag D. Caspars fulmechtiger Oluf Jacobsen Philosophiæ Baccalaureus, adt hende och paahøre domb i de puncter och Articler, D. Caspar domb begierendis var, med en skriftlich

fulmacht derpaa, och ydermere declaration paa sitt forrige klagemaall.

Daa tillspurde vi Salomon Sartor offuentlich for retten som nogen gange ochsaa tilforne, om hand sig icke med D. Caspar forligt hafde, och efterkommet dett Raad hannem af gode venner och paa Consistorio i begyndelsen paa denne Action gifuit var, och D. Caspar den tid adt ingaa sig ofuentlig erhød, adt hand skulle tage tuende goede Mend paa sin side, och D. Caspar tuende paa den anden side, och forsøge, om de inbyrdis kunde forligis. Daa kunde Salomon icke sige saadant af sig at vere skeed, men suarede sig for nogen dage siden adt hafue skrefuit D. Caspar en zeddell till, och begert, om hand icke motte tale hiemme med D. Caspar, huilcket D. Caspar skulle hafue hannem afslagit, eftèrsom D. Caspar dett ochsaa thilforne ved hederlig och høylerd Mand M. Hanss Rassmussen paa Consistorio lod proponere, adt hand nu ingen forligelse inbyrdis med hannem achtet adt ingaae, efterdi Salomon hid inthill den beuilgede transaction icke efterkommet hafde, men lod sig formercke, adt D. Caspar giorde hannem vrett; huilcket fra sig adt legge D. Caspar var endelig domb begierendis, adt low och rætt kunde kiende, huem huer anden vrett giorde.

Daa efter tiltale och giensuar, och inlagde skrifftlige documenters leilighed hafuer vi saaledis for retten afsagtt: Eftersom D. Caspers klagemaall bestaer fornemblig paa trende puncter: først om Salomon Sartor icke hafuer forseett sig imod Kong. May.tz bestallings bref gifuit paa Typographo; for det andett, om hand icke bør att holde sin Contract, med haand och Segel firmeret; for det tridie, om hand icke bør adt contentere D. Caspar for andere smaaposter och gield, hand hafuer hannem adt krefue. Daa belangende den første punct, nehmlig om Salomon Sartor hafuer holdett Kong. Maytz bestallings bref och derpaa till Universitetet vdgifuen Obligation, liudende iblant andet, adt benenfde Salomon lofuer och forplichter sig adt holde itt perfect Typographie och Bogtryckerie af allehaande fremmede Sproch, och saadan och saa god, reen och perfect Still af alleslags. som udi andere velbestilte Tryckerier, udi Franckrige, Engeland

eller Nederland findis och brugeligtt er; saa och lofuer och thilsiger, att huis bøgger Professores ville paa trycken laade vdgaa, dennem adt trycke gratis, saa fremt dett er saadan materie, adt den kand gaa fra handen: daa efterdi Salomon Sartor self maa bekiende sig icke adt hafue saadan perfect Typographie, som hans Obligation om formelder; derhoss ochsaa befindis, att forbemelte Salomon Sartor icke hafuer villet trycke de Bøgger, som af D. Caspar Gymnasiis thill gafn vare elaborerede efter kongelig May.tz befahlning, daa hafue vi ey andet kiende kunde, end adt Salomon Sartor sitt bestallings breff och derpa vdgifuen obligation icke ennu efterkommet hafuer.

Och som D. Caspar herforuden och for det andet setter ndi Rette: om Salomon Sartor icke bør adt fuldkomme den skriftlich Contract imellem welbemelte D. Caspar och Salomon Sartor oprettet och forfattet, om D. Caspars Bøgger adt trøcke: daa efterdi der findis en fulkommen schriftlig Contract mellem D. Caspar och Salomon Sartor om D. Caspars Operibus Philosophicis in folio tillsammen, saa vell som andere sma tractater att trøcke, med begge parters egen haand och Segell bekreftiget, och saadan Contract funderer sig allene paa kongelig May.tz af Danmarcks Privilegium. och der till af D. Caspar thill Salomon ofuergifuen rættighed och nydelse, och icke paa nogen vdländische potentates eller Førstes privilegia, hafuer vi icke kunde kiende, saadan Contract videre adt kunde tydes end effter Bogstaffuen, och att Salomon Sartor som en ehrlig Mand bør att holde sitt breff og Segell.

For dett tridie, efterdi der findis nogen smaa beuisslig gield, som Salomon icke heller self nechter, baade penninge och visse Exemplaria af bøgger, bør hand saadan ochsaa betale, och D. Caspar derfor tillfreds adt stille saa vell som och defecter i lefuerede Exemplarer.

Och som D. Caspar hafuer ochsaa sett ndi rette, om Salomon Sartor icke bør adt lade D. Caspar vide, naar hand hand bøgger paa ny oplegger, adt de efter kong. Maytt. bref kunde bliffue correct tryct, och det icke uden hans minde; daa hafue vi icke andet kundet kiende, en Salomon efter

kong. Mayt. bref bør jo D. Caspar adt lade vide, naar hand hans bøgger paa ny igien oplegger, och derforuden efter sin Obligation forholde sig mod Autorem med Exemplaribus, som dett sig bør.

Dette till ydermere Vinnissbyrd hafuer vi ladett trycke Rectoris Signet her neden for. Giffuit Kiøbenhafn den 8 Novemb. An. 1628.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog 1600—32. Fol. 235—40.

XIII.

Præstesager fra Aalborg Tingbog.

Meddelte af Adjunkt D. H. Wulff.

1.

I Aalborg Tingbog 1632 Snapsmandag den 9de Januar læses nedenstaaende Bekjendelse:

„Jens Persen i Sundby og Anders Andersen ibid. bekjendte ved deres Ed med oprakte Fingre, at de i Dag otte Dage næstforleden vare i Sønderup Præstegaard og der stævnede Hr. Niels Pedersen, Sognepræst der sammested, hid til Aalborg Byting i Dag for Vinder og hvis anden Sag ham gives kan, som Lensmanden velb. Otte Skeel agter over ham at lade forhverve, og samme Dag stævnede de Karen Persdatter, født i forne Sønderup Præstegaard, paa Aalborg Slot, hvor hun var anholdt, for hendes Sandhed at vinde. Saa fremkom nu forne Karen Persdatter her for Retten og ledig og løs, utiltvungen og offentlig frivillig i alle Maader tilstod og bekjendte med oprakte Fingre og højeste Helgens Ed, at forne Hr. Niels Persen i Sønderup er hendes rette eneste Barnefader til det Pigebarn, hun fik i det Aar 1629, der Fjenden [drog] her af Landet, og ingen anden, og aldrig nogen Karlsperson anden har haft med hende i saa Maade at bestille i hendes Dage, hvilket Barn forne Hr. Niels har hos sig og det selv har kristnet, og hand ogsaa selv har givet hende Skrifte, derefter afløst hende og meddelt hende

Sakramentet, og at for^{ne} Hr. Niels havde lovet hende Ægteskab og selv befalet hende at skylde paa den Soldat, som hun havde gjort. Og paa det hun kunde blive hendes Fængsel og Anholdelse kvit, da stod hun nu her for Tingsdom og forpligtede sig ved sit Liv og Halses Fortabelse at blive tilstede og ingen Sted at rømme eller undvige, førend Lovmaal i den Sag er dreven fuldkommelig til Ende, om Lensmanden velbe^{te} Otte Skeel kunde have hende noget videre at beskylde eller tilspørge i nogen Maade, og derved blev hun nu sin Fængsel kvit og gik ledig og løs hen her fra Retten."

Mere findes ikke i Tingbogen om denne Sag, som maa være bleven forhandlet for en anden Ret. I Wibergs »Præstehistorie« findes ved Sønderup og Suldrup under Nr. 4 kun anført 16 . . Niels Rødding; men da Eftermanden er opført under det ovennævnte Aar 1632, rigtignok i Parenthes, maa Niels Pedersen, som rimeligt kunde være, sagtens strax være bleven suspenderet og derpaa afsat. Da vedkommende Fruentimmer Karen Pedersdatter siges at være født i Sønderup Præstegaard, er hun ventelig en Datter af Formanden i Embedet, som efter Wiberg hed Peder Hansen Buserus. Mere kan forøvrigt ikke oplyses herom.

2.

Aalborg Tingbog 1634, Mandagen den 5te Maj.

Disse efterskr., eftersom vores gunstig gode Hr. Lensmand velb. Otte Scheel dem med en Landstings Stævning for deres Sandhed at vinde og bekjende til i Dag haver ladet hidstævne, nemlig Mette Hendrichsdatter i Nibe, som nu her for Tingsdom vand med oprakte Fingre og Helgens Ed, eftersom hun tilforn har bekjendt for den gode Mand, Lensmanden Otte Scheel, at den Sommer, Fjenden drog af Landet, ved S. Mikkels Dags Tide, da førte Hr. Kjelds Vogn i Gunderup Mette Moursdatter, som tjente Hr. Kjeld, til Mariagers Fjord, og gik saa derfra til hendes Moders og var der i 5 eller 6

Nætter og Dage; da bekjendte hun for for[ne] Mette Hendrichsdatter og andre Kvindfolk der i Huset, at Hr. Kjeld havde ligget hos hende en Nat, han kom til hende i Kammeret og han var fuld, og begjærede Mette Moursdatter Drik af hendes Moder, som hendes Moder beredte for hende. Ydermere bekjendte hun, at Hr. Kjeld har indtinget et andet Kvindfolk ved Navn Ludszii Persdatter til hendes Moder i Kost, og var der paa et halvt Aars Tid, kom saa derfra og her til Aalborg; hvor hun siden blev, vidste hun ikke. Christen Nielsen Vadskjer, Borger her i Aalborg, vand ved Sjæl og Salighed med oprakte Fingre, at Luszii Persdatter laa i hans Hus ved et Aarstid og laa i hans søndre Stue i en Foldbænk. og naar Hr. Kjeld kom der, laa han og i den samme Stue i en Seng, og desimidlertid laa der tvende af Hr. Kjelds Sønner i Kost hos Christen, som og laa om Natten i samme Stue, og undertiden var Hr. Kjelds egen Kvinde ikke med ham. Og sendte Hr. Kjeld Bud til Christen Vadskjer efter nogle Klæder, som M. Hendrich i Mariager havde sat Christen i Pant for Hør og andre Varer, og Hr. Kjeld løste dem hjem, som Christen endnu har Hr. Kjelds Brev paa Pengene. Niels Tomesen Tømmermand her sammested vand ved lige soren Ed, at det Aar s. Mandrup Parsberg kom af Slottet, i Pintse hellige Dage en Aften kom han ind med Hr. Kjelds Broder til Christen Vadskjers og spurgte Christen Vadskjers Kone, hvor Hr. Kjeld var; da svarede hun: han er i hans Seng; og saa gik de frem til Kammerdøren, som Hr. Kjeld laa inde, og slog paa Døren; saa kom Hr. Kjeld og lukkede Døren op, saa gik de ind begge to til ham, og der de kom derind, laa Luszii i en Foldbænk i hendes Særk, og Hr. Kjeld stod i hans ene Skjorte. Saa tog Hr. Kjelds Broder hende fat i hendes Arm, som hun laa, og slæbte hende af Sengen og sagde til hende: din slemme Kvinde, du skiller min Broder ved al hans Velfærd. Saa gik hun ud, og ikke Niels saa hende siden. Las Mikkelsen Tækkemand i Aalborg vand med oprakte Fingre og Ed, at han nogen Gang har gaaet med lukte Breve fra Hr. Kjeld og til Mariager til M. Hendrichs Kvinde, og hun annammede samme Breve og flyede ham Brev tilbage igjen til Hr. Kjeld,

og bekjendte han, at hans Kone Maren Jensdatter bar en Gang nogen Penge til Ludszi fra Hr. Kjeld til Christen Vadskjers, 5 eller 6 Aar før Fjenden kom i Landet, og da boede han i et Kirkebol i Gunderup; bekjender og, at en Kvinde i Blegedby i Hindsted Herred sagde til ham, at Hr. Kjeld og en Kvinde ved Navn Ludszii Persdatter havde ligget deres Korn ned i Marken, og sagde, at Folk klagede haardt derpaa. — Bestod Jens Nielsen i Fjelrad og Peder Laursen ibid. ved deres Ed, at de i Dag 14 Dage stævnede Hr. Kjeld Christensen i Gunderup Præstegaard mundtlig bid i Dag og til i Dag 8 Dage næstkommende for Vinder, og stod nu for[ne] Hr. Kjelds Tjener Anders Christensen her til Vedermaals Ting og fremlagde for[ne] Hr. Kjelds skriftlige Fuldmagt, som nu er læst og paaskreven, lydende: Har jeg Fuldmagt givet denne min Tjener Anders Christensen at begjære Gjenpart til hvis Vinder paa Aalborg Byting forhverves over mig, og det ligesom jeg selv tilstede var. Datum Gunderup Præstegaard den 5te Maj 1634. Kjeld Christensen, egen Haand. — Søren Jørgensen Ridefoged paa Lensmandens Vegne actor. Hr. Kjeld Christensen [fik] Gjenpart.

Mere findes ikke i Tingbogen om denne Sag; men da Hr. Kjeld Christensen endnu forblev mange Aar i Gunderup, har der vel næppe kunnet skaffes gyldige Beviser imod ham til at fælde ham.

XIV.

Paaskeaflad som Oprindelse til et Marked.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Paa enkelte Steder her i Landet (f. Ex. Mogenstrup i Sjæland, Frørup i Fyn), har indtil den nyeste Tid de saakaldte Kildemarkeder bevaret en Mindelse om, at ikke faa Kjøbstævner i Middelalderen vare knyttede til kirkelige Fester eller til Steder, der nød Anseelse som hellige. Det er ogsaa bekjendt, at der paa Steder, hvor der ingen

Kirke var i Nærheden, undertiden — med vedkommende Biskops Tilladelse — anbragtes portative Altere paa Markederne, hvor da Folk kunde faa deres aandelige Fornødenheder tilfredsstillede, samtidigt med at de afgjorde deres Handelsanliggender. Efterfølgende Kongebrev fra Frederik II's Tid indeholder et lille Bidrag til Oplysning af disse i kirke- og kulturhistorisk Henseende for den katholske Tid ejendommelige Forhold.

Ove Lunge fik Brev, Lerup Marked i Han Herred anrørendes:

V. g. t. Vid, at os elsk. hæderlig Mand H. Christen Pedersen, Sognepræst i Lerup Sogn i Han Herred, haver underdanigst for os ladet berette, hvorledes at aarligen paa vor Frue Dag Nativitatis holdes et Marked ved Lerup hos hans Præstegaard, som haver sin første Begyndelse af det Paaskeaflad, og da fortes der en ringe Ting til, ikkun en gangende Kræmmer eller to med saadan smaa Handel, hvilket nu formeres Aar for Aar med stor Besøgning af Kjøbmænd og menige Almue, hvor over nederbrydes Kirkegaardsdiger af „Kjøbmagere" til Gruer og Hytter. Item opbrydes Vaabenhusdøren, og der inddrives Faar og Kvæg. saa og holdes stor Uskikkelighed paa Kirkegaarden med Kvæg og andet, der inddrives; tilmed røves af Præstegaarden Tørv, Lyng, Faar, Korn og andet, med anden mere Skade, som sker Kirken og paa Præstegaardens Ejendom. Underdanigst begjærende efter slig Lejlighed, og efterdi han er boende paa den norderste Ende i Herredet, at samme Marked maatte hos hannem afskaffes og holdes ved Han Herreds Ting, som det bedre kunde være hver belejligt uden Skade, som han selv ydermere veed at berette. (Da Lensmanden i Han Herred, Henrik Gyldenstjerne, var fraværende ved sin Forlening Bahus, befaledes det Ove Lunge at tage Gyldenstjernes Foged og nogle Herredsmænd til sig og med dem undersøge Sagen, og hvis Præstens Anke fandtes grundet, bestemme en anden passende Plads for Markedet). Actum Kronborg 21 Martii 1585.

Jydske Tegnelser III, 16.

Rettelser og Tillæg.

Ny kirkehist. Samlinger VI

S. 82. Bemærkningen om M. Hans Knudsens Valg til Biskop i Fyns Stift berigtiges efter de senere herom meddelte Oplysninger i Saml. til Fyns Hist. og Topogr. VII, 339 flg.

Kirkehist. Samlinger, 3. Række I.

S 757. Anmærkningen udslettes.

Kirkehist. Samlinger, 3. Række. II.

S. 86, Lin. 3 f. n. Sundby, læs: Sandby.

S. 172, Lin. 12: 19 Jannar, læs: 16 Januar.

S. 235, Lin. 22: Jøgen, læs: Jørgen.

S. 289, Lin. 3. Aarstallet 1581 for Peder Bildes Død maa være en Afskriverfejl for 1580 (jfr. Danske Saml. 2 R. II, 202. Paludan, Beskr. af Kallundborg, S. 33). For denne Bemærkning takkes Lærer A. Petersen i Valløby.

S. 341. Af Ny kirkehist. Saml. I, 503 ses, at de to Præster i Rødovre, Hans Albertsen og Hans Nielsen Nachedam, bør bytte Plads. Den første kaldes paa det ang. Sted: Hans Albertsen Clark, hvilket Navn tyder paa skotsk Herkomst.

S. 355, Lin. 15. Knud Bud, læs: Knud Rud.

S. 390. Hr. Pastor Hellemann i Rye har henledet Opmærksomheden paa, at det anførte latinske Digt er et af Martials Epigrammer (X, 47).

S. 439, Lin. 3: Lassen, læs: Larsen.

S. 568. Hr. Pastor Hellemann gjør opmærksom paa, at Satiren over Kjøbenhavns Præster tidligere er trykt: »Læsning i blandede Æmner«, IV, 129.

S. 627. Hr. Lærer A. Petersen meddeler, at 1665, 3 Aug. blev Mag. Niels Andersen Vandsted, Sognepræst til Torbenfeld og Skamstrup, og Magdalene Povlsdatter viede i Kjøge Kirke. Hvad der passerede i Foraaret 1662 er altsaa kun Trolovelsen.

S. 641, Lin. 3: Hr. Pastor Høyer Møller meddeler, at Fosnæs er en Skrivfejl for Tosnæs (nu Thorsnæs), og at Hr. Johan Kold var Præst i Borge og Thorsnæs fra 3 Juli 1713 til 8 Debr. 1721.

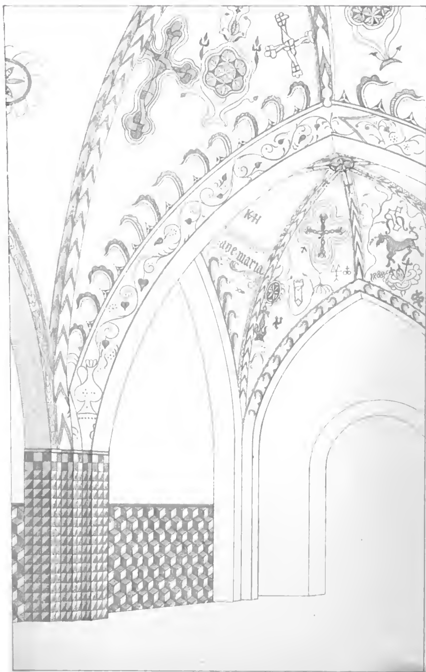
S. 651, Lin. 12: Pet. Henr. Kold døde 30 Junt 1770.

S. 656, Lin. 5 og Anm. Mandens rette Navn var Hans Schanche.

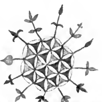
S. 697, Lin. 21: Gierleff, læs: Giersleff.

Navne- og Sagregister[1]).

[1]) Af Præste- og Sognefortegnelsen S. 201-13 er kun de Navne optagne, som forekomme andensteds i Bindet. Ligeledes har der paa andre Steder, og da navnlig i Stykket om Præsterne fra Aarhus Stift (S. 740-59), maattet ske betydelig Begrændsning, for at dette Register ikke skulde antage altfor stor Udstrækning.

Gudme Kirke: de östligste Hvælvinger i Skibet

pax huic dōmui et ōibus hītabb⁹ in ea

